

ÉVKÖNYV
18

KRIZA JÁNOS NÉPRAJZI TÁRSASÁG ÉVKÖNYVE 18.

A könyv megjelenését a

és a

támogatta.

**Kriza János Néprajzi Társaság
Évkönyve
18**

**Oktatás, kutatás, intézmények
Kolozsvárt**

Szerkesztette
Czégényi Dóra
Keszeg Vilmos
Pozsony Ferenc

Kiadja a KRIZA JÁNOS NÉPRAJZI TÁRSASÁG
400162 Kolozsvár, Croitorilor (Mikes) u. 15.
telefon/fax: +40 264 432 593
e-mail: kriza@mail.dntcj.ro
www.kjnt.ro

© Kriza János Néprajzi Társaság, 2010

Lektorálta:
Ilyés Sándor
Szabó Á. Töhötöm

Borítóterv és tipográfia:
Könczey Elemér

Számítógépes tördelés:
Sütő Ferenc

ISBN 978-973-8439-51-1

Készült a kolozsvári GLORIA és IDEA Nyomdában
Igazgató: Nagy Péter

© www.kjnt.ro/szovegtar

Tartalom

Szerkesztői bevezetés 7

Tudomány- és kutatástörténet

Tánczos Vilmos
Magyar vallási néprajzi kutatások Erdélyben
(tudománytörténeti összefoglaló és könyvészet) 13

Olosz Katalin
Az Erdélyi Múzeum-Egyesület és az *Erdélyi Múzeum*
népköltéssel kapcsolatos tevékenysége (1859–1948) 117

Almási István
Népzenekutató műhely Kolozsváron. 135

Cseke Péter
A műveltségteremtés bartóki-kodályi útján.
Az Erdélyi Fiatalok falukutatásainak
néprajzi és népművészeti szempontjai. 143

Intézmény- és oktatástörténet

Olosz Katalin
A kolozsvári néprajzi oktatás egy elszalasztott lehetősége.
Sebestyén Gyula pályázata a kolozsvári egyetem
irodalomtörténeti tanszékére 169

Keszeg Vilmos
A Kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem
Bölcsészet-, Nyelv- és Történettudományi Karának
1943. április 8-i jegyzőkönyve 205

Ozsváth Imola	
A pedagógusok gyűjtőmunkájának helye	
a romániai magyar néprajzkutatás történetében	289

Kutatói pályaképek

Tötszegi Tekla	
A múzeumőr és múzeumteremtő Kós Károly	327

Almási István	
Seprődi János és Sztripszky Hiador közös népdalgyűjtése	337

Pozsony Ferenc	
Vámszer Géza (1896–1976)	351

Pozsony Ferenc	
Nagy Jenő (1916–1996)	359

Keszeg Vilmos	
Nagy Olga pályájának szakaszai	371

Gazda Klára	
Szentimrei Judit portréja	397

Rezumate	413
--------------------	-----

Abstracts	417
---------------------	-----

Szerzők	421
-------------------	-----

Autorii	423
-------------------	-----

Authors	426
-------------------	-----

Szerkesztői bevezetés

Herrmann Antal az 1897–1898-as tanév második felében a kolozsvári Ferencz József Tudományegyetem Bölcsészet-, Nyelv- és Történettudományi Karán az általános és hazai etnográfia magántanára lett. Habilitációjának időpontját az intézményesített néprajzoktatás kezdeként tartják számon. Az oktatás kezdeményezését Herrmann Antal az Erdélyrészi Kárpát Egyesületnek tulajdonította. Próbaelőadását 1898. január 31-én *Rumén ethnologiai feladatok* címmel tartotta meg. Az 1898. március 8-án sorra kerülő, *A néprajzról* című bevezető előadásában így vélekedett kinevezéséről: „A philosophiai facultás egyik nestora, Meltzl Hugó dr., az általános folklore-tudomány egyik megalapítója volt az én mesterem is. Az ő negyedszázad előtti magvetésének termése az én szerény néprajzi munkálkodásom. Tizenkét év óta a néprajznak úgyszólván agense vagyok. Agitáltam, adminisztráltam, serkentettem és szerkesztettem. Fáradtságom nem volt egészen eredménytelen.” (*Erdély Népei* 1898. I. (1–3) 4.) Kényszerű távozásáig huszonegy és fél tanévet töltött a kolozsvári egyetemen. 1919-ben, a tanszék Szegedre költözése után, a kolozsvári néprajzoktatás folyamatszerűsége megszakadt. Később, 1940-ben folytatódott és 1948-ig tartott. Újabb szünetet követően a néprajz szakos képzés Péntek János kezdeményezésére indult az 1990–1991-es tanévtől.

2008. október 18-án a *Megemlékező konferencia a kolozsvári néprajzoktatás 110. évfordulója alkalmából* című szakmai rendezvény keretében a néprajzi oktatás múltjának és a kolozsvári néprajzi oktatás jelenének áttekintésére, majd egy évvel később, 2009. október 23-án a romániai, illetve hangsúlyosan a kolozsvári néprajzi oktatás és kutatás múltjának egy újabb áttekintésére került sor.

A *Kriza János Néprajzi Társaság 18. Évkönyve* a két tudománytörténeti konferencia anyagát teszi hozzáférhetővé. A kéziratok – tematikus szempontból – három tömb elhatárolását tették lehetővé. A kötetet Tánczos Vilmos hiánypótló, az erdélyi magyar vallási néprajzi kutatások tudománytörténeti összefoglalóját megvalósító írása nyitja. Az első tömb következő három tanulmánya az erdélyi tudományos életet meghatározó intézmények (az Erdélyi Múzeum-Egyesület, a Román Akadémia

Kolozsvári Folklórintézete), folyóiratok (az *Erdélyi Múzeum*, az *Erdélyi Fiatalok*), és az ezek köré tömörült értelmiségi kör(ök) kutatásait, eredményeit tekinti át. Olosz Katalin az Erdélyi Múzeum-Egyesület és az *Erdélyi Múzeum* szellemi néprajzzal kapcsolatos tevékenységét követi nyomon az 1859 és 1948 közötti időszakban, azt, hogy hogyan kaphatott és kapott helyet – változó intenzitással és eredménnyel – a néprajz iránti érdeklődés. Almási István az erdélyi magyar népzene kutatás műhelyeként számontartott Kolozsvári Folklórintézet azon népzenei kutatásairól számol be, amelyeknek körülményeit a történelmi és politikai változások évtizedekre meghatározták. Cseke Péter tanulmánya a szociográfiai kutatást maga elé célul kitűző *Erdélyi Fiatalok* falukutatásainak néprajzi és népművészeti szempontjait ismerteti.

A második tömb tanulmányai intézmény- és oktatástörténetet árnyalnak. Olosz Katalin egy 1905 elején kezdődő és 1906 májusáig tartó eseménysort ismertette Sebestyén Gyula egyetemi tanári aspirációjának történetét az Erdélyi Pállal folytatott magánlevelezés alapján rekonstruálja. Keszeg Vilmos egy 1943-ban keletkezett, a jelenkori kutatás számára forrást képező 155 lap terjedelmű jegyzőkönyv alapján Gunda Béla Kolozsvárra kerülésének körülményeit mutatja be, ugyanakkor Szendrey Ákos, Bálint Sándor, Bartha Károly, Lükő Gábor, Kovács László és Tálasi István pályázatának értékelését is ismerteti. Ozsváth Imola írása a pedagógusok gyűjtőmunkájának helyét jelöli ki a romániai magyar néprajzkutatás történetében.

A harmadik tömb hat tanulmánya kutatói pályaképeket villant föl. Tötszegi Tekla a múzeumőr és múzeumteremtő Kós Károly munkásságát ismertette adatolja, miként szabta meg arculatát, jelölte és tapos-ta ki három évtizedes muzeológiai tevékenysége során Kós Károly az Erdélyi Néprajzi Múzeum működéséhez szükséges ösvényeket. Almási István Sepródi János és Sztripszky Hiador közös népdalgyűjtéséről értekezve a nagyközönség számára ez idáig négy ismeretlen levelet is publikussá tesz. Pozsony Ferenc első írásában Vámszer Géza életművének érdemeire, a másodikban Nagy Jenő néprajzi és nyelvészeti munkásságának tudománytörténeti jelentőségére mutat rá. A Nagy Olgát már többször is méltató Keszeg Vilmos az alkotói életmű három elkülönített paradigmáját tárgyaló írásában azt taglalja, hogyan jutott el a kutatói életpályája során Nagy Olga a hagyomány feltárásától a hagyomány értelmezéséhez, a narratívumok tartalmi-formai vizsgálatától

funkciójuk és kontextusuk, a folklór, a kultúra egésze, a kultúra és a társadalom, a mentalitás egységének vizsgálatáig. A kolozsvári egyetemen formálódott etnológusok második generációjához tartozó Nagy Olga összegző írásait méltatva hangsúlyozódik ki az is, miként érvelt a kultúra változása, tagolódása mellett, és vallotta a kutatás interdiszciplináris voltának szükségességét. Gazda Klára a népi iparművészként, a közízlés fejlesztőjeként, a művelődésszervezőként, a tanárként és a néprajzkutatóként egyaránt ismert és elismert közel 90 esztendő Szentimrei Judit munkásságát mutatja be.

A szerkesztők

Tudomány- és kutatástörténet

Tánczos Vilmos

Magyar vallási néprajzi kutatások Erdélyben (tudománytörténeti összefoglaló és könyvészet)¹

Az erdélyi magyarság hagyományos népi vallásosságáról átfogó, szintetikus néprajzi munka még nem készült. Ennek a hiányosságnak természetesen megvan a maga magyarázata. **1.** A magyar vallási néprajzi kutatások korszerű elméleti-módszertani megalapozása csak a 20. század harmincas és negyvenes éveiben, közvetlenül az 1948-as kommunista hatalomátvétel előtt történt meg (itt mindenekelőtt a Georg Schreiber-féle lelkipásztori néprajz szemléletének és módszertanának átvételére gondolunk), de az ígéretes kezdetek után, a diktatúrák ideológiai viszonyai közepette már lehetetlen volt mind a szükséges alapkutatások elvégzése, mind a szintézis jellegű munkák megírása. **2.** Az, hogy a magyar néprajztudományban az 1989-es fordulat után sem mutatkozott igény egy ilyen összefoglaló munka elkészítésére, a tudományterület belső fejlődésével, új kutatómódszertani irányultságával áll összefüggésben: az ekkorra általánossá, mondhatni kötelező érvényűvé lett antropológiai szemlélet inkább az élő, működő „mikrojelenések” értelmezését és társadalmi kontextusban való elhelyezését, mintsem az átfogó szintézisek megírását tekinti tudományos célnak. **3.** Végül fontos tényező az is, hogy az ezredfordulóra a hagyományos népi világ gyakorlatilag megsemmisült a Kárpát-medencében is, tehát mint élő, működő kultúra már nem volt vizsgálható, következésképpen az elmaradt alapkutatásokat is nehezen lehetett volna már elvégezni. Annál is inkább, mert – amint ezt előbb említettük – az idős emberek passzív emlékezetében élő kulturális jelenségek vizsgálata, az „értékmentés” és néprajzi adatgyűjtés ekkor már nem tartozott a korszerű tudományos paradigmák közé.

Jelen tanulmány azokat a nyomtatásban megjelent néprajzi gyűjtéseket, tanulmányokat veszi számba, amelyek az erdélyi magyar népcsoportok

¹ Jelen tanulmány a *Ház és Ember* szentendrei múzeumi évkönyv 20. kötetében közölt kutatástörténeti összefoglaló (I. Tánczos V. 2007a) bővített, aktualizált változata.

népi vallásosságával foglalkoznak.² Ezek az eredmények bizonyára sem műfaji, sem tájegységi, sem történeti vonatkozásban nem elégségesek ahhoz, hogy egy majdani munkacsoport az erdélyi magyarság vallási néprajzát összeállítsa, de összefoglaló igényű rövid bemutatásuk – úgy véljük – mégis időszerű.

Mivel a vallásos világnép a hagyományos népi kultúra csaknem minden területét meghatározza, a jelen kutatástörténeti összefoglaló tárgyát igen nehéz körülhatárolni. A népi tudatban például nem mindig különülnek el a hiedelmek a kifejezetten vallásos természetű képzetektől, de ezt a distinkciót tudományos téren mégis célszerű megtenni. Hasonlóképpen nem mindig egyszerű elhatárolni a vallásos és nem vallásos tartalmú népszokásokat sem, vagy éppen elkülöníteni a szövegfolklor vallásos és nem vallásos tartalmú műfajait. Köztudott továbbá, hogy a vallásosság népi képzetei, rituális megnyilvánulásai és a vallásos élmény megélésének népi intézményi keretei gyakran a hivatalos egyház kultúrájával és intézményrendszerével is összefonódnak. Továbbá a népi vallásosság kutatói mind-egyre folklorizációs folyamatokkal szembesülnek, azzal, hogy az ún. „magas egyházi kultúra” elemei „alászállnak” a nép közé, másfelől viszont igaz az is, hogy a hivatalos egyház gyakran használja fel a népi vallásos kultúra bizonyos elemeit, azaz a vallásos folklorizmus különféle jelenségei a modern korban is igen gyakoriak.³ A jelen tanulmány összeállításakor, azaz a bibliográfiái adatgyűjtés és értelmezés során, egy pragmatikus szemlélet jegyében inkább a népi vallásosság fogalmának tágabb felfogására törekedtünk, mintsem a fogalom leszűkítésére.

A vallási néprajzi kutatások korszakai, intézményi keretei és módszerei

A vallásos mentalitásra és szokásokra vonatkozóan viszonylag kevés történeti forrással rendelkezünk. Az igen gazdag 17–18. századi erdélyi emlékirat-irodalomban és prédikációs irodalomban előfordulnak olykor néprajzi-antropológiai szempontból is értékelhető szórványos adatok, de

² A moldvai csángók népi vallásosságának kutatástörténetét egy másik összefoglalóban írtam meg (l. Tánzos V. 2007b).

³ A hivatalos és népi vallásosság viszonyáról lásd még: Tánzos V. 1995b, 1996a és 1999.

ezek közül kevés a részletes leírás. Közülük vallási néprajzi vonatkozásban is kiemelkedő jelentőségű Apor Péter 1736-ban kelt *Metamorphosis Transylvanicae* című emlékirata (Apor P. 1736), melyben – egybekellett – szemléletes leírásokat találunk a 17. századi főúri temetkezési és lakodalmi szokásokról. A katolikus székely főnemes tudósít továbbá az egyházi év egyes ünnepeinek megüléséről, az erdélyi felekezetek közötti viszonyokról, az eskü- és szitokszavakról, a kolozsvári polgárok és diákok mindennapi vallásos életéről, a környékbeli templombúcsúkról is, de hagyományörző szándékkal írt munkájának ezek a leírásai sajnos – mai néprajzos szemmel nézve – nem elég részletezőek és kimerítőek. Bod Péter 1757-ben Oppenheimben, majd Nagyszébenben is kiadott *Szent Heortokrates* című munkája „az innepekről való traktácska”, amelynek összeállításakor a tudós magyarigeni református lelkipásztor nemcsak az ókori és középkori latin szerzőkre vagy az ókeresztény kor egyházatyáinak műveire támaszkodik, hanem bőségesen említ olyan vallásos képzeteket, szokásokat és hiedelmeket is, amelyekkel vélhetően maga is találkozott Erdélyben (Bod P. 1757, 1761).

A népi kultúra iránti 19. századi romantikus érdeklődés a népi vallásosság jelenségeire nem terjedt ki. A népiségkultuszban gyökerező kelet-európai nemzeti mozgalmak elsősorban az „ősvallás”, a nemzeti mitológia és eposz iránt érdeklődnek. Mivel a népi vallásosság megnyilvánulásai nem tűntek eredetinek, ősinek, és az egyházi liturgiával szembeni különbségeik sem voltak világosak, következésképpen a romantikus lelkesedést nem lehetett rájuk kiterjeszteni. Az „ősi vallási hagyományok” kutatói azonban minduntalan egyházi tradíciókkal találkoztak, amelyekkel nem nagyon tudtak mit kezdeni. Mindazonáltal a népi vallásosságra vonatkozó első szórványos információk bekerültek a néprajzi szakirodalomba, de ekkor még módszeres kutatásokról aligha beszélhetünk.⁴ Ugyancsak szórványos adatokat találunk a 19. század második felében és a századforduló táján megjelent monografikus néprajzi munkákban is, melyek között sok az erdélyi vonatkozású is. Ipolyi Arnold átfogó, levelezés útján történt gyűjté-

⁴ E tekintetben érdemes áttekinteni a Sándor István-féle néprajzi bibliográfia tételeit, amely az 1850–1870 közötti időszakra vonatkozóan kb. 300 olyan cikk, tanulmány adatait adja meg, amelyek a történeti Magyarország vallási néphagyományaiával foglalkoznak (I. Sándor I. szerk. 1977).

se Erdélyre nem terjedt ki,⁵ így az 1854-ben kiadott *Magyar Mythologia* erdélyi néprajzi adatai másodkézből – Bod Péter, Benkő József, Kővári László, Müllner Friedrich és mások munkáiból – származnak, és nem is korabeliek. A romantikus ősiségkutatás jegyében született Orbán Balázs nagy munkája, a *Székelyföld leírása* is, de lévén, hogy a szerző maga járta be a székely székeket, műve számos ma is értékelhető néprajzi leírást tartalmaz (Orbán B. 1868–1873).

A századforduló táján Magyarországon is uralkodó pozitivista tudományeszmény jegyében született tájegységi monográfiák a kutatói érdeklődés jellegétől függően vallási néprajzi vonatkozásban is hasznosíthatók. Itt mindenekelőtt a *Szolnok–Doboka vármegye monográfiája* (Tagányi K. – Réthy L. – Pokoly J. – Kádár J. 1901–1905) és a *Szilágy vármegye monográfiája* (Petri M. 1901–1904) című monumentális, elsősorban történeti jellegű és szociografikus szemléletű munkákra gondolunk, de hasonló a helyzet Jankó János *Kalotaszeg magyar népe* (Jankó J. 1892) *Torda, Aranyosszék, Torockó magyar [székely] népe* (Jankó J. 1893), Lázár István *Alsófehér vármegye magyar népe* (Lázár I. 1896), Kolumbán Lajos *A hétfalusi csángók a múltban és a jelenben* (Kolumbán L. 1903) és Mailand Oszkár *Székelyföldi gyűjtés* (Mailand O. 1905) néprajzi jellegűnek inkább nevezhető munkáival is. Nehéz hozzáférhetősége miatt a néprajzi szakirodalom méltatlanul feledte el Vitos Mózes csíki katolikus plébános 1894–1902 között 34 füzetben Csíkszeredában kiadott, majd nemrég két kötetben újra megjelentetett *Csíkmegyei Füzetek* című főművét,⁶ amelynek *Társadalmi és közerkölcsi állapotok* című fejezetében kalendarisztikus (húshagyó keddi hajnalozás, farsangtemetés, húsvéti öntözés, pünkösdi „zöldfársáng”, karácsonyi betlehemezés) és az emberélet fordulóihoz kapcsolódó (keresztelés, lakodalom) népszokások leírásait, valamint a csíki vallásos szokásköltészet néhány darabját is megtaláljuk. Malonyai Dezső ugyancsak e korszakban született, sokat vitatott monográfiájának (l. Malonyay D. 1907–1922) két erdélyi kötete – *A kalotaszegi magyar nép művészete* (1907), illetve *A székelyföldi, a csángó és a torockói magyar nép művészete* (1909) – mindenekelőtt a népművészet és az egyházművészet kapcsolatát illetően hasznosítható. Az

⁵ A mintegy félszáz gyűjtő névsorát lásd: Ipolyi A. 1987. A hasonmás kiadás függelékai, 39–40. old., 16. jegyz.

⁶ Vitos M. 1894–1902. Új, együttes kiadása: Vitos M. 2002–2003.

adatfeltáró, rendszerező és monografikus igénnyel szintetizáló pozitívista tudomány szemléletet ülteti gyakorlatba Balázs Márton Háromszék néprajzáról készült monografikus munkája is, ami mintegy öt évtizedig tartó gyűjtés és előkészítő munka után 1942-ben jelent meg, és ma könyvritkaságnak számít (Balázs M. 1942). E módszer kései hajtásának tekinthető Vámszer Géza *Szakadát, egy szebenmegyei magyar szórvány* című könyve is (Vámszer G. 1940).

A népi vallásosság jelenségei a kolozsvári egyetem magántanárát, az 1898-tól Magyarországon elsőként egyetemi néprajzi előadásokat tartó Herrmann Antalt is foglalkoztatták. Ezt az érdeklődését meghirdetett egyetemi kurzusai is jelzik, de nyomtatásban kevés munkája jelent meg.⁷ *A hegyek kultusza Erdély népeinél* című főműve azonban ebbe a tárgykörbe illeszkedik (Herrmann A. 1893). Az 1919-ben bekövetkezett hatalomváltás után Kolozsváron két évtizedig szünetelt az egyetemi szintű néprajzi oktatás, Herrmann Antal maga is a kolozsvári magyar egyetem jogutódjaként létrejött Szegedi Egyetemre távozott.

A két világháború közötti időszakban a néprajzi kutatásnak nem voltak intézményi keretei. A kolozsvári magyar diákság körében felekezeti alapon szerveződő falukutató mozgalmak 1930 után bontakoztak ki és – noha csak érintőlegesen – a népi vallásosság kutatásával is foglalkoztak. Az erdélyi falukutató mozgalom a bukaresti Dimitrie Gusti professzor által irányított monografikus szociológiával állt szoros kapcsolatban, és gyakorlati téren is igyekezett követni az irányzat kutatásmódszertani elveit. A református fiatalok az *Erdélyi Fiatalok* folyóirat (szerkesztője László Dezső) és a munkaközösség által kiadott falufüzetek körül szerveződtek, az 1936–1944 között kiadott *Hitel* folyóirat pedig a katolikus falukutató fiataloknak (Venczel József és köre) lett a fóruma. A mozgalom keretében 1941–1944 között több diákcsoport is tanulmányozta a Szolnok-Doboka megyében lévő Bálványosváralja népi kultúráját, de a sok ezer cédulát eredményező gyűjtés feldolgozására végül nem került sor.⁸ A református diákok *Ifjú Erdély* című folyóirata 1938-ban téli néphagyományok

⁷ Herrmann Antal kolozsvári működéséről több tanulmány jelent meg a *KJNT Értesítője* 1999/1–2-es számában. Ezek szerzői Gaál György, Voigt Vilmos, Paládi-Kovács Attila, Péntek János, Hála József, Katona Imre és Bálint Sándor.

⁸ A bálványosváraljai falukutató vallásnéptudományi anyagát szakdolgozatában Fülöp Mónika mutatta be és elemezte (l. Fülöp M. 2004.)

gyűjtésére vonatkozó útmutatót jelentetett meg. A több mint 60 református faluból beérkezett, jelentős forrásértékű gyűjtésből Nagy Ödön és Makkai Endre szerkesztette meg a *Téli néphagyományaink* című kötetet (Makkai E. – Nagy Ö. 1939).⁹

Az 1940-ben újrászerveződött kolozsvári egyetemen komoly néprajzi kutatómunka vette kezdetét, aminek eredményei Gunda Béla professzorsága idején, 1943–1949 között mutatkoztak meg igazán. Egyebek között ekkor jelent meg K. Kovács László monográfiája a kolozsvári hóstátiak halottkultuszáról és temetkezési szokásairól (Kovács L. 1944). Ezidőtájt a funkcionalista irányzat társadalomközpontú szemlélete hatott a népi vallásosság kutatására is. Ennek jegyében született Gunda Béla *Munka és kultusz a magyar parasztságnál* című munkája (Gunda B. 1946), és ugyancsak funkcionalista szemléletet érvényesítettek a legfiatalabb néprajzos nemzedékhez tartozó Antal Árpád és Faragó József népi betlehemes játékokról írott tanulmányai is (Antal Á. 1946, Faragó J. 1947, 1949, 2001).

Az 1948-as kommunista hatalomátvétel előtt Erdélyben is kísérletek történtek a Georg Schreiber-féle német vallási néprajzi iskola, az ún. „lelkipásztori” vagy „pedagógiai” néprajz gyakorlati alkalmazására, aminek hatása alatt Bálint Sándor, Schwartz Elemér és mások az 1930–1940-es években a már anakronisztikussá lett romantikus „déli bábos ősvallás-kutatás” ellenében megalapozták a korszerű vallási néprajzi kutatásokat. Az irányzat szemléleti alapja az volt, hogy mivel „a keresztény magvetés termékeny talajra talált a néplélekben” (Bálint Sándor), az így létrejött sajátos népi lelkiséggel mind a lelkipásztoroknak, mind a néprajzkutatóknak foglalkozniuk kell. Az 1929–1937 között Rómában tanult és ott teológiai doktorátust szerzett Erőss Alfréd, hazatérése után, a negyvenes évek második felében *Lelkipásztori néprajz* címmel sok erdélyi vallási néprajzi adatot tartalmazó, elméletileg is jól megalapozott egyetemi jegyzetet állított össze a gyulafehérvári katolikus teológia hallgatói számára, de az 1950-ben fiatalon elhunyt tanár korszerű tankönyve csak ötven évvel később, 1998-ban jelent meg (Erőss A. 1998). Ugyancsak a „lelkipásztori néprajz” körébe sorolhatók Székely László katolikus plébános korai munkái, mindenekelett az *Áhítat falun* és az *Ünneplő székelyek* című füzetei a felcsíki székelyek vallásosságáról (Székely L. 1936, 1943a, 1943b).

⁹ A gyűjtésről, illetve a kötetről készült beszámoló: Nagy Ö. 1992a.

A „lelkipásztori néprajz” irányzatának protestáns képviselői is voltak. Illyés Endre, aki életművében a református gyakorlati teológia szempontjait érvényesítette, egyházi levéltári források és néprajzi gyűjtések alapján kutatta a református népi vallásos mentalitást, a vallás közösség- és erkölcsformáló szerepét. A kolozsvári teológiai tanulmányai elvégzése után 1920-tól Sárospatakon, Debrecenben és más magyarországi városokban tanító teológus hatalmas összegyűjtött néprajzi anyagának nagyobbik része kiadatlanul maradt (Illyés E. 1931, 1941). Belső-Erdélyben hasonló szellemiséget és módszert képviselt a Kis-Küküllő mentén működő, egyházi lapokban igen sokat publikáló Illyés Géza is,¹⁰ akinek egyik 1942-ben írt tanulmányát – *Milyenek voltak a pásztorok és a rektorok a 17. században?* (Illyés G. 1942) – a *Vallási néprajz* sorozat 7. kötete közölte újra (Illyés G. 1942).

A kommunista diktatúra éveiben a vallási néprajzi kutatások teljesen ellehetetlenültek. A kolozsvári egyetemen 1949-ben megszűnt a néprajzi szakképzés, a tanszékvezető Gunda Béla professzor is Magyarországra távozott. Az 1949–1989 közötti időszakban vallási néprajzi kutatásokat hivatalosan támogatott intézményi keretben egyáltalán nem lehetett végezni, és a publikációs lehetőségek is erősen beszűkültek, úgyhogy a 20. század harmincas-egyvenes éveiben épphogy megszületett vallási néprajz egyszerre megszűnt önálló diszciplína lenni. A népi vallásosság bizonyos jelenségei, különösen a vallásos szövegfolklor műfajai, tabuté mákká váltak, mások pedig az etnográfia más területeinek vonzáskörébe kerültek. Így a hiedelemkutatás, Magyarországon és Erdélyben is, többkevesebb sikerrel integrálta a vallásos képzetek kutatását – lásd például Bosnyák Sándor gyimesi gyűjtéseit (1982, 1992, 2001) vagy a *Népismereti Dolgozatok* egyik-másik tanulmányát (pl. Daczó Á. 1980 és 1981) –, a népművészet-kutatók a vallásos funkciójú vagy szimbolikájú tárgyak vizsgálatával is foglalkoztak, a társadalomnéprajzi vizsgálatok olykor kiterjedtek a vallásos mentalitás kérdéskörére is. A karácsonyi és a húsvéti ünnepkör vallásos tartalmú ünnepi szokásainak kutatására sem nyílt lehetőség. Ezekben az évtizedekben vallásos szokásokról csak az általános szokáskutatás keretében lehetett beszélni (ilyen kontextusban szóltak róluk a magyar néprajztudomány alapvető kézikönyvei is), és a kutatóknak

¹⁰ Illyés Géza egyházi lapokban adta közre a Kis-Küküllői Egyházmegye történeti forrásait, sok vallási néprajzi adattal (l. Molnár A. 1995a, 5. jegyzet).

mindenekelőtt a szokások társadalmi funkcióit, esetleg esztétikai relevanciájukat kellett hangsúlyozniuk. Bizonyos vallásos szokások teljesen eltűntek (pl. húsvéti határkerülés), mások csak a templom falai között éltek tovább (pl. szentsírörzés). A halottkultusz és a temetők néprajzának kutatása művelhető területnek számított. E téren Balassa Iván (1947, 1973, 1989, 1992a, 1992b), dr. Kós Károly (1972a, 1972b, 1972c, 1974), Nagy Jenő (1984), Erdélyi Lajos (1980) és mások végeztek alapkutatásokat, de itt is volt bizonyos szemléleti egyoldalúság.

A 20. század hatvanas-hetvenes éveitől elkezdődtek a magyarországi és erdélyi kutatók félig vagy teljesen illegális földalatti gyűjtései is, de a nehéz gyűjtési körülmények miatt ezek lehetőségei erősen korlátozottak voltak. Kallós Zoltán – a balladák, népdalok, szokásleírások gyűjtése mellett – jelentős munkát végzett a vallásos népelemek, vallásos szokásköltészet, archaikus népi imák gyűjtése területén is, és archivált anyagát sikerült budapesti intézetekben (mindenekelőtt az MTA Zenetudományi Intézetének archívumában) elhelyeznie. Erdélyi Zsuzsanna erdélyi baráti köre (például Gurzó Anaklét ferences) az 1970-es és 1980-as években titokban archaikus népi imádságokat gyűjtött, de félig-meddig illegálisnak számítottak Székely László, Salamon Anikó és Seres András székelyföldi és gyimesi gyűjtései is. A diktatúra utolsó éveiben Sávai János szegedi kutató az erdélyi katolikus parókiák levéltári anyagának feltárásán dolgozott.

A kutatási eredmények közzététele a kiadói tevékenység cenzúrázása miatt ugyancsak problematikus volt. A helyzetre jellemző, hogy a kolozsvári Folklor Intézet és a kolozsvári Zeneakadémia archívumai vallási néprajzi gyűjtéseket is tartalmaznak, de Jagamas János, Szenik Ilona, Kallós Zoltán, Faragó József, Almási István és mások ilyen természetű gyűjtései nem kerülhettek nyilvánosságra. Szenik Ilona ebből a gyűjtésből adta közre az *Erdélyi és moldvai magyar siratók, siratóparódiák és halottas énekek* című kötetét, de már csak a rendszerváltás után (Szenik I. 1996). Voltak olyan kutatók is, akik következetesen az íróasztalfióknak dolgoztak. Közéjük tartozott például a Temesváron tanárkodó, 1982-ben elhunyt Székely László is, akinek *Csiki áhítat* című posztumusz kötete 1997-ben jelent meg Budapesten a szerző kéziratanyagából (Székely L. 1997). P. Daczó Árpád-Lukács archaikus népi imádsággyűjteménye ugyancsak a rendszerváltás után jelent meg a korábbi gyűjtésből (Daczó Á. 2003).

Magyarországon az 1970-es évek közepétől az egyre „puhábbá” váló diktatúra idején bizonyos lehetőségek a publikálás terén is adódtak. A

Szent István Társulat 1979-ben Domokos Pál Péter szerkesztésében dal-
lamokkal együtt kiadta Kájoni János *Cantionale Catholicum* (1676) című
híres csíksomlyói vallásos énekeskönyvét (Domokos P. szerk. 1979), majd
az 1980-as világi kiadók jelentették meg Vasas Samu és Salamon Anikó
Kalotaszegi ünnepek című kötetét (Vasas S. – Salamon A. 1986), valamint
Salamon Anikó gyimesi vallásos folklór gyűjtését (Salamon A. 1987).

Mind elméleti, mind gyakorlati-módszertani vonatkozásban nagy je-
lentőségű esemény volt a Magyarországon szerkesztett *Vallási Néprajz*
kiadványsorozat megindulása 1985-ben, hiszen a körülötte szerveződő
munkacsoport¹¹ konkrét kutatási programokat is kezdeményezett a refor-
mátus és unitárius népi vallásosság tudományos kutatása terén, amely-
ben erdélyi lelkészek (Simén Domokos, Sándor Attila és mások) is részt
vettek. Ez a csoport – Küllös Imola és Molnár Ambrus irányításával –
1992-től kezdve összehangolt kutatásokat végzett a Kükküllői Református
Egyházmegyében, amelynek keretében impozáns történeti anyagot (vizi-
tációs jegyzőkönyvek, protokollumok, synodusi jegyzőkönyvek stb.) tár-
tak fel, és néprajzi gyűjtéseket is végeztek. A kutatások eredményeit min-
denekelőtt a *Vallási Néprajz* sorozat köteteiben adták közre (I. beszámoló
róla: Küllös I. 1992).

A rendszerváltás után a népi vallásosság kutatása terén teljesen új kor-
szak kezdődött. A tudományos kutatásokat koordináló fő intézmények-
ké az egyetemi tanszékek váltak, amelyek különböző kutatóintézetekkel,
szakmai egyesületekkel, múzeumokkal és egyéb szakmai közösségekkel
együttműködve különféle kutatási programokat szerveztek, archívumok-
at állítottak össze és kiadványokat jelentettek meg. Az alapkutatások
elvégzése és az eredmények közreadása rendszerint alapítványi támoga-
tásokkal történt. A jelentősebb vallási néprajzi programok közül kiemel-
jük a Pócs Éva által koordinált magyarországi munkacsoport Felcsíkon és
Gyimesben végzett alapkutatását, a Barna Gábor nemzetközi kutatócso-
portja által végzett máriaradnai búcsúkutatást, Mohay Tamás alapkuta-
tását a csíksomlyói búcsú néprajzi vizsgálata terén. Az erdélyi magyarság
népi vallásosságának kutatása vonatkozásában is kiemelkedő jelentősége
volt a Veszprémi Laczkó Dezső Múzeum és a Sepsiszentgyörgyi Székely
Nemzeti Múzeum által szervezett *Népi vallásosság a Kárpát-medencében*

¹¹ A csoport fő irányító személyiségei Molnár Ambrus, Küllös Imola, Gunda Béla, Dankó
Imre voltak (I. Gunda B. 1985).

konferenciasorozatoknak,¹² illetve a megjelent konferenciaköteteknek. A sorozat legújabb, 7. kötetében, amely a 2005 szeptemberében tartott sepsiszentgyörgyi konferencia előadásainak anyagát tartalmazza, különösen sok erdélyi tárgyú tanulmány található. A Szegedi Néprajzi Tanszék vallási néprajzi konferenciáin¹³ ugyancsak rendszeresen hangzottak el előadások Erdély népi vallásosságáról. A kolozsvári Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, a Kriza János Néprajzi Társasággal együttműködve, több kutatási programot¹⁴ is kezdeményezett ezen a területen, amelynek eredményeként számos publikáció jelent meg. Az 1993–2010 közötti időszakban mintegy két-három tucat szakdolgozat és magiszteri dolgozat készült el,¹⁵ és a Kriza János Néprajzi Társaság Archívumában elhelyezett vallási néprajzi anyag mennyisége is impozáns.¹⁶

Az intézményi keretekben zajló vagy magánkezdeményezésre folytatott egyéni kutatási programok 1990 után még intenzívebbé váltak, és – legalábbis a megjelent publikációkat tekintve – igen eredményeseknek mondhatók. A magyarországi szakemberek közül a fentebb említetteken kívül Bárh János, Balogh Balázs, Fülemile Ágnes, Harangozó Imre, Ilyés Zoltán, Karácsony Molnár Erika, Madar Ilona, Magyar Zoltán, Szacsuvay Éva, Takács György, Vass Erika rendszeres terepmunkát végeztek Erdélyben a népi vallásosság kutatása terén.

A sokasodó publikációk áttekintése és számon tartása a szakemberek számára is egyre nehezebb, ezért létfontosságú a bibliográfiák összeállítása. Ezen a téren nagy jelentőségük van a Néprajzi Múzeum keretében 1988 óta évente közreadott *Magyar néprajzi bibliográfia* füzeteknek, és a Kriza János Néprajzi Társaság által összeállított, Erdély és Moldva néprajzára vonatkozó elektronikus bibliográfiai adatbázisnak (Jakab A. szerk., Ilyés S. szerk.),¹⁷ amelynek nyomtatott formában való közreadása a *KJNT Értesítőjében* elkezdődött egyrészt tájegységek – Kalotaszeg (I. Ercsei J. szerk. 2000), Háromszék (I. Jakab A. – Pozsony F. szerk. 2003), Moldva

¹² A rendezvénysorozat fő szervezői: S. Lackovits Emőke, Mészáros Veronika és Szőcsné Gazda Enikő.

¹³ Szervezőjük: Barna Gábor.

¹⁴ Ezek irányítói Pozsony Ferenc, Keszeg Vilmos, Gazda Klára és Tánczos Vilmos voltak.

¹⁵ Lásd: <http://www.neprajztanszek.ro/>

¹⁶ Lásd: <http://www.kjnt.ro/>

¹⁷ <http://neprajzibibliografia.adatbank.transindex.ro>, illetve <http://csangobibliografia.adatbank.transindex.ro>

(I. Ilyés S. – Pozsony F. – Tánzos V. szerk. 2006) szerint –, másrészt személyi bibliográfiák (Faragó József, Kallós Zoltán stb.)¹⁸ formájában.

Az utóbbi évtizedben – elsősorban az egyház- és művelődéstörténészek jóvoltából – megjelent néhány olyan történeti forrásgyűjtemény, amelyek a népi vallásosság jelenségeinek kutatása során is jól hasznosíthatók. Tóth István György nagy jelentőségű, az erdélyi történeti vallási néprajzi kutatások szempontjából is sokat ígérő levéltári munkája (Tóth I. szerk. 1994, 2002, 2005) a kutató idejekorán jött halála miatt sajnos félbeszakadt. Sávai János és Bárth János székelyföldi katolikus plébániák levéltári anyagát (Sávai J. 1997, 2001; Bárth J. 2008), Kovács András és Kovács Zsolt a 18. század első feléből származó katolikus egyházlátogatási jegyzőkönyveket (Kovács A. – Kovács Zs. 2002), Csáki Árpád és Szőcsné Gazda Enikő Orbai széki református egyházlátogatási jegyzőkönyveket (Csáki Á. 1999, 2004; Csáki Á. – Szőcsné Gazda E. 2001), Kolumbán Vilmos József 18. századi sepsiszéki református vizitációs jegyzőkönyveket (Kolumbán V. 2005) tettek közzé és értelmeztek. Coroi Artur egy 18. századi háromszéki (altorjai) deák 1702–1734 között vezetett feljegyzéseit adta közre (Coroi A. 2007). Molnár B. Lehel egy tanulmányban az aranyosszéki unitárius püspöki vizitációs jegyzőkönyvekkel foglalkozott (Molnár B. L. 2007). Boldizsár Zeyk Zsuzsa négy kalotaszegi református falu felekezeti iskoláinak állami iskolákká való átalakulásának történeti forrásdokumentumait tárta fel a 19. század második feléből (Boldizsár Zeyk Zs. 2010). Lovász Réka a mezőpaniti református egyházközség vallásos életét írja le 1839–1869 között a parókia levéltári forrásai alapján (Lovász R. 2009). Azt, hogy a levéltári források jól használhatók a történeti szokáskutatásban is, Tüdős S. Kingának az a tanulmánya bizonyítja, amelyben a történész szerző a székelyek generálisának, I. Mikes Kelemennek 17. század végi végrendeletét és temetését mutatja be (Tüdős K. 2008).

Bárth Dániel katolikus egyházi levéltári forrásokat feltáró kutatásai egyaránt beletartoznak mind a liturgiátörténet, mind a történeti vallási néprajz tárgykörébe. Munkáiban a szertartáskönyveket és más levéltári forrásokat mint a történeti szokáskutatás forrásait veszi szemügyre (Bárth D. 2005, 2007). Egyik tanulmányában régi vallásos népszokások

¹⁸ A társasági tagok személyi bibliográfiáinak közreadása a *KJNT Értesítőjében* a kilencvenes évek második felében elkezdődött. Lásd: Pozsony F. – Tánzos V. 1996; Borbély É. – Pozsony F. 1997, 1998; Ilyés S. – Jakab A. 2006.

nyomait kutatja egy 1783. évi katolikus püspöki körrendeletben (Bárth D. 1999). Újabban érdeklődése mindenekelőtt az egyházi benedekciók és exorcizmusok kutatására irányul (Bárth D. 2008, 2010). A történeti vallási néprajzi kutatások további alakulására vonatkozóan nagy jelentőségű esemény az, hogy az elmúlt években megkezdődött a katolikus egyházi levéltárak (érseki levéltár, területi gyűjtőlevéltárak) repertóriumainak közreadása (Szögi L. 2006; Bernád R. 2006, 2009).

Regionális jellegű, monografikus igényű vallási néprajzi munkák

Amint már a bevezetőben is jeleztük, a mai néprajzi és antropológiai szemlélet megkérdőjelezi mind a hely (falu, kistáj), mind a közösségi kultúra (pl. vallási közösség), mind az egyes folklórműfajok egységét, következőképpen ezek módszeres tudományos vizsgálatát sem tartja kivitelezhetőnek, és korszerűtlennek tekinti egy-egy földrajzilag vagy műfaji szempontok alapján körülhatárolt kulturális jelenség monografikus igényű feldolgozását. Az 1980-as évekig, amikor még az ilyen monografikus szemlélet tudományos szempontból is korszerűnek és kívánatosnak minősült, Kelet-Európában a kommunista diktatúrák ideológiai viszonyai nehezítették meg, sőt voltaképpen tették lehetetlenné az ilyen típusú, egy-egy tájegység vagy falu népi vallásosságáról átfogó képet adó vallási néprajzi munkák elkészítését. Ezért van az, hogy a legtöbb erdélyi kistáj vagy vallási közösség vonatkozásában ma egyáltalán nem rendelkezünk szintetizáló jellegű, monografikus igényű munkával. Az ideológiáktól mentes tárgyi néprajz területén a dr. Kós Károly – Szentimrei Judit – Nagy Jenő triász szakszerű táji monográfiákat készített és jelentetett meg Kászon (1972), Szilágyság (1974), a Kis-Küküllő mente (1978) és Moldva (1981) népi kultúrájáról. A vallási néprajz területén ilyen jellegű táji monográfiák nincsenek. Néhány igen fontos szintézisről mégis számot tudunk adni, azzal az előrebocsátott megjegyzéssel, hogy ezek a munkák különböző korszakokban, különböző kutatási módszerek alkalmazásával készültek, és a feltárt néprajzi anyag elrendezésének elvei is eltérőek. Mindezek az elvek, szempontok és módszerek az új tudományos paradigmák alapján bizonyára vitathatók is, de az eredmények értékét nem lehet kétségbe vonni.

A zömében katolikus lakosságú történelmi Csíkszék kistájairól – Felcsík és Alcsík, Gyergyó, Kászon és Gyimes vidékéről – Székely László készített vallási néprajzi monográfiát (Székely L. 1997).¹⁹ A szerző halála után szerkesztett könyv négy nagy fejezete az egyházi liturgia népi megnyilvánulásaiival (pl. szentségek használata, imádkozási gyakorlat stb.), az egyházi ünnepek megülnésének rituális gyakorlatával, a szenthelyekhez kapcsolódó népi kultikus gyakorlat bemutatásával és végül bizonyos vallásos tartalmú folklórszövegekkel (lakodalmi búcsúztatók, betlehemes játékok stb.) foglalkozik. A magyar vallási néprajzi kutatás egészét tekintve is kiemelkedő jelentőségű Bárth János két székelyföldi népi vallásossággal foglalkozó könyve: az *Úz-völgyi magyarok* című kötet a településnéprajz és népesedéstörténet felől közelítve, egyházi levéltári források felhasználásával mutatja be egy szakrális táj létrejöttét a Csíki-havasok erdőségei között (Bárth J. 2004, l. még Bárth J. 2006b), a *Jézus neve dicsértessék!* című könyv (Bárth J. 2006a) pedig a székelyvassági hegyi tanyák népének vallásos életének példás módszerességgel szerkesztett monográfiája. Egy másik udvarhelyszéki kistájról, a Sóvidék falvainak vallásosságáról Madar Ilona készített összefoglalót (Madar I. 1998). Könyvében a sokfélekezeztű tájegység egyházainak szervezeti életével és liturgikus gyakorlatával, a népi vallásos képzetekkel, az ünnepnapok és hétköznapok vallásos szokásaival, rituális szöveghagyományával és a vallás erkölcsszabályozó szerepével foglalkozik.

Vallásos szokások

Az egyházi év nagy ünnepköreinek közösségi rítusai a kétségkívül a népi vallásosság leglátványosabb, és ennek megfelelően a legkutatottabb területéhez tartoznak, ilyen típusú – bár lokalizálatlan – adatokat már Bod Péter *Szent Heortokrates* című munkájában (l. Bod P. 1757) is találunk. A fentebb említett tájegységi jellegű vallási néprajzi monográfiákban (Székely L. 1997, Madar I. 1998, Bárth D. 2004, 2006a) is jelen vannak a szokásleírások és a népszokások rítusszövegei. Balázs Márton háromszéki gyűjteményének mintegy fele foglalkozik az esztendő vallásos ünnepeivel

¹⁹ A kötet előzményei a szerző fiatalkori kisebb munkái: Székely L. 1936, 1943a, 1943b.

és ezek költészetével, további néhány fejezet pedig az emberélet fordulónak folklórjával (Balázs M. 1943). A legjelentősebb háromszéki folklór-gyűjtemény, az 1957-ben megjelent Konsza Samu-féle gyűjtés, már jóval kisebb arányban tartalmaz a vallásos népköltészet körébe sorolható folklóranyagot, csupán karácsonyi és húsvéti köszöntőverseket, sírfeliratokat, valamint népi költők által írt tréfás sírverseket találunk benne (Konsza S. 1957). Gyergyói székely és örmény vallásos szokásokra vonatkozó történeti adatokat találunk Tarisznyás Márton *Gyergyó történeti néprajza* című könyvében (Tarisznyás M. 1994). Az egyik bukovinai székely népcsoport-töredék, az Erdélybe visszatelepült ún. „dévai csángók” vallásosságával, valamint vallásos folklórjával Zsók Béla és Makkai Endre foglalkozott (Zsók B. 2000a, 2000b, 2000c, Makkai E. 1990). Sebestyén Ádám bukovinai székelyekről szóló könyvének második fele a karácsonyi és húsvéti, valamint a kereszteléshez, a lakodalomhoz és a temetéshez kapcsolódó szokások ismertetését tartalmazza a megfelelő rítusszövegekkel együtt (Sebestyén Á. 1972). Vasas Samu és Salamon Anikó *Kalotaszegi ünnepek* (Vasas S. – Salamon A. 1986), Seres András *Barcasági magyar népköltészet és népszokások* (Seres A. 1984) című könyvei a kalendarisztikus ünnepekörök és az emberélet fordulóihoz fűződő ünnepek szokásleírásainak gazdag gyűjteményei. Horváth István *Magyarózdí toronyalja* című írói falurajza néprajzi szempontból is értékes forrás, egyebek mellett az ünnepi népszokások vonatkozásában is (Horváth I. 1971). Pozsony Ferenc a Homoród menti falvak (Pozsony F. 2000d), Sándor Andrásné az oltszakadati evangélikusok (Sándor A. 1990), Zsigmond József és Palkó Attila a felső-marosmenti Magyaró népszokásairól adott közre összefoglaló igényű tanulmányt (Zsigmond J. – Palkó A. 1996).

A kalendarisztikus és az emberélet fordulóihoz fűződő szokások terén egész Erdélyt átfogó, a tárgyalt néprajzi jelenségeket megfelelő elméleti keretben összefoglaló munka Pozsony Ferenc *Erdélyi népszokások* című egyetemi tankönyve (Pozsony F. 2006).

Az egyházi ünnepek és jeles napok vallásos szokásai

A jeles napok vallásos szokásait vizsgáló tájegységi monografikus munkák között Barabás László *Forog az esztendő kereke* című, sóvidéki népszokásokról szóló könyve az egész magyar néprajz vonatkozásában is kiemelkedő jelentőségű (Barabás L. 1998). A kötet nemcsak a

nagyünnepek, hanem a kisebb egyházi ünnepekhez kapcsolódó szokásanyag ismertetését is tartalmazza, a szokások rítusénekeivel együtt. A marosvásárhelyi kutató *Aranycsitkók, maszkurák, királynék* című tanulmánykötetének első fele az erdélyi farsangi szokásokkal foglalkozik, a kötet második fele pedig több vallásos tárgyú dramatikus népszokásról – mindenekelőtt marosszékiekről – tartalmaz pontos és részletes leírást (Barabás L. 1999).

Küllös Imola és Molnár Ambrus (a diktatúra retorziójától tartva Virág Anna és Kovács Péter álnéven) a Nyárad menti unitáriusok (Virág I. – Kovács P. 1990), István Lajos Korond (István L. 1994), Veres Emese-Gyöngyvér a barcasági „csángók” (Veres E. 2002), Páll Éva a szilágysági Szer kalendarisztikus vallásos szokásait tanulmányozták (Páll É. 1994). Itt említjük meg Szendrey Zsigmond nagyszalontai jeles napokról és Szatmár néphagyományairól írott közleményeit is (Szendrey Zs. 1916, 1927). Molnár Ambrus gazdagon adatolt, a református ünnepek és egyéb jeles napok hagyományvilágát bemutató összefoglaló tanulmánya sok erdélyi vonatkozást is tartalmaz (Molnár A. 1999).

Téli ünnepkör

A téli ünnepkör vallásos hagyományairól két önálló kötet és több tucat egyéb néprajzi közlemény jelent meg. A Makkai Endre – Nagy Ödön-féle gyűjteményről (1939/1993) előbb már szóltunk. Nagy István *Hopp Istók, jó estét...* című könyvében és tanulmányaiban Szatmár vidékének magyar, román és sváb téli dramatikus játékeit (betlehemes játék, bábtáncoltató betlehemes, Heródes-játék, Ádám és Éva-játék) mutatja be és elemzi (Nagy I. 2001, 2004, 2009).

A betlehemes játékok kutatása terén népzenei, szövegfolklorisztikai és társadalomnéprajzi szempontok érvényesültek. Bálint Sándor úgy véli, hogy ez a középkori liturgikus elemeket is tartalmazó, mai gyökereit tekintve a 17–18. századi csíksomlyói iskolai színjátszás misztériumdrámáira visszamenő népi játék a Székelyföldről terjedhetett el Erdély más részei felé (Bálint S. 1989: 41). Az előkerült történeti adatok ezt a feltételezést látszanak igazolni. A feljegyzések szerint a csíksomlyói kolostor könyvtárában őriztek egy 17. századi betlehemest (Pintér M. 1989: 133). Schram Ferenc közli egy 18. századi kézdiszentléleki betlehemes szövegét, ami Czerey János énekgyűjtő kántor kéziratot énekeskönyvből származik

(Schram F. 1964: 497). Szabó Judit egy 1898-ban leírt kászoni betlehemes játék szövegét adta közre (Szabó J. 1995). Olosz Katalin számba vette és ismertette a *Magyar Nyelvtör* és az *Ethnographia* 19. századi évfolyamaiban megjelent, a karácsonyi ünnepkör erdélyi népköltészetére vonatkozó összes közleményt, amelyek között több híradást is találunk a székely betlehemesekről (Olosz K. 2003b).

A 18. század végén Bukovinába települt székelyek betlehemes játékaival a 19. század végétől kezdve számos néprajz- és népzene kutató foglalkozott. A játék dallamanyagát először Kodály Zoltán jegyezte le, majd a kitelepített székelyek között végzett gyűjtőmunkának köszönhetően²⁰ gazdag anyag került a magyarországi archívumokba is. Ebből Tari Lujza egy közel háromórányi hanganyagot tartalmazó CD-ROM kiadványt jelentetett meg (Tari L. 2006). Szabó Imre 1905-ben *A dévai csángó-székelyek karácsonya* címmel a *Néprajzi Értesítő*ben (Szabó I. 1905), Benedek András és Vargyas Lajos 1943-ban *Az istenesi székelyek betlehemes játéka* címmel az *Ethnographiá*ban jelentetett meg tanulmányt (Benedek A. – Vargyas L. 1943). Zsók Béla egyik tanulmányában a bukovinai székelyek karácsonyi dramatikus játékát, a „katonajáték” vagy „huszárköszöntő” néven ismert játékot történeti, néprajzi és nyelvészeti szempontból elemezte és az ún. „feleselő vers” változatait is közreadta (Zsók B. 2000c). Botka József 1983-ban az Al-Dunához telepített székelykevei bukovinai székelyek karácsonyi szokásait ismertette (Botka J. 1983). A népzene kutató Rajeczky Benjamin a székely betlehemes recitatívák stílusáról értekezett (Rajeczky B. 1959).

Az 1940-es években a székely betlehemes játékok kutatása reneszánszát élte. Domokos Pál Péter és Volly István az udvarhelyszéki Lövete játékát adták közre (l. Volly I. szerk. 1940: 3–24). Benedek András – az előbb említett, Vargyas Lajossal közösen írt bukovinai tanulmánya mellett – 1943-ban a homoródremetei betlehemes játékot is ismertette (Benedek A. 1943). A Gunda Béla irányítása alatt dolgozó kolozsvári fiatal kutatók, Antal Árpád és Faragó József, a szövegfolklorisztikai megközelítésen és szokásleíráson túl a játék társadalmi háttérét is vizsgálták (Antal Á. 1947, Faragó J. 1947, 1949, 2001). Az ötvenes években Földes László a Budajenőre települt gyergyóditrói székelyek betlehemesjátékáról írt átfogó

²⁰ A játék kutatói voltak Domokos Pál Péter, Rajeczky Benjamin, K. Kovács László, Kiss Lajos, Manga János, Forrai Ibolya és mások.

tanulmányt (Földes L. 1958). Olosz Katalin idős személyek emlékezései alapján írta le a háromszéki Felsőtorja betlehemes játékát, amit 1942-ben játszottak utoljára a faluban (Olosz K. 2003c). Barabás László egyik tanulmányában az eltűnt, de az 1990-es évek elején egy nagycsalád körében „újraéledt” régi sóvidéki (szovátai) betlehemes játékot és a felújítás történetét ismerteti, egy másik írásában pedig élményszerűen és szakszerű pontossággal jeleníti meg a Nyárad menti református Teremiújfaluban elhangzott kántálás és betlehemezés körülményeit (Barabás L. 1999g, 1999h). Bartis Izabella a kézdiszentléleki betlehemezés száz évének történetét foglalta össze (Bartis I. 2003). Wakabayashi Kazuhiro japán néprajzkutató a szatmári betlehemes játékokról készített rövid összefoglalót (Wakabayashi K. 1992). A Szatmár vidéki báltáncoltató betlehemesekről a két világháború között N. Bartha Károly az *Ethnographiában* közölt két tanulmányt (Bartha K. 1933, 1934). Bartis Klára a gyergyószárhegyi pásztorjáték szimbolikus rétegeit elemezte (Bartis K. 2006). Lajos Katalin a Csíkszentmiklóson az 1990-es években felújított betlehemes játék mai társadalmi funkcióit, a felújítás motivációit (például az elektronikus média szerepét) antropológiai látásmóddal vizsgálta (Lajos K. 1995, 1996).

A téli ünnepkör többi hagyományos népszokásának nincs akkora néprajzi szakirodalma, mint a betlehemes játékoknak. A homoródmonti *regölésről* Faragó József (Faragó J. 1962, 2000), a csíki regölés történeti emlékeiről Szócs János (Szócs J. 1994), a regölésnek megfeleltethető gyimesi *harsogtatás* szokásáról és a csíkkászoni *aprószentekelésről* Pozsony Ferenc (Pozsony F. 2000f, 2000e), a szilágykrasznai *karácsonyi kántálásról* Mitruly Miklós (Mitruly M. 1998), az *óévbúcsúztatás* és *újév-köszöntés* Nagy-Homoród menti szokásairól Hála József (Hála J. 1990), a Kis-Küküllő menti Szászcsáváson szokásos Szilveszter napi *tüzeskerékegetésről* Barabás László (Barabás L. 1999j) közöltek tanulmányokat. Olosz Katalin unitárius iskolások által a 19. század végén használt karácsonyi és húsvéti ünnepi köszöntőket, ún. *veszekedős verseket* adott közre (Olosz K. 2007). Pozsony Ferenc egyik tanulmányában a román *kolindák* és magyar karácsonyi énekek motívumegyezéseiről értekezett (Pozsony F. 2000d). Boldizsár Zeyk Imre a kalotaszegi Tordaszentlászló névnapozási szokásait (pl. Márton napi mulatságok, István- és János-napi köszöntések, óévbúcsúztatás stb.) írta le (Boldizsár Zeyk I. 1994), Barabás László pedig nyárádselyei *istvánozás* szokásának szövegfolklorját és a szokás rítuselemeit ismertette egy 1992-es gyűjtés alapján (Barabás L. 1999i). A Nyárad

és a Kis-Küküllő alsó folyása mentén elterjedt karácsonyi ajándékozási szokás, az ún. *aranycsitkőzés* leírását ugyancsak Barabás László végezte el (Barabás L. 1999k), de idevágó adatokat találunk a téli néphagyományokról szóló Makkai–Nagy-féle gyűjteményben (Makkai E. – Nagy Ö. 1939), valamint Horváth István Magyarózdról szóló könyvében is (Horváth I. 1971). Egy-egy közösség karácsonyi népszokásainak összefoglalását találjuk Dánielisz Endre (Köröstárkány) és Gál Irma (Gyergyóalfalu) közleményeiben (Dánielisz E. 1980, Gál I. 1995). A Brassó környéki hétfalusi csángók körében szokásos *boricatánc* ma a karácsonyi ünnepek része, de eredetileg egész farsang alatt táncolták. Az eredetileg termékenységvárázsló és legényavató célú tánc társadalomnéprajzi szempontú történeti vizsgálatával Könczei Csilla foglalkozott (Könczei Cs. 2003).

Tavaszi ünnepekör

Az 1939-ben megjelent *Téli néphagyományaink* című kötet (I. Makkai E. – Nagy Ö.), illetve az ezt megelőző széles körű gyűjtés sikerén felbuzdulva, Nagy Ödön kezdeményezésére az 1940-es évek első felében sor került a tavaszi néphagyományok széles körű gyűjtésére is. A végül mintegy 30 református faluból összegyűjtött tekintélyes anyagból – a nehéz történelmi helyzetben – csak az 1980-as években sikerült egy kötetet összeállítani, de a Nagy Ödön és Nagy Olga által kiadásra előkészített gyűjtemény megjelentetésére máig sem került sor.

Az 1990 után eltelt másfél évtizedben ezen a területen is született néhány jelentős összefoglaló tanulmány, de ezek a kutatások nem voltak összehangoltak, így a tavaszi ünnepekörhöz tartozó vallásos szokások területén mind tájegységi, mind műfaji vonatkozásban igen sok a fehér folt. Az erdélyi unitárius falvak tavaszi ünnepeköréről Molnár István összefoglaló igénnyel közölt szokásleírásokat és rítusszövegeket (Molnár I. 1994). A marosszéki Nyárádmente, Sóvidék és a marosszéki Mezőség tavaszi ünnepei szokásairól (*húsvéti határkerülés és öntözés, hesspávázás, hajnalozás, pünkösdi virágozás* stb.) Barabás László több közleményt jelentetett meg (Barabás L. 1999a, 1999b, 1999c, 1999d, 1999e, 1999f). Küllös Imola 1995-ben ugyancsak két Nyárád menti faluban (Jobbágyfalva, Rigmány) vizsgálta a húsvéti határkerülés, *zöldágazás, kantálás és locsolkodás* szokáskomplexumát, majd tanulmányban foglalta össze a népszokás történeti összetevőit, a szokáselemek jelentéseit, az új vagy átértelmezett elemek

(pl. etnikus és lokális identitás kifejezése) jelentőségét (Küllös I. 1999). Tanulmányának egyik érdekes megállapítása: a *húsvéti határkerülések* kialakulása összefügg a misztériumjátékoknak azzal a mozzanatával, amikor nagyszombaton éjjel „Jézust keresték” a temetőben. Olosz Katalin egyik ebbe a témába vágó történeti tanulmányából ugyancsak az derül ki, hogy a húsvéti határkerülést Székelyudvarhelyen a 19. század végén és a 20. század elején mint *Krisztus-keresést* fogták fel (Olosz K. 2004). Bárh János a székelyudvarhelyi húsvéti határkerülő körmenetekről szóló, történeti adatokat felsorakoztató tanulmányában ugyancsak arra a következtetésre jut, hogy a Székelyföldön a *jézuskeresés* és a határkerülés elemei keveredtek ebben a népszokásban (Bárh J. 1997). A Bárh János és Bárh Dániel által feltárt több dokumentum is arról tanúskodik, hogy a 18. század végén a katolikus egyház a processziókat, a búcsújárásokat általában tiltotta, és Batthyány Ignác püspök székelyföldi papokhoz intézett körlevelei csak a húsvétszombati feltámadási körmenet megtartását engedélyezték (Bárh J. 1997, 2006; Bárh D. 1999). Pozsony Ferenc felső-háromszéki határjárásokról szóló tanulmánya ismerteti a rítus hagyományos és mai funkcióit, részletesen kitérve a történeti előzményekre (Pozsony F. 2000c). A székelyudvarhelyi (és székelyföldi) határkerülés eredetének és történetének kérdését katolikus teológiai szempontból korábban Boldizsár Dénes 1924-ben kiadott közleménye is tárgyalta (Boldizsár D. 1924). Olosz Katalin egyik tanulmányában a tavaszi ünnepkör maroszeői szokásaira vonatkozó 19. századi néprajzi közléseket foglalja össze és értékeli (Olosz K. 2003a), kitérve többek között Jakab Elek 1854-ben kelt – a néprajzkutatók által sokat idézett, újabban is kiadott (I. Agricola/Jakab E. 1854, 2001) – a Nyárád menti szentgericei határkerülésről szóló cikkének ismertetésére. Az ugyancsak Nyárád menti Vadasd húsvéti határjárását 1898-ban Jakab Ödön írta le (Jakab Ö. 1898).

A Székelyföld katolikus vidékein farsang végén játszott ún. *dúsgazdagolás* vagy *ördögbetlehem* játékkal újabban Mirk László és Karácsony Molnár Erika foglalkoztak, utóbbi a Szentegyházán felújított játékról filmfelvételt is készített (Mirk L. 2002; Karácsony Molnár E. 2003, 2004). A játék szövege – ami egy gyergyóalfalusi változat, vélhetően Domokos Pál Péter gyűjtésében – korábban megjelent Volly István *Népi játékok* című három kötetes gyűjteményében (Volly I. 1938).

A húsvéti ünnepkör egyéb szokásairól is készültek tanulmányok. Pozsony Ferenc a nagyhét végén történő *sentsírállítás*ról és a hozzá kap-

csolódó *szentsírőrzésről (jézusőrzés)*, valamint egy húsvét másodnapján végzett Orbai széki esővarázsló rítusról és párhuzamairól (Pozsony F. 2000a, 2000b), Szilágyi András és Lukács László a húsvéti tojásjátékokról (Szilágyi A. 1948, Lukács L. 2006), Demeter Éva a húsvéti tojásról mint ajándéktárgyról és a „jézusőrzésről” (Demeter É. 2004a, 2007), Székely Ferenc a Nyárad menti Gegesen történő *zöldágazásról és legényavata*tásról (Székely F. 2001), Tánzos Vilmos a nagyhét csíkszentdomokosi rituális eseményeiről jelentetett meg összefoglalót (Tánzos V. 1996c). Barabás László és Mirk László húsvéti locsolóverseket gyűjtöttek és adtak közre (Barabás L. 2002, Mirk L. 2003). A tavaszi ünnepekörhöz tartozó Szent György napi szokásokról Zsigmond Győző készített összefoglalót (Zsigmond Gy. 2004). Itt említjük meg, hogy a Felcsíkon (pontosabban Csíkszentdomokoson és Csíkmadarason) élt Szent János napi ún. *angyalozás* szokásáról Balázs Lajos közölt tanulmányt (Balázs L. 1993a).

Az egyházi iskolákban előadott 17–18. századi misztériumjátékoknak volt hatásuk a húsvéti, a karácsonyi és a Szent János napi dramatikus népszokásokra is, de másfelől az is valószínű, hogy nemcsak folklorizációval, hanem bizonyos folklórelemek drámákba való bekerülésével, vagyis folklorizmusjelenségekkel is számolhatunk. Ezeknek a jelenségeknek a kutatásával a művelődéstörténészek (Kilián István, Pintér Márta Zsuzsanna, Medgyesy-Schmikli Norbert és mások) és a folklórkutatók (Dömötör Tekla, Ujváry Zoltán és mások) már foglalkoztak²¹, a régi forrásközlések (pl. Fülöp Á. 1897, Alszeghy Zs. – Szlávik F. 1913) után újabb szövegközlések is történtek (l. Demeter J. szerk. 2003), de ez a munka korántsem tekinthető befejezettnek. A folklór és nem folklór történeti kölcsönhatásának vizsgálata terén áttörő eredményt hoztak és a korábbi kutatás hiányosságait pótolták Medgyesy-Schmikli Norbert hosszú időn át következetesen végzett kutatásai (Medgyesy-Schmikli N. 1999, 2000, 2001, 2005, 2006), amelyeknek szintézisét jelenti *A csíksomlyói feren*ces misztériumdrámák forrásai, művelődés- és lelkiségtörténeti háttere című 2009-ben megjelent impozáns kötet (Medgyesy-Schmikli N. 2009). Korábban a csíksomlyói misztériumdrámák folklorisztikus motívumairól Kedves Csaba tett közzé egy tanulmányt (Kedves Cs. 1997), Demeter Júlia

²¹ A művelődéstörténeti jellegű, illetve nem elsősorban erdélyi vonatkozású munkák felsorolásától itt eltekintünk, csak Medgyesy-Schmikli Norbert *Bevezetés a csíksomlyói passiójáték forrásaiba* című tanulmányát emeljük ki (l. Medgyesy-Schmikli N. 2001).

pedig a ferences színjátékok vonatkozásában felvetette a műfaj és funkció összefüggésének alapvető kérdéseit (Demeter J. 2003, 2005).

A jeles napokhoz kapcsolódó régi vallásos tárgyú dramatikus színjátékok zöme mára már eltűnt az élő folklórból, illetve egyikük-másikuk bizonyos helyeken felújított formában él.

Profán közösségi ünnepek vallásos keretben

A nemzeti ünnepeken, történelmi események évfordulóin történő közösségi emlékezési gyakorlatok sokszor kifejezetten vallásos jellegűek, vagy legalábbis vallásos keretben történnek. Ezeket a rituálékat a néprajzi szakirodalom is vallásos megnyilvánulásoknak tekinti. A történelmi emlékünnepek szakralizálódásának témája újabban vált a néprajzi-antropológiai kutatások tárgyává. A teljesség igénye nélkül említünk meg néhány idevágó kutatást: az erdélyi magyar emlékünnepekről, különös tekintettel a háromszéki közösségi emlékezési rítusokra, Pozsony Ferenc jelentetett meg tanulmányt (Pozsony F. 2007), Daniel Rita a farkaslaki Tamási-kultusz (Daniel R. 2008), György Imola a marosvásárhelyi Bernády György-kultusz alakulását (György I. 2008a, 2008b), Veres Emese Gyöngyvér az 1848–49-es szabadságharc emlékezetét vizsgálta a hétfalusi csángók körében (Veres E. 2007). A kommunista diktatúra formális és informális ünneplési gyakorlatának vizsgálatával Bodó Julianna (1998, 2004) és Szikszai Rózsa Katalin (2009) foglalkozott.

A néprajzkutatók vallásos rituális eseményekként értelmeznek egyes fogadalmi ünnepeket is. Küllös Imola a pünkösdhétfő utáni hétfőn – helyi szóhasználat szerint *kicsi pünkösdkor* – Alsórákoson tartott *szabadság napját*, a jobbágyfelszabadítás közös multietnikus emlékünnepeét vallásos keretekben megvalósuló „történelmi emlékszokásnak” nevezi (Küllös I. 1996). Nagy Anna az 1717-es tatárbetörés emlékére Széken tartott Birtalan napi fogadalmi megemlékezés jelentésrétegeit ismertette (Nagy A. 1999). Hasonló jellegűek a protestáns közösségekben előforduló hálaadó ünnepek (pl. újkenyér, újbor ünnepei) is. Mód László és Simon András két avasi református magyar falu (Avasújváros és Kőszegremete) szőlőhegyi hálaadó ünnepéről, az ún. *prédikációról* közölt tanulmányt (Mód L. – Simon A. 1998). Kríza Ildikó a két világháború között Magyarországon működő székely egyesületek szakralizált szimbólumait és ünneplési-emlékezési gyakorlatát mutatta be (Kríza I. 2004).

Egy-egy felcsíki egyházközség (Csíkrákos és Karcfalva–Jenőfalva) szakrális térszerkezetének történeti változását, valamint a térrészekhez kapcsolódó szakralizált közösségi eseményeket mutatják be helyi levéltári forrásanyagot is felhasználva Kovács Krisztina (2007) és Farkas Beáta (2010) szakdolgozatai, illetve egy ezek alapján elkészült és megjelent tanulmány (Kovács K. 2008).

Újabban hangsúlyozottan jelentkezik egy kutatói érdeklődés a vallásos ünnepek profanizálódásának tendenciája iránt is, ennek bizonyosága például a *Fiatalok vasárnapja Európában* című kötet (Keszeg V. – Pozsony F. – Tötszegi T. szerk. 2009). Itt említjük meg, hogy Keszeg Vilmos (2004, 2007, 2009), Pozsony Ferenc (2006, 2007, 2009a) és Tötszegi Tekla (2009), konkrét rituális események esetelemzéséből kiindulva, újszerű elméleti következtetéseket fogalmaznak meg az etnológiai irodalomban is sokat vitatott, értelmezett ünnep–rítus tárgykörben.

Az átmeneti rítusok

A hagyományos világban az emberélet fordulóinak rítusai alapvetően vallásos tartalmúak voltak, ami természetes is, hiszen voltaképpen az életút egésze vallásos keretben volt értelmezhető, és az életút kiemelkedő állomásai az egyéni üdvtörténet fontos eseményeiként tettek szert távlatos jelentőségre. A különféle tájegységi monografikus igényű néprajzi munkák – például a Havad erkölcsi életét bemutató tanulmány (Nagy O. – Nagy Ö. 2000), Zakariás Erzsébet Erdőfüléről szóló könyve (Zakariás 2006a), Lakatos-Bakó Melinda a szászöldi Halmágy szokásait bemutató írása (Lakatos-Bakó M. 2005), vagy a Pócs Éva által szerkesztett *Két csíki falu néphite a századvégen* című kötet (Pócs É. szerk. 2001) – rendszerint nagy teret szentelnek az emberélet fordulóihoz kapcsolódó vallásos szokások és mentális képzetek bemutatásának. A kérdéshez elméleti oldalról közelít Balázs Lajos *A vágy rítusai – rítusstratégiák* című könyve, amely a születés, házasság és halál szokásvilágának lelki hátterét mutatja be gazdag adatgyűjtés alapján (Balázs 2006).

A születés és keresztelés szokásvilágával foglalkozó munkák közül kiemelkedő jelentőségű Balázs Lajos 1999-ben megjelent csíkszentdomokosi monográfiája (Balázs L. 1999), valamint több ezt követően közzétett tanulmánya (Balázs L. 2003, 2005a, 2005b, 2007b). Ugyanezt a témát Kovács Andrea Kászonyújfaluban (Kovács A. 1996), Veres Emese-Gyöngyvér pedig

a hétfalusi csángók körében kutatta (Veres E. 2005). Szőcsné Gazda Enikő a háromszéki Mikóújfaluban szokásos mágikus célú újrakeresztelésekről (*elkeresztelés*) közölt érdekes adatokat (Szőcsné Gazda E. 2007).

A református konfirmációk jelrendszerét, a tér- és szimbólumhasználat formáit Szacsvey Éva kalotaszegi falvakban vizsgálta elmélyült módszerességgel (Szacsvey É. 1998, 2006b). Veres Emese-Gyöngyvér a barcasági csángó evangélikus gyülekezetek konfirmációs szokásairól közölt összefoglaló tanulmányt (Veres E. 2007). Szinte semmit nem tudunk a katolikus vidékek bérmálkozási szokásairól.²² Balázs Emőke a felcsiki papi primíciákról készített szakdolgozatot (Balázs E. 2010), de ennek a liturgikus szokásnak népi vonatkozásai jobbra ma is feltáratlanok. Ugyancsak kevés az ismeretünk az újabb divatba jött kortárstalálkozókról (Balázs L. 1992).

A hagyományos világ párválasztási és lakodalmi szokásainak szakrális-szimbolikus hátteréről, a szokáselemek vallásos megalapozottságáról Balázs Lajos csikszentdomokosi monográfiája alapján alkothatunk összetett képet (Balázs L. 1994). Györgyi Erzsébet nagy tanulmányt adott közre a bukovinai székelyek házasságkötési szokásairól (Györgyi E. 1963). Asztalos Enikő a Nyárad menti Székelykakasdról gyűjtött adatok alapján az 1950-es évekbeli ateista esküvői szertartások rituáléját és szövegfolklorját mutatta be (Asztalos E. 1999).

A 20. század első évtizedeiben a halottkultusz, a temetkezés és a temetők vizsgálata élénken foglalkoztatta a néprajzkutatókat, így a közreadott munkák száma is jelentős. Mivel ezidőtájt az ősiségkutatás még egészen kézenfekvő tudományos hozzáállás volt, az etnográfusokat mindenekelőtt a halottkultusz archaikus elemei ragadták meg, akik egy-egy résztemára vonatkozóan – például a zászlós kopja és a temetői fejfa rokonságának hipotézise, az ember formájú fejfák szimbolizmusa, a nemzeti temetkezés kérdése stb. – történeti adatokat is feltártak. A kopjafa mint sírjel témaköre először Orbán Balázs nagy székelyföldi monográfiájában bukkan fel (Orbán B. 1868–1873), majd ezt követően Szinte Gábor (1901), Roediger Lajos (1903) és Sebestyén Károly (1905, 1907) ugyancsak a székelyföldi, Bene Lajos a kalotaszegi (Bene L. 1905), Viski Károly a szalontai temetők sírjeleiről (kopjafáiról és sírkeresztjeiről) tett közzé

²² Itt említjük meg, hogy Márton Áron püspök 1949 utáni, a diktatúra éveiben tett béрмаútjainak néprajzi vonatkozásai máig feltáratlanok.

tanulmányokat (Viski K. 1913). Itt említjük meg Herepei János monográfiáját is a kolozsvári házsongárdi temető régi sírköveiről (Herepei J. 1988). Sámuel Aladár ezidőtájt írta le a Kis-Küküllő vármegyei reformátusok archaikus temetkezési szokásait (Sámuel A. 1918). A halottkultusz ősi elemei iránti érdeklődés később sem lankadt, voltaképpen az egész 20. század folyamán megfigyelhető volt. Nagy Ödön a Gyimes vidékehez tartozó Magyarcsüvés (Nagy Ö. 1995a), valamint az Alsó-Fehér megyei Hari (Nagy Ö. 1995b), Nagy Jenő a kalotaszegi Magyarvalkó (Nagy J. 1984), Csete Balázs a kalotaszegi Nyárszó (Csete B. 1942), Vasas Samu pedig általában a Kalotaszeg halottkultuszáról tett közzé tanulmányokat (Vasas S. 1993, 1994), amelyek ugyancsak a témakör archaikus elemeit tárják fel. Péterfy László Marosszék régi sírköveiről adott ki monografikus összefoglalást (Péterfy L. 2005).

Az erdélyi kopjafás-zászlós temetkezésről – mindenekelőtt kalotaszegi és szilágysági adatok alapján – Szabó T. Attila és dr. Kós Károly több közleményben is értekeztek, illetve tettek közzé sírjelekről készült rajzokat (Szabó T. A. 1938, 1946; Kós K. 1972c, 1974). Ugyancsak dr. Kós Károly írt utószót az Olasz Ferenc által 1975-ben összeállított *Fejfák* című kötethez, amely gazdag és színvonalas képanyagot is tartalmaz (Olasz F. 1975). Major Miklós a Felső-Berettyó vidéki fejfákról (Major M. 1978), Kisgyörgy Zoltán az erdővidéki kopjafákról (Kisgyörgy Z. 1973), Demeter Lajos a háromszéki sírjelekről (Demeter L. 2007), Csergő Bálint az udvarhelyszéki katolikus temetők sírkeresztjeiről és keresztvirágairól (Csergő B. 2007) tett közzé tanulmányt. Összefoglaló igényvel született az Imreh Pál és Hoppál Mihály által írt *Fejfák és temetők Erdélyben* című, a *Folklór Archívum* 7. számában megjelentetett tanulmány (Imreh P. – Hoppál M. 1977). Az erdélyi temetők sírjeleinek vonatkozásában is szintézis jellegű Balassa Iván temetőkutatásra vonatkozó munkássága (Balassa I. 1973, 1989, 1992a, 1992b). Itt mindenekelőtt *A magyar falvak temetői* (Balassa I. 1989) és *A székelyföldi Erdővidék temetői* (Balassa I. 1992a) című kötetekre gondolunk.

A temető és a társadalom viszonyát ugyancsak régóta vizsgálják a néprajzosok. A kutatók kezdetben ennek a kérdésnek is inkább az archaikus vonatkozásaival foglalkoztak. dr. Kós Károly egy nagyobb tanulmányában kimutatta, hogy a Hunyad megyei, de minden bizonnyal középkori székely eredetű Rákosd temetőjének földjét, valamint a templom belső terét a falubeli nemzetségek szerint osztották fel, vagyis a temető képe egy ősi nemzetségi szervezet nyomait őrizte meg (Kós K. 1972b).

Erdélyi Lajosnak a romániai zsidó temetőkről szóló könyve ugyan csak a működtető közösség múltjába ágyazottan mutatja be a temetők sírköveinek művészetét és jelképeit (Erdélyi L. 1980). Később, az új antropológiai szemlélet révén a temetők kutatása során más társadalmi vonatkozások is előtérbe kerültek. Telenkó Bazil Mihály a kolozsvári házsongárdi temető térszerkezetét elemezve bemutatta, hogy a temető tere jelentős etnikai és ideológiai jelentéstartalmakkal lehet felruházva, végső soron a temető proxemikai szerkezete tükrözi a közösség egész múltját (Telenkó B. 2004).

Egy-egy közösség halottkultuszát számos tanulmány, sőt olykor teljes kötet mutatta be többé-kevésbé átfogó igénnyel. K. Kovács László a kolozsvári hóstátiak temetkezési szokásairól (Kovács L. 1944), Balázs Lajos a csíkszentdomokosi halottas szokásokról készített monográfiát (Balázs L. 1995, lásd még: 1993b, 1997, 2001, 2007a). Virág Magdolna a szilágysági Tövishát halottkultuszát tanulmányozta (Virág M. 1980, 1994a, 1994b), Gergely Katalin pedig Gyergyószentmiklós város temetkezési szokásairól és a halottkultusz folklórjáról jelentetett meg könyvet (Gergely K. 2000). Ifj. Kodolányi János és Ullmann Péter az udvarhelyszéki Kápolnásfalu temetkezési szokásairól közöltek néprajzi adatokat (Kodolányi J. 1947, Ullmann P. 1986), Palkó Attila a maroszséki Magyaró (Palkó A. 1995), Burus János a Kis-Küküllő menti Pipe (Burus J. 1994), Kelemen István a partiumi Hegyköz (Kelemen I. 1994), Zsók Béla a dévai (bukovinai) csángó telep temetési szokásaival és hiedelmeivel foglalkozott (Zsók B. 2000a), Gazdáné Olosz Ella a kovásznai temetések proxemikájáról közölt tanulmányt (Gazdáné Olosz E. 1995), Jankus Kinga a felcsíki halotti hiedelmek mai szerepét vizsgálta (Jankus K. 2004), Ferenczi Eszter a fiatal halott temetésének szertartásrendjét és szimbólumvilágát írta le két aranyosszéki faluban (Ferenczi E. 2007), Sorbán Veronika az udvarhelyszéki Siklód halottkultuszának szimbolikus tárgyi kellékeit vette számba (Sorbán V. 2002), Oláh Sándor a homoródalmási temetéseken elhangzó rituális szöveghasználatot elemezte (Oláh S. 1996b), Incze Éva egy Kolozsváron megszervezett modern politikai áltemetés rituáléját, voltaképpen egy utcaszínházszerű parodisztikus szertartás szimbólumvilágát és a rítusok ideológiai jelentéseit tárta fel (Incze É. 2004).

A kolozsvári néprajzi tanszéken több olyan szakdolgozat is készült, amelyekben a végzős hallgatók egy-egy erdélyi falu temetkezési szokásait

mutatták be: Deák Ferenc Loránd a háromszéki Csernáton (Deák F. 1999),²³ Szabó Tünde az ugyancsak háromszéki Zabola temetkezési szokásaival foglalkozott (Szabó T. 1996), Dimény Erika a mezőségi Magyarszováton temetések alkalmával elhangzó rituális szövegeket (halottbúcsúztatás, siratóénekek, keserves stb.) elemezte (Dimény E. 2002).

A fentebb már említett, a Kis-Küküllő és a Nyárad menti falvakban dolgozó protestáns munkaközösség tagjai (jobbára lelkészek) kutatási programjuk keretében több falu halottas szokásait bemutatták, olykor történeti adatokat is feltárva: Molnár Ambrus a református és unitárius gyülekezetek virrasztási szertartásait, a halotti torok és egyéb áldozati cselekmények történelmi előzményeit kutatta (Molnár A. 1994), Török Elek a nyáradgálfalvi unitárius egyházközség (Török E. 1991), György Horváth László Magyarkirályfalva (György Horváth L. 1994), Nagy László a szőkefalvi sátoros cigányok temetkezési szokásait foglalta össze (Nagy L. 1995). Adorjáni Rudolf Károly közleményeiben a tájegység unitárius közösségeinek, mindenekelőtt a Kis-Küküllő menti Rava halottkultuszával foglalkozott (Adorjáni R. 1986, 1991, 2006). Küllös Imola a halottak napi világlátásról írt összefoglaló tanulmányt, bemutatva a Kis-Küküllő menti protestáns falvak szokásait (Küllös I. 1995). Bár nem tartoztak a munkacsoporthoz, a tematikai azonosság okán itt említjük meg Nagy Ödön és Nagy Olga marosszéki protestáns halottkultusszal foglalkozó, erős társadalomnéprajzi szemléletet kifejező munkásságát is (Nagy Ö. 1992b, 1995b; Nagy O. 1982, 1990; Nagy O. – Nagy Ö. 2000).

Külön kell szólnunk a halottas szokásokhoz kapcsolódó írásos folklórműfajok kutatásáról, mindenekelőtt a halottbúcsúztató versekről. Keszeg Vilmos Aranyosszéken végzett ilyen irányú átfogó kutatómunkát. Egyik tanulmányában aranyosszéki gyászjelentő lapokat közölt a századelőről (Keszeg V. 1999b), majd az *Aranyosszék népköltészete* című munkájában gyászjelentőket, köszönetnyilvánításokat, megemlékezéseket, halotti búcsúztatókat, virrasztóénekeket, sírfeliratokat stb. adott közre és értelmezett (Keszeg V. 2004). Fodor Attila a kolozsvári néprajzi tanszéken 2007-ben védte meg magiszteri dolgozatát az aranyosszéki halottbúcsúztatókról (Fodor A. 2007), a dolgozat történeti anyagot feltáró fejezete megjelent (Fodor A. 2008). Ugyanezen a tanszéken Keszeg Vilmos irányításával

²³ A Csernáton környéki halottkultusz témájából később doktori dolgozatot írt, amely könyvként is megjelent (l. Deák F. 2009).

Bajkó Árpád doktorandus az erdélyi halottbúcsúztatók szövegtörzsének összeállításán dolgozik. Ennek a munkának a részeként jelent meg az általa szerkesztett *Minden gyümölcse életemnek...* című kötet is, amely egy mezőkeszűi idős parasztember alkalmi verseit, jelentős részben halottbúcsúztató verseit tartalmazza (Kiss D. 2010).

A fentebb már említett Adorjáni Rudolf Károly jelentette meg Lukács Sándor unitárius lelkész 1930–1938 között írt 94 verses halottbúcsúztatóját (Adorjáni R. 2006). Balácsi Dénes a Kis- és Nagy-Homoród mentéről közölt ilyen szövegeket, kitérve a használat körülményeinek ismertetésére is (Balácsi D. 2000). Magyar Etelka egyik kisebb közleménye arról tudósít, hogy a Temesvár melletti bánsági Újszentes katolikus közösségében a beköltözött székelyek körében még a 20. század végén is élt a kántori halottbúcsúztatás szokása (Magyar E. 1999). Bakk Pál egy 1797-es halottbúcsúztató szövegét közli a háromszéki Szentkatolnáról (Bakk P. 2005).

A halotti végrendelet műfajának kisebb a néprajzi irodalma. A dévai csángók halottkultuszát vizsgáló Zsók Béla végrendelet-szövegeket is közreadott (Zsók B. 2000b), Deák Ferenc pedig a háromszéki Csernáton végrendelezési szokásokról közölt tanulmányt (Deák F. 2003). A halottas szokásokhoz kapcsolódó írott folklórányagot találunk Gergely Katalin előbb már említett gyergyószentmiklósi gyűjtésében (Gergely K. 2000) és Tamás István kézdiszentléleki önkéntes gyűjtő nemrég kiadott kéziratos, vegyes folklórányagot tartalmazó gyűjteményében is (Tamás I. 2002).

Búcsújárás, Mária-kultusz

A búcsújárás kutatása terén a néprajzi szakirodalomban nagy az egyenetlenség. Jelentősebb irodalma van a csíksomlyói és a máriaradnai búcsújárásnak, de a templombúcsú néprajzával jóformán senki nem foglalkozott. Néhány kisebb közleménytől eltekintve (például Bárh J. 2000), hiányzik a búcsújárásra vonatkozó történeti források feltárása is, holott az egyházi levéltárak minden jel szerint tartalmaznak néprajzilag értékelhető adatokat is.

A csíksomlyói pünkösdi történelmi emlékbúcsú néprajzi és antropológiai vizsgálatával, különböző szempontokat követve többen is foglalkoztak. A kutatás időrendjét nagyvonalakban követve Boros Fortunát (1923, 1943), Papp Asztrik (1995), Daczó Árpád – Lukács (1980, 1991, 1997, 2000), K. Lengyel Zsolt (1990), Barna Gábor (1993), Táncczos Vilmos

(1991b, 1992a, 1996b, 1997), Mohay Tamás (1996, 1997, 2000, 2004a, 2005, 2007b, 2007c, 2008, 2009), Simén Domokos (1999), Papp Richárd (1996), Vörös Gabriella (2005), Vass Erika (2007a, 2007b, 2007c, 2009) kutatómunkáját említjük. A fentiek közül kiemelkedően fontosak és aktuálisak Mohay Tamás és Vass Erika alapkutatásai, illetve kötetei és tanulmányai.

Viszonylag nagy irodalma van a moldvai csángók és Csíksomlyó történelmi kapcsolatának.²⁴ A csíksomlyói búcsúra vonatkozó a publicisztikai jellegű közlemények, élménybeszámolók stb. száma is igen jelentős. Ezt a néprajzi forráscsoportot a 19. század második felétől kezdődően Mohay Tamás vette számba, jelentős levéltári munkát is végzett, de kutatási eredményeit eddig csak részben közölte. Néprajzi forrásértékük van a csíksomlyói búcsúra vonatkozó vizuális dokumentumoknak (filmek, fényképfelvételek) is,²⁵ úgyhogy Voigt Vilmos 1993-ban megfogalmazott javaslata, miszerint célszerű lenne egy olyan szakarchívum létrehozása, amelyben a csíksomlyói búcsúra vonatkozó dokumentumok a lehető legteljesebben megtalálhatók, továbbra is rendkívül időszerű (l. Voigt V. 1993: 220, 1. jegyzet).

A másik nagy erdélyi kegyhelyre, a máriaradnai Kísasszony napi búcsúra vonatkozó néprajzi irodalom a csíksomlyóinál valamivel szerényebb. Bálint Sándor a szegediek (Bálint S. 1936), Fülöp Imre az endródiek (Fülöp I. 1942), Harangozó Imre az újkígyósiak (Harangozó I. 1990), Barna Gábor a kunszentmártoniak máriaradnai búcsújárását kutatta (Barna G. 1991). A Barna Gábor által irányított – kezdetben

²⁴ A témával Barna Gábor, Lengyel Zsolt, Mohay Tamás, Tánczos Vilmos, Gazda Enikő és Benedek H. Erika, Harangozó Imre, Borbély Éva, Fosztó László és mások foglalkoztak. Ezeket az eredményeket a moldvai csángók népi vallásosságának kutatásáról szóló tudománytörténeti tanulmányomban foglaltam össze (l. Tánczos V. 2007a).

²⁵ A teljesség igénye nélkül itt teszünk említést néhány néprajzilag értékelhető filmről. A csíksomlyói búcsúról szóló első dokumentumfilmet K. Kovács László készítette 1942-ben, de ezek a felvételek csak részben hozzáférhetők. Nyíró József regénye nyomán ugyancsak 1942-ben forgatta Csíksomlyón Szóts István filmrendező az *Emberek a havason* című film egyes részeit. A búcsúra vonatkozó értékes felvételek találhatók a Gulyás Gyula – Gulyás János szerzőpáros által az 1980-as években forgatott Kallós Zoltán-portréfilm-ben (*Balladák földjén*) is. Mester József 1994-ben forgatott filmje (*A csíksomlyói búcsú*), amely a gyimesbükkiek több napig tartó búcsús útjának teljes cselekménysorát igyekszik dokumentálni, néprajzos szakemberek (Barna Gábor, Hofer Tamás, Tánczos Vilmos) bevonásával készült. 2003-ban Peti Lehel néprajzkutató és Zágonyi Bálint operatőr készítettek kisfilmet a moldvai csángók pünkösdi hajnali csíksomlyói napnézéséről.

főként szegedi egyetemi hallgatókból álló, majd nemzetközivé bővülő – munkaközösség máriaradnai kutatásairól Vass Erika számolt be (l. Vass E. 2005). Az 1996–2000 között végzett kutatási program eredménye egy Helsinkiben kiadott angol (Hannonen, P. – Lönnquist, B. – Barna G. szerk. 2001) és egy Szegeden kiadott magyar kötet lett (Barna szerk. 2002). A munkacsoport különös hangsúllyal foglalkozott a radnai ferences kolostor fogadalmi képgalériájának összetett szempontú vizsgálatával (Péter Zs. – Vass E. 2002, Barna G. 2005). Doktori disszertációjában Vass Erika a csíksomlyói és a máriaradnai búcsús utat rituális drámaként értelmezte (Vass E. 2007a).

Végül néhány további – az erdélyi búcsújáró hagyományokkal foglalkozó – néprajzi munkát sorolunk fel. Báर्थ János az Úz völgyi és a székelyvassági hegyi tanyák népi vallásosságát bemutató monografikus kötetekben kitér a templombúcsúk és a csíksomlyói zárandoklatok kérdésére is (Báर्थ J. 2004, 2006a). Magyar Zoltán a gyimesi Szent László-kápolnáról és búcsújáróhelyről (Magyar Z. 1996), Gergely Katalin a gyergyószentmiklósi Szent Miklós-napi búcsúról (Gergely K. 1999), Simén Domokos a homoródfürdői unitárius búcsúról (Simén D. 2000) írt tanulmányt. István Anikó egy tanulmányban, valamint a „*Most segít meg, Mária...*” című könyvében a futásfalvi Sarlós Boldogasszony-napi búcsú szövegrepertóriumát (imaformák, emlékkönyv-bejegyzések stb.) elemezte (István A. 2003a, 2003b).

Vallásos népköltészet (szövegfolklor)

A népi vallásosság ritualizált szövegeinek nagy része az egyház hivatalos liturgiájából származik, vagyis folklorizációs folyamatok terméke. Az egyházi eredet még a középkori eredetű archaikus népi imádságok esetében is feltételezhető. Erdélyi Zsuzsanna *Hegyet hágék, lőtöt lépék* című nagy imagyűjteményének 1974-es és 1976-os első kiadásában viszonylag kevés erdélyi eredetű archaikus népi imádságot találunk, de a bővített 1999-es kiadásban már jóval nagyobb arányban vannak jelen az Erdélyben gyűjtött szövegek, amelyek új, időközben előkerült imatípusokat reprezentálnak (vö. Erdélyi Zs. 1999). A székelyföldi ferences kolostorok szellemi környezetében kialakult sajátos imatípusokra Erdélyi Zsuzsanna 1990-ben hívta fel a figyelmet (l. Erdélyi Zs. 1990).

Az archaikus apokrif népi imádságok gyűjtése a *Hegyet hágék...* kötet megjelenése után, tehát a gyűjtemény ösztönző hatására bontakozott ki Erdélyben és Moldvában, noha néhányan már korábban is gyűjtöttek ilyen imaszövegeket (pl. Ujváry Lajos Gyimesben,²⁶ Székely László Csíkban, Gyimesben és Moldvában (l. Székely L. 1997) stb.). Az imádságok erdélyi gyűjtői – Salamon Anikó (1987), Daczó Árpád-Lukács (2003), Tánczos Vilmos (1991a, 1992b, 1994b, 1995a, 1996e, 1996f, 2000, 2001a, 2001b, 2007c), Harangozó Imre (1998) és Takács György (1998a, 2000, 2001, 2003)²⁷ – a leggazdagabb archaikus népi imádsághagyományt Gyimesben találták, a Székelyföldről már jóval kevesebb archaikus apokrif imaszöveget sikerült lejegyezni, Erdély más tájegységeiről pedig alig néhány többé-kevésbé töredékes szöveg reprezentálja ezt a középkori eredetű szöveghagyományt. A Kis-Küküllő vidékén, valamint a Mezőségeen gyűjtött, református vallású adatközlőktől lejegyzett néhány tucatnyi szöveg (Ráduly J. 1992, Mészáros B. 1996, Tánczos V. 2007c) épp azért jelentős, mert a protestáns környezetben máig fennmaradt archaikus népi imádságok pusztá léte arról tanúskodik, hogy a műfaj keletkezési ideje a reformáció korát megelőző századokra tehető. A gyűjtők közül néhányan elemezték az imaszövegek társadalmi használatának és hagyományozódásának kérdéseit (Takács Gy. 1998a, 2001, 2003; Tánczos V. 2001b), továbbá kísérlet történt az imaszövegek szimbólumainak értelmezésére, a képi egységek szövegkapcsolódási törvényszerűségeinek (Tánczos V. 2001b) feltárására, valamint a szövegek egyházművészeti, ikonográfiai összefüggéseinek bemutatására is (Szikszai M. 2007, Tánczos V. 2009).

Az orális szájhagyományban és az írásbeliségben fennmaradt gazdag erdélyi vallásos népének hagyomány régóta foglalkoztatja mind a folklór-gyűjtőket, mind a művelődés- és irodalomtörténészeket. Jelen összefoglalóban nem célunk áttekintést adni a 17–18. századi protestáns és katolikus vallásos kéziratos énekköltészet fennmaradt darabjairól, illetve ezek újrakiadásairól. A kérdésben tájékozódni kívánó érdeklődő a vonatkozó bibliográfiai adatokat megtalálhatja Szabó T. Attila (1934), Stoll Béla (1963),

²⁶ Az Ujváry Lajos festőművész által gyűjtött gyimesi imaszövegek közül Erdélyi Zsuzsanna néhányat felvett a *Hegyet hágék...* gyűjteménybe.

²⁷ Takács György Csíkban is jelentős mennyiségű imaszöveget jegyzett le, de ezek még nem jelentek meg.

Holl Béla (1974), Domokos Pál Péter (1929, 1939, 1979), Csörsz Rumen István (2003), Farmati Anna (2007, 2008) és mások idevágó munkáiban.

A vallásos népekkutatás kapcsán két megjegyzés azonban mégis idekívánkozik: **1.** A katolikus népekkutatás terén kiemelkedő jelentőségű Domokos Pál Péter munkássága (Domokos P. 1929, 1939, 1986, ill. Domokos P. szerk. 1979), aki a régi kéziratos énekeskönyvek és a népi gyűjtések alapján rekonstruálta Kájoni János *Cantionale Catholicum* című 17. századi gyűjteményének dallamait. A Kájoni-énekek forrásainak kérdésével korábban Jénáki Ferenc foglalkozott (l. Jénáki F. 1914), a téma mai kutatója Diósi Dávid (Diósi D. 2009). A Kájoni-énekek felső-háromszéki 20. századi elterjedtségéről Kővári Réka közölt adatokat (Kővári R. 2007). **2.** Második megjegyzésünk a protestáns éneklési gyakorlatra vonatkozik. Kurta József kolozsvári kutató nemrég megjelent munkáiban kimutatta, hogy az óprotestáns liturgikus gyakorlat még a 18. század második felében is magyar nyelvű gregorián dallamokat énekelt a használatban lévő graduálok alapján, amelyekben középkori liturgikus énekekből átalakított szertartási énekek voltak (l. Kurta J. 2002, 2003a, 2003b, 2007). Kutatásaiból azt is megtudjuk, hogy középkori eredetű nagyheti énekek az erdélyi protestáns egyházközségekben a 19. századig fennmaradtak, a nagyheti passiót például Oltszakadáton még ekkor is végezték.²⁸

A műfaji sokszínűség miatt hasonlóképpen nehéz számba venni a vallásos tartalmú epikumok terén végzett gyűjtőmunkát és szövegértelmezéseket. A népmondák, a népmesék, az élménytörténetek, az igaztörténetek, a hiedelemtörténetek, a látomás- és álomtörténetek egyaránt tartalmazhatnak vallásos elemeket, hiszen a vallás a hagyományos világkép alapvető konstitutív tényezője. A teljesség igénye nélkül jegyezzük meg, hogy Magyar Zoltán Gyimesben, a Kis-Küküllő mentén, Kalotaszegen, a Bekecsalján, a Szilágyságban, Alsó-Fehér megyében, Hunyad megyében és az Úz-völgyében (Magyar Z. 1998, 2003, 2004, 2005, 2006, 2007a, 2007b, 2009a, 2009b), Bosnyák Sándor (1982, 1992, 2001), Salamon Anikó (1987), Albert Ernő (1995), Tankó Gyula (1992b, 1996, 1998, 2001) és Takács György (2001, 2004) a Gyimesek vidékén, Gagy József a Székelyföldön (1998a, 2000, 2001a, 2001b, 2010), Keszeg Vilmos a Mezősége és Aranyosszéken (1997, 1999a, 2004) végzett jelentős vallásos

²⁸ Az 1636-ban Gyulafehérváron nyomtatott ún. *Öreg graduálnak* nyolc erdélyi példánya maradt fenn, sok kántori bejegyzéssel.

narratívum-gyűjtést. Voigt Vilmos a kérdés történeti vonatkozásaihoz szolgáltatott adatokat (Voigt V. 2008)

A látomásokat, álomleírásokat tartalmazó narratívákra való műfaji rálátás vonatkozásában különös jelentősége van az *Álmok és látomások a 20–21. századból* című gyűjteményes kötetnek (Keszeg V. – Peti L. – Pócs É. szerk. 2009), amelyben bőven találunk erdélyi magyar vonatkozásokat. Peti Lehel elsősorban a moldvai csángók látomásaira és vallási mozgalmaira vonatkozó alaputatásokat végzett, de a Kis-Küküllő menti Szőkefalván létrejött látomásélményekkel is behatóan foglalkozott (Peti L. 2007, 2009). A szőkefalvi újonnan kialakult kegyhely modern korra jellemző vallásos üzeneteit Pócs Éva fogalmazta meg egyik tanulmányában (Pócs É. 2008).

Szagrális építmények és díszítmények

A hivatalos egyház szagrális tárgyaihoz rendszerint nemcsak hivatalos egyházi, hanem igen gyakran népinek nevezhető vallásos kultuszformák is kapcsolódnak. Következésképpen a népi vallásosság kutatóinak figyelmé kiterjed a liturgikus kellékek, a különféle egyházművészeti alkotások és a szagrális építmények körül kialakuló paraliturgikus cselekmények és folklóralkotások tanulmányozására is.

A hivatalos és népi vallásosság összefonódását az erdélyi néprajzosok már a két világháború között felismerték. E tekintetben jellemző, hogy a Csík, Gyergyó, Kászon és Gyimes vidékét magába foglaló történelmi Csíkszék vallási néprajzának feltárása akkor kezdődött, amikor Domokos Pál Péter, Vámszer Géza és Nagy András az 1930-as pünkösdi búcsúra nagyszabású kiállítást rendeztek Csíksomlyón, és ezzel megalapozták a Csíki Székely Múzeum gazdag egyházművészeti és népművészeti anyagát. A régi erdélyi templomépítézet és templomberendezési tárgyak (pl. karzat- és mennyezetfestmények) első tudományos kutatói – itt Debreczeni László (1929), Domanovszky György (1936), Balogh Ilona (1935), Borbíró Virgil (1937, 1942), Kelemen Lajos (1945), Tombor Ilona (1947, 1968) és Vilhelm Károly (1975) ma már „klasszikusnak” számító munkáira gondolunk – már részletesen kitértek az építészeti és egyéb egyházművészeti alkotások népi elemeinek bemutatására. Újabban a Budapesti Állami Műemlék-helyreállítási és Restaurálási Központ és a kolozsvári

Transilvania Trust alapítvány 1997–2002 között lezajlott közös programja keretében szakemberek mérték fel, hogy mi lehetett még fel abból a tárgyi örökségből, amit a korábbi szakirodalomban az elődök leírtak. A művészettörténészek és restaurátorok által készített dokumentáció lehetővé teszi, hogy képet kapjunk például a 16–19. századi erdélyi famennyezetek jelképes ábrázolásairól, illetve az ezeket létrehozó mesterek és műhelyek működési körzeteiről.²⁹ A kelet-magyarországi és erdélyi festett templomok kutatásának és restaurálásának aktuális kérdéseit Balassa M. Iván foglalta össze (Balassa M. 1998). Szentgörgyi Mária-Georgina szakdolgozatában áttekintette az erdélyi egyházi faépítészetre vonatkozó szakirodalmat (Szentgörgyi M. 1995).

A templomi famennyezetek jelképvilága a néprajzkutatók figyelmét sem kerülte el. Szacsuvay Éva (2000, 2006a, 2006c) és Görög Hajnalka (2001, 2002) a folklórpárhuzamok, például a hiedelemképzetek segítségével próbálkoztak az erdélyi református egyházművészet vizuális ábrázolásainak értelmezésével, de alapvetően a korabeli protestáns képtológia alkalmazásait látták ezekben az alkotásokban. A festett kazettás mennyezetek egyes szimbólumait értelmezi Juhász Judit szakdolgozata is (Juhász J. 2003). Móser Zoltán és Magyar Zoltán a kalotaszegi magyargyerőmonostori templom egy-egy ikonografikus szimbólumát elemzik (l. Móser Z. 1994, Magyar Z. 2007b). Dr. Kós Károly a *Mezőség néprajza* című könyvének egyik fejezetében – illetve ezt megelőzően néhány kisebb tanulmányban is – a mezősegi román ikonfestéssel, valamint fametszet nyomatokkal foglalkozott (Kós K. 2000).

Az erdélyi templomi ikonografikus ábrázolások (freskók, festmények, szobrok, szárnyasoltárok) és a népi vallásosság kapcsolatát Szikszai Mária a művészetantropológia módszerével vizsgálja. Eddigi kutatásainak eredményeként két könyvet (Szikszai M. 2005, 2010), egy egyetemi jegyzetet (Szikszai M. 2009) és több tanulmányt (Szikszai M. 2007, 2008a, 2008b) jelentetett meg.

A templomi harangok közösségi jeladó funkcióit Simén Domokos a küiküllői unitárius egyházkörben (Simén D. 1995), Kisgyörgy Zoltán a háromszéki és felsőfehéri unitárius egyházkörben, illetve a történelmi Orbai székben vizsgálta (Kisgyörgy Z. 1990, 1991). Ravasz Réka a katolikus

²⁹ A programról szóló beszámoló: Kiss M. 1999.

Tusnád egyházközség harangozási szokásairól készített szakdolgozatot (Ravasz R. 2005). Keszeg Vilmos az *Egy Hír adás a' Késő Maradékhoz* című könyvében, valamint egyik korábbi tanulmányában 17–20. századi erdélyi protestáns toronygombiratokat ad közre, és elemzi ezek szerepét a közösségi lokális identitások „megszerkesztésében” (Keszeg V. 2000, 2006). Farkas Irén a fennmaradt 18. századi csíki faragott kőkeresztokről adott közre nagyobb lélegzetű tanulmányt (Farkas I. 2001), Fábián Dénes a kászoni keresztokről állított össze egy kiadványt (Fábián D. 2008), Zakariás Erzsébet pedig egy közleményben az erdővidéki Barót út menti keresztjeit ismertette (Zakariás E. 2006b).

A népművészet vallásos tartalmú jelképeit többen vizsgálták. Gazda Klára egyik tanulmányában a székelykapuk, a hímzésminták és a húsvéti tojások motívumainak lehetséges vallásos szimbolikus tartalmait foglalta össze, egy másik közleményében összetett módszerrel rekonstruálta a szakrális kovács (*Isten kovácsa*) mitológiai alakját, egy harmadik munkájában pedig a gyimesi népművészet két vallásos jelképét (kigyó és kereszt) értelmezte (Gazda K. 2002, 2003, 2005). Demeter Éva a húsvéti tojások vallásos szimbolizmusának következetes kutatója (Demeter É. 1999, 2004a, 2005). A gyimesi csángó írott tojások gazdag jelképvilága – egy-egy tanulmány erejéig – Kovács Dénes és Takács György figyelmét is felkeltette (Kovács D. 1994, Takács Gy. 1998b).

A tárgyi jelképek értelmezése során olyan „megfejtések” is születtek, amelyeket erős kétkedéssel fogadott mind a művészettörténet, mind a néprajztudomány. Például a csíkrákosi templomtorony jelképeinek vagy a csíksomlyói kegyhely építészeti emlékeinek honfoglalás kori eredeztetését – az elmélet képviselői: Vécsey Gyula (1973, 1992, 1997) és Sisa Béla (1995) – „délbábosnak” tartják a szakemberek. Daczó Árpád Lukács a rendelkezésére álló valós néprajzi adatok (pl. a gyimesi és csíki Babba Mária-képzetek és a holdkultusz kapcsolata, a csíksomlyói kultikus nap-tiszteletet stb.) alapján túlságosan merész következtetéseket fogalmaz meg a Mária tisztelet kereszténység előtti előzményeivel kapcsolatban (l. Daczó Á. 1980, 1991, 1997, 2000), és emiatt a szakma kétkedéssel fogadja azokat az általa feltárt néprajzi tényeket is, amelyek valóban értelmezést igényelnének. Bizonyítatlan előfeltevésekre épít és ellenőrizhetetlen interpretációikat fogalmaz meg Kabay Lizett *Jelalkotás – jelolvasás* című „elméleti” igényű tanulmánya, a székely lóportartók fényjelképeiről szóló közleménye, valamint *A táltos színeváltozása* című kötete is (Kabay L.

1979, 1993, 2005). Vasas Samu *Népi jelvilág Kalotaszegen* című könyvében a szerző – egyebek mellett – a nyelvi szavak és a népművészeti ornamentek mitológiai-szimbolikus-rituális összetartozását igyekszik kimutatni (Vasas S. 1994).

Népi vallásosság és társadalom

Az egyház és a társadalom kapcsolatának vizsgálatára nem elsősorban a vallásétnológia, hanem inkább az egyház- vagy művelődéstörténet, esetleg a vallásszociológia hivatott. A néprajzi kiadványokban mégis gyakran találkozunk ilyen tárgyú munkákkal, ugyanis Erdélyben a hivatalos egyház és a társadalom kapcsolatában sokszor alakultak ki népinek nevezhető helyi gyakorlatok. Az erdélyi történelmi felekezetek iskolafenntartó tevékenysége például lokális szabályozások alapján történt – erről tanúskodnak legalábbis az elkészült néprajzi vizsgálatok. Dankó Imre egyik tanulmánya a Kükküllői Református Egyházmegye oktatási-iskolai viszonyait mutatja be történeti perspektívában, egy másik közleménye pedig az erdélyi unitárius egyház keretében századokon át működő ún. „partikuláris iskolarendszerről”³⁰ tájékoztat (Dankó I. 1994, 1995). Illyés Géza egyik művelődéstörténeti közleménye a 17. századi református egyházi iskolákról szól (Illyés G. 1942). Dimény Attila egyik tanulmányában a Kézdivásárhely melletti Oroszfalu katolikus és református közösségeinek 19. századi iskolafenntartó együttműködését tárja fel (Dimény A. 2002).

Vallás és értékrend, világkép

A népi vallásosság nem felülről irányított intézményeinek és a népi vallásos mentalitásnak alapvető hatása van a társadalom egészének működésére. A vallásos értékrend és erkölcs a legkutatottabb néprajzi témák közé tartozik, talán azért is, mert ezen a területen számos írott történeti forrással – egyházlátogatási jegyzőkönyvekkel, periratokkal, prédikációkkal, emlékiratokkal, önéletírásokkal stb. – is rendelkezünk. A mindennapi élet és az ünneplési gyakorlat vallás erkölcsi szabályozásának kérdése, az

³⁰ A „partikulisták” között olyan neves személyiségeket találunk, mint Bölöni Farkas Sándor, Brassai Sámuel vagy Kriza János.

„illendőség” témája élesen vetődik fel már Apor Péter 18. századi híres emlékiratában is (Apor P. 1736).

Az erdélyi vallási néprajzi kutatásban a *Munka és kultusz a magyar parasztságnál* című munkájában elsőként Gunda Béla bizonyította módszeres következetességgel, hogy a vallás (kultusz) az élet egészét áthatja, vagyis hogy a vallásilag meghatározott népi kultúrára mint egységes egészre kell tekinteni (Gunda B. 1946). Ez az igen korszerű integratív kultúrafelfogás a kor funkcionalista tudományosményével, a Dimitrie Gusti-féle monografikus szociológia módszertani elveivel, és nem utolsó sorban a vallási néprajz Bálint Sándor-i felfogásával is összhangban állt. A funkcionalista társadalomnéprajzi kutatások körébe sorolható Kresz Mária *A fiatalok társas élete a kalotaszegi Nyárszón* című tanulmánya (Kresz M. 1940) is.

Ez a tudományfelfogás határozta meg Nagy Olga egész társadalomnéprajzi munkásságát is, akinek *A törvény szorításában* című könyvéből (Nagy O. 1989) és tanulmányaiból a vallás értékrendformáló szerepének összetett képe rajzolódik ki a különböző protestáns erdélyi tájegységeken (Szék, Kalotaszeg, Havad, Mezőpanit stb.) gyűjtött gazdag néprajzi anyag alapján (Nagy O. 1982, 1990; Nagy O. – Nagy Ö. 2000).

Az erdélyi protestáns egyházakban érvényesülő szigorú egyházfegyelem témájáról több alapos tanulmány is született. E téren a legátfogóbb kutatást a Küllös Imola és Molnár Ambrus által irányított, előbb már említett munkacsoport végezte a Küllői Református Egyházmegye falvaiban az 1990-es években, ahol sok történeti anyagot is feltártak. A csoport közleményei a *Vallási Néprajz* sorozat köteteiben jelentek meg (l. Adorjáni R. 1995; Benczédi F. 1994; Dankó I. 1994, 1995; Fülöp E. 1994; György Horváth L. 1994; Kántor K. 1995; Küllös I. 1995, 1996, 1999; Molnár A. 1994, 1995a, 1995b, 1999; Nagy L. 1995; Sándor A. 1991, 1995; Simén D. 1994, 1995, 1996; Simó A. 1994; Török E. 1991). E kutatások folytatója ma Kiss Réka, aki fontos forrásfeltáró munkát végez (Kiss R. 2004). A protestáns valláserkölcstörténeti vizsgálata terén a Kis-Küllői mentéhez hasonló jellegű, illetve jelentőségű vizsgálatokat végzett Szócsné Gazda Enikő is a történelmi Orbai szék területén. Az erkölcsirányítás 17–19. századi dokumentumait közreadó forrásfeltáró munkájának eddigi eredménye az *Erkölc és közösség* című kötet, valamint több tanulmány (Szócsné Gazda E. 2000, 2001a, 2001b, 2006). A dél-erdélyi Magyarlapád mindennapjainak vallásosságáról Trencsényiné Tóth Edina adott közre átfogó

elemzést (Trencsényiné Tóth E. 2007). Dénes Ida egy erdélyi református papcsalád 20. században élt nemzedékeinek életmódját és vallásos értékrendjét vizsgálta (Dénes I. 2008), Zsigmond Júlia két kolozsvári református ifjúsági egyesület (FIKE, Genézium Társaság) vallásos mentalitását elemezte (Zsigmond J. 2009). Szigeti Jenő az erdélyi újprotestáns egyházak 19. századi kialakulásának társadalomtörténeti és mentalitástörténeti hátterét világította meg egyik tanulmányában (Szigeti J. 2007).

A református egyház sajátos vezeklési formájáról, az *eklézsiakövetés* (nyilvános bűnvallás) régi gyakorlatát P. Gaál Anikó és Barabás László tanulmányaiból ismerhetjük meg, kalotaszegi, illetve udvarhelyszéki (siklódi) példák alapján (Gaál A. 1997; Barabás L. 1997). Ez a vallásos népszokás az erdélyi német evangélikusok, sőt a kalotaszegi katolikusok (Jegenye) körében is ismert volt.

Benczédi Ferenc egy Kis-Küküllő menti falu (Küküllődombó) temetési és egyéb egyházi egyesületeinek 19. és 20. századi működésével foglalkozott (Benczédi F. 1994). Olosz Katalin egy magyarvalkői (Kalotaszeg) példa alapján mutatta be a református legényegyletek erkölcsszabályozó szerepét a 19. században (Olosz K. 2003d). A legényszervezetek leggyakrabban a téli vallásos népszokások szervezésére alakultak. Faragó József a kalotaszegi Kiskapus legénytársaságainak szerveződését és tevékenységét (Faragó J. 1978, 1981), Imreh Barna pedig az alsórákosi legénytársaság, a *sereg* működését írta le (Imreh B. 1978). Seres András a barcasági, az erdővidéki és más székelyföldi falvak legényszervezeteiről, illetve az általuk szervezett mulatságokról közölt átfogó tanulmányt (Seres A. 1976–1977). Pozsony Ferenc kutatásaiból tudjuk, hogy a dél-erdélyi református magyar legényegyleteire nagy hatással volt a szász legényegyletek szigorú szabályozási rendje, amelyek ugyancsak a keresztény értékrend őrzését tekintették alapvető feladatuknak (Pozsony F. 1998: 37–66).

A lelkészválasztás a protestáns közösségekben ugyancsak közösségi szabályozás alatt állt és ritualizált volt. Hella Ferenc tanulmánya egy régi erdélyi szokás, az ún. *papmarasztás* 1778-ig érvényben lévő gyakorlatát mutatja be (Hella F. 2001). Márkó László egy mai erdővidéki lelkészválasztás sajátos körülményeit elemezte (Márkó L. 1995). Kovács Árpád és Nyárádi Zsolt a tarcsafalvi unitárius egyházköztség a 18–19. századi működését mutatták be levéltári források alapján (Kovács Á. – Nyárádi Zs. 2008).

Erdély katolikus vidékein a népi vallásos szervezeti intézmények (egyháztanácsok és egyéb társulatok működése, egyházfenntartás stb.), az egyházfegyelem és a mindennapok vallásossága terén nem tudunk anynyi alapkutatásról és kutatási eredményről beszámolni, mint a protestáns vidékek esetében. Mindenekelőtt Székely László (Csík), Madar Ilona (Sóvidék) és Bárth János (Székelyvarság, Úz völgye) fentebb már említett monografikus munkáinak idevágó részeit kell emlitenünk (l. Székely L. 1997, Madar I. 1998, Bárth J. 2004, 2006a).

A katolikus vallásos mentalitásról és a mindennapok vallásosságáról sokat megtudunk Balázs Lajos csíkszentdomokosi szokáskutatásaiból. Néhány munkája a pap és a hívek közötti szembenállás helyzetéről is tudósít, amelyek az egyház bizonyos népszokásokat elítélő vagy rosszálló álláspontja miatt szoktak kialakulni³¹ (Balázs L. 1994, 1995, 1999, 2001, 2003, 2005a, 2005b, 2005c, 2007b, 2008). Ilyen adatokat a gyimesi csángók hagyományos életvilágát belülről ismerő Tankó Gyula munkáiban is találunk, akinek közleményei jól példázzák azt, hogy a hagyományos világban a társadalmi életnek alig van olyan területe, amit a vallásos mentalitás ne befolyásolna alapvetően (Tankó Gy. 1992a, 1992b, 1996, 1998, 2001). A mai gyimesi vallásos mentalitással az utóbbi években számos fiatal kutató foglalkozott (Bódán Zs. 2008, Csonka-Takács E. 2007 és 2008, Hesz Á. 2007, Jankus K. 2008, Salló Sz. 2007, 2008), és ebben a témakörben jelent meg a Pócs Éva által szerkesztett *„Vannak csodák, csak észre kell venni.” Helyi vallás, néphit és vallásos folklór Gyimesben* című tanulmánykötet is (Pócs É. szerk. 2008). A gyimesi lakásbelső díszítésének kultikus szerepét egyik tanulmányában Pócs Éva mutatja be (Pócs É. 2007).

Egyik írásában Tánczos Vilmos egy középkorias szemléletet tükröző mai csíki egyháztanácsai határozatot közöl és értelmez, egy néprajzi észszéjében pedig a gyimesi csángók nagyböjti fegyelmét írja le (Tánczos V. 1994a). Fejes Ildikó – Jakab Judit szerzőpáros a csíki böjti fegyelemről (Fejes I. – Jakab J. 2004), Albert Ernő pedig a csíki és háromszéki adatok alapján a káromkodásról közölt tanulmányt (Albert E. 2007). Szőcsné Gazda Enikő egy felcsíki falu (Csíkdánfalva) rózsafüzér társulatainak társadalmi vonatkozásait vizsgálta (Szőcsné Gazda E. 2004), Tóth Szabolcs

³¹ Például a gyermekágyas asszony avatása körül, a halottkultusz mágikus elemei kapcsán stb.

Barnabás pedig a háromszéki katolikus oltáregyletekkel és más vallásos egyesületekkel foglalkozott (Tóth Sz. 2007, 2008). A csíki vallásos társulatok működésének történeti hátterét tárták fel Bándi Vazul és Kovács Gergely 19. század végi tanulmányai (Bándi V. 1894, Kovács G. 1897), amelyekben a csíksomlyói Mária-társulatok és Szent Antal-társulatok működését írták le. Újabban Enyedi Emese a gyergyói katolikus világkép vallásos-mágikus elemeiről szűkszavú tömörséggel adott közre néprajzi adatokat (Enyedi E. 1994). Szalma Anna-Mária a modern vallásos mítoszképződés egy jelenségét elemezte egy gyergyószentmiklósi, halála után szentség hírébe került kislány esete alapján (Szalma A. 2004). Egy udvarhelyszéki falu, Oroszhegy szentelményhasználatáról Vass Melánia készített szakdolgozatot (Vass M. 2007).

Gub Jenő időjárásjóslásokat ismertető tanulmányának (Gub J. 1992), de Keszeg Vilmos mezőségi jóslásokról szóló könyvének adatai is jól példázzák azt, hogy a hagyományos ember a természeti jelenségeket is vallásos kategóriákban ragadja meg, vagyis hogy a hagyományos világban a vallásoson kívül nem lehetséges másféle világértelmezés (Keszeg V. 1997). István Anikó egyik tanulmányában azt vizsgálja, hogy milyen szerepet játszik a vallásos mentalitás a székely és csángó népművészek élettörténeteiben (István A. 2007).

Vallásos felekezetek, kulturális interferenciák

Erdélyről azt tartják, hogy a 16. század óta a vallási tolerancia földje. A különböző történelmi egyházak egymás mellett élésének és együttműködésének formáit azonban csak jobbra történészek és egyháztörténészek kutatták, a néprajzi és (történeti) antropológiai forrásértelmezések és jelenkutatások igen gyérek (Pozsony F. 2006, 2009b; Kósa L. 1999; Mohay T. 2007a). Simén Domokos a székelyföldi református és unitárius történelmi együttélésekről tett közzé tanulmányt (Simén D. 1996), Dimény Attila pedig a kézdiszéki református–katolikus együttéléssel (például az endogám és exogám házasságok kérdésével) foglalkozott ugyancsak történeti perspektívában (Dimény A. 1999). Kovács Bálint az erdélyi örmény társadalom szentiszteletének újkori rétegeit ismertette (Kovács B. 2007). Székely László a székelyföldi református magyarok és az evangélikus szászok vallásos ünnepi szokáshagyományainak középkori katolikus survival elemeit kutatta (Székely L. 1974, 1978).

A római katolikussá vagy görögkeletivé lett egykori székely görög katolikusok identitásának ellentmondásosságáról és történeti alakulásáról Ilyés Zoltán (1999, 2001), Pusztai Bertalan (1994), Oláh Sándor (1996a), Lukács László (1991) és Simon Zoltán (2006a) tettek közzé elemzéseket, és ugyanerről a témáról (a Gyimes vidékéhez tartozó Kostelek példáján) néprajzi dokumentumfilm is készült.³² Deáky Zita a székely szombatosok történetére vonatkozó adatokat gyűjtött és publikált (Deáky Z. 2000). Pozsony Ferenc az erdélyi szászok jeles napi szokásairól írott könyveiben, illetve magyar népszokásokról szóló tanulmányaiban számos interetnikus, mindenekelőtt szász–magyar vallási kölcsönhatást is bemutatott (Pozsony F. 1997, 1998, 2000b). Szilágyi Levente a máramarosi Hosszúmezőn vizsgálta az etnikai és vallási identitás kapcsolatát (Szilágyi L. 2006).

A népi vallásosság irányító személyiségei

A vallásos népelet irányító személyiségeinek, *szentembereinek* vizsgálata a magyar vallási néprajz népszerű tudományos témái közé tartozik, ilyen személyiségmonográfia erdélyi viszonylatban azonban alig van. Harangozó Imre tanulmánya egy oroszhegyi székely szentemberről kivételnek mondható (Harangozó I. 2001). Valamivel nagyobb néprajzi irodalma van a *jósok, látnokok, vallásos próféták, gyógyítók* tevékenységének. Gagyí József több írásában ismételtlen foglalkozott egy udvarhelyszéki *látnok szentasszony*, a máréfalvi Ilonka Ágnes tevékenységével és szerepével az 1949-es székelyföldi millenarisztikus mozgalomban (Gagyí J. 1998a, 2001a, 2001b, 2004a, 2004b, 2010), egy másik tanulmányában pedig egy homoródalmási jósasszony tevékenységét helyezte el a székelyföldi divinációs hagyományok kontextusában (Gagyí J. 2000), és ugyancsak ő foglalkozott az ún. *kaluger papokhoz* való járás szokásával és hiedelemképzeteivel is (Gagyí J. 2007, 2008). Simon Boglárka egy székelyföldvári (2002), Sándor Zsófia egy homoródalmási jósasszony természetfelettil való kapcsolattartásának technikáit és helyzeteit, valamint a látnok társadalmi szerepeit elemezte (Sándor Zs. 2002). A szőkefalvi Mária-jelenéseket és az ottani szentasszony személyiségét Lőrinczi Kinga-Mária vizsgálta (Lőrinczi K. 2003, 2004). Kádár Kincső szakdolgozatában

³² *Se künn, se benn*. Rendező-operatőr: Mohi Sándor. Szakértő-beszélgetőtárs: Tánczos Vilmos. Dunatáj Alapítvány, 2003. 55 perc.

a közösségi normák és az egyéni hivatástudat összeütközését vizsgálta a csíksomlyói remete vallásos világtelmezésében (Kádár K. 2009).

A transzcendens világgal való kapcsolattartás kifejezetten mágikus természetű is lehet. Ezekről a specialistákról, illetve divinációs technikáikról Keszeg Vilmos jelentetett meg tanulmányokat, majd összefoglaló igénnyel írt róluk a *Jóslások a Mezőségen* című könyvében (Keszeg V. 1996, 1997). A téma további kutatói Komáromi Tünde (1996, 2009), Czégényi Dóra (1999, 2004), Gagy József (1998a, 1998b, 2000, 2001, 2004a, 2004b, 2010). A mágikus használatú *szentlevelek* kontextusát – főleg Gyimesben gyűjtött anyag alapján – Tasnády Erika vizsgálta (1996, 1999).

Kisegyházak, szekták, lelkiségi mozgalmak

A történelmi egyházakon belül napjainkban kialakuló lelkiségi mozgalmak, a szektásodás különböző jelenségei, a vallásos élmény újszerűnek nevezhető megnyilvánulásai az 1989-es rendszerváltás után kerültek a figyelem középpontjába. Ezeket a modern vallásos jelenségeket főleg fiatalabb néprajzosok, antropológusok és szociológusok kutatták.

A mai erdélyi újprotestáns kisegyházak vallási néprajzának alig van szakirodalma. Dallos Csaba Kolozsvár magyar kisegyházairól közölt tanulmányt (Dallos Cs. 2004), Sebestyén Emese-Enikő egy Szatmár megyei nazarénus közösségről írt szakdolgozatot (Sebestyén 2003), Kovács Flóra és Puskás Katalin pedig egy széki adventista asszony vallásos életét mutatta be (Kovács F. – Puskás K. 2007). Simon Zoltán a karácsonfalvi cigánység vallásos életét vizsgálta az adventista kisegyház térnyerésének tükrében (Simon Z. 2006b).

Az erdélyi református egyház által nehezen integrált CE Szövetséggel többen foglalkoztak. Kiss Dénes egyik tanulmányában az ún. *ébredési mozgalom* és a református egyház viszonyát általános szociológiai nézőpontból tárgyalja (Kiss D. 2003). Demeter Éva a mozgalom követőivé lett egyetemi hallgatók élettörténeteit elemzi (Demeter É. 2003, 2004b). Ferencz Edit és Sikó Edit szakdolgozatai egy-egy erdélyi falu (Szentegyháza és Mezőpanit) társadalmában vizsgálják a CE-mozgalom hatásait (Ferencz E. 2004, Sikó E. 2005).

A katolikus egyházon belüli lelkiségi mozgalmakat Fábián Gabriella (az *új engesztelő mozgalom* Csíkban), György Imola (a marosvásárhegyi *Mustárma* közösség) és Pajzos Orsolya Éva (vallásos társulatok egy

szatmárnémeti plébánián) kutatták (l. Fábíán 1996, 2006; György I. 2007; Pajzos O. 2003). Tóth Szabolcs Barnabás tanulmánya a két világháború közötti korszak háromszéki vallásos egyesületeit veszi számba (Tóth Sz. 2007). Béltéki Emőke a *Hit Gyülekezetének* erdélyi szervezeteiről, illetve a szatmárnémeti szervezet működéséről készített szakdolgozatot (Béltéki E. 2000).

Az ezoterikus természetgyógyászat hagyományos vagy importált formái iránt újabban támadt fel a néprajzi érdeklődés (Bajkó Á. 2006, Zólyomi E. 2008).

Fosztó László (2007), Kinda István (2005, 2007a, 2007b), Kiss Dénes (2001, 2003, 2009), Lőrinczi Tünde (2007a, 2007b), Simon Zoltán (2006a, 2006b, 2009a, 2009b), Tesfay Sába (2009) és Fazakas Orsolya (2010) fiatal kutatók tanulmányaikban az új vallási formák identitásformáló szerepét elemzik. Ezekből a kutatásokból az is kiderül, hogy az erdélyi magyar nyelvű cigányközösségek számára a neoprotestáns kisegyházakba (adventisták, pünkösdisták), vagy más új hitközösségekbe való belépés, a történelmi egyházakon belüli lelkeségi mozgalmakhoz való kapcsolódás rendszerint a társadalmi felemelkedés útját jelenti, és a vallási konverzió rendszerint a társadalmi kommunikációs formák radikális megváltozását is eredményezi és általában a többségi közösségbe való integrálódás kísérletének minősíthető.

Szakirodalom

ADORJÁNI Rudolf Károly

1986 Temetési szokások a Maros-Küküllői Unitárius Egyházkörben.

Keresztény Magvető XCII. (4) 214–230.

1995 A halottak útja a ravai unitáriusoknál. In: KÜLLŐS Imola (szerk.): *Vallási néprajz 7. Gyülekezeti élet és vallási szokások a Küküllői Református Egyházmegyében. Tanulmánygyűjtemény.* Református Teológiai Doktorok Kollégiuma Egyházi Néprajzi Szekciója, Budapest, 181–212.

2006 *Lukács Sándor ravai búcsúztatói 1930–1938 között.* (Kriza János Néprajzi Társaság Könyvtára) Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár

AGRICOLA [JAKAB Elek]

1854 Húsvéti határkerülés a Székelyföldön. *Hetilap* III. (35) május 3. [Új kiadása: In: EGYED Ákos (szerk.): *A megindult falu. Tallózás a régi erdélyi faluirodalomban. 1849–1914.* (Téka) Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1970. (2. kiadás: Kriterion Kiadó /Harminc könyv a Téka sorozatból sorozat/ Bukarest–Kolozsvár, 2001) 35–41.]

ALBERT Ernő

1995 *Gyimesi csángó hiedelemmondák, hiedelmek.* Bon Ami Kiadó, Sepsiszentgyörgy

2007 Káromkodás. Csíki és háromszéki adatok. In: LACKOVITS Emőke, S. – SZŐCSNÉ GAZDA Enikő (szerk.): *Népi vallásosság a Kárpát medencében* 7. I. A 2005 szeptemberében Sepsiszentgyörgyön megrendezett konferencia előadásai. Székely Nemzeti Múzeum–Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság, Sepsiszentgyörgy–Veszprém, 43–60.

ALSZEGHY Zsolt – SZLÁVIK Ferenc

1913 *Csíksomlyói iskoladrámák.* (Régi Magyar Könyvtár, 32.) MTA, Budapest

ANTAL Árpád

1947 A társadalmi szerkezet befolyása egy székely falu (Nyújtód) betlehemes játékára. In: GUNDA Béla (szerk.): *Miscellanea Ethnographica.* Tom. I. (Erdélyi Néprajzi Tanulmányok, 9.) Bolyai Tudományegyetem Néprajzi Tanszéke, Kolozsvár, 58–68.

APOR Péter

1736 *Metamorphosis Transylvaniae.* In: BITSKEY István (vál., szerk.): *Magyar emlékirók. 16–18. század.* Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1982. 585–694.

ASZTALOS Enikő

1999 Aktualizált rigmusok és ateista esküvői szertartás az 50-es évekből. In: KESZEG Vilmos (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 7. Írás, írott kultúra, folklór.* Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 138–159.

BAJKÓ Árpád

2006 Reprezentációk és önreprezentációk: egy természetgyógyász tevékenysége. In: KESZEG Vilmos (szerk.): *Specialisták. Életpályák és élettörténetek.* I. Scientia Kiadó, Kolozsvár, 119–150.

BAKK Pál

2005 Temetési szokások a háromszéki Szentkatolnán. *Székelyföld* IX. (3) 126–131.

BALASSA Iván

1947 Gombfa-faragás a háromszéki Bodoson. *Erdélyi Múzeum* LII. (1–4) 153–158.

1973 A magyar temetők néprajzi kutatása. *Ethnographia* LXXXIV. (3) 225–242.

1989 *A magyar falvak temetői*. Corvina Kiadó, Budapest

1992a *A székelyföldi Erdővidék temetői*. Ethnica Kiadó, Debrecen

1992b Despre cimitirele din Bazinul Baraolt. *ACTA* III. (2) 159–182.

BALASSA M. Iván

1998 Kelet-magyarországi és erdélyi festett templomok kutatása. In: BENCZÉDI Sándor (szerk.): *A műemlékvédelem elméleti és gyakorlati kérdései*. (TUSNÁD – 1997 nemzetközi tudományos ülésszak előadásai.) Keöpeczy Sebestyén József Műemlékvédő Társaság, Sepsiszentgyörgy, 71–78.

BALÁZS Emőke

2010 *A pappá válás rítusai*. A papszentelés, primícia és paplakodalom a Felcsíki-medencében. (Szakdolgozat) BBTE BTK Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, Kolozsvár

BALÁZS Lajos

1992 „Ez nekünk jött úgy, hogy csináljuk...” Kortárstalálkozók. Vizsgálódás egy újkeletű ünnepről... In: KESZEG Vilmos (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve* 1. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 106–133.

1993a Szent János-napi angyalozás Csíkszentdomokoson. *Néprajzi Látóhatár* II. (1–2) 1–27. [Rövidebb változata: In: LACKOVITS Emőke, S. (szerk.): *Népi vallásosság a Kárpát-medencében*. II. Az 1991-ben Veszprémben megrendezett konferencia előadásai. Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság Laczkó Dezső Múzeuma–KLTE Néprajzi Tanszéke, Veszprém–Debrecen, 1997, 246–255.]

1993b A halál előjeleivel kapcsolatos hiedelmek Csíkszentdomokoson. *Erdélyi Múzeum* LV. (3–4) 89–115.

1994 *Az én első tisztességes napom. Párvalasztás és lakodalom Csíkszentdomokoson*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest

- 1995 *Menj ki én lelkem a testből. Elmúlás és temetkezés Csíkszentdomokoson. Monográfia.* Pallas Akadémia Kiadó, Csíkszereda
- 1997 Az egybetartozó család képe a csíkszentdomokosi temetőben. *Művelődés* L. (11) 26–27. [Megjelent még: *Néprajzi Látóhatár* VI. (1997) 1–4. 580–584.]
- 1999 *Szeretet fogott el a gyermek iránt. A születés szokásvilága Csíkszentdomokoson.* Pallas Akadémia Kiadó, Csíkszereda
- 2001 A haldokló megkerítése. A lélekmentés pogány és keresztény rítusa Csíkszentdomokoson. In: PÓCS Éva (szerk.): *Lélek, halál, túlvilág. Vallásantológiai fogalmak tudományközi megközelítésben.* (Tanulmányok a transzcendensről, II.) Balassi Kiadó, Budapest, 261–267.
- 2003 Keresztszülő, keresztszülőség, komaság Csíkszentdomokoson. *Székelgyűjtés* VII. (12) 98–119.
- 2005a Rítussorvasztás és ellenlépések. Rosszallások a katolikus keresztelői szertartások módosításával szemben. *Székelgyűjtés* IX. (2) 111–122. [Megjelent még: In: PÓCS Éva (szerk.): *Maszk, átváltozás, beavatás. Vallásantológiai fogalmak tudományközi megközelítésben.* (Tanulmányok a transzcendensről, V.) Balassi Kiadó, Budapest, 2007, 136–145.]
- 2005b A gyermekágyas szabadulásának és az újszülött beavatásának szentdomokosi rítusa. *Székelgyűjtés* IX. (11) 119–129.
- 2005c Jézus képe a búzaszemen. Keresztény búzakultusz-maradvány Csíkszentdomokoson. In: ZSIGMOND Győző (szerk.): *Növények a folklórban / Plante în folclor.* (Könyv és CD.) Kiadta a Magyar Köztársaság Bukaresti Kulturális Központja, Bukarest, 205–218. [Megjelent még: In: IMRE Mária, L. (szerk.): *Népi vallásosság a Kárpát-medencében* III. (Dunántúli Dolgozatok. (D) Néprajzi Dolgozatok, 3.) Baranya megyei Múzeumok Igazgatósága, Pécs, 2000. 77–82.]
- 2006 *A vágy rítusai – rítusstratégiák. A születés, házasság, halál szokásvilágának lelki hátteréről.* Scientia Kiadó, Kolozsvár
- 2007a „Az öngyilkos az ördög cimborája.” *Székelgyűjtés* XI. (2) 104–114.
- 2007b A gyermekágyas szabadulásának és az újszülött beavatásának csíkszentdomokosi rítusa. In: LACKOVITS Emőke, S. – SZŐCSNÉ GAZDA Enikő (szerk.): *Népi vallásosság a Kárpát-medencében* 7. II. A 2005 szeptemberében Sepsiszentgyörgyön megrendezett

- konferencia előadásai. Székely Nemzeti Múzeum–Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság, Sepsiszentgyörgy–Veszprém, 177–186.
- 2008 Az öngyilkos az ördög cimborája. Az öngyilkosság mint feltételezett archetipikus cselekvés. In: PÓCS Éva (szerk.): *Démonok, láttók, szentek. Vallásantológiai fogalmak tudományközi megközelítésben.* (Tanulmányok a transzcendensről, VI.) Balassi Kiadó, Budapest, 181–189.
- BALÁZS Márton
1942 *Adatok Háromszék vármegye néprajzához.* k. n. (Jókai Nyomda), Sepsiszentgyörgy
- BALÁZSI Dénes
2000 Halottbúcsúztatók a Kis- és Nagy-Homoród mentéről. In: CSEKE Péter – HÁLA József (szerk.): *„A Homoród füzes partján...” Dolgozatok a Székelyföld és a Szászföld határvidékéről.* Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 363–386.
- BÁLINT Sándor
1936 A szegediek búcsújárása Radnára. *Ethnographia* XLVII. (3–4) 317–318.
1989 *Karácsony, húsvét, pünkösd. A nagyünnepok hazai és közép-európai hagyományvilágából.* (3. kiadás) Szent István Társulat, Budapest (1. kiadás: 1973, 2. kiadás: 1976.)
- BALOGH Balázs–FÜLEMILE Ágnes
2004 *Társadalom, tájszerkezet, identitás Kalotaszegen. Fejezetek a regionális csoportképzés történeti folyamatairól.* Akadémiai Kiadó, Budapest
- BALOGH Ilona
1935 *Magyar fatornyok.* A Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem Néprajzi Intézete, Budapest
- BÁNDI Vazul
1894 A csíksomlyói róm. kath. főgymnasiumban fennálló „Mária Társulat”. In: *A csíksomlyói róm. kath. Főgymnasium értesítője az 1893/94 tanévről.* k. n., Csíkszereda, 1–29.
- BARABÁS László
1997 Eklézsiakövetés a székely „protestáns Szentföldön”. In: LACKOVITS Emőke, S. (szerk.): *Népi vallásosság a Kárpát-medencében II.* Az 1991-ben Veszprémben megrendezett konferencia előadásai. Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság Laczkó Dezső Múzeuma –

- KLTE Néprajzi Tanszéke, Veszprém–Debrecen, 386–404. [Megjelent még In: KÜLLŐS Imola (szerk.): *Vallási néprajz 7. Gyülekezeti élet és vallási szokások a Küküllői Református Egyházmegyében. Tanulmánygyűjtemény.* Református Teológiai Doktorok Kollégiuma Egyházi Néprajzi Szekciója, Budapest, 1995, 141–160.; In: KESZEG Vilmos – ZAKARIÁS Erzsébet (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 2.* Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 1994, 180–197.]
- 1998 *Forog az esztendő kereke. Sóvidéki népszokások.* Mentor Kiadó–Custos Kiadó, Marosvásárhely
- 1999 *Aranycsitkók, maszkurák, királynék. Erdélyi magyar dramatikus népszokások.* Mentor Kiadó, Marosvásárhely
- 1999a Tavaszi határkerülés a Nyárad mentén és a Kis-Küküllő felső völgyében. In: Uő.: *Aranycsitkók, maszkurák, királynék. Erdélyi magyar dramatikus népszokások.* Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 133–145. [Megjelent még: In: KÓS Károly – FARAGÓ József (szerk.): *Népismereti Dolgozatok 1980.* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1980, 203–216.]
- 1999b Fordulat előtt, fordulat után. Egy húsvéti népszokás élete a '80-as és a '90-es években. In: Uő.: *Aranycsitkók, maszkurák, királynék. Erdélyi magyar dramatikus népszokások.* Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 146–165.
- 1999c Hajnalozók Parajdon. In: Uő.: *Aranycsitkók, maszkurák, királynék. Erdélyi magyar dramatikus népszokások.* Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 168–171.
- 1999d Hesspávázás és királynézás a Sóvidéken. In: Uő.: *Aranycsitkók, maszkurák, királynék. Erdélyi magyar dramatikus népszokások.* Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 172–182. [Megjelent még: In: KÓS Károly – FARAGÓ József (szerk.): *Népismereti Dolgozatok 1981.* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1981, 160–169.]
- 1999e Királynékeresőben – Bucsintetőn innen, Bucsintetőn túl. In: Uő.: *Aranycsitkók, maszkurák, királynék. Erdélyi magyar dramatikus népszokások.* Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 183–189.
- 1999f Pünkösdi virágkozás a marosszéki mezőségen. In: Uő.: *Aranycsitkók, maszkurák, királynék. Erdélyi magyar dramatikus népszokások.* Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 190–194.

- 1999g Egy székely betlehemes játék halála és feltámadása. In: Uő.: *Aranycsitkók, maszkurák, királynék. Erdélyi magyar dramatikus népszokások*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 197–210.
- 1999h Karácsony estéje Teremiújfaluban. In: Uő.: *Aranycsitkók, maszkurák, királynék. Erdélyi magyar dramatikus népszokások*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 211–223.
- 1999i Istvánözás Selyében. In: Uő.: *Aranycsitkók, maszkurák, királynék. Erdélyi magyar dramatikus népszokások*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 224–240.
- 1999j Tüzeskerekek fényében. In: Uő.: *Aranycsitkók, maszkurák, királynék. Erdélyi magyar dramatikus népszokások*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 241–252. [Megjelent még: In: BALÁZS Géza – CSOMA Zsigmond – JUNG Károly – NAGY Ilona – VEREBÉLYI Kincső (szerk.): *Folklorisztika 2000-ben. Folklor – irodalom – szemiotika. Tanulmányok Voigt Vilmos 60. születésnapjára*. ELTE BTK, Budapest, 2000 I, 369–382.]
- 1999k Az aranycsitkók nyomában. In: Uő.: *Aranycsitkók, maszkurák, királynék. Erdélyi magyar dramatikus népszokások*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 253–262. [Megjelent még: In: SELMECZI KOVÁCS Attila (szerk.): *Lélek és élet. Ünnepi kötet S. Lackovits Emőke tiszteletére*. Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság, Veszprém, 2006, 151–158.]
- 2002 *Húsvét szép reggelén. Marosszéki öntözőversek*. Impress Kiadó, Marosvásárhely
- BARNA GÁBOR
- 1991 A kunszentmártoniak radnai búcsújárása. *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok* 3. 209–237.
- 1993 Moldvai magyarok a csíksomlyói búcsún. In: HALÁSZ Péter (szerk.): *„Megfog vala apóm, szokcor kezemtől...” Tanulmányok Domokos Pál Péter emlékére*. Lakatos Demeter Egyesület, Budapest, 45–61.
- 2005 A vallás mint menedék. Fogadalmi képgaléria és szerepe a máriaradnai ferences kolostorban. In: ÓZE Sándor – MEDGYESY-SCHMIKLI Norbert (szerk.): *A ferences lelkiség hatása az újkori Közép–Európa történetére és kultúrájára*. II. A 2002. október 14–16. között azonos címmel rendezett konferencia szerkesztett anyaga. PPKE BTK–METEM, Piliscsaba–Budapest, 826–837.

BARNA Gábor (szerk.)

2002 „Mária megsegített.” *Fogadalmi tárgyak Máriaradnán I–II.* (Devotio Hungarorum, 9.) Néprajzi Tanszék, Szeged

BÁRTH Dániel

1999 Népszokások nyomai egy 1783. évi erdélyi püspöki körrendeletben. In: BORBÉLY Éva – CZÉGÉNYI Dóra (szerk.): *Változó társadalom.* (Kriza Könyvek, 1.) Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 91–94.

2005 *Esküvő, keresztelő, avatás. Egyház és népi kultúra a kora újkori Magyarországon.* MTA–ELTE Folklór Szövegelemzési Kutatócsoport, Budapest

2007 A történeti szokáskutatás kora újkori forrásai: az unitárius szertartáskönyvek. In: LACKOVITS Emőke, S. – SZŐCSNÉ GAZDA Enikő (szerk.): *Népi vallásosság a Kárpát medencében* 7. I. A 2005 szeptemberében Sepsiszentgyörgyön megrendezett konferencia előadásai. Székely Nemzeti Múzeum–Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság, Sepsiszentgyörgy–Veszprém, 213–230.

2008 *Exorcizmus és erotika. Egy XVIII. századi székelyföldi ördögűzés szokatlan körülményei.* (Libelli Transsilvanici, 3.) BKMÖ Múzeumi Szervezete, Kecskemét

2010 *Benedikció és exorcizmus a kora újkori Magyarországon.* (Fontes Ethnologiae Hungaricae, IX.) L'Harmattan Kiadó–PTE Néprajz – Kulturális Antropológia Tanszék, Budapest

BÁRTH János

1997 Történeti adatok a székelyudvarhelyi húsvéti határkerülő körmenetről. *Néprajzi Látóhatár* VI. (1–4) 499–503.

2000 *A vigasztaló Napbaöltözött Asszony. Csodás gyógyulások egyházi vizsgálata Csíksomlyón 1784-ben.* Agapé Kiadó, Szeged

2004 *Úz-völgyi magyarok. Településnéprajzi és népesedéstörténeti tanulmány.* Bárh Társadalomtudományi Bt., Kecskemét

2006a *Jézus dicsértessék! A székelyvassági hegyi tanyák népének vallási hagyományjai.* Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Múzeumi Szervezete, Kecskemét

2006b Gyimeslok egyházi önállósodása 1853-ban. In: SELMECZI KOVÁCS Attila (szerk.): *Lélek és élet. Ünnepi kötet S. Lackovits Emőke tiszteletére.* Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság, Veszprém, 45–53.

- 2008 *Erdély római katolikusai a XVIII. század közepén.* (Libelli Transsilvanici, 4.) BKMÖ Múzeumi Szervezete, Kecskemét.
- BARTHA Károly, N.
- 1933 A szatmárcsekei bábtáncoltató betlehem. *Ethnographia* XLIV. (3–4) 117–130.
- 1934 Még egy bábtáncoltató betlehem Szatmár megyéből. *Ethnographia* XLV. (1–2) 78–80.
- BARTIS Izabella
- 2003 A betlehemezés száz éve Kézdiszentléleken. In: DIMÉNY Attila – SZABÓ Á. Töhötöm (szerk.): *Népi kultúra, társadalom Háromszéken.* (Kriza Könyvek, 17.) Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 101–119.
- BARTIS Klára
- 2006 *A szárhegyi pásztorjáték szimbolikus rétegei.* (Szakdolgozat) BBTE BTK Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, Kolozsvár
- BÉLTEKI Emőke
- 2000 *Posztmodern vallásosság. A Hit Gyülekezete.* (Szakdolgozat) BBTE BTK Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, Kolozsvár
- BENCZÉDI Ferenc
- 1994 Temetési és egyéb egyházi egyesületek Küküllődombón és környékén. In: BARTHA Elek – DANKÓ Imre – KÜLLŐS Imola – MOLNÁR Ambrus (szerk.): *Vallási néprajz* 6. Református Teológiai Doktorok Kollégiuma Egyházi Néprajzi Szekciója–KLTE Néprajzi Tanszék–ELTE Folklore Tanszék, Debrecen, 71–90.
- BENE Lajos
- 1905 Kalotaszegi fejfák. *Erdély* XIV. (7–8) 118–121.
- BENEDEK András
- 1943 Betlehemes játék Homoródrejetén. *Magyarságtudomány* I. 97–118.
- BENEDEK András–VARGYAS Lajos
- 1943 Az istenesi székelyek betlehemes játéka. *Ethnographia* LIV. (2) 155–176.
- BERNÁD Rita
- 2006 *A Gyulafehérvári Érseki Levéltár és az Erdélyi Katolikus Státus Levéltára II. Oklevél és iratjegyzések. Canonica Visitatiók mutatója.* (Erdélyi Római Katolikus Levéltárak, 2.) ELTE Egyet. Lev.–Gy. Róm. Kat. Ér., Gyulafehérvár–Budapest

2009 *Plébániai levéltárak I. A Gyulafehérvári-, Sepsiszentgyörgyi-, a Szamosújvári- és a Gyergyószentmiklósi Gyűjtőlevéltárak repertórium.* (Erdélyi Római Katolikus Levéltárak, 3.) ELTE Egyet. Lev.–Gy. Róm. Kat. Érs., Gyulafehérvár–Budapest

BOD Péter

1757 *Szent Heortokrátés avagy a' keresztyének között elő-forduló innepeknek és a rendes kalendárióban fel-jegyeztetett szenteknek rövid historiájok, melly a szava bé-vehető hiteles írókból egybeszedegettetett és magyarra fordítottatott egy bujdosó magyar által.* Oppenheim [Megjelent még: Szeben, 1761; Újra megjelent részletek: Szent Heortokrates. In: BOD Péter: *Magyar Athenas.* (Válogatta, sajtó alá rend., utószó, jegyz. Torda István.) Magvető Kiadó, Budapest, 1982, 81–114.]

BÓDÁN Zsolt

2008 „Nem szabad a szentelt földbe bétenni.” Az öngyilkossághoz kapcsolódó attitűd viselkedésben megnyilvánuló elemei Gyimesközéplokon. In: *A Csíki Székely Múzeum évkönyve 2007–2008. Humán- és természettudományok.* Csíki Székely Múzeum–Pro-Print Kiadó, Csíkszereda, 101–125.

BODÓ Julianna

1998 A magánszféra ünnepe a szocializmus korszakában. In: Uő. (szerk.): *Fényes tegnapiak. Tanulmányok a szocializmus korszakából.* KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások Központja–Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 211–221.

2004 *A formális és informális szféra ünneplési gyakorlata az 1980-as években.* Scientia Humana Kiadó, Budapest

BOLDIZSÁR Dénes

1924 *A székelyudvarhelyi és székelyföldi ősi szokásos vallásos határkerülés eredete, rövid története és imakönyve.* k. n. (Globus Nyomda), Odorheiu [Székelyudvarhely]

BOLDIZSÁR ZEYK Imre

1994 Névnepok és jeles napok Tordaszentlászlón. In: KÓS Károly – FARAGÓ József (szerk.): *Népismereti Dolgozatok 1994.* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 251–265.

BOLDIZSÁR ZEYK Zsuzsa

2010 *Felekezeti iskolák átalakulása a 19–20. század fordulóján. Négy kalotaszegi település iskoláinak átalakulása levéltári források tükrében.* (Szakdolgozat) BBTE BTK Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, Kolozsvár

BORBÉLY Éva – POZSONY Ferenc (szerk.)

1997 *A Kriza János Néprajzi Társaság Értesítője* VII. (3–4) Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár

1998 *Faragó József bibliográfiája. A Kriza János Néprajzi Társaság Értesítője* VIII. (3–4) Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár

BORBIRÓ (BIERBAUER) Virgil

1937 *A magyar építészet története*. Magyar Szemle Társaság, Budapest

1942 A Székelyföld templomairól. *Magyarságtudomány* I. 140–154.

BOROS Fortunát, dr. P., O.F.M.

1923 *A csíksomlyói harminckét confrater*. Szent Bonaventura Nyomda, Cluj–Kolozsvár

1943 *Csíksomlyó, a kegyhely*. Kolozsvár (2. kiadás: Pallas-Akadémia, Csíkszereda, 1994.)

BOSNYÁK Sándor

1982 *A gyimesvölgyi magyarok hitvilága*. (Folklor Archívum, XIV.) MTA Néprajzi Kutatócsoport, Budapest, 68–157.

1992 Az ördögök szabadon jártak. Száz gyimesvölgyi rege. *Örökség* 1. 10–24.

2001 *Magyar Biblia. A világ teremtése, az özönvíz, Jézus élete s a világ vége népünk szájhagyományában*. Európai Folklor Intézet–L'Harmattan, Budapest

BOTKA József

1983 *Karácsony. Ünnepi kalendárium, vallási hagyományok, székelykevei népélet*. A kiskindai r.k. plébániahivatal kiadványa, Kiskinda

BURUS János

1994 Temetkezési szokások a Kis-Küküllő menti Pipén. In: KÓS Károly – FARAGÓ József (szerk.): *Népismereti Dolgozatok 1994*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 281–306.

COROI, Artur

2007 Altorjai Márton Miklós deák feljegyzései. In: LACKOVITS Emőke, S. – SZŐCSNÉ GAZDA Enikő (szerk.): *Népi vallásosság a Kárpát medencében* 7. I. A 2005 szeptemberében Sepsi-szentgyörgyön megrendezett konferencia előadásai. Székely Nemzeti Múzeum–Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság, Sepsi-szentgyörgy–Veszprém, 59–174.

CZÉGÉNYI Dóra

- 1999 Magyar–román interetnikus kapcsolatok vallási vetülete. A román pap alakja egy erdélyi közösség hiedelemrendszerében. In: BORBÉLY Éva – CZÉGÉNYI Dóra (szerk.): *Változó társadalom.* (Kriza Könyvek, 1.) Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 29–43.
- 2004 A román pap alakja egy szilágysági közösség hiedelemrendszerében. Gyógyítás és rontás. In: PÓCS Éva (szerk.): *Áldás és átok, csoda és boszorkányság. Vallásetnológiai fogalmak tudományközi megközelítésben.* (Tanulmányok a transzcendensről, IV.) Balassi Kiadó, Budapest, 382–394.

CSÁKI Árpád

- 1999 17–18. századi egyházvizsgálatok az orbai református egyházmegyében. In: BOÉR Hunor (szerk.) *ACTA – 1998. Székely Nemzeti Múzeum – Csíki Székely Múzeum Évkönyve.* I. T3 Kiadó, Sepsiszentgyörgy–Csíkszereda, 313–324.
- 2004 Templomi helyek rendszere Háromszéken a XVII–XVIII. században. In: LACKOVITS Emőke, S. – MÉSZÁROS Veronika (szerk.): *Népi vallásosság a Kárpát medencében* 6. I. A 2002 júniusában Pápán megrendezett konferencia előadásai. Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság, Veszprém, 149–162.

CSÁKI Árpád – SZÓCSNÉ GAZDA Enikő (közvetési, bev., jegyz.)

- 2001 *Az Orbai Református Egyházmegye vizitációs jegyzőkönyvei* I. 1677–1752. T3 Kiadó, Sepsiszentgyörgy

CSERGŐ Bálint

- 2007 Sírkeresztek, keresztvirágok az udvarhelyszéki katolikus temetőben. *Székelyföld* XI. (11) 117–130.

CSETE Balázs

- 1942 Temetés a kalotaszegi Nyárszón. *Ethnographia* LIII. (3–4) 200–215.

CSONKA-TAKÁCS Eszter

- 2007 Gyermekágy és asszonyavatás Gyimesközéplokon. In: PÓCS Éva (szerk.): *Maszk, átváltozás, beavatás. Vallásetnológiai fogalmak tudományközi megközelítésben.* (Tanulmányok a transzcendensről, V.) Balassi Kiadó, Budapest, 97–135.
- 2008 Keresztelő Gyimesközéplokon. In: PÓCS Éva (szerk.): „Vannak csodák, csak észre kell venni.” *Helyi vallás, néphit és vallásos folklór Gyimesben* 1. (Studia Ethnologica Hungarica, VIII.) L’Harmattan–PTE Néprajz – Kulturális Antropológia Tanszék, Budapest, 113–162.

CSÖRSZ RUMEN István

2003 *Bocskor János énekeskönyve. 1716–1739.* (Domokos Pál Péter hagyatékából sajtó alá rendezte Csörsz Rumen István.) Kriterion Könyvkiadó, Kolozsvár

DACZÓ Árpád-Lukács, P.

1980 A gyimesi Babba Mária. In: KÓS Károly – FARAGÓ József (szerk.): *Népismereti Dolgozatok 1980.* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 231–239.

1981 A gyimesi rekegő. In: KÓS Károly – FARAGÓ József (szerk.): *Népismereti Dolgozatok 1981.* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 197–201.

1991 Népünk hitvilága, vallásos élete. In: LACKOVITS Emőke, S. (szerk.): *Népi vallásosság a Kárpát-medencében I.* Az 1990 decemberében Sepsiszentgyörgyön megrendezett konferencia előadásai. VEAB Néprajzi Munkabizottsága–Caritas Transsylvania, Veszprém, 15–30.

[1992] *Népünk hitvilága.* Elmélkedés és előadás az 1991 évi májusi rekollekciós napokon, amit a Gyulafehérvári Érseki Egyházmegye papsága részére tartott P. Daczó Árpád Lukács O. F. M. fogarasi plébános. k. n. (Gloria Nyomda), h. n. (Kolozsvár)

1997 Napkelte-nézés Csíksomlyón. In: LACKOVITS Emőke, S. (szerk.): *Népi vallásosság a Kárpát-medencében II.* Az 1991-ben Veszprémben megrendezett konferencia előadásai. Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság Laczkó Dezső Múzeuma–Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszéke, Veszprém–Debrecen, 168–173.

2000 *Csíksomlyó titka. Mária-tisztelet a néphagyományban.* Pallas-Akadémia Kiadó, Csíkszereda

2003 *Hosszú utak megszorodának... Archaikus népi imádságok, ráolvasók, szentes énekek Erdélyből és Moldvából.* P. Daczó Árpád Lukács szentferencdi atya gyűjtése (1974–1999). Magyar Napló Kiadó, Budapest

DALLOS Csaba

2004 Kolozsvár magyar kiségyházai. *Néprajzi Látóhatár XIII.* (1–2) 29–46.

DANIEL Rita

2008 Mítoszkepződés, turizmus és tőkeátalakítás Farkaslakán. In: ILYÉS Sándor – JAKAB Albert Zsolt – SZABÓ Á. Töhötöm (szerk.):

Lenyomatok 7. Fiatal kutatók a népi kultúráról. (Kriza Könyvek, 31.)
BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék–Kriza János
Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 11–27.

DÁNIELISZ Endre

1980 Adalékok a köröstárkányi téli népszokásokhoz. *Békési Élet* XV. (3)
356–364.

DANKÓ Imre

1994 Az erdélyi unitárius partikulák és az unitárius partikularendszer.
In: BARTHA Elek – DANKÓ Imre – KÜLLŐS Imola – MOLNÁR
Ambrus (szerk.): *Vallási néprajz* 6. Református Teológiai Doktorok
Kollégiuma Egyházi Néprajzi Szekciója–KLTE Néprajzi Tanszék–
ELTE Folklore Tanszék, Debrecen, 273–296.

1995 A Küküllői Református Egyházmegye oktatási-iskolai viszonyai a XX.
századig – különös tekintettel Dicsőszentmártonra. In: KÜLLŐS
Imola (szerk.): *Vallási néprajz* 7. *Gyülekezeti élet és vallási szokások
a Küküllői Református Egyházmegyében. Tanulmánygyűjtemény.*
Református Teológiai Doktorok Kollégiuma Egyházi Néprajzi
Szekciója, Budapest, 47–90.

DEÁK Ferenc Loránd

1999 *Csernátoni temetkezési szokások.* (Szakdolgozat) BBTE BTK Magyar
Néprajz és Antropológia Tanszék, Kolozsvár

2003 A végrendekezés Csernátonban. In: DIMÉNY Attila – SZABÓ Á.
Töhötöm (szerk.): *Népi kultúra, társadalom Háromszéken.* (Kriza
Könyvek, 17.) Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 154–174.

2009 *Temetkezési és halottas szokások Csernátonban és környékén.*
Pallas-Akadémia Kiadó, Csíkszereda

DEÁKY Zita

2000 Adatok a székely szombatosok történetéhez. In: IMRE Mária, L.
(szerk.): *Népi vallásosság a Kárpát-medencében* III. (Dunántúli
Doldozatok. (D) Néprajzi Dolgozatok, 3.) Baranya megyei Múzeumok
Igazgatósága, Pécs, 130–139.

DEBRECZENI László

1929 *Erdélyi református templomok és tornyok.* Kiadja az Erdélyi Ref.
Egyházkerület, Kolozsvár

DEMETER Éva

1999 *Gyimesi tojásírás.* (Szakdolgozat) BBTE BTK Magyar Nyelv és
Kultúra Tanszék, Kolozsvár

- 2003 Változatok egy megtéréstörténetre. In: SZABÓ Á. Töhötöm (szerk.): *Lenyomatok 2. Fiatal kutatók a népi kultúráról*. (Kriza Könyvek, 19.) Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 63–78.
- 2004a A húsvéti tojás: adomány és ajándéktárgy. In: SZABÓ Á. Töhötöm (szerk.): *Lenyomatok 3. Fiatal kutatók a népi kultúráról*. (Kriza Könyvek, 23) Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 228–251.
- 2004b Egyetemi hallgatók megtérés-történetei. In: LACKOVITS Emőke, S. – MÉSZÁROS Veronika (szerk.): *Népi vallásosság a Kárpát-medencében 6. II. A 2002 júniusában Pápán megrendezett konferencia előadásai*. Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság, Veszprém, 265–284.
- 2005 Párhuzamok a tojásornamentika értelmezéséhez. In: KESZEG Vilmos – TÖTSZEGI Tekla (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 13. Tanulmányok Gazda Klára 60. születésnapjára*. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 237–252.
- 2007 A csíkszentkirályi „Jézus-őrzők” viselkedése, magatartása Nagyszombaton. In: LACKOVITS Emőke, S. – SZŐCSNÉ GAZDA Enikő (szerk.): *Népi vallásosság a Kárpát-medencében 7. II. A 2005 szeptemberében Sepsiszentgyörgyön megrendezett konferencia előadásai*. Székely Nemzeti Múzeum–Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság, Sepsiszentgyörgy–Veszprém, 167–176.

DEMETER Júlia

- 2003 A csíksomlyói passiók műfaji sajátosságai. In: Uő (szerk.): *A magyar színház honi és európai gyökerei. Tanulmányok Kilián István tiszteletére*. (Régi Magyar Színház, 2) Miskolci Egyetemi Kiadó, Miskolc, 19–25.
- 2005 Műfaj és funkció összefüggései a csíksomlyói ferences színpadon. In: ÓZE Sándor – MEDGYESY-SCHMIKLI Norbert (szerk.): *A ferences lelkiség hatása az újkori Közép-Európa történetére és kultúrájára*. II. A 2002. október 14–16. között azonos címmel rendezett konferencia szerkesztett anyaga. PPKE BTK–METEM, Piliscsaba–Budapest, 743–753.

DEMETER Júlia (szerk.)

- 2003 *„Nap, hold és csillagok velem zokogjatok!” Csíksomlyói passiójátékok a XVIII. századból*. Utószó: Pintér Márta Zsuzsanna. Argumentum Kiadó, Budapest

DEMETER Lajos

2007 A háromszéki temetők jelképvilága. In: LACKOVITS Emőke, S. – SZŐCSNÉ GAZDA Enikő (szerk.): *Népi vallásosság a Kárpát medencében* 7. I. A 2005 szeptemberében Sepsiszentgyörgyön megrendezett konferencia előadásai. Székely Nemzeti Múzeum–Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság, Sepsiszentgyörgy–Veszprém, 373–410.

DÉNES Ida

2008 *Életmód és értékrend egy ároni család három nemzedékében.* (Szakdolgozat) BBTE BTK Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, Kolozsvár

DIMÉNY Attila

1999 Endogám és exogám típusú házsságok Oroszfaluban a századfordulón. In: BORBÉLY Éva – CZÉGÉNYI Dóra (szerk.): *Változó társadalom.* (Kriza Könyvek, 1.) Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 154–162.

2002 Vallás és oktatás Oroszfaluban. In: SZABÓ Á. Töhötöm (szerk.): *Lenyomatok 1. Fiatal kutatók a népi kultúráról.* (Kriza Könyvek, 12) Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 181–188.

DIMÉNY Erika

2002 Siratás és halottbúcsúztatás a mezőségi Magyarorszáton. In: SZABÓ Á. Töhötöm (szerk.): *Lenyomatok 1. Fiatal kutatók a népi kultúráról.* (Kriza Könyvek, 12) Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 155–166.

DIÓSI Dávid

2009 Kájoni János, a dallamgyűjtő. In: MARTON József – BODÓ Márta (szerk.): *Ezeréves múltunk. Tanulmányok az erdélyi egyházmegye történelméről.* Szent István Társulat–Verbum Keresztény Kulturális Egyesület, Budapest–Kolozsvár, 169–176.

DOMANOVSKY György

1936 *Magyarország egyházi faépítésze.* k. n., Budapest

DOMOKOS Pál Péter

1929 A csíki énekeskönyvek. In: CSUTAK Vilmos (szerk.): *Emlékkönyv a Székely Nemzeti Múzeum ötvenéves jubileumára.* Székely Nemzeti Múzeum, Sepsiszentgyörgy, 102–112.

1939 *Zemlény János kéziratos énekeskönyve.* k. n., Kolozsvár

1986 Énektanítás Csíksomlyón a 18. század elején. In: TŰSKÉS Gábor (szerk.): *„Mert ezt Isten hagyta...” Tanulmányok a népi vallásosság köréből.* Magvető Könyvkiadó, Budapest, 395–417.

DOMOKOS Pál Péter (szerk.)

1979 „...édes Hazámnak akartam szolgálni...” Kájoni János: *Cantionale Catholicum*. Petrás Incze János: *Tudósítások*. Szent István Társulat, Budapest

ENYEDI Emese

1994 A gyergyói hitvilág vallásos elemei. *Néprajzi Látóhatár* III. (3–4) 188–192.

ERCSEI Judit (szerk.)

2000 *Kalotaszeg bibliográfiája. A Kriza János Néprajzi Társaság Értesítője* X. (1–2) Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár

ERDÉLYI Lajos

1980 *Régi zsidó temetők művészete*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest

ERDÉLYI Zsuzsanna

1990 „Csokolja Egész Magyarországot Juliskanéni”. Vallásos hagyományaink mentése külföldi magyarjaink között. In: FEJŐS Zolán – KÜLLŐS Imola (szerk.): *Vallási néprajz 4. Vallásosság és népi kultúra a határainkon túl*. (A magyarságkutatás könyvtára, 2.) Magyarságkutató Intézet, Budapest, 9–57.

1999 *Hegyet hágék, lőtőt lépék. Archaikus népi imádságok*. (3. bővített kiadás) Kalligram Kiadó, Pozsony (1. kiadás: Kaposvár, 1974, 2. kiadás: Budapest, 1976/1978.)

ERŐSS Alfréd, dr.

1998 *Lelkipásztori néprajz*. Sajtó alá rendezte: Dr. Marton József. Gloria Kiadó, Gyulafehérvár

FÁBIÁN Dénes, Ft.

2008 *Kászon völgye keresztjei*. Verbum Kiadó, Cluj-Napoca

FÁBIÁN Gabriella

1996 Az új engesztelő mozgalom elterjedése Csíkszentdomokoson. In: KÜLLŐS Imola (szerk.): *Vallási néprajz 8. Ökumenikus tanulmányok*. KLTE, Debrecen, 305–316.

2006 Az új engesztelő mozgalom nyomán elterjedt vallásos ábrázolások a Csíki-medencében. In: BARNA Gábor (szerk.): *Kép, képmás, kultusz*. (Szegedi vallási néprajzi könyvtár, 16.) A 2002. október 8–10. között rendezett 6. Szegedi Vallási Néprajzi Konferencia szerkesztett anyaga. Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék, Szeged, 232–240.

FARAGÓ József

- 1947 *Betlehemezők és kántálók Pusztakamaráson*. (Erdélyi Néprajzi Füzetek, 8.) Kolozsvári Bolyai Tudományegyetem Erdélyi Tudományos Intézete, Kolozsvár
- 1949 Betlehemezés Csíkcsobotfalván 1946-ban. *Ethnographia* LX. (1–4) 222–236.
- 1961 Regölés Homoródmén. *Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények* V. (1) 51–56.
- 1978 Legényesték a kalotaszegi Kiskapuson. In: KÓS Károly – FARAGÓ József (szerk.): *Népismereti Dolgozatok 1978*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 220–231.
- 1981 Téli legényünnepek a kalotaszegi Kiskapuson. In: KÓS Károly – FARAGÓ József (szerk.): *Népismereti Dolgozatok 1981*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 138–159.
- 2000 A regölés emléke Lókodon. In: CSEKE Péter – HÁLA József (szerk.): *„A Homoród füzes partján”*. *Dolgozatok a Székelyföld és a Szászföld határvidékéről*. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 261–263.
- 2001 *Uzoni betlehemes 1942-ben és 1943-ban*. *A Kriza János Néprajzi Társaság Értesítője* XI. (1–2) Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár
- FARKAS Beáta
- 2010 *Szagrális térszerkezet a felcsíki Nagyboldogasszony egyházközségben*. (Szakdolgozat) BBTE BTK Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, Kolozsvár
- FARKAS Irén
- 2001 Tízennyolcadik századi csíki faragott kőkeresztek. In: LACKOVITS Emőke, S. – MÉSZÁROS Veronika (szerk.): *Népi vallásosság a Kárpát medencében* 5. I. Az 1999 júniusában Pápán megrendezett konferencia előadásai. Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság, Veszprém, 67–86.
- FARMATI Anna
- 2007 *A XVII. századi katolikus népénekköltészet szövegtípusai és motívumkincse*. (Doktori disszertáció) BBTE BTK Irodalomtudományi Alapprogram, Kolozsvár
- 2009 *Más régi ének. A XVII. századi katolikus népénekköltészet szövegtípusai és motívumrendszere*. Verbum Kiadó, Kolozsvár

FAZAKAS Orsolya

2010 *Megtéréstörténet és identitás. Történetek a hitéletről.* (Magiszteri dolgozat) BBTE BTK Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, Kolozsvár

FEJES Ildikó – JAKAB Judit

2004 Korlátozások a fogyasztásban. A böjt. *Székelyföld VIII.* (4) 91–112.

FERENCZ Edit

2004 *A szentegyházi Baktai-ügy.* (Szakdolgozat) BBTE BTK Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, Kolozsvár

FERENCZI Eszter

2007 Fialtal halott temetése Aranyosrákoson és Várfalván. In: KESZEG Vilmos – SZABÓ Zsolt (szerk.): *Aranyos-vidék magyarsága. Aranyosszék, Torda és vidéke a változó időben.* Kriterion Könyvkiadó, Kolozsvár, 191–199.

FODOR Attila

2007 *Az aranyosszéki halottbúcsúztató versek műfajának vizsgálata.* (Szakdolgozat) BBTE BTK Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, Kolozsvár

2008 *Az aranyosszéki halottbúcsúztató versek 21. századi vizsgálata. Erdélyi Múzeum LXX.* (1–2) 1–16.

FOSZTÓ László

2007 A megtérés kommunikációja: gondolatok a vallási változásról pünkösdzimusra tért romák kapcsán. *Erdélyi Társadalom V.* (1) 23–50.

FÖLDES László

1958 A Budajenőre telepített székelyek betlehemezése. Módszertani kísérlet betlehemes játékok teljesebb rögzítésére. *Ethnographia LXIX.* (2) 209–257.

FÜLÖP Árpád

1897 *Csíksomlyói nagypénteki misztériumok.* (Régi Magyar Könyvtár, 3.) Budapest

FÜLÖP Ernő

1994 Királyfalva és református temploma történeti-néprajzi áttekintése. In: BARTHA Elek – DANKÓ Imre – KÜLLŐS Imola – MOLNÁR Ambrus (szerk.): *Vallási néprajz 6.* Református Teológiai Doktorok Kollégiuma Egyházi Néprajzi Szekciója–KLTE Néprajzi Tanszék–ELTE Folklore Tanszék, Debrecen, 147–160.

FÜLÖP Imre

1942 *Endródiek búcsújárása Radnára*. Etnológiai Adattár 1799. Néprajzi Múzeum,

Budapest

FÜLÖP Mónika

2004 *A bálványosvárjai falukutatás vallásantropológiai anyagának elemzése*. (Szakdolgozat) BBTE BTK Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, Kolozsvár

GAÁL Anikó, P.

1997 Eklézsiakövetés Kalotaszegen. In: LACKOVITS Emőke, S. (szerk.): *Népi vallásosság a Kárpát-medencében II*. Az 1991-ben Veszprémben megrendezett konferencia előadásai. Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság Laczkó Dezső Múzeuma–KLTE Néprajzi Tanszéke, Veszprém–Debrecen, 377–386.

GAGYI József

1998a *Jelek égen és földön. Hiedelem és helyi társadalom a Székelyföldön*. (Helyzet könyvek.) KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások Központja–Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda

1998b Rejtezők, jósek a Sóvidéken. In: PÓCS Éva (szerk.): *Eksztázis, álom, látomás. Vallásantropológiai fogalmak tudományos megközelítésben*. (Tanulmányok a transzcendensről, I.) Balassi Kiadó, Budapest–Pécs, 81–89.

2000 Ica. Egy homoródalmási jósasszony és egy székelyföldi divinációs hagyomány. In: PÓCS Éva (szerk.): *Sors, áldozat, divináció*. (Studia Ethnologica Hungarica II. Janus könyvek.) Osiris Kiadó, Budapest, 342–361.

2001a A szentasszony. In: PÓCS Éva (szerk.): *Lélek, halál, túlvilág. Vallásantropológiai fogalmak tudományos megközelítésben*. (Tanulmányok a transzcendensről, II.) Balassi Kiadó, Budapest, 171–192.

2001b *Messianizmus-millennarizmus a székely népi vallásosságban a 20. század közepén*. (Doktori disszertáció) Kolozsvár, BBTE, Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék

2004a Csodák, várakozás, világvége. Egy 1949-es társadalmi krízis. In: PÓCS Éva (szerk.): *Áldás és átok, csoda és boszorkányság. Vallásantropológiai fogalmak tudományos megközelítésben*. (Tanulmányok a transzcendensről, IV.) Balassi Kiadó, Budapest, 137–151.

- 2004b *A krízis éve a Székelyföldön: 1949.* Pro-Print Könyvkiadó, Csík-szereda
- 2007 „Az egy szent testület...” A kalugerekhez (ortodox szerzetesekhez) járás, a „próba kultúrája” társadalmi szerepéről. *Erdélyi Társadalom* V. (1) 9–22.
- 2008 „Az egy szent testület...” A kalugerek társadalmi szerepe egy székelyföldi faluban. In: PÓCS Éva (szerk.): *Démonok, látók, szentek. Vallásetnológiai fogalmak tudományközi megközelítésben.* (Tanulmányok a transzcendensről, VI.) Balassi Kiadó, Budapest, 380–394.
- 2010 *Amire vágyunk, amitől félünk, amit remélünk.* Mentor Kiadó, Marosvásárhely
- GÁL Irma
- 1995 A karácsonyi ünnepkör szokásai Gyergyóalfaluban. In: BARNA Gábor (szerk.): *Vallásos népelet a Kárpát-medencében. Népiismereti tanulmányok és közlések.* Magyar Néprajzi Társaság, Budapest, 216–227.
- GAZDA Klára
- 2002 Keresztény jelképek a népi díszítőművészetben? In: KAPITÁNY Ágnes – KAPITÁNY Gábor: „*Jelbeszéd az életünk*” 2. Osiris Kiadó, Budapest, 281–288. [Megjelent még: In: CZÉGÉNYI Dóra – KESZEG Vilmos (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve* 8. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 2000. 100–142.]
- 2003 Isten kovácsa. In: SZIKSZAI Mária (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve* 11. *Játék és kultúra.* Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 9–48. [Lásd még: A szakrális kovács alakja a magyar néphagyományban. In: GAZDA József – SZABÓ Etelka (szerk.): *Kőrösi Csoma Sándor és a magyar keletkutatás.* Kőrösi Csoma Sándor Közművelődési Egyesület, h. n., 2004. 257–276.; A szakrális kovács alakja a magyar folklórhagyományban. *Néprajzi Látóhatár* XII. (2003) 3–4. 11–30.]
- 2005 Kígyó és kereszt a gyimesi népművészetben. *Keresztény Szó* XVI. (4) 18–24.
- GAZDÁNÉ OLOSZ Ella
- 1995 A temetés proxemikája Kovásznán. In: ZAKARIÁS Erzsébet (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve* 3. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 99–104.

GERGELY Katalin

1999 Szent Miklós-napi búcsú Gyergyószentmiklóson. In: BORBÉLY Éva – CZÉGÉNYI Dóra (szerk.): *Változó társadalom.* (Kriza Könyvek, 1.) Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 111–123.

2000 „Sátorát letettem a romló testemnek...” *Halottas és temetkezési szokások Gyergyószentmiklóson.* Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda

GÖRÖG Hajnalka

2001 Képmetamorfózisok. Protestáns képteológia és alkalmazásai a 17–18. század prédikációelméletében és gyakorlatában. *Erdélyi Múzeum* LXIII. (3–4) 115–143.

2002 *A szirén toposza a magyar protestáns képi és szöveghagyományban.* (Szakdolgozat) BBTE BTK Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, Kolozsvár

GUB Jenő

1992 Időjárás-jóslás Gegesen. In: KESZEG Vilmos (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve* 1. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 86–90.

GUNDA Béla

1946 *Munka és kultusz a magyar parasztságnál.* (Erdélyi Néprajzi Tanulmányok, 6.) Bolyai Tudományegyetem Néprajzi Tanszék, Kolozsvár

1985 A református vallási néprajz fogalma és mai feladatai. In: DANKÓ Imre – KÜLLŐS Imola – MOLNÁR Ambrus (szerk.): *Vallási néprajz* 1. *Református néphagyományok. Tanulmánygyűjtemény Kálvin Intitúciója első kiadásának 450. évfordulójára.* Református Teológiai Doktorok Kollégiuma Egyházi Néprajzi Szekciója, Debrecen, 12–25.

GYÖRGY Imola

2007 *A marosvásárhelyi Mustármag közösség. Vallásos értékrend és mentalitás egy katolikus lelkeségi mozgalomban.* (Szakdolgozat) BBTE BTK Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, Kolozsvár

2008a *Bernády György 20. század eleji polgármester lokális mítosza Marosvásárhelyen.* (Szakdolgozat) BBTE BTK Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, Kolozsvár

2008b *Bernády György lokális mítosza Marosvásárhelyen.* In: ILYÉS Sándor – JAKAB Abert Zsolt – SZABÓ Á. Töhötöm (szerk.): *Lenyomatok* 7. *Fiatalkutatók a népi kultúráról.* (Kriza Könyvek, 31.) BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék–Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 29–50.

GYÖRGY HORVÁTH László

1994 Temetési szokások a Kis-Küküllő menti Magyarkirályfalván. In: BARTHA Elek – DANKÓ Imre – KÜLLŐS Imola – MOLNÁR Ambrus (szerk.): *Vallási néprajz* 6. Református Teológiai Doktorok Kollégiuma Egyházi Néprajzi Szekciója–KLTE Néprajzi Tanszék–ELTE Folklore Tanszék, Debrecen, 53–70.

GYÖRGYI Erzsébet

1963 Házasságkötés és szokásköre a bukovinai székelyeknél. *Néprajzi Közlemények* VII. (3–4) 3–91.

HÁLA József

1990 Óévbúcsúztató és újévköszöntő népszokások a Nagy-Homoród menti falvakban. In: FEJŐS Zolán – KÜLLŐS Imola (szerk.): *Vallási néprajz* 4. *Vallásosság és népi kultúra a határainkon túl*. (A Magyarországtudatás Könyvtára, 2.) Magyarországtudató Intézet, Budapest, 146–172.

HANNONEN, Pasi. – LÖNNQUIST, Bo – BARNA Gábor (szerk.)

2001 *Ethnic Minorities and Power*. Fonda Publishing, Helsinki

HARANGOZÓ Imre

1990 *Radna fényes csillaga. A máriaradnai búcsújárásról és az újkígyósiak radnájárásáról*. Községi Önkormányzat, Újkígyós

1998 „Krisztusz háze arangyos...” *Archaikus imák, ráolvasások, kántálók a gyimesi és moldvai magyarok hagyományából*. Ipolyi Arnold Népfőiskola, Újkígyós

2001 Egy székely szentember, az oroszhegyi Bálint I. László. In: PÓCS Éva (szerk.): *Sors, áldozat, divináció*. (Studia Ethnologica Hungarica II. Janus könyvek.) Osiris Kiadó, Budapest, 362–375.

HELLA Ferenc

2001 Papmarasztás az erdélyi református egyházban. In: LACKOVITS Emőke, S. – MÉSZÁROS Veronika (szerk.): *Népi vallásosság a Kárpát medencében* 5. II. Az 1999 júniusában Pápán megrendezett konferencia előadásai. Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság, Veszprém, 57–62.

HEREPEI János

1988 *A Házsongárdi temető régi sírkövei*. Akadémiai Kiadó, Budapest

HERRMANN Antal

1893 *A hegyek kultusza Erdély népeinél. Egy etnográfusi-turista vázlatából.* (Kny. az Erdélyből) Kolozsvár [Megjelent: *Erdély* II. (1893) 24–30, 100–109, 137–141, 180–183, 238–242, 346–355, 368–394.]

HESZ Ágnes

2007 A változás „tagadása”. Halotti rítusok és közösség Gyimesben. In: PÓCS Éva (szerk.): *Maszk, átváltozás, beavatás. Vallásetnológiai fogalmak tudományközi megközelítésben.* (Tanulmányok a transzcendensről, V.) Balassi Kiadó, Budapest, 306–320.

HOLL Béla (szerk., sajtó alá rend.)

1974 *Katolikus egyházi énekek.* 1608–1651. (Régi Magyar Költők Tára, 7.) Akadémiai Kiadó, Budapest

HORVÁTH István

1971 *Magyarozdi toronyalja. Írói falurajz egy erdélyi magyar faluról.* Dacia Kiadó, Kolozsvár (2. kiadás: Magyar Helikon, Budapest, 1981.)

ILYÉS Sándor – JAKAB Albert Zsolt (szerk.)

2006 *Kallós Zoltán 80 éves. A Kriza János Néprajzi Társaság Értesítője* XIV. (1–2) Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár

ILYÉS Sándor – POZSONY Ferenc – TÁNCZOS Vilmos (szerk.)

2006 *A moldvai csángók bibliográfiája.* Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár

ILYÉS Zoltán

1999 „Magyarul beszélünk...” Etnikai identitás, akkulturációs stratégiák a csíkszépvízi görög katolikus egyházközség hívei körében a 19. század közepétől 1948-ig. In: BORBÉLY Éva – CZÉGÉNYI Dóra (szerk.): *Változó társadalom.* (Kriza Könyvek, 1.) Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 6–21.

2001 A Csík megyei görög katolikusok identitásváltozásai. 1850–1944. *Székelőföld* V. (7) 88–105.

ILYÉS Zoltán – PUSZTAI Bertalan

1994 *Crucifixus etiam.* Görög katolikus papi sors a XX. századi Erdélyben. *Jel* VI. (7) 214–216.

ILLYÉS Endre

1931 *A magyar református földművelő nép lelki élete, különös tekintettel vallásos világára.* Hírlapkiadó és Nyomda, Szeged

1941 *Egyházfegyelem a magyar református egyházban (XV–XIX. század)*. k. n. (Debreceni Városi Nyomda), Debrecen

ILLYÉS Géza

1942 Milyenek voltak a pásztorok és a rektorok a 17. században? *Református Egyházi Élet* IX. (4) 63–70, (5) 87–89, 97. [Megjelent még: In: KÜLLŐS Imola (szerk.): *Vallási néprajz 7. Gyülekezeti élet és vallási szokások a Küüllői Református Egyházmegyében. Tanulmánygyűjtemény*. Református Teológiai Doktorok Kollégiuma Egyházi Néprajzi Szekciója, Budapest, 105–122.]

IMREH Barna

1978 Az alsórákosi „sereg”. In: KÓS Károly – FARAGÓ József (szerk.): *Népismereti Dolgozatok 1978*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 232–237.

IMREH Pál – HOPPÁL Mihály

1977 Fejfák és temetők Erdélyben. In: *Folklór Archívum* 7. MTA Néprajzi Kutatócsoport, Budapest, 5–78.

INCZE Éva

2004 Egy politikai áltemetés Kolozsváron. In: TÁNCZOS Vilmos (szerk.): *Képek a folklórban. Tanulmányok az archetipikus szimbolizáció köréből*. (Kriza Könyvek, 22.) Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 180–189.

IPOLYI Arnold

1854 *Magyar Mythologia*. Heckenast Gusztáv kiadása, Pest (Új kiadása: Európa Könyvkiadó, Budapest, 1987.)

ISTVÁN Anikó

2003a Az istenséggel való írásos kommunikáció mint ritualizált viselkedésmód. A futásfalvi kegytemplom emlékkönyve. In: DIMÉNY Attila – SZABÓ Á. Töhötöm (szerk.): *Népi kultúra, társadalom Háromszéken*. (Kriza Könyvek, 17.) Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 74–100.

2003b „Most segíts meg, Mária...” A futásfalvi Sarlós Boldogasszony-napi búcsú szövegrepertóriuma. (Kriza Könyvek, 20.) Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár

2007 „Tudom, hogy van egy Isten...” A népnevelés vallásos mozgatórugói székelly és csángó népművészek élettörténeteiben. In: LACKOVITS Emőke, S. – SZŐCSNÉ GAZDA Enikő (szerk.): *Népi vallásosság a Kárpát medencében* 7. II. A 2005 szeptemberében

- Sepsiszentgyörgyön megrendezett konferencia előadásai. Székely Nemzeti Múzeum–Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság, Sepsiszentgyörgy–Veszprém, 359–382. (KOVÁCSNÉ ISTVÁN Anikó néven)
- ISTVÁN Lajos
1994 Jeles napok Korondon. In: KÓS Károly – FARAGÓ József (szerk.): *Népismereti Dolgozatok 1994*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 228–250.
- JAKAB Albert Zsolt – POZSONY Ferenc (szerk.)
2003 *Háromszék néprajzi és honismereti bibliográfiája (1844–2002)*. *A Kriza János Néprajzi Társaság Értesítője XIII*. (1–2). Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár
- JAKAB Ödön
1898 Húsvéti határjárás Vadasdon. *Erdély Népei I*. (8–9) 28–29.
- JANKÓ János
1892 *Kalotaszeg magyar népe. Néprajzi tanulmány*. Athenaeum kiadása, Budapest
- 1893 *Torda, Aranyosszék, Toroczkó magyar (székely) népe. Néprajzi tanulmány*. Magyar Földrajzi Társaság, Budapest
- JANKUS Kinga
2004 A halotti hiedelmek szerepe egy csíki közösségben. In: PÓCS Éva (szerk.): *Múlt és jelen. Tudományos konferencia a Pécsi Tudományegyetem Néprajz Tanszékének 10 éves jubileumán 2001. szeptember 17–18-án*. (Studia Ethnologica Hungarica, V.) L’Harmattan–PTE Néprajz–Kulturális Antropológia Tanszék, Budapest, 125–150.
- 2008 A lélek túlvilági útja a gyimesbükki ortodox hiedelmek alapján. In: PÓCS Éva (szerk.): *„Vannak csodák, csak észre kell venni.” Helyi vallás, néphit és vallásos folklór Gyimesben 1*. (Studia Ethnologica Hungarica, VIII.) L’Harmattan–PTE Néprajz–Kulturális Antropológia Tanszék, Budapest, 93–112.
- JÉNÁKI Ferenc, dr.
1914 *Kájonai János énekes könyve és forrásai*. Szent Bonaventura Kiadó, Kolozsvár
- JUHÁSZ Judit
2003 *Ég és föld találkozása: a festett kazettás mennyezetek titkai*. (Szakdolgozat) BBTE BTK Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, Kolozsvár

KABAY Lizett

1979 Jelalkotás – jelolvasás. In: *Korunk Évkönyv 1978*. Korunk, Kolozsvár, 122–139.

1993 Székely lőportartók fényjelképei. *Forrás XXV.* (9) 45–53.

2005 *A táltos színeváltozása*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely

KÁDÁR Kincső

2009 *Közösségi normák és egyéni hivatástudat összeütközése a csíksomlyói remete életében*. (Szakdolgozat) BBTE BTK Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, Kolozsvár

KÁJONI János

1676 *Cantionale Catholicum*. Csíksomlyó [2. kiadás: Balás Ágoston (szerk.): *Cantionale Catholicum. Régi és új deák és magyar áitatos egyházi énekek*. Csíksomlyó, Kalastrom Nyomda, 1719; 3. kiadás: András Rafael (szerk.): *A' Keresztény Katholikusok Egyházi Énekes Könyve*. Csíksomlyó, 1805.]

KÁNTOR Katalin

1995 Hiedelmek és szokások a születéstől a keresztelőig a vámosgálfalvi reformátusoknál. In: KÜLLŐS Imola (szerk.): *Vallási néprajz 7. Gyülekezeti élet és vallási szokások a Küküllői Református Egyházme gyében. Tanulmánygyűjtemény*. Református Teológiai Doktorok Kollégiuma Egyházi Néprajzi Szekciója, Budapest, 161–180.

KARÁCSONY MOLNÁR Erika

2003 Az ördögbetlehemes, szegény Lázár és a Dúsgazdag dramatikus játéka szentegyházán. In: SZIKSZAI Mária (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 11. Játék és kultúra*. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 81–104.

2004 Egy farsangi dramatikus játék, a dúsgazdagolás változatai és változása. In: PÓCS Éva (szerk.): *Rítus és ünnep az ezredfordulón. Tudományos konferencia Marcaliban, 2002. május 13–15.* (Studia Ethnologica Hungarica, VI.) L'Harmattan–Marcali Múzeum–PTE Néprajzi Tanszék, Budapest, 287–313.

KEDVES Csaba

1997 Folklorisztikus motívumok a csíksomlyói misztériumdrámákban. In: PINTÉR Márta Zsuzsanna (szerk.): *Barokk színház – barokk dráma*. (Az 1994. évi egri *Iskoladráma és barokk* című konferencia előadásai.) Ehnica Kiadó, Debrecen, 161–169.

KELEMEN István

1994 „Temető kapuja sarkig ki van nyitva”. Temetési szokások a partiumi Hegyközben. In: BARTHA Elek – DANKÓ Imre – KÜLLŐS Imola – MOLNÁR Ambrus (szerk.): *Vallási néprajz* 6. Református Teológiai Doktorok Kollégiuma Egyházi Néprajzi Szekciója–KLTE Néprajzi Tanszék–ELTE Folklore Tanszék, Debrecen, 9–20.

KELEMEN Lajos

1945 *Erdélyi magyar templomi karzat- és mennyezetfestmények a XVII. századból*. Minerva Rt., Kolozsvár

KESZEG Vilmos

1996 A román pap és hiedelemköre a mezőségi folklórban. *Ethnographia* CVII. (1–2) 335–369.

1997 *Jóslások a Mezőségen. Etnomantikai elemzés*. Bon Ami Könyvkiadó, Sepsiszentgyörgy

1999a *Mezőségi hiedelmek*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely (2. kiadás: Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 2005.)

1999b Századeleji gyászjelentő lapok. In: Uő.: (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 7. Írás, írott kultúra, folklór*. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 95–110.

2000 Aranyosszéki gombiratok. *Néprajzi Látóhatár* IX. (3–4) 389–416.

2004 *Aranyosszék népköltészete. Népi szövegek, kontextusok. Monográfia*. I–II. Mentor Kiadó, Marosvásárhely

2004 Az ünneplő Torda. Az ünneplés alkalmi és terei egy kisvárosban. In: PÓCS Éva (szerk.): *Rítus és ünnep az ezredfordulón. Tudományos konferencia Marcaliban, 2002. május 13–15.* (Studia Ethnologica Hungarica, VI.) L'Harmattan–Marcali Múzeum–PTE Néprajzi Tanszék, Budapest, 21–42.

2006 *Egy Hir adás a' Késő Maradékhoz. 17–20. századi erdélyi toronygombiratok*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely

2007 A zöldág-állítás egy funkciója: belépni az emlékezetbe. In: PÓCS Éva (szerk.): *Maszk, átváltozás, beavatás. Vallásetnológiai fogalmak tudományközi megközelítésben.* (Tanulmányok a transzcendensről, V.) Balassi Kiadó, Budapest, 153–187.

2009 A vasárnap: natúra vagy kultúra. In: KESZEG Vilmos – POZSONY Ferenc – TÖTSZEGI Tekla (szerk.): *A fiatalok vasárnapja Európában.* (Kriza Könyvek, 35.) BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék–Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 19–49.

KESZEG Vilmos – PETI Lehel – PÓCS Éva (szerk.)

2009 *Álmok és látomások a 20–21. századból.* Szöveggyűjtemény I. (Fontes Ethnologiae Hungaricae, VI.) L'Harmattan Kiadó–PTE Néprajz–Kulturális Antropológia Tanszék, Budapest

KESZEG Vilmos – POZSONY Ferenc – TÖTSZEGI Tekla (szerk.)

2009 *A fiatalok vasárnapja Európában.* (Kriza Könyvek, 35.) BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék–Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár

KINDA István

2005 „Vannak cigányok, akik finomak”. Református egyház és Jehova Tanúi – kizáró és befogadó közösségek. *Székelyföld* IX. (9) 113–131.

2007a „...az igazságot tanították, s azért tetszett, nem a pénzétt!” Szektárosodási tendenciák a háromszéki protestáns cigányoknál. In: LACKOVITS Emőke, S. – SZŐCSNÉ GAZDA Enikő (szerk.): *Népi vallásosság a Kárpát medencében 7. Konferencia Sepsiszentgyörgyön, 2005 szeptember.* I. Székely Nemzeti Múzeum–Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság, Sepsiszentgyörgy–Veszprém, 321–336.

2007b Felekezeti és kulturális disszimiláció egy orbaiszéki falu cigányainál. In: ILYÉS Sándor – POZSONY Ferenc (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 15. Lokalitasok, határok, találkozások. Tanulmányok erdélyi cigány közösségekről.* Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 153–171.

KISGYÖRGY Zoltán

1973 Erdővidéki kopjafák. *A Hét* I. 26.

1990 A háromszéki és felsőfehéri unitárius egyházkör harangjai. *Keresztény Magvető* XCVI. (2) 83–94.

1991 A történelmi Orbai szék régi és mai harangjai. *Az Ige* II. (2) 4–5.

KISS Dániel

2010 *Minden gyümölcse életemnek...* Sajtó alá rendezte és a kísérő tanulmányt írta Bajkó Árpád. Mentor Kiadó, Marosvásárhely

KISS Dénes

2001 Egy hetednapi adventista közösség kialakulása. A vallási konverziót befolyásoló tényezők. *WEB* (6) 54–65.

2003 A CE Szövetség és a református egyház. *Erdélyi Társadalom* I. (2) 55–66.

2009 Romii din Herculian și rolul religiei pentecostale în viața comunitară. In: KISS Tamás – FOSZTÓ László – FLECK Gábor (red.): *Studii*

de caz asupra comunităților de romi din România. Editura IPSPMN–Kriterion, Cluj-Napoca, 119–143.

KISS Margit

1999 Az erdélyi kazettás mennyezetek és falképek állagvizsgálata. Az 1997–2002. évi program néhány tanulsága. In: BALASSA M. Iván – CSERI Miklós: *Népi építészet Erdélyben.* Az 1999. március 21–27-én Tusnádon megrendezett konferencia anyaga. Szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Szentendre, 355–368.

KISS Réka

2004 Egyház és közösség a 17. században a Küküllői Református Egyházmegye iratai alapján. In: PÓCS Éva (szerk.): *Múlt és jelen. Tudományos konferencia a Pécsi Tudományegyetem Néprajz Tanszékének 10 éves jubileumán 2001. szeptember 17–18-án.* (Studia Ethnologica Hungarica, V.) L'Harmattan–PTE Néprajz–Kulturális Antropológia Tanszék, Budapest, 83–101.

KODOLÁNYI János, ifj.

1947 Adatok Kápolnásfalu (Udvarhely m.) temetkezési szokásaihoz. *Ethnographia* LVIII. (1–2) 121.

KOLUMBÁN Lajos

1903 *A hétfalusi csángók a múltban és a jelenben.* k. n. (Herz-féle Könyvnyomda), Brassó

KOLUMBÁN Vilmos József (szerk.)

2005 *A Sepsi Református Egyházmegye vizitációs jegyzőkönyvei, 1728–1790. Aldoboly – Zalán.* (Erdélyi Református Egyháztörténeti Adatok, 3.) Református Teológiai Intézet, Kolozsvár

KOMÁROMI Tünde

1996 Rontásformák Aranyosszéken. A gyógyító román pap. *Néprajzi Látóhatár* V. (1–2) 87–98.

2009 *Rontás és társadalom Aranyosszéken.* (Kriza Könyvek, 34.) BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék–Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár

KONCSA Samu

1957 *Háromszéki magyar népköltészet.* Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó, Marosvásárhely

KÓS Károly, dr.

1972a Szerelem és halál a szilágysági népművészetben. In: *Uő: Népelet és néphagyomány.* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 209–237.

- 1972b A nemzeti szervezeti nyomai Rákosdon. In: Uő: *Népélet és néphagyomány*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 238–252.
- 1972c A székely sírfák kérdéséhez. In: Uő: *Népélet és néphagyomány*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 253–274.
- 1974 Sírjelek. In: KÓS Károly – SZENTIMREI Judit – NAGY Jenő: *Szilágysági magyar népművészet*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 114–123.
- 2000 A népi ikonkészítés mezőiségi műhelyei. In: Uő: *A Mezőség néprajza*. I. Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 329–339.
- KÓS Károly – SZENTIMREI Judit – NAGY Jenő
- 1972 *Kászoni székely népművészet*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest
- 1974 *Szilágysági magyar népművészet*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest
- 1978 *Kis-Küküllő vidéki magyar népművészet*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest
- 1981 *Moldvai csángó népművészet*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest
- KÓSA László
- 1999 Vallások és etnikumok hazája: Erdély. In: BALOGH Béni, L. (szerk.): *Kötődések Erdélyhez. Tanulmányok*. (Limes Könyvtár, 2.) Alfadat-Press Kiadó, Tatabánya, 17–26. [Megjelent még: *Limes. Tudományos szemle*. (1996) 3. 13–19.]
- KOVÁCS Andrea
- 1996 *Születés és keresztelők Kászónújfaluban*. (Szakdolgozat) BBTE BTK Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, Kolozsvár
- KOVÁCS András – KOVÁCS Zsolt (közéleti)
- 2002 *Erdélyi római katolikus egyházlátogatási jegyzőkönyvek és okmányok. 1727–1737*. I. (Erdélyi Művelődéstörténeti Források, 1.) Entz Géza Művelődéstörténeti Alapítvány, Kolozsvár
- KOVÁCS Árpád – NYÁRÁDI Zsolt
- 2008 A tarcsafalvi unitárius egyházközség a 18–19. században az egyházközség levéltári forrásai alapján. In: *Acta Siculica 2008*. Székely Nemzeti Múzeum, Sepsiszentgyörgy, 481–496.
- KOVÁCS Bálint
- 2007 Az erdélyi örmény társadalom szenttiszteletének rétegei az újkorban. In: LACKOVITS Emőke, S. – SZŐCSNÉ GAZDA Enikő (szerk.): *Népi vallásosság a Kárpát medencében 7*. I. A 2005 szeptemberében Sepsiszentgyörgyön megrendezett konferencia előadásai. Székely Nemzeti Múzeum–Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság, Sepsiszentgyörgy–Veszprém, 197–212.

KOVÁCS Dénes

1994 *Gyimesi csángó írott tojások*. Hargita Megyei Művelődési Felügyelőség, Csíkszereda (1. kiadás: Hargita Megyei Népi Alkotások Háza, Csíkszereda, 1969.)

KOVÁCS Flóra – PUSKÁS Katalin

2007 „Emelj fel helyzetemből, míg kegyelmed le nem jár...” Egy széki adventista asszonyvallásos élete. In: LACKOVITSEmőke, S. – SZŐCSNÉ GAZDA Enikő (szerk.): *Népi vallásosság a Kárpát medencében* 7. II. A 2005 szeptemberében Sepsiszentgyörgyön megrendezett konferencia előadásai. Székely Nemzeti Múzeum–Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság, Sepsiszentgyörgy–Veszprém, 383–404.

KOVÁCS Gergely

1897 *Páduai Szent Antal társulatának története és ájtatossági kalauza Csík-Somlyón*. k. n. (nyomatott Györgyjakab Mártonnál), Csíkszereda

KOVÁCS Krisztina

2007 *Egy felesíki falu (Csíkrákos) szakrális térszerkezetének változása*. (Szakdolgozat) BBTE BTK Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, Kolozsvár

2008 A szakrális tér Csíkrákoson. *Erdélyi Múzeum* LXX. (3–4) 16–36. (CSÁSZÁR Krisztina néven)

KOVÁCS László, K.

1944 *A kolozsvári hóstátiak temetkezése*. Erdélyi Tudományos Intézet–Minerva Irodalmi és Nyomdai R.-T., Kolozsvár [Kiegészített újraközlése: *A kolozsvári hóstátiak temetkezése (1944)*. L’Harmattan–EFI (Örökség sorozat) Budapest, 2004.]

KÖNCZEI Csilla

2003 *Kulturális identitás, rítus és reprezentáció a Brassó megyei Háromfaluban. A borica*. (Doktori disszertáció) BBTE BTK Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, Kolozsvár

KÓVÁRI Réka

2007 Kájoni Cantionale énekei. Forrai Magdolna Gregorina nyomában a háromszéki Szentföldön. In: LACKOVITS Emőke, S. – SZŐCSNÉ GAZDA Enikő (szerk.): *Népi vallásosság a Kárpát medencében* 7. II. A 2005 szeptemberében Sepsiszentgyörgyön megrendezett konferencia előadásai. Székely Nemzeti Múzeum–Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság, Sepsiszentgyörgy–Veszprém, 93–112.

KRESZ Mária

1960 A fiatalok társas élete a kalotaszegi Nyárszón. *Néprajzi Közlemények* V. (1) 93–121.

KRÍZA Ildikó

2004 A májusi nagyáldozat és a Székely himnusz. In: LACKOVITS Emőke, S. – MÉSZÁROS Veronika (szerk.): *Népi vallásosság a Kárpát medencében* 6. II. A 2002 júniusában Pápán megrendezett konferencia előadásai. Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság, Veszprém, 285–300.

KURTA József

2002 *Az Öreg Graduál századai Erdélyben.* (Erdélyi Református Egyháztörténeti Füzetek, 8.) A Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet, Kolozsvár

2003a Kántorok bejegyzései az Öreg graduál erdélyi példányaiban. *Művelődés* LVI. (2) 9–12.

2003b A felsőbányai lamentatio-töredék. *Református Szemle* XCVI. (6) 854–856.

2007 Középkori eredetű nagyheti énekek továbbélése az erdélyi református egyházközösségekben. In: LACKOVITS Emőke, S. – SZŐCSNÉ GAZDA Enikő (szerk.): *Népi vallásosság a Kárpát medencében* 7. I. A 2005 szeptemberében Sepsiszentgyörgyön megrendezett konferencia előadásai. Székely Nemzeti Múzeum–Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság, Sepsiszentgyörgy–Veszprém 231–238.

KÜLLŐS Imola

1992 Beszámoló jelentés a Kükküllői Református egyházmegye területén végzett vallási néprajzi és folklorisztikai kutatásokról. 1991–1992. *Néprajzi Hírek* XXI. (1–4) 29–32.

1995 „Világ világossága”. Kükküllő menti adatok egy újkori szokás élet-történetéhez. In: Uő (szerk.): *Vallási néprajz 7. Gyülekezeti élet és vallási szokások a Kükküllői Református Egyházmegyében. Tanulmánygyűjtemény.* Református Teológiai Doktorok Kollégiuma Egyházi Néprajzi Szekciója, Budapest, 223–235.

1996 „Kicsi pünkösöd”, avagy a „szabadság napja” Alsórákoson. In: Uő (szerk.): *Vallási néprajz 8. Ökumenikus tanulmányok.* KLTE, Debrecen, 235–249.

1999 A húsvéti határkerülés és zöldágazás innovációi két Nyárád menti faluban. In: Uő (szerk.): *Vallási néprajz 10. Tanulmányok Dankó Imre tiszteletére*. Officina Kiadó, Szeged, 97–106.

KÜLLŐS Imola (szerk.)

1995 *Vallási néprajz 7. Gyülekezeti élet és vallási szokások a Kükküllői Református Egyházmegyében. Tanulmánygyűjtemény*. Református Teológiai Doktorok Kollégiuma Egyházi Néprajzi Szekciója, Budapest

LAJOS Katalin

1995 Betlehemes játék Csíkszentmiklóson. *Korunk* VI. (12) 117–124.

1996 *Egy betlehemes játék társadalmi háttere*. (Szakdolgozat) BBTE BTK Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, Kolozsvár

LAKATOS-BAKÓ Melinda

2005 Szokások a szászöldi Halmágyon. In: VERES Emese Gyöngyvér (szerk.): *Vallási néprajz 12. Evangélikus múltunk – evangélikus jelenünk*. ELTE BTK Folklor Tanszéke–Magyarországi Evangélikus Egyház Néprajzi Munkacsoportja, Budapest, 187–204.

LÁZÁR István

1896 *Alsófehér vármegye magyar népe. Etnográfiai tanulmány*. Cirner és Lingner kiadása, Nagyenyed

LENGYEL Zsolt, K.

1990 Hozzászólás a csíksomlyói búcsú kérdéséhez. *Új Erdélyi Múzeum* LII. (1–2) 74–82. [Változatlan utánnyomás: In: *Művelődés* XL. (1991) 2–3. 14–18.]

LOVÁSZ Réka

2009 *A mezőpaniti református egyházközség vallásos élete 1839–1869 között a parókia levéltári forrásai alapján*. (Szakdolgozat) BBTE BTK Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, Kolozsvár

LŐRINCZI Kinga-Mária

2003 *Egy transzcendenssel való kommunikáció nyilvánossá válása. A szőkefalvi Mária-jelenés az interetnikus kapcsolatok hálójában*. (Szakdolgozat) BBTE BTK Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, Kolozsvár

2004 *Az átok mint sorseseemény: egyjósasszony élettörténete és technikái*. (Magiszteri dolgozat) BBTE BTK Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, Kolozsvár

LÓRINCZI Tünde

- 2007a *Hitélet és etnicitás*. Egy hitközösséghez való tartozás mint integrációs kísérlet egy cigány házaspár életében. (Szakdolgozat) BBTE BTK Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, Kolozsvár
- 2007b *Hitélet és etnicitás*. Egy hitközösséghez való tartozás mint integrációs kísérlet egy cigány házaspár életében. In: ILYÉS Sándor – POZSONY Ferenc (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 15. Lokalitások, határok, találkozások. Tanulmányok erdélyi cigány közösségekről*. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 173–190.

LUKÁCS László

- 1991 Egyházunk a forrongó világban. A romániai görög katolikusok. *Vigília* LVI. (11) 873–875.
- 2006 Húsvéti tojásjátékok. In: SELMECZI KOVÁCS Attila (szerk.): *Lélek és élet. Ünnepi kötet S. Lackovits Emőke tiszteletére*. Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság, Veszprém, 159–169.

MADAR Ilona

- 1998 *A Sóvidék vallásosságáról*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely
- MAGYAR Zoltán
- 1996 A széphavasi Szent László-kápolna és búcsújáráhely. *Néprajzi Látóhatár* V. (1–2) 99–105.
- 1998 Szent László alakja a gyimesi csángók szó hagyományában. In: POZSONY Ferenc (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve* 6. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 190–218.
- 2003 *A csángók mondavilága. Gyimesi csángó népmondák*. (Magyar Népköltészet Tára, III.) Balassi Kiadó, Budapest
- 2004 *Kalotaszegi népmondák*. (Magyar Népköltészet Tára, V.) Balassi Kiadó, Budapest
- 2005 *Népmondák a Kis-Küküllő mentén*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely
- 2006 *Népmondák a Bekecsalján*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely
- 2007a *A Szilágyság mondahagyománya*. (Magyar Népköltészet Tára, VII.) Balassi Kiadó, Budapest
- 2007b A magyargyerőmonostori madárleány. Folkloradatok egy középkori dombormű értelmezéséhez. In: SZEMERKÉNYI Ágnes (szerk.): *Folklor és vizuális kultúra*. (Folklor a magyar művelődéstörténetben, 2.) A 2005. december 1–2. között Budapesten azonos címmel megrendezett konferencia szerkesztett anyaga. Akadémiai Kiadó, Budapest, 170–183.

- 2008 *Népmondák Erdély szívében. Alsó-Fehér megye mondahagyománya.* (Magyar Népköltészet Tára, VIII.) Balassi Kiadó, Budapest
- 2009a *Csinódi népköltészet. Az Úz-völgyi csángók folklórhagyománya.* (Magyar Népköltészet Tára, IX.) Balassi Kiadó, Budapest
- 2009b *Hunyad megyei népmondák.* Mentor Kiadó, Marosvásárhely
- MAGYARI Etelka
- 1999 Halotti búcsúztató a bánsági Újszentesen. In: KESZEG Vilmos (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 7. Írás, írott kultúra, folklór.* Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 89–94.
- MAILAND Oszkár
- 1905 *Székelyföldi gyűjtés.* (Magyar Népköltési Gyűjtemény, VII.) Athenaeum Kiadó, Budapest
- MAJOR Miklós
- 1978 Felső-Berettyó vidéki fejfák. In: KÓS Károly – FARAGÓ József (szerk.): *Népismereti Dolgozatok 1978.* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 238–244.
- MAKKAI Endre
- 1990 Emlékeim a dévai székely telepések vallásos életéről. In: FEJŐS Zolán – KÜLLŐS Imola (szerk.): *Vallási néprajz 4. Vallásosság és népi kultúra a határainkon túl.* (A Magyarságkutatás Könyvtára, 2.) Magyarságkutató Intézet, Budapest, 197–210.
- MAKKAI Endre – NAGY Ödön
- 1939 *Adatok téli néphagyományaink ismeretéhez.* (Erdélyi Tudományos Füzetek, 103) EME, Kolozsvár [2. bővített kiadás: In: BARNA Gábor (szerk.): *Adatok téli néphagyományaink ismeretéhez.* (Magyar Népköltési Gyűjtemény, XX.) MTA Néprajzi Kutatóintézet, Budapest, 1993.]
- MALONYAY Dezső
- 1907–1922 *A magyar nép művészete.* I–V. Franklin Társulat, Budapest [Hasonmás kiadás: Szántó Tibor gondozásában, Helikon Kiadó, Budapest, 1984–1987; elektronikus kiadása: szöveges adatbázis és képanyag (CD-ROM az Arcanum digitéka sorozatban), Arcanum Kiadó, Budapest, 1999.]
- 1907 *A kalotaszegi magyar nép művészete.* (A magyar nép művészete, I.) Franklin Társulat, Budapest
- 1909 *A székelyföldi, a csángó és a torockói magyar nép művészete.* (A magyar nép művészete, II.) Franklin Társulat, Budapest

MÁRKÓ László

1995 *Lelkészválasztás Olaszteleken*. (Szakdolgozat) BBTE BTK Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, Kolozsvár

MEDGYESY-SCHMIKLI Norbert

1999 A csíksomlyói passiójátékok forrásvidéke. In: *Pázmány Péter Katolikus Egyetem Műhely-tanulmányok*. Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Piliscsaba, 9–32. (SCHMIKLI Norbert néven)

2000 Csíksomlyói Mária-síralmak elő- és utóélete. In: DEMETER Júlia (szerk.): *A magyar színház születése*. (Régi Magyar Színház, 1.) A Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézete által 1997. augusztus 27–30. között Egerben rendezett konferencia szerkesztett anyaga. Miskolci Egyetemi Kiadó, Miskolc, 44–64.

2001 Bevezetés a csíksomlyói passiójáték forrásaiba. In: LACKOVITS Emőke, S. – MÉSZÁROS Veronika (szerk.): *Népi vallásosság a Kárpát medencében* 5. I. Az 1999 júniusában Pápán megrendezett konferencia előadásai. Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság, Veszprém, 183–210.

2005 A ferences lelkiség hatása az 1767. évi csíksomlyói passiójátékra. In: ŐZE Sándor – MEDGYESY-SCHMIKLI Norbert (szerk.): *A ferences lelkiség hatása az újkori Közép-Európa történetére és kultúrájára*. II. A 2002. október 14–16. között azonos címmel rendezett konferencia szerkesztett anyaga. PPKE BTK–METEM, Piliscsaba–Budapest, 1007–1014.

2006 *A csíksomlyói misztériumdrámák forrásai és ferences lelkiség-történeti háttere*. (Doktori értekezés) Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Piliscsaba

2009 *A csíksomlyói ferences misztériumdrámák forrásai, művelődés- és lelkiségtörténeti háttere*. (Fontes historici Ordinis Fratrum Minorum in Hungaria, 5. Művelődéstörténeti Műhely. Monográfiák, 1.) Pázmány Péter Katolikus Egyetem–Magyarok Nagyszonyja Ferences Rendtartomány, Piliscsaba–Budapest

MÉSZÁROS Borbála

1996 Adatok a református vallásos népköltészethez a Kis-Küküllő vidékéről. In: KÜLLŐS Imola (szerk.): *Vallási néprajz* 8. *Ökumenikus tanulmányok*. KLTE, Debrecen, 89–108.

MIRK László

2002 A dúsgazdag históriája a székelyföldi néphagyományban. *Székelyföld* VI. (2) 87–124.

2003 *Hímes tojás csak annak jár. Húsvéti locsolóversek*. Státus Kiadó, Csíkszereda

MITRULY Miklós

1998 Karácsonyi kántálás Krasznán. In: POZSONY Ferenc (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve* 6. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 117–128.

MÓD László – SIMON András

1998 Prédikáció. Szőlőhegyi hálaadó ünnep két avasi református magyar faluban. In: POZSONY Ferenc (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve* 6. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 147–157.

MOHAY Tamás

1996 Térszerveződés a csíksomlyói pünkösdi búcsún. *Néprajzi Értesítő* LXXVIII. 29–58.

1997 Hagyomány és hagyományteremtés a csíksomlyói búcsún 1990-ben. In: LACKOVITS Emőke, S. (szerk.): *Népi vallásosság a Kárpát-medencében* II. Az 1991-ben Veszprémben megrendezett konferencia előadásai. Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság Laczkó Dezső Múzeuma–KLTE Néprajzi Tanszéke, Veszprém–Debrecen, 130–148. [Rövidebb változata megjelent még: *Hagyomány és hagyományalkotás a csíksomlyói búcsún. Művelődés* XLI. (1992) 5. 26–27.]

2000 Egy ünnep alapjai. A csíksomlyói búcsú új megvilágításban. *Tabula* III. (2) 230–256.

2004a Kájoni Jánostól Márton Áronig. Kétszázötven év a csíksomlyói pünkösdi búcsújárás alakulástörténetéből. In: PÓCS Éva (szerk.): *Rítus és ünnep az ezredfordulón. Tudományos konferencia Marcaliban, 2002. május 13–15.* (Studia Ethnologica Hungarica, VI.) L'Harmattan–Marcali Múzeum–PTE Néprajzi Tanszék, Budapest, 221–243.

2004b Szentképek a falon. Hagyományok és nemzedékek. In: ANDRÁS-FALVY Bertalan – DOMOKOS Mária – NAGY Ilona (szerk.): *Az idő rostájában. Tanulmányok Vargyas Lajos 90. születésnapjára*. III. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 7–72.

- 2005 Moldvai magyarok pünkösdkor Csíksomlyón. In: MOLNÁR Ádám (szerk.): *Csodaszarvas. Őstörténet, vallás és néphagyomány*. I. Molnár Kiadó, Budapest, 173–186.
- 2007a Erdély, a vallási sokszínűség és türelem földje. In: CSERI Miklós – FÜZES Endre (szerk.): *Ház és Ember 20. A Szabadtéri Néprajzi Múzeum Évkönyve*. A 2006. november 22–23. között Szentendrén Tájégség születik? Erdély és a Partium a Szabadtéri Néprajzi Múzeumban címmel megrendezett konferencia szerkesztett anyaga. Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Szentendre, 61–78.
- 2007b Vonzáskör változásban: búcsújárás Csíksomlyóra. In: *A Csíki Székely Múzeum Évkönyve 2006*. Csíkszereda, 273–324.
- 2007c Bukaresti magyarok a csíksomlyói búcsúban. In: *Acta Siculica*. Székely Nemzeti Múzeum, Sepsiszentgyörgy, 677–696.
- 2007d A csíksomlyói búcsú eredettörténete. In: SZEMERKÉNYI Ágnes (szerk.): *Folklor és vizuális kultúra*. (Folklor a magyar művelődéstörténetben, 2.) A 2005. december 1–2. között Budapesten azonos címmel megrendezett konferencia szerkesztett anyaga. Akadémiai Kiadó, Budapest, 404–421.
- 2008 *Búcsú – eredet – hagyomány. Fejezetek a csíksomlyói búcsújárás történetéből a kezdetektől 1949-ig*. (Habilitációs dolgozat) ELTE BTK Tárgyi Néprajzi Tanszék, Budapest, 12–19.
- 2009 *A csíksomlyói pünkösdi búcsújárás. Történet, eredet, hagyomány*. Nyitott Könyv–L'Harmattan Kiadó, Budapest

MOLNÁR Ambrus

- 1994 Adatok temetési szokásaink eredetéhez: a virrasztás mai gyakorlata a Küküllő és Nyárad menti református és unitárius gyülekezetekben. In: BARTHA Elek – DANKÓ Imre – KÜLLŐS Imola – MOLNÁR Ambrus (szerk.): *Vallási néprajz 6. Református Teológiai Doktorok Kollégiuma Egyházi Néprajzi Szekciója–KLTE Néprajzi Tanszék–ELTE Folklore Tanszék, Debrecen*, 21–40.
- 1995a Fejezetek a Küküllői Református egyházmege történetéből. In: KÜLLŐS Imola (szerk.): *Vallási néprajz 7. Gyülekezeti élet és vallási szokások a Küküllői Református Egyházmegeében. Tanulmánygyűjtemény*. Ráday Ny., Budapest, 5–24.
- 1995b Egy „elpazarolt” magyar református gyülekezet, Bernád. In: KÜLLŐS Imola (szerk.): *Vallási néprajz 7. Gyülekezeti élet és vallási szokások a Küküllői Református Egyházmegeében. Tanulmánygyűjtemény*.

- Református Teológiai Doktorok Kollégiuma Egyházi Néprajzi Szekciója, Budapest, 25–46.
- 1999 Református ünnepek, ünnepi szokások, jeles napok, hagyományok. In: KÜLLŐS Imola (szerk.): *Vallási néprajz 10. Tanulmányok Dankó Imre tiszteletére*. Officina Kiadó, Szeged, 11–80.
- MOLNÁR István
- 1994 Tavasz ünnepkör az erdélyi unitáriusoknál. In: BARTHA Elek – DANKÓ Imre – KÜLLŐS Imola – MOLNÁR Ambrus (szerk.): *Vallási néprajz 6. Református Teológiai Doktorok Kollégiuma Egyházi Néprajzi Szekciója–KLTE Néprajzi Tanszék–ELTE Folklore Tanszék*, Debrecen, 103–138.
- MOLNÁR B. Lehel
- 2007 Unitárius püspöki vizitációs jegyzőkönyvek és néhány Aranyos menti unitárius egyházközség ezek tükrében. In: KESZEG Vilmos – SZABÓ Zsolt (szerk.): *Aranyos-vidék magyarsága. Aranyosszék, Torda és vidéke a változó időben*. Kriterion Könyvkiadó, Kolozsvár, 131–136.
- MÓSER Zoltán
- 1994 Alant a föld nevetlen. A Föld teremtésének ábrázolása Magyargyerőmonostoron. In: Uő: *Jelek és ünnepek*. Fekete Sas Kiadó, Budapest
- NAGY Anna
- 1999 „Aztán fogadást tett a széki nép”. Birtalan napja és jelentései. In: KÜLLŐS Imola (szerk.): *Vallási néprajz 10. Tanulmányok Dankó Imre tiszteletére*. Officina Kiadó, Szeged, 107–120.
- NAGY István
- 2001 *Hopp Istók, jó estét... Szatmári betlehemesek*. (Kriza Könyvek, 4.) Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár
- 2004 Vallásos és pogány elemek a szatmári betlehemes játékokban. In: PÓCS Éva (szerk.): *Rítus és ünnep az ezredfordulón. Tudományos konferencia Marcaliban, 2002. május 13–15.* (Studia Ethnologica Hungarica, VI.) L'Harmattan–Marcali Múzeum–PTE Néprajzi Tanszék, Budapest, 381–388.
- 2009 Kétnyelvű betlehemes játékok. In: LAJOS Katalin – TAPODI Zsuzsanna Mónika (szerk.): *A hagyomány burkai. Tanulmányok Balázs Lajos 70. születésnapjára*. (Kriza Könyvek, 33.) Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 109–127.

NAGY Jenő

1984 Magyarvalkó életéből. Temetés, temető és halotti tor. In: *Uó: Néprajzi és nyelvjárási tanulmányok*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 120–130.

NAGY László

1995 Temetkezési szokások a szőkefalvi sátoros cigányoknál. In: KÜLLŐS Imola (szerk.): *Vallási néprajz 7. Gyülekezeti élet és vallási szokások a Kükküllői Református Egyházmegyében. Tanulmánygyűjtemény*. Református Teológiai Doktorok Kollégiuma Egyházi Néprajzi Szekciója, Budapest, 213–222.

NAGY Olga

1982 Halál az élet rendjén. (Szempontok egy népi thanatológiához.) *Korunk* XLI. (5) 343–349.; (6) 647–680.

1989 *A törvény szorításában. Paraszti értékrend és magatartásformák*. Gondolat Kiadó, Budapest

1990 Az egyházi tanítástól eltérő szokások az erdélyi református népi vallásosságban. In: FEJŐS Zolán – KÜLLŐS Imola (szerk.): *Vallási néprajz 4. Vallásosság és népi kultúra a határainkon túl*. (A Magyarságkutatás Könyvtára, 2.) Magyarságkutató Intézet, Budapest, 124–131.

NAGY Olga – NAGY Ödön

2000 Havad erkölcsi élete. In: NAGY Olga (szerk.): *Változó népi kultúra. Társadalomnéprajzi vizsgálat Havadon*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest–Kolozsvár, 387–410.

NAGY Ödön

1992a A népi vallásosság vizsgálata Erdélyben. *Művelődés* XLI. (1) 28–29.

1992b Temetési szokások a Maros megyei református gyülekezetekben. *Néprajzi Látóhatár* I. (3–4) 53–63.

1995a Fehértemetés a gyimesi Magyarsügésen. *Néprajzi Látóhatár* IV. (3–4) 190–192. [Megjelent még: *Művelődés* LIII. (2000) 10. 18.]

1995b Halál és temetkezés Hariban. In: ZAKARIÁS Erzsébet (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve* 3. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 92–98.

OLÁH Sándor

1996a Magyar görög katolikus „románok”. Vallási-etnikai feszültségek egy székely faluban a két világháború között. In: GAGYI József (szerk.): *Egy más mellett élés. A magyar–román, magyar–cigány kapcsolatokról*. (Helyzet Könyvek) KAM – Regionális és Antropológiai

- Kutatások központja–Pro-Print Kiadó, Csíkszereda, 113–138.
[Megjelent még: *Regio IV.* (1993) 2. 99–120.]
- 1996b Rituális beszéd a homoródalmási temetésen. *Néprajzi Látóhatár* V. (3–4) 151–165.
- OLASZ Ferenc
1975 *Fejfék*. Magyar Helikon, Budapest
- OLOSZ Katalin
2003a 19. századi adatok a tavaszi ünnepkör marosvásári szokásairól. In: Uő: *Víz mentére elindultam. Tudománytörténeti, népismereti írások*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 197–205.
- 2003b Ismeretlen 19 századi adatok és leírások erdélyi karácsonyokról. In: Uő: *Víz mentére elindultam. Tudománytörténeti, népismereti írások*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 206–216.
- 2003c Betlehemes játék Felsőtorján. In: Uő: *Víz mentére elindultam. Tudománytörténeti, népismereti írások*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 217–226. [Megjelent még: In: BARNÁ GÁBOR (szerk.): *Vallásos népelet a Kárpát-medencében. Népismereti tanulmányok és közlések*. Magyar Néprajzi Társaság, Budapest, 1995, 217–226.]
- 2003d A református legényegyletek szerepe a falvak életében egy múlt századi magyarvalkói példa tükrében. In: Uő: *Víz mentére elindultam. Tudománytörténeti, népismereti írások*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 264–274. [Megjelent még: In: LACKOVITS Emőke, S. – MÉSZÁROS Veronika (szerk.): *Népi vallásosság a Kárpát-medencében* 5. I. Az 1999 júniusában Pápán megrendezett konferencia előadásai. Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság, Veszprém, 2001, 331–340.]
- 2004 Húsvéti határkerülés (Krisztus-keresés) Székelyudvarhelyen a XIX. század végén, XX. század elején. In: LACKOVITS Emőke, S. – MÉSZÁROS Veronika (szerk.): *Népi vallásosság a Kárpát-medencében* 6. I. A 2002 júniusában Pápán megrendezett konferencia előadásai. Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság, Veszprém, 327–338.
- 2007 Unitárius iskolások karácsonyi és húsvéti veszekedős versei. In: LACKOVITS Emőke, S. – SZŐCSNÉ GAZDA Enikő (szerk.): *Népi vallásosság a Kárpát-medencében* 7. II. A 2005 szeptemberében Sepsiszentgyörgyön megrendezett konferencia előadásai. Székely Nemzeti Múzeum–Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság, Sepsiszentgyörgy–Veszprém, 143–166.

ORBÁN Balázs

1868–1873 *A Székelyföld leírása történelmi, régészeti, természetrajzi s népmeszei szempontból*. I–VI. Ráth–Tettyey, Pest

PAJZOS Orsolya Éva

2003 *Vallásos társulatok a szatmárnémeti Szentlélek plébánián*. (Szakdolgozat) BBTE BTK Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, Kolozsvár

PALKÓ Attila

1995 Halál és temetés Magyarón. *Néprajzi Látóhatár* IV. (3–4) 150–189.

PÁLL Éva

1994 Ünnepek, szokások a szilágysági Szerben. In: LUKÁCS János (szerk.): *Változás diákszemmel. A Magyar Néprajzszakos Hallgatók II. Nemzetközi Konferenciáján elhangzott előadások. (Illyefalva, 1993. október 14–18.)* (Magyar Néprajzszakos Hallgatók Kiadványai, I.) KMSZ Néprajzi Szakosztálya, Kolozsvár, 17–23.

PAPP Asztrik, O.F.M.

1995 *A csíksomlyói pünkösdi búcsú*. Sajtó alá rendezte és az utószót írta FODOR Sándor. Agapé Kiadó, Szeged

PAPP Richárd

1996 „Ahol egy nép találkozik” – a csíksomlyói búcsú 1995-ben. In: BOGLÁR Lajos – PAPP Richárd – TARR Dániel – TÓTH Bernadett (szerk.): *Etnikum és vallás. Apróbb írások a vallási kommunikáció körében*. (MTA PTI Etnoregionális Kutatóközpont Munkafüzetek, 10.) MTA Politikai Tudományok Intézete, Budapest, 9–17.

PÉTER Zsuzsánna – VASS Erika

2002 Emlékezés és emlékezet. A máriaradnai fogadalmi képgaléria kvantitatív elemzése. In: BARNA Gábor (szerk.): *„Mária megsegített.” Fogadalmi tárgyak Máriaradnán*. (Devotio Hungarorum, 9.) Néprajzi Tanszék, Szeged, I. 26–51.

PÉTERFY László

2005 *Marosszék régi sírkövei*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely

PETI Lehel

2007 A vallási mozgalmak antropológiai tapasztalata. *Erdélyi Társadalom* V. (1) 175–194.

2009 *Apariția Fecioarei Maria de la Seuca, în contextul interferențelor religioase și etnice / The Marian Apparition from Seuca/Szőkefalva in the Context of Religious and Ethnical Interferences*. (Studii de atelier. Cercetarea minorităților naționale din România. / Working

Papers in Romanian Minority Studies.) Institutul pentru Studierea Problemelor Minorităților Naționale, Cluj-Napoca

PETRI Mór

1901–1904 *Szilágy vármegye monográphiája*. I–VI. Budapest

PINTÉR Márta

1989 Történeti rétegek a ferences színhátékokban. In: PINTÉR Márta – KILLÁN István (szerk.): *Iskoladráma és folklór*. (Folklór és etnográfia, 50.) A noszvaji hasonló című konferencián 1988-ban elhangzott előadások. KLTE Néprajzi Tanszék, Debrecen, 125–134.

PÓCS Éva

2007 Kultusz, emlékezet, dekoráció. A házbelsőik díszítése Gyimesközéplokon. In: SZEMERKÉNYI Ágnes (szerk.): *Folklór és vizuális kultúra*. A 2005. december 1–2. között Budapesten azonos címmel megrendezett konferencia szerkesztett anyaga. (Folklór a magyar művelődéstörténetben, 2.) Akadémiai Kiadó, Budapest, 382–410.

2008 Szőkefalva/Seuca. Egy új kegyhely új üzenetei. In: PÓCS Éva (szerk.): *Démonok, látók, szentek*. *Vallásetnológiai fogalmak tudományközi megközelítésben*. (Tanulmányok a transzcendensről, VI.) Balassi Kiadó, Budapest, 484–504.

PÓCS Éva (szerk.)

2001 *Két csiki falu néphite a századvégen*. (Örökség, II.) Európai Folklór Intézet–Osiris Kiadó, Budapest

2008 „Vannak csodák, csak észre kell venni.” *Helyi vallás, néphit és valóságos folklór Gyimesben 1*. (Studia Ethnologica Hungarica, VIII.) L'Harmattan–PTE Néprajz–Kulturális Antropológia Tanszék, Budapest

POZSONY Ferenc

1997 *Az erdélyi szászok jeles napi szokásai*. (Krónika Könyvek) Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda

1998 *Szól a kakas már. Szász hatás az erdélyi magyar jeles napi szokásokban*. (Krónika Könyvek) Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda

2000a A szentsír állítása és őrzése Erdélyben. In: Uő: *Adok nektek aranyvesszőt. Dolgozatok erdélyi és moldvai népszokásokról*. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 8–18. [Megjelent még: In: IMRE Mária, L. (szerk.): *Népi vallásosság a Kárpát-medencében III*. Az 1993. júniusában Pécsen megrendezett konferencia előadásai. (Dunántúli Dolgozatok. (D) Néprajzi Dolgozatok, 3.) Baranya megyei Múzeumok Igazgatósága, Pécs, 2000, 237–248.; In: ZAKARIÁS Erzsébet (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 3*. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 1995, 263–289.]

- 2000b Egy orbaiszéki esővarázsló szokás erdélyi és moldvai párhuzamai. In: Uő: *Adok nektek arany vesszőt. Dolgozatok erdélyi és moldvai népszokásokról.* Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 20–37.
- 2000c Húsvéti határkerülés Felső-Háromszéken és történeti előzményei Erdélyben. In: Uő: *Adok nektek arany vesszőt. Dolgozatok erdélyi és moldvai népszokásokról.* Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 38–47. [Megjelent még: *Studia Comitatensia XXIV.* (1994) 399–406.]
- 2000d Román kolindák és magyar karácsonyi énekek motívumegyezései. In: Uő: *Adok nektek arany vesszőt. Dolgozatok erdélyi és moldvai népszokásokról.* Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 58–83.
- 2000e Aprószentekelés Csíkkászonban. In: Uő: *Adok nektek arany vesszőt. Dolgozatok erdélyi és moldvai népszokásokról.* Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 108–122.
- 2000f A gyimesi harsogtatás szövegelemzése. In: Uő: *Adok nektek arany vesszőt. Dolgozatok erdélyi és moldvai népszokásokról.* Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 84–107.
- 2000d Homoród menti magyar népszokások. In: CSEKE Péter – HÁLA József (szerk.): *A Homoród füzes partján...* Dolgozatok a Székelyföld és a Szászföld határvidékéről. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 243–256.
- 2006 *Erdélyi népszokások. Egyetemi jegyzet.* (Néprajzi Egyetemi Jegyzetek, 1.) BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék–Krizsa János Néprajzi Társaság, Kolozsvár
- 2006a Vasárnap. In: Uő: *Erdélyi népszokások.* (Néprajzi Egyetemi Jegyzetek, 1.) BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék–Krizsa János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 182–186.
- 2007 Emlékünnepek Erdélyben és Háromszéken. In: CZIPRIÁN-KOVÁCS Loránd – KOZMA Csaba (szerk.): *Háromszékiek Háromszékről. Társadalomtudományi írások.* Státus Kiadó, Sepsiszentgyörgy–Csíkszereda, 210–238.
- 2009a A vasárnap szerkezete egy székely kisvárosban és községben. In: KESZEG Vilmos – POZSONY Ferenc – TÖTSZEGI Tekla (szerk.): *A fiatalok vasárnapja Európában.* (Krizsa Könyvek, 35.) BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék–Krizsa János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 128–153.

- 2009b *Erdély népei. Szászok, örmények, székely szombatosok, cigányok. Egyetemi jegyzet.* (Néprajzi Egyetemi Jegyzetek, 6.) BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék–Krizsa János Néprajzi Társaság, Kolozsvár
- POZSONY Ferenc – TÁNCZOS Vilmos (szerk.)
1996 *A Kriza János Néprajzi Társaság Értesítője* VI. (3–4) Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár
- RÁDULY János
1992 „Menj el gonosz sátán”. Kibédi ráolvasások, népi imák, legendaballadák. *Helikon* 4. febr. 14. 4–5.
- RAJECZKY Benjamin
1959 A székely betlehemes recitatívák stílusához. *Néprajzi Közlemények* IV. (1–2) 39–42.
- RAVASZ Réka
2005 *Harangozási szokások Újtusnádön, Nagytusnádön és Verebesen.* (Szakdolgozat) BBTE BTK Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, Kolozsvár
- ROEDIGER Lajos
1903 Kopjafák a kovásznai temetőben. *Néprajzi Értesítő* IV. (9) 299–302.
- SALAMON Anikó
1987 *Gyimesi csángó mondák, ráolvasások, imák.* Sajtó alá rendezte, jegyzetekkel ellátta Mohay Tamás. A bevezető tanulmányt írta Dömötör Tekla. Helikon Kiadó, Budapest
- SALLÓ Szilárd
2007 *A jósök szerepe az urszita és egyéb egyénre irányuló rontások kezelésében Gyimesfelsőlokon.* (Magiszteri dolgozat) BBTE BTK Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, Kolozsvár
- 2008 *Urszita a Gyimesekben.* In: *A Csíki Székely Múzeum Évkönyve 2007–2008. Humán- és természettudományok.* Csíki Székely Múzeum–Pro-Print Kiadó, Csíkszereda, 177–194. [Megjelent még: *Az urszita rontáshiedelem a Gyimesekben. Erdélyi Múzeum* LXX. (2008) 1–2. 17–28.]
- SÁMUEL Aladár
1918 Kisküküllő vármegye református népének temetkezési szokásai. *Ethnographia* XXIX. (1–4) 91–104.

SÁNDOR Andrásné

1990 Egyházi népszokások az oltszakadati magyar evangélikusoknál. In: FEJŐS Zolán – KÜLLŐS Imola (szerk.): *Vallási néprajz 4. Vallásosság és népi kultúra a határainkon túl.* (A Magyarorsággutató Könyvtára, 2.) Magyarorsággutató Intézet, Budapest, 193–196.

SÁNDOR Attila

1991 Sövényfalvi adatok a Kükküllői Református Egyházmegye Kézirattárából. In: DANKÓ Imre – KÜLLŐS Imola – MOLNÁR Ambrus (szerk.): *Vallási néprajz 5. Tanulmánygyűjtemény a Doktorok Kollégiuma Egyházi Néprajzi Szekciója tevékenységének 10. évfordulójára. Jubileumi kötet.* Református Teológiai Doktorok Kollégiuma Egyházi Néprajzi Szekciója, Debrecen, 203–226.

1995 Egyházi fegyelmezés a sövényfalvi református gyülekezetben. In: KÜLLŐS Imola (szerk.): *Vallási néprajz 7. Gyülekezeti élet és vallási szokások a Kükküllői Református Egyházmegyében. Tanulmánygyűjtemény.* Református Teológiai Doktorok Kollégiuma Egyházi Néprajzi Szekciója, Budapest, 123–140.

SÁNDOR István (szerk.)

1977 *A magyar néprajztudomány bibliográfiája 1850–1870.* Akadémiai Kiadó, Budapest

SÁNDOR Zsófia

2002 *Egy homoródalmási jósasszony tevékenysége.* (Szakdolgozat) BBTE BTK Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, Kolozsvár

SÁVAI János

1997 *A székelyföldi katolikus plébániák levéltára.* (Documenta Missionaria – Missziós dokumentumok Magyarországról és a hódoltságról, I./II–III.) Agapé Kiadó, Szeged

2001 A gyergyói officiuos könyv. Egy XVII. századi kézirat imakönyv énekeinek Mária alakja. In: BARNÁ Gábor (szerk.): *Boldogasszony. Szűz Mária tisztelete Magyarországon és Közép-Európában.* Néprajzi Tanszék, Szeged, 152–199.

SCHRAM Ferenc

1956 Egy régi magyar nyelvű betlehemes játék. *Ethnographia* LXVII. 294–298.

1964 Három történeti betlehemes játék. *Irodalomtudományi Közlemények* LXVIII. (4) 497–520.

SEBESTYÉN Ádám

1972 *A bukovinai andrásfalvi székelyek élete és története Madéfalvától napjainkig*. Tolna Megyei Tanács V. B. Művelődésügyi Osztály, Szekszárd

SEBESTYÉN Emese-Enikő

2003 *Nazarénus hitnézet és erkölcs*. (Szakdolgozat) BBTE BTK Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, Kolozsvár

SEBESTYÉN Károly

1905 Székelyföldi kopjafák és sírkeresztek. *Néprajzi Értesítő* VI. (2) 103–107.

1907 Háromszéki sírkövek. *Néprajzi Értesítő* VIII. (1–2) 105–110.

SERES András

1976–1977 Az ifjúság téli mulatsága Bodza, Barcaság, Erdővidéken, valamint a Nagyküüllő, Nyikó és Homoród mentén. In: *Aluta VIII–IX*. 329–342.

1984 *Barcasági magyar népköltészet és népszokások*. Sajtó alá rendezte Keszeg Vilmos. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest

SIKÓ Edit

2005 *CE-mozgalom és hitélet Mezőpanit társadalmában*. (Szakdolgozat) BBTE BTK Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, Kolozsvár

SIMÉN Domokos

1994 Templomi ülésrend Désfalván a 18. század elején. In: BARTHA Elek – DANKÓ Imre – KÜLLŐS Imola – MOLNÁR Ambrus (szerk.): *Vallási néprajz* 6. Református Teológiai Doktorok Kollégiuma Egyházi Néprajzi Szekciója–KLTE Néprajzi Tanszék–ELTE Folklore Tanszék, Debrecen, 161–170.

1995 Harangjaink és a harangszó jelentése a Küüllői Unitárius Egyház körben. In: KÜLLŐS Imola (szerk.): *Vallási néprajz* 7. *Gyülekezeti élet és vallási szokások a Küüllői Református Egyházmegyében. Tanulmánygyűjtemény*. Református Teológiai Doktorok Kollégiuma Egyházi Néprajzi Szekciója, Budapest, 91–104.

1996 Református-unitárius együttélés a Székelyföldön a XVI–XVII. század fordulóján és ma. In: KÜLLŐS Imola (szerk.): *Vallási néprajz* 8. *Ökumenikus tanulmányok*. KLTE, Debrecen, 217–235.

1999 A csiksomyói búcsú folklorizálódott eredethagyományai. In: KÜLLŐS Imola (szerk.): *Vallási néprajz* 10. *Tanulmányok Dankó Imre tiszteletére*. Officina Kiadó, Szeged, 129–138.

2000 A homoródfürdői unitárius búcsú. In: CSEKE Péter – HÁLA József (szerk.): *A Homoród füzes partján...* Dolgozatok a Székelyföld és a Szászföld határvidékéről. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 257–260.

SIMÓ Attila

1994 Nyárádszentmárton lelkipásztorai. In: BARTHA Elek – DANKÓ Imre – KÜLLŐS Imola – MOLNÁR Ambrus (szerk.): *Vallási néprajz 6.* Református Teológiai Doktorok Kollégiuma Egyházi Néprajzi Szekciója–KLTE Néprajzi Tanszék–ELTE Folklore Tanszék, Debrecen, 205–272.

SIMON Boglárka

2002 A természetfeletti vel való kapcsolatteremtés technikái egy székelyföldvári paraszttasszony életében. In: SZABÓ Á. Töhötöm (szerk.): *Lenyomatok 1. Fiatal kutatók a népi kultúráról.* (Kriza Könyvek, 12) Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 111–129.

SIMON Zoltán

2006a Narratív képletek a bálintfalvi görög katolikusság rendszerváltás utáni visszaemlékezéseiben. *Néprajzi Látóhatár XV.* (1–2) 39–52.

2006b „Szappan és víz”. A karácsonfalvi cigányság vallásos életének vizsgálata A Hetedik Napot Ünneplő Adventista Egyház térnyerésének tükrében. In: HEINZ, Daniel – FAZEKAS Csaba – RAJKI Zoltán (szerk.): *Ünnepi tanulmányok Szigeti Jenő 70. születésnapjára.* Bíbor Kiadó, Miskolc, 278–297.

2009a „Karácsonfalvi gáborok”: recens-társadalmi-szociális határok, etnikus sztereotípiák egy erdélyi gábor közösségben. *Néprajzi Látóhatár XVIII.* (3) 38–65.

2009b Vallásosság, hiedelemformák az Alsó-Nyárádszentmártonon. *Néprajzi Látóhatár XVIII.* (1) 73–93.

SISA Béla

1995 *Táltos a templomtornyon. A magyar ősvallás emléke Erdélyben.* Sóstói Múzeumfalva Baráti Köre, Nyíregyháza

SORBÁN Veronika

2002 *A halottkultusz tárggyi emlékei Siklódon.* (Szakdolgozat) BBTE BTK Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, Kolozsvár

STOLL Béla (összeáll.)

1963 *A magyar kéziratos énekeskönyvek és versgyűjtemények bibliográfiája (1565–1840).* Akadémiai Kiadó, Budapest

SZABÓ Imre

1905 A dévai csángó-székelyek karácsonya. *Néprajzi Értesítő* VI. (1) 12–24.

SZABÓ Judit

1995 Betlehemes játék Kászomból 1898-ból. *Néprajzi Látóhatár* IV. (3–4) 198–204.

SZABÓ Tünde

1996 *Temetési szokások Zabolán.* (Szakdolgozat) BBTE BTK Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, Kolozsvár

SZABÓ T. Attila

1934 *Kéziratos énekeskönyveink és verses kézirataink a XVI–XIX. században.* k. n., Zilah

1938 A kopjafás-zászlós temetkezés késői emlékei. *Pásztortűz* XXIV. (10) 529–532. [Megjelent még: In: Uó: *Nép és nyelv. Válogatott tanulmányok, cikkek.* IV. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1980, 333–342.]

1946 Kopjafás-zászlós temetkezés a kalotaszegi Zsobokon. *Erdélyi Múzeum* LI. (1–4) 86. [Megjelent még In: Uó: *Nép és nyelv. Válogatott tanulmányok, cikkek.* IV. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1980, 331–332.]

SZACSVAY Éva

1998 Konfirmáció Kalotaszegen. Egy szokás jelrendszerének értelmezési lehetőségei. *Néprajzi Értesítő* LXXX. 173–192.

2000 Protestáns ördöggépzetek. In: CZÉGÉNYI Dóra – KESZEG Vilmos (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve* 8. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 164–180. [Megjelent még: Protestáns ördöggépzetek. *Néprajzi Látóhatár* IX. (2000) 3–4. 451–461; Protestáns ördöggépzetek: kép és üzenet. In: PÓCS Éva (szerk.): *Lélek, halál, túlvilág. Vallásantropológiai fogalmak tudományközi megközelítésben.* (Tanulmányok a transzcendensről, II.) Balassi Kiadó, Budapest, 2001, 100–110.]

2006a „...Isten dicsőségere adta...” Református egyházművészet – népművészet. In: SELMECZI KOVÁCS Attila (szerk.): *Lélek és élet. Ünnepi kötet S. Lackovits Emőke tiszteletére.* Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság, Veszprém, 73–82.

2006b Tér, emlékezet, identitás. A kalotaszegi konfirmáció tere és szimbólumai. In: GAZDA Klára – TÖTSZEGI Tekla (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve* 14. *Tanulmányok Szentimrei Judit 85. születésnapjára.* Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 226–245.

2006c Program és tanítás a református templomok mennyezetfestésein.

In: BARNÁ GÁBOR (szerk.): *Kép, képmás, kultusz.* (Szegedi vallási néprajzi könyvtár, 16.) A 2002. október 8–10. között rendezett 6. Szegedi Vallási Néprajzi Konferencia szerkesztett anyaga. Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék, Szeged, 258–282.

SZALMA Anna-Mária

2004 Szent gyermekkor. A Szent egy megnyilvánulása Gyergyószentmiklóson. In: TÁNCZOS Vilmos (szerk.): *Képek a folklorban. Tanulmányok az archetipikus szimbolizáció köréből.* (Krizsa Könyvek, 22.) Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 190–199.

SZÉKELY Ferenc

2001 Húsvéti zöldágazás és legényavatás Gegesen. In: KESZEG Vilmos – VIGA Gyula (szerk.): *Ünnepi írások a 80 esztendő Nagy Olga tiszteletére. Néprajzi Látóhatár X.* (1–4) 411–418.

SZÉKELY László

1936 *Szenhelyek, ünnepnapok. Csíkszentdomokos és Balánbánya turistakalauza.* k. n., Kolozsvár

1943a *Áhítat a falun. Adatok Csíkszentdomokos vallásos néprajzához.* k. n., Csíkszereda

1943b *Ünnepelő székelyek. Adatok a székelység vallásos néprajzához.* k. n., Csíkszereda (2. kiadás: k. n., Kolozsvár, 1944.)

1974 Katolikus néprajzi emlékek az erdélyi evangélikus századok hagyományaiban. *Vigília XXXIX.* (7) 448–450.

1978 Katolikus hagyományok az erdélyi református székelyek néprajzában. *Vigília XLIII.* (9) 593–597.

é. n. [1997] *Csíki áhítat. A csíki székelyek vallási néprajza.* A bevezető Erdélyi Zsuzsanna és Pusztai Bertalan írta, a szöveget gondozta, a mutatókat és a szómagyarázatot Pusztai Bertalan készítette. Szent István Társulat, Budapest

SZENDREY Zsigmond

1916 Szalontai jeles napok. *Ethnographia XXVII.* (1–3) 73–80.

1927 Szatmár megye néphagyományai. *Ethnographia XXXVIII.* (4) 241–250.

1928 Szatmár megye néphagyományai. *Ethnographia XXXIX.* (1) 27–38.

SZENIK Ilona

1996 *Erdélyi és moldvai magyar siratók, siratóparódiák és halottas énekek.* Kriterion Könyvkiadó, Kolozsvár–Bukarest

SZENTGYÖRGYI Mária-Georgina

1995 *Egyházi faépítészet*. (Szakdolgozat) BBTE BTK Magyar Nyelv és Kultúra Tanszék, Kolozsvár

SZIGETI Jenő

2007 Az újprotestáns egyházak kialakulása a XIX. században Erdélyben és a Partiumban. In: LACKOVITS Emőke, S. – SZŐCSNÉ GAZDA Enikő (szerk.): *Népi vallásosság a Kárpát-medencében* 7. I. A 2005 szeptemberében Sepsiszentgyörgyön megrendezett konferencia előadásai. Székely Nemzeti Múzeum–Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság, Sepsiszentgyörgy–Veszprém, 301–311.

SZIKSZAI Mária

2005 *Történetek története. Képiség és narráció a magasművészet és a népi kultúra között*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely

2007 Szent Antallal kapcsolatos archaikus népi imák. In: LACKOVITS Emőke, S. (szerk.): *Népi vallásosság a Kárpát-medencében* II. Az 1991-ben Veszprémben megrendezett konferencia előadásai. Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság Laczkó Dezső Múzeuma–KLTE Néprajzi Tanszéke, Veszprém–Debrecen, 9–28.

2008a Mirákulumra várva. Kontextus és hatékonyság egy könnyező kép csodái kapcsán. In: JAKAB Albert Zsolt – KESZEG Vilmos – SZABÓ Á. Töhötöm (szerk.): *Kultúrakutatók és értelmezések*. (Kriza Könyvek, 32.) BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék–Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 251–268.

2008b Kegykép és mirákulum. A kolozsvári könnyező Szűz képének 18. századi mirákulumleírása. *Erdélyi Múzeum* LXX. (1–2) 56–63.

2009 Kegykép az idő sodrában. Egy kolozsvári Hodigitria. In: *Uó: A művészet antropológiája. Egyetemi jegyzet*. (Néprajzi Egyetemi Jegyzetek, 5.) BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék–Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 99–108.

2010 *Szövegek, képek, kultúrák. Két tanulmány a szakrális művészet és a vallásos élet területéről*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely

SZIKSZAI Rózsa Katalin

2009 *A kommunizmus ünnepei Mezősámsondon 1970–1980 között*. (Magiszteri dolgozat) BBTE BTK Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, Kolozsvár

SZILÁGYI András

1948 Húsvéti tojásszerencsejáték. *Utunk* III. (6) 3. március 27.

SZILÁGYI Levente

2006 *Etnikai identitás, vallási identitás a máramarosi Hosszúmezőn.* (Magiszteri dolgozat) BBTE BTK Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, Kolozsvár

SZINTE Gábor

1901 Kopiafák (temető-fejfák) a Székelyföldön. *Néprajzi Értesítő* II. (7) 115–121.

1905 Kopjafák (temetőfejfák) a Székelyföldön. *Néprajzi Értesítő* VI. (2) 91–102.

SZŐCS János

1994 Régi csíki regösök. *Honismeret* XXII. (6) 47–51. [Megjelent még: In: BOÉR Hunor (szerk.): *ACTA – 1997*. II. Csíki Székely Múzeum–Székely Nemzeti Múzeum, Csíkszereda–Sepsiszentgyörgy, 1998. 235–242.]

SZŐCSNÉ GAZDA Enikő

2000 Egyházi büntetések Orbaiszéken a 18. században. In: BOÉR Hunor (szerk.): *ACTA – 1999*. Székely Nemzeti Múzeum–Csíki Székely Múzeum, Sepsiszentgyörgy–Csíkszereda, 313–323.

2001a *Erkölc és közösség. Orbai széki erkölcsirányítás a XVII–XIX. században.* Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda

2001b Orbai széki ekléziakövetés a XVII–XVIII. században. In: LACKOVITS Emőke, S. – MÉSZÁROS Veronika (szerk.): *Népi vallásosság a Kárpát medencében* 5. II. Az 1999 júniusában Pápán megrendezett konferencia előadásai. Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság, Veszprém, 49–56.

2004 A Rózsafüzér Társulatok hatása egy falu életére. In: LACKOVITS Emőke, S. – MÉSZÁROS Veronika (szerk.): *Népi vallásosság a Kárpát medencében* 6. II. A 2002 júniusában Pápán megrendezett konferencia előadásai. Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság, Veszprém, 161–166.

2006 A nő alakja a XVIII–XIX. századi erdélyi prédikáció irodalomban. In: SELMECZI KOVÁCS Attila (szerk.): *Lélek és élet. Ünnepi kötet S. Lackovits Emőke tiszteletére.* Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság, Veszprém, 83–90.

2007 Az elkeresztelés. In: LACKOVITS Emőke, S. – SZŐCSNÉ GAZDA Enikő (szerk.): *Népi vallásosság a Kárpát medencében* 7. II. A 2005 szeptemberében Sepsiszentgyörgyön megrendezett konferencia

előadásai. Székely Nemzeti Múzeum–Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság, Sepsiszentgyörgy–Veszprém, 187–196.

SZÖGI László

2006 *A Gyulafehérvári Érseki Levéltár és az Erdélyi Katolikus Státus Levéltára (1429–2000). Repertórium.* (Erdélyi Római Katolikus Levéltárak, 1.) ELTE Egyet. Lev.–Gy. Róm. Kat. Érs., Gyulafehérvár–Budapest

TAGÁNYI Károly – RÉTHY László – POKOLY József – KÁDÁR József
1901–1905 *Szolnok-Dobokavármegye Monographiája I–VII.* Kiadja Szolnok-Dobokavármegye közönsége, Deés

TAKÁCS György

1998a „Menyországba’ csenditének...” Hárompataki csángó imák. In: POZSONY Ferenc (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 6.* Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 219–258.

1998b A vétett út legyen meg. Egy csángó tojáshím mitikus kapcsolatáról. *Turán I.* (2) 36–42.

2000 „Hirdesd a számból eredett szent igéket...” Csángó archaikus népi imák. In: CZÉGÉNYI Dóra – KESZEG Vilmos (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 8.* Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 195–232.

2001 *Aranykertbe’ aranyfa. Gyimesi, hárompataki, úz-völgyi csángó imák és ráolvasók.* Szent István Társulat, Budapest

2003 „Ragyogo csillagok a földre huljatok.” Hárompataki archaikus népi imádságok, ráolvasók, szentes énekek. In: TOMISA Ilona (szerk.): *Hárompatak. Egy ismeretlen néprajzi kistáj Erdély és Moldva határán.* MTA Néprajzi Kutatóintézete, Budapest, 141–210.

2004 *Kantéros, lüderc, rekegő. Hárompataki csángó hiedelemmondák.* Magyar Napló Kiadó, Budapest

TAMÁS István

2002 *Tamás István kézdiszentléleki kéziratok gyűjteménye.* (Kriza János Néprajzi Társaság Könyvtára) Szerkesztette Bokor Zsuzsa. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár

TÁNCZOS Vilmos

1991a Archaikus imák Csíkmenaságról. In: HALÁSZ Péter (szerk.): *A Duna menti népek hagyományos műveltsége. Tanulmányok Andrásfalvy Bertalan tiszteletére.* Magyar Néprajzi Társaság, Budapest, 719–726.

- 1991b Adatok a csíksomlyói kegyhely búcsújáró hagyományainak ismeretéhez. In: LACKOVITS Emőke, S. (szerk.): *Népi vallásosság a Kárpát-medencében I.* (Az 1990 decemberében Sepsiszentgyörgyön megrendezett konferencia előadásai.) VEAB Néprajzi Munkabizottsága–Caritas Transsylvania, Veszprém, 136–158.
- 1992a A moldvai csángók pünkösdi hajnali keresztútjárása a Kis-Somlyó hegyen. In: ASZTALOS Ildikó (szerk.): *Hazajöttünk. Pünkösdi Csíksomlyón.* Gloria Könyvkiadó, Kolozsvár, 40–45.
- 1992b Egy archaikus imamotívum a csíkmenasági vallásos népénekeken. *Művelődés* XLI. (6) 37.
- 1994a „Temetése a temető szélében vagy az akasztottak között lesz”. Adalékok egy határozat értelmezéséhez. *Korunk* V. (6) 99–101.
- 1994b Gyimesi archaikus népi imádságok és ráolvasások. In: KESZEG Vilmos – ZAKARIÁS Erzsébet (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 2.* Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 211–243.
- 1995a *Gyöngyökkel gyökerezteél. Gyimesi és moldvai archaikus imádságok.* (Krónika Könyvek) Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda
- 1995b Kis magyar vademecum vallási néprajzi kutatásokhoz. In: ZAKARIÁS Erzsébet (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 3.* Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 1995. 249–262. [Megjelent még: *Iskolakultúra* V. (1995) 11–12. 19–27.]
- 1996a Egyház, vallás – népi kultúra. In: Uő: *Keletnek megnyílt kapuja. Néprajzi esszék.* (Ariadné Könyvek) KOMP-Press Korunk Baráti Társaság, Kolozsvár, 223–251. [Megjelent még: *Korunk* IV. (1993) 8. 9–22.; Román fordításban: Biserică, religie – cultură populară. *Cumpăna* 2. (1995) 109–124.]
- 1996b Búcsú Csíksomlyón – egy rituális dráma katarzisa. In: Uő: *Keletnek megnyílt kapuja. Néprajzi esszék.* (Ariadné Könyvek.) KOMP-Press Korunk Baráti Társaság, Kolozsvár, 42–55. [Megjelent még: *Korunk* VI. (1995) 3. 53–59.; Angol fordításban: Religious Festival at Csíksomlyó. Catharsis of a Ritual Drama. In: *Render. Anthology of Korunk*. 1. (1996) 81–87.; Német fordításban: Wallfahrt in Csíksomlyó. In: Uő: *Aufgetan ist das Tor des Ostens. Volkskundliche Essays und Aufsätze.* Pro-Print, Csíkszereda, 1999. 42–55.]
- 1996c Nagyhét Csíkszentdomokoson. In: Uő: *Keletnek megnyílt kapuja. Néprajzi esszék.* (Ariadné Könyvek) KOMP-Press Korunk Baráti

- Társaság, Kolozsvár, 56–64. [Megjelent németül: Die Karwoche in Csíkszentdomokos. In: *Uő: Aufgetan ist das Tor des Ostens. Volkskundliche Essays und Aufsätze*. Pro-Print, Csíkszereda, 55–62.]
- 1996d Kultúrák találkozása. Bonyodalmak egy gyimesi halottkísérő körül. In: *Uő: Keletnek megnyílt kapuja. Néprajzi esszék*. (Ariadné Könyvek) KOMP-Press Korunk Baráti Társaság, Kolozsvár, 74–96. [Megjelent németül: Die Begegnung der Kulturen. Verwicklungen um ein Totengeleit aus Gyimes. In: *Uő: Aufgetan ist das Tor des Ostens. Volkskundliche Essays und Aufsätze*. Pro-Print, Csíkszereda, 72–94.]
- 1996e A Szent megnyilatkozásai a moldvai és gyimesi népi imádságokban. *Kisebbségkutatás V.* (4) 370–381. [Megjelent még: In: POZSONY Ferenc (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 5. Dolgozatok a moldvai csángók népi kultúrájáról*. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 1997. 224–239.]
- 1996f Egy apokrif Szent Antal-ima és műfajkörnyezete. *Néprajzi Látóhatár V.* (3–4) 141–150.
- 1997 A moldvai magyarok búcsúvezetői. In: LACKOVITS Emőke, S. (szerk.): *Népi vallásosság a Kárpát-medencében II.* Az 1991-ben Veszprémben megrendezett konferencia előadásai. Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság Laczkó Dezső Múzeuma–KLTE Néprajzi Tanszéke, Veszprém–Debrecen, 148–167.
- 1999 Népi vallásosság. In: DEMÉNY István Pál – GAZDA Klára – KESZEG Vilmos – POZSONY Ferenc – TÁNCZOS Vilmos: *Magyar népi kultúra. Tankönyv*. Erdélyi Tankönyvtanács, Kolozsvár, 104–141. [2. kiadás: Ábel Kiadó, Kolozsvár, 2008, 103–137.]
- 2000 Egy folklórműfaj (archaikus ima) mint ritualizált szöveg. In: BORBÉLY Anna (szerk.): *Nyelvek és kultúrák érintkezése a Kárpát-medencében*. A 10. élnyelvi konferencia előadásai. MTA Nyelvtudományi Intézetének Élnyelvi Osztálya, Budapest, 207–212.
- 2001a A népi imák ébresztés-motívumáról. Csángó szöveganyag alapján. In: BARNÁ Gábor (szerk.): *„Nyisd meg, Uram, szent ajtódat...”* Köszöntő kötet Erdélyi Zsuzsanna 80. születésnapjára. Szent István Társulat, Budapest, 27–37.
- 2001b *Nyisskaput, angyal! Moldvai csángó népi imádságok. Archetipikus szimbolizáció és élettér*. Püski Kiadó, Budapest

- 2007a Magyar vallási néprajzi kutatások Erdélyben (tudománytörténeti összefoglaló). In: CSERI Miklós – FÜZES Endre (szerk.): *Ház és Ember* 20. *A Szabadtéri Néprajzi Múzeum Évkönyve*. A 2006. november 22–23. között Szentendrén *Tájegység születik? Erdély és a Partium a Szabadtéri Néprajzi Múzeumban* címmel megrendezett konferencia szerkesztett anyaga. Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Szentendre, 79–119.
- 2007b A moldvai csángók népi vallásosságának kutatása. Kutatástörténeti összefoglaló. In: LACKOVITS Emőke, S. – SZŐCSNÉ GAZDA Enikő (szerk.): *Népi vallásosság a Kárpát medencében* 7. II. A 2005 szeptemberében Sepsiszentgyörgyön megrendezett konferencia előadásai. Székely Nemzeti Múzeum–Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság, Sepsiszentgyörgy–Veszprém, 311–338.
- 2007c Archaikus népi imák a Mezőségről. *Művelődés* LX. (6–9) 70–73.
- 2009a A passióepika néhány képe az archaikus népi imádságokban és az egyházművészetben. In: MARTON József – BODÓ Márta (szerk.): *Ezeréves múltunk. Tanulmányok az erdélyi egyházmegye történelméről*. Szent István Társulat–Verbum Keresztény Kulturális Egyesület, Budapest–Kolozsvár, 50–61.
- 2009b Kitalált hagyomány? Mohay Tamás A csíksomlyói búcsújárás. Történet, eredet, hagyomány című könyvéről. *Keresztény Szó* XX. (8) 22–26. [Megjelent még: *Erdélyi Múzeum* LXXII. (2010) 1–2. 135–142. Bővítve: *Regio* XXI. (2010) 2. 129–138.]
- TANKÓ Gyula
- 1992a Gyimesiek Csíksomlyón, a pünkösdi búcsún. *Honismeret* 20. (2) 92–94.
- 1992b Szent László alakja a gyimesiek mondáiban. *Honismeret* 20. (3) 45–46.
- 1996 *Gyimesi szokásvilág*. Erdélyi Gondolat, Székelyudvarhely
- 1998 Új hagyományok születnek. *Székelyföld* II. (7) 109–134.
- 2001 *Életvitel a Gyimesekben*. *Gyimesi szokásvilág* II. Erdélyi Gondolat, Székelyudvarhely
- TARI Lujza
- 2006 *Bukovinai székely betlehemesek*. Budapest, CD-ROM
- TARISZNYÁS Márton
- 1994 *Gyergyó történeti néprajza. Tíz tanulmány*. Akadémiai Kiadó, Budapest

TASNÁDY Erika

1996 *A szentlevelek. A ponyvairódalom egy műfaja és annak továbbélése.* (Szakdolgozat) BBTE BTK Magyar Nyelv és Kultúra Tanszék, Kolozsvár

1999 *Mágikus-szagrális és deszakralizálódott szövegek az irodalom és a folklór határán.* (Magiszteri dolgozat) BBTE BTK Magyar Nyelv és Kultúra Tanszék, Kolozsvár

TELENKÓ Bazil Mihály

2004 A házsongárdi temető térszerkezete. *Néprajzi Látóhatár* XIII. (1–2) 9–28.

TESFAY Sába

2009 *Halottak napja és vallási tér a Gábor közösségben.* Forrás: http://www.mtaki.hu/docs/tesfay_saba_halottak_napja.rtf [Korábbi verzió: *Halottak napja és vallási tér gábor közösségben* c. előadása és dolgozata az *Antropológiai tavasz az Akadémián* műhelyvita-sorozat keretén belül. (2005. április 7.) Megjelenése: *Halottak napja és vallási tér gábor közösségben.* In: PRÓNAI Csaba (szerk.): *Cigány világok Európában.* (Kulturális Antropológia.) Nyitott Könyvműhely Kiadó, Budapest, 2006, 256–268.]

TOMBOR Ilona, F.

1947 *Kalotaszegi templomok festett asztalosmunkái.* (Bölcsészeti Értekezések, 5.) Magyar Központi Híradó, Budapest

TOMBOR Ilona

1968 *Magyarországi festett famennyezetek és rokonemlékek a XV–XVII. századból.* Akadémiai Kiadó, Budapest

TÓTH István György (szerk.)

1994 *Relationes missionarium de Hungaria et Transilvania (1627–1707).* (Bibliotheca Academiae Hungariae – Roma. Fontes, 1.) Római Magyar Akadémia–MTA Történettudományi Intézet, Roma–Budapest

2002 *Litterae missionarium de Hungaria et Transilvania (1572–1717).* I. (Bibliotheca Academiae Hungariae – Roma. Fontes, 4.) Római Magyar Akadémia–MTA Történettudományi Intézet, Roma–Budapest

2005 *Litterae missionarium de Hungaria et Transilvania (1572–1717).* IV. (Bibliotheca Academiae Hungariae – Roma. Fontes, 4.) Római Magyar Akadémia–MTA Történettudományi Intézet, Roma–Budapest

TÓTH Szabolcs Barnabás

2007 Vallásos egyesületek Háromszéken a két világháború közötti időszakban. In: CZIPRIÁN-KOVÁCS Loránd – KOZMA Csaba (szerk.): *Háromszékiek Háromszékről. Társadalomtudományi írások.* Státus Kiadó, Sepsiszentgyörgy–Csíkszereda, 113–133.

2008 Oltáregyletek Háromszéken. In: *Acta Siculica 2008.* Székely Nemzeti Múzeum, Sepsiszentgyörgy, 391–400.

TÖRÖK Elek

1991 Temetési szokások a nyárádgyálfalvi unitárius egyházközségben. In: DANKÓ Imre – KÜLLŐS Imola – MOLNÁR Ambrus (szerk.): *Vallási néprajz 5. Tanulmánygyűjtemény a Doktorok Kollégiuma Egyházi Néprajzi Szekciója tevékenységének 10. évfordulójára.* Jubileumi kötet. Református Teológiai Doktorok Kollégiuma Egyházi Néprajzi Szekciója, Debrecen, 291–302.

TÖTSZEGI Tekla

2009 A vasárnapi idő körülhatárolása a fiatal lányok viselete által (Méra). In: KESZEG Vilmos – POZSONY Ferenc – TÖTSZEGI Tekla (szerk.): *A fiatalok vasárnapja Európában.* (Kriza Könyvek, 35.) BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék–Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 118–127.

TRENCSÉNYINÉ TÓTH Edina

2007 A hétköznapok vallásossága Magyarlapádon és környékén. In: BÁRTH János (szerk., bev.): *Lapádi vendégség. Néprajzi tanulmányok Magyarlapádról és környékéről.* Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Múzeumi Szervezete, Kecskemét, 181–251.

TÜDŐS S. Kinga

2008 Csíksomlyói végtisztesség. A székelyek generálisa, I. Mikes Kelemen végrendelete és temetése (1685–1687). In: *Acta Siculica 2008.* Székely Nemzeti Múzeum, Sepsiszentgyörgy, 295–308.

ULLMANN Péter

1986 Halottvirrasztás egy mai erdélyi faluban. In: TÜSKÉS Gábor (szerk.): *„Mert ezt Isten hagyta...” Tanulmányok a népi vallásosság köréből.* Magvető Kiadó, Budapest, 481–495.

VÁMSZER Géza

1940 *Szakadát, egy szebenmegyei magyar szórvány.* (Az Erdélyi Enciklopédia Könyvei, 6.) Erdélyi Enciklopédia kiadása, Kolozsvár

VASAS Samu

1993 Ősi elemek a kalotaszegi temetkezésben. *Néprajzi Látóhatár* II. (4) 87–90.

1994 *Népi jelvilág Kalotaszegen*. Kráter Műhely Egyesület kiadása, Budapest

VASAS Samu – SALAMON Anikó

1986 *Kalotaszegi ünnepek*. Gondolat Kiadó, Budapest

VASS Erika

2005 Bánási portyázások. A szegedi néprajzi tanszék máriaradnai kutatása. In: BARNA Gábor – MÓD László – SIMON András (szerk.): „Szent ez a föld...” *Néprajzi írások az Alföldről*. (Táj és népi kultúra, 5.) Néprajzi Tanszék, Szeged, 222–230.

2007a *A búcsú és a búcsújárás mint rituális dráma*. (Doktori disszertáció) ELTE – BTK Budapest

2007b A lélek színeváltozása a csíksomlyói búcsú példáján keresztül. In: LACKOVITS Emőke, S. – SZÓCSNÉ GAZDA Enikő (szerk.): *Népi vallásosság a Kárpát medencében* 7. II. A 2005 szeptemberében Sepsiszentgyörgyön megrendezett konferencia előadásai. Székely Nemzeti Múzeum–Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság, Sepsiszentgyörgy–Veszprém, 207–218.

2007c A csíksomlyói búcsú megörökítése a vizuális kultúra eszközei által. In: SZEMERKÉNYI Ágnes (szerk.): *Folklor és vizuális kultúra*. (Folklor a magyar művelődéstörténetben, 2.) A 2005. december 1–2. között Budapesten azonos címmel megrendezett konferencia szerkesztett anyaga. Akadémiai Kiadó, Budapest, 423–437.

2009 *A búcsú és a búcsújárás mint rituális dráma*. Budapest, Lexica Kiadó

VASS Melánia

2007 *A szentelmények szerepe a mindennapokban Oroszhegyen*. (Szakdolgozat) BBTE BTK Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, Kolozsvár

VÉCSEY Gyula

1973 A csíkrákosi műemlék jelképei. In: *Hargita Kalendárium* 1974. Csíkszereda, 148–149.

1992 A csíksomlyói Salvator kápolna szentélyének különleges rései. Eredeti kézirat: 1985. Közli és bevezetővel ellátja Takács György. *Országépítő* 3–4. 63–68.

1997 A csíksomlyói pogány áldozati hely oltárkövének leírása. Bevezető: Takács György. *Főnix* 5. 33–47.

VERES Emese-Gyöngyvér

2002 *Gergely napjától Péter–Pálig. Ünnepek és jeles napok a barcasági csángóknál*. Hétfalusi Magyar Művelődési Társaság, Hétfalu

2005 Szülés, keresztelés és gyermekgondozás a barcasági (hétfalusi) csángóknál. In: Uó: (szerk.): *Vallási néprajz 12. Evangélikus múltunk – evangélikus jelenünk*. ELTE BTK Folklór Tanszéke–Magyarországi Evangélikus Egyház Néprajzi Munkacsoportja, Budapest, 165–184.

2007 Konfirmáció a barcasági csángó gyülekezetekben. In: LACKOVITS Emőke, S. – SZŐCSNÉ GAZDA Enikő (szerk.): *Népi vallásosság a Kárpát medencében* 7. II. A 2005 szeptemberében Sepsiszentgyörgyön megrendezett konferencia előadásai. Székely Nemzeti Múzeum–Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság, Sepsiszentgyörgy–Veszprém, 197–206.

2007 Magyarvár, csángó szobor, Kossuth Lajos szemfedője. A szabadságharc emlékezete Hétfaluban. In: SZEMERKÉNYI Ágnes (szerk.): *Folklór és történelem*. (Folklór a magyar művelődéstörténetben, 3.) Akadémiai Kiadó, Budapest, 211–226.

VILHELM Károly

1975 *Festett famennyezetek. Alakos ábrázolások a XV–XVIII. századi erdélyi templomokban*. Kriterion Kiadó, Bukarest

VIRÁG Anna – KOVÁCS Péter [KÜLLŐS Imola – MOLNÁR Ambrus]

1990 A Nyárad menti unitárius székelyek vallásos hagyományai. In: FEJŐS Zolán – KÜLLŐS Imola (szerk.): *Vallási néprajz 4. Vallásosság és népi kultúra a határainkon túl*. (A Magyarságkutató Könyvtára, 2.) Magyarságkutató Intézet, Budapest, 173–192.

VIRÁG Magdolna

1980 *A temetés néprajza és terminológiája három tövisháti faluban*. (Szakdolgozat) BBTE BTK, Kolozsvár

1994a A halál utáni élet hite a Tövisháton. In: KESZEG Vilmos – ZAKARIÁS Erzsébet (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve* 2. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 262–273.

1994b *Temetés a Tövisháton. Haldoklóhoz, halotthoz és temetőhöz kapcsolódó szokások és hiedelmek három szilágysági faluban*. (Néprajzi Látóhatár Kiskönyvtára, 4.) Györffy István Néprajzi Egyesület, Debrecen

VISKI Károly

1913 Szalontai fejfák vésett díszítése. *Néprajzi Értesítő* XIV. (1–2) 68–76.

VITOS Mózes

1894–1902 *Csíkmegyei füzetek. Adatok Csík megye leírásához és történetéhez.* Györgyjakab Márton nyomdája, Csíkszereda [Újabb kiadása: *Csíkmegyei füzetek. Adatok Csíkmegye leírásához és történetéhez.* I–II. Hargita Kiadóhivatal, Csíkszereda, 2002–2003.]

VOIGT Vilmos

1993 A csíksomlyói búcsú kutatása. *Néprajzi Látóhatár* II. (3) 220–221.
2008 Kájoni János és Felvinczi György meg a magyar látomásszövegek. In: PÓCS Éva (szerk.): *Démonok, látók, szentek. Vallásantropológiai fogalmak tudományközi megközelítésben.* (Tanulmányok a transzcendensről, VI.) Balassi Kiadó, Budapest, 421–435.

VOLLY István

1938 *Népi játékok.* (I. Köszöntők, Lucázás, Regösének, Balázs- és Gergelyjárás, Husvét- és Pünkösdjárás; II. Betlehemes, Bölcöske, Háromkirály; III. Ballada- és históriajátékok, Arató és szüreti ünnep, Fonó) Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest

VOLLY István (szerk.)

1940 *Erdélyi karácsonyi játékok. 72 eredeti népi játék.* Magyar Népművelők Társasága, Budapest

VÖRÖS Gabriella

2005 A szakrális, a nemzeti közösség és az egzotikum élménye. A magyarországiak részvételének motivációiról a csíksomlyói búcsúban. In: FEISCHMIDT Margit (szerk.): *Erdély-(de)konstrukciók. Tanulmányok.* (Tabula Könyvek, 7.) Néprajzi Múzeum–PTE Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék, Budapest–Pécs, 69–83.

WAKABAYASHI, Kazuhiro

1992 Betlehemes játékok a romániai Szatmárban. *Néprajzi Látóhatár* I. (3–4) 72–75.

ZAKARIÁS Erzsébet

2006a Vallásosság az emberélet fordulóihoz kapcsolódó szokásokban Erdőfülében. In: Uő: *„Édesanyám kicsi korban megtanított...” Tanulmányok a hagyományos társadalomra jellemző asszonyi tudás kérdésköréből.* Triade Kiadó, Kolozsvár, 181–197. [Megjelent még; In: LACKOVITS Emőke, S. (szerk.): *Népi vallásosság a Kárpát-medencében* II. Az 1991-ben Veszprémben megrendezett konferencia előadásai. Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság Laczkó Dezső Múzeuma–KLTE Néprajzi Tanszéke, Veszprém–Debrecen, 1997, 443–454.]

2006b Útmenti kereszték Baróton. In: Uő: „Édesanyám kicsi korbán megtanított...” *Tanulmányok a hagyományos társadalomra jellemző asszonyi tudás kérdésköréből*. Triade Kiadó, Kolozsvár, 198–218. [Megjelent még: In: KESZEG Vilmos – ZAKARIÁS Erzsébet (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 2*. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 1994, 168–179.]

ZÓLYOMI Emőke

2008 *A Pránanadi gyógyítók tevékenysége Borszáken*. (Magiszteri dolgozat) BBTE BTK Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, Kolozsvár

ZSIGMOND Győző

2004 Szent György napi szokások és erkölcsi normák. In: Uő (szerk.): *Szent György és napja a magyar néphagyományban*. Medium Kiadó, Sepsiszentgyörgy, 73–82.

ZSIGMOND József – PALKÓ Attila

1996 *Magyaró néphagyományyaiból. Szemelvények*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely

ZSIGMOND Júlia

2009 *A közös vallás, amely elválaszt. Két kolozsvári református ifjúsági egyesület (FIKE, Genézius Társaság) vallásos mentalitása*. (Szakdolgozat) BBTE BTK Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, Kolozsvár

ZSÓK Béla

2000a A halálra való felkészülés a dévai (bukovinai) csángó telepen. In: Uő: *Én mindig itthon voltam. Néprajzi írások Déváról*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest–Kolozsvár, 74–90. [Megjelent még: In: BARTHA Elek – DANKÓ Imre – KÜLLŐS Imola – MOLNÁR Ambrus (szerk.): *Vallási néprajz 6. Református Teológiai Doktorok Kollégiuma Egyházi Néprajzi Szekciója–KLTE Néprajzi Tanszék–ELTE Folklore Tanszék, Debrecen, 1994, 91–99.*]

2000b „Ezek utolsó akaratom...” In: Uő: *Én mindig itthon voltam. Néprajzi írások Déváról*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest–Kolozsvár, 85–91. [Megjelent még: In: KESZEG Vilmos (szerk.): KESZEG Vilmos (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 7. Írás, írott kultúra, folklór*. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 1999, 111–118.]

2000c Egy népi dramatikus játék szövegvizsgálata. In: Uő: *Én mindig itthon voltam. Néprajzi írások Déváról*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest–Kolozsvár, 107–149.

Olosz Katalin

Az Erdélyi Múzeum-Egyesület és az *Erdélyi Múzeum* népköltéssel kapcsolatos tevékenysége (1859–1948)

Magyarázkodással kell kezdenem: mi okon-jogon hozakodom elő az Erdélyi Múzeum-Egyesülettel és annak folyóiratával az egyetemi néprajzi oktatás 110. évének megünneplésére szervezett konferencián?¹ Hiszen az egyesületnek, melynek népköltéssel kapcsolatos tevékenységéről szólni szeretnék, alapszabályzatban rögzített célkitűzései között a néphagyományok gyűjtése és vizsgálata soha nem szerepelt, néprajzi szakosztálya nem volt sem a múzeumi gyűjteményeknek, sem magának az egyesületnek.² Igaz ugyan, hogy a honismereti kutatások előmozdítása kezdettől fogva alapvető célkitűzése volt az Egyesületnek, de 1859-ben, az Erdélyi Múzeum-Egyesület (akkor még -Egylet) életre hívásának idején, nemkülönben a 19. század folyamán, *honismeret* címszó alatt a hazai föld régészeti, történeti, jog- és művelődéstörténeti, földrajzi, geológiai, természetrajzi megismerését szorgalmazták, a néprajz, mint szaktudomány még ismeretlen fogalom volt akkor.³ Mint ahogy egyetemi oktatás sem volt Kolozsváron az Erdélyi Múzeum-Egyesület megszületésének idején. A kolozsvári tudományegyetemet közel másfél évtizeddel később,

¹ A konferencián elhangzott előadás szövege megjelent az *Erdélyi Múzeumban* (l. Olosz K. 2009).

² Az Erdélyi Múzeum-Egyesületnek olyannyira nem állt szándékában múzeumi gyűjteményeit néprajzi részleggel bővíteni, hogy 1899. február 12-én Herrmann Antal az EME ülésén olvasta fel néprajzi gyűjtési útmutatóját, mellyel az Erdélyi Kárpát-Egyesület Mátyás-házban berendezendő néprajzi múzeumának létrehozását és anyagának gyarapítását igyekezett támogatni (l. Herrmann A. 1899).

³ Jó évtizednek kellett még eltelnie, hogy az első néprajzi gyűjteményt befogadja a Magyar Nemzeti Múzeum, de akkor sem hazai néprajzi anyagot, hanem Xantus János távolkeleti gyűjteményét, amely megvetette az alapját a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának.

1872-ben alapították – ez az az időpont tehát, amikortól a két intézmény kapcsolatáról egyáltalán beszélhetünk. És beszélnünk is kell, hiszen az Erdélyi Múzeum-Egyesület az újonnan létesített felsőfokú tanintézetnek már alapításakor segítségére sietett: tulajdonjogának fenntartása mellett az egyetem használatába engedte át valamennyi múzeumi gyűjteményét, könyvtárát, kéziratárát és levéltárát. Két évvel később az Egyesület újabb gesztust tett az egyetem irányába: 1874-ben Finály Henrik jeles nyelvész és történész szerkesztésében megindította *Erdélyi Múzeum* címen tudományos folyóiratát, tág teret nyitva „a hitágazati hittan és a napi politika kivételével” minden tudományágnak, s tudományos fórumot teremtve a kolozsvári tudományegyetem professzorainak eredményeik közzétételére (Finály H. 1874).

A folyóirathoz fűzött remények és elképzelések azonban eleinte nem teljesültek: tudományos értekezések gyéren érkeztek mind az egyesületi szakosztályok, mind pedig az egyetemi oktatók részéről. Ennek okát részben abban látta a Bölcsész-, Nyelv- és Történettudományi Szakosztály háromnegyed százados történetét összefoglaló Rajka László, hogy az egyetemi tanárokat kiépített személyi és tudományos kapcsolataik másfelé vonzották, a testületi szellem csak lassan, fokozatosan alakult ki közöttük (Rajka L. 1937: 7–9). Az okok mélyebb gyökerére Finály Henrik tapintott rá (Finály H. 1876: 67–69), amikor rámutatott az Erdélyi Múzeum-Egyesület ambivalens voltára, mely megalakulásától fogva végigkísérte az Egyesület működését: az Erdélyi Múzeum-Egyesület nem tudós társaságként jött létre, hanem tagdíjat fizető jelentkezők alakulataként. 1859-ben ugyanis – Mikó Imre eredeti szándéka ellenére – nem engedte a kormány, hogy tudós társaságot alkossanak; csak egy múzeumi gyűjteményeket létrehozó és fenntartó egyesület megalakulását hagyta jóvá. A kezdeti szándék és megvalósulás közötti eltérés ódiума tulajdonképpen végigkísérte a Múzeum-Egyesület működését, melyben időről időre hol az 1859-es alapszabályban rögzített múzeumi elgondolás kapott hangsúlyos szerepet, hol pedig az akadémiai törekvések erősödtek fel. Nincs itt helye annak, hogy akár csak vázlatosan is kitérjünk az Erdélyi Múzeum-Egyesület gyakori átszervezésére a két említett elv valamelyikének érvényesülése függvényében, sem arra, hogy milyen címváltoztatások és szerkesztői elgondolások mentén változott-alakult az Egyesület periodikája. Egy dolgot azonban, mint állandó jellemzőt ki kell emelnünk: bármelyik irányba is toldott el a hangsúly az Erdélyi Múzeum-Egyesület és szakosztályainak

működésében, az Egyesület és annak időszaki kiadványai (folyóirata, évkönyvei, emlékkönyvei, tudományos füzetei) mindvégig nyitottak voltak bármely tudományág művelői számára.

E nyitottságnak beszédes bizonyítéka, hogy az Erdélyi Múzeum-Egyesület első tudományos ülésén, 1860. február 25-én Gyulai Pál *Adalék népköltészetünkhöz* címen bemutathatta és méltathatta népköltési gyűjtésének néhány darabját, gazdag nemzetközi összehasonlítás és esztétikai elemzés kíséretében (Gyulai P. 1859–1861, 1860a, 1860b). Az igazsághoz azonban az is hozzá tartozik, hogy az előadás vegyes érzelmeket keltett a hallgatóságban: csodálatot és csodálkozást, örömet és visszatetszést egyaránt.⁴ A tény azonban tény marad: az Erdélyi Múzeum-Egyesület indulásától fogva nyitottnak mutatkozott a tudományos vizsgálódás bármely területe iránt, lett légyen az kanonizált tudományág, vagy éppen alakulóban lévő szakterület. Így kaphatott helyet – változó intenzitással és eredménnyel – a népköltészet és néprajz iránti érdeklődés is az Egyesület életében – a bölcsélet, neveléstudomány, jogtudomány, klasszika-filológia, nyelvészet, irodalomelmélet és irodalomtörténet, könyvészet, történettudomány, régészet, művelődés- és művészettörténet mellett.

A népköltészet iránti érdeklődés eleinte alig-alig van jelen az Egyesület életében. Gyulai Pál előadása után évtizedeknek kell eltelnie, míg újból felszínre kerülnek népköltészeti témák az Egyesület felolvasó ülésein, s azt követően folyóiratának lapjain. E késlekedés semmiképpen sem az Erdélyi Múzeum-Egyesület közönyének tudható be, sokkal inkább annak az egyszerű tényállásnak, hogy azokban az évtizedekben indul meg a magyar népköltészet tudatos gyűjtése és kiadása – magyarán a népköltészet megismerése, s vele párhuzamosan egy új tudományág formálódása-alakulása. Az Erdélyi Múzeum-Egyesület a 19. század hatvanas-hetvenes-nyolcvanas éveiben, amikor is igen hangsúlyosan Pestre összpontosultak a szellemi erők, nem jelenthetett olyan tudományos központot, mely istápolója lehetett volna a formálódó folklórtudománynak. A folklórvizsgálatok

⁴ Gyulai így számolt be barátjának előadása fogadtatásáról: „Az Erdélyi Múzeum-Egylet első tudományos ülésén felolvasott értekezésemmel is megbuktam. A jó erdélyi mágnások nagyon csodálkoztak, hogy a kocsisoktól és szolgálóktól került költemények boncolásával merem mulattni őket. Különöcség és észfitogtatás az egész – volt a rövid, de kimerítő ítélet.” (Gyulai Pál levele Csengery Antalhoz, 1860. március 10. Somogyi S. 1961: 405). Gyulai előadása azonban más vonatkozásban is hatott: ez adott döntő indítást Kriza Jánosnak ahhoz, hogy a *Vadrózsákat* végre tető alá hozza.

– alapszabályaiból következően – a későbbiek során sem kaptak központi szerepet az Egyesület tevékenységében, az irodalomtörténet árnyékában azonban karakterisztikus kutatási területek otthonává lett a kolozsvári tudományos műhely a 20. században.

A folklórorientációt tulajdonképpen csak a 19. század nyolcvanas éveitől követhetjük nyomon az Erdélyi Múzeum-Egyesület tevékenységében, attól fogva azonban hol erőteljesebben, hol visszafogottabban megnyilvánuló, de állandó jelenlétével számolhatunk. Az Egyesület ilyen irányú tájékozódása kimutathatóan az egyetemi oktatással összefüggésben jött létre: a kolozsvári tudományegyetem magyar nyelv- és irodalom professzorának, Imre Sándornak népdalt vizsgáló felolvasásai/közleményei jelentették a nyitányt, majd a 19. század utolsó éveitől látványosan erőre kapó néprajzi vizsgálódások uszályában bontakozott ki a 20. század első évtizedeiben. A trianoni döntés után több mint egy évtizedig szünetelt a folyóirat megjelenése, csak 1930-tól indult újra, s töltötte be 1947-ig a magyar nyelvű tudományosság egyetlen fórumának szerepét. A harmincas években a lap igyekezett minél tágabb lehetőséget nyitni az egyetem nélkül maradt tudományos erőknél, a negyvenes években pedig az újraindított kolozsvári magyar nyelvű egyetemi oktatás tanszemélyzetének és a felnövekvő új néprajzos generációnak biztosított lehetőséget kutatási eredményeik közzétételére.

Az évek, évtizedek folyamán az *Erdélyi Múzeumban* sokféle folklórtárgyú publikáció látott napvilágot, ezek azonban tulajdonképpen öt tematikai csoportba sorolhatók: **1.** gyűjtések; **2.** a népköltészet elvi-elméleti problémái, módszertani kérdések; **3.** a folklórjelenségek történeti szemléletű vizsgálata; **4.** folklór és irodalom közti átmeneti műfajok; **5.** a román népköltészet ismertetése, román–magyar folklórkapcsolatok. A következőkben ezeket fogom röviden vázolni.

1. Áttekintve az *Erdélyi Múzeum* ötvenkét évfolyamát, megállapíthatjuk, hogy a folklórgyűjtés és annak szorgalmazása nem volt erős oldala sem az Egyesületnek, sem a folyóirat szerkesztőinek. Sok évtizedes működése alatt az Egyesület soha nem bocsátott ki gyűjtési felhívást, soha nem buzdított gyűjtésre, s az is csupán egyetlen alkalommal fordult elő az Egyesület életében, hogy anyagi támogatást nyújtson terepmunkát végző folklórgyűjtőnek: 1908 nyarán Seprődi János máramarosi ruténok körében végzett népzenei gyűjtésének költségeit fedezte, beleértve a gyűjtéshez szükséges eszközök (fonográf, viaszhengerek) biztosítását is. Ezt az

egy esetet leszámítva soha nem kezdeményezett gyűjtőmunkát, s a folyóirat szerkesztői pedig soha nem ismertették elvárásaikat a folklórszövegek lejegyzése, közlése tekintetében. Mindezek következtében az *Erdélyi Múzeum* köteteiben csak véletlenszerűen bukkannak fel kisebb-nagyobb folklórgyűjtések, melyek mind a lejegyzés módját, mind a szövegek hitelességét, műfaji megoszlását vagy rendszerezését tekintve igen tarka képet mutatnak. A gyűjtők esetleges jelentkezésének következtében az arányok eltorzultak mind a népköltészeti műfajokat, mind pedig a gyűjtőpontok földrajzi elhelyezkedését illetően: többnyire csak a Székelyföld és Kolozsvár közvetlen környéke került a gyűjtők szemhatárán belül, műfaji megoszlás tekintetében pedig a népi prózai hagyományok teljes mellőzését figyelhetjük meg. Az *Erdélyi Múzeumban* jelentkező gyűjtők kizárólag csak a verses hagyományokra figyeltek, s azon belül is a balladát részesítették előnyben. További arányeltolódást jelent az is, hogy a verses népköltészet darabjait Domokos Pál Péter 1937-es csiki gyűjtésétől (Domokos P. 1937) eltekintve dallam nélkül tették közzé feljegyzőik, akik között korábról már ismert gyűjtőkkel és teljesen ismeretlenekkel egyaránt találkozunk.

Sebesi Jób neve 1888-ban ismerősen csenghetett a folyóirat szerkesztői előtt, hiszen pár évvel korábban jelent meg a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* harmadik kötetében a Benedek Elekkel közös székelyföldi gyűjtése (Kriza J. – Orbán B. – Benedek E. – Sebesi J. 1882). Az viszont már kevésbé valószínű, hogy tudtak volna Gyulai Pál észrevételeiről, amelyekben a Benedek–Sebesi-féle balladák egy részének népi eredetét vonta kétségbe (l. Gyulai P. 1882: 444–445). Ennek tulajdonítható, hogy minden kritika nélkül elfogadta és közölte az Egyesület akkori periodikája Sebesi két terjedelmes balladaközleményét (Sebesi J. 1888a, 1888b), melyeknek hitelességét már a kortárs Sebestyén Gyula is megkérdőjelezte (Sebestyén Gy. 1889), a szakmai közvélemény pedig utólag egységesen hamisítványoknak tekintette. Sebesi tudatos hamisítási szándékáról árulkodik az a tény is, hogy a „balladák” mellé teóriát is gyártott: úgy közölte hamisítványait, mint annak bizonyítékait, hogy a hegyvidéki (székely) és az alföldi balladatípus között létezik egy átmeneti forma, az „erdélyi ballada”, amely oldottabb, nem annyira drámai, mint a székely (tulajdonképpen a régi stílusú) balladák többsége, de nem is annyira lírába hajló, mint az alföldi betyárballadák. Teóriája igazolására a régi székely balladák egyikét-másikát „feldúsította” ismétlésekkel, állandó jelzők sokaságával, vagy pedig új stílusú baleset és bűntényballadákkal próbált meggyőző lenni.

A szakmai utókor egyértelműen elvetette Sebesi Jób hamisítványait, a 19. század végi és 20. század eleji szakirodalomban azonban gyakran találkozzunk Sebesi e közleményeire való hivatkozással. Így van ez Kanyaró Ferenc esetében is, aki két alkalommal, 1906-ban és 1909-ben közölt székelyföldi népballadákat az *Erdélyi Múzeumban* (Kanyaró F. 1906, 1909), s a változatok számbavételekor rendszeresen hivatkozott Sebesi említett közléseire. Ez azonban mit sem von le Kanyaró publikációinak értékéből, melyek régi stílusú klasszikus balladákkal és baleset-, bűntény és siratóballadák változataival gazdagították a korabeli balladaismeretet. Meg kell emlékeznünk még a verses népköltészet két másik, kevésbé ismert gyűjtőjéről: Versényi Györgyről, aki a 20. század elején jelentkezett a Kolozsvár-környéki népdalokat, népies műdalokat és balladákat vegyesen tartalmazó gyűjtésével (Versényi Gy. 1901), melynek sajtószerű rendszerezési módjával nem érthetünk egyet, de szövegközléseiért számon kell tartanunk. Székely Pál 1944-es bálványosváraljai gyűjtését meg a gyűjtőpont megválasztásának jelentőségéért, nagyolt fonetikus szövegjegyzéséért, s nem utolsó sorban a rögzített szövegek fontosságáért kell jó emlékeztünkben megtartanunk (Székely P. 1944).

Székely Pál gyűjtése egyúttal a folklórgyűjtésben bekövetkezett szemléletváltásról is árulkodik: a szövegHITELESSÉG igényének egyre inkább dialektológiai vonzatai is jelentkeztek: Ennek folklorisztikai hozadékaként könyvelhetjük el, hogy nyelvjáráskutató nyelvészeink – Csúry Bálint, Balogh Ödön, Nagy Jenő – gyűjtésében szokásleírásokkal, néprajzi-népköltészeti feljegyzésekkel találkozhatunk az *Erdélyi Múzeum* lapjain a harmincas-negyvenes években (Csúry B. 1930, Balogh Ö. 1932, Nagy J. 1943). A népszokások iránti érdeklődést más vonatkozásban is felkarolta az Erdélyi Múzeum-Egyesület: a kolozsvári református teológiai intézet hallgatóinak 70 falura kiterjedő, téli néphagyományokat felölelő gyűjteményét az *Erdélyi Tudományos Füzetek* 103. számaként hozta nyilvánosságra az Egyesület 1939-ben (Makkai E. – Nagy Ö. 1939).

A szövegközlések mellett – ritkábban ugyan, de találkozunk olyan írással is az Erdélyi Múzeum-Egyesület időszaki kiadványainak lapjain, melyek a gyűjtött anyag feldolgozását, értelmezését tartalmazzák. Itt mindenek előtt Seprődi János kitűnő tanulmányára hivatkozhatunk, melyben szülőfaluja, Kibéd táncait ismertette és osztályozta igen alapos megfigyelések alapján (Seprődi J. 1909b), de idézhetjük Konsza Samu székely katonadalokat elemző írását is (Konsza S. 1934).

2. Bármennyire szórványos és esetleges volt a gyűjtési eredmények bemutatása az *Erdélyi Múzeumban*, visszatekintve úgy tűnik, hogy a folyóirat folklórral kapcsolatos tevékenységének sokkal maradandóbb részét képezik a gyűjtött és közzétett folklóradatok, mint a népköltészet elméleti-elvi problémáinak, vagy a folklórvizsgálatok módszertani kérdéseinek szentelt írások. A folklór mibenléte, a szóbeli költészet sajátosságai, a népdal műfaji problémái, képeinek szerkezete, a népdal fajai körül köröznak Imre Sándor tanulmányai az 1880-as évek derekán-végén (Imre S. 1886a, 1886b, 1889). Ezek az írások azonban Erdélyi János koncepciójához viszonyítva nem sok újat hoztak, így ma már csak tudománytörténeti adalékként tarthatjuk számon. Egyetlen vonatkozásban azonban Imre Sándor meghaladta Erdélyi elgondolásait: a népdalok természeti kezdőképének értelmezése dolgában. Erdélyivel ellentétben felismerte, hogy a népdal érzelmi-gondolati tartalma és a természeti kezdőképek között az esetek túlnyomó többségében kimutatható a szerves összefüggés, néha azonban kultúrtörténeti ismeretek is szükségesek ennek kiderítéséhez.

A műfajelméleti vizsgálódások mellett több szerző is foglalkozott vers-tani-stilisztikai kérdésekkel. Volt, aki irodalomelméleti oldalról közelített, például, a refrén kérdéséhez (Csernátoni Gy. 1886), vagy a magyar verse-lés jellegzetességeihez és problémáihoz (Torkos L. 1912), de volt kifejezetten folklórorientáltaságú vizsgálója is az alliteráció és gondolatrítmus már Gyulai által felvetett problémakörének, méghozzá finn–magyar összehasonlító kontextusban (Vikár B. 1899).

Említettem már korábban, hogy az *Erdélyi Múzeum* tudományos horizontján kívül rekedtek a folklórjelenségek vizsgálatának módszertani problémái. A folyóirat ötvenkét évfolyamában egyetlen olyan tanulmányt találunk, melyben azok az elvi szempontok fogalmazódtak meg, melyeknek érvényesülniük kellett volna a folklórgyűjtéstől kezdve a folklórjelenségek vizsgálatáig bárhol és bármikor. Az igazsághoz hozzátartozik, hogy ez a tanulmány – Gunda Béla írása (1945) – inkább az etnográfia problémáira kereste a választ, de érintőlegesen a folklórvizsgálatokra is kiterjedt. A *funkcionalizmus kérdése a néprajzban* címen a kolozsvári egyetem néprajzprofesszora annak a meggyőződésének adott hangot, s fejtette ki nézeteit 1945-ben, hogy a népi kultúrát csak mint szerves egészet szabad és kell vizsgálni, nem külön az anyagi és külön a szellemi kultúra jelenségeit, hiszen bármely civilizáció funkcionális egységet alkot, minden mindennel összefügg, bármelyik kultúra intézményei, jelenségei, tárgyai kölcsönösen

meghatározzák egymást, s ennek következtében több funkciót is betöltenek a társadalom életében. A néprajzi kutatásnak éppen az lenne a feladata, hogy a népi kultúrát egységében szemlélje és vizsgálja, ne tagolja mesterségesen külön szegmensekre az egymással szoros kapcsolatban álló dolgokat, jelenségeket. Gunda Béla tanulmányának az *Erdélyi Múzeumban* megfigyelhető konkrét hatásáról nem számolhatunk be: alig két évvel e tanulmány megjelenése után, 1947-ben megszűnt a folyóirat, s hamarosan a néprajz tanszék is. Gyanítjuk azonban, hogy az *Erdélyi Múzeumban* közölt írás gondolatai már korábban is ismertek lehettek Gunda tanítványai körében és a negyvenes években felnövekvő néprajzos nemzedék előtt, mert az *Erdélyi Múzeum* utolsó évfolyamaiban néhány olyan tanulmányra bukkanunk, melyek bizonyos folklórjelenségeket, szokáshagyományokat a funkcionalitásuk oldaláról közelítenek meg. Így jár el Faragó József a mezőszegi Pusztakamarás táncéletének vizsgálata során, vagy a magyarkapusi legényavatást elemző írásában (Faragó J. 1946, 1947), de Kovács Ágnes is, aki a kalotaszegi Ketesd mesekincsét a mesemondás funkcionalitásának függvényében tárta fel és értelmezte (Kovács Á. 1944).

A folklórvizsgálatok módszertanáról, ha nem is születtek átfogó összefoglalások, módszertani kérdések érintésével, taglalásával gyakorta találkozunk az *Erdélyi Múzeum* lapjain a különböző kiadványok recenzálása kapcsán. E műfajnak kiváló képviselője és egyben kérlelhetetlen szigoráról közismert művelője Seprődi János volt, aki elvszerű, de olykor a kíméletlenségig szókimondó bírálataiban rendre felvázolta azokat a követelményeket és elvárásokat, amelyek a szakszerű és megbízható népzenei gyűjtésnek, és általában mindenféle folklórgyűjtő- és publikáló tevékenységnek elengedhetetlen feltételei (l. Seprődi J. 1906, 1907, 1908, 1909a, 1914, 1915).

3. Elvi-elméleti szinten az Erdélyi Múzeum-Egyesület nem foglalkozott a folklórjelenségek történetiségének problematikájával sem. Folyóiratának lapjain azonban sűrűn találkozunk olyan kisebb-nagyobb adatközlő írásokkal, melyek a történeti szemlélet jegyében születtek. A forráskutatás, bizonyos szövegek, szokások, hiedelmek történeti előzményeinek, a közeli vagy távoli múltban való meglétének felderítése a századforduló éveitől kezdve, de különösen a két világháború közötti időben kedvelt elfoglaltsága volt nemcsak a folklórra szakosodott írástudóknak,

de történészeknek, irodalomtörténészeknek és nyelvészeknek egyaránt (Szabó T. A. 1930a, 1930b, 1932, 1941b; SZTA 1944, 1945a; Konsza S. 1939; Árvay J. 1947; Pálffy M. 1935). Boszorkányperek, népi gyógyászati emlékek, szokáshagyományok hiedelemanyagát bányászták ki a levéltári anyagból (Szamosi J. 1893, n. n. 1898, Komáromy A. 1901, Török I. 1908, Király P. 1911, Debreczy S. 1940, SZTA 1942, 1945b), vagy – fordított eljárással – a régészeti leletek titkainak megfejtéséhez saját koruk hiedelmeit hívták segítségül (Roska M. 1908, 1912, 1913); közmondásokat, szólásokat hoztak felszínre a régi szövegelemekből, de előkerült például 18. századi betlehemes játék (Szabó T. A. 1946), vagy olyan konkrét, datálható eseményhez kapcsolódó népi verselő hírverse is, melyet néhány évtized múlva népballadaként jegyeztek fel a gyűjtők (Dömötör S. 1930, Szabó T. A. 1930c). A szövegelemek felderítése mellett az *Erdélyi Múzeum* munkatársait erőteljesen foglalkoztatták a témavándorlás ország- és nyelvhatáron, évszázadokon vagy akár évezredekén átívelő jelenségei is (Binder J. 1892, Imre L. 1909, Gálos R. 1909, Elek O. 1914, Dömötör S. 1931). Az ebbe a témakörbe vágó írásokat a pozitivista jellegű adatgyűjtés, a hiteles feldolgozás és a megbízhatóság avatja fontos, forrásértékű közleményeké a ma embere számára.

4. A negyedik témakör, mely karakteresen kirajzolódik az *Erdélyi Múzeum* munkatársi gárdájának tevékenységében, a folklór és irodalom közti átmeneti műfajok tanulmányozásához kapcsolódik. Olyan alkotások vizsgálatához, melyek eredetük, megformálásuk, írásos létformájuk folytán irodalmi alkotásoknak tekinthetők, változatokban bujdosó létük, gyakran szóbeliségbe átcsapó életformájuk, kifejező eszközeiknek népi gyökerei viszont a folklórjelenségekhez kapcsolják. Ez a témakör volt a legtesthezállóbb a múzeumi csoportosulás, s azon belül is a múzeumi gondolat hívei számára, hiszen a kutatások egy része közvetlenül a múzeumi gyűjteményekhez kapcsolódott: azoknak a kéziratos világi énekeskönyveknek a feltárását, tanulmányozását és megismertetését jelentette, melyek közül sokat az Erdélyi Múzeum-Egyesület gyűjteményei mentettek meg az elkallódástól, vagy amelyeket a kutatók fedeztek fel erdélyi köz- vagy magángyűjteményekben. A kéziratos világi énekeskönyvek kutatásában úttörő volt Kanyaró Ferenc, aki a 1890-es évek folyamán több alkalommal is jelentkezett 17–18. századi énekeskönyvek, virágénekek vagy a kéziratos énekeskönyvek tréfás és csúfolódó darabjainak bemutatásával (Kanyaró

F. 1892, 1893, 1903). Kanyaró kezdeményezését hamarosan Ferenczi Zoltán folytatta a *Bocskor daloskönyv* énekeinek közzétételével (Ferenczi Z. 1898), Erdélyi Pál Horváth Ádám gyűjteményének ismertetésével (Erdélyi P. 1908), illetve Domokos Pál Péter egy 17. századi kéziratos énekeskönyv bemutatásával (Domokos P. 1939) –, hogy csak a legmarkánsabb eredményeket jelezzem –, majd a két világháború közötti időszakban Szabó T. Attila kutatásaiban és kéziratos énekeskönyv-katalógusában teljesedtek ki az ilyen irányú vizsgálódások (Szabó T. A. 1929, 1932, 1934, 1941a).

Folklor és irodalom határmezsgyéjén egyensúlyozó prózai műfajnak, az anekdotának a kutatásával tett szert országos hírnévre és szaktekintélyre György Lajos irodalomtörténész, egyetem tanár, az Erdélyi Múzeum-Egyesület egyik meghatározó személyisége, aki tudományos eredményeinek jelentős hányadát az *Erdélyi Múzeum* lapjain, illetve az *Erdélyi Tudományos Füzetekben* hozta nyilvánosságra. A Till Eulenspiegel magyar nyomait, a magyar anekdoták Naszreddin kapcsolatait vagy a vándoranekdoták eurázsiai kapcsolatrendszerét feltáró tudós az anekdota műfajának eredetéről, nemzetközi kapcsolatairól, folklor és irodalom határkérdéseiről nyújtott széleskörű tájékoztatást az általa szerkesztett *Erdélyi Múzeum* lapjain (György L. 1931, 1933, 1938, 1940).⁵

Folklor és irodalom határkérdéseivel szembesültek azok a kutatók is, akik a népkönyveknek az irodalomban és a néphagyományokban betöltött szerepét vizsgálták (Imre L. 1893, Gálos R. 1909).

5. A román népköltészet ismertetésének/népszerűsítésének kezdeményezője – az Erdélyi Múzeum-Egyesület felolvasó üléseinek gyakori szereplője – Moldován Gergely volt, aki származásánál fogva és tudományos érdeklődésének megfelelően a 19. század végén, illetve a 20. század elején számos tanulmányban foglalkozott a román népszokásokkal, a román néphiedelemvilágával, népköltészetének sajátosságaival, érzelem- és gondolatvilágával (Moldován G. 1887, 1888a, 1888b, 1890, 1902, 1905, 1914, 1916–1917).

A két világháború közötti időszakban pedig id. Kántor Lajos folytatott beható kutatásokat a román–magyar folklor-kapcsolatokról, illetve a román-

⁵ Az anekdota-kutatás további eredményeit l. Dömötör S. 1932, Csúry B. 1932.

nok magyarságképéről, amint az a román népköltészetben megnyilvánul (Kántor L. 1933a, 1933b).

Összegzésül ismételten hangsúlyozni szeretném, hogy az Erdélyi Múzeum-Egyesület, jóllehet célkitűzései között soha nem szerepelt a néprajzi-népköltészeti gyűjtés és kutatás, nem zárkózott el e fiatal tudomány-szakok művelése elől; folyóirata pedig, mely nem volt néprajzi szakfolyóirat, tág teret és lehetőséget biztosított a néprajzi-népköltészeti kutatások eredményeinek közzétételére, olyannyira, hogy utolsó évfolyamai – az egyetem tanszemélyzetének és fiatal diplomásainak köszönhetően – mind tematikai gazdagságuk, mind szakmai színvonaluk tekintetében akár néprajzi közlönyként is megállták volna helyüket.

Az Erdélyi Múzeum-Egyesület a kolozsvári tudományegyetemtől formálisan mindvégig független volt, valójában azonban úgy működött, mint az egyetem tudományos háttérintézménye. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint az a tény, hogy a népköltészeti-néprajzi orientáció azokban az időszakokban kapott hangsúlyosabb szerepet az Egyesület életében s következőképpen folyóirata lapjain, amikor az egyetemen néprajzi oktatás folyt: a századforduló körüli években és a 20. század negyvenes éveiben.

Szakirodalom

ÁRVAY József

1947 Szentivánnapi népszokásaink legrégebbi említése. *Erdélyi Múzeum* LII. (1–4) 99–100.

BALOGH Ödön

1932 Néprajzi jegyzetek a gyimesfelsőlóki és gyimesközéplóki csángókról. *Erdélyi Múzeum* XXXVII. (7–12) 332–353.

1942 Néprajzi jegyzetek a csügési magyarokról. *Erdélyi Múzeum* XLVII. (1) 29–46.

BINDER Jenő

1892 Néhány népies trufánk rokonsága. *Erdélyi Múzeum* IX. (7) 388–409.

CSERNÁTONI Gyula

1886 A refrain és alkalmazása a magyar költészetben. In: SCHILLING Lajos (szerk.): *Az Erdélyi Múzeum-Egylet Bölcsélet-, Nyelv- és Történelemtudományi Szakosztályának Kiadványai* III. (1–4) 159–200.

CSÚRY Bálint

1930 Néprajzi jegyzetek a moldvai magyarokról. *Erdélyi Múzeum* XXXV. (4–6) 155–176.

1932 Pápai Páriz Ferenc Faust-anekdótája. *Erdélyi Múzeum* XXXVII. (4–6) 233–234.

DEBRECZY Sándor

1940 Apaffi Anna orvosságos könyve (1677). *Erdélyi Múzeum* XLV. (4) 322–324.

DOMOKOS Pál Péter

1937 Régi csiki népdalok. *Erdélyi Múzeum* XLII. (4) 319–338.

1939 Zemplény János kéziratos énekeskönyve. (XVII. század) *Erdélyi Múzeum* XLIV. (4) 355–364.

DÖMÖTÖR Sándor

1930 Balogh Józsi balladája. *Erdélyi Múzeum* XXXV. (4–6) 196–197.

1931 A cigányok temploma. *Erdélyi Múzeum* XXXVI. (10–12) 391–403.

1932 Vida György facetiái. *Erdélyi Múzeum* XXXVII. (7–12) 272–293.

ELEK Oszkár

1914 A remete és az angyal. *Erdélyi Múzeum* XXXI. (3) 168–175.

ERDÉLYI Pál

1908 Horváth Ádám gyűjteménye. *Erdélyi Múzeum* XXV. (4) 238–253.

FARAGÓ József

1946 A tánc a mezőségi Pusztakamaráson. *Erdélyi Múzeum* LI. (1–4) 31–46.

1947 Legényavatás Magyarokiskapuson. *Erdélyi Múzeum* LII. (1–4) 112–118.

FERENCZI Zoltán

1898 A Bocskor daloskönyv énekei. I–IV. *Erdélyi Múzeum* XV. (7) 372–383, (8) 441–455, (9) 510–522, (10) 570–577.

FINÁLY Henrik

1874 A szerkesztőség bemutatja magát az olvasó közönségnek. *Erdélyi Múzeum* I. (1) 1–5.

1876 Titkári jelentés. Az Erdélyi Múzeum-Egylet közgyűlése március 6-kán. *Erdélyi Múzeum* III. (4) 63–72.

GÁLOS Rezső

1909 Mikés és a Gesta Romanorum egyik példája. *Erdélyi Múzeum* XXVI. (3) 308–309.

1911 A cinkotai kántorról szóló adomához. *Erdélyi Múzeum* XXVIII. (1) 74–75.

GUNDA Béla

1945 A funkcionalizmus kérdése a néprajzban. *Erdélyi Múzeum* L. (3–4) 180–194.

GYÖRGY Lajos

1931 Eulenspiegel magyar nyomai. *Erdélyi Múzeum* XXXVI. (10–12) 355–390 [Megjelent: Erdélyi Tudományos Füzetek, 40.]

1933 Magyar anekdotáink Naszreddin-kapcsolatai. *Erdélyi Múzeum* XXXVIII. (1–3) 65–85. [Megjelent: Erdélyi Tudományos Füzetek, 54.]

1938 Vándoranekdoták. *Erdélyi Múzeum* XLIII. (1) 13–26.

1940 A magyar nábob. *Erdélyi Múzeum* XLV. (3) 215–239.

GYÖRGY Lajos (szerk.)

1937 *Az Erdélyi Múzeum-Egyesület háromnegyedszázados tudományos működése. 1859–1934.* Kiadja az Erdélyi Múzeum-Egyesület, Cluj-Kolozsvár

GYULAI Pál

1859–1861 Adalék népünk költéséhez. In: BRASSAI Sámuel (szerk.): *Az Erdélyi Múzeum-Egylet Évkönyvei* I. Kiadja az Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 46–48. Kivonat

1860a Adalék népköltészetünkhez. *Budapesti Szemle* IX. (XXX) 272–299.

1860b Jegyzet az „Adalék népköltészetünkhez” című értekezéshez. *Budapesti Szemle* IX. (XXX) 300–302.

1882 Gyulai Pál jegyzetei a balladákhöz. In: KRIZA János – ORBÁN Balázs – BENEDEK Elek – SEBESI Jób (szerk.): *Székelyföldi gyűjtés.* (Magyar Népköltési Gyűjtemény, III.) Athenaeum Kiadó, Budapest, 444–445.

HERRMANN Antal

1899 Tájékoztató a néprajzi gyűjtés dolgában. *Erdélyi Múzeum* XVI. (2) 119–120.

IMRE Lajos

1893a A magyar Faust. *Erdélyi Múzeum* X. (3) 158–174.

1893b A magyar Faust. *Erdélyi Múzeum* X. (4) 236–253.

1909 Adalék a cinkotai kántorról szóló adomához. *Erdélyi Múzeum* XXVI. (3) 307–308.

IMRE Sándor

1886a A népdal alkata s képei. In: SCHILLING Lajos (szerk.): *Az Erdélyi Múzeum-Egylet Bölcelet-, Nyelv- és Történelemtudományi Szakosztályának Kiadványai* II. (1–4) 83–118.

1886b Népköltés, népdal. Gondolat-töredékek. In: SCHILLING Lajos (szerk.): *Az Erdélyi Múzeum-Egylet Bölcelet-, Nyelv- és Történelemtudományi Szakosztályának Kiadványai* II. (1–4) 267–316.

1889 A magyar népdal nemei (két közlemény). In: HEGEDŰS István (szerk.): *Az Erdélyi Múzeum-Egylet Bölcelet-, Nyelv- és Történelemtudományi Szakosztályának Kiadványai* VI. (1–6) 382–402, 465–486.

KÁNTOR Lajos

1933a Kölcsönhatás a magyar és román népköltészetben. In: GYÖRGY Lajos (szerk.): *Az Erdélyi Múzeum-Egylet Nagybányán 1932. augusztus 25–28. napján tartott tizenegyedik vándorgyűlésének Emlékkönyve*. Kiadja az Erdélyi Múzeum-Egylet, Kolozsvár, 29–38.

1933b Magyarok a román népköltészetben. *Erdélyi Múzeum* XXXVIII. (1–3) 46–64.

KANYARÓ Ferenc

1892 Virágénekek a XVII. és XVIII. századból. *Erdélyi Múzeum* IX. (9) 546–557.

1893 Régi magyar virágénekek. (Solymosi József daloskönyve.) *Erdélyi Múzeum* X. (2) 69–101.

1903 Tréfás versek és gúnyénekek a régi magyar népies költészetből. *Erdélyi Múzeum* XX. (9) 494–516.

1906 Régi székely balladák. *Erdélyi Múzeum* XXIII. (1) 49–52.

1909 Régibb székely népballadák változatai. *Erdélyi Múzeum* XXVI. (4) 335–342.

KIRÁLY Pál

1911 A magyar boszorkányok (Komáromy Andor oklevéltára nyomán). *Erdélyi Múzeum* XXVIII. (3) 165–169.

KOMÁROMY Andor

1901 A kolozsvári boszorkányperekről. *Erdélyi Múzeum* XVIII. (4) 185–201.

KONSZA Samu

1934 Katonadalok a székely népköltészetben. In: GYÖRGY Lajos (szerk.): *Az Erdélyi Múzeum-Egylet Sepsiszentgyörgyön 1933. augusztus 27–29. napjain tartott tizenkettedik vándorgyűlésének Emlékkönyve*. Kiadja az Erdélyi Múzeum-Egylet, Kolozsvár, 52–58.

- 1939 Adalék a népköltészeti termék születéséhez. *Erdélyi Múzeum* XLIV. (3) 291–293.
- KOVÁCS Ágnes
- 1944 A kalotaszegi Ketesd mesekincse. *Erdélyi Múzeum* XLIX. (3–4) 386–423.
- KRIZA János – ORBÁN Balázs – BENEDEK Elek – SEBESI Jób
- 1882 *Székelyföldi gyűjtés*. (Magyar Népköltési Gyűjtemény, III.) Athenaeum Kiadó, Budapest
- MAKKAI Endre – NAGY Ödön (szerk.)
- 1939 *Adatok téli néphagyományaink ismeretéhez*. Hetven néprajzi gyűjtő munkája alapján összeállította Makkai Endre és Nagy Ödön. (Erdélyi Tudományos Füzetek, 103.) Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár
- MOLDOVÁN Gergely
- 1887 A mőcokról. In: SCHILLING Lajos (szerk.): *Az Erdélyi Múzeum-Egylet Bölcelet-, Nyelv- és Történelemtudományi Szakosztályának Kiadványai* IV. (1–4) 79–115.
- 1888a Szárnyasok a román nép eszmevilágából. In: HEGEDŰS István (szerk.): *Az Erdélyi Múzeum-Egylet Bölcelet-, Nyelv- és Történelemtudományi Szakosztályának Kiadványai* V. (1–6) 1–23, 81–114.
- 1888b A varázsköltés a románoknál. In: HEGEDŰS István (szerk.): *Az Erdélyi Múzeum-Egylet Bölcelet-, Nyelv- és Történelemtudományi Szakosztályának Kiadványai* V.(1–6) 259–294.
- 1890 A román nép hitvilágából. In: HEGEDŰS István (szerk.): *Az Erdélyi Múzeum-Egylet Bölcelet-, Nyelv- és Történelemtudományi Szakosztályának Kiadványai* VII. (1–6) 73–91, 174–190, 271–297.
- 1902 A román katona lelki világa. *Erdélyi Múzeum* XIX. (3) 113–130.
- 1905a A szerető leírása a román népdalban. *Erdélyi Múzeum* XXII. (4) 181–193.
- 1905b A szerető leírása a román népdalban. *Erdélyi Múzeum* XXII. (5) 255–270.
- 1914a A tündérnök a román népmesében. *Erdélyi Múzeum* XXXI. (3) 133–144.
- 1914b A tündérnök a román népmesében. *Erdélyi Múzeum* XXXI. (4) 214–218.

1916–17 A szerelem a román népdalban. *Erdélyi Múzeum* XXXIII–XXXIV. 73–102.

NAGY Jenő

1943 Lakodalom a kalotaszegi Magyarvalkón. *Erdélyi Múzeum* XLVIII. (3–4) 391–405.

n. n.

1898 A babona áldozata. *Erdélyi Múzeum* XV. (8) 473.

OLOSZ Katalin

2009 Az Erdélyi Múzeum-Egyesület és az Erdélyi Múzeum népköltészettel kapcsolatos tevékenysége (1859–1948). *Erdélyi Múzeum* LXXI. (3–4) 137–145.

PÁLFFY Márton

1935 Cserei Mihály történeti adomái és apoftegmai. *Erdélyi Múzeum* XL. (7–9) 249–268.

RAJKA László

1937 A Bölcsészeti-, Nyelv- és Történettudományi Szakosztály története. 1860–1934. In: GYÖRGY Lajos (szerk.): *Az Erdélyi Múzeum-Egyesület háromnegyedszázados tudományos működése. 1859–1934.* Kiadja az Erdélyi Múzeum-Egyesület, Cluj-Kolozsvár, 3–36.

ROSKA Márton

1908 A nap a babonákban. *Erdélyi Múzeum* XXV. (4) 254–255.

1912 A tűz. In: ERDÉLYI Pál (szerk.): *Az Erdélyi Múzeum-Egyesület Vajdahunyadon 1911. október 7–9. napján tartott hatodik Vándorgyűlésének Emlékkönyve.* Kiadja az Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 72–93.

1913 Az őskori temetkezés zsugorító módja okáról. *Erdélyi Múzeum* XXX. (1) 31–40.

SEBESI Jób

1888a Erdélyi népballadák. In: HEGEDŰS István (szerk.): *Az Erdélyi Múzeum-Egyesület Bölcsészeti-, Nyelv- és Történelemtudományi Szakosztályának Kiadványai* V. (1–6) 132–150.

1888b Adalékok népköltésünkhöz. In: HEGEDŰS István (szerk.): *Az Erdélyi Múzeum-Egyesület Bölcsészeti-, Nyelv- és Történelemtudományi Szakosztályának Kiadványai* V. (1–6) 498–516.

SEBESTYÉN Gyula

1889 Sebesi Jób újabb népköltészeti gyűjtései. *Egyetemes Philológiai Közöny* XIII. (4) 409–411.

SEPRÓDI János

- 1906 Két újabb népköltési gyűjtemény. [A MNGY VI. és VII. kötetéről.] *Erdélyi Múzeum* XXIII. (2) 150–166.
- 1907 Magyar népköltési gyűjtemény VIII. kötet. Dunántúli gyűjtés. Gyűjtötte és szerkesztette Dr. Sebestyén Gyula. *Erdélyi Múzeum* XXIV. (1) 56–58.
- 1908a A magyar népdal zenei fejlődése. *Erdélyi Múzeum* XXV. (5) 293–327.
- 1908b A magyar népdal zenei fejlődése. *Erdélyi Múzeum* XXV. (6) 349–367.
- 1909a Felelet dr. Fabó Bertalan válaszára. *Erdélyi Múzeum* XXVI. (2) 233–243.
- 1909b A székely táncokról. *Erdélyi Múzeum* XXVI. (4) 323–334.
- 1914 Cîntece populară românești din comitatul Bihor (Ungaria) Culese și notate de Béla Bartók profesor la Academia regală de muzică din Budapesta. București, 1913. *Erdélyi Múzeum* XXXI. (4) 229–232.
- 1915 Népköltési gyűjteményeink hiányai. *Erdélyi Múzeum* XXXII. [sz. n.] 164–206.

SOMOGYI Sándor (szerk.)

- 1961 *Gyulai Pál levelezése 1843-tól 1867-ig*. Sajtó alá rendezte és a jegyzeteket írta Somogyi Sándor. (A magyar irodalomtörténetírás forrásai, 4.) Akadémiai Kiadó, Budapest

SZABÓ T. Attila

- 1929 Az Erdélyi Múzeum-Egylet XVI–XIX. századi kéziratos énekeskönyvei. *Erdélyi Irodalmi Szemle* VI. (3–4) 284–304 [Megjelent: Erdélyi Tudományos Füzetek, 20.]
- 1930a Lupuj vajda történetének ismeretlen változata. *Erdélyi Múzeum* XXXV. (7–9) 311.
- 1930b Egy ismert és egy ismeretlen kuruckori ének. *Erdélyi Múzeum* XXXV. (7–9) 271–277.
- 1930c Balogh Józsi balladájának változatai. *Erdélyi Múzeum* XXXV. (10–12) 372–373.
- 1932 Adalékok és szempontok a magyar diákéneklés irodalomtörténeti vizsgálatához. In: GYÖRGY Lajos (szerk.): *Az Erdélyi Múzeum-Egylet Nagyenyedén 1931. augusztus 28-30. napján tartott tizedik vándorgyűlésének Emlékkönyve*. Kiadja az Erdélyi Múzeum-Egylet, Kolozsvár, 52–62.

- 1934 *Kéziratos énekeskönyveink és verses kézírataink a XVI–XIX. században.* k. n., Zilah
- 1941a Újabb adatok és pótlások kéziratos énekeskönyveink és verses kézírataink könyvészetéhez. *Erdélyi Múzeum* XLVI. (1–2) 51–70.
- 1941b Két népdalunk szövegének forrása. *Erdélyi Múzeum* XLVI. (3–4) 259–264.
- 1946 Egy XVIII. századközepi népies betlehemes játék. *Erdélyi Múzeum* LI. (1–4) 121–127.
- SZAMOSI János
- 1893 Egy régi görög álmoskönyvről. *Erdélyi Múzeum* X. (4) 205–219.
- SZÉKELY Pál
- 1944 Bálványosváráljai ballada- és dal-szövegek, töredékek. *Erdélyi Múzeum* XLIX. (1–2) 197–201.
- SZTA [Szabó T. Attila]
- 1942 Néhány adat a „babonás helynevek”-hez. *Erdélyi Múzeum* XLVII. (2) 271.
- 1944 A diák dicsérete. *Erdélyi Múzeum* XLIX. (3–4) 486–487.
- 1945a Egy állítólagos Kemény-ének. *Erdélyi Múzeum* L. (1–2) 120–122.
- 1945b A himlő népies gyógyítása Erdélyben a XIX. század elején. *Erdélyi Múzeum* L. (3–4) 275.
- TORKOS László
- 1912a A magyar verselmélethez. *Erdélyi Múzeum* XXIX. (1) 72–83.
- 1912b A magyar verselmélethez. *Erdélyi Múzeum* XXIX. (2) 150–158.
- 1912c A magyar verselmélethez. *Erdélyi Múzeum* XXIX. (3) 221–238.
- TÖRÖK István
- 1908 Apróságok. *Erdélyi Múzeum* XXV. (4) 272.
- VERSÉNYI György
- 1901a Kolozsvárvidéki népdalok. *Erdélyi Múzeum* XVIII. (5) 253–268.
- 1901b Kolozsvárvidéki népdalok. *Erdélyi Múzeum* XVIII. (6) 331–348.
- VIKÁR Béla
- 1899 A Kalevala és a székely népköltés. *Erdélyi Múzeum* XVI. (2) 72–90.

Almási István

Népzenekutató műhely Kolozsváron

Constantin Brăiloiu egykori munkatársa, Harry Brauner kezdeményezésének eredményeképpen 1949. április 6-án Bukarestben a Művelődésügyi Minisztérium fennhatósága alatt megalakult a Folklorintézet. Voltaképpen két jelentékeny népzenei gyűjteményt vontak össze, hogy a korszerű kutatások alapjául szolgáljanak: a régebbi Oktatási és Művelődési Minisztérium Fonogramm Archívumát és a Román Zeneszerzők Társaságának Folklor Archívumát. Az előbbit George Breazu alapította volt 1927-ben, az utóbbit Constantin Brăiloiu 1928-ban.¹ A második világháborút követő időszakban érvényesített nemzetiségpolitikai irányvonalnak megfelelően, ugyancsak 1949 tavaszán létrehívták a Folklorintézet Kolozsvári Osztályát azzal a rendeltetéssel, hogy az erdélyi román folklór mellett a romániai magyar népzene, népköltészet és néptánc, illetve később még az erdélyi szász népköltészet gyűjtésének, tárolásának, rendszerezésének, tanulmányozásának és kiadásának tudományos műhelye legyen. Az anyaintézménnyel ellentétben a kolozsvári fiók nem örökölt korábban hangfelvevőgéppel rögzített, hatalmas népzenei kincsesládát. Egyedül Jagamas János vitte oda, kinevezése után, a Kászon-patak mentén fekvő falvakban, Csíkménaságon, az udvarhelyszéki Kápolnásfaluban és a mezőségi Kendilónán a negyvenes évek elején készített, értékes helyszíni lejegyzéseit, mintegy 350 dallamot. Ettől eltekintve a munkát az alapfeltételek fokozatos megteremtésével kellett kezdeni.

Az évtizedek során a tudományos és a művelődési életnek a változó ideológiai-politikai szempontok szerinti átszervezései természetesen a Kolozsvári Osztályra is kihatottak. Más-más fölöttes szerv irányítása és felügyelete alá kerülve többször módosult a tevékenységi területe s követezképpen az elnevezése is. 1964-ben, amikor új életre keltették a

¹ Brăiloiu archívuma 1928-ban intézményesült, valójában már 1925 óta működött.

Román Tudományos Akadémia kutatóintézeteit, az Osztályt az Akadémia Kolozsvári Fiókja alá rendelték, s egyszersmind feladatkörét kibővítették a tárgyi néprajzzal, új elnevezése pedig a Román Szocialista Köztársaság Akadémiája Kolozsvári Fiókjának Etnográfiai és Folklor Osztálya lett. Ugyanabban az évben, miután Ion Muşlea, a legnagyobb tekintélyű erdélyi néprajztudós kapott osztályvezetői megbízatást, az általa 1930-ban szintén Kolozsváron létesített akadémiai Folklor Archívumot egyesítették az Osztállyal. Ezért azóta általában 1930-tól számítják az intézmény történetét. 1969-ben ismét fordulat következett be: az újonnan létrehozott Társadalmi és Politikai Tudományok Akadémiája Kolozsvári Társadalomtudományi Központjához helyezték át Etnográfiai és Folklor Alosztályként (közös igazgatás alatt olyan szakágakkal, mint a jog- és közgazdaságtudomány, a filozófia, a szociológia, a lélektan és a neveléstudomány). 1975-ben – úgymond a kutatás, az oktatás és a termelés egységének biztosítása céljából – az Osztály a többi kutatócsoporttal együtt a Babeş–Bolyai Egyetem Társadalomtudományi Központjához került. 1990 elején különvált a sokféle tudományágtól, és azóta – mint a Román Tudományos Akadémia Kolozsvári Folklor Archívuma – önállóan működik. A gyakori névváltozás, illetve a kutatási terület időnkénti bővülése vagy szűkülése ellenére a szakmai köztudat mindig Kolozsvári Folklorintézetként és az erdélyi magyar népzene kutatás műhelyeként tartotta számon.

Az 1949-es induláskor az intézet vezetője a népzene kutató Szegő Júlia volt. Mellette egy magyar és egy román etnomuzikológus, Jagamas János és Ioan R. Nicola, valamint egy néptánc kutató, Elekes Dénes volt a munkaközösség tagja. Utóbbi azonban nemsokára távozott. Helyét a népköltészetet kutató Faragó József foglalta el, és később rövid ideig ő irányította a csoport tevékenységét. Öt éven át Jagamas János, majd 1959 őszétől 1960 májusáig háromtagú testület állt az intézet élén: Jagamas János, Ioan R. Nicola és George Sbârcea. Ezután a következők voltak osztályvezetők: 1960-tól Virgil Medan, 1964-től Ion Muşlea, 1966-tól Dumitru Pop, 1969-től Ion Talos, majd 1985-től máig Ion Cuceu (1990-től igazgatói címmel).

A továbbiakban a magyar népzene kutatók és munkásságuk ismertetésére szorítkozom. 1954 és 1959 között Gurka László mint tudományos munkatárs, 1958 és 1962 között Schuster Nagy Ildikó mint archivista dolgozott az intézetben. 1957 és 2004 között Almási István látott el népzene kutatói feladatokat. 1957-ben nyugdíjba vonult Szegő Júlia. Három év múlva az álláshalmazást tiltó törvényre való hivatkozással Jagamas

Jánost, akárcsak Ioan R. Nicolát, felszólították, hogy döntsön: tudományos főmunkatársi vagy a kolozsvári Gheorghe Dima Zeneművészeti Főiskolán betöltött tanári tisztségét kívánja megtartani. Mindketten az utóbbit választották. Így 1960 és 2004 között az intézetnek egy magyar népzenekutatója volt.

Létezésének első évtizedében az osztály nem egy vállalkozásában külső munkatársak is közreműködtek. A legtöbben Jagamas János tanítványai voltak, akik már főiskolai hallgató korukban, tanáruk útmutatásával bekapcsolódtak a népdalgyűjtési, lejegyzési és kiadási tevékenységbe, és egész életpályájukat meghatározta a folklorisztikához való kötődésük. A legismertebb nevek: Ligeti György, Sárosi Bálint, Szenik Ilona,² Kallós Zoltán, Forrai G. Magdolna, Demény Piroska,³ Sebestyén Dobó Klára, Kusztosné Szabó Piroska és Zsizsmann Ilona. Lejegyzett anyagukat rendszerint átadták az intézet archívumának. Jagamas János távozása után azonban kapcsolatuk az osztállyal meggyérült, és egyre ritkább kivételnek számított, ha valaki a gyűjtését az intézet dallamtárában kívánta elhelyezni. Ilyen kivétel volt Horváth István, az ismert költő, aki készséges segítőtársa volt Jagamasnak magyarórdi kutatásai idején, és ragaszkodott ahhoz, hogy saját értékes magnetofon-felvételeiről másolat készüljön az archívum számára. Említésre érdemes anyaggal gazdagították a dallamtárat azok az önkéntes gyűjtők is, akik 1957-ben a *Művelődési Útmutatóban* közzétett pályázati felhívás ösztönzésére jegezték le és küldtek be népdalokat: Balázs Árpád Körösfőn, Fülöp József Korondon, Kónyi József Magyarapason, Nagy Ferenc Buzaházán, Szabó Kálmán pedig Magyarzsákodon, Pipén, Székelyszenterzsébeten és Székelyvéckén végzett gyűjtést. Az utóbbi évtizedekben mindenesetre inkább a magángyűjtemények gyarapodása és egyéni hasznosítása volt tapasztalható. Az intézetnek a kutatási célkitűzések ésszerű összehangolásában hajdan játszott szerepe tehát megszűnt.

A kolozsvári folkloristák hosszú ideig kénytelenek voltak a magyarországi szakemberektől elszigetelve dolgozni. Mindössze Kodály Zoltán és Jagamas János 1950 és 1964 között váltott néhány levele révén adódott valamelyes összeköttetés. Az elzárttság jege 1967-ben tört meg, amikor budapesti néprajzkutatók kezdtek Erdélybe látogatni. A kapcsolatteremtésben

² Neve az 1950-es években többnyire J. Szenik Ilona változatban fordult elő.

³ Régebben Cs. Szabó Piroska, illetve D. Szabó Piroska néven szerepelt.

Kósa László és Martin György járt az élen. Ám teljesen akadálytalan kartársi viszonyok igazából csak az 1989-es decemberi fordulat után bontakoztak ki és állandósultak.

A személyes találkozások és véleménycserék sokáig tartó hiánya, valamint a helyi, politikai sugalmazású elvárások ellenére az erdélyi magyar népzene kutatása a kolozsvári műhelyben az első naptól kezdve mindvégig következetesen a magyar népzene tudomány általános törekvéseihez, elveihez és módszereihez igazodott. Ez mindenekelőtt annak volt köszönhető, hogy Jagamas János, a romániai magyar zenefolklorisztika irányító személyisége budapesti zeneakadémiai tanulmányai idején Kodály Zoltán révén ismerkedett meg a népdalkutatás feladataival. A legfontosabb tennivaló újabb és újabb adatok feltárása volt. Először is a régebben gyűjtött és kiadott anyag – főként időhiányra, részben pedig szemléletmódbeli és kutatásszervezési okokra visszavezethető – területi meg műfaji aránytalanságainak és hézagainak kiegyenlítését, illetve pótlását kellett minél sürgetőbben megoldani. Az intézet tagjai haladéktalanul munkához is láttak azokon a tájakon, amelyekre korábban nem jutottak el a folkloristák, és amelyekről elégtelen mennyiségű adat került elő. Gyűjtési gyakorlatukban Bartók Béla és Constantin Brăiloiu részletesen kidolgozott módszertani elveit követték. Nagy mennyiségű dallamot sikerült összegyűjteniük a Fekete-Körös völgyében, az Érmelléken, a Szilágyságban, Szatmár megyében, a Lápos völgyében, Kalotaszegen, a Mezőségen, Aranyosszéken, a Maros és a Kis-Küküllő közén, a Nagy-Szamos és a Felső-Maros mentén, Hunyad megyében, Nyárad mentén, a Nyikó mentén, sóvidéki, gyergyói, csíki, kászoni, gyimesi, Homoród menti, háromszéki, barcasági és moldvai falvakban.

A gyűjtőterület kiszélesítésével párhuzamosan mélyült is a kutatás. Népzenei monográfiák összeállításának szándékával a kalotaszegi Inaktelkén és a moldvai Trunkon Jagamas és követői megpróbálták úgyszólván az egész dalkincset felszínre hozni, az egyéniségvizsgálat jegyében pedig egy magyarói (Felső-Maros menti) és egy szurduki (Zsibó környéki), kiemelkedően nagy tudású énekestől egyenként több mint félezer dalt jegyeztek le. Az alkalomhoz nem kötött szöveges népzene műfajain kívül a hangszeres táncdallamoknak és a népszokásokhoz fűződő daloknak is fokozott figyelmet szenteltek. (Sajnos a monografikus kísérletek nem jutottak túl az adatgyűjtésnek, a változatcsoportok összeállításának és egy-két részletkérdés kidolgozásának a szakaszán.)

Kezdetben, noha 1949 és 1953 között rendelkezésükre állott a fonográf, a kutatók eszköztárát elsősorban a kottapapír, a ceruza, a radír és a szalagmetronóm alkotta. A legtöbb dallamot a terepen hallás szerint írták le. Gépi felvételeket csak az énekesek és repertoárjuk előzetes megismerése és körültekintő kiválasztása után készítettek. 1953-ban az osztály felszerelése kiegészült magnetofonnal, s attól kezdve hovatovább nagyobb lett a mágneses szalagra rögzített adalékok aránya, ám a helyszíni lejegyzések sem szüneteltek. Az archívumban őrzött mintegy 20 000 magyar vokális és hangszeres népzenei adat a gyűjtési technika tekintetében a következőképpen oszlik meg: kb. 9500 helyszíni lejegyzés, 1200 fonográf- és 9300 magnetofon-felvétel. Használhatóságuk idejének meghosszabbítása érdekében a fonográfhengereken levő hangzó anyagot 1973-ban átmásoltuk magnetofonszalagokra. Most pedig folyamatban van a hangfelvételek digitalizálása. A dallamkészletben való eligazodást a gyűjtések időrendje alapján vezetett nyilvántartási, illetve a megyék, s azokon belül a helységek betűrendje szerint összeállított földrajzi katalógus, továbbá az egyes felvételekhez tartozó magnetofonlapok, valamint az adatközlőket és dalmismeretüket bemutató ún. személyi lapok könnyítik meg. A gyűjtést és a lejegyzést kisebb-nagyobb késéssel követte a dalanyag elemzése és rendszerezése, majd az adalékokból leszűrhető tanulságok összefoglalása. Jagamas János hajlottabb korában alkotott két művét, a *Magyaró énekes népzeneje. Egy Felső-Maros menti falu magyar néphagyományaiából* című gyűjteményét és *A népzene mikrokozmoszában* című tanulmánykötetét (Jagamas J. 1984a, 1984b), azért illik itt megemlíteni, mert jóllehet már több mint két évtizede nem volt az intézet tagja, azon kívül, hogy mindkét könyv alapanyagát még az ötvenes években, mint az osztály tudományos főmunkatársa, illetőleg vezetője gyűjtötte össze, amikor a magyarói könyv sajtó alá rendezési munkálatait végezte és *Szemelvény Trunk népzenejéből* című tanulmányát írta (Jagamas J. 1984c: 208–227), ismét naponta bejárt az intézetbe, hogy magnetofonfelvételeit újrhallgatva ellenőrizze és kiegészítse korábban készített lejegyzéseit.

Az ötvenes és a hatvanas évek kiadványai közül Szegő Júlia és Sebestyén Dobó Klára *Kötöttem bokkrétát. 150 népdal* című antológiája (Szegő J. – Sebestyén Dobó K. 1958), valamint Olosz Katalin és Almási István *Magyargyerőmonostori népköltészet* című gyűjteményének (Olosz K. – Almási I. 1969) zenei fejezete készült a kolozsvári műhelyben. A két kötet megjelenési éve közötti bő évtized volt az az időszak, amelyben egyetlen

folklorisztikai jellegű könyv sem jelent meg. Még a tudományos igényű meseközreadás is szünetelt. Persze nem a folkloristák váltak mind egyszerre terméketlenné.

A könyvkiadók és a szerkesztőségek érdeklődése a népi műveltség iránt – nyilvánvalóan a politikai szélfúvás átmeneti enyhülése nyomán – jól érzékelhetően 1968-ban kezdett élénkülni. A havonta megjelenő *Művelődés Vadrózsák* című rovatában sorra tűntek fel néprajzi vonatkozású írások, köztük számos népdalközlés is. 1970-ben a marosvásárhelyi Népi Alkotások Háza – hosszadalmas vitatkozások és alkudozások árán – közreadta Iosif Herța – Almási István *245 melodii de joc – népi táncdallam – Tanzmelodien* című gyűjteményét, mely magyar, román és szász szöveges táncdalokat meg hangszeres dallamokat tartalmazott (Herța I. – Almási I. 1970). 1972-ben a Kriterion Könyvkiadónál napvilágot látott a *Tavaszi szél vizet áraszt* című, nagy példányszámú, népszerűsítő célú daloskönyvem (második, bővített kiadása 1982-ben), majd 1979-ben ugyanott a *Szilágysági magyar népzene* című gyűjteményem (Almási I. 1972, 1982, 1979). A Faragó József összeállította *Virágok vetélkedése. Régi magyar népballadák* című antológiában az alkotások több mint egyharmada a magam válogatta és gondozta dallamokkal együtt jelent meg 1986-ban (Almási I. – Faragó J. szerk. 1986).

A kolozsvári kutatóknak arra is volt gondjuk, hogy az erdélyi magyar népzene tudomány múltbeli nagyjainak munkásságát áttekintsék és méltassák. Ebben a vonatkozásban két műre utalok: Szegő Júlia *Bartók Béla, a népdalkutató* című, először 1956-ban közzétett könyvére, valamint a *Seprődi János válogatott zenei írásai és népzenei gyűjtése* című, 1974-ben Benkő Andrástól sajtó alá rendezett kötetre, melyhez a népzenei gyűjtést magam készítettem elő kiadásra, és a bevezető tanulmány megírásában is közreműködtem (Szegő J. 1956, Benkő A. szerk. 1974).

Javarészt a kolozsvári osztály archívumában tárolt adalékok beható vizsgálata alapján született meg Szenik Ilona *Erdélyi és moldvai magyar siratók, siratóparódiák és halottas énekek* című könyve (Szenik I. 1996), valamint *Adalékok a bővílt soros népdalok kérdéséhez* című tanulmánya (Szenik I. 1999: 158–210). Szintén az intézet dallamtára őrzi azokat a népdalokat, amelyeket Sebestyén Dobó Klára gyűjtött 1952-ben, és csaknem fél évszázaddal később adott közre *Én elmenyek kicsi búval. Kászoni népzene és néphagyományok 1952-ből* címmel (Sebestyén Dobó K. 2001).

A Kolozsvári Folklórintézet munkaterveiben szereplő kutatási témák közül az évtizedek folyamán kiváltképpen a következők voltak lényegesek és gyümölcsözők: a népdalgyűjtés módszertani problémái; az erdélyi népzene kutatás története; az etnikai kölcsönhatások; a népzene osztályozási, rendszerezési és tipológiai kérdései. Az ilyen (és más) tárgykörökben keletkezett írások romániai, magyarországi és németországi folyóiratokban, illetve gyűjteményes kötetekben láttak napvilágot, továbbá elhangzottak előadásként tudományos tanácskozásokon. Jelenleg a népzenei archívum számítógépes adatbázisának elkészítése az elsőrendű feladat.

Szakirodalom

ALMÁSI István

1972 *Tavaszi szél vizet áraszt. 200 magyar népdal.* (2., bővített kiadása 230 népdallal: 1982-ben) Kriterion Könyvkiadó, Bukarest

1979 *Szilágysági magyar népzene.* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest

ALMÁSI István – FARAGÓ József (összeáll.)

1986 *Virágok vetélkedése. Régi magyar népballadák.* [Faragó József gondozásában. A dallamokat válogatta és sajtó alá rendezte Almási István.] Kriterion Könyvkiadó, Bukarest

ALMÁSI István – HERȚEA, Iosif (szerk.)

1970 *245 melodii de joc – népi táncdallam – Tanzmelodien.* Népi Alkotások Háza, Marosvásárhely

ALMÁSI István – OLOSZ Katalin (szerk.)

1969 *Magyargyerőmonostori népköltészet.* [A szöveggyűjtemény Olosz Katalin, a dallamgyűjtemény Almási István munkája.] Irodalmi Könyvkiadó, Bukarest

BENKŐ András (szerk.)

1974 *Seprődi János válogatott zenei írásai és népzenei gyűjtése.* [A bevezető tanulmányt írta Almási István, Benkő András, Lakatos István. A zenei írásokat Benkő András, a népzenei gyűjtést Almási István rendezte sajtó alá.] Kriterion Könyvkiadó, Bukarest

JAGAMAS János

1984a *Magyaró énekes népzeneje. Egy Felső-Maros menti falu magyar néphagyományyaiból.* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest

1984b *A népzene mikrokozmoszában. Tanulmányok.* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest

1984c Szemelvény Trunk népzenejéből. In: Uő: *A népzene mikrokozmoszában. Tanulmányok.* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 208–227.

SEBESTYÉN DOBÓ Klára

2001 *Én elmenyek kicsi búval. Kászoni népzene és néphagyományok 1952-ből.* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest–Kolozsvár

SZEGŐ Júlia

1956 *Bartók Béla, a népdalkutató.* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest

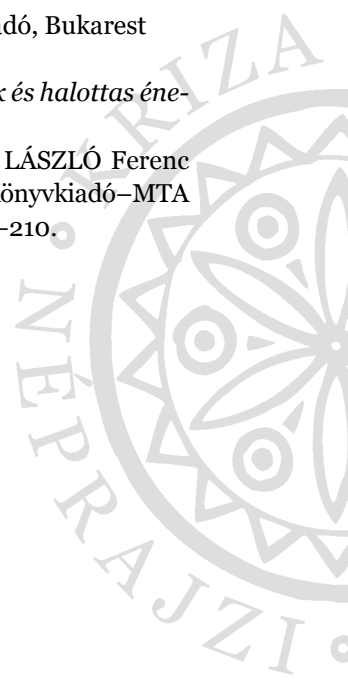
SZEGŐ Júlia – SEBESTYÉN DOBÓ Klára

1958 *Kötöttem bokrétát. 150 népdal.* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest

SZENIK Ilona

1996 *Erdélyi és moldvai magyar siratók, siratóparódiák és halottas énekek.* Kriterion Könyvkiadó, Kolozsvár–Bukarest

1999 Adalékok a bővílt soros népdalok kérdéséhez. In: LÁSZLÓ Ferenc (szerk.): *Zenetudományi írások 1998.* Kriterion Könyvkiadó–MTA Zenetudományi Intézete, Bukarest–Budapest, 158–210.

Cseke Péter

**A műveltségteremtés bartóki-kodályi útján.
Az Erdélyi Fiatalok falukutatásainak néprajzi
és népművészeti szempontjai**

A harmincas évek ifjúsági mozgalmainak célképzetei

1. Debreczeni László vallomásaiból tudjuk, hogy a kolozsvári Bethlen Gábor Kör szegedi újjáélesztése után Jancsó Béla azzal az elhatározással tért vissza 1928-ban Erdélybe, hogy „megszervezi a fiatal értelmiségiek összefogását, megkezdi a főiskolások öntudatosítását. Hiszen a kisebbségi életkörülmények között felnőtt, közéleti tekintetben magára hagyott ifjúságnak a maga kezébe kellett már vennie sorsa irányítását; *új szellemű* – romantikától, délibábkergetéstől és tehetetlenségtől mentes – vezetőket kellett kinevelnie a kisebbségi közélet számára” (Cseke P. 1995: 11). Debreczeni úgy emlékezett, hogy Jancsó Béla 1929 nyarán avatta be László Dezsőt és őt az egyetemistáknak és főiskolásoknak szánt folyóirat alapításának tervébe. A felvidéki Sarló-mozgalmat megszervező Balogh Edgárnak írt 1930. február 23-i levelében ezt maga Jancsó is megerősítette: „a nyáron [...] László Dezsővel beszélgetve felmerült bennünk az a terv, hogy az új magyar ideológiai és egy szociálisabb öntudatú belső demokrácia ifjúsági kialakítására kellene egy lapot csinálnunk, mely egyszersmind – a Székely Társasághoz hasonló szereppel – a különböző itteni egyetemen levőket összefogva egy országos egyesületet pótolna, s amely az összes új magyar ideológiájú fiatalokkal, elsősorban veletek és az *Új Magyar Földdel* is állandó kapcsolatot teremtené” (idézi Cseke P. – László F. szerk. 1986/1990: 86–93).

Mínthogy a későbbiek során Jancsó Béla nem mozdult ki Erdélyből, a Budapesten gyakorta megforduló szegedi „helytartójának”, a kolozsvári származású Buday Györgynek – a későbbi világhírű grafikusművésznek – köszönheti, hogy már az *Erdélyi Fiatalok* (a továbbiakban: EF) színre

lépése (1930) előtt felvehette a kapcsolatot a Bartha Miklós Társasággal (a továbbiakban: BMT), majd pedig a Sarlóval. Miként a Balogh Edgárnak írottakból is kitűnik, eleve úgy akarta elindítani az EF mozgalmát, hogy miközben a különböző felekezetekhez tartozó kolozsvári diákegyesületek vezetőivel egyeztette közös célkitűzéseiket, összehangolja törekvéseiket az egyetemes magyar ifjúság stratégiai céljaival is. Ezt különösképpen Fábíán Dániel, a BMT elnöke méltányolta, aki szintén az organikus fejlődés, a szintetikus egység híve volt; aki ugyancsak fontosnak tartotta, hogy az erdélyi fiatalság is a saját adottságaiból és lelkeségéből építse ki a maga ideológiáját, mert csak így játszhat szerepet az új magyar generáció gondolkodásában.

Az EF munkaközössége 1930 novemberében határozta el, hogy szemináriumot létesít a falu életviszonyainak a megismerése és a vidékfejlesztés módszereinek a tanulmányozása érdekében. A mozgalom spirituusz rektorának, Jancsó Bélának a feladat-meghatározó stratégiai célképzetei szerint ezt szervesen egészítette ki a kisebbségjogi, illetve az irodalmi szeminárium programja.

A folyóirat alapító főmunkatársai kezdettől fogva igyekeztek „intézményesíteni” kapcsolataikat a nemzetközi hírnévnek örvendő bukaresti monografikus szociológiai iskolával, a fiatal felvidéki magyar társadalomkutatókat tömörítő Sarlóval, a falukutatásnak társadalmi és nemzeti programot adó BMT-vel, a tanyakutatásban angliai módszereket alkalmazó szegediekkel, a Bethlen Gábor Körből (a továbbiakban: BGK) kinövő Szegedi Fiatalokkal. Hogy e kapcsolatrendszerben a Gusti-féle iskola került az első helyre, az jól mutatja a trianoni válsághelyzetből kiutat kereső második erdélyi nemzedék tájékozódását.

2. Miközben a románosított kolozsvári egyetem magyar hallgatói jó részt Szeged, Budapest (és a nyugati egyetemek) felé tájékozódtak, nem kevesen voltak olyanok is – az 1930-as évek derekára számuk háromszáz fölé emelkedett –, akik Bukarest felé vették az útirányt. Ők voltak azok, akik a Koós Ferenc Körben (a továbbiakban: KFK) otthonra lerve az EF mozgalmának „előretolt helyőrségét” alkották (vö. Cseke P. 2008: 221–239). A KFK ifjúsági tagozatának, a Diákosztálynak a megalakulása egyébként is egybeesett a Trianon után eszmélkedő évjáratok nemzedéki fellépésével: a kolozsvári BGK szegedi újjászervezésével, a budapesti BMT életre keltésével, a felvidéki Sarló előzményének tekinthető prágai Szent György-kör kezdeményezésével.

Az EF szervezői tehát már kezdettől támaszkodhattak a román fővárosban jól tájékozódó kollégáik segítségére. A székelyföldi Bakk Péternek (1908–1945) köszönhetően például Mikó Imre már 1930 decemberében felveszi a kapcsolatot a bukaresti szociológiai iskola megalapítójával, aki folyóiratokkal és könyvekkel látja el az EF faluszemináriumát. E küldeménynek is ösztönző hatása volt abban, hogy a folyóirat 1931. évi faluszámában Demeter Béla, a szeminárium elnöke hangsúlyosan felhívta a figyelmet a román ifjúság falukutatásaira (Demeter B. 1931a: 100–102). Demeter írását aztán számos híradás, beszámoló, elvi és módszertani megalapozottságú tanulmány követi a későbbi évfolyamokban. A kapcsolatkiépítés lényeges eleme volt, hogy – Jancsó Béla szorgalmazására – az EF is ki akarta nevelni a maga „gustiánus” falukutatóit. A lap több munkatársa (Bakk Péter, Haáz Ferenc, Hegyi István, Váró György) közvetlenül is bekapcsolódott a monografikus kutatásokba, illetve a falusegítésbe. A Gusti-féle falumunkarendszer azt tudatosította bennük, hogy a kisebbségi létviszonyok tanulmányozását szigorúan tudományos alapokra kell helyezniük, s hogy ez a munka szerves része a romániai valóság feltárásának, illetve – Gusti elképzeléseinek megfelelően – az egész országot átfogó falusegítés és szellemi felemelkedés előmozdításának. Vagyis: csak a tudományos megismerés lehet az alapja a sajátosságok értékhordozó és értékképző lehetőségei felismerésének, azok kölcsönös tiszteletének.

Ebben a perspektívában vált erkölcsi mozgósító erővé 1932-től kezdődően a bukaresti szociológiai iskola munkássága. „Ha a többségi nép fiai ilyen öntudatosan fordulnak a falu felé – írta Fogarasi Géza –, annál inkább kell azt nekünk tenni. A mi létünk vagy nemlétünk kizárólag az erdélyi faluhoz van kötve” (Fogarasi G. 1932: 77–78). Hasonló indítékokkal ismerteti a következő év nyarán Jancsó Béla is a román falukutatás helyzetét, de amikor az EF falumunkásainak helyzetét és eredményeit összeméri a bukaresti szociológusok teljesítményével, már nem tudja palástolni felindultságát: „És mit szóljunk mindehhez a nagyvonalú és gazdag munkához mi, erdélyi magyar fiatalok?! Milyen szegényesek és gyatrák a mi falumunkánk »eredményei«. És hiába mondjuk, hogy: »Könnyű nekik, hivatalos támogatással!« A hivatalos támogatás csak keretet ad, de a munkát szépen és jól, szívósan és alaposan csak a munkavállalók végezhetik el. És az ő munkavállalóik el is végezték! Mi pedig éveken át még nem tudtunk kibontakozni a tapogatózásból, kicsinyes irigykedésekből, felekezeti széthúzásokból. [...] Szégyenkezünk, nagyon szégyenkezünk.

És szegyenkezzünk is, mert joggal szegyenkezzhetünk. A kisebbségi sors a több munkát követeli tőlünk, és mi, íme, annyit sem tudunk dolgozni a faluért, mint a többségiek” (Jancsó B. 1933: 46–49).

Jancsó Béla maximalizmusba hajló igényességét ismerve azt kell mondanunk: mind az akkori, mind a mai megítélés szerint is túlzott, amikor az EF faluszociológiai kutatóinak teljesítményét alábecsülte. Kifakadása mégis jogos volt, mert világosan látta, hogy az EF által intézményesített falukutatás lendülete a főiskolai hallgatóság politikai és felekezeti tagolódása után elakadt. Épp akkor, amikor a román sajtó is mind többet cikkezett az EF „örvendetes orientációjáról”, és Mikó Imre falufüzete kapcsán nagy örömmel üdvözölte a reménykeltő kezdeti eredményeket (Costea I. 1933, l. n. n. 1933: 33–34.)

3. Az EF első évfolyamának novemberi számában Jancsó Béla első-sorban azokat a vonatkozásokat emeli ki Buday György *A szegedi tanya problémái* című tanulmányából, amelyek a fiatal erdélyi falukutatók számára is relevánsak. „Fejtegetései[nek] lényege – olvashatjuk figyelemébresztő reflexióiban – sok tekintetben a mi más helyzetünkben is fennáll. [...] Nagy szüksége volna a mi most induló falumunkánknak is hasonló irányt jelölő műre” (Jancsó B. 1930b: 139–140). Balázs Ferenc, Debreczeni László és Demeter Béla akkoriban szervezte éppen az EF faluszemináriumát. Az írásból kiderül, hogy az Erdélyi Múzeum-Egyesület (a továbbiakban: EME) már az első világháború előtt próbálkozott a magyar *settlement-mozgalom* meghonosításával, megelőzve ezzel az 1913-ban létrehozott újpesti Főiskolai Szociális Telep működését. Jancsó kiemelten szól arról, hogy a BGK „valósággal korszakos munkába fogott akkor, amikor nagy koncepciójú és fáradhatatlan elnökének, Buday György jogszigorlónak vezetése alatt a magyar élet szociális problémái felé fordult, és az egyik legsúlyosabb magyar népproblémával, a tanya-kérdéssel kezdett foglalkozni” (Jancsó B. 1930a: 97–98). Az erdélyiek nem tudják – tudatosítja –, hogy az Alföldön közel másfélmillió ember tanyákon él: közegészségügyi bajokkal, gazdasági nyomorúságban. A Szegeden tanuló – köztük szép számban erdélyi – diákok nemcsak szociográfiai és néprajzi felvételeket készítenek a tanyavilágról, de kiállításuk során előadásokat is tartanak, közvetlen társadalmi segítséget is igyekeznek nyújtani. Az írás végkicsengése: „Ezzel a munkájával, célkitűzéseivel a szegedi Bethlen Gábor Kör méltón sorakozik a haladó

magyar ifjúság legkiválóbb csoportjai: a Bartha Miklós Társaság és a Sarlósok mellé” (Jancsó B. 1930a: 97–98).

Ahogy Buday György életét egyre inkább a művészi alkotómunka tölti ki, Jancsó Bélát annál inkább a kisebbségi élet belső építkezései foglalkoztatják. Amint Buday körül kitágul a világ, egyre nagyobb szükségét érzi annak, hogy visszatekintsen az addig bejárt útra. Miért vállalta el – Jancsóék biztatására – a BGK vezetését? A diákmozgalomból miként lett *tudomány* („szociográfia, gazdaságpolitika, karakterológia, folklór”) és *művészet*? Úgy látja: országosan ismert eredményeiket döntő módon annak köszönhetik, hogy 1) „nem a nagyváros elszigeteltségében, pusztán teoretikus megfontolások alapján” dolgoztak, 2) megismerkedtek és azonosultak „a magyar nép nagy tömegei szomorú sorsával”, 3) „a legkétségbeejtőbb és legfélelmetlenebb személyes élmények és közvetlen találkozások hatására alakult ki” tudományos érdeklődésük, illetve művészi felfogásuk. A kezdeti közös élményekből, közös érdeklődésből kiindulva valamennyien „az egészségesebb struktúrájú magyar jövő” formáját keresik (Jancsó B. 1930a: 97–98).

4. Tasi József 1995-ben megjelent könyvében mikrofilológiai alaposággal tárta fel József Attila „barthás” korszakának mozzanatait (Tasi J. 1995), Lengyel András pedig azt vizsgálta egyik friss keletű tanulmányában, hogy miként alakult a költő gondolkodásmódja ebben a közösségkereső és közösségre találó periódusban (Lengyel A. 2004). Annyi bizonyos, hogy nem csupán a magányból való kitörés szerencsés kísérlete volt ez a két esztendő, hanem a nemzeti identitáskeresés termékeny korszaka is. Lényegében akkor tudatosodik benne – akárcsak párizsi éveit Illyés Gyulában –, hogy aki a magyarság szellemi vezetésére vállalkozik, annak a „magyar föld” nem lehet *terra incognita*. Ismernie kell „ezer esztendő európai létünk” megszenvedett történelmi tapasztalatait és a nyugat-európai társadalomfejlődéstől eltérően alakult jelenbeli állapotát. A BMT programjának védelmében írt vitacikkének (József A. 1930: 62–71), és még inkább a BMT felhívásaként megjelent *Ki a faluba* című röpirat (I. 1. kép) vezérgondolatainak a tanúsága szerint József Attila akkor fedezi fel mind önmaga, mind nemzedéktársai számára a korszerű nemzettudat forrásait és tartalmait. Nemcsak gondolkodását, a költészetét is megtermékenyíti a felismerés: „az emberiségnek éppen magyar mivoltunkkal tartozunk” (I. Fábíán D. – József A. 1930). A költőről írt könyvében Fábíán

Dániel egybek mellett azért idézi fel a nevezetessé vált röpirat keletkezéstörténetét, hogy érzékeltesse József Attila akkori gondolkodásmódját (Fábián D. 1974: 24–94).

„A társadalmi kérdésekkel való foglalkozás nem jobb- vagy baloldali érdek – olvasható Fábiánnál –, hanem a magyarság egyetemes történelmi érdeke. A magyar társadalmi kérdések sarkköve az agrárkérdés, a magyar paraszt sorsának megváltoztatása. Ezt nem lehet egyedül könyvből megtanulni, hanem ki kell menni a faluba, hogy komoly, alapos helyszíni szemle alapján győződjön meg ennek sorsdöntő fontosságáról minden szociális felelősségű magyar entellektüel” (Fábián D. 1974: 55).

József Attila átírásában ez így vált köztudottá: „A magyar jövő sorsa szorosan összefügg a valóságos nép s a növekvő értelmiség együttműködésével. Soha a közös élet s a nemzeti lét felelőssége egy nép ifjúságára ennyire nem nehezedett. Nincs más út, mint közvetlenül, páratlan szorgalommal és törekvéssel tanulmányozzuk sorsunknak föladatait: népünk valóságos életét éppúgy, mint a közép-európai adottságokat, a nemzetiségi kérdést. Az új Magyarország csak teljesen új társadalmi és állami életelveken épülhet föl. Szomorú tapasztalataink mutatják, hogy a jövő értelmiségnek, a mai ifjúságnak csupán csekély töredéke foglalkozik a magyar társadalmi kérdésekkel, s az is meglegszik az elméletivel. A többség beéri a napilapok kürtölte tájékoztatással és tömegmeggyőződéssel. Mindenképpen végzetes ez! Hiszen a társadalmi kérdésekkel való foglalkozás nem jobb- vagy baloldali érdek, hanem a magyarság egyetemes, történelmi érdeke. És ennek gyújtópontjában áll a magyar paraszt-ság. De a regösjáró, a falunéző nem szabad hogy regényes vágyakat tápláljon! Legyen politika nélkül való tudományos és erkölcsi gyarapodás! Majd azután politizáljunk, ha tudjuk már, hogy miről van szó, ha lelkünk ismét a néptől való lesz, ha megtanultuk a néptől a népet!” (idézi Fábián D. 1974: 67–68).

A költő nem azt állította, amivel e szöveg kapcsán ideológiai ellenfelei csakhamar megvádolták a „narodnyik” József Attilát, hogy az értelmiségi pályára készülő fiataloknak *csak* a néptől szabad tanulniuk (vö. Lengyel A. 2004: 259–276). Egy bekezdéssel lejjebb ugyanis Kodályt és Dosztojevskijt idézi, hogy rámutathasson a néplélektől elszakító kozmopolita neveltetés ártalmaira. „Fel ne nőjön többé olyan nemzedék – hangsúlyozta –, amelyre Kodály Zoltán újfent elmondhassa: »A magyar intelligencia előbb eljutott Párizsba, mint a magyar faluba.« [...] A magyar faluban

nincsenek Collegium Hungaricumok, tegyék azzá mindegyiket!” (idézi Fábián D. 1974: 69). A József Attila-szakirodalomból egyértelműen kiderül, hogy a költő a magyar műveltségteremtés bartóki-kodályi útját követte, ismerte gyűjtéseiket és idevágó tanulmányaikat, különösképpen pedig a székely népköltészet archaikus rétegeit. „Volt olyan kijelentése is – olvasható Fábián Dániel visszaemlékezésében –, hogy a legnagyobb költő sem tudja a népköltészet egyszerűségét, tökéletességét, tartalmi és formai egységét olyan egyetemes értékűvé fejleszteni, mint a népköltészet. Ezért nagy magyar költő csak az lehet, aki a néptől tanul. Különösen rámutatott arra, hogy népköltészetünk egyszerű képbeszéde szintén eredeti magyar sajátosság. Ha nem lett volna az európai költészetben szimbolista irány, a magyaroknál feltétlenül megszületett volna. Attila szerint Ady Endrében vált testté, teljesen magyarrá és egyetemes művészi alkotássá a magyar szimbólum- és népnyelv” (Fábián D. 1974: 27–44).

5. Hogy maga Jancsó Béla mennyire tisztában volt a Sarló vezetőjének a korabeli ifjúsági mozgalomban betöltött szerepével, azt világosan jelzi az a szerkesztőségi beajánlás, amelyik az EF első faluszámában megjelent írást (*A regösjárástól a szociográfiai intézetig*) kíséri: „Balogh Edgár a felvidéki magyar diákmozgalmak megindítója, a pozsonyi Sarló elnöke kezdeményezte az 1928 májusában tartott budapesti Ady-ünnepséget, mely a haladó magyar ifjúság első egyetemes kézfogása volt. A Sarló-mozgalom dolgozta ki a kisebbségi magyar ifjúság világszemléletének alapjait, s örömmel tölt el minket, hogy az első Erdélybe írott felvidéki magyar fiatal-cikket éppen a mozgalom vezetője küldte be hozzánk” (Balogh E. 1930: 82–85).

A „haladó magyar” jelzőszerkezet arra utal, hogy Jancsó Béla is – akár csak Balogh Edgár, Buday György, Fábián Dániel, József Attila – következetesen elhatárolta magát a hazafiaskodó bajtársi tömörülésektől. Nem a napilapokból értesült a nagyvisszhangú Ady-ünnepségről: maga is jelen volt az 1928. május 19–20. között megtartott rendezvényen. Éspedig Balogh Edgár kezdeményezésére. Ezt ő maga erősítette meg, miután a kiűritésre váró Jancsó Béla-lakás padlózatán szétszórt levélváltásait összegyűjtöttem, legépeltem, és 1984 szeptemberének első hetében elvittem hozzá. Kérdéseimre 1984 szeptember derekán írásban válaszolt, és ebben levelezésük előzményére is kitért: „Amikor 1928 tavaszán Budapesten több erdélyi diákkal együtt megszerveztük az »ezer magyar ifjú« Ady-ünnepét, e diákok (Hajdu Dénes, Csoma Jenő, Gergely Pál) ajánlatára

Romániából bevontuk az előkészületekbe a két Jancsó fivért, Bélát és Elemért, mint az irodalmi érdeklődésben hasonló felfogású Ady-híveket. Ez a levélbeli kapcsolat a Sarló gombaszögi megalakulása (1928 nyarán) után a budapesti Bartha Miklós Társaság és a szegedi Bethlen Gábor Kör közvetítésével erősödött meg.”

Az 1984. szeptember 9. és 14. között fogalmazottak szerint az említett erdélyi diákok a *Híd* című irodalmi, művészeti és társadalmi folyóirat szerkesztői voltak, akik felajánlották lapjuk hasábjait a BMT tagjainak. Ők adták ki a Társaság tagjai által az ünnepségre előkészített *Ifjú szívekben élek* című emlékezetes röpiratot is (Balogh E. – Hajdú D. szerk. 1928). Balogh Edgár a prágai német egyetemről érkezett Budapestre 1927 decemberében, hogy az Eötvös Kollégiumban néprajzi szakdolgozatát elkészíthesse. Akkoriban maga is a BMT tagja volt. Ebben az időszakban erősödik meg kapcsolata Szabó Dezsővel, Móricz Zsigmonddal, akit később meghív a Sarló körébe. A rendezvény szervezői és a röpirat szerkesztői egyaránt kiemelték Szabó Dezső nagyrabecsülését, de a leginkább Balogh Edgár, aki az író szerint „olyan szervező intelligenciát és munkaerőt mutatott, hogy nagy szeretettel kérem őt és hasonlóit: tartsanak ki híven munkájukban az új magyarság megépítésére” (Szabó D. 1928). Az ünnepség egyébként Szabó Dezső „kurzus-ostorozó” és széles körű demokráciát követelő előadásával kezdődött, másnap délelőtt pedig a Kerepesi temetőben folytatódott. Ady sírjánál az ünnepi szónok már a „holnapos” Juhász Gyula volt, aki „az elszakított részek megbízásából” tartott beszédében – egyebek mellett – a következőket mondotta: „Vezérlő fejedelem, Ady Endre! Elhoztam ide hozzád e gyönyörű májusi napon a te életed értelmét, az új magyar ifjúságot, amelynek szívében te halhatatlanul élsz. Ez a fiatalság Martinovics kivégzésének napján jött el, mert Martinovics és társai álmodtak először öntudatosan egy magyar demokráciáról. Fiúk, tegyetek fogadalmat, hogy a magyar haladás termő tevényévé teszitek ezt a földet!” (idézi Tasi J. 1995: 43).

Jancsó Béla sohasem felejtette el ezt a két napot. Egyrészt azért, mert Szabó Dezső közelében lehetett, és hallhatta az író első „Duna-konföderációs” beszédét; másrészt, mert az erdélyi ifjúság képviselőjeként részt vehetett Ady sírjának a megkoszorúzásában, és emelkedett lélekkel szívhatta magába Juhász Gyula megrendítő szavait: belső megújulás nélkül semmiféle külső változás nem hoz megoldást a magyarságnak (l. Jancsó B. 1937: 14–16, ill. 1973: 206–212). Ezt az álláspontot képviselte később az EF törzsgárdája is.

Bő fél esztendő múltán – 1929. január 27-én – már Jancsó Béla beszélt „Ady Endre új korszakot nyitó egyetemes jelentőségéről” a Székelyek Kolozsvári Társaságának helyiségében az egyetemi ifjúságnak (idézi László D. 1973: 923–929). A szakirodalom ettől az előadástól számítja 1929 *nemzedékének* önszerveződését (l. László F. é. n.). Balogh Edgár pedig úgy tartotta számon, hogy Gombaszögön „szinte a budapesti Ady-ünnepély folytatásaként” alakult meg 1928 augusztusának első felében a Sarló (l. Balogh E. 1937). Ott cserélték fel a prágai Szent György Kör lilimos lobogóját a magyar paraszti erőt szimbolizáló sarlós zászlóval (Tasi J. 1995: 62).

Az *Erdélyi Fiataloknak* küldött írásában Balogh Edgár ekképp vázolta fel az előzményeket: „Az új magyar nemzedék Csehszlovákiában akkor született meg, amikor a diákság egy kisded vezető csoportja a parasztság és a falu felé fordult. Ez a diákcsoport a prágai, brünni és pozsonyi főiskolás cserkészek Szent György Köre volt. Hosszas vitagyűlések eredményeképpen a magyar népnél igyekezett megtalálni azt a nemzeti élményt, amelyet az idősebb tanult generációnak még a magyar állam adott meg. A néphez forduló diákok Ady Endrére, Móricz Zsigmondra és Szabó Dezsőre hivatkoztak. Ebben a három íróban szólalt meg számukra az a magyarság, amely már nem jogi formula, nem a megbukott államtudat, hanem mérhetetlen faji erő, természeti valóság. Hitték a falu őseréjében, a Paraszt Nyár egészségében, és ugyanekkor segítségére akartak sietni a világtalan falunak, az elsodródó faji energiáknak” (Balogh E. 1930: 82–85).

A későbbi fejleményeket Görömbei András így foglalja össze: „A Szent György Kör 1925-ben alakult főiskolás cserkészszervezet volt, amely egyre erőteljesebben országos küldetést vállalt a csehszlovákiai magyarság körében, 1928-ban a gombaszögi táborozáson Sarlóvá alakult, s az egész ország közvéleményét befolyásoló mozgalommá nőtt. A regös-vándorlásokból szociográfiai felmérésekig jutott, részben példát mutatva a magyarországi szociográfiának is, a cserkészmozgalomból pedig magyar kisebbség sorsát formáló értelmiséggé nőtt. A Sarló fóruma *A Mi Lapunk* című cserkészújság, majd ennek *Vetés* nevű röpirata. *A Mi Lapunkban* jelentek meg Győry Dezső új arcú magyarságot, kisebbségi messianizmust hirdető versei. Győry erősen Ady hatása alatt állt, a sarlósok is Adyt, Móriczot és Szabó Dezsőt tekintették mesterüknek, de éppígy hatással volt rájuk Kodály és Bartók, Győrfy István és Solymossy Sándor. A sarlósok eszmevilága, »csodálatosan összetakolt gondolatvilága« – Forbáth Imre

kifejezése – újramérte a világot, s olyan programot adott, amelyik alkalmas volt arra, hogy egységesítse a heterogén kisebbségi társadalmat, közös munkára szólítsa nagyobb küldetés jegyében. Természetesen nemcsak a sarlósok viszonylag kis számú csapata végezte ezt a hatalmas munkát, de ők voltak a szellemi irányítók, ők vetették fel a legtöbb gondolatot, ők fogalmazták a legváltozatosabb koncepciókat a társadalom teljes átalakítására, a népiséget összekapcsolták a szocializmussal, a csehszlovákiai magyarság helyzetéből a hídépítés feladatát bontották ki, s a kelet-európai kis népek konföderációjának elgondolását elevenítették föl és gazdagították. »A hangsúlyt ők tették Közép-Európáról Kelet-Európára, az államról a népre. A nyugati imperializmusokkal szemben Kelet-Európa forradalmi energiáinak a közös társadalmi és politikai célokra való szövetkezését hirdették.« (Görömbei A. 1982: 21–22).

Hogy Balogh Edgártól nem jelent meg programadó írás az induló *Erdélyi Fiatalok*ban, az kimondottan azzal magyarázható, hogy a Prága és Pozsony közt ingázó Sarló-vezetőt hónapokig elkerülték Jancsó levelei, üzenetei. A lap első számából mégsem maradt ki a „a Felvidék szellemi arisztokráciájának” a bemutatása. Hivatalos orgániumuk, a *Vetés* számai alapján ezt Mikó Imre vállalta magára (Mikó I. 1930a: 12–14, 1930b: 25–27). A kétrészes írás jóval több, mint szemleciikk. Először is vázolja a szlovákiai magyar ifjúság – az erdélyitől némiképp különböző – helyzetét: „Mögöttük a sorsfordító világégés, előttük az illúzióktól megfosztott bizonytalan jövő. Sem történelmi tradíció, sem transzszilván mintára külön felvidéki gondolat nem szolgáltatott új magyar földet számukra, s így talajtalanul, útkeresve vártak megváltásra, mint akik alól kihúzták az anyaföldet, és bekötötték szemeiket” (Mikó I. 1930a: 12–14). Ezt követően Mikó kifejti: a Sarló tagjai „szellemileg legkiválóbbak, s így ezek gondolkodnak, éreznek és cselekednek az ifjúság tömegei helyett”; „tény az, hogy ami eddig Csehszlovákiában történt, az elsősorban a Sarló érdeme” (Mikó I. 1930a: 12–14). Az írás második részében a *Sarló* működéséről kapunk áttekintést (Mikó I. 1930b: 25–27). Mikó itt kiemelten szól az önévelési/önművelési szemináriumok társadalmi/művelődési szerepéről. Az orvosi szakcsoport, például, népegészségi kérdésekkel foglalkozik, a bölcsészeti a magyar néprajz alapjaival, a tanítói pályára készülők a modern pedagógia módszertanával, a joghallgatók pedig a kisebbségi kérdés jogi vetületeivel ismerkednek meg. A szemináriumok kutatási pályázatokat hirdetnek, beszerzik a legújabb forrásmunkákat, külföldi folyóiratokat rendelnek.

A falukutatás és vidékfejlesztés kolozsvári központja

Célkitűzések

Az EF faluszemináriumát – Jancsó Béla intencióinak megfelelően – Balázs Ferenc, Debreczeni László és Demeter Béla kezdeményezte. Nem jogi személyiségként, hanem a szerkesztőség felügyelete alatt működött, önálló tiszttikkarral. Elnöke Demeter Béla volt, titkára (1933-ig) Venczel József. A gazdasági kérdésekkel foglalkozó csoportot Demeter Béla és Baczó Gábor vezette, az egészségügyi és antropológiai kérdésekkel Jancsó Béla és Tonk Emil foglalkozott, a néprajzi-népművészeti kutatásokat Debreczeni László és Haáz Ferenc irányította.

A kezdeményezők öt pontban fogalmazták meg célkitűzéseiket: a) előadások tartása (novembertől húsvétig), b) vitaestek rendezése (minden ősszel, tanévkezdéskor), c) pályázatok hirdetése (az *EF* faluszámaiban, minden év júniusában), d) sajtótermékek kiadása (az *EF Falufüzetei*), e) helyszíni falutanulmányozás és -segítés (nyaranként).

A faluszemináriumi előadások programja

1930. november

Gyallay Domokos: *Általános tájékoztató a falufejlesztés kérdéseiről*

1930. december

Botos János: *Az erdélyi magyar falu gazdasági helyzete*

Nyirő József: *Az intelligencia és a nép egymáshoz való viszonya*

1931. január

Csúry Bálint: *A népköltés*

Kós Károly: *Az erdélyi magyar népművészet kifejlődése*

1931. február

Roska Márton: *Erdélyi néprajzi feladatok*

Dóczyiné Berde Amál: *Az erdélyi népművészet mai helyzete*

Debreczeni László: *A közép-erdélyi népművészet*

Kelemen Lajos: *A torockói népművészet*

Kós Károly: *Népművészeti feladatok*

1931. március

Imre Lajos: *A falu kultúrintézményei*

Demeter Béla: *A román ifjúsági mozgalmak*

Mikó Imre: *A külföldi magyar ifjúsági mozgalmak*

1931/1932-es tanév

Vásárhelyi János: *Az egyház és a falu*Dr. Baráth Béla: *A szocializmus és a falu*Dr. Oberding József: *A kapitalizmus és a falu*Dr. Torday József: *Autarkia és világgazdaság*Balázs Ferenc: *A falu gazdasági problémái*Dr. Szász Ferenc: *A falu kulturális kérdéseinek gazdasági vonatkozásai*Dr. Kiss Elek: *A falukutatás jelentősége*Demeter Béla: *Az Erdélyi Fiatalok falumunkája*

1932/1933-as tanév

Dimitrie Gusti: *A román falumunka irányelvei* („Technikai okok miatt” elmaradt)*A szász ifjúság és a falu* (Elmaradt)***Hogyan tanulmányozta az EF a falu életét?***

Demeter Béla a Bukaresti Szociológiai Intézetben tanulmányozta a Dimitrie Gusti professzor vezette monografikus iskola kutatási módszereit. Felhasználta a pozsonyi Sarló kérdőívét, amit Jancsó Béla szerzett meg Balogh Edgártól, a felvidéki diákmozgalom vezetőjétől. Ugyanő szerezte meg Buday Györgytől a szegedi tanyavilág kutatásának módszertani útmutatását, illetve a budapesti Bartha Miklós Társaság *Ki a faluba* című röplapját (a Társaság elnökétől, dr. Fábián Dánieltől).

Ez utóbbi útmutatója az alábbi kérdéseket ajánlja megvizsgálásra, illetve szakszerű feldolgozásra: a) településtörténet, b) a népélet mindennapjai, c) a falu művelődési rajza. A b) pont szerint: „Összegyűjtendőek a dalok, mesék, szólások, szálló igék, közmondások s a közbeszéd érdekesebb fordulatai, tájékoztató adatok s a kiejtés föltüntetésével (ki, hol, hány éves mondta a mesét, stb.). Külön meg kell figyelni a városból hozott dalok elváltozásait és elnépiesedését. (Eltérő szövegek följegyzése.) Népművészeti műhelyek (fazekasok, fadaragók, bőrsők, stb.) fölkeresése, a munkafolyamat s a szerszámok, mozzanatok (motívumok) leírása, rajza. Az öltözködés módja, társadalmi rétegek, esetleg foglalkozás szerint. Általában a népélet minden mozzanatának leírása.”

„Az emberiségnek éppen magyar mivoltunkkal tartozunk” – idézi egyetértőleg Jancsó Béla az *Erdélyi Fiatalok* 1930. évi októberi számában.

„A magyar jövő sorsa szorosan összefügg a valóságos nép s a növekvő értelmiség együttmunkálkodásával.” (Jancsó B. 1930b: 139–140).

Demeter Béla kérdőíve

Összesen 400 kérdést tartalmaz. Ezeket később évente felfrissíti, gyarapítja. A harmincas évek derekán ezekre a fejezetekre épül a brassói ÁGISZ által kezdeményezett falumonográfia-sorozatterv.

- I. Történelmi, földrajzi, gazdaságföldrajzi kérdések (30)
- II. Népeségi viszonyok (14)
- III. Birtokmegosztás (13)
- IV. Mezőgazdaság (30)
- V. Ipar és kereskedelem (19)
- VI. Életmód (32)
- VII. Közösségi érzék (10)
- VIII. Műveltség, szokások (29)
- IX. Világnézeti, vallási és erkölcsi kérdések (28)
- X. Népművészet és az ezzel szoros összefüggésben lévő néprajzi kérdések (76)
- XI. Háziipar (20)
- XII. Népegészségügyi kérdések (110)

Néprajz, népművészet

Követelmények a tényrögzítéskor: a) egyszerű, vonalas rajz, b) éles fényképfelvételek, c) ornamentális dolgoknál lehetőleg az eredetiről való kopírozás, d) tárgyaknál: megérdeklődni, honnan tanulhatták az egyes formákat, e) feljegyezni a népi érintkezések hatását (más vidékekkel, más kultúrájú népekkel), f) nemesi, mágnási stb. hatások, g) jobbágyok voltak-e vagy szabadok?

Kérdéscsoportok: a) *Építészet és ábrázoló művészet* (28), b) *Népdal, dallam, mesék, mondák, stb.* (12), c) *Tánc* (9), d) *Ruházat* (13), e) *A népművészet technikája* (14).

Pályázati felhívások:

1930. június

Pályatételek (szociográfiai kérdőív alapján):

I. *Az erdélyi falu gazdasági helyzete*

Bírálóbizottság: dr. Bernád Ágoston, Harmath János, dr. Nagy Endre, dr. Török Bálint

II. *Az egymástól elszakadt intelligencia és nép*

Bírálóbizottság: dr. Császár Károly, dr. Imre Lajos, dr. Krenner Miklós, dr. Paál Árpád, dr. Varga Béla

III. *Népünk mai viszonya ősi népművészetéhez*

Bírálóbizottság: Delly-Szabó Géza, Dóczyiné Berde Amál, Kós Károly, Nagy Imre, Szentimrei Jenő, Tóth István

IV. *Vegyes etnikai területeken az együtt élő népek viszonya és kölcsönhatásai*

Bírálóbizottság: dr. Bitay Árpád, dr. Csúry Bálint, Domokos Pál Péter, dr. Garda Kálmán, Szentimrei Jenő

V. *Egy falu teljes szociográfiája*

Bírálóbizottság: dr. Csúry Bálint, Gyallay Domokos, Járαι István, Kelemen Lajos, Kovács László, dr. Roska Márton, dr. Szász Ferenc

Díjazottak: Venczel József, Pálffy Zoltán

1931. május–június

Pályatételek (*Az Erdélyi Fiatalok falutanulmány-pályázata* c. felhívásban kifejtett szempontok alapján):

I. *A falu gazdasági nehézségei és lehetőségei*

Bírálóbizottság: Dr. Bernád Ágoston, dr. Torday József, dr. Török Bálint

Díjazottak: Baczó Gábor és Miklós András jogszigorlók

II. *A falu lakosainak városba vándorlása*

Bírálóbizottság: Deák Ferenc asztalosmester, dr. Kiss Elek, dr. Paál Árpád

A dolgozatot nem ajánlották díjazásra

III. *A népművészetek és a házi ipar gazdasági vonatkozása*

Bírálóbizottság: Dóczyiné Berde Amál, Kovács Dezsőné, Kós Károly

Díjazott: Nagy Jenő

IV. *Vegyes néprajzi területeken együtt élő népek viszonya és kölcsönhatása*

Bírálóbizottság: Szentimrei Jenő, Zágoni István, dr. Csúry Bálint

Nem adtak ki díjat.

V. *A falu életfelfogása és gondolatvilága*

Bírálóbizottság: Gyallay Domokos, dr. Imre Lajos, dr. Sándor Imre

Díjazottak: Nagy E. István, Nagy Jenő

1932. június

Pályatételek (Az Erdélyi Fiatalok nyári falumunka-programja alapján)

I. *Hogyan segít magán a gazdaságilag leromlott falu?*

II. *A falu világnézetének és gazdasági helyzetének mai viszonya*

III. *Egy falu gazdasági, társadalmi, egészségügyi és kulturális szociográfiája*

IV. *A magyar nyelvű falukutatás és -gondozás szakirodalma*

V. *Egyetlen magyar vagy vegyes lakosságú falu lakóházának mint a népművészeti tevékenység legelsőbbrendű tárgyának felvétele és feldolgozása*

A három pályázati kiírásra összesen 19 pályamunka érkezett be. Ezek közül a legkiérleltebb kétségtelenül Mikó Imre munkája 1932-ből (újrakiadásról l. 3. kép).

Eredmények:

(Demeter Béla elnök 1931. december 15-i összegzése alapján)

- I. A Jára völgyi falvak (Kolozsborosa, Kide, Csomafája, Kendilóna és Doboka) tanulmányozása – báró Bánffy Ferenc anyagi támogatásával; Mikó Imre (a nemzetiségi kérdés), Miklós András (gazdaság), Pálffy Zoltán (népdalok), ifj. Delly-Szabó Géza (népművészet és háziipar), Demeter Béla (a falu a szellemi áramlatok középpontjában);
- II. Mezőmadaras, Udvarfalva, Mezőpanit és Bergenye falvakban Nagy Jenő, Nagy Lajos, Farkas Károly, Zongor Jenő, Adorjáni Dezső előadásokat tartott;
- III. Venczel József másodéves joghallgató 21 csiki faluban tartott előadásokat, ugyanott a tűzhelytípusokat tanulmányozta;

- IV. Udvarhely megyében hetven falut kerestek fel – népköltési és népművészeti kérdéseket tanulmányoztak (Miklós György és Haáz Ferenc irányításával);
- V. Demeter Béla 1931 szeptemberében bejárta Bődön, Szentjakab, Málom, Kudu, Magyarberéte és Retteg községeket.

Elkészült:

- a) Mikó Imre és Demeter Béla falufüzete
- b) Ifj. Delly Szabó Géza népdalgyűjteménye
- c) Pálffi Zoltán népművészeti gyűjteménye
- d) Venczel József tűzhelytípusok-tanulmánya
- e) ötven falu határnevének összeírása.

A népművészetekre vonatkozóan Pálffi Zoltán rajztanár folytatott alapos kutatásokat, melyekből egyes részeket Mikó Imre is beiktatott könyvébe: „A telkek beosztása és elrendezése nagy változatosságot mutat a falvakban. A ház régebben többnyire a telek közepén épült, ma inkább a szélén, tömöttebb házsoroknál a telek elején, kevésbé tömötteknél minden következetesség nélkül a telek bármely részén. A front előtt, közvetlenül az ablakok alatt gyakran primitív méhkasok láthatók. Virágoskert ritkaság. A telken levő épületek közül a csűr vagy fészter gyakran a házhoz épült, vagy egy fedél alatt van az istállóval. A majorságot ugyancsak legtöbb esetben közvetlenül a ház mellett foglal helyet. A pince néha külön áll, máskor a ház, vagy a gabonás alá van építve. Szinte minden telken megtalálható a kukoricaszárító kas, a legkülönbözőbb formákban és kivitelben, de minden művészi díszítés nélkül. Körülbelül minden második telken található nyári sütő. A szegényebb házak szalmafedelesek és tornác nélküliek. De különben egészen bekerített tornác és különösen veranda a módosabb házaknál sem fordul gyakran elő. A szalmafedelű házak külseje dísz nélküli. A zsindeleyel és cseréppel fedettek frontja és tornáca néhol fafaragással díszített. Ilyen díszítéseket találtam nagyobb számban és rajzoltam le Válaszúton, Kendilónán, Dobokán. Borsán már kevesebbre akadtam. Csomafáján még kevesebbre, Kidében pedig, amelyik legtávolabb esik a vasútvonaltól, éppen semmire. E faragások újkeletűek, erősen érzik rajtuk a kalotaszegi hatás, de van bennük invenció, ízlés, fantázia, sőt bizonyos tekintetben újszerű, partikuláris és egyéni stílus. Ezért, ha e vidék népének művészetében találhatunk valami igazán figyelemreméltót, akkor

ezt elsősorban e házhomlokzatok díszítésében kell keresnünk. Használati tárgyakon, asztalon, széken, szövőszéken, sulykon, stb. nem találtam semmi díszítést. Csak Kendilónán akadtam véletlenül egy egyszerű tulipános, bevésései díszített járomra. Ugyane ház előtt a kapufélfa is így van díszítve. A faragójuk és tulajdonosuk román ember. [...] A ruházat szintén szegényes, a városi gyári holmi mind nagyobb teret hódít, visszaszorítja az amúgy is vérszegény és jóformán tradíció nélküli falusi viseletet. Kérdezésködtem, milyen lehetett itt a viselet 100-150 évvel ezelőtt, maradt a falun valami ruhadarab az akkori időkből. »Hát tetszik tudni, a ruha elviselődik s ha maradt volna is, csak rongyokban maradt volna.« Ilyen feleletet kaptam. Tehát nem volt a viseletnek olyan darabja, ami érdemes lett volna, hogy megmaradjon és ne viselődjék el. Egyetlen női inget és férfi gatyát találtam Borsán, ami a református kurátor állítása szerint a 48-as előtti időkből való. Ezekhez hasonlót ma is viselnek. A férfiviselet: harisnya, mejrevaló és condrakabát, vagy ing és gatyá, vagy mellény, kabát, bricsesz és csizma. A női viselet: szoknya, ing, lájbi (ami nagyon hasonlít a pruszlikhoz), vagy blúz és szoknya, vagy egész egyberuha gyári anyagból. A lányok gyakran kontyot hordanak és bekötik a fejüket. A nyaklánc és fülbevaló olcsó, vásári holmik. A ruházathoz szükséges kelmét még túlnyomólag maga a nép szövö kenderből, lenből, gyapotból és gyapjúból. A varrottast régebben nem ismerték, (az írás utánit ma sem ismerik), de ma már varrottas mintákat is szőnek pl. párnahajakba, terítőkbe. A székely szőttest román házaknál is szővik. A nép otthonában csak a módosabbaknál találhatók varrottasok és mintás szőttesek, többet találtam ilyen a templomokban, mint úrasztal, vagy szószékterítőket. Ezek között igazán művészi darabok is akadnak. Kérdeztem az asszonyoktól, honnan szerzik a mintákat, azt felelték, egymásról varrják le. De más-honnan, más módon nem szereznek-e, kíváncsiskodtam. »Hát igen, papírról is varrja, akinek van.« Elmentem egy ilyen papíros nénihez. Sok kérelem után előszedett a ládafia aljáról egy »papírt«, ami nem volt más, mint egy lapfoszlánya valami francia kiadású kézimunka-gyűjteménynek, az előszedett lapon egy dán kézimunka fényképével. Több papírja nincsen? Nem volt több. De ez az egy is elég, hogy rávilágítson és megmagyarázza, miért olyan következetlenül sokféle és stílusában különböző az a kevés keresztiszemes, hímezéses, vagdalásos munka is, amit itten találni lehet” (I. Mikó I. 1932/1998).

Az EF már 1934 nyarán közreadja a lap alapító főmunkatársának, az első erdélyi szociográfiát író Balázs Ferenc készülő könyvének egyik fejezetét (Balázs F. 1934: 56–61), amikor Jancsó Béla – ugyanabban a lapszámban – a falumonográfiák „fölkötött szükebb szükségessé voltáról” értekezik (Jancsó B. 1934: 68–71). Az alkalmat *Tizenegyek*beli társának, a *Brasó-i Lapok* főszerkesztőjének vállalkozása kínálja, aki munkatársaival felhívást tesz közzé az erdélyi magyarság „állapotrajzának” a rögzítésére – az EF kérdőívének a kibővítése alapján. (Jancsó B. 1934: 68–71, 1973: 317–320). Az 1935. évi téli szám *A rög alatt* legemlékezetesebb fejezetét, az *Isten völgyét* hozza (Balázs F. 1935: 111–116), ám a lapalji jegyzetben még itt sem szerepel a szociográfia-megjelölés, csupán a megjelenés előtt álló kötet címe, és az, hogy a szerző „falu-munkája történetét, tapasztalatait foglalja össze” (Uő, uo). Igaz, a lapszám élén álló írásában Jancsó Béla már nyomatékosan felhívja a figyelmet a kéziratból megismert mű alapvető értékeire, és azt Reymont világhírű regényével, a *Parasztokkal* hasonlítja össze. Arra rendkívül fontos mozzanatra figyel fel, hogy *A rög alatt* „nem is akar irodalom lenni”. Hatásában mégis *drámai*, egy közösség életakarátának drámai küzdelme elevenedik meg lapjain (l. Jancsó B. 1935: 109–110). A folyóirat következő számában újabb fejezet olvasható a kötetből (Balázs F. 1936: 6–14), ám a műfajt illetően még mindig nem kapunk eligazítást. Pedig a szerkesztőség felvállalta a munka megjelentetését. Csak az ezt követő lapszámban közreadott László Dezső-tanulmányból derül ki – Balázs Ferenc halála után –, hogy voltaképpen egy olyan *irodalmi mű* fejezeteivel szembesültek az EF olvasói, amelyik nem ábrándokat, eszméket, dogmákat, irányelveket tartalmaz, „hanem beszámol arról a küzdelemről, amelyet valaki vállalt, és következetesen véghez is vitt. Túl az idealizmuson, pesszimizmuson, halál-lírán, építés-ajánlgatáson – bemutatja az építő embert és az épületet. A transzilvániai magyar irodalom egyes alkotásai kimutatják egy régi világ bűneit, mások segítenek a régi világ átértékelésében, némelyek vonalakat mutatnak, amelyek körül ki kellene alakulnia az erdélyi magyar életnek. Balázs Ferenc túlmege ezen, és bemutatja az építő embert és az épülő kisebbségi életet. Nem azért, hogy utánozzák, hanem azért, mert meg kellett írnia mindazt, amit megírt, igazán nem propaganda célból, hanem a legbensőbb írói kényszerből. Ez a belső kényszer és ennek a könyvön kiragyogó kényszernek a feszülése teszi ezt a művet irodalmi alkotássá, olvasmánnyá. A kisebbségi életépítés kényszere az elmúlt öt esztendő valóságos küzdelmeinek ábrázolásában

tör fel – mint új életre biztató építő akarat. Végre egy könyv, amelyik nem az elsodort faluról, hanem a megépülő faluról szól, de nem mint regény, hanem mint történelmi munka. A falu-munka irodalmában is új lépést jelent Balázs Ferenc könyve. A helyzetfelvételen túl bemutatja a falut mint az új kisebbségi falumunka kísérleti telepét” (László D. 1936: 37–41, ill. 1997: 181–185).

Szakirodalom

BALÁZS Ferenc

1934 Népuralom vagy párturalom? *Erdélyi Fiatalok* V. (2) 56–61.

1935 Isten völgye. *Erdélyi Fiatalok* VI. (4) 111–116.

1936 Kapitalizmus és szocializmus. *Erdélyi Fiatalok* VII. (1) 6–14.

BALOGH Edgár

1930 A regösjárástól a szociográfiai intézetig. *Erdélyi Fiatalok* I. (6) 82–85.

1937 Buzdító sorok Prágába. Levél a Petőfi Sándor Körnek. *Magyar Nap*. márc. 4.

BALOGH Edgár – HAJDÚ Dénes (szerk.)

1928 „*Ifjú szívekben élek*” (Röpirat – 1928. május 19–20-án rendezett Ady Endre Ünnepszeg alkalmából) Kiadta a Híd Irodalmi, Művészeti és Társadalmi folyóirat 1000 magyar diák közreműködésével (Phobus Nyomda), Budapest

COSTEA, Ion

1933 O nouă generație ungurească în Ardeal? *Patria*. febr. 19. [Ismertetése (n. n.): „Új magyar nemzedék Erdélyben?” Fiatall erdélyi román vélemény az Erdélyi Fiatalokról, a falumunkánkról és Mikó Imre falufüzetéről. *Erdélyi Fiatalok* IV. (1933) 1. 33–34.]

CSEKE Péter

1995 Akiket igazolt az idő. In: Uő: *Vigyázó torony. Beszélgetések Debreczeni Lászlóval*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest

2008 Magyar diákegyesület Bukarestben. In: BÁNYAI Éva (szerk.): *Narratívák párbeszéde*. RHT Kiadó, Bukarest–Sepsiszentgyörgy, 221–239.

CSEKE Péter – LÁSZLÓ Ferenc, Dr. (szerk.)

1986 [1990] *Erdélyi Fiatalok – dokumentumok, viták (1930–1940)*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest

DEMETER Béla

1931a A román ifjúság falumunkája. *Erdélyi Fiatalok* II. (5–6) 100–102.

1931b *Hogyan tanulmányozzam a falu életét? Szociográfiai kérdő-ív a falu-munkásoknak.* (Erdélyi Fiatalok Falu-füzetei, 2.) Erdélyi Fiatalok kiadása, Cluj-Kolozsvár [Megjelent még: (n. n.): *Hogyan tanulmányozzam a falú életét? Erdélyi Fiatalok* I. (1930) 6. 91–94.]

FÁBIÁN Dániel

1974 *József Attiláról.* Kossuth Könyvkiadó, Budapest

FÁBIÁN Dániel – JÓZSEF Attila

1930 *Ki a faluba.* (A Bartha Miklós Társaság Füzetei, 1.) A Bartha Miklós Társaság kiadása, [h. n.]

FOGARASI Géza

1932 A román ifjúság falumunkájáról. Románia ifjúsága a falu felé fordul. *Erdélyi Fiatalok* III. (5) 77–78.

GÖRÖMBEI András

1982 *A csehszlovákiai magyar irodalom 1945–1980.* Akadémiai Kiadó, Budapest

JANCSÓ Béla

1930a A szegedi Bethlen Gábor Kör tanyamunkája. *Erdélyi Fiatalok* I. (8) 97–98.

1930b A szegedi tanya problémái. *Erdélyi Fiatalok* I. (8) 139–140.

1933 Gusti professzor és tanítványainak falú-munkája. *Erdélyi Fiatalok* IV. (2) 46–49.

1934 Falu-monográfiák. *Erdélyi Fiatalok* V. (2) 68–71. [Újra-közölve In: *Uő: Irodalom és közélet. Cikkék, esszék, tanulmányok.* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1973, 317–320.]

1935 Ahogy lehet. *Erdélyi Fiatalok* VI. (4) 109–110.

1936 [1990] Jancsó Béla levele Balogh Edgárnak. Kolozsvár, 1929. febr. 23. In: CSEKE Péter – LÁSZLÓ Ferenc, Dr. (szerk.): *Erdélyi Fiatalok – dokumentumok, viták (1930–1940).* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 86–93.

1937 Juhász Gyula (1883–1937). *Erdélyi Fiatalok* VIII. (2) 14–16. [Újra-közölve In: *Uő: Irodalom és közélet. Cikkék, esszék, tanulmányok.* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1973. 206–212.]

J. B. [JANCSÓ Béla]

1930 Fábíán Dániel – József Attila: *Ki a faluba.* *Erdélyi Fiatalok* I. (7) 116.

JÓZSEF Attila

1930 Magyar Mű és Labanc Szemle. *Új Magyar Föld* III. jan.–márc. 62–71.

LÁSZLÓ Ferenc, Dr.

[é. n.] *1929 nemzedéke. Öt év a kolozsvári magyar főiskolás mozgalmak történetéből.* (Kézirat. 355 lap)

LÁSZLÓ Dezső

1936 A rög alatt. *Erdélyi Fiatalok* VII. (2) 37–41. [Újraközölve In: Uő: *A kisebbségi élet ajándékai. Publicisztikai írások, tanulmányok 1929–1940.* Összeállította, a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta Cseke Péter. (Minerva Könyvek, 6.) Minerva Művelődési Egyesület kiadása, Kolozsvár, 1997, 181–185.]

1973 *Erdélyi Fiatalok. Korunk* XXXII. (6) 923–929.

LENGYEL András

2004 A „narodnyik” József Attila. In: FÜZI László – LACZKÓ András (szerk.): *Ilia. Írások 70. születésnapjára.* Bába Kiadó, Szeged, 259–276.

MIKÓ Imre

1930a Úttörő fiatalok. *Erdélyi Fiatalok* I. (1) 12–14.

1930b Úttörő fiatalok. *Erdélyi Fiatalok* I. (2) 25–27.

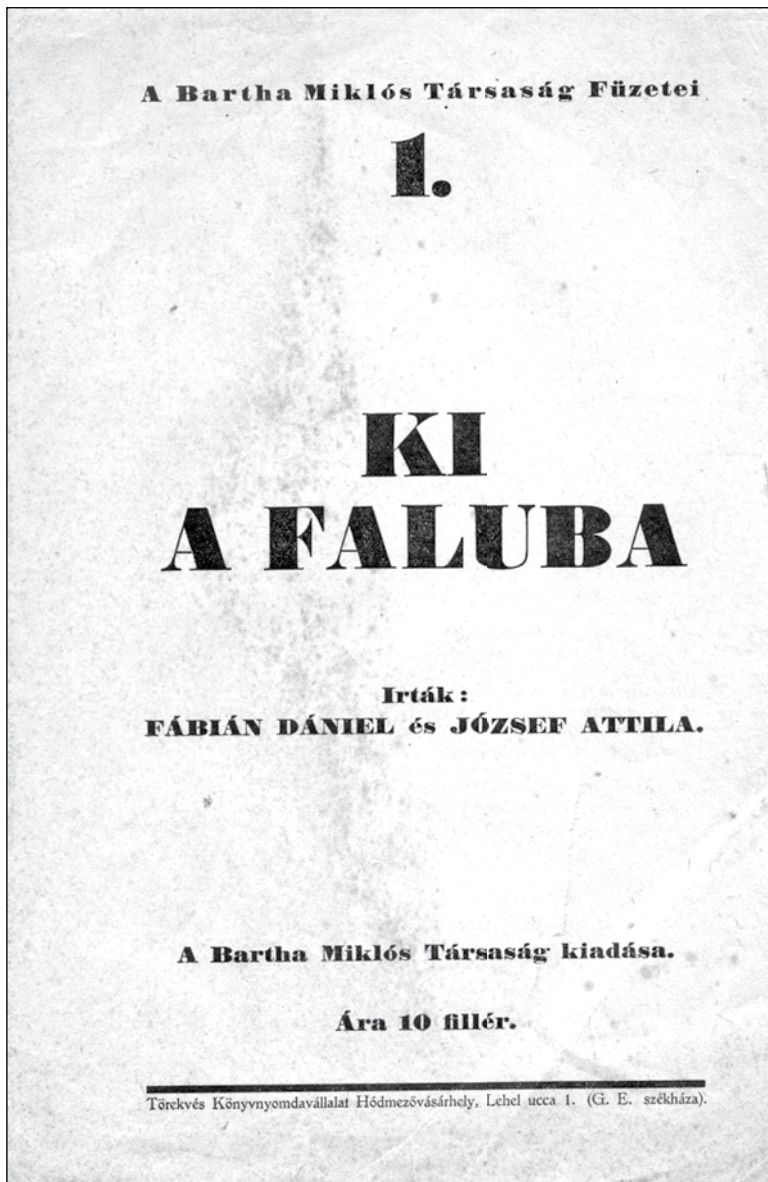
1932 *Az erdélyi falu és a nemzetiségi kérdés.* (Erdélyi Fiatalok Falu-füzetek, 4.) Erdélyi Fiatalok kiadása, Cluj-Kolozsvár [Újrakiadása: Pro-Print Kiadó (Múltunk Könyvek.), Csíkszereda, 1998.]

SZABÓ Dezső

1928 Tavasz levelek. Hetedik levél. Csírázik a jövő. *Előőr.* 1928. jún. 15.

TASI József

1995 *József Attila és a Bartha Miklós Társaság.* Ecriture–Galéria Kiadó, Budapest

1. Fábíán Dániel és József Attila Ki a faluba röpiratának címoldala

**AZ ERDELYI FIATALOK
FALU-FÜZETEI**

2. SZÁM

**HOGYAN TANULMÁNYOZZAM
A FALU ÉLETÉT?**

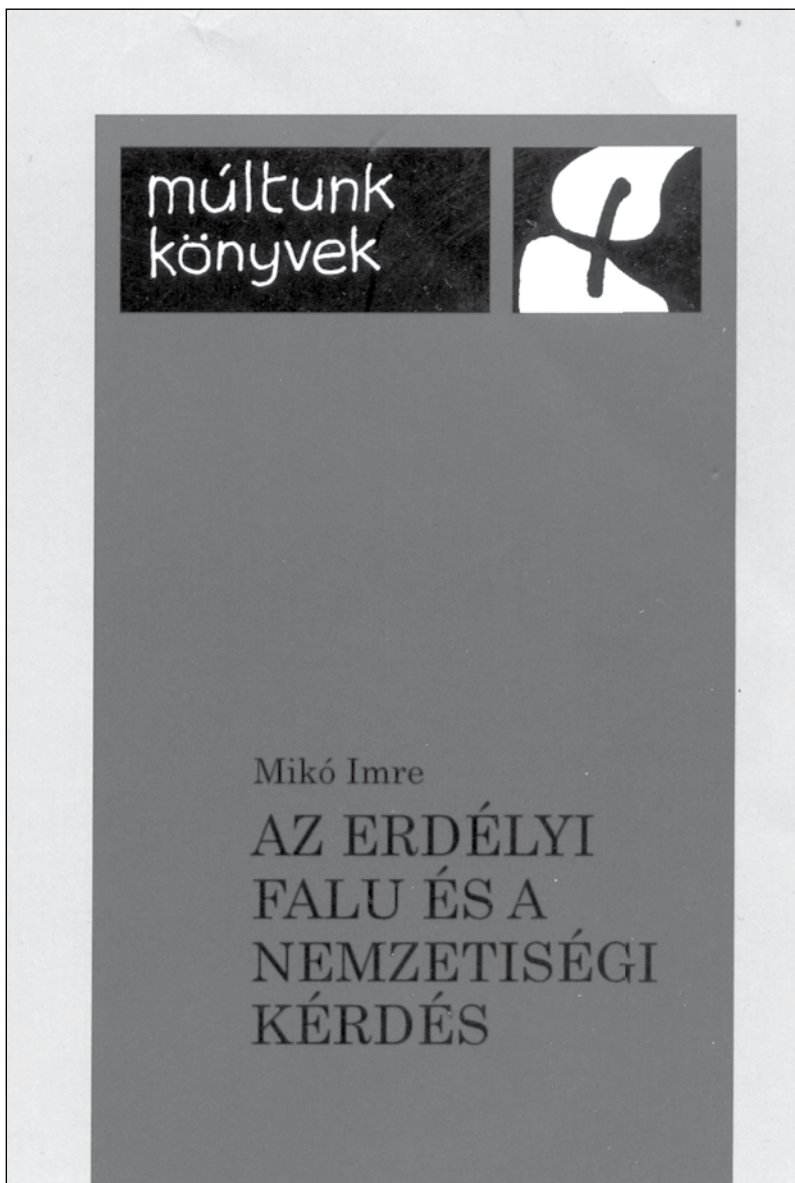
SZOCIOGRAFIAI KÉRDŐ-IV A FALU-MUNKÁSOKNAK

**ÖSSZEÁLLITOTTA:
DEMETER BÉLA**

Ara 10 Lei

**CLUJ-KOLOZSVAR
ERDELYI FIATALOK KIADASA
1931**

2. Demeter Béla Hogyan tanulmányozzam a falu életét? szociográfiai kérdőívének címlapja

3. Mikó Imre Az erdélyi falu és a nemzetiségi kérdés című írása újrakiadásának fedőlapja

Intézmény- és oktatástörténet

Olosz Katalin

A kolozsvári néprajzi oktatás egy elszalasztott lehetősége. Sebestyén Gyula pályázata a kolozsvári egyetem irodalomtörténeti tanszékére

Tudván tudom, hogy a múlt eseményeit vizsgálónak soha nem arra a kérdésre kell választ keresnie, hogy mi lett volna, ha így vagy úgy történnek egy adott helyzetben, egy adott történelmi pillanatban az események, miképpen alakult volna egy adott közösség, intézmény vagy akár az egyén sorsa, ha nem úgy mennek végbe az események, ahogy megtörténtek.

Most mégis egy pillanatra eljátszom a gondolattal: mi lett volna, ha a 20. század elején Sebestyén Gyula kap kinevezést a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem Bölcsész- Nyelv- és Történettudományi Karára? Vajon folytatódott volna-e a Herrmann Antal által kezdeményezett magyar néprajzi oktatás a kolozsvári egyetemen, ha Sebestyén Gyula egyetemi tanárként Kolozsváron telepedik le? Vajon az irodalomtörténet nyilvános rendes tanári állására pályázó Sebestyén Gyula felvállalta volna-e a népköltészeti előadásokat, ha az ő pályázatát fogadják el a döntéshozók? Kérdések, melyekre nincs felelet, melyek azonban önkéntelenül felötlenek Sebestyén Gyula nevének hallatán.

Széchy Károly 1905-ben megüresedett helyére az egyetem nyilvánvalóan irodalomtörténészt keresett, azonban az is nyilvánvaló, hogy a kor általános szokása szerint az egyetemi professzorok saját kutatási területüknek megfelelően hirdették meg előadásait. Sebestyén Gyula addigi tudományos tevékenysége óhatatlanul arra enged következtetni, hogy kinevezése esetén a régi magyar irodalom mellett jelentős szerep juthatott volna a folklór-orientációnak is. A Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárának alkalmazottjaként Sebestyén Gyula tudományos érdeklődése eleinte kizárólag a régi magyar irodalomtörténet és a magyarság eredete, őstörténete felé fordult: a középkori énekmondók történetét kutatta (Sebestyén Gy. 1891), ez volt a tárgya doktori disszertációjának, Anonymus kiletét

próbálta megfejteni (Sebestyén Gy. 1898a), a *Halotti Beszéd* szerzőjét és korát vizsgálta (Sebestyén Gy. 1898b), az avar–székely kapcsolat emlékeit (Sebestyén Gy. 1899), a székelyek nevének és eredetének rejtélyét próbálta megfejteni (Sebestyén Gy. 1897). A Gyulai-tanítvány Sebestyén Gyula viszont a 19. század utolsó évtizedétől egyre nagyobb érdeklődéssel fordult a magyar népköltészet felé, olyannyira, hogy 1902-ben két alapvető népköltészeti munkát tett le a magyar tudományosság asztalára: a *Regös-énekek* gyűjteményét (Sebestyén Gy. 1902a), melyet hat dunántúli és egy erdélyi megye 179 községéből szedett össze, és a *Regösökről* szóló monográfiáját (Sebestyén Gy. 1902b). Ezeket követte rövidesen *A magyar honfoglalás mondáinak* két kötete (Sebestyén Gy. 1904–1905), mellyel elnyerte a MTA levelező, s a Kisfaludy Társaság rendes tagságát, és a *Dunántúli gyűjtés* (Sebestyén Gy. 1906) – ez utóbbi azonban már csak az egyetemi tanszékért folyó pályázat lejárta után, 1906-ban jelent meg. A pályázatra viszont Sebestyén Gyula a MTA frissen megválasztott levelező tagjaként, a Magyar Néprajzi Társaság főtítkáráként és az *Ethnographia* társszerkesztőjeként jelentkezhetett.

És mégis: Sebestyén Gyula gazdag, sokrétű tudományos tevékenysége nem bizonyult elég nyomós érvek az egyetemi tanári kinevezéshez. Az öt pályázó – Sebestyén Gyula, Dézsi Lajos, Császár Elemér, Váczy János és Versényi György – közül a döntéshozók választása Dézsi Lajosra esett, aki 1906 őszén kezdte meg egyetemi tanári pályáját a kolozsvári egyetemen.

Milyen szempontok, milyen kritériumrendszer alapján született meg – hosszas huzavona után – a végleges döntés, nem tudom. Nem tudom, mert nem ismerem azokat a hivatalos dokumentumokat (pályázási feltételeket, bizottsági jegyzőkönyveket, szakreferátumokat), melyek a megüresedett katedra betöltésének ügyintézéséről tájékoztatnának. Az igazsághoz azonban az is hozzátartozik, hogy nem is kerestem ezeket az iratokat; Sebestyén Gyula egyetemi tanári aspirációjának történetéről Sebestyén Gyula magánlevelezéséből értesültem, pontosabban azokból a levelekből, melyeknek címzettje Sebestyén Gyula volt, s melyeket zömmel Erdélyi Pál írt neki Kolozsvárról. Ezek alapján próbálom most felvázolni az 1905 elején kezdődő és csak 1906 májusában véget érő eseményeket.

Magánlevelezésről lévén szó, a benne foglalt információk korántsem tárgyilagosságok, korántsem elfogulatlanok. Erdélyi Pál értesüléseinek, sokszor igen markánsan és sarkosan megfogalmazott véleményének szűrőjén át szereshetünk tudomást a pályázat körülményeiről: egyetemi

belharcokról, csoportérdekekről, esélyekről és lehetőségekről, az állásra pályázó más jelöltekről, lehetséges támogatókról és biztos ellenzőkről, követendő és kerülendő lépésekről, vagyis egy sor olyan háttér-információról, melyek egytől egyig befolyásoló tényezői lehetnek a döntéshozatalnak, s melyeknek vélhetően csaknem olyan jelentőségük volt/lehetett a meghirdetett katedra elnyerésében, mint a pályázó tudományos tevékenységének.

Sebestyén Gyulát Erdélyi Pálhoz régi barátság fűzte, ismeretségük-barátságuk talán egyetemi tanulmányaik idejéről datálódik, vagy ami még inkább valószínűsíthető, közös munkahelyük révén vette kezdetét: mindketten a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárosai voltak a 19. század kilencvenes éveiben, míg Erdélyi Pál 1900-ban Kolozsvárra nem került az Erdélyi Múzeum-Egyesület és a kolozsvári Egyetemi Könyvtár igazgatói tisztségébe. Könyvtárigazgatói feladatai mellett Erdélyi Pál 1901-től az újabb kori magyar irodalomtörténet magántanáráként is tevékenykedett a kolozsvári egyetemen, s e kettős minőségében egyszerre szemlélhette kívülállóként és belső emberként a karon belüli erőviszonyokat: az intrikákat és kötődéseket, az ellenérzéseket és preferenciákat – már ami a Bölcsész-, Nyelv és Történettudományi Kar személyi összetételét illette. Beeszlása, szavazati joga nem volt ugyan a döntések meghozatalához, de ismerte a Kar tanszemélyzetét, tudta, hogy ki kit támogatna vagy akadályozna, milyen elvárások mentén oszlanak meg a vélemények a megüresedett katedra betöltésének kérdésében.¹

Sebestyén Gyula 1905 januárjában kezdett érdeklődni a megüresedett kolozsvári állás iránt, korábban, mint ahogy a hivatalos meghirdetés megtörtént volna. Valószínű, tájékoztatást kért Erdélyi Páltól az erőviszonyokról és az esélyekről. Erre enged következtetni Erdélyi Pál 1905. január 16-ról keltezett válaszlevele, melyben a lehetséges jelöltek/pályázók és kolozsvári támogatóik elősorolása mellett kertelés nélkül elmondja, hogy

¹ Barátja ilyenfajta tájékozottságáról Sebestyén Gyula korábban is meggyőződhetett: Halász Ignác 1901-ben megüresedett helyének betöltése ügyében már folytattak hasonló levelezést. Akkor Erdélyi Sebestyén Gyulát kérte meg budapesti nyelvészek szándékának/elhatározásának kipuhatolására, s egyben tájékoztatta barátját az akkori egyetemi belharcokról, szakértáborokról. L. Erdélyi Pál levelei Sebestyén Gyulához. Kolozsvár, 1901. május 10., illetve június 7. Ethnológiai Adattár, Bp. Sebestyén Gyula levelezése. Jelzet: EA 13148/E: 584 és 586. sz. levél. (Érdekességként jegyzem meg, hogy az akkori pályázók között szerepelt Vikár Béla is.)

néhány jó barátja őt magát is „kombinációba vette”. Ő azonban csak olyan feltétellel mozdulna, ha meghívásos alapon foglalhatná el a katedrát, és mellette külön megbízással könyvtárigazgatóként befejezhetné az új egyetemi könyvtár építését, berendezését és üzembe helyezését. „Én tehát így állok – összegzi saját helyzetét Erdélyi –: vagy meghívnak, s akkor egy darabig még könyvtárral is vesződöm, vagy nem, s ekkor élek az új építkezésnek. Hogyan áll ma a kérdés, nem tudom, mert nekem nem illik ez iránt érdeklődni [...] Ha nem hívnak meg, akkor mást meghívásra nem igen hoznak javaslatba, tehát pályázatot hirdetnek. Ennél a mérföldkőnél én már egészen nyugodtan pihenhetek, a pályázatban részt nem veszek.”² Mindebből Sebestyén Gyulára nézve az következik, hogy ha Erdélyit meghívják, üresen marad az ő helye, amire Sebestyén nagy eséllyel aspirálhatna. Ha pedig pályázatot hirdetnek, Sebestyénnek is ugyanolyan lehetőségei vannak, mint a többi pályázónak, akiket korábban Erdélyi felsorolt. „Az eredmény tehát így is, úgy is esélyes”³ – véli Erdélyi. Éppen ezért azt tanácsolja barátjának, „hogy hun-szittya írásért, regösért vagy akármi másért jöjj le addig, míg a kérdés aktuálissá nem válik, hogy az embereket úgy leshesd [?] meg, s az emberek is így ismerhessenek meg. Hanem van egy még jobb tanácsom: biztosíts magadnak ott fönt egy-két erős embert, a ki nyomja majd a dolgotat akár erre, akár arra dől a kocka; egy pár erős embert, akire itt hallgatnak. Mindegy, akárki legyen, csak hallgassanak reá. Ha megírod, kikre gondolsz – megmondom, kiket mozgósíts. Miniszteriális legyen bennök.”⁴

Egy nappal később Erdélyi Pál újabb levelet küld barátjának, melyben egy sor újabb információt és gyakorlati tanácsot közöl barátjával. Tudatja, hogy „a tanszék betöltése módjára vonatkozó javaslatot egy bizottságra bízták, ennek elnöke Szilasi Móric, tagjai Haraszti Gyula, Meltzl Hugo, Bálint Gábor és Csengeri János. Ennek az öt úrnak a véleményét kell előre lefoglaltatni Budapestről írott ajánlatokkal – figyelmeztet Erdélyi Pál. – Ha háromnak a véleményét, vagy egynek különvélemény adására való hajlandóságát meg lehetne nyerni, első helyen ajánlhatnának innen a Kartól,

² Erdélyi Pál levele Sebestyén Gyulához. Kolozsvár, 1905. jan. 16. Ethnológiai Adattár, Bp. Jelzete: EA 13148/E: 595. sz. levél, 1070. oldal

³ Uo. 1072. oldal. – A lehetséges pályázók között Erdélyi Pál a következőket említi: Ferenczi Zoltán, Dézsi Lajos, Badics Ferenc, Horváth Cyrill, Versényi György, Váczy János.

⁴ Uo. 1072. oldal.

s akkor a minisztériumban már hamarabb el tudnám én magam igazítani a dolgot.”⁵ Erdélyi konkrét javaslatot tesz, hogy Sebestyén Gyula kinek kivel írasson ajánló leveleket a lehető legrövidebb időn belül, azért „hogy ők jöttödöt tudják, s esetleg mások meg ne előzzenek, s véleményöket le ne foglalják. Ha így preparálva vannak (mennél több ajánlat, annál jobb), javaslatul első helyen ajánlhatnak, s akkor a Kar hozzájárul, s te vígan jössz le valódi új életre.”⁶ Erdélyi leveléből az is kiderül, hogy a bizottság tagjainak megnyerése csupán az első lépés, hiszen a bizottság javaslata alapján a kar tizenöt nyilvános rendes tanárának szavazata határozza meg, hogy kit vagy kiket terjesztenek föl a minisztérium végső döntésére. Erdélyi Pál úgy ítélte meg, hogy a tizenöt voksoló tanár közül öt az ő emberük (Pósta, Schilling, Schneller, Böhm, Szilasi), öten ellenük lesznek (Csengeri, Szamosi, Szádeczky, Vajda, Bálint), négyen „kétesek” (Haraszti, Meltzl, Moldován, Márki), s egynek a véleményét nem lehet tudni, lévén, hogy akkor volt folyamatban a meghívása. Ez utóbbinak (Cholnoky Jenőnek) és a „kéteseknek” a „megdolgozását” tartja halaszthatatlanul fontosnak Erdélyi. „Ha így jársz el, és pedig gyorsan, szeptemberben már itt is lehetsz – összegzi az elmondottakat a levélíró, majd így folytatja –: Természetesen, hogy ennek a premisszája az első levélben foglalt esemény meghiúsulása [vagyis E. P. meghívása], de nem kell félni, mert engem itt sem szeretnek a szabadelvűiek s a nagy tudósok. Nekem van hét voksom, s ellenem van 7 voks, Cholnoky akkor talán még nem dönt, s akkor is kétes. [...] Tehát hallgass és cselekedjél”⁷ – biztatja barátját, nem is gyanítva, hogy Sebestyén Gyula – Erdélyi első levelének hatására – el akar állni eredeti szándékától, mert hiszen nem akar Erdélyi ellenében indulni. Erdélyinek minden rábeszélő képességét, érvek sokaságát kell összeszednie, hogy valamiképpen meggyőzze barátját: bármiképpen is alakuljanak a dolgok, visszalépésével egyedül csak önmagának árt, Erdélyi Pál helyzetét és esélyét semmiképpen sem befolyásolja az ő ringbe szállása.⁸

⁵ Erdélyi Pál levele Sebestyén Gyulához. Kolozsvár, 1905. jan. 17. Ethnológiai Adattár, Bp. Jelzete: EA 13148/E: 596. sz. levél, 1073. oldal

⁶ Erdélyi Pál levele Sebestyén Gyulához. Kolozsvár, 1905. jan. 17. Ethnológiai Adattár, Bp. Jelzete: EA 13148/E: 596. sz. levél, 1073. oldal

⁷ Erdélyi Pál levele Sebestyén Gyulához. Kolozsvár, 1905. jan. 17. Ethnológiai Adattár, Bp. Jelzete: EA 13148/E: 596. sz. levél, 1076. oldal.

⁸ Lásd Erdélyi Pál 1905. január 20-i két levelét, valamint január 23-áról keltezt levelét. EA 13148/E: 597, 598 és 599. sz. levél.

Mire a kitartó érvelés visszatéríti Sebestyént eredeti elgondolásához, az újabb Erdélyi-levél már arról értesítheti, hogy a bizottság határozott a tanszék betöltésének módjáról: mellőzik a pályázatot, meghívás útján keresnek megfelelő embert. „Már most ezzel a hírrrel körülbelől több levél indul Bpestre, s mindenik azt hirdeti, hogy csülökre magyar – olvashatjuk Erdélyi január 31-i levelében. – [...] most neked is az a dolgod: nyomjad, gyúrjad a magad dolgát. Jöjj le, mutasd be magadat, ismerkedjél meg az emberekkel s próbáld meg fölvenni a versenyt mindazokkal, akik igényt tartanak arra, hogy meghívassanak.”⁹ Egy hét múlva Sebestyén arról kap tájékoztatást, hogy „a bizottság a meghívandók köröző levelét készíti”¹⁰, két nap múlva pedig arról, hogy „a bizottság dolgozik, azaz rója betűit, hogy ki mit ér. Előre láthatólag nem fog nagyon sietni; amint hallottam, ejtőzni kell.”¹¹ Ejtőzni, vagyis pihenőt tartani, halogatni kell a rangsorolást, mert – ahogy Erdélyi fogalmaz – a bizottságban „arra volt többség, hogy meghívás legyen, mert minden frakciónak volt kiszemeltje, de arra nem volt többség, hogy ki legyen a kiszemelt”¹²

Mi történt a tavasz folyamán, egyáltalán történt-e valami érdemleges a tanszék betöltésének ügyében, a levelezésből nem derül ki. Pontosabban: a levelezésben egy több mint három hónapos szünet következett, amit érthetővé tesz Erdélyi Pál feleségének súlyos betegsége és halála.

Újabb értesítésre csak június elején került sor, amikor Erdélyi arról tájékoztatta Sebestyén Gyulát, hogy Szilasi Móric halálával az elnök nélkül maradt, majd új elnök (Szamosi János) irányítása alatt dolgozó bizottság munkája lelassult, s így kiszámíthatatlan időre elnapolódott a bizottság jelentésének előterjesztése a Kar elé,¹³ mely ennek következtében a helyettesítés újabb fél éves meghosszabbítását fontolgatta. A levelezésből nem derül ki, hogy végül is a Kar mikor hozott határozatot a katedra betöltése ügyében, mert Erdélyi június végén elutazott Kolozsvárról, s csak a nyári

⁹ Erdélyi Pál levele Sebestyén Gyulához. Kolozsvár, 1905. január 31. Ethnológiai Adattár, Bp. Jelzete: EA 13148/E: 600. sz. levél, 1088. oldal

¹⁰ Erdélyi Pál levele Sebestyén Gyulához. Kolozsvár, 1905. február 6. Ethnológiai Adattár, Bp. Jelzete: EA 13148/E: 601. sz. levél, 1091. oldal

¹¹ Erdélyi Pál levele Sebestyén Gyulához. Kolozsvár, 1905. február 8. Ethnológiai Adattár, Bp. Jelzete: EA 13148/E: 602. sz. levél, 1094. verso.

¹² Erdélyi Pál levele Sebestyén Gyulához. Kolozsvár, 1905. február 8. Ethnológiai Adattár, Bp. Jelzete: EA 13148/E: 602. sz. levél, 1095. oldal

¹³ Erdélyi Pál levele Sebestyén Gyulához. Kolozsvár, 1905. június 6. Ethnológiai Adattár, Bp. Jelzete: EA 13148/E: 606. sz. levél, 1101. oldal

szünet után, október végén jelentkezett friss hírekkel. „Későn és sietve” értesíti barátját „hogy hét szóval öt ellen a Kar elhatározta, hogy engem nem hív meg, hanem a tanszék betöltésére pályázatot hirdet. Ezzel az én játékomnak vége, következik a tied. [...] Egészen úgy volt, amint előre láttam, volt két dubiózus egyéniség (Márki és Böhm), akik döntöttek. Az én öt emberem (Schilling, Schuller, Bálint, Cholnoky és Pósta B.) megállt, mint a parancsolat, öt ellenségem meg dolgozott, s így a két farizeus döntött. Arra csábítottak, hogy pályázzam. Kijelentettem [...], hogy olyan nincs. Ezzel vége.”¹⁴ Erdélyi Pál számára valóban lezárult a nyilvános rendes egyetemi tanári státusz elnyerésének lehetősége, de nem mondott le továbbra sem barátja támogatásáról. Levelét így fejezte be: „Isten áldjon, szívemből várlak: rajta leszek, hogy valamiben lehet – segíthesselek.”¹⁵

A továbbiakban azonban első sorban magának Sebestyén Gyulának kellett úgy forgolódnia, hogy minél több támogatót és szavazatot biztosítson magának. Hagyatékában fennmaradt annak a beadványnak első megfogalmazása (és a hozzá csatolt mellékletek-bizonylatok iratcsomója), melyet Sebestyén Lukács György vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszternek nyújtott be 1905. november 22-én a kolozsvári egyetem irodalomtörténeti tanszékének elnyerése érdekében. Ugyancsak fennmaradt egy sor levélfogalmazványa 1905–1906-ból, melyeket a korabeli tudományos élet jeles személyiségeihez írt támogatásuk elnyerése érdekében.¹⁶ Néhány címzettnek a válasza is megtalálható Sebestyén levelezésében, mint például a Bálint Gáboré, amelyből egyértelműen kiderül, hogy Bálint támogatni fogja, mert – mint írja – „fölvilágosító szavai megnyugtattak az iránt, hogy csakugyan nem tartozik azon bandához, amelyre nézve a finn-ugor cseremis-csuvas teoriák csupa róka-, nyúl- és medvebőr.”¹⁷

Erdélyi Pál egyik leveléből azt is tudjuk, hogy Sebestyén 1905 novemberében megfordult Kolozsváron, személyesen találkozott egyik-másik potenciális támogatójával. „Schilling nagyon kedvezően vélekedik ró-

¹⁴ Erdélyi Pál levele Sebestyén Gyulához. Kolozsvár, 1905. okt. 24. Ethnológiai Adattár, Bp. Jelzete: EA 13148/E: 608. sz. levél, 1105–1106. oldal

¹⁵ Erdélyi Pál levele Sebestyén Gyulához. Kolozsvár, 1905. okt. 24. Ethnológiai Adattár, Bp. Jelzete: EA 13148/E: 608. sz. levél, 1106. oldal.

¹⁶ L. Sebestyén Gyula levélfogalmazványai (1890–1930). Kézirat-köteg. Ethnológiai Adattár, Bp. Jelzete: EA 13141.

¹⁷ Bálint Gábor levele Sebestyén Gyulához. Kolozsvár, 1905. nov. 24. Ethnológiai Adattár, Bp. Jelzete: EA 13148/B: 103. sz. levél, 211. oldal.

lad – írja Erdélyi e látogatás után. – Beszélgettünk, soká, sokat, érdemlegesen.”¹⁸ Erdélyi tudósítja barátját arról is, hogy a pályázási határidő lejártával kikkel kell megmérkőznie Sebestyénnek. „A pontosan megtartott terminus ma délben járt le, s így azonnal értesítelek a pályázatok eredményéről – olvashatjuk az 1905. december 2-i levélben. – Idő és sor szerint első volt bizonyos Sebestyén Gyula kérvénye. Vajha ez az omen egyben nomenné is lenne, azután jött Dézsi, Császár, Váczy és Versényi [...]. A nyelvészetire Gombócz [sic!], Melich, Zolnai, Bán, Pápay és Erdélyi Lajos. (Félre ne tessék az Erdélyit érteni.) Az irományok ma vagy holnap mennek Harasztihoz és Bálinthoz s talán a jövő fél évben már kész előterjesztést is fog a Kar látni.”¹⁹

Jól sejtette Erdélyi Pál, hogy az előterjesztésre várni kell. Jó fél esztendővel később, 1906 májusában is csak arról számolhatott be, hogy „A döntés e hónapnak valamelyik utolsó napján, talán 28-án lesz. Milyen lesz az eredmény, senki sem tudja, de az bizonyos, hogy a különvélemény fölmege. Annyit minden titokzatosság dacára is megtudtam, hogy a referensnek [Harasztinak] egy régi kollégája [...], az itteni piaristák házában megszállott V. J. [Váczy János] az ideálja. Persze similis simili gaudet.”²⁰

A döntés a Karon 1906. május 28-án valóban megtörtént. Erdélyi Pál egy nappal később arról tájékoztatja barátját, hogy „A te dolgodban itt, a mit lehetett, megtettünk. Már most rajtad áll az ott föntiek elintézése. Sőt már itt 22-én is eljártam benne, mert az éppen lent idéző Tóth Lajosnak előre beadtam az igazságot s ő innen már informálva tért haza. Ha tehát az osztály döntését a miniszter elfogadja, reményem van kedvező előterjesztésre. Mind amellet politikusokkal (még pedig sokkal s okkal) győzni kell, mert Thalynak monopoliuma van a tudományhoz. Ballagi ugyan erős támaszték, de ő nem olyan erős akaratú, mint Thaly. B.[eöthy] Zsoltot most nem nagyon ajánlom, ő inkább ront, mint épít. Ezt tette egész életé-

¹⁸ Erdélyi Pál levele Sebestyén Gyulához. Kolozsvár, 1905. nov. 27. Ethnológiai Adattár, Bp. Jelzete: EA 13148/E: 609. sz. levél, 1107. oldal.

¹⁹ Erdélyi Pál levele Sebestyén Gyulához. Kolozsvár, 1905. dec. 2. Ethnológiai Adattár, Bp. Jelzete: EA 13148/E: 610. sz. levél, 1109. oldal. A levélből az derül ki, hogy a Szilasi Móric halálával megüresedett nyelvészeti és a szóban forgó irodalomtörténeti katedrára az egyetlen egyszerre írta ki a pályázatot.

²⁰ Erdélyi Pál levele Sebestyén Gyulához. Kolozsvár, 1906. május 18. Ethnológiai Adattár, Bp. Jelzete: EA 13148/E: 612. sz. levél, 1114. oldal.

ben, a maga dolgát kivéve.”²¹ Végül a fölterjesztés miatt aggodalmaskodó Sebestyént azzal nyugtatja, hogy „Innen a dékáni hivatal útján megy el, a rektornak ehhez semmi köze. A dékán meg a mi emberünk. Tehát bátorság!”²²

A pályázat további sorsáról természetesen nem értesülhetünk Erdélyi Pál leveleiből. Azt, hogy „ott fönt”, vagyis Budapesten mi történt, kik és hogyan döntöttek a pályázat dolgában, nem ismerjük. A kolozsvári egyetemre újonnan kinevezett két nyilvános rendes tanár, az irodalomtörténész Dézsi Lajos és a nyelvész Zolnai Gyula nevét sem az Erdélyi-Sebestyén levelezésből tudhattuk meg, hanem az egyetem értesítőjéből.²³ Arról viszont, hogy Sebestyén Gyula számára nem pusztán karrierépítés szempontjából volt fontos a kolozsvári katedra elnyerése, Erdélyi Pálnak egy későbbi levele tanúskodik. Az 1906. december 14-ről keltezett levélben Erdélyi expressis verbis megfogalmazza, amit már korábbi levelei is tartalmaztak, de csak utalásszerűen: Sebestyén Gyula menekülni szeretett volna a Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárából, ugyanúgy, ahogy hat évvel korábban maga Erdélyi Pál is tette. A könyvtár akkori igazgatója, Schönherr Gyula „katasztrófájának”²⁴ hírére íródott levélben Erdélyi így töpreng: „... szívem [...] szorong ama pusztulás láttán, melyet a M. Nemz. Múzeum a maga jobbra méltó talentumaival űz.”²⁵ Erdélyi szerint sokakat kiűzött kebeléből (köztük Erdélyi Pált is), sokak elégették magukat, de olyanok is vannak, akiket még „keblén melenget, de hamis irányba terelt”. És vannak olyanok is, kik „eszményeik romjain” töpregenek. Ilyen Sebestyén Gyula, aki különösen Erdélyi szívéhez nőtt. „Kiszabadulásodért két évig reszeltem a rácsot – fakad ki a kolozsvári barát –, az utolsó rács reszelésében eltörött a szerszámom. Most már van új reszelőm, s újra kezdem a reszelést.”²⁶

²¹ Erdélyi Pál levele Sebestyén Gyulához. Kolozsvár, 1906. május 29. Ethnológiai Adattár, Bp. Jelzete: EA 13148/E: 613. sz. levél, 1117. oldal.

²² Uo. 1119. oldal. – A dékán akkor (az 1905/1906-os tanév második felében) Schilling Lajos volt.

²³ *Almanah* 1906/7, II. félév. 21–22.

²⁴ 1906 végén Schönherr Gyula idegrendszerre felmondta a szolgálatot, nyugdíjazni kellett.

²⁵ Erdélyi Pál levele Sebestyén Gyulához. Kolozsvár, 1906. dec. 14. Ethnológiai Adattár, Bp. Jelzete: EA 13148/E: 616. sz. levél, 1124. oldal.

²⁶ Erdélyi Pál levele Sebestyén Gyulához. Kolozsvár, 1906. dec. 14. Ethnológiai Adattár, Bp. Jelzete: EA 13148/E: 616. sz. levél, 1124. oldal.

Nem tudom, mire gondolt Erdélyi Pál, barátja kiszabadításának milyen új lehetőségére utalt, azt viszont Sebestyén Gyula életrajzából tudjuk, hogy továbbra is – idejekorán bekövetkezett nyugdíjazásáig – a Magyar Nemzeti Múzeum kötelékében tevékenykedett.

Szakirodalom

ALMANACH

1872–1918 *A kolozsvári magyar királyi Ferencz József Tudományegyetem Almanachja és tanrendje az- ik tanév I [vagy II] felére.*
Kolozsvár

ERDÉLYI PÁL

1889–1918 *Erdélyi Pál levelei Sebestyén Gyulának.* (76 db.) Autográf levelek Sebestyén Gyula hagyatékában. Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattára (Sebestyén Gyula levelezése. EA 13148/E: 980–1189. lap), Budapest

LACKOVITS Emőke, S.

1989–1991 Sebestyén Gyula (1864–1946) In: LACKOVITS Emőke, S. (szerk.): *Tanulmányok a 125 éve született Sebestyén Gyula emlékére.* (A Veszprémi Laczkó Dezső Múzeum konferenciái, I.) Laczkó Dezső Múzeum, Veszprém, 7–15.

SEBESTYÉN Gyula

1890–1930 *Sebestyén Gyula levélfogalmazványai.* (Kéziratköteg) Ethnológiai Adattár, Budapest. Jelzete: EA 13141.

1891 *Adalékok a középkori énekmondók történetéhez.* (Doktori értekezés) Budapest [Három tanulmány, amely előbb az *Egyetemes Philológiai Közönyben* és az *Irodalomtörténeti Közleményekben* jelent meg.]

1897 *A székelyek neve és eredete.* (Néprajzi Füzetek, IV. Klny. az *Ethnographiából*) Budapest

1898a *Ki volt Anonymus?* Szerző kiadása (Hornvánszky Nyomda), Budapest

1898b *A Halotti Beszéd szerzője és kora.* (Klny. a *Nyelvtudományi Közleményekből*) Franklin Nyomda, Budapest

1899 *Az avar-székely kapcsolat emlékei.* (Néprajzi Füzetek, VIII. Klny. az *Ethnographiából*) Budapest

1902 *A regősök.* (Magyar Népköltési Gyűjtemény. Új folyam, V.)
Athenaeum Kiadó, Budapest

1904–1905 *A magyar honfoglalás mondái.* I–II. (Millenniumi díjjal
jutalmazott pályamű.) Kisfaludy Társaság, Budapest

SEBESTYÉN Gyula (szerk.)

1902 *Regős-énekek.* (Magyar Népköltési Gyűjtemény. Új folyam, IV.)
Athenaeum Kiadó, Budapest

1906 *Dunántúli gyűjtés.* Gyűjtötte és szerkesztette Sebestyén Gyula.
(Magyar Népköltési Gyűjtemény. Új folyam, VIII.) Athenaeum
Kiadó, Budapest

SZINNYEI József

1891–1914 *Magyar írók élete és munkái.* I–XIV. [k. n. (Hornyánszky
Nyomda)], Budapest

Függelék

Erdélyi Pál levelei Sebestyén Gyulához

Mellékletünkben Erdélyi Pálnak azokat a leveleit közöljük, melyeket Sebestyén Gyulához írt a kolozsvári egyetemi katedra megpályázása ügyében 1905. január 16. és 1906. december 14. között. A levelek Budapesten találhatóak a Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattárában, Sebestyén Gyula levelezésében. Az EA 13148/E jelzet alá sorolt leveleket folyamatosan lapszámozták az Ethnológiai Adattárban, emellett minden egyes levélnek sorszáma is van. A továbbiakban nem hivatkozunk a jelzetre, pusztán a levelek sorszámat és lapszámat tüntetjük fel.

Mellékletünkben betűhű másolatban közöljük Erdélyi Pál leveleit. Ahol szükségesnek véltük, lapalji jegyzetben fűztünk magyarázatot a levelek egyes kitételeihez. Néhány levélnek csak azt a részletét közöljük, mely a pályázatra vonatkozik. A kihagyásokat szögletes zárójelbe tett három pont jelzi. Szögletes zárójelbe tett kérdőjellel [?] figyelmeztetjük az olvasót a bizonytalan olvasatra. Az olvashatatlan szót vagy szótagot vízszintes alsó vonallal (____) jelöljük, két párhuzamos függőleges vonallal (||) pedig az egyik oldal alját és az új oldal kezdetét jelezzük. Az eredeti levelek írásmódjának megfelelően mi is aláhúzással jelöltük a kiemelt szövegrészeket.

A levelezésben szereplő személyek kilétéről, korabeli státusáról a névjegyzékben talál tájékoztatást az olvasó.

Kolozsvár, 1905. január 16.

595. levél, 1069–1072. lap

Kedves Gyulám!

Tegnapi leveledre sietek válaszolni. Ma már ez a hetedik levelem s az éjszaka elég hosszú és nagyon kínos. Feleségem szegény, még most is ágyban van, október 12-e óta folyton fekszik. Javulása november 18-a óta állandó, de a hosszszas fekvéssel együtt járó bajok lassúvá s nehezzé teszik a kibontakozást. Ez idő óta a könyvtár és otthonom között oszlik meg minden órámmal s minden időmet itt töltöm, bú, bánat, gond, aggodalom, remegés és reménység között csupán a szorgos elfoglaltatás és nagyon sok munka tudott némileg elfoglalni. Másfelé nem jártam, más felé nem néztem. Az emberek között sem forogtam s a legjobban érdeklődők elől is hermetikusan elzárkóztam. Mind a mellett néhány dolgot tudok s ezekről be akarok neked számolni. Ne vedd toladósnak, ha beszámolómban néhány szó rólam is esik, de ebben a mai kérdésben, bármilyen szerény, de néhány szó engem is illet.

Van néhány nagyon jó barátom, a ki engem itt kombinációba vett; szóllottak is velem. Megmondtam nekik, hogy én most az építkezés miatt, a melyhez kötöttem magamat, nem fogok a pályázatban részt venni. Megnyugodtak benne s várták, hogy Ferenczi mily elhatározás fogja vezetni. Kívántam, hogy visszasóhajtson,²⁷reményem volt, hogy akkor én sem sóhajtok talán hiában vissza. Erre az esetre az építkezés ügyét megbízás alakjában és alapján tovább is vittem volna. Erre a minisztériumban volt hajlandóság, sőt ott vetették fel. De F. Z-t²⁸a || a családi tanács leintette. Ekkor megint megkérdeztek. Azt mondtam, a mit annak előtte. Ekkor a hátam megett azzal foglalkoztak, hogy engem hívjanak meg s mikor ez tudomásomra jutott, megmondtam Pósta Bélának, hogy én az építkezéstől nem szakadok el. Arra azt felelte: nem fog ez neked ártani, ha a Kar meghív s hogy azért az építkezéstől sem kell elszakadnom, mert a Tanács tudja annak a módját. Választ sem várva eltávozott s azóta korteskedik b. Wesselényi²⁹mellett. Én tehát így állok: vagy meghívunk s akkor egy darabig még könyvtárral is vesződöm, vagy nem s ekkor élek az új építkezésnek. Hogyan áll ma a kérdés, nem tudom, mert nekem nem illik ez iránt érdeklődnöm, jó embereim meg nem szólnak róla – nekem. Ha nem hívnak meg, akkor más meghívásra nem igen hoznak javaslatba, tehát pályázatot hirdetnek. Ennél a mérföldkőnél én már egészen nyugodtan pihenhetek, a pályázatban részt nem veszek, hanem fölülök a kőre s leszek onnan indító, azután pace maker³⁰ s talán a bírói páholy előtt átadhatom neked a győztesnek a koszorút. Örvidenek, ha Dézsi nem jönne, de ő már küldözgeti a névjegyet. Mikor velem konkurált³¹, járt itt. Akkor nem tett valami jó benyomást. Most || hogy áll, nem tudom, mert egyelőre róla, az én meghívásom miatt nincs szó. Badicsnak vannak vagy lehetnek emberei, Csengeri, Szilasi Haraszi és Pósta, a kinek itt megbízható fegyvertársai vannak s ma dékán és a Kar egy részét viheti magával. De Badics is csak akkor jönne vagy jöhetne számításba, ha már a meghívás és a pályázat fölött a Kar döntött. Horváth Cyrill is mozog. Gondolom, nem lesz sok kilátása. Versényi György Széchynek utóda volt a leányiskolában, most utódja akar lenni az egyetemen is. Neki van egy embere, Csengeri. Négyesiről is hallom, hogy eljönne. Egy biztos embere van, Csengeri; Váczy is ki akarja köszörülni a csorbát, őt Csengeri képviseli. Ebből láthatod, hogy itt Csengeri a fő, őt kell megnyerned. Ha anyyi felé tud szakadni, becses énjéből neked is juttat egy kis részt. De ne tréfáljunk. Mindez korai, először fölöttem kell döntenem. Hogy ez a döntés

²⁷ *Kívántam, hogy visszasóhajtson* – valószínű, hogy Erdélyi Pál Ferenczi Zoltán kolozsvári kötődéseire, különösen egyetemi könyvtárigazgatóként eltöltött éveire utal a visszasóhajtást emlegetve.

²⁸ F. Z. – Ferenczi Zoltán.

²⁹ Feltehetően Versényi Györgyről van szó.

³⁰ *pace maker* 'vezető'

³¹ 1901-ben konkurálhatott Erdélyi Pállal a magántanári habilitációért.

sikerül-e, nem tudom; de azt tudom, hogy Gyalui minden követ megmozdít, hogy sikerüljön. Talán nem kell mondanom, miért.

Már most rád nézve így áll a dolog. Ha engem meghívnak, üresen marad az én helyem. Erre sem Versényi sem a többi nem jelentkezhettek, szemben fogsz állani Dézsivel és Gyaluival. Ebben a küzdelemben melletted lehet Pósta is egész befolyásával, || a mit kicsinyelni nem szabad. Ha pályázatot hirdetnek, szemben fogsz állani a főntebbiekkel s ebben a küzdelemben csak én állhatok melletted nyiltan és másfelé való lekötélkezés nélkül, Pósta csak abban az esetben, ha Badics nem pályázik. Az eredmény tehát így is, úgy is esélyes. De tégedet az ne csüggeszsen, inkább sarkaljon küzdelemre, mert az sem ebben, sem abban nem reménytelen. Én persze mind a két esetben jó előre tájékoztatlak s addig ki sem rukkolok itt veled. Hanem azt az egyet tanácsolnám, hogy hun-sziitya írásért, regösért vagy akármi másért jöjj le addig, míg a kérdés aktuálissá nem válik, hogy az embereket úgy leshesd [?] meg, s az emberek is így ismerhessenek meg. Hanem van egy még jobb tanácsom: biztosíts magadnak ott fönt egy két erős embert, a ki nyomja majd a dolgot akár erre, akár arra dől a koczka; egy pár erős embert, akire itt hallgatnak.³² Mindegy akárki legyen, csak hallgassanak reá. Ha megírod, kikre gondolsz – megmondom, kiket mozgósíts. Miniszteriális legyen bennök.

Végül nagyon lekötélzettél, hogy mozdulási szándékról értesítettél. Én szinte meg sem mertelek volna szólítani, régi közléseid után, pedig magamban kombináltalak. Örvendek, hogy most jöttél rá || a mire én már hat évvel ezelőtt rájöttem. Még én nem a sülyedő, csak a kalóz hajót hagytam el. Neked kár volna vele sülyedned. Menekülj, a kötelet én dobom.³³

U.i. Persze az egész dolog egyelőre terv és csak neked szól. Ha velem jól üt ki, veled is úgy. Isten áldjon meg. – Családoddal együtt öllelek

Szerető Palyád

Kv. 905. jan 16. éjjel

Még egy U. i. Leveledet várom s abban esetleg tervedet is kérem, talán tudok hozzá szólni.

Még egy U. i. Csengeri helyettesíteni akarta Széchy. Ez ellen már fölszóltam s magamat háttérbe tolván, Haraszti lett ez alapon a helyettes. Csengeri tehát itt már csatát veszett.

³² Sebestyén Gyula megfogadta Erdélyi Pál tanácsát: hagyatékában megőrzött több levélfogalmazvány is tanúskodik arról, hogy 1905–1906-ban Sebestyén levélben kereste meg a korabeli tudományos élet jeles személyiségeit támogatásuk elnyerése érdekében. Vö. *Sebestyén Gyula levélfogalmazványai. (1890–1930)* Kézirat-kötet. Ethnológiai Adattár, Budapest. Jelzete: EA 13141.

³³ A || jeltől a levél az 1072. oldal tetején üresen maradt helyen folytatódik, majd az 1070, 1071 és 1069. oldalak üresen maradt helyein következnek az utóiratok.

Kolozsvár, 1905. január 17.

596. levél, 1073–1076. lap

Kedves Barátom!

Tegnap megírtam a helyzet elméletét, ma megírom a kérdés gyakorlatát. A sorrend marad a régi, de az akcióval nem szabad arra várni, míg a tárgyalások a sorrend szerint elvégződnek. Tenni kell.

A tanszék betöltése módjára vonatkozó javaslatot egy bizottságra bízták, ennek elnöke Szilasi Móricz, tagjai Haraszti, Meltzl, Bálint Gábor és Csengeri. Ennek az öt úrnak a véleményét kell előre lefoglaltani Bp-ről írott ajánlatokkal. Ha háromnak a véleményét, vagy egynek különvélemény adására való hajlandóságát meg lehetne nyerni, első helyen ajánlhatnának innen a Kartól, s akkor a minisztériumban már hamarabb el tudnám én magam igazítani a dolgot.

Tehát a tennivaló ez:

Irass magad mellett Harasztihoz (Beöthy, Gyulai, Vargha Gy. Riedl) Meltzlhez (Eötvös || talán Heinrich), Szilasihoz (Szily, Munkácsi, Beöthy, Simonyi) ajánló levelet, hogy ők jöttödet tudják, s esetleg mások meg ne előzzenek, s véleményüket le ne foglalják. Ha így preparálva vannak, (mennél több ajánlat, annál jobb) javaslatul I. helyen ajánlhatnak s akkor a Kar hozzájárul s te vígan jössz le valódi új életre.

I.	II.	III.
Pósta	Csengeri	Haraszti
Schilling	Szamosi	Meltzl
Schneller	Szádeczky	Moldován
Böhm	Vajda Gy.	Márki
Szilasi	Bálint	
Ezeket számítom a mi embereinknek	Ezek ellenünk lesznek	Ezek kétesek

Ha az I-höz be lehet vonni Bálintot, Harasztit, Meltzl és Márkit akkor jó || lesz. Bálintra és Márkira máris számítok, így van melletted 7, ellened lehet 7 a súly tehát a 8-ik vokson van, a melynek birtokosa Cholnoky lesz, Lóczy adjunktusa – abban az esetben, ha különvélemény menne a bizottság javaslata ellen, mely tégedet esetleg nem kandidálna, vagy nem első helyen.

Tehát:

I) ajánló levelek, hogy a bizottságban helyre juss.

II) Cholnoky megdolgozása Lóczy útján, hogy a bizottsági javaslattal szemben esetleg beadott ellen- és különvéleménnyel föl ne süljünk.

Mindenek előtt pedig

Sürgős, gyors és sietős eljárás a mondott irányban. Cito, Citissime³⁴. || Ez a praeoccupatio³⁵ tehát már most szükséges, ezért az én cikkem helyett majd később írj új cikket; eljöttöd tanácsos, hogy lássanak, ezért a székely elmélet megtalálod később is; most kell pontosan megcsinálni a stratégiát, most kell minden helyet biztosítani, ezért a rovás meg a mondák könyve maradhat nehány hétig.

Ha így jársz el és pedig gyorsan, szeptemberben már itt is lehetsz. Természetes, hogy ennek a premisszája az első levélben foglalt esemény megghiúsulása, de nem kell félni, mert engem itt sem szeretnek a szabadelvűek s a nagy tudósok. Nekem van 7 voksom, s ellenem van 7 voks, Cholnoky akkor talán még nem dönt, s akkor is kétes. Így a különvélemény mellettem sokkal bizonytalanabban alakulhat mint melletted.

Tehát hallgass és cselekedjél

Szerető Palyád

Kv. 905. I/17

Kolozsvár, 1905. január 20.

597. levél,³⁶ 1077–1078. lap

Kedves Gyulám!

Leveledre s abból kiolvasható megrökönyödésedre röviden és expressis litteribus³⁷ írom és követelem, hogy adott receptem szerint mindent tégy meg a magad érdekében, mert semmivel sem árthatsz nekem, ellenben minden negyed órai késedelemmel ártasz magadnak. Ez a határozott és komoly kívánságom magyarázatát találja az alábbiakban:

I) A bizottság majd érett megfontolás (?)³⁸ után javaslatot tesz, vagy úgy, hogy

a) meghívás

b) nyilvános pályázat útján töltsék be a tanszék.

Ha I. a. eset áll fent, meghívásra ajánlhatja X. Y. Z-t urakat, esetleg engem is; ha I. b. eset áll fent (pályázatot hirdetve)³⁹ szükséged van már előre a praeoccupatióra.

³⁴ *Cito, Citissime* 'gyorsan, leggyorsabban'

³⁵ *praeoccupatio* 'előre való elfoglalás/lefoglalás'

³⁶ A levelet Erdélyi Pál *A Tud. Egyetem és Erdélyi Múzeum Könyvtára* fejléces papírjára írta.

³⁷ *Expressis litteribus* – az *expressis verbis* 'kifejezetten, határozottan' jelentésű szókapcsolat mintájára alkotott kifejezés, mely a szóbeli megnyilatkozás helyett az írásban rögzítettek félreérthetlenségére figyelmeztet.

³⁸ A kérdőjel Erdélyi Pálé.

³⁹ A zárójelbe tett rész kihúзва.

Az én dolgom pedig úgy áll, hogy akárminthet javasolnak, a Karnál első helyen fölvetik az én meg- || hivatásomat. Ha sikerül, sikerül, ha nem sikerül, nem sikerül. Te mind a két esetre biztosítottad magadnak az embereket, talán hiában, ha meghívnak, de nem hiában, ha nem hívnak meg. E szerint te nekem nem ártasz, csak magadnak használsz.

II. Ha engem meghívnak, az én állásomra jöhetsz, mert én mindenképpen megtartom a könyvtár építési, hurcolkodási, berendezési és fölszerelési dolgaira való mandátumomat, neked pedig vagy utódomnak készen adom át a verklit, csak forgatnod kell. Tehát erre is résen légy. Önzés, hogy inkább szeretnék neked, mint idegennek építeni.

Isten veled. Sietek. Őszinte btsg

EPál

Kv. 905. I/20

Kolozsvár, 1905. január 20.

598. levél, 1079–1082. lap

Kedves Gyulám!

Most idehaza s nyugodtan még egyszer elolvastam leveledet. Valamivel bővebben írhatok egyről-másról. Itt a helyzet a következő: van a Karban ez idő szerint 14 szavazó tanár, két szék üres, Terneré, a melyre Cholnoky meghívását proponáltuk és Széchyé, a melyről szó van. A 15-ik szavazat (Cholnokyé) fog dönteni. A 14 szó így alakul: meghívásom mellett lehetnek: Schilling Lajos, Márki Sándor, Schneller István, Böhm Károly, Pósta Béla, Szilasi Móricz, Bálint Gábor, 7 szó, ellenem lehetnek: Meltzl Hugó, Szamosi János, Moldován Gergely, Szádeczy Lajos, Haraszi Gyula, Csengeri János, Vajda Gyula, 7 szó. Érvényes határozatot tehát a 15 ik szavazó állásfoglalása teremt, az a döntő. Ez rá nézve ismeretlen mennyiség s én rezervált⁴⁰ álláspontomnál fogva nem is mozgósítok egyetlen egyenletet sem. Már most itt nem én vagyok szóban, hanem az a vöks a mely majd annak idején a Karban vagy az egyik, vagy a másik csoport mellett fog fölhangzani. Maguk szőrű embert keres a tanároké, ezek bennem vélik megtalálni s a kalmároké, nekik nem keltek. || Az erőknek ez az egyensúlya megmarad s a céloknak ez a széthúzó, ellentétes volta is megmarad a K-ban⁴¹ akkor is, ha engem elpüfölnek, vagyis meg nem hívnak. Ez a két he-tes tábor áll szemben akkor is, ha a pályázatok fölött dönteni fognak. Haraszi, a kit, hiszem, Beöthy Négyesi érdekében befolyásol, nem tudja, mit tesz, akár

⁴⁰ rezervált 'tartózkodó, óvatos, zárkózott magatartás'

⁴¹ K-ban – Karban. A levelezésben a „Kar” emlegetése mindig a Bölcsész- Nyelv- és Történettudományi Karra vonatkozik. A 20. század elején ehhez a Karhoz tartozott a földrajztudomány is, Cholnoky Jenő így került a szavazó egyetemi tanárok sorába.

mit tesz is, ő francia, soha sem volt határozott, csak a Tanácsban akkor, amikor engem a Tanács öt évvel ezelőtt kandidált; ellenben mindig, vagy nagyon gyakran van ischiása,⁴² főként kritikus szavazások idején. Négyesi meghívást vár, pályázni nem fog, így hallszik, de Haraszi már hordja ki a Mértékes stb történetét.⁴³ Ezt nekem tudnom kell. Térítvényeit megnéztem, más iránt még nem érdeklődik. Most jön a pályázat. Abban én részt nem vehetek. Pro primo: a zászló (építkezés) becsületéért, pro 2°, mert nem akarom végig kilincselni azt a 7 férfit, kik engem 4000 km. távolságban szeretnének látni; annál inkább nem, mert akkor is fölültetnének s az arány mit sem változnék. Ha meg lenne a többség a meghíváshoz, csak akkor lenne meg a pályázat utáni || szavazáshoz is. Így – nem pályázván – souverain⁴⁴úr és kvártárgazgató vagyok, amugy bukott és tekintélyében megrokkant versenyző. Választani könnyű. Látod-e milyen tiszta ez a kalkulus? Szép dolog ám az egyszeregy egy kis emberismerettel! Így áll az én dolgom. Ezen te nem rontasz semmit, ha még úgy dörömbölsz is, mert az én hét emberemet ellenem nem fogod uszítani tudni, ellenben mind a hetet megnyerheted magadnak, ha a pályázat eldöntésére kerül sor. Lehet, hogy nemalakul a dolog úgy, amint mondtam, de nekem akkor is igen nagy szerencse lenne, ha te jönnél ide. S ha te jöhetnél minden tövis nélkül, a legnagyobb örömmel és szeretettel fogadnálak. Ismétlem, hogy engemet a kérdés hidegen hagy, annyira nem tüzel föl, hogy magammal foglalkozzam. Ha mégis ennyit írok róla s magamról, annak az az oka, hogy kényszerítesz reá. Most jószágod másként láttatja veled a helyzetet, mint a hogyan van. Meg akarlak győzni, hogy saját érdeken kívül a jó ügy érdeke is parancsolja, hogy mennél hamarább lépj teljes erővel akcióba. || A jó ügyről talán élő szóval tudok egyet-mást szólni, ha arra alkalom kínálkozik. Most még egyet! Ird meg nekem azonnal teljes nyíltsággal, hogy mit teszel vagy tettél, nehogy öntudatlanul valami olyat tegyek, ami nem talál akarattoddal. De azt föltétlenül kérem, hogy megmozdulj, cselekedjél, hogy biztosítsd magadat, minden eshetőségre. Így tesznek a többiek is, de nekem nem írják meg, hanem a pósta azért dolgozik. Ha mások így tesznek, mennyivel inkább kell így tenned néked s már most, sőt minél előbb.

Most jön a második. Az én helyem, mikor én odahagyom: úri állapot lesz. Mindent megcsinálok, mert ezt ambicionálok, az utódom a készbe ül. Miért ne ülnél te a készbe?

⁴² *Ischias* 'isiász: az ülőideg zsábája, csipőfájás'

⁴³ *Mértékes stb történetét* – Négyesy László: *A mértékes magyar verselés története* (1892) c. művéről van szó.

⁴⁴ *souverain* – szuverén 'önhatalmú, független'

*

Feleségem szegény még mindig szenved.
Köszönöm a részvételeteket, öllelek benneteket s várom nekem kedvező válaszodat.

Kvárt 1905. jan. 20.

Őszinte barátod

EPalya

Kolozsvár, 1905. január 23.

599. levél, 1083–1086. lap

Kedves Gyulám!

A helyzet egészen tiszta. Én felkötöttem a kolompot, hogy könyvtárat csinálók, szervezek és építék. Nekem itt van célom és ezen a téren van egy sereg ideám, talán némi reménységem is haladásra. A minisztérium nekem sok mindent megad s bennem, mert eddig mindig szavamnak állottam, jobban megbízik, mint eddig itt bárkiben. A Múzeum-Egyletben van programom, a m. tanári katedrán van alkalmam szólani s itt az egyetem tudományos munkájában részt venni, ezen felül állásomnak van némi dísze, eddigi munkámnak eredménye és némi tekintélye; vagyonilag nem számít az auri sacra fames⁴⁵ s a társaság nem csábít arra, hogy kilincseljek előttem nem nagyon rokonszenves ny. r. tanárok ajtaján. E szerint a katedrára, részint nem pályázom, részint magamtól nincs okom törekedni. Így álllok s állottam a kérdéssel szemben eleitől fogva. Most azután megmondják nekem némely jó barátaim, jöjj hozzánk – meghívunk. Azt || mondtam jó – de csak úgy megyek, ha a könyvtár dolgát A-Z ig egyidejűleg elvégezhetem, ha módot találok arra, hogy a Miniszter megbizással az én alkotásomból el nem von. Azt mondták: meglesz; azt mondtam: ha így lesz s a meghívás megtörténik: elmegyek.

Mármost rám nézve a helyzet így alakult: ha meghívna a főnti föltétel alatt – elmegyek, ha nem, végzem a magam dolgát.

Sok a cigány praepozitio⁴⁶, de több a cigány. Hogy megy-e? Nem tudom. Én nem mozgatom, nem is mozgathatom a dolgot, mert nem akarok rezervált állásomból kilépni. Ennek pedig sok más oka is van, a mit itt leírni nem lehet. Ugratni akarnak. Jó a nóta: meg nem hívunk, de ha pályázol, egyhangúlag, nagy többséggel, bizonyosan az első helyen ajánl a Kar. A valóságban pedig úgy cseng a nóta: lépj elénk, kérőleg, alázatosan, aztán majd elverjük rajtad a port s ha most szavad eladod, hogy pályázol – kimentesz bennünket abból a kényszer helyzetből hogy meghívásod fölött döntsünk. || A Karnak kétféle többsége van, valódi komoly többség

⁴⁵ auri sacra fames 'átkozott pénzvágy'

⁴⁶ praepozitio 'előljáró, vezető'

és ígérkező, látszólagos többség. Ha az előbbi volna mellettem: az elég a meghívásra is; ha csak az utóbbi, az nem elég a pályázatra sem. Ergo, nem mozdulok ki rezervált és biztos könyvtár igazgatói állásomból csak egy tényleg megtörtént meghívásra, biztos tanári állásra. Ergo, nem teszek egy lépést sem, mert az is hozzátartozik a rezerváltsághoz. Nem kalandozom sem Egyiptom földjén sem az Almanach⁴⁷ cím- és lakjegyzéke barázdáiban. Várom, a mi lesz, visz vagy elmerít a hullám, a hogyan ereje és sodra lesz, de úszni nem fogok, még a tempót sem próbálok.

Ebből láthatod, hogy leveleimben teljes nyíltsággal szóllottam hozzád. Ha tiéd lesz a győzelem, én gratulálok a legőszintébb örömmel, de egy betűt nem írok, egy szót sem ejtek magam mellett, mert betűre és szóra szükségem lesz melletted, ha engem levettek a napirendről azok, a kik oda nem tettek. Az a multkori valószínűségi számítás nem az enyém, én jobban ismerem az embereket.

Hopp! Sem az én embereimnek, sem másoknak ne emlegesd, hogy én utánam, a tartalékban stb; hanem nyíltan s minden tekintetet mellőzve jelentsd be igényedet. Lássák, hogy nem alkuszol, hanem jelentkezel: Itt vagyok! Erre jó lesz gondolni. A ki alkuszik – enged is.⁴⁸ ||

Nekem az az impresszióm, hogy van négy biztos emberem (Pósta, Schilling, Schneller, Böhm) ez pedig nem többség. Így a fronton állok, előbb nekem jönnek a hullámok, azután mennek csak a pályázatnak nevezett védgát ellen. Ezen a gáton te légy ember. Most még beszélnek rólam, egy hónap múlva ezt sem teszik. Most még ugrálnak, egy hónap múlva kimondják rám, hogy ostoba vagyok, mert nem pályázom. Stb, stb. –

Tehát igazam volt, mikor írtam, hogy te nekem nem árthatsz, magadnak csak használsz, ha idejében megindulsz. Igazam volt, mikor taktikámat megírtam a te használatodra, de használd is föl vagy ki. Igazam volt, mikor kértelek, hogy miattam ne állj félre egy pillanatra sem. Remélem, hogy most már megnyugtattalak magam felől és a magad helyzete felől. Mi fonákul egymással szemben nem állhatunk soha, semmiben. Őszinték vagyunk és tisztességesek.

Hanem kilincselni még ne jöjj, kutatni bustrophedon⁴⁹ után egy két napra lejöhetsz és jöjj is le, de csak a választások[?] lezajlása után februárius elején.

Isten áldjon meg, tiéiddel együtt öllelek.

Szerető Palyád

Kv. 905 I/23

⁴⁷ *Almanach* – nem lehet pontosan tudni, hogy mire célzott Erdélyi Pál: az egyetem fél-évenként kiadott *Almanach*jára, mely tartalmazta a tanszemélyzet minden rendű-rangú címeit, beleértve a lakcímet is, vagy a *Gothai Almanach*ra, mely a főnemesi családok genealógiai kalendáriuma volt.

⁴⁸ Ez a bekezdés utólag, fejlel lefele írt betoldás az 1084 és 1085. oldal tetején.

⁴⁹ *bustrophedon* – *bustrofédon*: ökörfordulós írás, az ókori görögök régi írásmódja, melynél váltakozva jobbról balra és balról jobbra történt – az ökröknek a szántás alkalmával való járásához hasonlóan – az írás.

Kolozsvár, 1905. január 31.

600. levél, 1087–1090. lap

Kedves Gyulám!

Lakásom: Mátyás király tér 22. sz.

Utolsó leveledre azért válaszolok csak ma, mert meg akartam várni a Kar tegnapi döntését, hogy mit határoz a tanszék betöltése módjára. Azt határozta (nagy zenebona után) hogy a pályázatot mellőzi s a kit akar, meghívás útján fogja ajánlani. Ezzel az én jó embereim elvi álláspontot vívtak ki arra, hogy meghívás legyen, de többre nem mehettek; egyben pedig ugyancsak a kedvező elvi álláspontot megteremtették azok számára is, a kik nem engem akarnának meghívni, hanem más! Tehát a helyzet, ha akarom vemhes, ha akarom, nem vemhes. Az előadó pedig nem mellettem tört lándzsát || s a kar tagjai, neveket nem említtek, közül sokan foglaltak állást ellenem.

Már most ezzel a hírrel körülbelől több levél indul Bpestre s mindenik azt hirdeti, hogy csülökre magyar. Mindenkinek kedvezőbb helyzete van, mint nekem, mert mindenkinek van szabad keze, csak nekem nincsen. Ezt az én elvi állásfoglalásomból megértheted.

Már most neked is az a dolgod: nyomjad, gyúrjad a magad dolgát. Jöjj le, mutasd be magadat, ismerkedjél meg az emberekkel s próbáld meg fölvenni a versenyt mindazokkal a kik igényt tartanak arra, hogy meghívassanak.

Javadra szolgál, hogy Béla⁵⁰ föltétlenül melletted van s hogy melletted én is || szólhatok, a mennyiben érdekeltségemmel összefér. De itt nagyon kell vigyáznom, ne hogy azzal gyanúsítsanak meg, hogy sanda mészáros vagyok. Tehát csak az én jó embereimmel szólhatok ilyen formán: ha elbukott a ti jelöltetek (t. i. én) foglaljatok kedvemért állást S. Gy mellett. Neked tehát jó lesz, hamarosan elszánni magadat a volksusok [?] fölkeresésére. Annál is inkább, mert ha tegnap biztos többségem lett volna, P. Béla⁵¹ leszavaztatta volna a maga indítványát in concrete⁵² is. Arra vigyáznod kell, hogy P. B.⁵³ állásfoglalásával ne légy tisztában, mert akkor némelyeknél csak rontasz, inkább add a járatlant s tudatlant. Különben, ha eljössz, szóval majd informálunk. B-nak⁵⁴ azon melegiben megadtam a kért információt. ||

⁵⁰ Pósta Béla

⁵¹ Pósta Béla

⁵² *in concrete* 'a valóságban'

⁵³ Pósta Béla

⁵⁴ Pósta Bélának

Ha van valami kedves vonás ebben a kampányban (oh Bp. Hírl!⁵⁵) az az, hogy én tanítlak ki, hogyan operálj ellenem. De ezt nem azért monom, hogy vissza rettentselek, hanem azért, hogy belém helyezett bizalmadat megháláljam.

Siess, váltsd meg a jegyedet és szállj meg Nagy Gábor Központi Szállójában. Ha szegény feleségem beteg nem volna, akkor is oda útasitanálak, hogy ne lássék az összetartozásunk s mert eddig azt tapasztaltuk, hogy a katedra pretendensek⁵⁶ közül mindazok, a kik nem Nagy Gáborhoz szállottak, balul jártak. NB! Nagy Gábor magánfirma s nem közkereseti v. részvény társaság.

Isten áldjon meg. Válaszolj! Tiédet öelve várlak Szerető Palyád

Kv. 905. I/31.

Kolozsvár, 1905. február 6.

601. levél, 1091–1093. lap

Kedves Gyulám!

Ha valamit tudtam volna – már korábban is megírtam volna, de mert semmit sem tudok, most sem írhatok semmit. A Kar határozata alapján tehát most már a bizottság a meghívandók köröző levelét készíti el. E szerint megjelenni itt, mint olyan ember, a ki azt mondja: pályázom a meghívásra – nem lehet. Bélával beszéltem s ő gondoskodik, hogy a listában benne légy. Olyan bolondul állanak a dolgok, hogy egy indifferens⁵⁷, de érdemes ember inter multos litigantes⁵⁸, könnyen örülhet. Bár te lennél az! N. L -nak⁵⁹ igazán biztos embere csak három van; ezek egyike nagyon magyarázta, hogy akademikus; igen de a nyelvtudományi alosztályban – vágtam vissza, mire kítűnő elméleti bukfenchez vetett az illető. Az én helyzetem kítűnő. Ki vagyok dobva, mint meghí- ||⁶⁰ vandó s a finom és előzékeny jó urak velem éppen úgy tárgyalnak, mintha a király engem is meg akarna hívni az új kabinetbe s ebben a meghívási dologban semmi féle képen sem volnék érdekelve. Ha mindazok, kik így diskurálnak, ezzel akarják állás foglalásukat s így jelezni, akkor már én is a szabadelvű párt kötelékébe tartozom. Szóval, numerikus többségünk diskurált velem. Anyiban jó, hogy legalább megmondhatom nyíltan véleményemet a kombattánsokról.⁶¹ Mi mellett vagyunk, ez az egy bizonyos. Mi – pedig hatan vagyunk, de csak öt szót

⁵⁵ Budapesti Hírlap

⁵⁶ *pretendens* 'trónkövetelő, itt: igényt tartó'

⁵⁷ *indifferens* 'közömbös, részvétlen'

⁵⁸ *inter multos litigantes* 'sok pereskedő/vitatkozó között'

⁵⁹ Feltehetően Négyesy Lászlóról van szó.

⁶⁰ A levél az 1093. oldalon folytatódik, és az 1092. oldalon fejeződik be.

⁶¹ *kombattáns* 'harcos'

érünk, mert én a Karban csak jelen vagyok, mint a magán tanároknak e. i.⁶² képviselője, de voxom⁶³ nincs. Boldog múzeumi kvtári képviselőség analogiájára van ez is.

Most meg nekem fáj a fejem.

Isten veled, családdal együtt szívesen köszöntve ölellek

Szerető

Palyád

Kv. 905. II/6 hajnalban ||

U.i. Herman Tóni⁶⁴, furfangos örmény-zsidó, szitáján átlátok. Ki akar téged tó(l)ni, mert már a Társaság⁶⁵ rendbe jött, a Közlöny prosperál s őt minden alkotásából kiverték. Tehát van már új programja. Ezután nem alkot, hanem ront. Itt a Mátyás-múzeumot, ott meg az Ethn. Társ s az Ethnographiát. De te ott még útban vagy.

Jó lenne előre és csendesen gondoskodni arról, hogy az Ethn-t kire bízátok fortuna tibi juvante⁶⁶, mert a meglepetések az olyan féle tervekre kedvezni szoktak.

Kolozsvár, 1905. február 8.

602. levél, 1094–1095. lap

Kedves Gyulám!

Megjelentettem leveledet P. B-nak⁶⁷. Azt mondta: hogy ha itt vagy, senkihez addig ne fordulj, míg vele nem állottál szemben. Mondotta különben, hogy most nem találja ide jöttödöt időszerűnek, megkért, hogy ezt írjam meg neked. Ime megteszem s megírom.

Persze az én helyzetem veled szemben s ilyen tanácsra kissé kényes. Azért hivatkoztam P. B-ra. Most még furcsább, mert Dézsi barátunk is megtisztelt bizalmával. Csak hogy ő neki három hét mulva jutottam eszébe s először az Al-|| manachot tanulmányozta. Megírtam neki őszintén, hogy az előadó Négyesi barátunk mellett foglalt eddig állást, hogy tégedet s engemet is kombinációba vettek s hogy én passzive viselkedem.

Csengeri János tetszik nekem.

⁶² e. i. – valószerűen az „ez idő szerint” rövidítése

⁶³ vox 'szavazat'

⁶⁴ Herrmann Antal

⁶⁵ Magyar Néprajzi Társaság

⁶⁶ fortuna tibi juvante 'amit a szerencse/sors neked rendelt'

⁶⁷ Pósta Bélának.

A koalíció itt is megvan. Arra volt többség, hogy meghívás legyen, mert minden frakciónak volt kiszemeltje, de arra nem volt többség, hogy ki legyen a kiszemelt. Érteni kell a dolgot.

Mindezeknek utána áldás és békesség legyen és maradjon velünk döntés előtt és döntés után. ||

Különben most a bizottság dolgozik, azaz rójja betűit, hogy ki mit ér. Előre láthatólag nem fog nagyon sietni; amint hallottam, ejtőzni⁶⁸kell.

A múzeumi hírek nem kedvezők, most ott tökéletes eleresztődés lehet.

Isten áldjon meg, családdal együtt üdvözölve, szívesen öllelek

Kv. 905. febr. 8-án

Őszinte
Palyád

Kolozsvár, 1905. február 22. vagy 23.

603. levél, 1096–1098. lap

Kedves Gyulám!

Azt sem tudom, fiú vagyok-e vagy leány, annál kevésbé tudom, hogy áll a kétónk kérdése. Utolsó két leveledre egybefoglalva válaszolhatom a következőket.

Szegény feleségem febr. 7-21 ig megint kritikus állapotban volt s ma egy kisebb (otthon végzett) műtéten ment keresztül. Most morfiumot kapott, alszik. Itthon strázsálok s lesem, hogyan lélezkedik. A két dátum között elfutó napok alatt egyetemünknek csak orvos tanáraival állottam szóba – azokat pedig, ha tanári szék érdekli – érdekli a maguk sebészeti tanszéke, mely Brandt nyugalmaztatásával üresedett meg. Mellesleg itthon, vagy sehol sem, végeztem könyvtári dolgaimat, s megtartottam heti 2 órán, hirdetett előadásaimat. – E || nyomorúságos állapotban fogytam újabban 2 kgot, az ősz óta 12½-et s ideálisan korrekt és angolosan distingveshed⁶⁹ konkurrensnek kellett lennem. Megvallom, hogy az egész idő alatt a kérdésben csak egy dolog bántott; az, hogy e hó 8-áról kelt leveledre nem tudtam válaszolni. Ma sem tudok.

B-hez⁷⁰ én ilyen dologban nem írok. Senki érdekében. Ő sokkal átlátszóbb ember, sem hogy röntgenezni kellene, de mint ilyen üveg, kiszámíthatatlan, ak-

⁶⁸ *ejtőzni kell* 'pihenni kell' (ejtőzik: bőséges étkezés után emésztve pihen)

⁶⁹ *distingveshed* 'kiváló, előkelő'

⁷⁰ *B-hez* – A rövidítést – Sebestyén Gyula levelének hiányában – nem tudjuk feloldani. Lehet Bálint Gábor vagy Böhm Károly családnévének kezdőbetűje, de lehet Pósta Béla keresztnevének rövidítése is. A Sebestyén-levelezésben találtunk Bálint Gábortól és Böhm Károlytól egyaránt levelet, melyben Sebestyén Gyula korabeli megkeresésére válaszolnak. Vö. EA 13148/B 103. levél, 211–212. lap, illetve EA 13148/B, VI. boríték, 333. levél 605–606 lap.

kor is úgy törik, a hogyan a véletlen dirigálja. Szeret a begyébe szedni mindent, kiadni emésztetlenül mindent, ez az oka, hogy mindig átlátszó. Sem neked, sem neked [sic!] nem használna, sőt talán mind a kettőnknek ártana, mert így, mi egymást előtte közömbösítvén, teljes szabadsággal képviselhetné egy kéznél levő harmadik érdekét. || N. L.⁷¹ visszavonulásáról azonban itt nem tudnak. Most tehát még mindig olyan *Damenwahl*⁷² forma táncz járja s nincs egyéb hátra, ninthogy danolgassuk *Serpolette*-el:⁷³

Tekints ide, tekints oda
Egy sincs köztünk ostoba.

Különben most én még azt sem danolgotom, hanem drukkolok, mint igen kevésszer [?] az életben. Nem a távoli eshetőségért, hanem a közeli változásokért, melyek feleségemet illetik. Keserves dolog látni, hogy a kín dúlt arcot ötlet vele s érezni, hogy a kétségesség leplezésére operette-beli udvarmester butaságát kell hordanom.

Isten áldjon meg, tiéiddel együtt

Csókol
Szerető Palyád

Kv. 905. II/22 vagy 23
(igazán nem tudom)

Kolozsvár, 1905. június 6.
606. levél 1101–1103. lap

Kedves Gyulám!

Pósta Bélával szóllottam s tőle kértem választ a hozzám intézett kérdésre, mert nem akartam a magam fejtől írni. Szerinte, mert én csak szócsöve vagyok, nyugodtan mehetek nyaralni, akár szeptemberig is. Most a kérdés úgy áll, hogy Szilasi helyett egy új tagot (Szamosit) küldték a bizottságba. Tehát a lehető legjobb esetben is, csak e hóban kerülhetne a bizottság jelentése a kar elé! Ennek az ideje, a bizottság véleménye kiszámíthatatlan, a mi véges elménk nem tudja, mi rejlik a huza-vona alatt, vagy mögött. Lehet talán az is, hogy még egy fél évig lehessen helyettesíteni, mert már erre is történt intézkedés. Különben majd elvállik. Én még mindig rezervált⁷⁴vagyok, s talán annyiban aktívus⁷⁵, hogy melletted szólok, de || nem politikából, hanem meggyőződésből. Most, hogy szegény

⁷¹ N. L. – Feltehetően Négyesy László

⁷² *Damenwahl* 'hölgyválasz'

⁷³ *Serpolette* 'női szerep Planquette *Cornevillei harangok* című operettjében'

⁷⁴ *reservalt* 'tartózkodó, óvatos'

⁷⁵ *actívus* 'cselekvő, tevékeny'

jó feleségem itt hagyott az árnyékvilágban, még az sem lelkesít, a mi lelkesített volna, hogy neki ez örömet okoz.

[...] ⁷⁶

Kolozsvár, 1905. június 21.

607. levél 1104. oldal

[...]

„Holnap megyek Kisújszállásra, pénteken pedig tartja a mi bizottságunk a karnak ez évi utolsó ülését a maga elógiáját, az Angyalát. Mire én haza jövök, akkorra már mindenki tudni fogja az eredményt, csak én nem. E szerint ne essek zokon, ha csak a jövő hét eleje táján tudatom, mint rendszeren rosszul értesült fél, hogy a Kar mit akar.“

[...] ⁷⁷

Kolozsvár, 1905. október 24.

608. levél, 1105–1106. lap

Kedves Gyulám!

Későn és sietve! 7 szóval 5 ellen a Kar elhatározta, hogy engem nem hív meg, hanem a tanszék betöltésére pályázatot hirdet. Ezzel az én játékomnak vége, következik a tied.⁷⁸

Szívemből kívánom, hogy az sikerüljön. De egy jó tanácsom van – Csengerire és társaira kell támaszkodnod. A mi embereink legföljebb csak a szavazás alkalmával vallanak színt. Ha te velünk jössz – 7 contra 5 – neked is bizonyos, ha velük mégy – jobban jársz.

Egészen úgy volt, a mint előre láttam, volt 2 dubiozus⁷⁹ egyéniség (Márki és Böhm) a kik döntöttek. Az én 5 emberem (Schilling, Schuller, Bálint, Chólnoky és Pósta B.) megállott, mint a || parancsolat, öt ellenségem meg dolgozott s így

⁷⁶ A továbbiakban magánéleti problémákról ír. Az 1103. oldalon van a keltezés: (Kv. 1905. jún 6 án) és az aláírás (Szerető Palyád)

⁷⁷ Gépirásos levél, az elején és a végén magánügyekről ír.

⁷⁸ az én játékomnak vége, következik a tied – Minden bizonnyal ennek a „játéknak” volt a része Sebestyén Gyulának az a folyamodványa (a hozzá csatolt mellékletekkel-bizonylatokkal együtt), melyet Lukács György vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszterhez írt 1905. november 22-én a kolozsvári egyetem irodalomtörténeti tanszékének elnyerése érdekében. Vö. *Sebestyén Gyula levélfogalmazványai (1890–1930)* Kézirat-kötet. Ethnológiai Adattár, Budapest. Jelzete: EA 13141.

⁷⁹ *dubiozus* 'kétséges, bizonytalan, kérdéses'

a két farizeus döntött. Arra csábítottak, hogy pályázzam. Kijelentettem d. e. ma én, Pósta meg az ülés folyamán, hogy olyan nincs. Ezzel vége.

Isten áldjon, szívemből várlak: rajta leszek, hogy valamiben lehet –segít-hesselek.

Tiédet ölelem,

Szerető Palyád

Kv. 905. okt. 24.

Kolozsvár, 1905. november 27.

609. levél, 1107–1108. lap

[...]

A mai postával bejött Váczy barátunk kérelme is. Schilling nagyon kedve-zően vélekedik rólad. Beszélgettünk, soká, sokat, érdemlegesen. || Remélem, szerencsésen jutottál haza s a reggeli vonaton jól aludtál.

Tiédet üdvözölve öllelek

Szerető Palyád

Kv. 905. nov.27.

Kolozsvár, 1905. december 2

610. levél, 1109. oldal

Kedves Gyulám!

A pontosan megtartott terminus ma délben járt le s így azonnal értesítelek a pályázatok eredményéről. Idő és sor szerint első volt bizonyos Sebestyén Gyula kérvénye. Vajha ez az omen⁸⁰egyben nomenné⁸¹is lenne, azután jött Dézsi, Császár, Váczy és Versényi, a ki az Abc-ben is utolsó, de a reklamban az első. Ma már megénekelte magát a tegnapi Ellenzékben.

A nyelvészetre Gombócz, Melich, Zolnai, Bán, Pápay és Erdélyi Lajos. / Félre ne tessék az Erdélyit érteni./ Az irományok ma vagy holnap mennek Harasztihoz és Bálinthoz⁸² s talán a jövő fél évben már kész előterjesztést is fog a Kar látni.

Ezek a külsőségek. Belső dolgok nincsenek. Legalább előttem nincsenek.

Ezek a tényleges eredmények.

⁸⁰ omen 'előjel'

⁸¹ nomen 'név'

⁸² Haraszti Gyula és Bálint Gábor volt a két referens.

Hallom, hogy az én jó embereim üvöltének, mert azt hiszik, hogy az a pályázó Erdélyi én vagyok. Pedig az csakugyan nem én vagyok. Hanem az igaz, hogy a félreértés nagyon hamarosan megcsinálható.

Isten áldjon meg, tiéddelel együtt szívesen köszönt
Kolozsvárt, 1905. decz. 2-án

Szerető Palyád⁸³

Kolozsvár, 1906. május 18.

612. levél, 1114–1116. lap

Kedves Gyulám!

Tegnap előtti leveledre röviden.

Mellékelve megküldöm a tőled elhozott kéziratot s ahhoz csatolom a P. B-nek⁸⁴ írt vázlatos tervek kisebbik felét; a nagyobbikat, mely egymagában bőven kitér és alaposan indokol, magamnál tartom. Gondolhatod, miért. A döntés e hónapnak valamelyik utolsó napján, talán 28-án lesz. Milyen lesz az eredmény, senki sem tudja, de az bizonyos, hogy a különvélemény fölmegy. Annyit minden titokzatosság dacára is megtudtam, hogy a referensnek⁸⁵ egy régi kollégája és az egykor farba rugott reverendában is uniformisos[?] az itteni piaristák házában megszállott V. J.⁸⁶ az ideálja. Persze *similis simili gaudet*⁸⁷. A másik referensnek⁸⁸ pedig Erdélyi, de a Lajos. Ebben a kérdésben olyan gallimathiasz⁸⁹ van, hogy ahhoz || képest az előbbi kérdés állapota tiszta fehér papiros. Még csak halovány sejtelmeim sincsenek a dékán és rektorválasztás s egyebek fölött teljesen elzúllott Kar tagjainak állás foglalásáról. Melichnek persze nem írok, de tégedet saját belátásod szerint fölhatalmazlak az őt érdeklő hírek vele való közlésére. Pósta különben a jövő hétfőn felmegy, tőle, míg ott lesz, közelebről megtudhatol egyet s mást. A közgyűlésre, ha időm és kedvem lesz, magam is fölmegyek, bár érzem, hogy erre nincs sok kedvem.

Azt bizony szeretném tudni, hogy Beöthy Barakonyira⁹⁰ mit és honnan tud. Persze, hogy katona volt, ki nem volt a XVII. sz. folyamán katona?

⁸³ Gépírásos levél A Kolozsvári Magyar Királyi Ferencz József Tudományegyetem Könyvtára körpecsétés (fejléces) levélpapírján, aláírás kézzel.

⁸⁴ P. B-nek – Valószínű Pósta Bélának.

⁸⁵ Haraszti Gyulának.

⁸⁶ V. J. – Feltehetően Váczy Jánost jelöli a rövidítés.

⁸⁷ *similis simili gaudet* 'hasonló a hozzá hasonlónak örül'

⁸⁸ *a másik referens* – Bálint Gáborról van szó.

⁸⁹ *gallimathiasz* ' (fr.) galimatias, zagyva beszéd, badarság'

⁹⁰ *Barakonyi* – Barakonyi Ferenc 17. századi költő. Erdélyi Pál – mint ahogy utólag kiderült, tévesen – a Teleki-kódex valamennyi versét neki tulajdonította.

Seprődít⁹¹egy kicsit szelidítgettem, de még így is nagyon neki lendült. Csupa naiv és ____ - || buzgó szenvedély ez az ember, ha a magyar népről, dalról, zenéről van szó. Azután meg igaza is van. Sajnálom V-t⁹², de nem tehetek róla. Hozzám, ha rólam írnak is kritikát, ne hozzák hiában, kiadok én minden igaz vagy legalább jó hiszemű dolgot, legföljebb enyhítek rajta, ha lehet. De a korsót megbecsülöm.

Már most arra kérek, hogy az írásomat használat után küldd vissza, s a tiédet ölelve, tégedet szívesen köszöntve öllelek
Szerető Palyád

Kv. 906. máj. 18.

Kolozsvár, 1906. május 29.

613. levél, 1117–1119. lap

Kedves Gyulám!

A te dolгодban itt, a mit lehetett, megtettünk. Már most rajtad áll az ott föntiek elintézése. Sőt már itt 22-én is eljártam benne, mert az éppen lent idéző Tóth Lajosnak előre beadtam az igazságot s ő innen már informálva tért haza. Ha tehát az osztály döntését a miniszter elfogadja, reményem van kedvező előterjesztésre. Mind a mellett politikusokkal (még pedig sokkal s okkal) győzni kell, mert Thalynak monopoliuma van a tudományhoz. Ballagi ugyan erős támaszték, de ő nem olyan erős akarátú, mint Thaly. B. Zsoltot⁹³most nem nagyon ajánlom, ő inkább ront, mint épít. Ezt tette egész életében, a maga dolgát kivéve, itt is kivettem főrendi szereplését. ||⁹⁴NB. Csengery és Szamosy (____tem meg Czeuller[?]⁹⁵ és Mayer⁹⁶ urakat) írták alá Haraszti külön véleményét. Persze ez is Hantz volt, az apja kéményseprő, és maga reverendát rúgott. ||

Innen a dékáni hivatal útján megy el, a rektornak ehhez semmi köze. A dékán meg a mi emberünk. Tehát bátorság!

A m. nyelvi tszék dolgában pénteken d. e. lesz ülés. Bálint Erdélyi Lajost fogja egy magában ajánlani, Csengeri pedig Zolnait votum separatummal⁹⁷.

⁹¹ *Seprődi* – Seprődi János (1874–1923) zeneörténész, folklorista, 1904-től haláláig a kolozsvári református kollégium tanára.

⁹² *sajnálom V-t* – azonosíthatatlan személy.

⁹³ *B. Zsoltot* – Beöthy Zsoltot.

⁹⁴ Az 1118. oldalon írott rész – úgy tűnik – utólagos betoldás a levélbe.

⁹⁵ *Czeuller* – bizonytalan a név olvasata, feltehetően Csengeri János eredeti családnevére utalhat.

⁹⁶ *Mayer* – Szamosi János eredeti családneve, 1864-ben változtatta Szamosira.

⁹⁷ *votum separatum* – különvélemény

Még ideám sincsen, hogyan fog a kérdés alakulni. Kedvem volna *inter duos*⁹⁸ Melichet valahogy be tolni ga_____nek, ha lehetne. Vajjon Melich mellett Szinnyeai nem írhatna-e most, a döntés előtt néhány bizalmas és erős emberé- nek?

Pénteken reggel majd _____, Melich lakása címét kérem.⁹⁹
Isten veled, öllelek

Szerető Palyád

Kv. 906. V. 29.

Kolozsvár, 1906. június 9.

614. levél, 1120. oldal

Kedves Gyulám!

A nyelvtudományi tanszékre jelölő ülés jegyzőkönyve hétfőn vagy kedden megy el innét. Eddig nem mehetett. Nem értem a kisebb méretű igazítást, arra nincs szükség, csupán az indokolásra, hogy a kettő közül miért az egyiket.

Öllelek

Kv. 906. VI. 9.

Palyád

Béla¹⁰⁰ Pesten van.

Kolozsvár, 1906. december 14.

616. levél, 1123–1125. lap

Kedves Gyulám!

Mélyen megdöbbentem mai leveled olvasásakor. Szegény Schönherrrt nagyon sajnálom, katasztrófáját azonban előre láttam. Megbecsültem talentumát, csodálatos ambícióját és csakugyan nagy munkateljesítő képességét, de mindig rossz néven vettem tőle, hogy törtetett és tülekedett, hogy mindig többet akart, mint szabad lett volna akarnia, hogy önző akarataért minden jogot és méltányos szempontot hátrahagyott. Összeütközésem sokszor volt vele, de mindig elintéztük egymás közt. Mióta újtjából ide kikerültem, szinte barátsággá nemesült viszonyunk, mely annakelőtte az ő szemében csak versengés volt, noha csak ő versengett, mert minden pozíciót elharácsolts előlem és előlünk. Mikor a miniszteriumban voltam, az is neki fájt, s a helyett, hogy ott hagyott volna a

⁹⁸ *inter duos* – kettő között

⁹⁹ A levél a szokottnál is nehezebben olvasható.

¹⁰⁰ Béla – valószínű, Pósta Béláról van szó.

Múzeum, magnak – visszaráncigált kedves kollégának. Mióta itt vagyok, ő már protegált is, a mi neki nagyon jól esett ugyan, de én tudtam, hogy protekcióját csak velem szemben mutatta, különben pedig az ellenem dolgozókkal szemben hallgatott, – hogy csak a legenyhébbben fejezzem ki magamat. ||

Az én erkölcsi énem, XVI. századi lelkem és morálom a Szent Irás alapján áll ugyan, de a szívem a XIX. század alkotása. S bár ebben a megdöbbenő hirben az én régi erkölcsi fölfogásom erejét kell látnom, szívem mégis szorong ama pusztulás láttára, melyet a M. Nemz. Múzeum a maga jobbra méltó talentumával űz.

Nem szólok magunkról, kiket szerencsénkre kiűzött kebeléből (Pósta, Richter, Kussinczy [?], Daday, Schmidt S. (et longes _____ aliorum port me); nem azokról, kik gyilkos fegyver elé állottak (Örley, Major, Szamota); nem azokról, kik gyors elégsre voltak kárhoyzatva (Schönherr, Esztegár, stb), sem azokról, kiket még keblén melenget, de hamis irányba terelt (Kalo I. [?]), csak azokról, kik eszményeik romjain, mintegy Cato – valamennyi, töpregenek. A ki közölök különösen szívemhez nőtt: te vagy. Kiszabadításodért két évig reszeltem a rácsot, de utolsó rács reszelésében eltörött a szerszámom. Most már van új reszelőm s újra kezdem a reszelést. – ||

Leveledben nem emlited, hogy Szalay hogyan gondoskodott a helyettesítésedről. A nevet sürgönyözd meg, de csak a nevet. Mert innen kell kiindulni az egész akciónak. Légy szemfüles, tudakozd meg, hogy mi a Múzeum álláspontja, vagyis mi a Szalayé; nincsen-e valami Porzsolt a játékban.¹⁰¹ Egyelőre elég ennyi. De vigyázz, hogy Ballagit ne fogj, mert ő az utolsó időben sem volt igaz embered. (Ezt csak neked mondom). A karácsonyi ünnepekre fölmegeyek, akkor azután el lehet intézni egyet-mást élő szóval. Levélben addig nem írok senkinek, hiszen a kérdés még nem egészen aktuális. Arra kérlek, hogy az eseményekről igen röviden s igen gyorsan értesíts. Decz. 22-ig itthonn vagyok.

Tiéiddel együtt öllelek

Szerető Palyád

Kv. 906. decz. 14.

¹⁰¹ *nincsen-e valami Porzsolt a játékban* – feltehetően Porzsolt Kálmánra utal levelében Erdélyi Pál.

Névjegyzék

Névjegyzékünk felőleli mindazoknak a nevét, akik szóba kerültek Erdélyi Pál leveleiben Sebestyén Gyula egyetemi aspirációja folytán: a Kolozsvári Magyar Királyi Ferencz József Tudományegyetem Bölcsész-, Nyelv- és Történettudományi Karának (a továbbiakban BNyT Kar) tanszemélyzetét, a meghirdetett irodalomtörténeti és nyelvészeti tanszékre pályázókat és azokat a budapesti tudósokat, politikusokat, akiknek a támogatását szerették volna megnyerni Sebestyén Gyula számára. A névjegyzék a felsorolt személyiségekről kizárólag csak olyan információkat tartalmaz, melyek 19. század végi – 20. század eleji státusukat illeti, és a levelek, valamint az ezekre alapozó tanulmány megértéséhez szükségesek.

BADICS Ferenc – irodalomtörténész, Budapest. Meghívásos alapon szeretett volna a kolozsvári egyetemre kerülni.

BÁLINT Gábor – az ural-altáji összehasonlító nyelvészet nyilvános rendes tanára a kolozsvári egyetem BNyT Karán.

BALLAGI Aladár – történész, akadémikus, budapesti egyetemi tanár.

BÁN Aladár – költő, műfordító, a pályázat idején a budapesti VIII. kerületi állami gimnázium tanára.

BEÖTHY Zsolt – irodalomtörténész, a budapesti egyetemen az esztétika rendes tanára, a Kisfaludy Társaság elnöke, a MTA rendes tagja, főrendiházi tag.

BÖHM Károly – a bölcsészet nyilvános rendes tanára a kolozsvári egyetem BNyT Karán.

BRANDT József – sebész-orvos, a sebészet nyilvános rendes tanára volt a kolozsvári egyetemen, 1905-ben nyugdíjazták.

CHOLNOKY Jenő – 1905. február 16-tól az egyetemes és összehasonlító földrajz nyilvános rendes tanára a kolozsvári egyetem BNyT Karán.

CSÁSZÁR Elemér – irodalomtörténész, a pályázat idején budapesti gimnáziumi tanár volt.

CSENGERI János – a klasszika-filológia nyilvános, rendes tanára, az ókori művészettörténet előadásával megbízott tanár a kolozsvári egyetem BNyT Karán.

DADAY Jenő – a Magyar Nemzeti Múzeum állattárának őre.

DÉZSI Lajos – irodalomtörténész, a pályázat idején a budapesti Egyetemi Könyvtárban dolgozott. 1906. aug. 22-én a magyar irodalomtörténet nyilvános, rendes tanárává nevezték ki a kolozsvári egyetem BNyT Karára.

EÖTVÖS Loránd – a fizika rendes tanára a budapesti egyetemen, a MTA rendes tagja, az akadémia elnöke, a magyar főrendiház tagja.

ERDÉLYI Lajos – nyelvész, a kolozsvári egyetem végzettje, a pályázat idején a budapesti református gimnázium rendes tanára.

- ERDÉLYI Pál – az újabb kori magyar irodalomtörténet magántanára (1901. aug. 3-tól) a kolozsvári egyetem BNyT Karán, a Tudományegyetem és az Erdélyi Nemzeti Múzeum könyvtárának igazgatója, az *Erdélyi Múzeum* szerkesztője, az Erdélyi Múzeum-Egyesület Bölcsélet-, Nyelv- és Történettudományi szakosztályának titkára.
- ESZTEGÁR László – művelődés- és irodalomtörténész, 1896-tól a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában dolgozott különböző beosztásokban. 1902-től 1905-ben bekövetkezett haláláig a könyvtár őre volt.
- FERENCZI Zoltán – irodalomtörténész, a budapesti Egyetemi Könyvtár igazgatója, címzetes rendkívüli tanár a budapesti egyetemen.
- GOMBOCZ Zoltán – nyelvész, az Eötvös Kollégium rendes tanára Budapesten.
- GYALUI Farkas – a kolozsvári Egyetemi Könyvtár őre, a könyvtári tudományok magántanára a kolozsvári egyetem BNyT Karán (1901. okt. 10-től).
- GYULAI Pál – költő, író, kritikus, a MTA tagja, nyugalmazott egyetemi tanár.
- HARASZTI Gyula – a francia nyelv és irodalom nyilvános rendes tanára a kolozsvári egyetem BNyT Karán.
- HEINRICH Gusztáv – irodalomtörténész, nyugalmazott egyetemi tanár, Budapest.
- HERRMANN Antal – a budapesti Pedagógiumban (állami polgári iskolai tanítóképzőben) a német nyelv és irodalom rendes tanára, a kolozsvári egyetemen az etnográfia magántanára, számtalan egyesület, bizottság tagja, az *Ethnologische Mitteilungen aus Ungarn* és a *Mitteilungen zur Zigeunerkunde* kiadó-szerkesztője.
- HORVÁTH Cyrill – irodalomtörténész, a sárospataki református főiskola tanára, majd 1905-től budapesti főreáliskolai tanár.
- KALO I. [?] – bizonytalan olvasatú név, azonosítása nem sikerült.
- KUSSINCZKY [?] – bizonytalan olvasatú név, azonosítása nem sikerült.
- LÓCZY Lajos – geológus, a földrajz rendes tanára a budapesti egyetemen.
- MAJOR [?] – kiléte ismeretlen.
- MÁRKI Sándor – az egyetemes történelem nyilvános rendes tanára a kolozsvári egyetem BNyT Karán.
- MELICH János – nyelvész, a kolozsvári egyetem végzettje, reáliskolai és főgimnáziumi tanár, 1901-től a budapesti egyetemen magántanár.
- MELTZL Hugo – a német nyelvészet és irodalom nyilvános rendes tanára a kolozsvári egyetem BNyT Karán.
- MOLDOVÁN Gergely – a román nyelv és irodalom nyilvános rendes tanára a kolozsvári egyetem BNyT Karán.
- MUNKÁCSI Bernát – nyelvész, etnológus, a MTA levelező tagja, az *Ethnographia* társszerkesztője.
- NÉGYESY László – irodalomtörténész, esztéta, nyelvész, a budapesti tanárképző intézet gyakorló gimnáziumának vezető tanára, a budapesti egyetemen az irodalom segédtudományainak magántanára, meghívással szeretett volna a kolozsvári egyetemre kerülni.

- ÖRLEY László – 1872-től a Magyar Nemzeti Múzeum állattári segédőre. 1887-ben öngyilkos lett.
- PÁPAY József – nyelvész, a MTA Könyvtárának munkatársa.
- PORZSOLT Kálmán – hírlapíró, az Országos Múzeum- és Könyvtárbizottság szervezője és előadó titkára.
- PÓSTA Béla – az archeológia nyilvános rendes tanára a kolozsvári egyetem BNYT Karán, az 1904/5-ös tanévben a Kar dékánja, 1905/6-ban pro-dékánja. Kolozsvárra kerülése előtt, 1885-től 1899 áprilisáig a Magyar Nemzeti Múzeum régiségtárában dolgozott különböző beosztásokban.
- RICHTER Aladár – korábban a Magyar Nemzeti Múzeum növénytan oszta-lyának vezetője, 1899 januárjától az általános növénytan helyettes, 1901 októberétől rendes tanára a kolozsvári egyetemen.
- RIEDL Frigyes – irodalomtörténész, a budapesti egyetemen a magyar iroda-lomtörténet professzora.
- SCHILLING Lajos – az egyetemes történelem nyilvános rendes tanára a kolozs-vári egyetem BNYT Karán, az 1904/5-ös tanévben a Kar dékánja.
- SCHMIDT Sándor – 1876-tól 1894 decemberéig a Magyar Nemzeti Múzeum ásványtári osztályán dolgozott különböző beosztásokban, 1894 decembe-rében a budapesti műegyetem rendes tanárává nevezték ki az ásvány- és földtani tanszékre.
- SCHNELLER István – a neveléstan nyilvános rendes tanára a kolozsvári egye-tem BNYT Karán.
- SCHÖNHERR Gyula – levéltáros, a Nemzeti Múzeum igazgató öre. 1906 végén idegrendszere felmondta a szolgálatot, munkaképtelenné vált.
- SIMONYI Zsigmond – nyelvész, a budapesti egyetem rendes tanára, a MTA rendes tagja.
- SZÁDECZKY Lajos – a magyar történelem nyilvános rendes tanára a kolozsvári egyetem BNYT Karán.
- SZALAY Imre – miniszteri tanácsos, a Magyar Nemzeti Múzeum igazgatója.
- SZAMOSI János – a klasszika-filológia nyilvános rendes tanára a kolozsvári egyetem BNYT Karán.
- SZAMOTA István – történész, nyelvész. 1894 szeptemberétől a Magyar Nem-zeti Múzeumban vállalt könyvtár-segédi állást. 1895 novemberében ön-gyilkos lett.
- SZÉCHY Károly – irodalomtörténész, 1890-től 1905-ig a kolozsvári egyetem nyilvános rendes tanára, 1905-től a budapesti egyetem professzora. Az ő megüresedett helyére pályázott Sebestyén Gyula és négy másik iroda-lomtörténész társa. Széchy Károly nem érte meg, hogy ki lett az utóda a kolozsvári tanszéken, még a pályázat eredményének kihirdetése előtt – 1906. január 3-án – meghalt.

SZILASI Móric – 1903. júl. 13-án nevezték ki a kolozsvári egyetem BNyT Karára, a magyar nyelvészet és az összehasonlító nyelvtudomány nyilvános rendes tanárává. Az 1904/5-ös tanévben a Kar dékánja volt. 1905. május 15-én bekövetkezett halála miatt az irodalomtörténeti katedra mellett pályázatot kellett hirdetni a nyelvészeti katedrára is.

SZILY Kálmán – nyelvész, természettudós, egyetemi tanár Budapesten. 1905-ben a MTA főkönyvtárosa.

TERNER Adolf – a BNyT Kar nyugalmazott egyetemi tanára, az ő helyére hívták meg 1905-ben Cholnoky Jenőt.

THALY Kálmán – történetíró, költő, politikus, a MTA rendes tagja.

VÁCZY János – irodalomtörténész, gimnáziumi tanár Budapesten.

VAJDA Gyula – Magyarország művelődéstörténetének nyilvános, rendes tanára a kolozsvári egyetem BNyT Karán.

VARGHA Gyula – költő, műfordító, a központi statisztikai hivatal igazgatója, a Kisfaludy Társaság titkára.

VERSÉNYI György – az irodalomtörténeti katedrára pályázók egyike, a kolozsvári állami felső leányiskola tanára.

ZOLNAI Gyula – a nyelvészeti katedrára pályázók egyike, 1906. aug. 21-től a magyar nyelvészet és az összehasonlító finnugor nyelvészet nyilvános, rendes tanára a kolozsvári egyetem BNyT Karán.

Keszeg Vilmos

**A Kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem
Bölcsészet-, Nyelv- és Történettudományi Karának
1943. április 8-i jegyzőkönyve**

**(Gunda Béla, Szendrey Ákos, Bálint Sándor,
Bartha Károly, Lükő Gábor, Kovács László, Tálasi István
pályázatának értékelése)**

A magyar néprajz tudománytörténeti monográfiájában Kósa László megállapítja, hogy a Magyar Néprajzi Társaság megalakulását követő években a kutatói szakma irányába való orientálódás esetlegesen történt. A szakképzés első intézményének a kolozsvári tudományegyetem bizonyult, Herrmann Antal 1898–1919 közötti magántanári működése által. Kolozsvárt, Budán és Szegeden Herrmann Antal képzését kapta az a generáció (Györffy István, Viski Károly, Szendrey Zsigmond, Istvánffy Gyula, Bálint Sándor, Tulogdy János, Romulus Vuia), amely a 20. század tudományos, oktatói, kutatói intézményeiben és múzeumaiban fejtette ki munkáját (Kósa L. 1981, 2001: 110–111). A Herrmann Antal által kezdeményezett képzés dokumentumai korábban közlésre kerültek (Voigt V. 1992).

Herrmann Antal magántanári működése kezdetének 100. évfordulóján a Kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetem Magyar Néprajz és Antropológia Tanszéke emlékülést szervezett. Erre az alkalomra Gaál György tárta fel Herrmann Antal oktatói tevékenységét. Ezt követően Voigt Vilmos, Paládi-Kovács Attila, Péntek János, Hála József és Katona Imre ismertette munkásságát (I. Pozsony F. szerk. 1999).

A tanszék Szegedre való költözését követő években Kolozsvárt szünetelt a néprajzi képzés. 1940-ben éledt újjá és 1948-ig tartott. Ez idő alatt Viski Károly, K. Kovács László, Gunda Béla oktatott. A tanszék kiadványaként jelent meg 1943–1947 között az *Erdélyi Néprajzi Tanulmányok* sorozat. E néhány év alatt szerezte meg szaktudását az a második generáció, amely a 20. század második felében fejtette ki tevékenységét. Viski Károly

1940–1941 között irányította a tanszéket, majd 1941-től Budapesten oktatott. 1941-től K. Kovács László egyetemi helyettes, illetve intézeti tanár.

Az esemény. Az alábbiakban a Gunda Béla Kolozsvárra kerülésének körülményeit mutatjuk be. A forrást képező jegyzőkönyv a Ferenc József Tudományegyetem Bölcsészet-, Nyelv- és Történettudományi Karának épületében készült, a Farkas utca 1. szám alatt. A rendkívüli ülésen dr. Hantos Gyula ny. rk. [nyilvános rendkívüli] tanár a néprajzi tanszék betöltésére kiküldött bizottság értékelését ismertette. A rendkívüli bizottság tagjai előző napon, 1943. április 7-én tanácskoztak, név szerint dr. Mészöly Gedeon ny. rk. tanár, dékán, dr. Roska Márton, dr. Felvinczy Takáts Zoltán, dr. György Lajos, dr. Klein Károly Kurt ny. r. tanár, dr. Hantos Gyula, dr. Szabó T. Attila ny. rk. tanár. A bizottság elnöke Mészöly Gedeon dékán volt. A tanácskozást jegyzőkönyvben dr. Szabó T. Attila örökölte meg. A bizottság előadója dr. Hantos Gyula volt, aki előzetesen jelentést és javaslatot készített a pályázatokról.

A forrás. A KIVONAT címet viselő gépirat 155 lap terjedelmű. Iktatószáma 308/1942–43. Aláírásával a dékáni hivatal vezetője hitelesítette.

1943. április 7. A pályázók. A megüresedett tanszékre kiírt pályázatra hét pályázó jelentkezett: dr. Gunda Béla egyetemi magántanár, nemzeti múzeumi segédőr, dr. Szendrey Ákos nemzeti múzeumi őr, dr. Bálint Sándor egyetemi magántanár, a szegedi tanítóképző intézet tanára, dr. Bartha Károly egyetemi magántanár, a sepsiszentgyörgyi református tanítóképző igazgatója, dr. Lükő Gábor, a debreceni Déri Múzeum őre, dr. Kovács László egyetemi intézeti tanár, dr. Tálasi István egyetemi magántanár, állandó gimnáziumi tanár.

N. Bartha Károly 1886-ban született Székelyudvarhelyen, székely nemesi családban. Szülővárosa református kollégiumában érettségizett, majd Kolozsvárt a bölcsészettudományi karon tanult. 1914-ben doktori címet, 1919-ben Debrecenben magyar–német szakos középiskolai tanári oklevelet szerzett. 1908-ban Grácban és Bécsben járt tanulmányúton. 1911–1913 között gróf Bethlen Balázs családjánál nevelősködött. 1918-ban Pustakamaráson Kemény Zsigmond könyvgyűjtését rendezte. 1913-tól középiskolai tanár Nagyenyeden, Szászvárosban, Debrecenben, majd

Sepsiszentgyörgyön. A benyújtott referencialevelek szaktudását, tanári rátermettségét és megnyerő emberi tulajdonságait hangsúlyozták. 1937-től a debreceni egyetem magántanára *A magyar nyelvjárás kutatás különös tekintettel a néprajzra* tárgykörből. Csúry Bálint halála után az 1940–41-es tanév II. szemeszterében a megüresedett nyelvészállásban dolgozott helyettes tanárként.

Több rangos tudományos társaság tagságával rendelkezett (Magyar Néprajzi Társaság tagja, Magyar Nyelvtudományi Társaság rendes tagja, a debreceni Tisza István Tudományos Társaság I. osztályának rendes tagja, majd helyettes titkára, a Csokonai-kör örökös tagja és titkára).

A nyelvjárás- és a néprajzkutatásban jelentős eredmények álltak mögötte. 1941-ben a kolozsvári Erdélyi Tudományos Intézet megbízásából a gyimesi csángók között végzett gyűjtést. Debrecenben, környékén, a Hortobágyon tárgyakat gyűjtött, fényképfelvételeket készített. Első publikációja (*Vajda Péter nyelvújítása*) ösztöndíjjal kitüntetett egyetemi értekezés (Bartha K. 1913). *Udvarhely vármegye nyelvjárásának alaktana* (Bartha K. 1914) az értékelők szerint Viski Károly pályáján indította el: a néprajzi adatok gyűjtésekor megismert népi világ (gyermekfolklór, népszokások, tárgyak, hiedelmek) kutatásának irányába. Ebből az érdeklődésből született *A debreceni fésűsmesterség* (Bartha K. 1929), *A debreceni gubacsapó céh* (Bartha K. 1939), *A cserge készítése az udvarhelymegyei Bágy községben* (Bartha K. 1932), *A kötött kapuk faragása és állítása Bágyban* című leírása (Bartha K. 1933). *Magyar néphagyományok* című kötete a gyermekfolklór több műfaját (mese, mondóka, játék, betlehemes) szerepelteti (Bartha K. szerk. 1931). A *Magyarság Néprajza* IV. kötete számára őt kérték fel a *Játék* fejezet megírására (Bartha K. 1937).

A pályázás idején 54. életévében járt. A betlehemes szokások kutatása a következő években is érdeklődése középpontjában maradt. *Magyar népi bábjáték* címmel később kötetet jelentetett meg (Bartha K. 1948).

Bálint Sándor 1904-ben született Szegeden, parasztcsaládban. Szegeden tanult, 1927-ben magyar–történelem szakos tanári oklevelet szerzett, 1926-ban a bölcsészettudományok doktora lett. 1930-tól a Kolozsvárra benyújtott pályázatig a szegedi néprajzi tanszéken gyakornok, majd tanársegéd, a katolikus tanítóképző, majd a Polgári Iskolai Tanárképző Főiskola tanára. 1934-ben és 1941-ben *Az alföldi magyarság néprajza, különös tekintettel Szeged népére* tárgyából magántanári képesítést szerzett.

1939–1940-ben Györffy István halála után helyettes tanárként oktatott a budapesti egyetemen. A pályázás idején 39. évében járt, Szegeden élt.

Kutatási prioritásai között az Alföld néprajzának és a vallásos népelet vizsgálata szerepelt. A Kolozsvár iránti affinitását érzékeltetendő a Meltzl Hugó iránti tiszteletet emelte ki.

A bizottság a pályázatra benyújtott szakmai teljesítményeket kritikai megjegyzésekkel illette. A *Szilády Áron pályája* című, a doktori értekezést tartalmazó „kis füzet” „igen zavaros” (I. Bálint S. 1926). A *Szeged népe* című munkáját (Bálint S. 1933), amelyben Kálmány Lajos nyomdokain járt, Lajtha László „alaposan megkritizálta”. A bizottság elismerte, hogy Bálint Sándor következetesen törekedett Szeged és környéke néprajzi feltárására (*Szegedi problémák* (1930), *A szegedi tanyák népe* (1936a), *A délvidéki katolikus népelet forrásai* (1942a), *Szeged* (1943)), s a tárgyismeret mellett azt is méltányolta, hogy érdeklődése túllép a szűk térségen

A bizottság a vallási néprajz megteremtésére tett kísérletét elismeréssel, a szándék megvalósítását azonban fenntartásokkal fogadta. *Népünk ünnepei. Az egyházi év néprajza* című munkában (Bálint S. 1938a) a források heterogén voltát, a forráskritika hiányát nehezményezte. „A könyv különös vegyülete a félprofán, apokrif legendáriumnak, a mindentudó egyházi kis lexikonnak és a különböző helyeken dívó vallási szokások megjelölésének” – olvasható az értékelésben. *Az Egy magyar szentember. Orosz István önéletrajza* című munkában (Bálint S. 1942b) a bírálót a búcsúvezetői szerepkör leírása, valamint a szentembernek saját szerepére, viselkedésére vonatkozó feljegyzései lepték meg. A továbbiakban a bírálat Bálint Sándor rövidebb munkáit tekintette át (pl. *Napsugaras házvégpek pusztulása* (1936b), *Népünk imádságai* (1937), *Népünk halálélménye* (1938b), *Adatok a magyar bucsújárás néprajzához* (1939a), *Liturgia és néphit* (1941a), *Le mariage en Hongrie* (1941b)). A megjegyzésekből kiérződik a Bálint Sándor által használt forrásokkal (ponyvairodalom), valamint a népi vallásos megnyilvánulásokkal szembeni empátia és tolerancia elutasítása. A bírálat külön kitér Bálint Sándornak a néprajzi oktatással kapcsolatos „programmatikus” írásaira – *Néprajz és népiskola* (1934c), *Néprajz és középiskola* (1934c) –, ezek egyes kijelentéseivel kapcsolatban viszont fenntartásokat fogalmaz meg. A földrajz tankönyvek esetében (Bálint S. 1939a, 1939b) a fogalomhasználat letisztultságát, irodalomtörténeti munkáival (I. Bálint S. 1935) kapcsolatban a megállapítások személyes jellegét emelik ki.

Gunda Béla 1911-ben született Temesfüvesen, uradalmi ispán gyermekeként. A pályázat benyújtásakor 32. életévében járt. Budapesten kereskedelmi iskolában érettségizett, földrajz-kémia szakot végzett, s nyolc féléven keresztül előadásokat hallgatott a bölcsészettudományi karon. E tárgyak között szerepelt az antropológia, az archeológia, az emberföldrajz, a művészettörténet. 1936-ban földrajzból (Teleki Pál), néprajzból (Györffy István), gazdaságföldrajzból (Kováts Ferenc) tett doktori szigorlatot. 1934-től a néprajz tanszéken dolgozott Györffy István, majd Viski Károly mellett, 1939-től a Néprajzi Tár gyakornoka, majd segédőre. A *Magyar Néprajzi Atlasz* munkálatainak irányítója, 1940-től az *Ethnographia* szerkesztője, a *Folkliv* című európai etnológiai folyóirat szerkesztőbizottságának tagja, a helsinki Finnugor Társaság, a Magyar Földrajzi Társaság választmányi tagja, a Magyar Néprajzi Társaság titkára. 1941-ben a szegedi egyetem *Az összehasonlító néprajz, különös tekintettel a balkáni népekre* tárgykörből magántanárrá képesítette. Külföldi tanulmányutakon vett részt, dolgozott a gráci, a berlini és a hamburgi, hosszasan tartózkodott a koppenhágai múzeumban. Svéd állami ösztöndíjban részesült, Stockholmban etnológiai előadásokat hallgatott, helyszíni kutatásokat végzett.

Magyarország és Erdély különböző régióiban végzett terepmunkát. Érdeklődése kiterjedt az anyagi és szellemi kultúrára, a kultúra nemzeti sajátosságaira és a népek közötti kulturális kölcsönhatásokra. Kutatási témái a táplálkozás és az ételkészítés, a házfornák, a településtípusok, a tájkapcsolatok, a szekérkultúra, a halászat, a vadászat, a pásztorkodás, a mezőgazdálkodás. A bizottság egyaránt elismeréssel illette a publikációk adatgazdagságát és a szakirodalomban való tájékozottságot. A kulturális jelenségek leírásában Gunda Béla figyelembe veszi a nyelvi-nyelvészeti szempontokat, a párhuzamokat, a tárgyak és jelenségek típusait, azok térbeli elterjedtségét, valamint tágabb kulturális környezetét, összefüggéseit. Az értékelés részletesen kitér Gunda Bélának az „erdélyi tűzhelytípus” elterjedtségével, a vándorcigányok életmódjával és munkavégzésével, a települések és a lakások szerkezetével, típusaival és elterjedtségével, a halászat, a vadászat és pásztorkodás eszközkészletével kapcsolatos kutatásainak eredményeire. A részletekre és az összefüggésekre kiterjedő figyelem jellemzi a Néprajzi Múzeumnak a búzatermesztésre és a kenyérsütésre vonatkozó gyűjtési útmutatóját. Ebben a gyűjtőt a munkafolyamatok, a munkaeszközök, a munka nemek szerinti megoszlásának, a munkavégzés és az ételkészítés gyakorlati ismereteinek, a munkával és étkezéssel

kapcsolatos vallásos ismeretek és cselekvések, folklórszövegek lejegyzésére ösztönözte. A szokáskör kutatására a változatos források feltárását, megörökítésére a rajzot és a fényképet ajánlja. Véleménye szerint a kutatott témának az életforma és a mentalitás mellett a nemzeti sajátosságok, a szomszéd népekkel való kapcsolatok megértéséhez kell elvezetnie. Ugyanez az átfogó szemlélet jellemzi a *Magyar Néprajzi Atlasz* munkálatainak irányításában kifejtett munkáját. Az *Összehasonlító néprajzi jegyzetek* című cikksorozat (Gunda B. 1938–39), a *Magyar-szláv néprajzi kapcsolatok* című tanulmány (Gunda B. 1942a) ismertetésében a bírálók elismeréssel emelik ki Gunda Béla komparatistikai kutatásait, a finnugor kulturális hagyományok bemutatására tett erőfeszítéseit. Az értékelés a Gunda Béla munkássága és érdeklődése jelentős teljesítményeként, az erdélyi régiók, Erdély népei iránti érdeklődésének bizonyítékeként tekinti át az *Erdély néprajza* című munkát (Gunda B. 1940), valamint az erdélyi románokról szóló közleményeket (Gunda B. 1942b, 1943).

Kovács László 1908-ban született Szabolcs vármegyében, számadó fiaként, a pályázat benyújtásakor 35 éves volt. Kereskedelmi iskolában érettségizett, földrajz-kémia szakos tanári oklevelet szerzett, a magyar ekékről és ekehasználatról írott értekezéssel tette le a doktori szigorlatot. 1936–1939 között Györffy István mellett gyakornokként dolgozott a néprajz tanszéken. Györffy István 1939-ben bekövetkezett halála után az 1939–1940-es tanévben átvette a professzor egyik előadását. 1940-ben a kolozsvári tudományegyetemen lett intézeti tanár, az Erdélyi Tudományos Intézet tagja. Amikor 1941-ben Viski Károly Budapestre távozott, a néprajz tanszék vezetését Kovács László vette át és végezte a pályázat időpontjáig. A helsinki Finnugor Társaságnak rendes tagja, a Magyar Néprajzi Társaságnak választmányi tagja volt. Finn és észt ösztöndíjjal külföldön folytatott tanulmányokat és terepmunkát.

Kutatásai az eketípusokra, a gazdálkodásra, a halászatra, az állattenyésztésre irányultak. Kolozsvári tartózkodása idején a hóstáti közösség temetkezési szokásait vizsgálta. A bizottság kiemelte a finn néprajzi mozgalomról és hagyományokról készített írásait (I. Kovács L. 1938), s bírálattal illette *A néprajzi gyűjtés módszere* című füzetet (Kovács L. 1939). „Érdeme, hogy a fényképezés technikájáról igen sok részletes útbaigazítást ad. Ez nagyon örvendetes, mert a fényképkészítés Kovács egész tudományos munkásságának a legerősebb oldala” – állapítja meg a bíráló.

Lükő Gábor 1909-ben született Komáromban, kultúrmérnök (környezetmérnök) családjában. 18 éves korában a római katolikus vallásról református hitre tért, a Becker családnevet felcserélte édesanyja nevével. Budapesten érettségizett, ahol életre szóló hatással volt rá Karácsony Sándor egyénisége. Egyetemi tanulmányait Bukarestben végezte. Itt alkalma nyílt Dimitrie Gusti szociológiai, I. A. Candrea folklorisztikai, Alexandru Rosetti nyelvészeti előadásait látogatni. Egyetemi évei alatt a Székelyföldön és a moldvai csángók körében végzett terepmunkát. 1936-ban Budapesten néprajzból, Kelet-Európa történelméből és román nyelvészetből tett doktori szigorlatot. 1937-től a Debreceni Déry Múzeum múzeumőre.

A bírálóit kiter a pályázó munkásságának romániai kapcsolódásaira. A moldvai csángó népcsoport kutatása úttörő kezdeményezés, erénye román források ismerete és hasznosítása. A *moldvai csángók* című munka (Lükő G. 1936a) átfogó jellegű, sokoldalú, ám „valami különös kapkodás jellemzi, a ténybeli közlések, az ezekre épített feltevések, a más véleményen lévőkkel való ingerült hadakozás állandó kavarodásban gomolyognak.” Feltételezései bizonyítatlanok, a méhéskedésre (Lükő G. 1934a), a kendermunkákra (Lükő G. 1934b), a hajviseletre vonatkozó leírása (Lükő G. 1935a) „rideg, száraz, élettelen”. A benyújtott munkák között szerepel Dimitrie Gusti szociológiai iskolájának ismertetése (Lükő G. 1935b), több rövid írás a székely tűzhelyekről és házakról (Lükő G. 1932a, 1932b). Életműve jelentős részét képezik a debreceni és a Debrecen környéki kutatásai (*A debreceni pásztorrovás* (1938a), *A hortobágyi pásztorművészet* (1938b, 1940), *Az alföldi gubaviselet eredete* (1939a), *Nádudvari fekete edények* (1940)), egyes hagyományok eredetét és történetét áttekintő írásai (*Az uralaltáji népek primitív gyalujának magyarországi emléke* (1937), *A lesiháló* (1941), *Bartók Béla és a keletközépeurópai zenefolklore* (1935c), *A magyar parasztzene történetéhez* (1936b), *A magyar hímzőművészet eredete és története* (1939b)). A jelentős válogat Lükő Gábor megalapozatlan kijelentéseiből. „A Magyar népkutatás című elmefuttatása szintén zavaros Karácsony-kultusz” – állapítja meg (vö. Lükő G. 1940c).

Hasonló kritikai attitűd érvényesül a „legterjedelmesebb opus”, *A magyar lélek formái* című könyv (Lükő G. 1942) bemutatásában. Idézzük a bírálóit összegző megállapítását: „A magyar ethnos lényegét akarja a tárgyi és szellemi néprajz egészének áttekintéséből megállapítani. Igazán szép, nagyvonalú, magasztos célkitűzés. De mi lesz belőle? Szomorúan jellegzetes, zavaros, ide-oda csapkodó, nagyradagadt, kuruckodó

politikai vezércikk”. A kutatói eljárásban elmarasztalja az elemzésbe bevont források eklektikus jellegét (népdalok, vogul medvénekek és Ady Endre költészete; a forgósél és a horogkereszt). Kifogásolja és elutasítja a szimbólumértelmezések eljárását és megállapításait: „Az idézett népdalok üde szépségével bántó ellentétben állanak a körmönfont, erőszakolt, mondvacsinált, valami titkot felfedezni akaró, nyugtalan és nyugtalanító szövegmagyarázatok, egy-egy megcsillanó ötlet s az elborult mondatok sokasága. Minden jelent valamit, s ha egy másik népdalba a kiizzadott magyarázat nem illeszthető be, az kivétel, ott a szimbólum esetleg éppen az ellenkezőjét jelenti, mint pár sorral feljebb [...] A primitív faragások félresikerült elrajzolásából törvényszerűségeket von le.”

Szendrey Ákos 1902-ben született Kolozsváron, „magánzó” gyermeke. 41 éves korában nyújtotta be pályázatát. Munkácson, Petrosényben, Nagyszalontán tanult, Budapesten érettségizett. Közgazdaságtudományi egyetemi tanulmányok után gazdaságtörténetből, község- és szociálpolitikából tett doktori szigorlatot. Magyarországi kutatási ösztöndíjban részesült, majd Bécsben néprajzi, régészeti és történeti tanulmányokat folytatott. Külföldi konferencián szerepelt, a zágrábi rádióban magyar hagyományokról tartott előadást. 1927-től a Nemzeti Múzeum alkalmazottja. 1929-től a Néprajzi Osztály munkatársa, a néprajzi gyűjtés szervezője és irányítója. Terepkutatása Szatmár és Szilágy megyére terjedt ki, valamint Kidében végzett kutatást az Erdélyi Tudományos Intézet keretében. A Magyar Néprajzi Társaság titkára, majd főtitkára volt.

Érdeklődése a jogszokásokra, a társadalomszerveződés, a kapcsolattartás hagyományaira terjedt ki (*A közigazgatás népi szervei* (1929), *A népi ruházatkodás életkorjelző jelentősége* (1931), *Népi büntetőszokások* (1936a), *Néprajz és jogtörténet* (1936b), *A magyar nemzetiségi szervezet emlékei* (1936c), *A népi társadalom tagozódása* (1937a), *A társadalmi érintkezés formái* (1937b), *A népi élet társasösszejövetelei* (1938a), *A népi társasmunkák és összejöveteleik* (1938b), *A magyar áldomás* (1942)). A jelentés elismeréssel tekinti át a pályázónak a *Magyar Néprajz* című tudományos szintézishez való hozzájárulását (I. Szendrey Zs. – Szendrey Á. 1937a). Az emberélet fordulóiról készített összegzésekben (I. Szendrey Zs. – Szendrey Á. 1937b, 1937c, 1937d) a megközelítés komplex voltát, az alapul vett szokáselemek gazdagságát, összehasonlító vizsgálatát és történeti alakulásának bemutatását értékeli. A vallási néprajzi kutatások

bemutatása kritikai élelletti Bálint Sándor e téren elért eredményeit. A pályázó hibáiról olvashatjuk: „Érezhető hibájuk, hogy a szerző itt a dolgoz termézeténél fogva még kevésbé lokalizál, mint magyar összefoglalásaiban, úgy hogy nem egyszer bizony általánosságokat, majdnem hogy közhelyeket kapunk.” Szendrey Ákos további érdemekkel rendelkezik a magyar hagyományok idegen nyelvű ismertetése, kérdőívek szerkesztése terén. Néhány írása nyelvészet és a régészet területére vezet el (I. Szendrey Á. 1934). A bírálóat hasznos kezdeményezésnek tartja Szendrey Zsigmond és Ákos közös vállalkozását, a babonaszótár szerkesztését (Szendrey Zs. – Szendrey Á. 1939, 1940a, 1940b, 1941).¹

Tálasi István 1910-ben született Baranya megyében, járási írnok fiaként, református vallásban nevelkedett. 33 éves volt, amikor pályázatát előterjesztette. Kunszentmiklóson érettségizett. Budapesten az Eötvös Kollégium tagja volt, magyar–német szakos tanári oklevelet szerzett. 1936-tól középiskolai tanár. 1938-ban néprajz, magyar irodalom és finnugor összehasonlító nyelvészet tárgyakból doktori szigorlatot tett. Egy tanévet Bécsben töltött állami ösztöndíjjal. 1942-ben a szegedi egyetem magántanára lett, *Az Alföld tárgyi néprajza és a magyar történeti néprajz* tárgyából habilitált. A Magyar Néprajzi Társaság választmányi és levelező tagja volt. Terepmunkát főként az Alföldön és a Dunántúlon végzett, majd rövid ideig a szilágysági Tövisháton.

Fő műve *A Kiskúnság népi állattartása* (Tálasi I. 1936), amelyben ötvözdik „az állattenyésztés, a mezőgazdasági üzemtan, a gazdaságtörténet és a gazdasági földrajz”. A bírálóat a szerzőt „szinte egyoldaluan és túlzottan” Györffy István tanítványának látja. Elismeri a felhasznált írott források gazdagságát, nehezményezi viszont a terepmunka hiányát. Jeles munkái *A bakonyi pásztorkodás* (Tálasi I. 1939) és *Az Adatok Bakony erdei életéhez* (Tálasi I. 1942). Hasonló elismerés illeti Tálasi István *Néprajz és középiskola*, *A magyar diák és a népismeret* című módszertani írásait (Tálasi I. 1938, 1941).

¹ Szendrey Zsigmond és Szendrey Ákos a babonaszótár összeállítására tett kísérletének további alakulásáról és eredményeiről Voigt Vilmos tudósít (I. Voigt V. 1982, 2000: 173), ahogyan az ez alapján később megjelenő „kivonatos, átfirt, filológiai apparátus nélküli” kötetéről is (I. Fazekas I. – Székely Sz. M. 1990).

A pályázatok értékelése. A pályázók értékelésében a bizottság több szempontot érvényesített. A pályázók „személyi minősütségén” belül **(1.1)** a nemzetiségi hovatartozás egyik esetben sem bizonyult kizáró kritériumnak, amint azt az 1939-es IV. törvénycikkre való utalás minden esetben jelezte. „Örömmel állapítom meg, hogy a legfontosabb nemzeti tudományok egyikének tanszékére mind színmagyar, kivétel nélkül ízig-vérig nacionalista gondolkodású kutatók pályáztak. Csupa szép magyar nevű pályázó szerepel előttünk. Ez alól Gunda Béla sem kivétel, mert Pais Dezső megállapítása szerint neve magyar név, amelynek a megváltoztatására kár lenne gondolni” – olvasható a jegyzőkönyvi kivonatban. **(1.2)** A jelentés figyelemmel követi a pályázók tanulmányait. A kereskedelmi érettségi két pályázó esetében (Gunda Béla, Kovács László) „zavaró tény”, minthogy tanulmányaik folytán nem általános, hanem szaktudással rendelkeznek, s helyesírási készségük is hiányosnak bizonyulhat. Az egyik pályázó esetét a bizottság körültekintően árnyalja: „Az egyik Gunda Béla volt. Az ő esetében ezért, nézetem szerint, a nyugat-európai, skandináv, szláv és román nyelvtudást elfogadhatjuk cserében azért, hogy nem járt gimnáziumba, s az itt kihangsúlyozott tény, hogy Budafokon járt polgáriba, megbocsáthatjuk annak, aki viszont Stockholmban járt egyetemre. Egy kiváló tehetségű ember egyéni kivételes helyzete azonban, ezt itt leszögezni kívánám, semmiféle precedensül nem szolgálhat.” **(1.3)** A pályázók között nincs kolozsvári magántanár. E tekintetben a pályázók egyenlő eséllyel indulnak, „az egyetemi autonómiát nem feszélyeztetheti ítéletében még a saját régibb ítélete sem, annál kevésbé más egyetemeké”. Az első kritérium alapján a bizottság elmarasztalta Kovács Lászlót, a kereskedelmi érettségi miatt.

2. A bizottsági döntés második szempontja a tudományos rátermettség. E szempontot azonban óvakodtak mechanikusan alkalmazni: „A néphit szerint annál nagyobb tudós valaki, minél több és vastagabb könyvet írt. Én nem hinném, hogy a mázsáló a tanszékbetöltés eszköze lenne. Az egyetemen nem könyvgyárosokra, hanem tudósokra van szükség, olyanokra, akiknek művei nem a könyvnapok, hanem a tudomány eredményei.” **(2.1)** Az értékelésben mennyiségi és terjedelmi kritériumok érvényesülnek. Bartha Károly esetében „hiányolni lehet” a publikációkat. Bálint Sándor és Tálasi István vastag füzeteket mellékeltek pályázatukhoz, ám e füzetekben a saját közreműködésük szerény. „Bálint-nál pl. a tobzódó önkölcsonzések is feldagasztyák publikációi mennyiségét” – figyeli meg és

teszi szóvá a referens. Tálasi István kiskunsági publikációi ugyanazt a témát variálják, „egyetlen munka könyvkötészeti variánsai”. Bartha Károly tudományos értekezései „hazafias cikk- és versírók” művei között jelentek meg. Kovács László publikációi között szerepel többek között egy tizenegy soros közlemény, amely valójában egy finn lap tartalomjegyzékének fordítása. Gunda Béla és Bálint Sándor tudományos habitusa között a bizottság a következő különbséget konstatálja: „Gunda munkásságát soványítja az a tudományos becsületesség, amely tömören, akkor és annyit ír, amikor és amennyi mondanivalója van, Bálint-ét duzzasztja valami csodálatos terjengős erkölcsprédikáló hajlandóság is.” **(2.2)** A pályázók több-kevesebb időt külföldön töltettek. A bizottság kíváncsian figyelte, hazatérve hogyan kamatoztatták tudásukat. Gunda Béla egyíves publikációjában 48 svéd, német, angol, lengyel, francia, magyar, román, bolgár, szerb, norvég munkát idézett. Szendrey Ákos német, angol, francia, orosz és román nyelven ismerkedett a szakirodalommal. Kovács László „legalább az ábrákat idézi a francia és szláv munkákból” – olvassuk a jelentésben. Bálint Sándor egy 310 lapos munkájában mindössze nyolc külföldi szerzőre hivatkozott; a nyolc szerző mindenike német. A vállalásos rítusokat vizsgálva a szerző kijelenti, hogy „a legrégebb liturgikus szálak Franciaországhoz fűznek”, az idézett munkák között viszont nincs sem francia, sem olasz nyelvű publikáció. Miközben elismeri az angol néprajztudomány úttörő jellegét, nem idéz angol munkákat. „Még odáig se jutott el, hogy munkái jegyzékében saját francia nyelven megjelent dolgozatai címét nyüzsgő hibák nélkül le tudja másolni. Bálint számára csak magyar és német tudomány van. Vajjon európai és egyetemi színvonal-e ez?” – hangzik el a lesújtó ítélet. **(2.3)** A bizottság figyelemmel követi a pályázók általános tájékozottságát: „Lükő átmenetet alkot, Bartha, Bálint, Kovács, Tálasi pedig bizony mind eléggé kívül állanak a tudomány zajló fórumán.” Majd: „Gunda és Szendrey érdemes kivételek a sivár szabály alól.” „Gunda azokat idézi, akiknek a kutatásaival a saját kutatásait összeveti, Bálint azokat, akiknek a kutatásait felhasználja, Kovács mindig újból, sokszor oldalakon át egy szerző egy munkáját. Vagyis kivonatol” – állapítja meg a jelentés. **(2.4)** A pályázatok olvasása során a bizottság azt kereste, hogy kutatásaiban és publikációiban ki ötvözi a tárgyi és a szellemi néprajz szempontjait. Azaz, a kutatási témából kiindulva ki képes az adatok árnyalt értelmezésére, a kultúra egészébe való belehelyezésére.

A második kritérium alapján Lükő Gábor, Szendrey Ákos, s különösen Gunda Béla pályázat részesül elismerésben.

3. Az értékelés egyik lényeges szempontját a jelentés „Erdély követelményének” nevezi. E megnevezés a romániai magyar régiók, társadalom, kultúra, továbbá a román nyelv és irodalom ismeretét, az erdélyi társadalommal való kontaktust fedi. „Végre egyszer félreérthetetlenül le kell rögzíteni, hogy a kolozsvári egyetem Erdély egyeteme, az ország második egyeteme, nem pedig Szeged második egyeteme. Az ezeréves erdélyi hagyományok, nem pedig a 22 éves szegedi hagyományok letéteményese” – szögezi le a bizottság. Bartha Károly Erdélyben született és élt, de Debrecenben munkálkodott. Szendrey Ákos Kolozsvárt született, de nem Kolozsvárt élt. Kovács László nem Kolozsvárt született, de három éve a városban élt és dolgozott. Gunda Béla Temesvár közelében született, Erdéllyel való kapcsolata „szellemi természetű”, kutatásai révén szövődött. Lükő Gábor „munkássága inkább Románia, mintsem Erdély felé mutat”. Bálint Sándor kizárólagosan a székelyeket tartja számon; ám földrajz tankönyve román nyelven is megjelent. Tálasi István nem rendelkezett erdélyi kötődésekkel.

A javaslat. A pályázatok tanulmányozása és értékelése után a bizottság megtette javaslatát. Ebben a hét pályázót három kategóriába sorolta.

1. „Adataink világosan, félreérthetetlenül, elvitathatatlanul és megcáfolhatatlanul bizonyítják, hogy a pályázók közül magasan kiemelkedik Gunda Béla,” ezért a bizottság a meghirdetett állásra őt javasolta. Érdeimei között a következőket sorolta fel: Györffy István tanítványa; a magyar nép kitűnő megfigyelője és életteljes ábrázolója; a magyar viszonyok autopsziás látója; a régi és mai magyar szakirodalom ismerője; az idegen nyelvű szakirodalom ismerője; sokoldalú; élvezetes stílusa van; Teleki Pál tanítványa; európai tudományos színvonalat képvisel; idegen nyelvek ismerője; szintetikus látásmód, analitikus munkastílus, személyes szakmai kapcsolatok jellemzik; terepjáró; a kutatásban intuitív, az „ethnográfából ethnológia” lesz a kezében. A jelentésben olvasható javaslat: „tisztelettel javasolom, hogy a Tekintetes Bizottság Gunda Béla dr. egyetemi magántanárt a néprajzi tanszékre első helyen való jelölésre ajánlja.”

2. A második kategóriában, „egy középső csoportban három derék pályázó” foglal helyet: Bartha Károly, Szendrey Ákos, Tálasi István. Bartha Károlyt mind szellemi, mind tárgyi néprajz iránti érdeklődés jellemzi;

becsületes adatgyűjtő; nem rendszerező, nem messzetekintő, de problémákat lát és megold; leíró, emlékmentő, apró jelentőségű dolgok ismerője, szorgalmas, lelkiismeretes, alapos, szakszerű, megbízható; adatait lehet felhasználni, nem megállapításait; kellemes, gördülékeny, választékos stílussal rendelkezik. Szendrey Ákos a katolikus vallásos néprajz komoly és józan művelője; a szellemi néprajz érdekli, tárgyak ritkán; olvasott; új adatai ritkán vannak, „munkássága némileg könyvívű”; szorgalmas, tájékozott; szürke, régies, szűk érdeklődési kör; szolid kutató, kitaposott úton jár, nagy erények és nagy hibák nélkül. A javaslat a három pályázó közül a második helyre Bartha Károlyt és Szendrey Ákost javasolta.

3. A harmadik kategóriába jutott Tálasi István és Kovács László. Tálasi István józan, nyugodt kutató; világosfejű regisztráló; mikor leír, nem néz se jobbra, se balra; egyoldalú tárgyi néprajzos; kevés és szűkkörű eredményt mutatott fel; ígéretes kutató.

A bizottság jelentése szerint Tálasi Istvánt nagy távolságból követi Kovács László. Igyekvő, hasznos ember, jó szervező; egyoldalú tárgyi néprajzos, nem látja az összefüggéseket; öncélú adatgyűjtő, az adatokat nem rendezi; munkái zavaró, fásasztó, unalmas összehalmozások; a klasszikus tanulmányok hatása hiányzik; stílustalan, pallérozatlan, a „tudomány becsületes napszámosa”. „Sem szellemi alkata, sem eddigi eredményei nem predestinálják egyetemi tanszékre”. A bizottság jelentésének harmadik pontja szerint „Tisztelettel javaslom, hogy a Tekintetes Bizottság Tálasi István dr. egyetemi magántanárt és Kovács László dr. intézeti tanárt a néprajzi tanszékre aequo loco harmadik helyen való jelölésre ajánlja.”

4. A jelentés Lükő Gábor és Bálint Sándor pályázatát határozottan elutasította. Lükő Gábor tehetséges magántudósnak indul, ritkán felkarolt területen kutat; egyoldalú a művészi szemlélete; hallatlan szorgalmú; fantáziátlan; széthulló adattárolás; erőszakolt, makacs elméletekbe kényszeríti az adatokat; jellemzi a kusza vagdalkozás, állandó ingerültség, nyugtalanító csatározás a magyar néprajz és a magyar tudományosság egésze ellen, romantikus magyarkodás, Európa-ellenesség; excentrikus vélemények, rajongás, fantasztikum. „*A magyar lélek formái* című aggasztó könyv már nem az etnográfus érdeklődési körébe tartozik. Lükő azok közül való, akiket gyakran érdemes és főleg érdekes meghallgatni, de akikre csak a legritkábban lehet hallgatni [...] Mint egyetemi tanár katasztrofális pusztítást okozna, így jelölése a legnagyobb felelőtlenség volna.”

Bálint Sándor nagyon jóindulatú, nagy erkölcsi komolyságú; dolgos; látja az analízis és a szintézis szerepét, nyitásra törekszik. „S ugyanakkor kutatási, érdeklődési köre olyan szűk, olyan szegényes, hogy az párját ritkítja. Valósággal azt mondhatni: vakondok-látóköri adatgyűjtő. Feltétlen jóhiszeműsége nem változtat azon, hogy elvakultan egyoldalú. Egy problémakörrel foglalkozik, s abban sincs otthon. A Magyarország Néprajzát s az »Ethnographia«-ban megjelent dolgozatokat sem ismeri. A férfias, nyílt, kiegyensúlyozott magyar vallásossággal szemben a szertelen szláv lélek szinte patológikus rajongása, majdnem a szektárius eretnokség tartja bűvkörében. Itélőképességére rossz fényt vet, hogy dolgozatai egyes részei, legjobb szándékai ellenére, a katolicizmus travesztálásának hatnak. Egyik főmunkája, Orosz István életrajza egy paranoiás és megalomániás beteg pszihopatográfiája. Legújabb munkái adottságainak fokozódó súlyosbodását mutatják. Szegedocentrikus világszemlélete van ennek a rokonszenves lokálpatriótának. Sokszor szinte megható Szeged-imádata azt sugározza: Extra Szegedinum non est vita. Bűn volna őt Szegedtől elszakítani próbálni. Igaz, hogy még Szeged egésze is túlságosan széles horizont számára”. „Bálint-nak a kolozsvári néprajzi tanszékre való jelölése az erdélyi gondolat arculcsapását s az egyetem intellektuális jellegének a feladását jelentené” – hangzik a szigorú döntés.

A jelentés után Hantos Gyula felolvasta két külső referens levélben készített értékelését. Prinz Gyula egyetemi ny. r. tanár, geológus és néprajzkutató az ösztöndíjtanács előadójaként ismerte meg Gunda Bélát: „Benne láttam az új nemzedék legerősebb tudós egyéniségét. Ez igazi kutató ember.” Terjedelmes, mindenik pályázóra kiterjedő értékelésében Viski Károly szintén Gunda Béla érdemeit emelte ki.

A bizottság megköszönte Hantos Gyula munkáját. Mészöly Gedeon dékán, a bizottság elnöke, az észrevételek megtevésére szólította fel a bizottság tagjait. Felvinczi Takáts Zoltán javasolta a bizottsági javaslat visszavonását, a pályázatoknak a karhoz való visszautalását, egy következő véleményezés céljából. A javaslatot a bizottság hat ellenszavazattal elvetette. Ezután sor kerül a javaslat pontjainak titkos szavazattal való validálására. Gunda Béla első helyén való jelölését a bizottság 6 igen, 1 üres szavazattal elfogadta. Bartha Károly és Szendrey Ákos második helyen való jelölését a szavazók 6 igen, 1 üres szavazattal döntötték el. Tálasi István és Kovács László harmadik helyre való jelölését szintén 6 igen, 1 üres szavazat fogadta.

1943. április 8-án került sor a bizottság jelentésének és szavazatának bemutatására a tudományegyetem kari tanácsán. Bartók György dékánhelyettes védelmébe vette volt diákját, Bálint Sándort. Mészöly Geleon dékán, a bizottság elnöke a bizottság álláspontját képviselve elutasította a hozzászólást. A következő hozzászóló Zolnai Béla, aki a hét pályázó munkásságának áttekintése után javasolta Bálint Sándornak Gunda Béla melletti, első helyen való szerepeltetését. Roska Márton tiltakozott Bálint Sándor jelölése ellen, s Kovács Lászlót tartotta alkalmasnak a tanszék betöltésére. László Gyula részletes jellemzést készített mindenik pályázóról, s első helyre Tálasi Istvánt és Kovács Lászlót, második helyre Gunda Bélát, harmadikra pedig Bálint Sándort javasolta. Zolnai Béla javasolta a hozzászólás szövegének jegyzőkönyvben való megőrkötését. „Kiderült, hogy az a konstrukció, amely Gunda Béla mellett fölépült, nem áll meg: Gunda Béla nemcsak nem a legkiemelkedőbb, amint a referátum állította, hanem – a felszólaló szerint – vannak nála kiválóbbak is”. A László Gyula által javasolt sorrendet egy további felszólaló, Tamás Lajos is fenntartotta. Az ülésen vehemens vita zajlott le Bálint Sándor munkásságáról. Hantos Gyula felszólalásában megvédte a bizottság által előterjesztett javaslatot.

Az elnök titkos szavazást rendelt el Gunda Béla első helyen történő jelölésének eldöntése végett. A 17 leadott szavazatból 1 üres, 9 igen, 7 nem szavazatot tartalmazott. A Bartha Károly és Szendrey Ákos második helyen való jelölését illető szavazati eredmények: 13 igen, 4 nem. Tálasi István és Kovács László harmadik helyen való jelölését szintén 13 igen, 4 nem szavazat döntötte el. Az ülés utolsó fordulataként Zolnai Béla különvélemény formájában újra kifejezte meggyőződését, hogy az első hely Gunda Bélát és Bálint Sándort együtt illeti meg. Bartók György különvéleményben kérte, hogy az ülés az első helyre Bálint Sándort jelölje.

1943 őszétől a kolozsvári tudományegyetem néprajz tanszékére Gunda Béla került nyilvános rendes tanárként. Az állást 1948-ig töltötte be, ekkor megszűnése miatt 1949-ben Debrecenbe távozott.

Szakirodalom

BÁLINT Sándor

- 1926 *Szilády Áron pályája*. (Értekezések a m. kir. Ferenc József Tudományegyetem Magyar Irodalomtörténeti Intézetéből, 6.) Magyar Irodalomtörténeti Intézet, Szeged
- 1930 Szegedi problémák. *Népünk és Nyelvünk* II. (6–8) 184–187.
- 1933 *Szeged népe. Új gyűjtés* 1. k. n. (Prometheus Nyomda), Szeged
- 1934a *Néprajz és nevelés*. k. n. (Prometheus Nyomda), Szeged
- 1934b *Néprajz és népiskola*. In: Uő: *Néprajz és nevelés*. k. n. (Prometheus Nyomda), Szeged, 6–11.
- 1934c *Néprajz és középiskola*. In: Uő: *Néprajz és nevelés*. k. n. (Prometheus Nyomda), Szeged, 12–32.
- 1935 *Irodalomtörténeti tanulmányok*. k. n. (Árpád Nyomda), Szeged
- 1936a *A szegedi tanyák népe*. (Klly. a *Válasz* 9. számából: 502–509.) Kecskemét
- 1936b Napsugaras házvégék pusztulása. *Szegedi Friss Újság*, dec. 25.
- 1937 *Népünk imádságai*. (Klly. a *Regnum Egyháztörténeti Évkönyv* 1937. évi kötetéből.) k. n. (Wéber Gusztáv Grafika nyomdávallat) Budapest, 19–47
- 1938a *Népünk ünnepei. Az egyházi év néprajza*. Szent István Társulat, Budapest
- 1938b *Népünk halálélménye. Tükör* (11) 836–841.
- 1939a Adatok a magyar bucsujárás néprajzához. *Ethnographia* L. (3–4) 193–200.
- 1939b *Földrajz a líceum és leánylíceum 1. osztálya számára*. (A Szent István társulat tankönyvei.) Szent István Társulat, Budapest
- 1939c *Földrajz a líceum és leánylíceum 2. osztálya számára*. (A Szent István társulat tankönyvei.) Szent István Társulat, Budapest
- 1941a Liturgia és néphit. In: ECKHARDT Sándor (szerk.): *Úr és paraszt a magyar élet egységében*. Magyarságtudományi Intézet–Franklin Társulat, Budapest, 106–134.
- 1941b Le mariage en Hongrie. *Nouvelle Revue de Hongrie* (3) 156–168.
- 1942a A délvidéki katolikus népélet forrásai. *Katolikus Szemle* (9) 257–231.
- 1942b *Egy magyar szentember. Orosz István önéletrajza*. Magyarságtudományi Intézet–Franklin Társulat, Budapest
- 1943 Szeged. *Kalangya* (11) 481–485.

BARTHA Károly, N.

1913 *Vajda Péter nyelvújítása*. [k. n. (Demeter és Kiss Könyvnyomdája)], Dés

1914 *Udvarhely vármegye nyelvjárásának alaktana*. [k. n. (Becsek Nyomda)] Székelyudvarhely

1929 *A debreceni fésűsmesterség*. Tisza István Tudományos Társaság, Debrecen

1932 A cserge készítése az udvarhelymegyei Bágy községben. *Néprajzi Értesítő* XXIV. (1) 19–23.

1933 A kötött kapuk faragása és állítása Bágyban. *Néprajzi Értesítő* XXV. (1–2) 17–20.

1937 *Játék*. In: VISKI Károly (szerk.): *Szellemi Néprajz II. Zene – Tánc. Szokások. Hitvilág – Játék*. (A Magyarság Néprajza, IV.) Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 453–498.

1939 *A debreceni gubacsapó céh*. Tisza István Tudományos Társaság, Debrecen

1948 *Magyar népi bábjáték*. k. n., Debrecen

BARTHA Károly, N. (szerk.)

1931 *Magyar néphagyományok*. I. (A Debreceni Tisza István Tudományos Társaság I. Osztályának kiadványai, 5.) Tisza István Tudományos Társaság, Debrecen

FAZEKAS István – SZÉKELY Sz. Magdolna

1990 *Igézet ne fogja...* (Szendrey Zsigmond és Szendrey Ákos „Babonaszótára” nyomán.) Magvető Kiadó, Budapest

GUNDA Béla

1938–1939 Összehasonlító néprajzi jegyzetek. *Néprajzi Értesítő* XXX. 262–266, XXXI. (2–4) 229–231.

1940 Erdély néprajza. In: KOZOCSA Sándor (szerk.): *Erdély*. Magyar Népművelők Társasága, Budapest, 73–98.

1942a Magyar–szláv néprajzi kapcsolatok. In: SZEKFŰ Gyula (szerk.): *A magyarság és a szlávok*. k. n. (Dunántúl Nyomda), Pécs, 165–184.

1942b A románság erdélyi őshonossága román néprajzi bizonyítékok megvilágításában. *Erdélyi Múzeum* XLVII. (3) 357–362.

1943 Magyar hatás az erdélyi román népi műveltségre. *Néprajzi Értesítő* XXXV. (1) 1–32.

KÓSA László

1981 néprajz az egyetemeken (Szócikk.) *Magyar Néprajzi Lexikon* 4. Akadémiai Kiadó, Budapest, 6–7.

2001 *A magyar néprajz tudománytörténete*. Osiris Kiadó, Budapest

KOVÁCS László

1938 A finn néprajzi mozgalom. *Hitel* III. (4) 277–286.

1939 A néprajzi gyűjtés módszere. *Néprajzi Értesítő* XXXI. (2–4) 261–293.

LÜKŐ Gábor

1932a Székely tűzhelyek. *Néprajzi Értesítő* XXIV. (2) 76–77.

1932b Székely házak. *Néprajzi Értesítő* XXIV. (2) 77–81.

1934a Régimódi méhészet Moldvában. *Néprajzi Értesítő* XXVI. (1–2) 47–48.

1934b Moldvai csángók kendermunkája. *Néprajzi Értesítő* XXVI. (3–4) 96–101.

1935a A moldvai magyarok hajviselete és fejrevalói. *Néprajzi Értesítő* XXVII. (1–4) 59–68.

1935b A román „monografisták” falukutató munkája. In: BODOR Antal (szerk.) *Honismeret könyve*. A Magyar Társaság Falukutató Intézete, Budapest, 117–124.

1935c Bartók Béla és a keletközépeurópai zenefolklore. *Apollo* II.

1936a A moldvai csángók I. A csángók kapcsolatai az erdélyi magyarsággal. (Néprajzi Füzetek 3.) MTA, Budapest

1936b A magyar parasztzene történetéhez. In: *Déri Múzeum Évkönyve* 32. A debreceni Déri Múzeum kiadványa, Debrecen, 132–145.

1937 Az uralaltáji népek primitív gyalujának magyarországi emléke. In: *Déri Múzeum Évkönyve* 33. A debreceni Déri Múzeum kiadványa, Debrecen, 131–133.

1938a A debreceni pásztorrovás. In: *Déri Múzeum Évkönyve* 35. A debreceni Déri Múzeum kiadványa, Debrecen, 83–89.

1938b A hortobágyi pásztorművészet. In: *Déri Múzeum Évkönyve* 35. A debreceni Déri Múzeum kiadványa, Debrecen, 101–130.

1939a Az alföldi gubaviselet eredete. *Debreceni Képes Kalendárium* XXXIX. 121–122.

1939b A magyar hímzőművészet eredete és története. *Néprajzi Értesítő* XXXI. (1) 14–39, (2–4) 310–354.

1940a Nádudvari fekete edények. In: *Déri Múzeum Évkönyve* 36. A debreceni Déri Múzeum kiadványa, Debrecen, 148–157.

1940b *A hortobágyi pásztorművészet*. (Déri Múzeum Néprajzi Osztályának Ismeretterjesztő Közleményei, 13.) k. n. (Városi Nyomda), Debrecen

- 1940c Magyar népkutatás. In: *A másik ember. Az Exodus Almanachja 1940.* Exodus Kiadó, Budapest, 127–134.
- 1941 A lesiháló. In: *Déri Múzeum Évkönyve 38.* A debreceni Déri Múzeum kiadványai, Debrecen, 76–78.
- 1942 *A magyar lélek formái.* Exodus Kiadó, Budapest
POZSONY Ferenc (szerk.)
- 1999 *Herrmann Antal. A Kriza János Néprajzi Társaság Értesítője IX.*
(1–2) Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár
- SZENDREY Ákos
- 1929 A közigazgatás népi szervei. In: *Népünk és nyelvünk I.* 26–38, 92–101.
- 1931 A népi ruházatkodás életkorjelző jelentősége. *Ethnographia XLII.* (2) 76–86.
- 1934 Számnevekkel alakult magyar helynevek. *Magyar Nyelv XXX.*
(9–10) 296–304.
- 1936a Népi büntetőszokások. *Ethnographia XLVII.* (1–2) 65–72.
- 1936b Néprajz és jogtörténet. *Ethnographia XLVII.* (3) 144–150.
- 1936c A magyar nemzetségi szervezet emlékei. *Ethnographia XLVII.* (4) 269–280.
- 1937a A népi társadalom tagozódása. *Ethnographia XLVIII.* (2–3) 187–198.
- 1937b A társadalmi érintkezés formái. *Ethnographia XLVIII.* (4) 372–385.
- 1938a A népi élet társasösszejövetelei. *Ethnographia XLIX.* (1–2) 124–138.
- 1938b A népi társasmunkák és összejöveteleik. *Ethnographia XLIX.*
(3–4) 273–286.
- 1942 A magyar áldomás. *Ethnographia LIII.* (2) 123–131.
- 1982 Rendszerező címszavak a Babonaszótárból – mutatvány. In: VOIGT Vilmos (szerk.): *Artes Populares 8. A Folklore Tanszék Évkönyve.*
ELTE Folklore Tanszék, Budapest, 255–274.
- SZENDREY Zsigmond – SZENDREY Ákos
- 1937a Szokások. In: VISKI Károly (szerk.): *Szellemi Néprajz II. Zene – Tánc. Szokások. Hitvilág – Játék.* (A Magyarság Néprajza, IV.)
Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 154–322.
- 1937b Szülés, gyermekkor. In: VISKI Károly (szerk.): *Szellemi Néprajz II. Zene – Tánc. Szokások. Hitvilág – Játék.* (A Magyarság Néprajza, IV.)
Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 154–173.
- 1937c Házasság. In: VISKI Károly (szerk.): *Szellemi Néprajz II. Zene – Tánc. Szokások. Hitvilág – Játék.* (A Magyarság Néprajza, IV.)
Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 186–210.

- 1937d Temetés. In: VISKI Károly (szerk.): *Szellemi Néprajz II. Zene – Tánc. Szokások. Hivilág – Játék.* (A Magyarország Néprajza, IV.) Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 301–322.
- 1939 A néprajzi gyűjtések és a magyar babonaszótár terve. *Néprajzi Értesítő* XXXI. (2–4) 111–118.
- 1940a Mutató a magyar szokás- és babonaszótárból. *Néprajzi Értesítő* XXXII. (1–2) 78–87.
- 1940b Részletek a készülő magyar babonaszótárból. *Ethnographia* LI. (2) 195–210, (3) 321–336.
- 1941 Részletek a magyar szokás- és babonaszótárból. *Ethnographia* LII. (1) 62–65.
- TÁLASI István
- 1936 *A Kiskunság népi állattartása.* k. n. (Árpád Nyomda), Budapest
- 1938 *Néprajz és középiskola.* (Klly. a Hódmezővásárhelyi ref. Bethlen Gábor Gimnázium 1937–38. évi értesítőjéből.) k. n. (Dura Nyomda), Hódmezővásárhely
- 1939 A bakonyi pásztorkodás. *Ethnographia* L. (1–2) 9–37.
- 1941 A magyar diák és a népismeret. *Búvár* 7. (11) 513–514.
- 1942 Adatok Bakony erdei életéhez. *Néprajzi Értesítő* XXXIV. (2) 164–172.
- VOIGT Vilmos
- 1992 Herrmann Antal pályázata a hazai (különösen az erdélyrészi) ethnographia magántárává képesítése ügyében (1898). *Néprajzi Látóhatár* I. (1–2) 167–170.
- VOIGT Vilmos (szerk.)
- 2000 *Folklorisztika és etnológia Magyarországon a XX. század első felében.* (Néprajzi Szöveggyűjtemény, III.) Universitas Kiadó, Budapest

Függelék

Alább a jelzett egyetemi kari tanács jegyzőkönyvét betűhív átírásban közöljük. Tiszteletben tartottuk az írásjelhasználát sajátosságait is.

KIVONAT

a kolozsvári m.kir. Ferenc József Tudományegyetem Bölcsészet- Nyelv- és Történettudományi Karának 1943. április hó 8-án (csütörtökön) délután 4 órakor a Kar üléstermében /Farkas utca 1 sz., I. emelet/ tartott IV. rendkívüli üléséről felvett jegyzőkönyvből.

24. SZ.

Dr. HANTOS GYULA ny. rk. tanár a néprajzi tanszék betöltése ügyében küldött bizottság nevében az alábbi jegyzőkönyvbe foglalt jelentést és javaslatot terjeszti elő:

„Jegyzőkönyv

a néprajzi tanszék betöltése ügyében kiküldött bizottság 1943. évi április hó 7-én délután 4 órakor a m. kir. Ferenc József Tudományegyetem Bölcsészet-, Nyelv- és Történettudományi karának üléstermében tartott bizottsági üléséről.

Jelen vannak: dr. MÉSZÖLY GEDEON ny.r.tanár, dékán elnöklete alatt dr. ROSKA MÁRTON, dr. FELVINCZI TAKÁTS ZOLTÁN, dr. GYÖRGY LAJOS, dr. KLEIN KÁROLY KUNT ny.r., dr. HANTOS GYULA és dr. SZABÓ T. ATTILA ny.rk. tanárok.

A jegyzőkönyvet vezeti: dr. SZABÓ T. ATTILA ny.rk. tanár.

Az Elnök üdvözölvén a megjelenteket, megállapítván a határozatképességet, az ülést megnyitja.

Az Elnök felkéri dr. HANTOS GYULA ny.rk.tanárt, a bizottság előadóját, hogy a beérkezett pályázatokra vonatkozó jelentését és javaslatát terjessze elő.

Dr. HANTOS GYULA ny.rk.tanár, előadó az alábbi jelentést és javaslatot terjeszti a bizottság elé:

Tekintetes Bizottság!

Az üresedésben levő néprajzi tanszékre a kérelmek beérkezésének sorrendjében az alábbiak pályáztak:

GUNDA BÉLA dr. egyetemi magántanár, I.o. nemzeti múzeumi segédőr,

SZENDREY ÁKOS dr. nemzeti múzeumi őr,

BÁLINT SÁNDOR dr. egyetemi magántanár, szegedi tanítóképző-intézeti tanár,

BARTHA KÁROLY dr. egyetemi magántanár, a sepsiszentgyörgyi ref. tanítóképző igazgatója,

LÜKÓ GÁBOR dr. a debreceni DÉRI Múzeum őre,

KOVÁCS LÁSZLÓ dr. egyetemi intézeti tanár,

TÁLASI ISTVÁN dr. egyetemi magántanár, áll. gimnáziumi tanár.

Jelentésemben először (I.) a pályázók személyi adatai és tudományos tevékenysége felett kívánnék szemlét tartani, majd (II.) a tanszék betöltésénél figyelembe veendő szempontokat szeretném taglalni, azután (III.) indokolt javaslatomat tenném meg, végül (IV.) néhány szakvéleményt ismertetnék.

I.

A pályázók személyi adatait és munkásságukat alfabetikus sorrendben a következőkben ismertetem:

1.) BARTHA KÁROLY dr. 1889-ben született Székelyudvarhelyen, mint BARTHA KÁROLY takarékpénztári pénztárnok és CZIRJÉK BERTA gyermeke, mindkét ágon régi székely nemesi családból. Jelenleg 54 éves, református vallású, nő, három gyermeke van.

Elemi és középiskoláit a székelyudvarhelyi ref. Kollégiumban végezte, ott is érettségizett. Egyetemi tanulmányait Kolozsvárt folytatta és 1914-ben cum laude fokozattal a bölcsészettudományok doktorává avattatott. 1919-ben Debrecenben a magyar-német szakcsoportból középiskolai tanári oklevelet nyert.

Közben az 1907/8. iskolai évben a kolozsvári egyetemi könyvtárban napidíjasként teljesített szolgálatot.

1908 nyarán tanulmányúton volt Grácban és Bécsben.

Az 1910/11. tanévben egyetemünk „VAJDA PÉTER nyelvújítása” című értekezését pályadíjjal jutalmazta s ugyanakkor, – mint azt irataiban többször megemlíti – a Bölcsészeti Kar a legszorgalmasabb hallgatójának járó ösztöndíjjal tüntette ki.

1911. és 1913. között BETHLEN BALÁZS gróf házában nevelősködött.

1913-tól a mai napid a középiskolai illetve középfokú oktatás szolgálatában áll, egymásután Nagyenyed, Szászváros, Debrecen, Sepsiszentgyörgy református kollégiumaiban. A működési bizonyítványok nagy egyértelműséggel értékelik tanári rátermettségét és megnyerő emberi tulajdonságait. A hivatalos elismerés egyik megnyilatkozása volt tanulmányi felügyelői megbízatása.

Tudományos élete külső keretei a következők:

1918-ban Pusztakamaráson KEMÉNY ZSIGMOND hátramaradt könyvtárát rendezte.

1937-ben a debreceni Tisza István Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara „A magyar nyelvjáráskutatás különös tekintettel a néprajzra” című tárgykörből magántanárrá habilitálta.

A debreceni Bölcsészettudományi Kar az 1940-41. tanév II. félévében a CSÚRY BÁLINT elhalálozásával megüresedett magyar nyelvészeti tanszék helyettesítésével bízta meg.

Iratokkal igazolja, hogy a Magyar Néprajzi Társaságnak évdíjas, majd vidéki választmányi, végül levelező tagjává választatott, hogy a Magyar Nyelvtudományi Társaságba rendes tagul felvétellett. Oklevélmásolattal igazolja, hogy

a debreceni Tisza István Tudományos Társaság I. osztályának rendes tagjává választotta, később pedig az I. osztály helyettes titkárául választotta s „ezen választás által őt a Társaság adminisztratív vezetői sorába emelte”. A CSOKONAI-kör ugyancsak bizonyítja, hogy BARTHA KÁROLY dr. „1918. év óta rendes tagja, 1931 óta titkára, 1933 július hó 1-je óta a tudományos szakosztály örökös tagja és titkára”. Még több más debreceni társaságban való tagságát csupán felemlíti.

Az önéletrajz és kollégiumi működési bizonyítványok kiemelik gyűjtő tevékenységét, amely főleg a DÉRI Múzeum és a debreceni kollégium javára szolgált. 1941 nyarán az Erdélyi Tudományos Intézet felkérésére néprajzi adatgyűjtő munkát végzett a gyimesi csángók között. Debrecenben mint a néprajz helyi népszerűsítője is szerepet játszott. Fővárosi és külföldi ethnografusoknak segítségére volt hortobágyi és más fényképfelvételek készítésében s mint írja „szellemi kapcsolatot” tartott fenn külföldi szakemberekkel.

BARTHA KÁROLY első dolgozata „VAJDA PÉTER nyelvújítása” becses elmélyedő, alapos munka. Nyelvészeti, nyelvtörténeti és némileg irodalomtörténeti érdekű tanulmány, néprajzi vonatkozása még a népnyelvi kifejezések fejlettségén sincsen.

„Udvarhely vármegye nyelvjárásának alakтана” forduló pontot jelent szerző belső életútján. Arra az útra lép, amelyen át VISKI KÁROLY is eljutott a néprajzhoz, egy igen exakt, kiművelt módszerű tudomány útjára, amely azt az analitikus iskolázottságot biztosítja, amely nélkül szintézis van, de komoly szintézis sincsen. A dolgozat sebezhető pontjának látszik, hogy sokkal inkább mások adatainak rendszerezése, mintsem saját kutatások eredménye.

„A debreceni fésűmesterség”-et ismertető munka ugyanannyira ipartörténet és technológia, mint néprajz. Ám ez nem változtat azon, hogy igen jó, megbízható vezetés mellett nyerünk betekintést egy eltűnt kézművességnek a szó szoros értelmében vett műhelytitkaiba. „A debreceni gubacsapó cég”-ről írt dolgozat visszaütés a régi nyelvészeti irány felé. Szókinckutatás és művelődéstörténet a legelől kitérő munkairányok. De az általános helytörténet és a néprajz szempontjából is gazdag anyagot tárol a szerző itt is. A magyar nyelvű irodalmat gondosan feldolgozza. A tanulmány törzse a műszótár.

BARTHA KÁROLY írta meg a Magyarság Néprajzá-ban a „Játék”-ról szóló fejezetet. Igen szép, szorgalmas, derekas munka, nagy tájékozottságot árul el és világos áttekintést ad. Különösen ügyesen mutat rá a gyermekjátékokban meghúzódó ősi elemre. Kár, hogy itt-ott aránytalanul túlnyomó többségben csak Debrecen körzete lebeg a szeme előtt.

„Magyar néphagyományok” című gyűjteményesnek szánt munkája megjelent első kötetében játékokat, gyermekverseket, meséket, babonákat találunk, a debreceni tanítójelöltek gyűjtését. Leközli egyik bábos betlehemenek a szövegét, dallamát, a báboknak és a betlehemenek rajzát, a betlehemes öltözetek, készségek leírását. Ékes példájául annak, hogy a szellemi néprajzban is hasznos a

publicisztikai széplelkek könnyedsége helyett a tárgyi néprajzban megedzett becsületet alaposág. Itt említhető BARTHA „Adatok gyermekbabonáinkhoz” és „Névrecsúfoló gyermekversek” című dolgozata.

Szerző kisebb értekezései közül kiemelhető „A cserge készítése az udvarhelymegyei Bágy községben”, ugyancsak jó adalék „A kötött kapu faragása és állítása Bágyban”, valamint „A szatmárcsekei bábtáncoltató Betlehen”, „Húsvéti rigmusok”.

„A debreceni vadásztársulat története” nem tudományos igényű közlemény, de elvétve akad benne tanulságos adalék is.

Más cikkei népszerűsítő vagy buzdító jellegűek, részben pedig a magyar nyelvtanítás körébe vágnak.

2.) BÁLINT SÁNDOR dr. 1904-ben született Szegeden mint BÁLINT SÁNDOR földműves és KÓNYA ANNA fia, „parasztszülők gyermekének”. Az 1939. IV. t.c. hatálya alá nem esik. Jelenleg 39 éves, római katolikus vallású, nős, gyermektelen, szegedi illetőségű.

Tanulmányait mindvégig Szegeden folytatta, 1926-ban a szegedi egyetemen summa cum laude fokozattal a bölcsészettudományok doktorává avattatott. 1927-ben a magyar-történelem szakcsoportból középiskolai tanári oklevelet nyert. Néhány évig rövid megszakításokkal állás nélkül volt, majd 1930-tól kezdve a szegedi egyetem néprajzi tanszéke mellett előbb mint díjtalan gyakornok, később mint fizetéstelen tanársegéd volt alkalmazásban. 1931-től a szegedi királyi katolikus tanítóképzőintézetben tanárként működik. 1938 óta minden egyes félévben heti 1 órában előadja a néprajzot a szegedi Polgári Iskolai Tanárképző Főiskolán. 1934-ben a szegedi egyetem bölcsészettudományi kara „Az alföldi magyarság néprajza, különös tekintettel Szeged népére” című tárgykörből magántanárrá képesítette. 1941-ben a szegedi, immár Horthy Miklós Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara ugyanebből a tárgykörből képesítette.

Önéletrajzában megemlíti még, hogy az 1939-40. tanévben GYÖRFFY ISTVÁN halála után a budapesti egyetemen a szellemi néprajznak helyettes tanára volt, valamint hogy különösen a német nyelvtérületen túlnyomó részt tanári fizetéséből tett utazásokat, vagyis a külföldi ösztöndíjak bőségének idején nem sikerült illet elérnie. Önéletrajzából érdekes még két passzusnak az idézése. Az egyik szerint „Eddigi néprajzi kutatásaim főleg két kérdésre irányultak. Az egyik az alföldi magyarság néprajza, a másik pedig a magyar vallásos népelet egyetemes vizsgálata”. A másik passzus a jövő felé fordul így: „Tervezem az Alföld összefoglaló néprajzi monográfiájának megírását”. Erdélyi kapcsolat viszont, hogy példaképei közt HELTZL HUGÓRA is hivatkozik.

„SZILÁDY ÁRON pályája” a szerény és bizony igen zavaros kis füzet címe, amely szerző doktori értekezése és első munkája volt. Igaz, hogy a „szerény” jelző nem minden értelemben helytálló, mert például RIEDL FRIGYEST képviselő gyönyörűséggel vádolja.

„Szeged népe” című LAJTHA LÁSZLÓ-tól alaposan megkritizált (N. Ny. 1933. 97.o.) gyűjteményében KÁLMÁNY LAJOS gyűjtésének folytatására és kiegészítésére törekszik. Ilyen tárgyú több más közlése is jelent meg a szakfolyóiratokban.

BÁLINT munkásságának dandárát a vallási néprajz kutatása teszi. Anélkül, hogy már itt általános értékelő momentumokat óhajtjanék bevonni a tárgyalásba, nem hallgathatom el, hogy a „stupide XIX-e siècle” minden erkölcsi értéket szétrágó liberalizmusa és korlátolt materializmusa, a negativizmus elnevezést jobban megérdemlő úgynevezett pozitívizmusa után ezt a vallásos irányzatot minden korszerűen gondolkozni tudó ember a legnagyobb örömmel kell hogy üdvözölje. Világos azonban, hogy a következőkben nem egy magasztos irányt bírálunk, hanem csak annak egy képviselőjéről lesz szó. S ha egy meg nem felelő sáfárt megrovunk, ezzel azoknak az érdekeknek a szolgálatában is eljárunk, amelyeket ő talán nem méltóan képvisel.

A „Népünk ünnepei. Az egyházi év néprajza” című könyv Ovidius Fasti-jának késő utódja. Részletesen taglalja ebben szerző a vallásos néprajz mint külön tudományzak problémáit. A vallásos néprajz a katolikus hittudomány, erkölkstan, liturgia, európai kultúrtörténet és az általános néprajz találkozási pontján alakult ki. A vallásos néprajz a katolicizmus rendszerébe tartozik. (14.o.) Utal arra, hogy a kutatások szélesbülésével az addig ősmagyarok hitt népszokások közül nem egy, pl. a regölés (19.o.) szerzetesi eredetűnek bizonyult. Több helyen hangoztatja a középkori Európa folklóre-egységét. (pass.) Idézem: „A néprajzi kutatásnak lesz jövőendő feladata annak a döntő hatásnak tisztázása, amelyet főképpen a klostrom az alföldi, a gyöngyösi a palóc, a csiksomlyai pedig a székely katolikus néplélekre tett.” (20.o.) Részletesen méltatja pl. a barokk hitélet ösztorozó hitszónokait, akiknek kicsorduló vércsöppjeit szent emlék gyanánt őrzik meg a hívek. (24–25.oo.) Idézem: „A mai paraszttársadalom éppen ezért jutott válságba, mert a fiatalabb nemzedékek ezeregy okból általában már ide, a földre helyezik életeszeményeiket”. (84.o.) Általában igen szorgalmasan gyűjti össze az irodalomból és saját szeged-alsóvárosi megfigyeléseiből a tárgyára vonatkozó adatokat. Nagyon kényes munkaterületen jár, hiszen a hitbéli kérdésekben a helyi változatoktól, a népi eredetű különösségektől, babonáktól s azok kultuszától csak egy lépés a szektáriusság. A templomból kitiltott s ezután a nép által felkarolt (93.o.) mozzanatok sok esetben csak eredetükben egyháziak, közölt alakjukban inkább travesztiák. Ez tudományos érdeküket talán nem csökkenti, de csodálatos ellentétben állanak a közölt sokszor vaskos szövegek BÁLINT glosszáinak gyermek, lelkendező, mit sem sejtő vallásos jóhiszeműségével. (V.ö. 99.o.) A könyv különös vegyülete a félprofán, apokrif legendáriumnak, a mindentudó egyházi kis lexikonnak és a különböző helyeken dívó vallási szokások megjelölésének. Nyilvánvaló, hogy csak az utóbbiak néprajzi érdekűek s nincs ilyen vonatkozása pl. annak a ténynek, amelyet mégis tárgyal, hogy III. Ferdinánd elrendelte, hogy a nagyszombati egyetem tartozik vallani és védeni a

szeplőtelen fogantatás tanát és hogy senki akár most, akár a jövőben professzori széket nem tölthet be, ha előbb meg nem esküdött rá. (106.o.)

„Egy magyar szent-ember OROSZ ISTVÁN önéletrajza” című nemrég megjelent könyvnél BÁLINT SÁNDOR a bevezetés, a sajtó alá rendezés és a jegyzetekkel ellátás munkáját végezte. A könyv egy jászladányi bucsusvezér feljegyzéseit tartalmazza. Mint a Szeged-Alsóvárosról keltezett előszó mondja: „A magyar kereszténység és a keresztény magyarság paraszti élménye, a magyar néplélek misztikus világa sugárzik belőle megragadó közvetlenséggel, művelt mindnyájunkra üdvös tanulsággal.” (6.o.) Szerzőnk bevezetéséből állítom össze a következőket: OROSZ egész életén át sűrűn betegeskedett, ez magyarázza lelkivilágának érzékenységét, rendkívüli vonásait, a lélektan szokványos eszközeivel és módszereivel nemigen lehet értelmezni, az Önéletrajzban lépten-nyomon találkozunk lelki álmokkal, égi szózatokkal, mennyei jelenésekkel. OROSZ-t misztikus képzelődés jellemzi (10.o.), de az anyagiak megbecsülése annyira beléidegződött, hogy olykor gyanútlanul hajlandó kisebb-nagyobb megtévesztésekre is, ha érdekei parancsolják. (11.o.) iratainak árusításával, kegytárgyakkal való kereskedéssel szepen megtalálja számításait. (12.o.) Alig kétséges, hogy az önéletrajzban leírt esetek valamiképpen (!) meg is történtek. (25.o.) A személyes kiválasztottságnak a legnagyobb egyéniségekre emlékeztető élménye izzik OROSZ sorai között. Úgy kormányozta a bucsusokat, mint Mózes a pusztában az izraelitákat. Olyan volt gyermekkorában az ájtatos öregek társaságában, mint a 12 éves Jézus a doktorok között. Amikor családjával kénytelen volt ott hagyni a szülői házat, Szent József jut eszébe a menekülő Máriával és a kis Jézussal. Egyszer egy vendéglőben fogyasztás után jön rá, hogy nincs elég pénz nála. Már csendőrért küldenek, amikor Isten angyala megjelenik és kifizeti a zsidó korszamárosnának a hiányzó 12 krajcárt (13.o.). Fejtegetéseket olvashatunk ezután általában a szentemberekről, akik az ősi papi hivatásnak azt a részét töltik be, amelyet a pap műveltsége folytán már nem tölt be egészen. A szeptember pl. nyálával gyógyít. A szeptembernek sajátossága kiváltságos helyzetet és kenyérkereseti lehetőséget is biztosít. Viszont a hatóságok néha elfogják kuruzslás címén. A szentembereket eddig korlátolt rajongónak vagy szélhámosnak rajzolták, de BÁLINT utal rá, hogy a kérdés nem ilyen egyszerű, bár elismeri, hogy az egyházi főhatóság véleménye néha még a világi hatóságoknál is szigorubbán elítélő volt s közli, hogy egy ilyen szeptember mint vallási tébolyban szenvedő zárt helyen fejezte be életét. (15-17.oo.) Részletesen rajzolja az összeférhetetlen, káromkodó, tolvaj-természetéről híres béresből (18.o.), a csínytevésből kápolnába betört diákból lett „szentemberek” életét. (32.o.) Utóbbi nagyon szerette az italt, olykor egy hétig is mulatott, majd keményen vezetelt. „Lángeszű” ember volt. (33.o.) Igen jellemző a szentemberekre BÁLINT-nak egy kifejezése: „magateremtette vallásosság”. (19.o.) BÁLINT szerint a hivatalos egyházi szervekkel szemben az OROSZ ISTVÁNOK őrzik a katolikus középkor hagyományát, (29.o.) s a papság érthetetlen elzárkózásáról beszél. (31.o.) OROSZ

ISTVÁN versírásának jellemző vonásaként halljuk a dicséretet, hogy nem ismerte ARANYT, PETÓFIT, sőt TÁRKÁNYI BÉLÁT vagy MINDSZENTY GEDEONT sem. Fogyatékos technikával, de teljes ihletettséggel kitartott a költészet régi nagy hagyományai mellett. (37.o.)

OROSZ ISTVÁN „Emlékkönyv” című önéletírásából most már az alábbi szó szerinti idézetekben adok ízelítőt:

„többen ismertek a szép imakönyvek és énekfüzeiteimről, amelyeken becses nevem ragyog, mint a szövetben a drágagyöngyök.” (38–39.o.) „Mint egy ékes csillag, úgy tündöklöttem közöttetek” „Szerencsésnek tartotta magát, aki ruhámat megcsókolhatta”. (39.o.) „utáltam az iskolát. Ha lehetett volna, megkezdtém volna az iskola oldalát hájjal, hogy az ebek hadd rágiák ki, hadd düljön össze, ne legyen iskola.” (40.o.) „A népeknek is nagy örömük volt, ha én közöttük lehettem, mert – az Istené a dicséret! – oly szép hangom volt, hogy az egész országba nem volt párom. Nem dicsérem magam, de talán nem is születik több ilyen.” (50.o.) „elájultam és a népek feléleltek” (85.o.) „KOVACSÓCZI plebános vendége voltam ebédre. De később megegyezett KOVACSÓCZI plebános úr LUDIK VINCE főszolgabíró úrral, mert az is nagyon szeretett engem. Így aztán egyik vasárnap vagy ünnepnap a főúrnak voltam vendége az ebédre, a másik vasárnap, ünnepnap pedig LUDIK VINCE főszolgabíró úrnak vendége voltam az ebédem. A kedves KUSSÁNYI kántor úr is nagyon szeretett, de már ő hozzá csak ha hétköznap mentem be, akkor voltam neki vendége. Az előkelő gazdák is nagyon szerettek” stb. stb. (64.o.) „kisírtam előbb magamat” (68.o.) „ami még pénzem volt, kiadtam buzakamatra” „Ismét belefogtam a költészetbe” (70.o.) „Minden nagy bucsura, a szenthelyekre elvittem 3000, vagy 4000 darabot és mindig elkelt. Megjegyzendő, az énekesfüzetek darabja 4 krajcár, a kis könyvekért 10 krajcárt adtak.” „megtörtént, hogy az énekfüzetből még magamnak sem maradt egy példány sem. Hála Istennek és Szűz Máriának.” (71.o.) „3 halott felett én magam mondtam el a Requiemet és a bucsuztatót a legpompásabban, mert mint jó énekes és költő mindenhez érttem.” (75.o.) „Éjjel pedig mindig a bucsuztatásokat jrtam, mindenkinek külön-külön 12, vagy 14 verset, sőt volt 15–20 vers is némelyik halottnál, akitől többet fizettek.” (76.o.) „elkezdtém örömben sírni” (80.o.) „elmentem magam a sasvári kegyhelyre” (79.o.) „onnat szoktam hozni eladásra fakereszteket és Mária szobrát, szent szobrokat vásárolni, mivel ott olcsón meg lehetett vásárolni.” (80.o.) „napszurást kaptam” „az agyvelőm prontot (sic!) kapott” (81.o.) „Az 1888-ik évben nagy csapás ért újra, mert a kedves nóm, KATONA MÁRIA lába felzsugorodott” (81.o.) „sok gondjaim van” (84.o.) „a takaréokban pedig volt 30 drb. Részvényem.” (85.o.) „olyan ember, mint én 50–60 ezer bucsus között sem találkozott. Istennek legyen érte hálaadás, imádás, a Boldogságos Szűz Máriának tisztelet mindörökké. Ámen.” „Néha olyan nagy kutyák jöttek eleibem, azt gondoltam, hogy vége lesz életemnek. Akkor egyre hánytam rá a keresztet és elment mellettem békében. Annyira megzavart engemet a sátány,

hogy még a trágyákra is hánytam a keresztet.” (87.o.) „Imádkozni már nem tudtam, csak sírtam.” „már akkor magamon kívül voltam” (88.o.) „ott termetek körülöttem a barátok, csendőrök és város emberei.” „elmondtak népcsábitónak, betyárnak, gazembernek” „a bucsujárók vezetői” fennhangon kiabálták: Ezt az embert nem szabad bántani, ez Magyarország vezérsillaga, nekünk pedig földi angyalunk, lelki vezérünk!” (101.o.) „elkezdtem egy szentbeszédet tartani” (102.o.) „Isten úgy akarta, hogy én ne tudjam, hogy a papok, barátok, csendőrök ők is ott vannak velünk a temetőben, mert akkor nem tettem volna szentbeszédet.” (103.o.) „Imádkozgattam, mindennap az Isten házába, a templomba menni, szentmisét hallgatni” „Ebben telt minden örömem és gyönyörűségem. De mégsem feledhettem el, hogy a takaréknak 30 darab részvényemet lefoglalta” majd: „30 darab részvényem ismét a kezembe jött, hála Istennek és Szűz Máriának.” (109.o.) „a fejszédülésem nem mult el” „Mindég olyan voltam, mind aki szeszisitalal belakik.” (112.o.) „úgy elborzadtam, hogy el kezdtem sírni.” (117.o.) „A polgármester nekem fordult: Honnat jöttél ide te népcsábitó, népbolondító, betyár, akasztófárávaló” (121.o.) „a bucsujárók között mint egy angyal úgy tündöklöttem” „Nagyrebcsültek, kezeim csókolták.” (126.o.) „a keresztlányom hátán volt a 10 nagycsomó dohány” „Isten úgy akarta, hogy annak a hátán ne nézze meg a finánc. A Boldogságos Szűz Mária esedezett értünk.” (129.–130.o.) „A pap” „a főbíró és főjegyzőnek feljelentett, hogy azonnal fogassanak el és zárjanak el.” (133.o.) „a nagy örömben sírtam” (155.o.) „elkezdtem a tanítást. De én magam is azt mondom, hogy tán nem én beszéltem, hanem az Isten angyala beszélt belőlem. Még magam is fennszóval sírtam. A nagy szorosságban, sírásban a nép között sokan elájultak. A körülöttem lévő emberek már kértek, hogy hagyjak már fel a tanítással, mert megszakadnak a sírásban. Én azután be is fejeztem a tanítást, de hogy miről tettem tanítást, azt ha megölnének sem tudom. Valóban én magam is azt állítom, hogy olyankor el voltam ragadtatva.” (161.o.) „magamon kívül voltam” „mindig félrebeszéltem” (165–166.o.) „Az 1913-ik évben szeptember 3-dikán éjjel úgy 8 óraker nagy gyomorgörcs, szélkólíka elővett, úgyannyira, hogy a fráz kétszer vett elő. Már nem tudtam semmit tenni, csak a szám tátogattam. Már a halálórát vártam.” „A Boldogságos Szűz Máriát kértem, hogy segíjen meg. Amint ezt elmondottam, a gyomorgörcs megszűnt.” (180.o.)

„Napsugaras házvégek pusztulása” című cikkében BÁLINT egy régi vallásos eredetű szegedi diszitó elem fenntartását ajánlja mindazok figyelmébe, akik a legmagyarabb várost, a magyarság igazi fővárosát, Szegedet szeretik.

„Népünk imádságai” című dolgozatában azt bizonyítja, hogy a ponyva jelentékeny mivelődési tényező, s hogy a laikus vallási megnyilatkozásokat tévedés belső eretnecségnek minősíteni, mint némelyek vélik. Egy Máris tagjai dicséretéből idézem:

„Üdvözlégny Mária, tiszta liliomszál,
Melyre a Szent-lélek gyakorta reászál” (21.o.)

„Üdvözlégny Máriának drágalátos orra
A három szent királyok mirhaszagalója” (22.o.)

„A néplélek” írja „olyan imádságokat is felkarol, amelyeknek tartalma a hivatalos egyházi felfogás szerint itt-ott már vakmerőnek tünik fel.” (30.o.)

Több más dolgozatot is írt a vallásos népszokásokról, gyakran ismételve önmagát, nem egyszer oldalakon át szóról-szóra. Kiemelendőnek tartom ebben a csoportban a „Népünk halálélménye” és „Le mariage en Hongrie” című tanulmányt. „Adatok a magyar bucsujárás néprajzához” című közleménye földrajzi szempontból érdekes, de néprajzi tekintetben szerző nagyfoku tájékozatlanságát, az irodalomban való szinte hihetetlen járatlanságát árulja el, mint arról más helyen szó lesz. „Tiszaujfalusi tanulságok” címen a Hungaria Benedictina örökifjú eszményéről áradozik. „Liturgia és néphit” címen az áldások és ördögűzések néprajzáról értekezik. Többek közt azokról a fölbujjanzott babonákról, amelyek ellen a hivatalos pápi gyakorlat mindig küzdött, de amelyekben a vallásos néprajz a vallásos néplélek jellegzetes megnyilatkozásait ismerte fel. (123.o.) „Vallásos néphagyományaink érzése és irányítása” című cikkében írja: „Nem szabad azonban a vallásos néplélek felé szigorú tárgyilagossággal közelednünk.” Nem szabad idegenkednünk attól, amit egyesek együgyűségnek, sőt eretnkségnek tartanak.

BÁLINT munkásságának némely terméke a néprajz pedagógiai és módszertani problematikáját vizsgálja s részben programmatikus jellegű. „Néprajz és népnevelés” című füzetének első dolgozatában „Néprajz és népiskola” címen közkeletű elmékedéseket közöl, sajnos a rokon tudományokban való nagyfoku járatlansággal. „Néprajz és középiskola” című dolgozata alaptételével semmiképpen sem tudok egyetérteni. A klasszikus tanulmányokat visszászorítani akarni azon a címen, hogy – idézem – „Mi magyarok sem vér, sem szellemi habitus tekintetében nem vagyunk az antik népeknek leszármazottai” utalni „a kereszténység héroszaira, szentjeire, akik akárhányszor nyílt ellenkezésben voltak a klasszikus kultúrával”, azt állítani, hogy homo humanus a paraszt is (13.o.) – mindebben kiforrotatlan és zavaros féligazságokat látok. A tulsó nacionalista ideológiák ellen (19.o.) pedig minden országban időszerűbb szót emelni, mint Magyarországon, legalább is ami az állam-fenntartó magyarságot illeti. BÁLINT a fenti cikkekben foglaltakat kevés változtatással a tanítóképzéssel kapcsolatban is többször elmondja.

„Népművészet és mai magyar élet” címen lakásberendezési nézeteit közli. „Népművészet és iparművészet” című cikkekcskéjében a népművészet „groteszk-be hajló stilizáltságát” említi.

BÁLINT SÁNDOR munkássága a legutóbbi évig nemcsak a gyűjtésben, hanem többnyire a feldolgozásban is Szeged városára s főleg Szeged–Alsóvárosra és a tanyákra korlátozódott. Ha jellegzetes munkásságára, hogy közleménynek több mint fele a legkifejezettebben a vallásos néprajz körébe kíván tartozni, még jellemzőbb, hogy már címében is Szegedről szól munkái jelentős hányada. „A szegedi tanyák népe” című kis dolgozata életszerűségével, tárgyismeretével minden elismerést megérdemel. A szegedi paprikáról írt cikkekcskék is elárulják, hogy otthonos a hazai talajon. DUGONICS ANDRÁS-ban a szegedi kiválóságot ünnepli, aki azt vallotta, – ezt négy oldalon kétszer idézi – hogy magát igazi tiszta magyarnak senki sem mondhatja addig, amíg Szegeden a Tisza vizéből nem ivott. BÁLINT egyben sajnálkozását fejezi ki, hogy nem DUGONICS nyelve, – idézem: „a körülményes, gyöngéden muzsikáló szögedi nyelv” „az ő édes anyanyelve”, „hanem KAZINCZY egyhangu tájszólása vált köznyelvvé.” „Szeged” című – munkái felsorolásában nem szereplő – franciául megjelent cikke szerint ez a város az anyja, a dajkája a magyar népnek. Egy magyar város sem volt, amely a XV. sz.-ban oly számban küldte volna gyermekeit külföldi egyetemekre, mint Szeged. A XVI. sz.-ban megszülető magyar irodalom bölcsője körül különösképpen sok a szegedi származású író. Akik a kirajzások idején Szegedről elvándorolnak, mindig magukkal viszik szülőföldjük szellemét. „Szegedi problémák” című dolgozatocskájában írja BÁLINT a szegedi népköltésről: „mint a jövő magyarországnak, új kultúrájának kelesztőjét: nem okos fővel, szigorú tudósmetódusokkal, de szerető szívvel szintén meg kellene tekintenünk.” Micsoda szokatlan program és vallomás ez egy egyetemi tanszékre pályázózó!

1942. óta BÁLINT érdeklődési köre kitágult, Szegedről már kitekint a Délvidékre, a szegedi egyetem sajátlagos munkaterületére. Nem csodálható, hogy az idő rövidege miatt még csak a kezdetek tapogatózó keresésénél tart. „A délvidéki katolikus népelet forrásai” cím alatt a régi provincia Capistrana katolikus ujjászületését, a középkori hagyományok nyomán a kultikus központok misztikus erővonalai körül az új szakrális táj kialakulását rajzolja meg. „A délmagyarországi bolgár népelet” címen CZIRBUSZ GÉZA, STRAUSZ ADOLF és mások, köztük mai szlavistáink magyar nyelvű munkáiból készít vallásos néprajzi kompendiumot.

BÁLINT SÁNDOR munkái közt egy „Irodalomtörténeti tanulmányok” című füzetet és két liceumi földrajzi tankönyvet is találunk. Ezekből a munkákból természetesen csak annyi közölni valónk lehet, amennyi sajátos szempontunkból érdekelhet. VAJDA JÁNOS-ról azt írja, hogy „VAJDA, illetőleg a modern költő-álcás sátán szerint a nőnek lelki nincs” s helytelenítőleg állapítja meg, hogy szerelme nem a kereszténynek oltárhoz vezető szerelme. (29.o.) Megvetően szól a költészetnek arról a lírai koráról, amelyben „a percek hangulata lép a férfias események helyébe.” Mindenkinék egyéni joga lehet, hogy VAJDA megítélésében válasszon az adyendrei és a bálintsándori út között. „Az erdélyi irodalom” című elmefuttatásból az alábbi kevéssé konvencionális részeket idézem: SZENTIMREI

JENŐNEK Ki kell mondani c. verses kötete hitünk szerint a legnagyobb és legjellegzetesebb erdélyi teljesítmények közül való. Sajnos mindezekig nem részesült érdeme szerint való figyelemben.” „Költészete” „individuais nyafogásokkal kezdődik.” (34.o.) Megemlíti „MARKOVITS RODION-nak káprázatos technikával megírt „kollektív riportregényét”, a Szibériai garnizont”, LAKATOS PÁL PÉTER neve alatt, akinek éppen néprajzi munkásságát emeli ki, alighanem DOMOKOS PÁL PÉTER rejtekezik. (39.o.)

BÁLINT SÁNDOR földrajzi tankönyveiről földrajzi szempontból általában nem óhajtok beszélni, de nem hallgathatom el, hogy éppen a néprajz művelője olyan fogalmi zavarokkal küzd, hogy pl. nemzetiségi határok, nemzetiségi kép helyett néprajzi határokról és néprajzi képről szól. Talán megemlíthetem, hogy BÁLINT szerint a mezőgazdaság három részből áll: a földművelésből, az állattenyésztésből és az erdőgazdaságból. (II.22.o.) Bár földrajzi jellegű állítás, érthető okból mégis megemlítem, hogy az egy-egy táj középpontjában fejlődött kereskedelmi gócpontok, gabonagyűjtő és ipari elosztó helyek közé, amilyen valóban Szeged, Szabadka, Debrecen, – Kolozsvárt, ezt a mi típusos tájhatáron települt hágókavúvárosunkat, vásárvárosunkat is besorolja. (II.35.o.) Érdekes egyéni vélemény az is, hogy a Szamos egyik fontosabb mellékfolyója a Nagyszamos. (85.o.) Idézem továbbá: „Sajnos, amíg az erdélyi nemzetiségek belső erejét az egységes vallás is fokozza, addig a magyarság a katolikus, református, unitárius és lutheránus egyházakhoz tartozik.” (88.o.) A Bolyaiak nem hosszú, hanem rövid o-val írták a nevüket (112.o.).

3.) GUNDA BÉLA dr. 1911-ben született Temesfűvesen (Temes vm.-ben) mint GUNDA MIHÁLY uradalmi ispán és LADA ESZTER gyermeke. Az 1939. IV. t.c. hatálya alá nem esik. Jelenleg 32 éves, református vallású, nőtlen.

1930-ban Budapesten felsőkereskedelmi iskolai jeles érettségit tett. Utána a Közgazdaságtudományi Kar földrajz-kémia szakos tanárjelöltje lett s egyben mint rendkívüli hallgató 8 féléven át a budapesti Bölcsészettudományi Kar-nak is hallgatója volt. Mindkét egyetemen az előírt előadásokon kívül olyanokat is hallgatott, amelyek néprajzi tanulmányait kiegészítették és tágitották. Antropológiát, archaeológiát, emberföldrajzot, művészettörténetet, szláv és török philológiát, stb., BARTUCZ LAJOS, TOMPA FERENC, FETTICH NÁNDOR, HÉZSER AURÉL, FELVINCZI TAKÁTS ZOLTÁN, MELICH JÁNOS, NÉMETH GYULA professzoroknál. 1936-ban a Közgazdaságtudományi Karon földrajzból (TELEKI PÁL grófnál) mint főtárgyból, néprajzból (GYÖRFFY ISTVÁNNÁL) és gazdaságtörténetből (KOVÁTS FERENCNÉL) mint melléktárgyból summa cum laude fokozattal doktori szigorlatot tett.

A budapesti Bölcsészettudományi Kar már 1934-ben néprajzi tanszékéhez, GYÖRFFY ISTVÁN professzor mellé díjtalan gyakornokká, később fizetéstelen tanársegéddé választotta. 1939-ben a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Társához gyakornoknak neveztetett ki, ma ugyanott mint I.o. múzeumi segédőr

működik. 1941-ben a szegedi Horthy Miklós Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara „Az összehasonlító néprajz, különös tekintettel a balkáni népekre” című tárgykörből magántanúrrá képesítette. Az 1940–41. tanévben a budapesti Bölcsészettudományi Karon „A magyarság és Kelet európa összehasonlító néprajza” és „Néprajzi gyakorlatok” címen heti 3 órában mint helyettes tanár tartott előadásokat. Ugyanott az 1941–42. tanévtől kezdve VISKI KÁROLY professzor mellett – jelenleg is – prosezemináriumot vezet. Az 1942–43. tanév I. félévétől kezdve a budapesti Közgazdaságtudományi Kar Szociális tanfolyamának néprajzi előadásai tartására kapott megbízást. A budapesti Bölcsészettudományi Kar Magyarisztan-tudományi Intézetében vezeti a Magyar Néprajzi Atlasz munkálatait. 1940. óta szerkeszti a Magyar Néprajzi Társaság „Ethnographia” című folyóiratát. A Magyar Néprajzi Társaság titkára, a Magyar Földrajzi Társaság választmányi tagja. Magyar részről VISKI KÁROLY professzorral ketten szerkesztőbizottsági tagjai a Folkiv című néprajzi folyóiratnak, amely az európai néprajzi társaságok s a nemzetközi folklore-kongresszusok állandó bizottságának közlönye. A szerkesztőbizottságba GYÖRFFY ISTVÁN helyébe választották be. Külső tagja a helsinki Finnugor Társaságnak. Harmadéves egyetemi hallgató kora óta a párisi Bibliographie Géographique Internationale részére évről-évre referálja a magyar néprajzi és emberföldrajzi szakirodalmat.

GUNDA BÉLA már mint hallgató TELEKI PÁL gróf földrajzi intézetében a néprajzi térképek módszerével és a nomadizmus kérdésével foglalkozott. Munkássága elismeréseképpen néprajzi tanulmányai folytatására 1934-től kezdődően három tanéven át részesítette a magyar állam belföldi kutatási ösztöndíjban, egy esetben pedig Horthy Miklós-ösztöndíjban. 1937-ben a m. kir. földművelésügyi Miniszter megbízásából a Nemzetközi Vadászati Kiállítás magyar néprajzi és művelődéstörténeti anyagát állította össze s rendezte a helyszínen, Berlinben. Ugyancsak 1937-ben hosszabb tanulmányúton volt Ausztriában és Németországban s elsősorban a gráci, berlini és hamburgi múzeumokban dolgozott. 1938-ban a stockholmi Statens Etnografiska Museum igazgatójának, dr. LINDHLOM GERHARD professzornak az ajánlólevele alapján svéd állami ösztöndíjat nyert. A múzeum igazgatója úgy emlékszik meg az akkor 27 éves GUNDA-ról, mint akivel a svéd Állami Néprajzi Múzeum már két éve tart fenn kapcsolatot, s különleges örömeinek jelzi, ha számára egy munkaszobát biztosíthat.

GUNDA Stockholmba utazása előtt a m. kir. Vallás- és Közoktatásügyi Miniszter támogatásával részt vett a kopenhágai II. Nemzetközi Ethnologiai és Antropologiai Kongresszuson s ott a magyar pásztorműveltség keleti kapcsolatairól előadást tartott. A kongresszus után még egész augusztus hónapban Dánia különböző néprajzi múzeumainak anyagát tanulmányozta. Stockholmban az egyetemen ERIXON SIGURD svéd és összehasonlító európai, LINDBLOM GERHARD afrikai, MONTELL GÖSTA mongol, LINNÉ SIGVALD délamerikai és GRANBERG GUNNAR svéd szellemi néprajzi, ARBMAN

ERNST vallástörténeti és AHLMANN HANS emberföldrajzi előadásait hallgatta. ERIXON SIGURD professzor társaságában helyszíni tanulmányokat folytatott Közép- és Északsvédországban és a keleti svéd szigeteken. A stockholmi Néprajzi Társaságban több előadást tartott a magyar néprajz egyes kérdéseiről s a keleteurópai néprajzi irodalomról.

GUNDA BÉLA a Néprajzi Múzeum s a Magyar Néprajzi Társaság megbízásából néprajzi gyűjtő úton volt Magyarország legkülönbözőbb területein. Így Békés, Csanád és Csongrád megyében, az Ormánságban, Somogy megye északi részén, a vasi Alsóórségben, a Kisalföld keleti részén, a Gerecse-hegységben, a Garam völgyében, a honti és nógrádi palócoknál, a Boldva völgyében, a Hortobágyon, a Latorca és Vicsa patak völgyében, a Máramarosi havasokban, a beregi Szernye-mocsár területén. Erdélyben helyszíni néprajzi tanulmányokat végzett a Lápos völgyében, a Radnai havasok déli részén, Kalotaszegen, a Maros mentén (Gernyeszeg vidékén), Háromszék és Csík megyék keleti határszéli hegységeiben.

GUNDA BÉLA tudományos munkásságának értekezésekben előttünk álló eredményeire áttérve, bizonyos tárgycsoportok szerinti vizsgálódási módot követhetünk.

Munkásságának egyik csoportja a tűzgerjesztés, süítés-főzés, kenyérsütés, érkezés néprajzi vonatkozásait vizsgálja. Orosháza, Nagyszénás és a két község között elterülő tanyákon végezte első idevágó megfigyeléseit. Már emez első munkájánál jellemző, hogy a szellemi néprajzi tényeket, így a kenyérsütéssel kapcsolatos babonákat, a tűzhellyel kapcsolatos népies gyógymódokat is figyelembe veszi. Ugyancsak nagy súlyt helyez az egyes mozzanatok szókincs-anyagának a közlésére. Nem szűk látókörű eszköz- és folyamatleíró, hanem megrajzolja az egész társadalmi háttérét. Jellegzetes dolgozatcím: „Adatok a tűzhely körüli ősi élethez”. Mindenütt adatok, de seholsem öncélúan, hanem az egyetemes élet kutatásának a szolgálatában. „Régi tűzhelyek és konyhaműveletek a békési Sárrét déli részén” című dolgozatában a morfográfiai rész ténymegállapításai és az irodalom alapján reá mutat arra, hogy az erdélyi tűzhelytípus Békésben messzire benyomul az Alföldre (18.o.). A szerszámok is azonosak. Csakhogy Erdélyben fából-kőből, a Sárréten már nádból-cserépből vannak (19.o.). Az eszközök vándorlásának vizsgálatánál a múlt népmozgalmi tényeit is bevonja kutatásába. BÁTKY írja róla, hogy „Becses anyagközlés” (Ért., 1936. 154.o.) „Magyarországi primitív főző-sütő eljárások és néprajzi kapcsolataik” című dolgozatában az edények ismerete előtti kulturfok hazai maradványait vizsgálja. Ebbe a csoportba tartozik GUNDA „Van mit aprítani a tejbe” című cikkekcskéje, amely egy kifejezés népszokásbeli háttérére világít rá. „Teknővájó cigány és munkája” című dolgozatában az abauj-megyei fúró-faragó vándorcigányság szerszámain, munkamenetét és életmódját mutatja be.

„A lakóház kialakulása az Ormánságban, különös tekintettel a tűzhelyek kultúrmorfológiai jelentőségére” című dolgozat az átmenetet mutatja a

házfornák, a települési problémák széles vizeire. GUNDA megállapítja a formák elterjedési területét, összeveti őket a külföldi formákkal s óvatos következtetéseket von a vándorútak és az eredet tekintetében. Ugyancsak figyelmeztet a kulturszint-különbségekre s azok elhelyezkedésére és miértjére. Az eszközök lassu, szivárgó vándorlásával, külsejük és hivatásuk megváltozásával párhuzamos a kifejezések átvétele, átalakulása és a jelentésváltozás. GUNDA eme tanulmányának egyik legérdekesebb eredménye, hogy ki tudja mutatni a római házkultúrának dél-szláv közvetítéssel a magyar kultúrába való beilleszkedését. S utal arra is, hogy éppen VUIA ROMULUS Hátszeg környékéről és az Erdőhát-ról közölt néprajzi felvételei valószínűsítik, hogy a hunyadi románság is ugyancsak délszláv közvetítéssel jutott csak el a maga mai, eredetileg római típusaihoz. „Tárgyi néprajzi adatok Felső-Borsodból” című tanulmányában főleg az építkezés és a házbelső kérdései foglalkoztatják, de a falvak települési képébe beleillesztve. Tárgyalja a családközösségeket s az ebből következő új utcakeletkezéseket, a kedvelt népi ételeket, az eszközök és berendezések evolúcióját, népi gyógy módokat. „Az erdélyi és moldvai kettős udvarok” című dolgozat LÜKŐ-vel szemben cáfolja, mintha a kettős udvar ama néprajzi bizonyítékok közé tartozna, amelyek a moldvai magyarság és a székelység műveltségének kettősségét illusztrálják. VUIA téves állításait is kiigazítja. „Telekformák, települések és a gazdálkodás kapcsolata a Lápos felső völgyében” című értekezésben nagy érdekességű például a szolnokdobokai román falvakból a mai nemzedék életében történt kirajzásoknak a bemutatása.

A települések sokszerű problémái közül GUNDA a tájkapcsolatokat sem hagyja figyelmen kívül. „A magyar településföldrajzi tájak elhatárolásának kérdéséhez” című cikkében megvillantja nagy olvasottságát és éles ítélőképességét. Utal pl. arra, hogy hogyan váltogatják egymást egy kisebb tájban is, a Szörénységben, a pástorkodó szállásközségek, a kaszárnya és irtványfaluk. „Ethnogeographiai problémák az Ormánságban” című dolgozata a közép-kelet európai kulturkörök határai szempontjából értékeli megfigyeléseit, bekapcsolódva az előrehaladott lengyel és bolgár kutatásokba. Megint kitér a szellemi néprajzi vonatkozásokra is, balladai motívumokra, kultusznyomokra éppen úgy, mint pl. a viseletre vagy a pástortermológiára. Milyen aprólékos, „Kleinerbeiter”-munkának látszik, ha valaki a vízholdó-rudak formáival foglalkozik, de egészen más képet nyerünk, ha nem hallgatjuk el, hogy GUNDA a vízholdó-rudak formáinak földrajzi elterjedésével is bizonyítani tudja, hogy a Tisza mélysíkján mindig egy önálló nomád kulturkör létezett, amelyet az északi és déli szlávság csak nyugatról vagy keletről megkerülni tudott, de azon nem tudott áthatolni. Erdélyben a románrutén vándorpástorkodás révén a magasabb hegyi övezetben az északi szláv és a balkáni kulturkör elemei már találkoznak és vegyülni tudtak. Az sem érdektelen, hogy a népi eszközök alapján úgy találja, hogy a nyugati germán kulturkörnek a népi kultúrában való jelentősége kisebb, mint hihetnők stb. Az Ormánságban a régős énekek legendáshírű nyírfakéreg-bocskorát néhány évtizeddel ezelőtt

még lábukon viselték az emberek. „Eredete bátran visszavezethető a vogul-osztyák-magyar együttélés korába” (17.o.). GUNDA „Földrajzi megfigyelések az Ormánságban” című értekezése is sok néprajzi értékű feljegyzést is tartalmaz. Itt említem meg „A szlavoniai magyarok” című összefoglalását.

Ismét más kutatási körbe tartozik GUNDÁ-nak a magyar **szekérekultúra**-ra vonatkozó néhány tanulmánya. „Szekérrel nyomtatás a Mezőföldön” című adaléka új tájba is vezet, Fejér megyébe. Hevesi, északkelet-alföldi és erdélyi megfigyelésekből született „A magyar kétrúdú szekér eredete és a régi magyar ajonca (?) szekér” című dolgozat, amely a szláv, német, francia, finn irodalom adalékainak s a történeti feljegyzéseknek egybevetéséből vonja le a tanulságokat. Itt említem meg „A világ legrégebbi ekemaradványai” című összefoglalást. Ez a prehisztorikus leletek néprajzi értékesítése.

A **halászat** néprajzához vezet el GUNDA több más munkája. „Kaparó és mérítő-háló” című rövid cikkében pl. azt a megfigyelését közli, hogy egy eddig a kutatók által lenézett halászeszközt a békésdoboziak azért használnak mégis, mert az áradások zavaros vízében igen alkalmas és eredményes. „A magyarországi halászó hurkok eredete” címen az idézetek sokaságával mutatja ki, hogy ez a kezdetleges halfogó eszköz nem német átvétel, mint még JANKÓ hitte, hanem általános ó-európai örökség. Idevág „Halászat mérgezéssel” című közlése.

A közlemények hosszú sorában foglalkozik GUNDA egyik kedvelt témájával, a **vadászat** néprajzával. „Előzetes jegyzetek az ijjas csapdák néprajzi problémájához” címen külföldi, budapesti és vidéki múzeumaink s az irodalom adatai alapján elterjedési és eredet-kérdéseket vizsgál. „Eine ethnographische Parallele in der balkanischen und nordourasischen Jagdkultur” című kapcsolattanulmány a zágrábi néprajzi társaság közlönyében jelent meg. „Az állatok Achilles-inának elvágása az eurázsiai vadászskultúrában” című dolgozatocská olcsó viccelődés ekhóját válthatja ki a tájékozatlanokban, de erre teljesen elegendő válasz utalni rá, hogy ez a cikk egyidejűleg a néprajztudomány legrégebbi és legelőkelőbb nemzetközi folyóiratában, a Zeitschrift für Ethnologie-ban is megjelent németül. Abban a folyóiratban, amelyben éppen GUNDA éppen ezzel a közleményével az első magyar ethnográfus, aki HERMAN OTTÓ és HOPCSA FERENC óta szóhoz jutott. GUNDA eredményeit azóta átvette a nemzetközi tudományos világ. Ebben a kis dolgozatban megint jellegzetes, hogy a vogul-osztyák állatánekek, tehát teljesen szellemi néprajzi hagyatékok tanulságait is be tudja venni az anyagi kultúra problémáinak vizsgálatába. Mennyire a tárgyi és szellemi néprajz mesterséges elhatárolása ellen szól az a megállapítása, hogy a vadászati technika fejlődésével bizonyos régi eljárások csökevényei kultikus szerepkörben élnek tovább. „Egy madárhurk dunántóli elterjedéséről”, „Népi vadfogó eszközök Magyarországon”, „Néprajzi vonatkozások régi francia vadászkönyvekben”, „Die Arzbrustfallen in Nordasien und ihre ethnologische Bedeutung” (megjelent a svéd néprajzi múzeum „Ethnos” című folyóiratában Stockholmban), „Ósi vadászmodok Euráziában és Afrikában” – öt tanulmány,

amely ebben a sorrendben jól mutatja GUNDA munkamódszerét s annak egymásutánját. Vasban, Somogyban, Beregben felvételez. Mások hazai adataival összeveti és kiegészíti. Összehasonlít időben és térben, felhasználva a nagy európai múzeumok anyagát s tárgyszociológiai alapon kultúrrejtegeket igyekszik megállapítani. Utal az eszközök jelentőségére a samanizmusban, a jogszokásokban, a szótabura, stb. Az eszközök eredetének elbírálásánál a gazdasági életformákon túl vizsgálja az eszközöknek a társadalmi és szellemi életben való rögződöttségi fokát, a vonatkozó szókincs származását és vándorútját. Végül összefoglal, életképet ad. Két jellemző dolgozatcím még, ép egymás mellett: „Adatok a bukovinai és moldvai magyarok vadfogó eszközeihez” és „Ceyloni golyós íj a Néprajzi Múzeumban”. „Néprajzi tanulmányok a berlini Nemzetközi Vadászati Kiállításon” egy további idevágó közlés címe.

A halászat és a vadászat mellől GUNDA továbbnéz a pásztorkodás néprajzához s visszanyúl a gyűjtögető gazdálkodáshoz.

Közelebbi érdeklődési körét elárulja például a „Rénszarvasnomádok Északáziában” dolgozatcím. Ebben is részletesen tárgyalja a mithológiai vonatkozásokat, a rénszarvasáldozás szertartását. „Asiatische Maulkorbformen in der ungarischen Hirtenkultur” című, a stockholmi „Ethnos”-ban megjelent tanulmánya a magyar pásztorkultúra észak- és középázsiai kapcsolatait vizsgálja. Ismét utal egy szellemi néprajzi tényre, felemlítvén, hogy a XIV. sz.-ig löféjő magyarság lötejet ma a népi gyógy módban alkalmazza. „L'importance anthropogéographique du contact des nomades éleveurs de renne et éleveurs de cheval” című értekezés újból azt példázza, hogy GUNDA a hazai problémákat nem kiragadva vizsgálja s a távoli kérdésekből is leszűri a magyarérdekű tanulságokat. „The Wanderers of Carpathian Europe” című közlemény a települések megszilárdulása előtti hatalmas pásztortörvándorlásokat ismerteti hazánkban és környékén. De utal a korondi fazekasok útjaira Nagyváradtól a Dnyeszterig, a mőcvidék falucsoportonként differenciált faiparaira és messzefutó hálókereskedelmére is. A rutének a bőjti halat az ecsedi lóp halászeitől vették, stb. stb. Szóval emberi tájkapcsolatok, amelyek a területek egymásrautaltságát konkrétan bizonyítják. „The Anthropogeography of Pasturing on the Great Hungarian Plain (Alföld)” a magyar pásztorkodás problémakomplexusának jórészét feleleli. „A román pásztorkodás magyar kapcsolatai” című, a román és szláv irodalom kritikai feldolgozásával készült értekezés egy részlet szerzőnek „Magyar pásztorelet” című készülő munkájából. Ugyancsak ide tartozik „Az erdélyi pásztortörvándorlások” és „The Herdaman's Life” című közlemény.

„A gyűjtögető gazdálkodás emlékei egy gerecsehegységi tót faluban” adatközlés. „Sammelwirtschaft bei den Ungarn” című tanulmánya gazdag gyűjteménye a legkezdetlegesebb gazdálkodási fok Magyarországon dívó maradványainak.

„Délkelet-európai kultúrreteg a magyarnépi mezőgazdálkodásszámányában” című dolgozat a fentebb ismertetett módon ismét kapcsolattanulmány.

„Népi mezőgazdálkodás a Boldva völgyében” című tanulmány gondos és részletes felvételzés, sokoldalú, gazdag adattárház. Itt említem meg „A magyar kenyér” című kis összefoglalást.

A Néprajzi Múzeum által a néprajzi adatgyűjtéshez tájékoztatóul kiadott útmutató füzetek elsőjét GUNDA írta két fontos problémaköréről, a gyűjtögető gazdálkodásról és „Az elvetett búzától a kenyérig” címen. Ez a munka azért érdemel különös figyelmet, mert pedagógiai, iniciáló elem van benne. Utal arra, hogy a megadott kérdések csak vezérszavak s a részletes kutatás új kérdések szükségét fogja felvetni a lappangó értékek napvilágra hozására. Felhív rá, mindent megnézni, lerajzolni, lefényképezni. A nagy rutinu felvételező nagyszerű tájékozottságával igazít útba a leggyakorlatibb kérdésekben s élvezetesen, lebilincselő módon, az életből vett sokszor jóízű példákkal figyelmeztet mindarra, ami a kezdő kutató számára az anyaggyűjtésnél döntő. A 68 oldalas füzet zárt sorokban, gazdag áltozatosságban és mindenre néző sokoldalúsággal, a lehetőségek nagy tájékozottságú felsorolásával adja a két körben gyűjtőknek a kérdéseket, megfigyelési szempontokat, irányelveket. Kitér – éspedig igen részletesen – a szellemi néprajzi vonatkozásokra is, népnyelvre, vallási, társadalmi relációkra, tréfákra, játékokra, táncokra, hagyományokra, varázslatokra, népi ünnepekre, babonákra, jóslásokra, hiedelmekre, népdalokra, népmesékre, legendákra, izlés-kérdésekre. Ha valakinek a fantáziáját az ezernél biztosan több kérdés közül csak néhány ragadja meg, főleg a nemi élet és a trágyázás köréből, ezért GUNDA nem tehető felelőssé. A Bevezetésből idézem még a következőket: „Honfoglaló őseinknél a pásztorkodással együttjárt az apajogú nagycsalád rendszer, az arisztokratikus hajlamok kifejlődése. (3.o.) „Nyomatékosan kell hangsúlyozni, hogy a növénytermelés, földművelés termékei és eszközei nemcsak az anyagi igények kielégítésénél jönnek tekintetbe, hanem a szellemi életmegnyilvánulásokban és a kultikus életben is jelentékeny szerepet játszanak. Így a cséppel nemcsak csépelnek, hanem a somogyi, borsodmegyei falvakban cséptáncot is járnak” stb. stb. (7.o.) „Természetesen, a lényeg megítélésénél nem az egyes elemeken – pl. a kévekötés módján, a gereblye formáján, stb. – van a hangsúly, hanem az egész gazdálkodási rendszeren, úgy ahogy az a tájban, időbeli mélységében és térbeli kiterjedésében megjelenik és bizonyos szellemi szálakkal, – legyenek azok akár babonák, akár vallási jelenségek – az emberekhez, a falusi közösséghez, a paraszti társadalomhoz kapcsolódik.” „Mindig az lebegjen szemünk előtt, hogy nem száraz, unalmas néprajzi adatokat gyűjtünk, hanem népi kultúránk, magyar népi mivoltunk alakulásának, változásának, lényegének olyan mozzanatait kutatjuk, amelyek nélkül nem tudjuk megmondani, hogy kik vagyunk és mit jelentünk itt Európa keletén, rokontalanul és baráttalanul idegen népek közé beágyazva.” (8.o.) A fiatal magyar ethnográfusok egyik legjobbjá, VAJKAI AURÉL, aki sajnos nem vesz részt pályázatunkban, talán éppen mert GUNDÁ-val szemben pályázni nem óhajtott, a Nép és Nyelv 1941. évf.-ában (119–121.o.) joggal írhatja, hogy GUNDÁ-nak ez a munkája jóval több, mint aminek címe

jelzi, „módszertani kézikönyv”, „egy új életszemlélet nagyvonalú rajza.” Ugyancsak gyűjtési tájékoztató GUNDA „Hótalpak, jégpatkók, gólyalábak” című cikcsekéje.

„A Magyar Néprajzi Atlasz kérdése” és „Emlékirat a Magyar Néprajzi Atlasz elkészítése ügyében” című közlemények azt mutatják, hogy GUNDA a térbeli elterjedés összefoglaló tárgyalásánál is kellőleg tudja értékelni a szellemi néprajz tényeit. Idézem: „Lássuk azt, hogy a magyar népi kultúra hol és mennyiben szötte át a nemzetiségek kultúráját, kultúraelemeinek elterjedése milyen összefüggésben van a nyelvi, vallási, nemzetiségi területekkel.” „A MNA alapján fogjuk csak tudni, hogy mi a palóc, a moldvai magyar, a barkó kultúrája, hol végződik Göcsej és hol kezdődik az Őrség” „Nem egyes elemeket kell szemelőtt tartani, nem tárgyi és szellemi morzsákra törni az életfolyamatokat s romantikus elképzeléseket fakasztani azokból a motívumokból, amelyek szellemi tartalma már a nép előtt is lekopott, hanem elsősorban felismerni azt a formát, amely helyet foglal a tájban és a történelemben, térben terjed, majd összehúzódik, időben kialakul, a társadalmi megoszlás és feladat szempontjából új és új jelentőséget kap s hordozóinak szellemi állapota és magatartása következtében az egyénekhez és a társadalomhoz a kultikus megnyilvánulások legkülönbözőbb mozzanataival csatlakozik.” „A forma, az alkat felismerése azonban mégis csak úgy lehetséges, ha a kultúra egész voltát mindig szemelőtt tartva, magát a kultúrát elemeire bontjuk s az előttünk lévő tárgy vagy jelenség lényeges vonásait próbáljuk felderíteni.” stb. stb. (3.o.) A cél „a npi életforma térbeli megjelenését, társadalmi dinamikáját és történeti lüktetéseit” a maga valóságában ábrázolni. (6.o.) Egy újabb beszámoló már ezeknek az elveknek a gyűjtési eredményeiről tudósít.

GUNDA tisztán szellemi néprajzi munkásságából megemlíthető a „Karácsonyi köszöntés a ráckeresztúri Szentlászlópusztán”, a „Szent Iván napi tűzcsóválás Törökkoppányban” című közlés. „Babonás történetek a homokmégyi (Pest m.) szállásokról”, „Földberejett kincs a békésmegyei nép képzeletében”, valamint „A kereszt mint mágikus jel az agyagedényeken” című gyűjtése és „Református vallási néprajz” című cikke. „Górált fénycsodák” című szómagyarázata Ady nyelvének népi kapcsolataira utal.

„Összehasonlító néprajzi jegyzetek” címen több alkalommal glosszákat közölt időszerű néprajzi kérdésekhez, kiegészített és helyreigazított. „A műveltségi formák vándorlása” című dolgozat problémafelvetés. „A kisázsiai tőkéskapu”, „Az afrikai gyűrűalakú edények elterjedésének problémájához”, „Török adalék az újtúz jelentőségéhez”, „Svéd expedíciók 1939-ben”, „Tejgazdálkodás egy keletafrikai néger törzsnél”, „A nyíl és íj kultikus jelentősége”, „A mennykő az afrikai néphitben” című közlései azt mutatják, hogy nem híve az „Extra hungarologiam non est scientia” divatos elvének.

A koppenhágai második Nemzetközi Antropológiai és Ethnológiai Kongresszusról szóló beszámolójában írja: „a végső kérdések és legmélyebb rétegek

megbolygatása alapján a kultúra formájának egyetemes szemléletét tűzve ki célul, nem sejtett lelki mélységek és térbeli távlatok derengenek fel tudományunk mesgyéjén, amelyek értelmezésével a néprajz már akaratlanul is az általános kultúrtörténet és kultúrfilozófia mélységeibe” ér. „Néprajzi képek az Ormányságból” című dolgozata megragadó ethnográfiai festmény. „Jelentés 1939. nyarán végzett néprajzi tanulmányútairól” címen a visszatért honti és barsi területeken s a felső Latorca-völgyben végzett gazdag eredményű felvételezéséről tájékoztat. Ennek a felvételezésnek egy része „Szlovák népi kapcsolatok a Garam és Ipoly menti magyarsággal” címen jelent meg. Ez a dolgozat 4 és 1/2 oldal, tizenhatodré-alakban. És klasszikus tömörségben olyan adathalmaz van benne, amiből más könyvet írt volna. Ha majd sor kerül az első belvederei döntés revíziójára, ez a dolgozatocská perdöntő lesz egy körülbelül 120 km. szélességű szakaszon. Ugyancsak előzetes jelentés a „Néprajzi gyűjtőúton a Lápos völgyében” című közlemény. Bőséges dokumentációval ecseteli egy kevésbé ismert, keverten lakó terület anyagi és szellemi életét.

A SZEKFÜ GYULA szerkesztette szlávok” című könyvben GUNDA írta meg a „Magyar-szláv néprajzi kapcsolatok”-at. Tanulmányának főeredménye, hogy míg a szlávság inkább az anyagi kultúra terén hatott ránk, a magyarság a szellemi néprajz dominiumában nyomta rá gyakran a bélyegét a hazai szlávokra. „Legközelebbi rokonaink. A vogulok és osztjások élete”, valamint „Finnugor rokonaink a Szovjetunióban” tárgyi és szellemi néprajzi rövid tájékoztató és életkép.

A KOZOCSA SÁNDOR szerkesztette Erdély című gyűjteményes munkában GUNDA BÉLA tollának jutott Erdély néprajza. Kiemelem belőle a csíki pásztorbabonák, a székelyföldi agyagművesség, a népi ételkülönlegességek, a fonóházi játékok, a házasságkötéssel kapcsolatos kalotaszegi szokások, az udvarhelyi regglés leírását. „A Déli Kárpátok román népi műveltségének balkáni kapcsolatai” című németül is megjelent tanulmányból megemlítem azt a megállapítást, hogy a kukorica-kultúrával kapcsolatos készségeknél, tehát nyilván a kukorica-kultúra erdélyi elterjedése, tehát a XV. sz. utáni időből is megállapíthatók a Déli Kárpátok román népénél balkáni szláv eredetű hatások. „A románság erdélyi őshonossága román néprajzi bizonyítékok megvilágításában” című dolgozat a román propaganda tudományos látszatú furfangjait leplezi le. Az „Ungarn. Das Antlitz einer Nation” című kötetben a rutének néprajzát ismerteti.

GUNDA néhány nyelvészeti vonatkozású dolgozata népi eljárás módok ismeretének a magyarázó értékesítése.

GUNDÁ-nak két tanulmánya a zágrábi Néprajzi Múzeum szemlájében, egy a Magyar-Délszláv Szemlében horvátul jelent meg. A magyar-délszláv néprajzi kapcsolatokról, a drávavidéki tűzhelytípusokról és a magyarországi néprajzi kutatások állásáról szólnak. Egy svédül megjelent dolgozata a hótalpakat osztályozza. Erről a négy értekezésről nyelvtudásom fogyatékosága miatt nem tudok érdemben nyilatkozni.

GUNDA JANKÓ JÁNOSRÓL, BÁTKY ZSIGMONDRÓL, GYÖRFFY ISTVÁN RÓL, THIRING GUSZTÁVRÓL, TELEKI PÁL grófról írt megemlékezéseiből láthatjuk, mennyire ismeri, becsüli és szereti tudománya magyar múltját, hagyományait és alkotásait. Roppant tömegű, magyar, francia, német, svéd, angol, horvát, lengyel, román munkákat ismertető recenziói pedig elárulják, hogy széles és állandó kitekintése van a fehérember ethnográfiai tudományossága felé. Ezek az ismertetések abban különböznek a többi pályázó ilyen természetű közléseitől, hogy nem tartalmi kivonatok, hanem gazdag anyagi kiegészítések és pótlások.

Napjainkban jelent meg GUNDA BÉLA szerkesztésében a Karunk által egyhangú lelkesedéssel tiszteletbeli doktori fokra ajánlott KODÁLY ZOLTÁNNAK hódoló Emlékkönyv. Az a tény, hogy 1943. elején Amsterdam, Ankara, Basel, Berlin, Budapest, Bukarest, Glasgow, Helsinki, Kolozsvár, Koppenhága, New-York, Párizs, Róma, Szófia, Stockholm, Tokió, Varsó, Zágráb kiválóságai egy kötetben hódolhatnak egy nagy magyar szellemnek, – igazi gundai alkotás. De GUNDA maga ebbe a munkába jellegzetes szerénységével semmit sem írt. Azaz mégis pár sor szerkesztői bocsánatkérés-félét hátul, hogy egy török, szlovák és néhány más cikket technikai okokból nem közölhetett.

4.) **KOVÁCS LÁSZLÓ dr.** 1908-ban született Polgáron (Szabolcs vm.-ben), mint KOVÁCS GÁBOR számadó és KOVÁCS BORBÁLA fia. Az 1939. IV. t.c. hatálya alá nem esik. Jelenleg 35 éves, református vallású, nőtlen.

1930-ban, 22 éves korában Debrecenben felsőkereskedelmi iskolai érettségit tett, a bizonyítványt nem mellékeli, nem is említi, így nem állapítható meg, milyen minősítéssel. Utána a Közgazdaságtudományi Kar földrajz-kémia szakos tanárjelöltje lett s egyben mint rendkívüli hallgató nyolc féléven át a budapesti Bölcsészettudományi Karra is beiratkozott. Földrajzi illetőleg kémiai szakdolgozatát „A Hajduság és Nyírség településének összehasonlítása” és „A tej és feldolgozása, a legfontosabb kül- és belföldi sajtók” címen írta. 1935-ben változatosan vegyes vizsgaeredmények után felsőkereskedelmi iskolai tanári oklevelet nyert. 1937-ben „A magyar ekék és ekés kultúra” című értekezéssel *summa cum laude* fokozattal doktori szigorlatot tett.

1936-tól 1939-ig a budapesti Bölcsészettudományi Kar néprajzi tanszékén GYÖRFFY ISTVÁN professzor mellett díjtalan gyakornok volt. GYÖRFFY ISTVÁN az iratok közt elfekvő működési bizonyítványban így ír róla: „Dr. KOVÁCS LÁSZLÓ jó felkészültségű, a múzeális és adminisztratív munkához egyformán jól értő, higgadt ítélőképességű, a magyar nemzeti problémák iránt fogékony tárgyú ethnográfus, akit néprajzi múzeumi szolgálatra megfelelő szakembernek tartok és ajánlok,” 1939-ben a Magyar Nemzeti Múzeum gyakornokává nevezetett ki. Itteni munkásságából életrajzában kiemeli többek közt, hogy több alkalommal Gyöngyösbokréta-ellenőrző körúton volt a hivatalos kiküldöttként, részben mint a bírálóbizottság elnöke az Országos Idegenforgalmi

Hivatal ruhaversenyein is résztvett. 1940-ben Egyetemünkre intézeti tanárrá s az Erdélyi Tudományos Intézet tagjává neveztetett ki. A TAMÁS LAJOS professzor, mint az Erdélyi Tudományos Intézet igazgatója által kiállított működési bizonyítványból idézem: „Bel- és külföldi, különösen finnországi tanulmányaira támaszkodva a legújabb módszerek eredményeinek figyelembevételével fényképező, filmező és hangfelvevő laboratóriumot szervezett.” TAMÁS professzor soraiból egyebekben is a megelégedés csendül ki. VISKI professzor Budapestre távoztával a Kar az akkor már Kolozsvárt élő KOVÁCSOT bízta meg a néprajzi tanszék helyettesítésével, amelyet ő azóta is ellát. Irataiból kitűnik, hogy már GYÖRFFY professzor halála után a budapesti néprajzi tanszéket is helyettesítette az 1939–40. tanévben, BÁLINT SÁNDORRAL együtt, KOVÁCS heti 3, BÁLINT 2 órában. Előadásokat tart az Idegenforgalmi Hivatal vezetőképző tanfolyamán, stb. Rendes tagja a helsinki Finnugor Társaságnak, választmányi tagja a Magyar Néprajzi Társaságnak.

KOVÁCS 1936-ban félösszegű belföldi kutatási ösztöndíjat nyert, az 1937–38. tanévben finn állami csereösztöndíjat, az 1938–39. tanév első félévében észt állami csereösztöndíjat élvezett. Finnországban a néprajz mellett finnugor őstörténetet, összehasonlító finnugor nyelvészetet és finn archeológiát hallgatott az egyetemen. A Botteni-öbölben halászati tanulmányokat végzett és filmfelvételeket készített a munka menetéről. A Lappföldön a nomád lappok életét behatóan tanulmányozta. Ezenkívül múzeológiai tanulmányokat folytatott a helsinki múzeumban.

KOVÁCS LÁSZLÓ „A Néprajzi Múzeum magyar ekéi” című munkáját tipológiai és szerkezettanulmánynak nevezi. A dolgozat az ekéknek és alkatrészeiknek aprólékos gondosságú anatómiája. A műszertani leírás mellett az ekéfélségek elterjedését a talaj minőségével s a lejtésviszonyokkal is kapcsolatba hozza. Négyötöd részben ennek a dolgozatnak a német fordítása az „Ackengeräte in Ungarn” című közlemény. „A magyar ekék és ekés-kultúra” címen egy 1937-ből való terjedelmesebb gépelt értekezést is mellékel pályázó. „Kendermunka és szerszámok a Taktaközben” minden részletre kiterjedő felvételezés, nagyobb részt tárgyi néprajzi technológia, kisebb részben az emberföldrajzi háttér rajza. Tájékoztatóként idézek belőle két mondatot: „A zajdruhában a szátva farához letett fonalat a vető asszony a szátva alatt behuzza, átveti a tincsen és visszahuzza a hátulsó zubolyhoz. Itt a fonalat tételenként beleszedi a rátka fogai közé. (13.o.) „Adatok Tiszacsege néprajzához” című cikk egy régi halászfalu némely maradványát rögzíti. „A hasi kikészítése” és „Botpárgolás” című közlései pásztorkészségek készítmódjának feljegyzése. „Állatgyógyító eljárások Telkibányáról” címen egy helyi állat-kuruzsló receptkönyvének részleteit hozza nyilvánosságra, hogy mit kell tenni a ló szorulása, a kehesség, hályog, a tehén vértvizelése, stb. ellen. „Kátrányégetés Közép-Finnországban” című dolgozata a rajzok és fényképek sokaságával avatja be az olvasót a műveletek minden legkisebb rejtelmébe. Megemlítem még KOVÁCS „Kulimász-égetés” és „Egér mint eketalyigakenőcs”

című közleményeit. „Hóstatí képek” címen legutóbb tetszetős és jellegzetes képekkel diszitett cikket írt. „A hóstatíak temetkezése” című készülő dolgozatából pedig mellékelte a már kiszedett szöveg és a képek levonatát.

KOVÁCS LÁSZLÓ tárgyi néprajzi terepmunkája mellett egy másik csoportba sorozható néhány további dolgozata. „A finn néprajzi mozgalom” címen rövid s bizony elsietett és egyenetlen áttekintést ad. De mégis látható belőle a tanulság, hogy a finnek mennyire érzik, hogy a tárgyi és szellemi néprajz merev elkülönítése, az egyoldalúság, az egyiknek a másik ellen való kijátszása nemcsak komolytalan dolog, hanem a néprajz egészére súlyosan káros is. Itt említtem meg a „Finn néprajz” című ügyes összefoglalást, szerzőnk talán legélvezhetőbb dolgozatát. A Turul-Szövetség Népkutatási Füzetei sorozatában jelent meg KOVÁCS-nak „A néprajzi gyűjtés módszere” című füzete. A tanulmány a néprajz egyetemes és hazai tudománytörténetével kezdődik. Szerző néhány kevésbé megemésztett összefoglaló munka alapján olyan kusza képet ad, hogy egyrészt elárulja, hogy számára idegen területen próbálkozik, erejét meghaladó feladattal, de emellett a népkutatástól is elriaszt. Ahol saját véleményyt nyilvánít, mint pl. amikor középosztályunk szemléletét egészen általánosan úgy jellemzi, – idézem –: „Az alsó néposztály mind a mai napig műveletlen nomád ennek az idegenlelkű, nyugatra bámészkodó vizsgálódásnak a szemében” (8.o.), – ez legalább is nem szerencsés fogalmazás. „Valóságtenyek”-ről beszél, a „kisnemeseknek az idegen eredetű, új középosztályba zülléséről” (10.o.), arról, hogy a nyugateurópai kultúra hogy elnyomja ősi ázsiai hagyományainkat. Mentségére felemlíthető, hogy nyomtatott munkáiban nincs sehol egy francia vagy angol idézet, amely elárulná, hogy tudja, mi ellen harcol. Ez viszont megint magyarázza, legalább részben, a felépítés és a hangnem kezdetlegességét. A továbbiakban SZENDREY ZSIGMOND nyomán vázolja KOVÁCS a folklort, részben GUNDA, részben A Magyarság Néprajza nyomán, de részben önállóan a tárgyi néprajz területén végzendő gyűjtés mikéntjét. Önálló megállapítása pl., amit dőlt betűkkel hoz, ez: „Nagyon tanulságos volna, végre tudni, hány darab és hány féle tárgyra van szüksége egy paraszt családnak, hogy megéljen és munkáját elvégezhesse.” Szerinte „mai napig az a felfogás, hogy az az néprajz, hogy egybegyűjtjük a sok cifrarongyot”. (28.o.) Mint GUNDA hasonló tárgyú munkája, úgy ez is a pedagógiai és iniciáló elem folytán kelthetne érdeklődést. De sajnos a végső benyomás egészen más lesz. Érdeme, hogy a fényképezés technikájáról igen sok részletes útbaigazítást ad. Ez nagyon örvendetes, mert a fényképezés KOVÁCS egész tudományos munkásságának a legerősebb oldala. GUNDA ezt a művet fölüeny tudása mellett is láthatólag a szelídségre irányuló erős igyekezettel akarta ismertetni. (Ért. 1940. 420.o.) De bizony bőven akadt javítani való tévedés. Ezekből többek közt kiderül, hogy KOVÁCS félreérti az általa idézett német munkákat, s hogy összezavarja a különböző Schmidt-nevű szerzőket stb. stb. KOVÁCS LÁSZLÓ „Néprajzi Múzeológia” című dolgozatáról tájékoztatnak a fejezetcímek: A beletározás. A cédula-katalógus. A katalógus-

cédulák kitöltése. A fényképgyűjtemény leltározása. Diapozitívek. Kliségyűjtemény. Helymutató könyv. Az Ethnológiai Adattár st. beavat abba, hogy mit írnak a margótól jobbra, mit balra, mit kell piros tintával aláhúzni, mit hova kell ragasztani, hogy a cédulák a fiókban jól álljanak. Mindezek a problémák egyetemen nem a professzort, hanem a rangfiatal gyakornokot szokták foglalkoztatni. „A társadalom a magyar népi kultúra és magyar mivoltunk megismerése szolgálatában” széles távlatokat nyitó dolgozatcím. Itt ismerteti, hogy CSETE BALÁZS csepeli polgári iskolai rajztanár, továbbá DUDÁS JULISKA és négy más galgamácsi leány – a nép egyszerű gyermekei – miket ajándékoztak a Néprajzi Múzeumnak és ezekért köszönetet mond.

KOVÁCS egy finn nyelvű dolgozatát nyelvtudásom fogyatékosága miatt nem ismertethetem.

5.) LÜKŐ GÁBOR dr. 1909-ben született Komáromban mint BECKER KÁLMÁN m. kir. kulturmérnök és LÜKŐ MAGDOLNA gyermeke. Az 1939. IV. t.c. hatálya alá nem esik. Jelenleg 34 éves, nős, eddig 3 gyermeke van. Eredeti római katolikus vallását 18 éves korában a református hittel cserélte fel. Ugyanakkor belügyminiszteri engedéllyel vezetéknévét is felcserélte anyja családi nevével.

Középiskolai tanulmányait Gyulán és Budapesten folytatta. Utóbbi helyen érettségizett. Megemlíti életrajzában, hogy „diákoskodása alatt került kapcsolatba dr.KARÁCSONY SÁNDORRAL, aki mint tanárja egész életére döntő hatással volt rá”. A budapesti tudományegyetemre beiratkozva a „sors különös kedvezésének tekinti, hogy egyetemi tanulmányait kiváló mesterek vezetése alatt végezhette.” Indexét nem mellékeli. Önéletrajzából megtudjuk, hogy egyetemi tanulmányait a bukaresti egyetem Bölcsészeti Karán fejezte be, főleg GUSTI professzor szociológiai, CANDREA professzor folklorisztikai és ROSETTI professzor nyelvészeti előadásait hallgatta. Ugyancsak felemlíti, hogy zenefolklorisztikai és falukutató tevékenységet is folytatott s utazásokat tett a Székelyföldön és gyűjtőúton járt a moldvai csángók közt. 1936-ban a budapesti egyetemen a néprajzból mint főtárgyból, a keleteurópai történelemből és az oláh nyelvészetből mint melléktárgyakból summa cum laude eredménnyel doktori szigorlatot tett. 1937-ben a Debreceni Déri-Múzeumhoz nyert kinevezést mint múzeumőr s ma is ott van állásban. Idézem: „Debrecenbe kerülése óta állandóan tagja első mestere KARÁCSONY SÁNDOR professzor néplélektani szemináriumának, ahol néprajzi tanulmányai lélektani és filozófiai alapot nyerne”. Több tudományos és népszerű előadást tartott.

LÜKŐ GÁBOR munkásságának egyik csoportját a Moldvával, a moldvai csángókkal, a romániai kapcsolatokkal foglalkozó dolgozatok adják. „Moldva alapításának mondáihoz” című első önálló füzeté még erősen történeti beállításban s már elég zavarosan vizsgál egy motívum-alakulást. „A moldvai csángók” című könyve kétségtelenül tartalmaz értékes részleteket s kiemelendő, hogy a román irodalom ismeretében készült. Figyelmet érdemel pl. a moldvai

magyarság úttörő gazdasági szerepének rajza, a nyelvi, a népzenei jelenségek részletes tárgyalása, általában bizonyos sokoldalúság. De ezt a munkát is valami különös kapkodás jellemzi, a ténybeli közlések, az ezekre alapított feltevések, a más véleményen lévőkkel való ingerült hadakozás állandó kavarodásban gomolyognak. Ezért nehéz olvasmány és nem világos mű. A moldvai magyarságnak a székelységgel szemben mindenáron a felsőtiszai és szamosvölgyi magyarsággal való kapcsolatbahozása sokszor erőszakoltnak, kevéssé meggyőző erejűnek hat, ellentmondást nem tűrő előrefeltételezés benyomását kelti. „Havaselve és Moldva népei a X.–XII. században” című cikk részben katonai térképek alapján népnév- és helynév-elterjedési vizsgálat, részben merész következtetések. Tiszára nyelvészeti jellegű fejtegetés, minden néprajzi vonatkozás nélkül. „Moldvai csángók kendermunkája” című kis dolgozata tárgyi néprajzi felvétel, rideg, száraz, élettelen technológiai értelemben. Idevág még a „Régimódi méhészet Moldvában” című és „A moldvai magyarok hajviselete és fejrevalói” című közlés. „Egy havaselvei oláh falu viselete” főleg a szabástípusokat taglalja. „A román „monografisták” falukutató munkája” címen GUSTI professzor és iskolája szociológiai munkásságát méltatja. LÜKŐ túlzásaira jellemző az a mondata, hogy: „A románság ezzel az európai kultúra első soraiba lépett.” (124.o.)

LÜKŐ GÁBOR-nak két kis cikkekcskéje foglalkozik erdélyi kérdésekkel. „Székely tűzhelyek” és „Székely házak” című közlése fénykép- és rajzmagyarázat.

LÜKŐ munkásságának számottevő részét teszik a debreceni és debrecenvidéki, munkahelyére és annak környékére vonatkozó vizsgálódások. „A hortobágyi pásztorművészet” című tanulmányában e művészet lelki alapjait próbálja megkeresni. A munka legfőbb értéke a Déri-Múzeum gazdag anyagának a bemutatása. „Az alföldi gubaviselet eredete” című kis cikk azt igyekszik bizonyítani, hogy a guba azért került le a rutén területekről az Alföldre, mert a XVII. sz. végén nem az urak indították meg a harcot a német ellen, hanem a felsőtiszai parasztság. Ennek szerepe azután annyira kiváltotta az alföldi nép csodálatát, hogy maga is gubába öltözött. „A debreceni pásztorrovas” című dolgozat igen távoli összefüggésekre utal. Idézem: „A reformáció például a maga idejében új és aktuális közösséget teremtett a magyarság nagyobbik felében, s az új közösség szimbolikusan új technikai alkotásokban fejezte ki magát. Ilyen volt nyelvi téren az ízés, díszítő művészetben a láncöltés, s ilyen volt a számrovásban a mélyen bevágott ötvenes és százas is.” (88.o.) „Nádudvari fekete edények” című dolgozatában a régi kálvinista magyarság szemérmes voltával magyarázza, hogy nehezen ismerhetők fel a díszítések a fekete edény falán. (157.o.) „A debreceni fazekasipar emlékei a XVI–XVII. sz.-ból” a Déri-Múzeum néhány új szerzeményét írja le. A Déri-Múzeum két vezetője zárja le LÜKŐ munkáinak ezt a csoportját. Az elsőtben az általános tudnivalók néven nevezett bevezetés megállapítja, hogy a felső társadalmi osztályok kultúrájával foglalkozik a nyelv-, irodalom-, zene-, művészet-, társadalom-, jog- és vallástörténet, általában a művelődéstörténet. Ezek nem érdeklődnek a parasztság iránt. A parasztság kultúrájával a néprajz

foglalkozik. „A magyar társadalom felsőbb rétegeinek kultúrája nem az ősi magyar kultúra folytatása és modernbb formája, hanem mesterségesen átültetett, szóról-szóra lefordított idegen kultúra. Parasztságunk viszont ma is híven őrzi keleti eredetű sokszerűes kultúrájának önálló formáit.” (93–94.oo.) Nehány oldalon beszél még a der-die-das-ról, a magánhangzó-harmóniáról s arról, hogy az ural-altáji mellérendelő kifejezésmód a tárgyilagosságot, az indogermán alárendelő mondatok a hallgató presszionálását célozzák. Ezzel kapcsolatban kitér Földes és Sáp községek pallósjogára és a nádori intézményre. Idézem: „A török hódoltság alatt az alföldi városok magyar polgársága végre önállóan intézhette ügyeit. Isten különös kegyelméből éppen akkor tisztult meg a keresztyénység is az idők folyamán ráakódott idegen elemektől.” „A XVI. és XVII. sz. magyar szellemi életének Debrecen volt a központja.” (96.o.) A történelmi romantika hatása alatt Pest-Budát, két kis sváb falut, szemelték ki fővárosnak. Jó helyzete folytán az osztrák birodalom minden részéből vonzotta a telepeseket s a XIX. század elején már elérte Debrecen lakosságszámát. Pest maig látszatra megmagyarosodott, de a német észjárású nyelvújítók felemás irodalmi nyelvével beszélnek, nem az igazi uralaltáji szerkezetű magyar nyelvet. Nagy magyar íróink csak falvakból kerültek ki, mert a modern kultúra tartalmát magyarul csak az tudja kifejezni, aki a parasztságtól tanulta. (97.o.) Hogy mindez hogyan függ össze a múzeumi vezetővel, erre nem kapunk felvilágosítást, de az „Irodalom” rovatából megtudjuk, hogy a kultúráról általában dr.KARÁCSONY SÁNDOR „Társaslélektan” című készülő műve tájékoztat. Magából a munkából több más hasonló közül csak egy mondatot idézek, arról, hogy a múlt század közepén miért maradt el a hímzések madármotívuma: „A madár azért vált feleslegessé, mert az apró és nagy levelek ellentéte és összefüggése akkor már a nemzeti és társadalmi feszültség és egymásrautaltság szimboluma lett.” (145.o.) A második vezető egyéni megállapításai közül legyen elég azt idézni, hogy LÜKŐ szerint 1848-ban „az oláhok Erdély autonómiájának védelmében átvették tőlünk BETHLEN GÁBOR zászlóját.” (45.o.)

LÜKŐ GÁBOR „Az uralaltáji népek primitív gyalujának magyarországi emléke” és „A lesiháló” című közlései apró tények, megfigyelések beillesztése a nagy összefüggésekbe. „BARTÓK BÉLA és a keletközépeurópai zenefolklore” című cikkecske egy nagy magyar szellem életművének méltatása. „A magyar paraszttzene történetéhez” címen már a Moldva-Szamos-völgy közötti összefüggés kedvelt elméletéért szembeszáll BARTÓK-kal. „A magyar hímzőművészet eredete és története” című dolgozatát azzal kezdi, hogy módszere lényegesen eltér az elődökétől, de éppen ennek köszönheti, hogy eredményeiken túljutott. Történeti rétegeket keres a népi hímzőművészet dialektusaiban s megállapítja a magyar hímzéseknek a finnugor, sőt uralaltáji korból való származását. Megállapításaiból még felemlítem, hogy a renaissance súlyos válságba sodorta a magyar díszítőművészetet és ebből a válságból a reformáció vezette ki a magyarságot, továbbá, hogy a láncöltésetechnika azért nem honosodott meg a Székelyföldön,

mert a székelységet a reformáció sem tudta a magyarsággal szemben elfoglalt ellenzéki álláspontja feladására bírni. (30.o.) „A magyar szürhírmzés dialektikus formái nagyon szemléletes, tehát objektív szimbólumai a francia forradalom eszméinek hatása alatt kialakult magyar és dunavölgyi állapotoknak.” (36.o.) Az autosz efé hódolatával a hímmzőművészetnél is KARÁCSONY SÁNDORA-ra hivatkozik. (passim). Ezt a munkát PALOTAY GERTRUD (Ért. 1940. 196.o.) kegyetlen igazságossággal bírálja s a szerző fejére olvassa megdöbbenő felületességét és tudatlanságát. LÜKŐ „Magyar népkutatás” című elmefuttatása szintén zavaros KARÁCSONY-kultusz.

LÜKŐ eddigi munkásságának legterjedelmesebb opus-a „A magyar lélek formái” című könyve. A magyar ethnos lényegét akarja a tárgyi és szellemi néprajz egészének áttekintéséből megállapítani. Igazán szép, nagyvonalú, magasztos célkitűzés. De mi lesz belőle? Szomorúan jellegzetes, zavaros, ide-oda csapkodó, nagyradagadt, kuruckodó politikai vezércikk. A könyv négy fő fejezet-címe: A magyar jelképrendszer, A magyar térszemlélet, A magyar időszemlélet, A magyar népi technika. Az előszó bejelenti, hogy felfogása jogosultságát szerző feleslegesnek tartja külön bizonyítani. Összeállítja pl. azokat a népdalokat, amelyekben fúj a szél, megállapítja, hogy a szél mindig a növényeket fújja s a vogul medvénekek és Ady bekapcsolásával távoli és homályos freudi szimbolumokat sejtet a szélfúvásokban. A forgószeél magyarázza pl. a népművészetben a horogkeresztet. (23.o.) A továbbiakban pl. azt akarja bizonyítani, hogy a népdalokban a híd a lány, a folyó a legény szimboluma (46.o.), stb. stb. Az idézett népdalok üde szépségével bántó ellentétben állanak a körmönfont, erőszakolt, mondvasinált, valami titkot felfedezni akaró, nyugtalan és nyugtalanító szövegmagyarázatok, egy-egy megcsillanó ötlet s az elborult mondatok sokasága. Minden jelent valamit, s ha egy másik népdalba a kiizzadott magyarázat nem illeszthető be, az kivétel, ott a szimbolum esetleg éppen az ellenkezőjét jelenti, mint pár sorral feljebb. Kétértelmű népi talalós mesében a gyümölcs-szimbolumok szekszuális vonatkozásait látja s mindjárt egy csuvas példát is idéz. (128–130. oo.) A primitív faragások félresikerült elrajzolásaiából törvényszerűségeket von le. (182. s köv. oo.) Ha LÜKŐ-nek igaza volna, a magyar népnek nem volna természetlátása, vak lenne környezetével szemben s egyedül a sokezeréves babonák emlékének súlya, mint ráfekvő terheltség, határozná meg minden lépését. Ha a magyar nép olyan értelemben lenne ázsiai, ahogy ő hiszi, akkor egyszerűen degenerált lenne a legnagyobb mértékben.

Munkájából még az alábbi jellegzetes részeket idézem:

Népdalmagyarázat: „Az, hogy „eljöhecc babám szombaton estire”, logikusan következik abból, hogy „szípen úszik a vadrucxa ja vizen”, meg abból is, hogy „szípen kaszál a babám a ríten.” (9.o.) „a német és a francia nyelvben a madár, illetve a virág szimboluma a szekszuális élet „tudományos” terminusává, nyelvi meghatározásává szürkült (vögeln, fleurt). Mennyivel egyetemesebb, tehát költőibb és tisztább jelképek maradtak a mi nyelvünkön ugyanezek a szavak:

virágzó hajadon, tűzről pattant menyecske” „A pornográfia társaslélektani szempontból a tudomány határsértése a művészet felé” (16.o.) „A feltámadás hitének totemisztikus fejlődési fokán az újszülött családtagban testesül meg ősenek lelke, azért a hal és a többi lélek-szimbólum is a nemi szerveket, a nemző erőt jelképezi és szerelmi költészet tárgyává lesz. A halak és a kígyók hajlékonyságukkal, némaságukkal különösen alkalmasak a testtelen lélek kifejezésére, vonagló mozdulataikkal viszont az erotika megtestesítői.” (57.o.) „A sár, a ló lába, a kengyel sárga színe, a ló kipányvázása, etetése, mind önálló értelmes jelképek. A sár rosszat jelent, legalábbis rossz hírt, ha nem rossz erkölcsöt. Azért mondja a dévai csángó nóta:

Kiöntött a Tisza a partyára,
Fakó lovam térdig jár a sárba.
Sáros kantárszára a kezembe,
Gyere kisangyalom az öleembe.
(Kolumbán.)

Talán mondanom sem kell, hogy a víz, a Tisza vize, itt is szimbolikus jelentésű. – A lónak a lába a legkényesebb. De a sarat is a lábával gázolja. Azért nézi meg a temesközi legény lova lábát, mikor arra gondol, hogy eltiltották szeretőjétől.” (92.o.) „a gyümölcs magja pedig a termékenységre emlékezteti a magyar embert. Ezért nevezi magtalannak a meddőt. A német nyelv gyümölcstelennek nevezi (unfruchtbar), pedig a gyümölcsben sincs mindig ép, termékeny mag. Valószínű, hogy a német szemléletet az a szubjektív, emberi szempont határozza meg, hogy a gyümölcsöt húsáért termeljük, nem magjáért. Igaz ez, de megzavarja a szimbólum tisztaságát. A magyar szemlélet megmarad a növény saját szempontja mellett, ezért keresi a magot a gyümölcsben.” (131.o.) „Mások „gyümölcsösödtek”. Nem volt termékeny (magvas) az idegen kultúra sem Magyarországon, csak a gyarmatosítók látták annak, mert ők megelégedtek a gyümölcscsel, nem nézték meg, van-e magja. A magyar kultúra még csak a gyümölcsig sem juthatott el ADY korában, csak virága volt: irodalma, költészete, zenéje, művészete. Ma már tudományunk is van, de hogy van-e magja ennek a gyümölcsnek, az csak társadalmi téren fog megmutatkozni. Ha a magyar tömegek társadalommá tudnak szervezkedni, az már nem a költészet gyümölcse, hanem a tudomány magjából sarjadt új élet lesz. A költészet a múltból, a hagyományokból táplálkozik s így mindig pesszimista egy kicsit” (136.o.) „Minden művész ezt a szeretetet igényli. A magyar nép is. Ennek híján sohasem fogjuk megérteni művészetét (nem fogunk megilletődni rajta, nem fogunk magunkra ismerni benne), hanem mindig csak az idegenekért, Európáért fogunk lelkesedni, mert magunk is idegenek maradunk a saját hazánkban. A népművészetet és a népet csak tudományos témának fogjuk tekinteni és mindig meg fogunk sértődni, ha nem akar beleilleszkedni idegenből importált tudományos

rendszerünkbe, hanem élő valóságában jelenik meg előttünk. Az alábbi nótát is erkölcstelennek fogjuk minősíteni, ahelyett, hogy tudomásul vennénk, amit mond és gyönyörködnénk benne:

De szép egy pár rúzs!
Kihajlott az útra.
Száj ki babám karom alul,
Szakajcs egyet rúla.

Nem szakajtok babám,
Magam is a' vagyok:
Vasárnapra kedves babám
Ágyadon virulok.

(Szeged – Kálmány L.)

Pedig nincs ezen miért megbotránkozni, mert nyilvánvaló, hogy vőlegény és menyasszony beszélgetnek egymással esküvőre menet. Csak így kerülhetnek egymás mellé a kocsiiban. A vőlegény csak tréfál menyasszonyával, mikor rózsáért küldi, vagy megfeledeznek róla, hol van, hogy most nagyobb, fontosabb dolguk van, mint rózsát szedni. A rózsza is szép és eddig csakugyan az volt a legfontosabb, kedveskedni egymásnak, virággal, egyébbel. Hogy nem maga ugrik le a vőlegény, hanem a lányt küldi, az sem gorombaság, ő tartja a gyeplőt, nem hagyhatja a lovakat. (Azért kell a lánynak a legény karja alatt átbújni, mert a gyeplőt fel kellett emelni, hogy leszállhasson a lány.) A menyasszony szépen, művészi formában figyelmezteti vőlegényét, hol is vannak, holnap már egymásé lesznek, nincs szükség már a virágra. Furcsa vőlegény volna az, aki ennek nem örülne, hanem követelné a virágot és aztán régi szeretőjének kedveskedne vele. A mi tudósaink erre a tréfára is kaphatók. A magyar paraszt semmire sem becsüli népművészetét, költészetét, mert modern nemzeti kultúrát ígértünk neki a múlt században. Ezt ugyan máig se kapta meg, mégis elvárjuk tőle, hogy forduljon vissza saját megvetett hagyományaihoz és éljen megint azok keretében, hogy mutogathassuk az idegeneknek, vagy gyűjtse össze emlékeit számunkra ő maga, hogy tudományunkkal dicsekedhessünk. Egyik se lehetetlen kívánság, ha nem ül az ember szekérben, így azonban azt mondja a menyasszony, hogy most már csak hajtsunk be a templom udvarába, esküdjünk meg, üljük meg a lakodalmat, ahogy dukál, azután mindenre kapható vagyok.” (137–138.oo.) „A XVI. század magyar prédikátorai már virágénekeket emlegetnek. (Máskéfélt nem is említenek, azért nyugodtak lehetünk felőle, hogy tudósaink nem fogják elismerni szimbolumaink ősiségét.)” (138.o.) „A korsó füle és csecse hátul van, alulról töltő szerkezete azonban leplezetlenül erotikus jelentésű” (150.o.) „Mi nem idealizáltuk önző emberi szeretetünket, hanem őszintén megmondtuk: „eszem a szíved”; ha másként nem tehetlek magamévá, megöllek és megeszlek.

Ebből a szeretetből csak akkor fakad élet, ha olyan társra talál, aki vállalni tudja. Eddig csak Jézus Krisztus vállalta ezt a szerepet. Az ideális gondolkozású zsidók és indogermán népek nehezen tudnak belenyugodni, hogy ők emberhússal élnek és vért isznak, ezért vagy megtagadják Krisztust, vagy misztikus tanokba burkolják az úrvacsorát. A mi lelkünkben is bizonyosan nehéz akadályai lesznek a megtérésnek, de eddig még nem jutottunk túl a közvetítők problémáin sem.” (153.o.) „Nem avult el ennek a nótának egyetlen sora sem. A Kossuth-bankó is élő szimbolum, csak nem jól tudjuk a történetét. Nem 49-ben vesztette el értékét, hanem 67-ben, mikor már senki sem várta vissza Kossuthot. De ekkor már kisebb baj volt a Kossuth-bankó elértéktelenedése. Vele együtt hitelét vesztette a magyarság is. (Nemcsak a nagyhatalmak előtt vesztettük el hitelünket, hanem a szomszédos kis népek előtt is. Ezek 48-ban még ellenünk jöttek, 49-ben már felismerték a helyzetet és 67-ig ki is tartottak mellettünk.) – A kiegyezés utáni időket szépen jelképezi az alábbi szegedi nóta:

Mán a hajó a Tiszán sebössen,
Ülök én a lovamon kényössen,
Bársony nyereg takarja lovamat
Más öleli kedves galambomat.
(Kálmány L.)

Minden nagyszerűen ment, minden jel arra mutatott, hogy miénk lesz a leányzó, s egyszer csak kiderült, hogy mindez csak látszat, s éppen azt vesztettük el, aki a legkedvesebb volt számunkra. Kossuth még egy kísérletet tett, hogy aranyfedezetet teremtsen az elértéktelenedett „magyar pénz” számára: felvetette a Duna-konfederáció gondolatát. Akkor sem kellett ez sem. Csak Trianon után és a második világháború kellős közepén sóhajtunk fel utána”. (154–155.o.) „A szűrhimzések stílusa a múlt század közepe táján alakult ki, s szimbolumainak dialektikája a nemzetiségi és osztályharc klasszikus művészi formájaként született meg. Mintha azt mondaná:

Tán azt tudod, te virág:
Belőled áll a világ?
Nálunk is van egy virág
Abból sem áll a világ.
(Kászónújfalu – Kodály)” (231–232.o.)

„A 156. képen látható tükörfá díszítménye ennek a mustrának ad naturális magyarázatot, amennyiben egy kis cserepet helyez a mustra közepébe, s ebbe gyökereztetni a virágot. A geometrikus mustrában úgy szorul, olyan kényelmetlenül érzi magát a naturalizmus képviselője, a kis cserép, mint például a nemzeti államban érezte magát a kisebbség, vagy a kapitalista világban a munkásság.

Mást is mondhatnánk hasonlatképpen, de ez a legjellemzőbb népművészetünk szóbanforgó formáinak modernségére.” (234.o.) „A kút nyílása és a füstlyuk ma is a túlvilág kapuja a magyar ember szemében. A szerelmében csalódott leány a kútba ugrik, az elfáradt ember meg felmegy a padlásra és felkóti magát.” (282.o.) ”Búbos kemencét még mindenütt építenek szerte az Alföldön, Dunántól nagy részén és Székelyföldön is. Mindenütt járul hozzá egy kis kocka alakú forma: ülőhely az öregeknek, vagy kisebb tűzhely (spór). A kettő viszonya transzcendens, amennyiben az égboltozat kerek és az ember csinálta ház szögletes formáját állítja egymás mellé és aránytalanul kicsinek találja az ember munkáját Istené mellett. Ez a szimbólum következetesen beleépült egész architekturánkba.” (283.o.) „A magyar szárnyék az objektív viszonyulás elvének legtisztább építészeti formája, szelmegettépázta falai pedig az építőművészet legszerveesebb és mégis naturális díszítménye.” (286.o.) „Nem az a tanulságos ebből, hogy ilyen körülmények között az indogermánok kevesebb jószágot tudtak tartani, mint mi uralaltájjak, hanem, hogy ők mindjárt eleitől fogva kivetkőztették saját természetükből háziállataikat, míg mi szép lassan szoktattuk őket magunkhoz, mellérendelő viszonyt teremtve magunk és a vad csorda között is. Ha az máshol találta meg eleségét télen, mint nyáron, mi nem akadályoztuk meg vándorlásaiban, hanem követtük.” stb. stb. (287–288.oo.) „A magyar zene ilyen spontán tör ki az emberből, azért nem osztható ütemekbe. Folyik a maga módján, primitíven, s alig különbözik a csendesóceáni népek, a szigetlakó pápuák zenéjétől. Az európai ember nem is tartja ezt zenének. Nem tudja felfogni, mi szép lehet ebben a rendszertelen kiabálásban, elnyújtott üvöltözésben.” (291.o.) „A magyar ember beszédközben is mindig a mondat első szótagját hangsúlyozza, s nótái sem kezdődhetnek hangsúlytalan hangokkal, csak hangsúlyosakkal. A magyar ember objektivitásából következik ez, tudjuk KARÁCSONY SÁNDORTól.” (295.o.)

6.) SZENDREY ÁKOS dr. 1902-ben született Kolozsvárott mint SZENDREY ZSIGMOND magánzó és STOFF MÁRIA gyermeke. Az 1939. IV. t.c. hatálya alá nem esik. Jelenleg 41 éves, római katolikus vallású, nős, apósa után vitézi várományos.

Tanulmányait Munkácsen, Petrozsényben, Nagyszalontán és Budapesten végezte, utóbbi városban színjeles eredménnyelgimnáziumi érettségét tett. A Közgazdaságtudományi Kar Külügyi és Közigazgatási Szakosztályának elvégzése után „A magyar halottkultusz eredete és történeti fejlődése” című értekezéssel a gazdaságtörténetből mint főtárgyból, a közsépolitikából és a szociálpolitikából mint melléktárgyakból cum laude fokozattal doktori szigorlatot tett.

Nagyszalontán négy éven át résztvett a Folklore Fellows-nak néprajzi gyűjtésében. 1927-ben a Nemzeti Múzeum szolgálatába lépett s ma is ott működik. Az első két évben a Régészeti Osztályon dolgozott s főleg a honfoglaló magyarság anyagán a régészet és a néprajz kapcsolatát kutatta. Két éven át belföldi

kutatási ösztöndíjban részesült s közben a budapesti Bölcsészettudományi Karon régészeti és történeti tárgyakat hallgatott. Az 1929–30. tanévre magyar állami ösztöndíjasként a bécsi Collegium Hungaricum-ba küldetett ki s ott néprajzi, etnológiai, régészeti és történeti tanulmányokat végzett és két féléven át SCHMIDT és KOPPERS ethnológiai és HABERLAND néprajzi szemináriumában dolgozott. Utóbbi vezetése alatt több néprajzi gyűjtő tanulmányi kiránduláson is részt vett. 1929 óta a Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályában működik. Két éve a néprajzi gyűjtés szervezését és irányítását végzi az Ethnológiai Adattár keretében. Bejárta az ország különböző vidékeit, az „erdélyi területen” mint írja Szatmár és Szilágy megyékben dolgozott és Kidén az Erdélyi Tudományos Intézet megbízásából. A Magyar Néprajzi Társaságnak titkára volt, majd főtitkára lett. „A népviseletek fennmaradásának és fenntartásának kérdései”-ről előadást tartott az 1939. évi párizsi Néprajzi Kongresszuson, „Magyar étkezési szokások”-ról a zágrábi rádióban, népszokásokról, ünnepekről, jeles-napokról, a Néprajzi Múzeum anyagáról sok esetben a rádióban és másol.

SZENDREY ÁKOS munkáinak egyik csoportja a szellemi néprajz jog- és társadalomtudományi vonatkozásait vizsgálja. „Népi büntetőszokások” című összeállítása, a „Néprajz és jogtörténet” című tájékoztató a hagyomány, a régi hitélet, az ősi babonák nyomait és maradványait keresi. „A magyar nemzetiségi szervezet emlékei” című dolgozatnak érdeme, az adatok szorgalmas egybegyűjtésében van. „A népi társadalom tagozódása” főleg az avató-szertartásokat, „A társadalmi érintkezés formái” a népi tradicionális formákat ismerteti. Különös érdekessége a kultikus csökevények megvilágítása. „A népi ruházatkodás életkorjelző jelentősége”, „A népi élet társasösszejövetelei” és „A népi társasmunkák és összejöveteleik” című dolgozatok elárulják, hogy szerzőjük tájékozott a magyar néprajzi irodalomban, főleg a népi cselekmények szellemi néprajzi vonatkozásai, szokások, regulák terén, s tetszetősen foglal össze és rendszerez. Ugyanilyen szempontból értékes „A közigazgatás népi szervei” című értekezés. Leginkább ebbe a csoportba sorozható „A magyar áldomás” című dolgozata is.

SZENDREY munkásságának zömét a katolikus vallásos néprajz, továbbá a szokások és a babonák vizsgálata teszi. Nehány munkáját édesapjával, SZENDREY ZSIGMOND-dal együtt írta, de mindenütt tiszteletreméltó őszinteséggel és pontossággal megadja, hogy melyik rész kitől származik. A Magyarság Néprajza IV. kötetében a „Szokások” 150 oldalas közös szerzeményükként feltüntetett fejezet. SZENDREY ÁKOS irodalmi munkásságának csatolt jegyzékében megjelöli azt a nem egészen 40 oldalt, ami az ő szellemi tulajdona. Ez eléggé nem értékelhető erkölcsi magatartás.

A Magyarság Néprajzában a „Házasság” és a „Temetés” című közlések származnak pályázónktól. A házasságkötés módjának, a közvetítésnek s a leánynezőtől az utómulatságokig tartó fázisoknak részletes, lebilincselően érdekes és kedves jellemzése az egyik, – a hiedelmeket, az elriasztó cselekvések babonáit, de az ünnepélyességet is kiváltó halál, a végtisztesség körüli szokások

elemzése a másik fejezet. Az egyes részletek aprólékosabb taglalását megtaláljuk SZENDREY több dolgozatában. Ezek a külföldi adatokkal való összehasonlítás és a szokások fejlődéstörténete, a bennük meghúzódó ősi elem vizsgálata miatt is becsesek. Ilyen a „Menyasszony-konytyolás”, „Az új pár együttevésének jelentősége a házasságban”, „Közvetítők szerepe a házasságkötésben”, „Lakodalmi előkészületek”, „A sirató”, „Az ősmagyar temetkezés”, „A halott lakodalma” című dolgozatsor. „Szokolyai népszokások” és „Pusztafalusi néphagyományok” címen gyűjtőútjairól számol be. Az eddig ismertetett témakörben dolgozott itt is, de nem hagyta figyelmen kívül a tárgyi néprajzi sajtóságokat sem. Kiemelem a fonóélet, kukoricafosztás, disznótor, Luca napja, Apró szentek szokásait, a májusfa állítás, a házközösség rajzát. „Az élet-vize karácsonyi népszokásainkban” vallásos néprajzi közlemény. Ugyancsak az az „Adatok a magyar búcsújárás néprajzához” című tanulmány. Az 1940 elején, Kolozsvár visszatérése előtt megjelent munka megemlíti, hogy BÁLINT SÁNDOR hasonló című dolgozatában – idézem: „egy szegedi s egy gölncibányai rövid leírás után már ezt olvassuk: „Több leírással sajnó alig rendelkezünk.” Pedig bizony a Magyarság Néprajza 50 forrásadatot sorol fel kétoldalas összeállításának repertóriumában s Eckart Irma is részletes leírását adja a Kalocsavidéki búcsúk rendjének, különböző imádságainak és énekeinek (Ethn. 48: 179., 437.). Olyan gazdag tehát már ez az anyag, hogy alig hiányzik belőle olyan igazán „néprajzi” adat, amelyet BÁLINT mostani összeállításában felhoz, sőt igen sok olyan van benne, amit ő nem ismer.” Ezeket azután oldalakon át közli. Szomorúan jellemző, hogy pl. ORBÁN BALÁZS közismert munkájából is sorozatosan idézhet SZENDREY olyan erdélyi adatokat, amelyek létezéséről BÁLINT nem tudott. A dolgozat végén SZENDREY ezt írja: „a vallásos néprajz értelmezésében nagy az ellentét köztünk és BÁLINT között. Mi csak azt tartjuk a vallásos néprajzba tartozónak, ami népi, azaz népi eredetű, vagy pedig a papi, egyházi rendelkezések népi átalakítása.” „A vallásos néprajz nem egyháztörténelem s e kettő összekeverése egyik legnagyobb hibája a vallásos néprajzzal kísérletezőknek”. SZENDREY-nek egész sor, valami 13 dolgozata jelent meg a „Nouvelle Revue de Hongrie”-ban. Nagyrészt a magyarul már ismertetett anyag. Érezhető hibájuk, hogy a szerző itt a dolog természeténél fogva még kevésbé lokalizál, mint magyar összefoglalásaiban, úgy hogy nem egyszer bizony általánosságokat, majdnem hogy közhelyeket kapunk. Ügyes rövidre fogott életképet nyújt viszont a Sárközről, Kalotaszegről. Különös nyomatékkal emelem ki SZENDREY-nek „Traditions francaises dans la vie du peuple hongrois” című szép, tájékozott, tartalmas dolgozatát. Olasznyelvű közléseivel együtt bizonyosságul szolgál ez arra, hogy a katolikus néprajznak ez a művelője nemcsak hírből ismeri a latin szellemet.

SZENDREY ÁKOS az édesapjával együtt készíti a magyar szokás- és babona-szótárt és lexikont. Ebből öt cikkben nyújtott izelítőt. „A néprajzi gyűjtések és a magyar babona-szótár terve” című közlés bevezetőjében igen ügyesen taglalja azt, hogy a tárgyi néprajzi anyag gyűjtése és leírása mellett mily fontos már

a megértetés végett a hozzájuk fűződő szellemi néprajzi vonatkozások feltárása is. A bemutatott részek azt mutatják, hogy a „babonaszótár”-elnevezés túlságosan szerény, mert a vallásos néprajz egészét is fel fogja ölelni. Az „Ethnológiai Adattár”-nak főleg az állattartási szokások és babonák gyűjtését célzó kérdőívei származnak SZENDREY-től. „A magyar nép jelnyelve” címével elárulja tartalmát.

Több más kisebb, részben tárgyi néprajzi közlés mellett SZENDREY néhány nyelvészeti és archaeológiai dolgozatot is írt.

7.) TÁLASI ISTVÁN dr. 1910-BEN SZÜLETETT Laskón (Baranya vm.-ben) mint TÁLASI ELEK nyugalmazott járási írnok és VINCZI MARGIT gyermeke. Az 1939. IV. t.c. hatálya alá nem esik. Jelenleg 33 éves, református vallású, nő, egy gyermeke van.

Középkolai tanulmányait a kunszentmiklósi református reálgymnáziumban végezte, ott is érettségizett jeles eredménnyel. A budapesti egyetem Bölcsészettudományi Karán mint az Eötvös-Collegium tagja folytatott tanulmányokat és a magyar-német szakcsoportból középkolai tanári oklevelet nyert. 1938-ban néprajzból mint főtárgyból, magyar irodalomból és finnugor összehasonlító nyelvészetből mint melléktárgyakból *summa cum laude* fokozattal doktori szigorlatot tett. Az 1938–39. tanévet magyar állami ösztöndíjasként a bécsi Collegium Hungaricum-ban töltötte. 1942. december óta a szegedi egyetem magántanára. „Az Alföld tárgyi néprajza és a magyar történeti néprajz” című tárgykörből habilitáltatott. A Magyar Néprajzi Társaság választmányi és levelező tagja.

1936 óta középkolai tanári szolgálatban áll. előbb Hódmezővásárhelyen, most Budapesten. Igazgatója működési bizonyítványából a legnagyobb megelégedés hangja szól.

Az Államtudományi Intézet igazolja, hogy TÁLASI Táj- és Népkutató Osztályában munkaközösségekben és kutató táborokban dolgozott. 1942. nyarán a szilágysági Tövisháton a magyar-román népi együttélés kölcsönhatásait vizsgálta. TÁLASI egyébként önéletrajzában tiszteletreméltó nyíltsággal bevallja, hogy eddig főként az alföldi és dunántúli magyarság megismerésével foglalkozott, s egyedül a Szilágyságban került Erdély közelébe, de itteni problémáit sem dolgozta még fel. Annál részletesebben ismeri az Alföldet és részben a Dunántúlt.

TÁLASI ISTVÁN munkásságának központjában „A Kiskúnság népi állattartása” című könyve áll. Ez a szép munka nem egy részében az állattenyésztés, a mezőgazdasági üzemtan, a gazdaságtörténet és a gazdasági földrajz határterületén mozog, néprajzi szempontból is szerzőjét szinte egyoldaluan és túlzottan GYÖRFFY-tanítványnak mutatja meg. A mű inkább az oklevelek és régi jegyzőkönyvek böngészéséből született, mintsem helyszíni munkából, külső felvételezésből. Inkább a múlt, mintsem a jelen képét adja. Bizonyos mértékig a módszerbeli, de itt-ott már az anyagbeli önállótlanagra mutat a magyar

néprajz kiválóságaitól származó sok idézet-passzus. Mintegy ezek adják a munka vázát, irányvonalát s TÁLASI néhol szinte a szövegmagyarázó és kiskunsági példákkal illusztráló szerepével éri be. A sok tanulságos, aprólékos és hosszúra nyújtott részletezés néha fárasztó, ép mert nem mindig életszerű. Ki kell emelnünk azonban, hogy igen szépen és bőven szövi be dolgozatába a népi szokincset. Ennek a könyvnek első fele „A kiskunsági pásztorokodás” címen külön is megjelent. TÁLASI főmunkájának egyes részletei, többnyire szószerint, folyóiratokban is közlésre kerültek. „A cselédsor a Kiskunságon”, „Tanórok, tanór”, „A jószág enyhelye a kiskun pusztákon”, „A járó- és vonójószág betanítása a Kiskunságban”, „Itatók és itatás a Kiskunságban” ebbe a kategóriába tartoznak. Szerzőnk kunsági levéltári kutatásai apróbb leleteit kis adatközlő cikkekben tette közzé. A Kiskunságba vezet el egy-két nyelvészeti közleménye és egy a garabonciásról szóló feljegyzése is.

A régi érdeklődési kör új földrajzi területre való kiterjesztését árulja el „A bakonyi pásztorokodás” című tanulmány. Életteljesebb, szerényebb terjedelmel mellett is sikerültebb, mint a kiskunsági munka. „Adatok a Bakony erdei életéhez” címen főleg az irodalom és a levéltári anyag alapján ad idézeteket, amelyeket saját összekötő szövege kapcsol egybe. Kéziratban mellékelte „A karcag-tiszafüredi öntözőterület népi állattenyésztése” című sajtó alatt levő dolgozatát.

„Néprajz és középiskola”, „A magyar diák és a népismeret” címek alatt TÁLASI józanul, tárgyilagos és rokonszenves formában taglalja a felvetett problémákat.

II.

Tekintetes Bizottság!

Áttekintvén hét pályázónk személyi adatait és tudományos munkásságát, legalább főbb vonásaiban elvileg kívánom tisztázni azokat a szempontokat, amelyek nézetem szerint kell, hogy konkrét javaslatom alapjául szolgáljanak. Háromféle csoportról lehet szó. A személyi minősültségről, a tudományos rátermettségről és a sajátos erdélyi szempontokról.

Ami a személyieket illeti, örömmel állapítom meg, hogy a legfontosabb nemzeti tudományok egyikének tanszékére mind színmagyar, kivétel nélkül ízig-vérig nacionalista gondolkodású kutatók pályáztak. Csupa szép magyar nevű pályázó szerepel előttünk. Ez alól GUNDA BÉLA sem kivétel, mert PAIS DEZSŐ megállapítása szerint neve magyar név, amelynek a megváltoztatására kár lenne gondolni. (M.Ny., 1935. 353.o.)

A személyi adottságok sorában nem hallgathatom el azt a zavaró ténytet, hogy két pályázónknak, GUNDA BÉLÁ-nak és KOVÁCS LÁSZLÓ-nak kereskedelmi érettségije van. Mint akinek kilenc éven át volt alkalmam asszisztensi működést kifejteni egy olyan Karon, ahol ez az érettségi igen elterjedt volt, őszintén közlöm azt a nemcsak meggyőződésemet, de tapasztalatomat, hogy a kereskedelmi

érettségi a gimnáziumi érettségivel semmiképpen sem egyértékű. A kereskedelmi iskola szaktudást ad, nem általános műveltséget s tanulói általában azokból az intellektuálisan is alsóbb rétegekből kerülnek ki, amelyek nem vállalják a középiskola szellemi erőfelfejtésének a kockázatát. A kereskedelmi érettségit tettek általános színvonalát legjobban az a tény jellemzi, hogy nagy többségükben nem ismerik a magyar helyesírás szabályait. De ahogy elmondottam fentieket, úgy elmondom azt is, hogy kilenc éves szolgálatom alatt két olyan kereskedelmi érettségit tett hallgatót ismertem, aki kivétel volt a szomorú szabály alól, akinek egyéniségére nem nyomta rá a bélyegét ez az iskolatípus, aki nem rítt ki klasszikus műveltségű környezetből sem. Az egyik GUNDA BÉLA volt. Az ő esetében ezért, nézetem szerint, a nyugateurópai, skandináv, szláv és román nyelvtudást elfogadhatjuk cserében azért, hogy nem járt gimnáziumba, s az itt kihangsúlyozott tény, hogy Budafokon járt polgárba megbocsáthatjuk annak, aki viszont Stockholmban járt egyetemre. Egy kiváló tehetségű ember egyéni kivételes helyzete azonban, ezt itt leszögezni kívánám, semmiféle precedensül nem szolgálhat.

A személyi adatok közt felsoroltam, de különös súlyt nem kívánok helyezni az egyetemi magántanári fokozat meglétére, vagy hiányára. Az egyetem a tudomány szabad köztársasága, nem pedig bürokratikus szellemű, copfstílusú birodalom, ahol köt a ranglétra. Az egyetemi autonómiát nem feszélyeztetheti ítéletében még a saját régibb ítélete sem, annál kevésbbé más egyetemeké. Mert a pályázók közt egy kolozsvári magántanár sincs.

Mi mármost a tudományos rátermettség mérőeszköze? A néphit szerint annál nagyobb tudós valaki, minél több és vastagabb könyvet írt. Én nem hinném, hogy a mázsáló a tanszékbetöltés eszköze lenne. Az egyetemen nem könyvgyárosokra, hanem tudósokra van szükség, olyanokra, akiknek művei nem a könyvnapok, hanem a tudomány eredményei. De milyen nehéz is látszatra ítélni! GUNDA csupa különlenyomatot mellékel, sok igen jelentékeny munkáját nem is csatolta. BÁLINT és TÁLASI vastag füzeteket, amelyekben benne rejtőzködik egy-egy rövid cikkük. TÁLASI kiskunági publikációi úgyszólván egyetlen munka könyvkötészeti variánsai. BARTHA munkái jegyzékében a Debreceni Székely Társaságról is feltüntet két önállóan megjelent értekezésnek jelzett művet. Az egyik Emlékfüzetben azonban BARTHA neve nem is szerepel a hazafias cikk- és versírók között, a másikban pedig csak egy társaságban BETHLEN ISTVÁN grófra mondott 2 oldalas köszöntővel. KOVÁCS olyan 11 soros termékét is felsorolja irodalmi munkásságának, amely nem egyéb, mint a külföldi folyóiratcsemlében egy finn lap tartalomjegyzékének a magyarra fordítása. Ezek mind magatartást jelentenek. De BÁLINT-nál pl. a tobzódó önközlés is feldagasztják publikációi mennyiségét. GUNDA munkásságát soványítja az a tudományos becsületesség, amely tömören, akkor és annyit ír, amikor és amennyi mondanivalója van, BÁLINT-ét duzzasztja valami csodálatos terjengős erkölcsprédikáló hajlandóság is. De különösképpen jogosulatlan

is volna 30 és 40 év közti kutatóktól összefoglaló, könyvszerű munkákat várni, őket ilyen alapon értékelni. Egyedül BARTHA az, akinél éppen koránál fogva hiányolni lehet ezt a stádiumot.

De termékeny más szempontokhoz elvezet a terjedelem szerinti összehasonlítás. BÁLINT egy 310 oldalas munka végén ezt írja: „A külföldi vallásos néprajzi szakmunkák közül megfordult kezünkben”: és felsorol 8 munkát. A 8 közül 8 németnyelvű. GUNDÁ-nak van olyan egyíves dolgozata, ahol az irodalomból 48 munkát idéz, svéd, német, angol, lengyel, francia, magyar, román, bolgár, szerb, norvég, stb. nyelvűeket. GUNDA hatalmas nyelvtudását legjobban a SZENDREY-é közelíti meg. Ő német, angol, francia, orosz és román nyelven olvas. KOVÁCS legalább az ábrákat idézi a francia és szláv munkákból. S a sor végén áll BÁLINT. BÁLINT elismeri egyhelyt, hogy az angolok a néprajz nagymesterei, de sehol egy angol munkát nem idéz. Milyen elszomorító, hogy valaki katolikus vallásos néprajzzal foglalkozik, megírja, hogy „a legrégebb liturgikus szálak Franciaországhoz fűznek bennünket. A Három királyok napján játszott népi játékok legrégebb alakjai a XI. sz.-beli igen erős francia hatásra mutatnak” s az idézett munkák közt egy francia vagy olasz címet hiába keresünk. A latin szellem, a katolicizmus termő és megtermékenyített talaja a nyelvi tudatlanság vasrácsával van elzárva előle. Még odáig se jutott el, hogy munkái jegyzékében saját francia nyelven megjelent dolgozatai címét nyüzsgő hibák nélkül le tudja másolni. BÁLINT számára csak magyar és német tudomány van. Vajjon európai és egyetemi színvonal-e ez?

Itt említek meg egy másik rokonkérdést. Minden tudományágban itthon és külföldön napról-napra növekednek a furor scribendi és a horror legendi megszállottjai. Tudósok, akik csak bizonyos munkához olvasnak és céduláznak, de már általános szakműveltségük fenntartásával sem gondolnak. Pályázóink közül ketten, GUNDA és SZENDREY, érdemes kivételek a sívár szabály alól. Idézeteik és recenzióik elárulják széles érdeklődési körüket, magas szakműveltségüket. LÜKŐ átmenetet alkot, BARTHA, BÁLINT, KOVÁCS, TÁLASI pedig bizony mind eléggé kívül állanak a tudomány zajló fórumán. GUNDA azokat idézi, akiknek a kutatásaival a saját kutatásait összeveti, BÁLINT azokat, akiknek a kutatásait felhasználja, KOVÁCS mindig újból, sokszor oldalakon át egy szerző egy munkáját. Vagyis kivonatot.

A néprajzot konvencionálisan két részre szokás osztani, tárgyi és szellemi néprajzra. Egy tanszéket kell betöltenünk, vajjon melyik irányzat művelőjét részesítsük előnyben? A kérdésre talán könnyebben felelhetünk, ha összekapcsoljuk azzal a másik problémával, hogy vajjon inkább az abalízisben, vagy inkább a szintézisben kiváló egyén érdemi meg a tanszéket? Úgy vélem, a felelet csak látszatra nehéz. Nézetem szerint magas színvonalon elmosódik a tárgyi és szellemi néprajz közötti megkülönböztetés jogossága. A néprajz minden tudósa, aki a tudós nevet megérdemli, azt az egységes néplelket kutatja, amely nem különböző aszerint, hogy anyagban megtestesülő, vagy pedig u.n. szellemi

alkotásokban rögződik. (E megállapításom, mint leírása után örömmel jöttem rá, majdnem szóról-szóra azonos SZABÓ T. ATTILA professzor úr egy a Karban e tárgyban tett kijelentésével.) Sokkal helyesebb tehát tárgyi és szellemi néprajz helyett olyan megkülönböztetést tennünk, hogy az öncélú adatraktározókkal, a szellemi adottságokban is csak cédulázandó és felhalmozandó anyagot látó becsületes gyűjtőkkel szembeállítjuk azokat, akik a tárgyi néprajz jelenségeiben is a szellem megnyilatkozását, irányát és összefüggéseit látják meg. Mert nyilvánvaló, hogy nem az anyaga teszi a tudóst. Ez az álláspont semmi esetre sem a gyűjtő és felvételező tevékenység lenézése. Komoly tudós, nem újságíró-színvonalú etnográfus nem is lehet az, aki analitikus iskolán át nem ment. A tudomány Eldorádójába, a szintézishez az adatok kásahegyén át visz az út. De nem tudós, vagy még nem tudós, aki ennek a kásahegynek a közepében fuldoklik. A szokásos értelemben vett tárgyi és szellemi néprajzzal kapcsolatban pedig csak egy követelményünk lehet: hogy a tanszék betöltője ne legyen egyoldalúan, elzárkózóan csak az egyiknek a művelője. A tárgyi néprajz ellen tájékozó vékonydongájú kávéházi szellemtörténet szempontjai ép úgy figyelmen kívül hagyandók, mint a materialisztikus műszertan vasokos iparoszmélete.

Szólanom kell végül az erdélyiség, vagy egyszerűbben Erdély követelményéről. S itt végre egyszer félreérthetetlenül le kell rögzíteni, hogy a kolozsvári egyetem Erdély egyeteme, az ország második egyeteme, nem pedig Szeged második egyeteme. Az ezeréves erdélyi hagyományok, nem pedig a 22 éves szegedi hagyományok letéteményese. A szegedi hagyományok áplására bő és kitűnő tér nyílik mindenkinek a m. kir. Horthy Miklós Tudományegyetem és annak Bölcsészettudományi Kara keretei közt. Különösképpen jelentős az erdélyi szempontnak a mérlegbetétele egy olyan tudománynál, amelyik annyira a tájban, az életben, s nem a könyvtárban vagy a laboratóriumban dolgozik, mint a néprajz. Nincs tudomány, amelynek művelője annyira kellene, hogy vallja ADY-val, mint a néprajzos, hogy „Lenyúlok a szent humuszig.” Az erdélyi szempontok vizsgálatánál ismét SZABÓ T. ATTILA professzor úr egy évvel ezelőtti Karunkban elhangzott felszólalására és beadott különvéleményére utalok elsősorban. Ó ott tényeket sorolt fel, ezeket tudomásul kell venni. Továbbmenőleg azonban most már módunkban van a pályázók itt ismertetett adatai kapcsán álláspontunkat részletesebben is kifejteni. Erdéllyel valaki vagy testi vagy lelki kapcsolatban lehet. Mind a kettő megvan – legalább bizonyos mértékig – BARTHA KÁROLY-nál. Erdélyben született, itt élt az összeomlásig, van több erdélyi tárgyú dolgozata is, s a felszabadulás óta ismét közöttünk van. munkásságának javarésze azonban Debrecenhez fűződik tárgyban és megjelenési helyben is. SZENDREY ÁKOS azt írja: „Kérvényem támogatására felhozom, hogy kolozsvári születésű vagyok.” A rokonszenves pályázó ezt a mondatot nézetem szerint bátran elhagyhatta volna. Mint a kolozsvári egyetem 2 kolozsvári születésű tanára közül az egyik bátorodom azon az állásponton lenni, hogy ez így önmagában nem érdem és nem biztosíthat előjogot. Erdélyben olyan férfiakra van szükség, akik nem Erdélyből,

hanem Erdélynek élnek. A derék kolozsvári nyárspolgárok bizonyára fel lennének háborodva – és joggal – ha valaki egy érdemes kolozsvári születésű pályázót a budapesti egyetemről azzal akarna elűtni, hogy ő budapesti születésű. KOVÁCS LÁSZLÓ kapcsolata Erdéllyel sajtóságos. Nem idevaló, de itt él 3 éve. Szellemi kapcsolatai Erdéllyel eddig csak minimálisan állanak előttünk, vagy legjobb esetben a részleges kefelevonat stádiumában vannak. GUNDA BÉLA Erdély peremén született, Temesvár mellett, olyan területen, amelyet a népszerű szóhasználat az utolsó évtizedekben bizonyos általánosítással Erdélynek tartott. De Erdéllyel való kapcsolatai teljesen szellemi természetűek. Munkái ismertetése során utaltam eredményes láposvölgyi, keleterdélyi tanulmányútjaira, sokrendbéli erdélyi tárgyú dolgozatára, amelyek különösen a pástorkodás és település körében és a román kapcsolatok szempontjából jelentősek. LÜKŐ GÁBOR munkássága inkább Románia, mintsem Erdély felé mutat. BÁLINT SÁNDOR-t két tény köti Erdélyhez: Egyik vallásos néprajzi gyűjtőtervezete 1942-ben az „Erdélyi Iskola” című folyóiratban jelent meg. Ebben mindenütt „székelység”-ről beszél, tehát úgy látszik nincs tudomása róla, hogy Erdélyben a székelyeken kívül is élnek magyarok. A másik kapcsolat, hogy egyik liceumi földrajzkönyve román nyelven is megjelent. BÁLINT néprajzi munkáiban saját kutatás alapján egy sor erdélyi vonatkozás nincs. TÁLASI ISTVÁNNAK nincs kapcsolata Erdéllyel.

III.

Tekintetes Bizottság!

Az eddigiek alapján az alábbiakban bátorkodom tiszteletteljes indokolt javaslatomat megtenni:

Adataink világosan, félreérthetetlenül, elvitathatatlanul és megcáfolhatatlanul bizonyítják, hogy a pályázók közül magasan kiemelkedik GUNDA BÉLA. A tanszéket nemcsak relative, mintegy a többiek hibájából, hanem abszolúte, a saját értéke érdeméből is megérdemli. GYÖRFFY ISTVÁN tanítványa. A magyar nép kitűnő megfigyelője és életteljes ábrázolója. A magyar viszonyok autopsziás látása, a régi és mai magyar szakirodalom nagyszerű ismerete jellemzi. Sokoldalúságából, irodalomismeretéből szintetikus látásmód adódik, életképeit öröm olvasni, néha szinte ARANY JÁNOS jut az ember eszébe. De GUNDA BÉLA TELEKI PÁL grófnak is tanítványa. S ő az egyetlen a pályázók között, aki európai tudományos színvonalat jelent. Jelenti nagyszerű nyelvtudásánál fogva, amelyből szláv tanszékünk betöltetlensége folytán külön kiemelem a szláv nyelveket. De a román nyelvet, a nyugateurópai szempontból való nem egyoldalú beállítottságot is. A nemzetközi tudományban elismert kutató, a külföldi irodalomban lépten-nyomon idézik eredményeit, éspedig nemcsak magyarországi adatközléseket, hanem szintetikus meglátásait is, svédek, németek, finnek, horvátok, bolgárok egyaránt. A nemzetközi irodalomban való bámulatkelteő tájékozottságát – mint egy bírálója mondja „igen alapos, nálunk

szokatlanul széleskörű irodalmi felkészültségét” (Eth. 1940. 349.o.) – még fokozza, hogy dolgozatai tanuságtétele szerint Európa úgyszólván minden szemmottevő etnográfusával személyes tudományos kapcsolatokat tart fenn, benne él tudományának európai áramlataiban. Megvan az az analitikus iskolája, amelyet a gyűjtő és leíró tevékenység biztosít, de réges-régen túl van az öncélú adatgyűjtésen. Mindig úton van, mindig a terepen van s a legfeldolgozatlanabb területek vonzzák a leginkább. Nagyfokú tájékozottságánál fogva egy-egy adat az ő kezében a távoli összefüggések meglátására vezet. Intuíciója, áttekintő és rendszerező képessége kimagasló. GUNDA-val kapcsolatban komolytalan pedantéria tárgyi néprajzról beszélni, nála a tárgy csak a szellem megtestesülése s annyira ezt a szellemet keresi, vizsgálja, elemzi, hogy ha egy ekeformát ír le, az ő tollából az is szellemi néprajz. Kultúra és civilizáció megkülönböztetése szinte csak játék a szavakkal GUNDA munkáit illetően, annyira a kulturális gyökereit ássa ki a leganyagibb civilizatórius tüneménynek is. Ahogy a magas és mélykultúra folyamatainak egymásfölötti áramlásait, kapcsolataikat és lecsapódásait rajzolja, az megérteti, hogy hogyan lesz avatott kézben az etnográfából ethnológia. A problémákat nem leegyszerűsíteni akarja, nem látszatra megoldani, hanem bonyolultságukra utal s elmélyedve bogoz ki egy-egy kérdést. Úgyszólván mindenik többi pályázó sajátos munkaterületén is többet tud, mint az illető. Mindezekből az volna talán következtethető, hogy GUNDA-t a tanszékre meghívni kellett volna, vagy most unico loco jelölni. Méltányosságom ellene mond ezeknek. GUNDA 32 éves ember s figyelemmel kell lennünk egy másik tényre is. A szegedi egyetemen volt már néprajzi tanszék, Pécsen is majdnem hogy megvolt már, a debreceni egyetem legutóbbi Évkönyvének tanusága szerint pedig a Bölcsészettudományi Kar kívánságai közt igen előkelő, 21 közül a 3. helyen szerepel a néprajzi tanszék létesítése. GYÖRFFY ISTVÁN a budapesti Közgazdaságtudományi Karon habilitált annak idején. Világos tehát, hogy ez a ropopant fontos nemzeti tárgy belátható időn belül minden bizonnyal több új tanszékhez fog jutni. Mármost úgy érzem, mi tartozunk magunknak azzal, hogy éljünk az alkalommal és magunknak válasszuk ki a legkiválóbbat, de tartozunk a magyar tudományosságnak és talán némileg a többi pályázók közül néhányan azzal is, hogy második és harmadik helyen való jelöléssel kiténtessünk egyeseket. Mindezek alapján tisztelettel javaslom, hogy a tekintetes Bizottság GUNDA BÉLA dr. egyetemi magántanárt a néprajzi tanszékre első helyen való jelölésre ajánlja.

GUNDA BÉLA után jelentékeny úr következik s csak ezután emlékezhetünk meg egy középső csoportban három derék pályázónkról, BARTHA KÁROLY-ról, SZENDREY ÁKOS-ról és TÁLASI Istvánról.

BARTHA KÁROLY érdeme, hogy munkássága kiterjed úgy tárgyi mint szellemi néprajzi területre. Ő a becsületes adatgyűjtő. Nem nagyratörő rendszerező, nem messzetekintő, problémákat meglátó és feloldó szellem. Leíró és emlékmentő, apró jelentőségű dolgok, múzeumi anyag ismertetője. A szorgalom, a

lelkiismeretesség, az alaposág, a szakszerűség, a megbízhatóság megtestesülése. A magyarázat, az összehasonlítás, a következtetéslevonás kevésbé jellegzetes tulajdonsága. A szintézis szempontjából BARTHA azok közé tartozik, akiket tettekkel szokás értékelni, t.i. adatainak felhasználásával, de kevésbé szavakkal t.i. munkája értékének elismerésével. Kiemelendő kellemes, gördülékeny, szép, választékos stílusa a szellemi néprajzi dolgozataiban a lélektani megvilágítás.

SZENDREY ÁKOS a katolikus vallásos néprajz komoly és józan művelője. Ha látszatra egyoldalúan szellemi néprajzos is, munkái sokhelyt megmutatják a tárgyi néprajz iránti érzéket. Nem az élettől elszakadt vékonypénzű esztétizálás, hanem az ethnos tárgyi és szellemi élete kiegyensúlyozott összhangjának a bemutatása a munkamódszere. Igen sok ismertetése, de idézetei tömege is elárulja nagy olvasottságát. Sajnos, megfigyelése jóval kevesebb, új adalékokat ritkán hoz, így munkássága némileg könyvívű, sőt kompendiósus színezetű. Némely dolgozata itt-ott alig több, mint az egy-egy problémára vonatkozó anyag összeállítás az irodalomból. A szorgalom és tájékozottság embere. Kissé szürke, régies, elég szűk érdeklődésű körű, szolid kutató, aki becsületes alaposággal jár a kitaposott úton, nagy erények és nagy hibák nélkül. Folyamatos, kedves, élvezetes, lebilincselő stílusa is érdeme. Annnyiből jó tanár lenne, hogy ép mert kevesebb időt fordított saját kutatásra, több jutott máris összefoglalásra, áttekintésre, tájékozódásra, – tehát arra, hogy tájékoztatni is tudjon. Tisztelettel javasolom, hogy a Tekintetes Bizottság BARTHA KÁROLY dr. egyetemi magántanárt és SZENDREY ÁKOS dr. nemzeti múzeumi őrt a néprajzi tanszékre aequo loco második helyen való jelölésre ajánlja.

TÁLASI ISTVÁN józan, nyugodt kutató, világosfejű regisztráló, aki leír nem nézve se jobbra, se balra. Szinte egészen egyoldalúan tárgyi néprajzos s még a tárgyi néprajznak is a túlsó peremvidékén dolgozik. Kiváló középiskolai tanár. Képességei különös megbecsülését jelenti, hogy kevés és szűkkörű munkássága ellenére, sokat ígérő jövőjére tekintettel alább harmadik helyen való jelölésre fogom javasolni.

TÁLASI után ismét hatalmas úr tátong s megint csak az után következnek további pályázóink.

KOVÁCS LÁSZLÓ igyekvő, hasznos ember, szervező erő, aki múzeumi szolgálatban érdemes működést fejthet ki. Eddig megjelent munkái alapján a legegységesebben tárgyi néprajzos. Sehol nem jut el az élet teljességének megítéléséhez. Öncélú adatgyűjtő, nincs áttekintése, az adatokat nem rendezi, nem értékeli, nem sorozza be, munkái zavaros, fárasztó és unalmas összehalmozások. A madáchi értelemben vett homokhordók és kőfaragók közé tartozik. A klasszikus tanulmányok esiszoló, a logikus, rendszeres gondolkodási képességet kialakító hatásának a hiánya megérzik rajta. Stílustalansága, pallérozatlansága sokszor bántó. Nem több, mint a tudomány becsületes napszámosa. Sem szellemi alkata, sem eddigi eredményei nem predesztinálják egyetemi tanszékre. Hogy hosszú és nehéz töprengés után mégis jelölése mellett vagyok, azt egyedül és

kizárólag az magyarázza, hogy az üresedésben levő tanszéket 2 éven át helyettesítette, tehát mintegy kegyeleti okok vezetnek. Ezek szerint tisztelettel javaslom, hogy a Tekintetes Bizottság TÁLASI ISTVÁN dr. egyetemi magántanárt és KOVÁCS LÁSZLÓ dr. intézeti tanárt a néprajzi tanszékre aequo loco harmadik helyen való jelölésre ajánlja.

LÜKŐ GÁBOR kétségtelenül tehetséges magántudósnak indult. A népzenével való foglalkozása ritkán felkarolt területre vezet. De egyoldalúan művészi szemlélete folytán a hétköznapi munkája nemigen érdekli. Munkásságát valami hasadás jellemzi. Hallatlan szorgalmas, fantáziátlan, széthulló adattárolás és erőszakolt, makacs elméletekbe törés indokolatlanul kergetik egymást. A kusza vagdalkozások, valami állandó ingerültség, a nyugtalanító csatározás a magyar néprajz, sőt a magyar tudományosság egésze ellen, fájdalmasa, érintik az olvasót. Majdnem nyíltan vallja a költővel: „Míg nem jöttem, koldusok voltak.” HORVÁTH ISTVÁN-szerű romantikus magyarkodás és európaellenesség, excentrikus vélemények, rajongás és fantasztikum rémítik azt, aki munkáit gyanutlanul kézbeveszi. Nála minden mást jelent, mint a konvencionálisan gondolkozó embereké. „A magyar lélek formái” című aggasztó könyv már nem az ethnográfus érdeklődési körébe tartozik. LÜKŐ azok közül való, akiket gyakran érdemes és főleg érdekes meghallgatni, de akikre csak a legritkábban lehet hallgatni. Mint egyetemi tanár katasztrófális pusztítást okozna, így jelölése a legnagyobb felelőtlenség volna.

BÁLINT SÁNDOR nagyon jóindulatú, nagy erkölcsi komolyságú, dolgos valaki. Módszertanilag, elvileg helyes alapokon látja az analízis feladatait és a szintézis felsőbbiségét, látja egy olyan néprajztudománynak a szükségét, amely minél szélesebb ölelésű legyen. S ugyanakkor kutatási, érdeklődési köre olyan szűk, olyan szegényes, hogy az párját ritkítja. Valósággal azt mondhatni: vakondok-látóköri adatgyűjtő. Feltétlen jóhiszeműsége nem változtat azon, hogy elvakultan egyoldalú. Egy problémakörrel foglalkozik, s abban sincs ott hon. Láttuk, A Magyarság Néprajzát s az „Ethnographia”-ban megjelent dolgozatokat sem ismeri. A férfias, nyílt, kiegyensúlyozott magyar vallásossággal szemben a szertelen szláv lélek szinte patológikus rajongása, majdnem a szektárius eretnecség tartja bűvkörében. Itélőképességére rossz fényt vet, hogy dolgozatai egyes részei, legjobb szándékai ellenére, a katolicizmus travesztálásának hatnak. Egyik főmunkája, OROSZ ISTVÁN életrajza egy paranoiás és megalomániás beteg pszilhopatográfiája. Legújabb munkái adottságainak fokozódó súlyosbodását mutatják. Szegedocentrikus világszemlélete van ennek a rokonszenves lokálpatriótának. Sokszor szinte megható Szeged-imádata azt sugározza: Extra Szegedinum non est vita. Bűn volna őt Szegedtől elszakítani próbálni. Igaz, hogy még Szeged egésze is túlságosan széles horizont számára, mint egyik munkájában írta: „Amikor Szeged népéről beszélek: Alsóváros és a tanyák földművelő lakosságát értem rajta.” BÁLINT nyelvtudása szegényesen fogyatékos. A népről írja BÁLINT, de reá magára is áll, hogy: „Az ész rideg spekulációi,

körülményes elemzésesei távol állanak tőle.” BÁLINT, saját kedvelt kifejezéseivel élve, inkább a szív lendületének, mintsem az elemző értelemnek az embere. Nem tudnám elfogadni azt az álláspontot sem, hogy nem az állam által fenn tartott egyetemre, hanem római katolikus hittudományi főiskolára való. Oda éppen úgy nem való, – egyházfegyelmi szempontból sem – mert rajongó. Az egyetemi katedrára pedig – s ez LÜKŐ-re éppen úgy vonatkozik, mint BÁLINT-ra – különösképpen nem megszállottak, hanem értelmi alkatú tudósok valók. BÁLINT-nak a kolozsvári néprajzi tanszékre való jelölése az erdélyi gondolat arculcsapását s az egyetem intellektuális jellegének a feladását jelentené.

IV.

Tekintetes Bizottság!

PRINZ GYULA dr. egyetemi ny. r. tanár úr az alábbi levelet intézte hozzám:

„Kedves Barátom!

Engedd meg, hogy a néprajzi tanszék kérdésében a magyar néprajzkutatókról többször nyilvánított szerény véleményemet írásban is leszögezzem. Hosszú évek óta albizottsági előadója vagyok az ösztöndíjtanácsnak. Az Albizottság feladata a földrajz, néprajz és a geofizikai tudományok fiatal munkásainak értékelése. Nem hiszem, hogy akadna olyan fiatalabb tudós, aki az ösztöndíjtanács támogatását elkerülte volna. Előadói szerepemben legalább öt éven keresztül mindig GUNDA BÉLA emelkedett ki a folyamodók közül, mint legkiválóbb. Benne láttam az új nemzedék legerősebb tudós egyéniségét. Ez igazi kutató ember. Pécsre bold. LAMBRECHT KÁLMÁN hozta hozzám. Ő is úgy nyilatkozott, hogy GUNDA a HERMANN OTTÓ szellemében való néprajzi munkásságnak legtehetségesebb, legrendszeresebben és legszélesebben kiképzett fiatal képviselője. Eddigi kutatásai pedig igazolták, hogy LAMBRECHTNEK igaza volt.

Ne vedd rossznéven, hogy olyan ügybe mártom magamat, mihez hivatalból semmi közöm, s hivatlan prókátor lettem, de meg vagyok győződve arról, hogy saját szakom közvetlen szomszédságát szolgálom vele, úgy, miként most olvasom ki egyik folyóiratból, – EÖTVÖS JÓZSEF előírja: „Van egy kötelesség, melytől magát semmi szín alatt nem mentheti fel, az, hogy meggyőződését tartózkodás nélkül mondja ki.”

Fogadd legmelegebb üdvözetemet.

Kolozsvár, 1942. dec. 15.

PRINZ GYULA.”

VISKI KÁROLY dr. budapesti egyetemi ny. r. tanár úrhoz az alábbi levelet intéztem:

„Tisztelt Barátom!

Úgy érzem nagyban előmozdítaná a tisztánlátásunkat és nyereségére szolgálna Karunknak és a tudománynak, ha az üresedésben levő néprajzi tanszék ügyéhez nemcsak a Kar szak szerint többé-kevésbé közel vagy távol álló

professzorai s a néprajzhoz szak szerint legközelebb álló referens, hanem egy hivatásos, pártatlan ethnográfus is hozzászólana. Nyilvánvaló, hogy erre senkit sem tekinthetek hivatottabbnak, mint Téged, annál is inkább, mert éppen a Te tanszékedről van szó s így nagybecsű szakvéleményed minden máson felül a hagyomány és a folytonosság szempontjából is nagysúlyú kell hogy legyen.

A tanszékre az alábbiak pályáztak:

GUNDA BÉLA,
SZENDREY ÁKOS,
BÁLINT SÁNDOR,
BARTHA KÁROLY,
LÜKŐ GÁBOR,
KOVÁCS LÁSZLÓ,
TÁLASI ISTVÁN.

Légy kegyes közölni nagybecsű szakvéleményed és felhatalmazni reá, hogy azt előadói jelentésembe beilleszthessem.

Kegyes fáradozásodat előre is hálásan köszöni

Kolozsvárt, 1943. I. 24.

tisztelő híved

HANTOS GYULA.”

VISKI KÁROLY professzor úr levelemre az alábbiakban válaszolt:

„Bizalmas.

Kedves Barátom! F. évi január 24-én kelt megtisztelő leveledben arra szóltsz föl, hogy közöljem véleményemet a kolozsvári néprajzi tanszékre pályázókról. Bizalmadat megköszönve úgy érzem, hogy kötelességem fölhívásodnak eleget tenni abban a hitben, hogy ezzel nemcsak Neked, hanem az ügynek is szolgállok. Mély tisztelettel, hálás emlékezéssel és kartársi ragaszkodással ajánlom tehát szolgálatomat Neked s azoknak a mélyen tisztelt Kartársaimnak, akik ez ügyre tartozó véleményemet kitüntető figyelmükkel megtisztelik.

Mindenek előtt ki kell jelentenem, hogy a pályázók egyikéhez sem fűz rokonság, tanári-tanítványi kapcsolat, bennsőséges barátság vagy más olyan viszony, amely tárgyilagosságomat megzavarhatná. Egyikük iránt sem érzek ellenszenvet. Egy sincs a pályázók közül, akinek érdekében ne tettem volna egyet-mást s részem van abban, hogy köztük kivétel nélkül ki hivatalos kitüntető megbízást, ki megtisztelő tudományos munkakört, ki könyvkiadási lehetőséget kapott stb. Mindenikük értékeit, arravalóságait, jelességeit nemcsak szaktársi szívességgel, de örömmel ismertem el, – s ahol alkalmam nyílt rá – igyekeztem másokkal is elismertetni. Nehéz helyzetben vagyok tehát most, amikor ennyi érdemes, rokonszenves, tudományos munkára termett egyén között, szaktársaim között, különbséget kell tennem anélkül, hogy ezen a helyen munkáddáguk részletes ismertetésére vállalkozhatnám, vagy egyéniségüknek az egyetemi tanári székre alkalmasságát méltóan vizsgálhatnám. Véleményem szerint ugyanis az előbbinél nemkevésbé fontos az utóbbi. A pályázók egy kivételével aránylag fiatal

emberek s bármelyikük évtizedere döntheti el a kolozsvári tanszék néprajzi oktatásának és tudósnevelésének sorsát.

Mielőtt a pályázókat, – akiket személy szerint is ismerek, – bemutatnám, úgy ahogy közzétett dolgozataikból tudományos munkásságukat s a velük való érintkezésből egyéniségüket ismerem, engeddd meg, hogy egy elvi megállapítást tegyek, amire immár elég hosszú néprajzos pályám tapasztalata juttatott. Mindaddig, amíg bármely egyetemen a néprajznak csupán egy tanszéke van, azaz nincs külön folklorisztikai tanszéke is, nem szerencsés ezt az egy tanszéket olyan szakemberrel tölteni be, aki csupán a folklore iránt, vagy általában csupán a szellemi hagyomány kérdései iránt érdeklődik. Különösen a nyelvi formában, a nyelv útján élő s ezért irodalmi formában megrögzíthető szellemi, kivált népköltészeti hagyomány tudományának művelőivel esik meg gyakran, hogy az ősfoma, motivumtörténet, történeti népközi kapcsolatok kutatása közben történettudományi, (irodalomtörténeti) munkamódrá, módszerre térnek, ami egyébként természetes, – a gyakran előforduló hiba az, hogy végkép ezen a területen maradnak, végleg szakítván a néppel való közvetlen érintkezéssel. Az élet közvetlen szemléletének ilyen mellőzése sok, tapasztalaton alapuló, (közvetlen adatgyűjtésre építő) tudománynak veszedelme. A néprajznak annál inkább, mert a hagyományos műveltségelemek hordozóját, formálóját, az eleven népi társadalmat mellőzi. A folkloristával esik meg gyakran, hogy a néprajz tárgykörének határait szem elől téveszti s oly területen marad meg, amely a néprajzi tevékenység körén kívül esik.

Ezekután a pályázókról igénytelen, vázlatos tájékoztatómat nevük betűrendjében a következőkben vagyok bátor előadni:

BARTHA KÁROLY az idősebb nemzedék tagja, megállapodott, lehangadt egyéniség. Erdély, a Székelyföld szülötte, a kolozsvári egyetem doktora. A pályázók közül az egyetlen erdélyi. Már ezért is Erdély népe, az erdélyi viszonyok, különösen a Székelyföld alaposabb ismerője. Nagyon jóhírű nevelő és oktató mester. Sokszor súlyos anyagi gondjai, nehéz iskolai és áldozatos egyháztársadalmi szolgálata mellett is egész pályáján nagy szeretettel és hivatottsággal foglalkozott néprajzzal. Tanítványait megfigyelésre és gyűjtésre nevelte s adataikat a tudomány javára értékesítette. Múzeális becsű néprajzi gyermekjátékgyűjteményt szervezett korábbi, debreceni, iskolájában. A Magyarország Néprajza c. munkában megjelent „Játék” c. tanulmánya egyike a munka legjobb fejezeteinek. Hogy munkássága egyébként jobbára a Felső-Tisza tájára szorítkozik: korábbi szolgálati helye magyarázza. Az országjáráshoz szükséges anyagi eszközök sohasem álltak rendelkezésére. Gyakorlott, fegyvelmezett előadó.

BÁLINT SÁNDOR munkásságát hosszabb idő óta szembetűnő egyoldalúság jellemzi. (Tudósnak ez lehet előnye, tanárnak nem.) Érdeklődési köre alig terjed túl a vallási néprajz területén. Vallási vonatkozású kérdésekkel való buzgó foglalkozására nem csupán tudományos érdeklődése sarkallja, hanem lelki alkatanak bizonyos, még a tudományban is erre a térre irányító elemei. „A szent

ember” c. legújabb könyve arról tanuskodik, hogy a néprajz tárgykörének határaival nincs tisztában. Választott témakörében való munkásságát nagy tárgyszerepet, tájékozottság, lelkiismeretesség jellemzi. Közvetlen néprajzi megfigyelései szülőföldjén, azaz Szeged-Alsóváros határára nemigen terjednek túl. Erdély szellemi légkörében aligha idegenül nem érezné magát.

GUNDA BÉLA az egyetlen a pályázók között abban, hogy már az egyetemen néprajzkutatónak készült, s aki pályája kezdete óta néprajzi tudomány intézetben dolgozik szakadatlan együttműködésben az intézetbeli szakemberekkel, maiakkal és korábbi tapasztaltabb idősebbekkel. Egy évi svédországi ösztöndíjas tanulmányútján alkalmá volt az egyik legjobb módszertani iskolában dolgozni. Itt szerzett tanultsága minden munkáján meglátszik. A hazai és külföldi szakirodalomban korához képest kiválóan tájékozott, amit nagy szorgalmának, nyelvtudásának, sokoldalú érdeklődésének, tárgyszeretetének köszönhet. Baranyától a Csiki-havasokig az ország sok, néprajzilag jelentős területét közvetlen tapasztalatából s mindenütt folytatott fáradhatatlan gyűjtéseiből ismeri. Gyűjtőmódszere, lekiismeretessége mintaszerű. Összehasonlító néprajzi érzelme, kritikai készsége, tárgyvilágossága kiemelkedő. Az egyetlen a pályázók közül, aki az Európán kívüli népek szellemi és tárgyi kultúrájának fő kérdéseiben is tájékozott. A Pázmány-egyetem Magyarságtudományi Intézetének néprajzi atlasz-munkálatait, az egyetemi néprajzi proszemináriumot szép eredménnyel vezeti. Közmegelegedésre szerkeszti a Magy. Néprajzi Társaság Ethnográfia c. folyóiratát s nagy körültekintéssel s nem kis töredelemmel a sajtó alatt levő Erdély-Emlékkönyvet. Mozgékony, temperamentumos, de szerény és figyelmes egyéniség. Fáradhatatlan szervező, eleven előadó.

KOVÁCS LÁSZLÓ második éve, hogy a Ferenc József Egyetemen mint helyettes tanár működik. Őt tehát felesleges bemutatnom, jelességeit kiemelnem. De tudományos teljesítményét illetően meg kell mondanom, hogy annak idején kolozsvári habilitációja iránti óhaját nem méltányolhattam, kellő értékű tudományos teljesítménye hiányában. Értesülesem szerint azóta részben a kolozsvári Hóstátban, részben a Borsa-völgyében végzett érdemes szervező és kutató munkát s kutatási eredményét jórészt fel is dolgozta. Mindez azonban eddig még nem került a tudományos közvélemény elé, ezért nincs lehetőségem e dolgozatokról nyilatkozni. Jeles, bár nem mindig fegyvelmezett, tárgyánál maradó előadó. Az ifjúsággal való érintkező módját nézve még további pedagógiai tapasztalatokra van szüksége.

LÜKŐ GÁBOR a pályázók közül az egyetlen, aki a legkeletibb magyarság és a románság területén alapos munkát végzett s itteni kutatásai eredményeiből igen figyelemreméltó dolgozatokat tett közzé, s aki hosszabb idejű romániai tanulmányútja s bukaresti egyetemi diáksága idején a román nyelvet is jól elsajátította. Érdeklődése sokoldalú. Újabb dolgozatainak módszerességét illetően nemcsak nekem, de az egész magyar néprajzi közvéleménynek súlyos kifogásai vannak. Hungarológiai elméleteiben szorosan csatlakozik mesteréhez s ezen a

nyomon (pl. a mellérendelés elve alapján) téves eredményekre jut. Csekély kritikai érzékét, önállótlanágát lelki alkata sajátos vonásai magyarázzák.

SZENDREY ÁKOS egyike a legszorgalmasabb rendszerezőknek. Munkássága, szakirodalmi tájékozottsága elég sokoldalú, bár a tárgyiak iránti érdeklődése mérsékelte. Szívesebben a publikált adatok alapján végzi cédulázó, rendszerező munkáját, mint mestere: édesapja is. E kevésbé önálló, de igen hasznos és szükséges munkásságáról eddigi dolgozatain kívül különösen a közeli jövőben sajtó alá kerülő népszokás- és babona-lexikona fog tájékoztatni, amelyet édesapjával együtt ír. (Mutatványt több ízben közöltek belőle.) A helyszíni terepmunkában kevésbé állaná meg a helyét. Mint pályája kezdete óta múzeumi tisztviselő, a tárgyiakkal is foglalkozott hivatalból, a belső múzeális munka keretében. Oktató, nevelő munkát – egy pár népszerű előadást nem számítva – sohasem végzett. Nem tartozik a jó előadók közé. Szerény, sőt tartózkodó, zárkózott magatartása gyakran a kérdésekben való járatlanság hitét kelti.

TÁLASI ISTVÁN egyike a sokatigéző fiatal néprajzosoknak. Lelkiismeretes, szorgalmas, komoly kutató, fegyelmezett elme és egyéniség. Bár tapasztalatom szerint sokoldalú érdeklődésű, eddig közzétett, szinte csupán a pásztorkodás, állattartás területére szorítkozó szakdolgozatai bizonyos egyoldalúságot mutatnak. Megállapodott, higgadt egyéniség, hatásos előadó, tapasztalt szervező. A manák talán még nem, de a jövőnek embere.

Beszámolóm végén még csak azt kívánom megjegyezni: nincs kifogásom az ellen, hogy jelentésedbe a fentieket ha szét darabolva is, de egyenként teljes egészükben, szó szerint belefoglald.

Bp. 1943. I. 28.

Tisztelettel és baráti ragaszkodással
VISKI KÁROLY”

*

Jelentésem végére érve elnézést kérek a Tekintetes Bizottságtól hosszadalmasságomért, de úgy érzem, kötelességem volt minél részletesebbnek lenni. A pályázók 371 munkájukat sorolták fel, magam még 20 számbajövő dolgot találtam, a recenziókat egyik esetben sem számítva. Be kell vallanom, hogy habár az alacsony százalékban mellékelte munkákon kívül mindazokat feldolgoztam, amelyekhez hozzájuthattam, így is 312 dolgot, a listákban szereplők alig háromnegyedét tudtam elolvasni. Mégis úgy érzem, egy jelentősebb közlést sem hagytam figyelmen kívül.

Az Elnök megköszönve az előadónak részletes és a pályázók személyi adatait, valamint tudományos munkásságát kimerítően tárgyaló, értékelő szemléjét a Bizottság tagjai egyhangú köszönetet szavaznak dr. HANTOS GYULA ny. rk. tanár, előadónak.

Az Elnök felszólítja a Bizottság tagjait, hogy tegyék meg észrevételeiket az előadói javaslatra.

Dr. FELVINCZI TAKÁTS ZOLTÁN ny. r. tanár a következő javaslatot teszi: Tekintettel arra, hogy HANTOS professzor úr véleménye szembeszökő ellentétben áll ZOLNAI professzor úr véleményével, indítványozom, hogy a bizottság ne foglaljon állást a kérdésben, hanem tegye át az ügyet összes irataival a Karhoz.

Az Elnök ellenzi a halasztó indítvány elfogadását, de elrendeli a szavazást. A megejtett titkos szavazás eredményeképpen 6 nem és 1 igen szavazattal a Bizottság dr. FELVINCZI TAKÁTS ZOLTÁN ny.r. tanár halasztó indítványát nem fogadja el.

Miután az előadó javaslatával szemben más javaslat nem tétetett, az Elnök elrendeli a titkos szavazást az előadói javaslat azon részére, hogy a néprajzi tanszékre első helyen dr. GUNDA BÉLA jelöltessék.

A Bizottság a javaslatot titkos szavazással 6 igen 1 üres szavazattal elfogadja.

Miután az előadó javaslatával szemben a második helyen való jelölésre sem tétetett más javaslat, az elnök elrendeli a titkos szavazást a javaslat azon részére nézve, hogy a néprajzi tanszékre második helyen aequo loco dr. BARTHA KÁROLY és dr. SZENDREY ÁKOS jelöltessék.

A Bizottság a javaslatot titkos szavazással 6 igen és 1 üres szavazattal elfogadja.

Miután az előadó javaslatával szemben a harmadik helyen való jelölésre sem tétetett más javaslat, az Elnök elrendeli a titkos szavazást a javaslat azon részére nézve, hogy a néprajzi tanszékre harmadik helyen aequo loco dr. TÁLASI ISTVÁN és dr. KOVÁCS LÁSZLÓ jelöltessék.

A Bizottság a javaslatot titkos szavazással 6 igen és 1 üres szavazattal elfogadja.

Ezekután az Elnök megállapítja a Bizottság határozatát abban, hogy a Kar javasolja a

Vallás- és közoktatásügyi Miniszter Urnak a néprajzi tanszékre leendő ki nevezésre első helyen dr. GUNDA BÉLÁT, második helyen aequo loco dr. BARTHA KÁROLYT és dr. SZENDREY ÁKOST, harmadik helyen aequo loco dr. TÁLASI ISTVÁNT és dr. KOVÁCS LÁSZLÓT.

Több tárgy nem lévén, az Elnök az ülést bezárja.

Dr. MÉSZÖLY GEDEON s.k. elnök.

Dr. SZABÓ T. ATTILA s.k. jegyző.

Dr. ROSKA MÁRTON s.k.

Dr. GYÖRGY LAJOS s.k.

Dr. HANTOS GYULA s.k.

Dr. KLEIN KÁROLY KURT s.k.

Dr. FELVINCZI TAKÁTS ZOLTÁN s.k.”

Dr.Bartók György prodékán, ny.r. tanár a következőket adja elő:

„Az előadói jelentéshez érdemben ezuttal hozzá szólni nem kívánok. Csak egy pár részletére szeretnék reflektálni. 1., Az előadói jelentésből azt lehetne következtetni, hogy Bálint Sándor azért tett tanulmányutakat a saját költségén, mert nem sikerült ösztöndíjat kiérdemelnie. Ezzel szemben ki kell jelenetnem, hogy Bálint Sándor eminens hallgatója volt a szegedi egyetemnek; miután azonban jó modoru ember, nemes lelkülete és gondolkozása nem engedte, hogy esetleg mások elől vegyeel az ösztöndíjat, akik nála jobban reászorulnak. 2., Bálint Sándor hallgatóm volt s azután is baráti viszonyban voltam vele s így teljes lelkiismerettel állítom, hogy mélyen érző, katolikus lelkülete teljesen távol van minden „eretnekségtől” és „szektáskodástól”, amely jelzőkkel őt az előadó úr jónak látta illetni. 3., Nem is mániákus ő, még kevésbbé paranoias; igen józan és értelmes magyar ember. 4., Ami pedig az előadó úrnak a „kávéházi szellem-történések”-re vonatkozó megjegyzését illeti, magam kávéházba járni nem szoktam; azt azonban tudom, hogy az igazi szellem-történéz a kávéházban is szellem-történéz marad; aki pedig a kávéházban nem szellem-történéz, az nem lesz a katedrán sem az.”

Elnök az előterjesztettekre a következő megjegyzést teszi:

„Megjegyzem, hogy mint elnök nem óhajtok a fölszólalásoknak érdemével foglalkozni, azonban Bartók György prodékán fölszólalásának egyik ténybeli tévedését helyreigazítom, nevezetesen kijelentem, hogy Bartók György prodékán fölszólalásának az a része, mely azt állítja, hogy Bálint Sándor annak idején nem óhajtott ösztöndíjhoz jutni, nem felel meg a valóságnak, tehát tévedésen alapul. Természetesen az, hogy Bálint Sándor mint jómódú ember nem kapott ösztöndíjat, bálint Sándornak akkori tanulmányi előmenetelére semmiféle árnyékot nem vet.”

Dr. Zolnai Béla ny. r. tanár a következőket terjeszti elő:

„Mindenekelőtt elismerésemet fejezem ki az előadónak nagy munkájáért. Egyébként ma is azon az állásponton vagyok, amit tavalyi referátumomban kifejtettem. Azért kérem, hogy a tanszék-ügy valamennyi aktája, az én jelentésem-mel, tavaly a karban tett fölszólalásaimmal, valamint a Tanács idevonatkozó összes irataival együtt újból fölterjesztessék. – Az előadó, Hantos Gyula professzor úr, a tárgyi néprajz mellett foglal állást és azt a ma már elavultnak mondható, földrajzi szempontú fölfogást képviseli, amely szerint a néprajz tárgya a nép és a táj viszonyának vizsgálata; az ethnografus a népet a tájban való elhelyezkedése szempontjából tanulmányozza. Ezzel szemben maga a tárgyi néprajzos Visky Károly jelentette ki a Magyarság Néprajza c. összefoglaló mű bevezetésében (I, 21), hogy a néprajz kinőtt már a geografia gyámsága alól. De maga a táj-kutatás sem merülhet ki az egyszemélyű ergologia kutatásában. Maga Gunda Béla is élesen megkülönbözteti az ergologia mellett az animológiát, a szellemi néprajzot Kovács Lászlóról írt dicséző kritikájában (Ethnographia 1940, 423). Hogy ez mennyire fontos, arra magát Hantos Gyula professzort idézhetem tanunak,

aki egyik dolgozatának konkluziójában (Magyar tájak, magyar kiválóságok, Bp. 1936, 21) a következőket írja:

„Köppen óta az éghajlatot is leggyakrabban a maga jellemző-növényivel szokás jellemezni. A növény megérzi azokat a legfinomabb éghajlati különbségáryalatokat is, amelyeket a legpontosabb műszerek sem tudnak tudomásul venni. Én a nagy lelkek érzékenységét tettem a növény helyébe a táj kutatásánál. A legtágabb közösségi lelket, a táj lelkét az egyéni lelken át próbáltam megközelíteni.”

Ezekkel a szellemi motívumokkal, egyéni és közösségi értékekkel foglalkozik épen az animologia, a szellemi néprajz. A referátum azt állítja, hogy nem szabad egymás ellen kijátszani a néprajz két irányát: akkor mért maradhatott ki épen a vallásos néprajz legkiválóbb, úttörő művelője a jelölésből? A referátum „a tárgyi néprajzban beidegzett becsületes alaposság”-ot emelte ki. Ugyanígy lehetne beszélni a szellemi néprajzban megedzett becsületes alaposságról is. Preuss nagy összefoglaló könyvében (Lehrbuch der Völkerkunde, 1937) az ergologia, technologia és gazdálkodástan kis helyet foglal el a néprajztudomány egyéb, elsősorban tárgyalta ágai mellett, amelyek: lelki alkat, vallás, művészet (költészet, zene, képzőművészet), nyelv, társas élet, jog. A két tekintélyre való hivatkozás szintén csak egy oldalról mutatja be a dolgokat. Prinz Gyula, mint földrajztudós, természetesen geografo-centrikus szemléletben látja a néprajzot. Visky pedig nyelvészből lett tárgyi néprajzos. – A folklore-ra azt szokták mondani, hogy átnyúlik az irodalomtudomány területére. A tudományok érintkeznek. Ugyanígy mondhatjuk, hogy a tárgyi néprajz nem más, mint gazdaságtörténet vagy földrajz, esetleg nyelvészet. Gunda Bélának egyik dolgozata (Földrajzi megfigyelések az Ormánságban) a Földrajzi Közleményekben jelent meg. (1938). Egy szegedi földrajzi disszertáció (Bokor István, Móra-domb és környéke, 1936) felöleli a tárgyi néprajz egész anyagát: lakóház, mezőgazdálkodás, állattenyésztés, stb. Egy másik szegedi disszertáció (Kuszer, Volkskundliche Betrachtungen in Feked, 1939) a Germanistische Hefte c. sorozatban jelent meg. Egy szegedi természetrajz-tanár a dughagyma szárításáról írt dolgozatot a Csanádmegyei Könyvtárban, ami megjelenhetett volna néprajzi folyóiratban is.

A referátum Gunda Béla kiemelésével tulajdonra értékeli a múzeológiát, amely négy fal között dolgozik. Ezzel szemben Bálint Sándor a népből származik, a nép között él és kutatásait a nép között végzi, a nép egész szellemi megnyilvánulási körét (nyelv, folklore, vallás) tekintve.

Ami Kovács Lászlót illeti, a referátum bűnéül rója föl, hogy témái között szerepel a „ló romlása, a vérvezelés”, stb., de ugyanakkor a fantázia sajátosságának deklarálja, ha valaki ugyanezeknek a témáknak a fontosságát helyteleníti Gunda Bélánál. A referátum szerint Gundánál erény az aprólékos morfológia, Kovács Lászlónál azonban hiba. – Ha Szendrey Ákosnak második helyen való jelölésével méltányolja a referátum az „adatok szorgalmas egybegyűjtését”, akkor

érthetetlen, hogy a szintézisre törekvő Bálint Sándor szellemi néprajzát egyáltalán nem méltányolja. Örömmel állapíthatom meg, hogy Szendrey Ákosnál a „kultikus cselekmények megvilágítása” szintén a vallási néprajz körébe tartozik és Marót Károly iskolájára vall. Nemcsak Szendreynek, hanem Bálint Sándornak is jelentek meg tanulmányai franciául a Nouvelle Revue de Hongrie-ban. – Ha Tálasi a referátum szerint túlzottan Györffy-tanítvány, akkor mért különb az önálló Bálint Sándornál? Ami Gunda Bélát illeti, az ő munkássága igen csekélyterjedelmű és szűkkörű. Módszere is kifogásolható: színes elméleteket épít kevés adatra; távollevő, genetikusan össze nem függő, izolált adatokat kapcsol össze. Ennek a módszernek veszélyeire már Graebner figyelmeztetett (Methodé der Ethnologie, 1911). Magyar néprajzosok meg is rótták érte Gundát. Nagy távlatokra utaló címei és konklúziói nem állanak arányban adataival. Szép szavakban sem szűkölködik Gunda, akinek módszerét a referátum „becsültebbnek” itéli a többi pályázóénál, de ennek dokumentálására olyan nagyhangú frázisokat idéz, mint „társadalmi dinamika”, „történelmi lökötés”. Ami Gunda külföldi publikációit illeti, dolgozatait több nyelven közölte, múzeumi értesítőkből, amik kapva kapnak minden adaton, anyagközlésen, tárgyi rajzon. Gundának ez az előnye a témaköréből folyik. Vannak nagy tudósok (pl. Szegfű Gyula), akik témáik miatt nem törekszenek külföldi publikációkra, de ez nem csökkenti kimagasló értéküket. Túlzásnak tartom azt a megállapítását a referátumnak, hogy Gunda a szókincs nyomozását és vándorútját kutatja: ő csak adatokat szolgáltat a „Wörter und Sachen” szellemében dolgozó nyelvészeknek (Mészöly). A referátum kiemelte Gunda egyik cikkével kapcsolatban, hogy perdöntő. Ilyen perdöntő jellegük lehet a szellemi néprajz kutatásainak is, a maguk körében, pl. a székely népballadák eredetének kérdése. Feltűnő sokat hallottunk a tárgyi néprajzzal kapcsolatban kukorica-kultúráról, eke-kultúráról. Ez azt a látszatot kelthetné, mintha ez volna a kultúra, holott ez a kultúrának igen csekély és primitív töredéke. A kultúra elsősorban szellemi és abban nagy szerepe van épen a vallásnak, amellyel Bálint Sándor foglalkozik. Ma már a szellemtörténet minden ágához szükséges a vallási problémák ismerete. Nem látom igazolva Gundá apró részlettanulmányaival a referátumnak azt a kijelentését, hogy Gunda „a magyar nép élettelen ábrázolója” volna. Ettől még igen messze van. A vízfordórudak formáinak elterjedése, a települési formák, a teknővájás technikája, a tűzhelytípusok morfológiája: igen szerény anyag a gazdag magyar lélek megismerésére. – Ami a Gunda által idézett gazdag irodalmat illeti, ez nem különösebb érdem, hanem tudományos alapkövetelmény. Épen a tárgyi néprajzban kitűnően van muzeálisan katalogizálva az anyag. Itt lehet külföldre támaszkodni, míg a magyar anyagnál elsőkézből dolgozik a kutató. Egyébként, ettől függetlenül, ismertem két olyan, karunk aktáiban szereplő dolgot, amelynek imponáló lapalatti jegyzeteiről kimutatható, hogy egy-két összefoglaló műben vagy pláne folyóirat-referátumban megtalálható.

Bálint Sándorról túlságosan pesszimista képet rajzol a referátum. Népiünk halálélménye c. dolgozatát például kiemeli, de nem melegszik föl értékein. A Népiünk ünnepei c. huszives kötetről azt állítja a referátum, hogy Ovidius Fasti-jának utóda. Ettől lényegileg különbözik: úttörő tudományos munka. Kiváló érdeme ennek az eredeti gyűjtésen alapuló monografiának az is, hogy a magyar néphitben kimutat például osztrák hatást (302), a Wotan-kultusz nyomait (130). Mindenesetre ér annyit, ha nem sokkal többet, mint az ekeformák skatulyázása. Ami a referátum által kifogásolt legújabb művét illeti (Orosz István életrajza): ez a gyönyörű könyv igen értékes dokumentumokat szállít a további kutatásokhoz és értékes szellem-történeti bevezetéssel van ellátva. A népéletnek egy eddig kevésbé ismert típusát tárja a világ elé: a Szent-nek nevezett embert, a megszállott imádkozót és rajongót. Bálint Sándor a témájával szemben természetesen tudományos álláspontra helyezkedik. Az, hogy Orosz István esetleg szektárius, Bálint bűnéül nem róható föl. Shakespeare-t nem lehet felelőssé tenni Othello gyilkosságáért; a katolikus egyháztörténezszeket mégkevésbé azért, mert az eretnekeket is tárgyalják (pl. Reusch). Orosz István alakja értékes ethnograficum. A könyv nagy gazdagodása szellemi néprajzunknak. A referátum Orosz István szövegéből idézett, mintha ez Bálint Sándorra árnyat vetne. A misztikusoknak, az Egyház szentjeinek szövegét, a János jelenéseinek gyönyörű elképzeléseit épügy nem lehet a teológiából kizárnunk, mint ahogy egy népi rajongó tanulmányozása is méltó tárgya lehet az ethnografiának. A misztikának meg nem értése mutatkozik a referátumban. – Bálint új utakat talált a magyar szellemi néprajzban és tárgyi néprajzi, sőt nyelvészeti dolgozatai is vannak. (Katona Lajos, Kálmány Lajos, Ipolyi Arnold hagyományát folytatja. Ha a német szakirodalmat ismeri és idézi, akkor ezen keresztül megkapja az egyetemes néprajz eredményeit. A referátum „vakondok” látókörének nevezi Bálintot, aki a szellemi néprajz legszelesebb területein dolgozott (folklore, néphit, szokások, ergologia, tájnyelv), sőt még az erdélyi irodalomhoz is hozzászólt... A referátum szerint Orosz István paranoiás beteg, akivel nem szabad foglalkozni ethnografusnak. Ezzel az okoskodással az elmegyógyászat professzora is fölöslegessé válnék. Az Alcan-sorozatban megjelent egy kötet a nagy írók betegségeiről. Ady Endrénél is kimutattak elmebeli rendellenességeket.

Hazánk első néprajzi tanszékének első asszisztensét, egyetemünk első néprajzi magántanárát nem lehet kihagyni a jelölésből: karunk önmagát dezavualná ezzel az igazságtalansággal. Mindezek alapján tisztelettel javaslom, hogy Bálint Sándor Gunda Bélával aequo loco első helyen jelöltessék.”

Dr. Roska Márton ny.r. tanár a következőket jegyzi meg:

„Miképpen a bizottságban tettem, a Kar előtt is elismeréssel adózom az előadónak sok időt igénylő, terjedelmes jelentéséért. Tiltakozom Bálint jelöltetése ellen és különös elismeréssel adózom Kovács László munkásságának, akit a Kar méltónak tartott annak, hogy már második éve helyettesítse a tanszékot, tudásánál fogva erre méltó is, aminek bizonyítéka, hogy sok a hallgatója s azok

rajonganak érte. Alig került Kolozsvárra kolozsvári és erdélyi kérdéseket fogott és oldott meg és fog megoldani. Lassan dolgozik, de alaposan és nem mások írásainak olvasásakor támadt reflexióit írja meg, hanem saját megfigyeléseit, a saját kutatásainak eredményeit. Legméltóbbnak öt tartanám a tanszékre. Amit a Borsa völgye néprajzi feldolgozásának beszerzésével, irányításával, a munkában való részvétellel mutatott, amit Erdélyszerte mutat naponként előadásaival, tanításaival, bárhol is szükség van rá, mind a rátermettsége mellett bizonyít. Kolozsvárból tudományos hídfőt kell kiképezni, ebben a munkában Kovács László működhetik közre a legtevékenyebben. Vigyázzon a Kar, hogy kívül tölti be a legfontosabb nemzeti tudomány tanszékét, mert ezért felelős a holnapnak és holnaputának.”

Dr. László Gyula magántanári képviselő a következőket adja elő:

„Tekintetes Kar!

Méltóztassék megengedni, hogy summázottan előadhassam, hogy miért merek élni azzal a lehetőséggel, amelyet a szabályzat a magántanári képviselőnek biztosít azáltal, hogy a tanácskozásban résztvehetek.

A néprajzi tanszékre pályázók valamennyiének – Bartha Károly kivételével – úgyszólván valamennyi munkáját már megjelenésükkor olvastam. Így mintegy 10 év óta figyelhetem tudományuk terebélyesedését és egyéniségük fejlődését. Nemcsak a néprajz iránti külső érdeklődése miatt tettem ezt, hanem főként azért, mert a magam kutatási területén – a régészetben – igyekeztem a néprajznak mind eredményeit, mindpedig módszereit hasznosítani s így szükségszerűen tudomásul kellett vennem e tudomány eredményeinek és módszereinek alakulását. Érdéklődésemet tetőzte az, hogy a pályázókhoz – Bartha Károly és Bálint Sándor kivételével, kiket eddig személy szerint nem ismerhettem meg – őszinte és szíves jóbarátság fűz. Ezenfelül mint a Néprajzi Társaság választmányi tagja, állandóan benneéltem azokban az eszmei és materiális törekvésekben, amelyek a magyar néprajz egyetemét mozgatják.

Mindezek ismeretében aligha fogja az előadó Hantos professzor úr pusztán udvariassági fordulatnak venni, ha alapos és nagy munkájára azt mondom, hogy nagy hibája csupán az, hogy sok személyi vonatkozása miatt nem közölheti valamelyik szakfolyóiratban. Úgy gondolom, hogy szempontjai természetesen és serkentőleg hatnának a magyar néprajz fejlődésére, amely sajnos nélküli a részletekbe menő bírálatot. Meg kell azonban vallanom, hogy a bírálat első soraitól kezdve érezhető volt, hogy az előadó professzor úr nem a néprajztudomány disciplinájában nevelkedett, ez a hiánya sokszor szempontjai egymásbamósódásához vezetett.

Ezek után engedtessek meg nekem, hogy néhány kiegészítő megjegyzéssel járuljak a hallottakhoz:

Bartha Károlynak munkásságát nem ismerem s így a javaslatomhoz hozzáfűz-nivalóm nincs.

Bálint Sándor műveinek jellemzésekor az előadó professzor úr nem választotta szigorúan szét tényleges tudományos munkáit és tudománynépszerűsítő dolgozatait. Így idézetei keresztezik egymást és hozzájárultak ahhoz, hogy Bálint Sándorról helytelen képet kapjunk.

Gunda Béla igen szép méltánylást kapott az előadó professzor úrtól s e dicséret javarészt örömmel írhatom alá. Őszinte barátság fűz hosszabb idő óta egymáshoz s munkái ismeretében magam is mondhatom, hogy kitünő felkészültségű, ragyogó emlékezőtehetségű ember, aki sokszor még tallózásszerű nyelvtudását is rendkívül ügyesen és hasznosan kamatoztatja tudományos munkáiban. Az előadó úr úgy állította be Gunda Béla fejlődését, mintha az a kezdeti, szigorúan módszeres részlettanulmányokból ivelne a szintézis felé. Ezzel szemben meg kell állapítanom, hogy már legelső kisebb dolgozataiban is benne van a néhány adat és megfigyelésre épített összegező, nagyvonalú törekvés. Gunda Béla gyakorta hivatkozik a régészeti leletek és korok tanúságára. Bronzkori, rómaiakori és népvándorláskori leletekre való hivatkozásai s a régészet adatainak felhasználása azonban a legnagyobb felületességgel történik. Tárgyilagosan le kell azonban szegezni, hogy ez sajnos nem csupán Gunda Béla egyéni hibája, hanem majdnem valamennyi magyar néprajzkutató közös gyengéje. Összevetnek mai magyar tárgyi formákat, vagy szellemi néprajzi megfigyeléseket, többször kilométerre levő jugoni osztályok, vagy közép-ázsiai türk szokásokkal s ennek alapján vonnak le messzemenő következtetéseket. Holott a helyes módszer az lenne, hogy mind nálunk, mind pedig az idézett területeken vissza kell vezetnünk a jelenségeket a Kr. u. I. évezredig s ott kell megkeresni közöttük a meglévő kapcsolatok formáját és mikéntjét. Enélkül a felelőtlen hasonlítás útjára lépünk és tág teret adunk a néprajzban jólismert másodlagos értelmezések eredeti jelentésként való magyarázatához.

Igen érdekes az előadó professzor úrnak az a megállapítása, hogy Gunda Béla Magyarok és szlávok c. kötet néprajzi részében azt bizonyítja, hogy a magyarság a szlávoktól inkább tárgyi anyagot kölcsönzött, viszont szellemi téren mi voltunk az adó fél. Élesen szembenáll Gundának ez a megállapítása Róheim Géának a Magyar néphit és népszokások c. könyve végső eredményeivel, ahol is Róheim a magyar néphit igen nagyfokú elszlávosodását mutatta ki. Mindannyian szeretnők hinni, hogy a pszichoanalizistól megfertőzött Róheimmel szemben Gundának van igaza. Azonban tetszetős megfogalmazását komoly bizonyító és cáfoló anyaggal nem kíséri.

Az előadó Hantos professzor úr Gunda Béla örök érdeméért hozta fel a Kodály Emlékkönyv szerkesztését s egyúttal a szerkesztő szerénységének jellemzésére idézte azt aényt, hogy egy kis megjegyzésen kívül nem írt bele. A Kodály Emlékkönyv szerkesztői munkája tényleg Gunda Béla legnagyobb érdemei közé sorolható s eléggé nem méltányolható tudományos tett. Tárgyilagosan meg kell azonban állapítanom, hogy nem szerénységből nem írhatott bele, hanem egyszerűen azért mert nem ért a népzenehez vagy a műzenehez s így az emlékkönyv szerzői közt nincs helye.

A Kovács Lászlóról szóló részhez szabad legyen a következőket hozzáfűzni: Tanulmányainak felsorolásakor nem ismerkedhettünk meg finnországi egyetemi tanáraival, pedig Gunda Béla pályafutásának ismertetésekor kiemelte az előadó úr, hogy svéd tanárai között világtekintélyek voltak. Kovács László Finnországban az északi világ és a művelt Európa egyik legnagyobb régészét Tallgren-t, a középzásiai hitvilág kitűnő kutatóját Uno Harvát (Holmberg), Hämäläinen-t a néprajz professzorát és Mansikka-t a keleti szláv néphit kutatásának egyedülálló tekintélyét hallgatta. Ha az egyik jelölnél kitérünk erre, az ismertetés arányossága méltányossá tenné azt, hogy a másikon is figyelembevegyük tanulmányait. Hantos professzor úr Kovács Lászlóról való bírálata szinte ebben, a gunytól nem mentes, mondatban kulminált: a fényképkészítés a legerősebb oldala. Úgy gondolom, hogy komoly néprajzi szakemberek elbírálásakor tartózkodni kellett volna ettől a hangtól.

Kovács László három év óta van Erdélyben s igen jól tudom, hogy mit végzett. Saját munkáján kívül, melyet alább röviden jellemezek, kitűnő szervező-képességéről tesz tanúságot azzal, hogy az egymással gyakran igen feszült viszonyban levő néprajzkutatók ellentéteit áthidalva, valamennyiükkel közösen szervezte meg a kidei térség sokszempontú néprajzi felvételezését.

Munkásságának legerősebb oldala a kritikai adatfelvételezés és feldolgozás. A tárgyat nem a valóságból kiszakítva veszi fel és vizsgálja (pl. sarló, köcsög, tűzhely stb.) hanem igyekszik annak az összefüggéshálózatnak a megragadására is, amelyben a tárgy született értelmet s szerkezetet nyer s amely a tárggyal állandó kölcsönhatásban formálja egymást. Ez a legmagasabbrendű gyűjtőmunka, amelyet néprajzi szakember egyáltalán elérhet.

Lükő Gábor munkásságához szabad legyen hozzáfűzni, hogy elsőrangú eredményt ért el egy avarkori csontgyalu meghatározásával. A magyar hímzőművészetről írott dolgozatát az előadó professzor úr azzal intezte el, hogy Palotay Gertrud alapos bírálatban részesítette. Csakhogy Palotay bírálatának van egy figyelemreméltó jellegzetessége: amellet, hogy a benne foglalt tárgyi bizonyítékok mind kifogástalanok, nem veszi észre Lükő Gábornak egy alapvető módszerei újítását. Ez az újítás abban áll, hogy Lükő nem az egyes minták eredetét vizsgálja, hanem a mintákat egységbefűző szerkesztési gondolatot elemzi. Ezt kellett Lükő értékeléséhez hozzáfűzőm.

Szendrey Ákost épen úgy mint az eddig felsorolt jelölteket, legjobb barátaim közé sorolhatom. Ez azonban nem menthet fel az alól, hogy munkásságának egy olyan fejezetét ami épen szűkebb tárgykörömbe vág, ne bírálhassam. Az ősmagyar temetkezésről szóló dolgozata mintaképe szorgalmas cédulázómunkájának. Azonban a régészeti adatokat megrostálatlanul vette át s vetette össze a mai népi temetési szokásainkkal. Így néhány feltűnően bosszantó tudományos legenda (az ősmagyarok teljes lóval, sőt lóra ültetve temettek stb) terjedését segítette s eredményeinek felhasználását természetlenné tette.

Igaz örömmel hallottam Viski Károly meleg, elismerő szavait Tálasi István-ról. Magam is a legkitünőbb emberek és kutatók egyikét ismerhettem meg benne. Meglepett azonban az, hogy az előadó úr egyáltalán nem méltányolja munkásságát s művelődéstörténeti felkészültségében tallózásszerű adatgyűjtést lát s művét a terepen keveset mozgó ember munkájának tartja. Ezt saját tapasztalatomból cáfolhatom. Egyik ásatásomkor, Bodrogszerdahelyen, módomban volt teljes modern apparátussal felvenni és leírni azt, hogy a juhászember miként lékeli meg a kerge birka koponyáját. Közlések az addigi irodalomban csak Tálasi könyvében találtam leírást erről a műveletről, méghozzá olyan biztos szemmel megfigyelt és szemléletesen lejegyzett adatot, amely már egymagában is cáfolata az előadó professzor úr megállapításának.

Tekintetes Kar!

Méltóztassék megengedni, hogy e néhány kiegészítő adat felsorolása után röviden kitérjek az elvi szempontokra is. Nagyon nagy dologban kell a Tekintetes Karnak döntenie, nem kisebb kérdés forog kockán, mint Erdély jövőendő 20–30 évének néprajzi szempontú munkája, annak irányítása s elvégzéséhez tanítványnevelés.

Épezezért fokozott figyelemmel vártam Hantos professzor úrnak erre vonatkozó fejtegetéseit. Őszintén meg kell mondanom, hogy szempontjaival nem értek egyet, mert én nem abban látom az erdélyi kérdést, hogy mennyiben erdélyi származásúak a pályázók, hanem inkább az előttem szóló Kristóf György és Roska Márton professzor urak felszólalásában lefektetett szempontok irányában. Nekiünk azt kell tudomásul venni, hogy a néprajz az étellel foglalkozik s így elsősorban azt kell vizsgálnunk a katedra betöltésekor, hogy mi történt eddig Erdélyben a néprajzi munka terén s mit követel e tudománytól az erdélyi föld.

Erdély népművészetének gazdagságáról sokat hallottunk és a székelyföldi népdalok összegyűjtésével Bartók Béla, Kodály Zoltán, Lajta László és Veress Sándor megmutatták, hogy milyen hallatlan értékek rejtőznek szűkebb hazánkban. Mindezek ellenére azt kell mondanunk, hogy Erdély földje néprajzi szempontból felgyűjtetlen terület, Erdélyt egyszerűen nem ismerjük. Az erdélyi föld tehát olyan embert követel a katedrára, akinek életmunkájában az olyanfajta gyűjtő és feldolgozó tevékenység áll, amilyent Tálasi István és Kovács László munkájának ismertetésekor vázoltam. Be kell látnia mindenkinek, hogy nem tudjuk méltányolni a polinéziai golyós íjakra pazarolt munkát akkor, amikor még azt sem tudjuk, hogy mi van a szomszéd faluban.

Tekintetes Kar! A szabályzat értelmében indítványt nem tehetek, de a fentiek alapján a pályázók következő sorrendbeállítását látom reálisnak:

Jelöltessék első helyen Tálasi István és Kovács László, második helyen nagy tudományos apparátusának elismeréseként Gunda Béla harmadik helyen Bálint Sándor.

Tekintetes Kar! Lelkiismereti kötelességemnek éreztem, hogy megfigyelésem rövid summáját a Tekintetes Karnak előadjam s kérem, hogy határozathozatalában bölcs belátással tegye mérlegelés tárgyává az elhangzottakat.”

Zolnai Béla ny. r. tanár László Gyula fölszólalása után a következőket adja elő:

Megállapítható, hogy László Gyula magántanár kollegánk hozzászólása a legszakzerűbb tárgyi néprajzi nyilatkozat volt eddig karunkban és mély hatást tett. Kiderült, hogy az a konstrukció, amely Gunda Béla mellett fölépült, nem áll meg: Gunda Béla nemcsak nem a legkiemelkedőbb, amint a referátum állította, hanem – a felszólaló szerint – vannak nála kiválóbbak is. Javaslom, hogy László Gyula fölszólalását, melyért köszönetet érdemel, szószerint vegye a Kar jegyzőkönyvbe.

Elnök kimondja a Kar határozatát mely szerint

László Gyula fölszólalásának szövege jegyzőkönyvbe vétetik.

Dr. Tamás Lajos ny. r. tanár azt az indítványt terjeszti elő, hogy a néprajzi tanszékre a Kar a következőket jelölje: első helyen: Tálasi Istvánt és Kovács Lászlót, második helyen: Gunda Bélát, harmadik helyen: Gunda Bélát, harmadik helyen: Bálint Sándort.

Dr. Várkonyi Hildebrand ny. r. tanár a következő két kérdést intézi az előadóhoz:

1.) Mire méltóztatik alapítani azt az állítást, amely szerint Bálint Sándor szektáriánus.

2.) Mire alapítja az előadó úr azt az állítását, hogy Orosz István az „Egy magyar szent ember” szerzője paranoiás.

Dr. Hantos Gyula ny. rk. tanár, előadó a felszólalásokra végszó jogán a következőkben válaszol:

„Bartók professzor úr Bálintról egyéni benyomásait közölte, én Bálint munkáit ismertettem s úgy hiszem, bőven idéztem. Árnyék nem a referátumból esik Bálintra, hanem saját munkáiból, az idézetekből. Bálint jóhiszemű vallásosságra törekvése kétségtelen, hibái nem szándékosak, de így az adott esetben még súlyosabban esnek latba. Érthető, hogy a közelmúltban kibukott a Szent István Akademiáról is. A professzor úr felszólalásának több része talán túlságosan tömören fogalmazott jelentésem félreértésén alapszik. Elegendő, ha utalok eredeti passzusaimra.

Zolnai professzor úr felszólalásáról örömmel állapítom meg, hogy valamivel tárgyilagosabb hangot ütött meg, mint egy évvel ezelőtti jelentése. Jelentéséből világosan kitűnik, hogy én nem a tárgyi néprajz, hanem a legkiválóbb pályázó mellett foglaltam állást, aki tárgyi néprajz mellett szellemi néprajzzal is foglalkozik. Zolnai professzor úr felszólalásából – két mondattal később – szintén kiderül a tudomány két fele közötti pártatlanságom. Hogy a néprajzi tanszék ügyében földrajzi szempontokat érvényesítettem, ezt a megállapítását a professzor út előttem ismeretlen forrásból merítette. A szellemi, közelebről

a vallásos néprajz egyik művelője, Bálint Sándor, nem irányzatánál, hanem színvonalánál és sajátos lelki alkatánál fogva maradt ki a jelölésből. A vallásos néprajzot félreérthetetlenül értékeltem jelentésében, s ha egy tudatlan és tehetségtelen művelőjét mellőztem, ez a komoly vallásos néprajznak egyenesen külön megbecsülése. Ha a katolikus vallásos néprajz igazán kiváló művelője, Vajkai Aurél pályázott volna, bizonyára jelölést kapott volna. Szendrey Ákost így is jelöltem, mindjárt Gunda után második helyen. Igaz, hogy ugyanakkor, amikor a vallásos néprajz iránt érzéketlenséggel vádoltatom, egyúttal Szendrey jelöléséért is felelősségre vonattam. – Nem tudom, mennyire lehet dicsérőnek nevezni Gundának azt a mindenesetre elnéző hangú kritikáját Kovácsról, amelyben, mint jelentésében kitértem rá, kimutatja pl., hogy Kovács nem értette meg azokat a német szerzőket, akiket idézett. – Egy évvel ezelőtt még Viskit hallottuk idézni annak bizonyosságául, hogy a szellemi néprajz mennyivel fontosabb, mint a tárgyi néprajz. Miután most Viski saját maga félreérthetetlenül ellenkező értelemben nyilatkozott, már csak tárgyi néprajzos ő is s másoktól vett idézeteket hallottunk. Prinz Gyulát természetesen nem mint geográfust, hanem mint az Országos Ösztöndíjtanács néprajzi szakreferensét szólaltattam meg. A felszólalás elején azt hallottuk – nem tudom hányadszor – hogy a néprajz kinőtt a geográfia gyámsága alól. Később azt hallottuk, hogy a tárgyi néprajz nem más mint földrajz. Nehéz itt eligazodni. – Hogy Gunda Béla mennyire nem múzeológus, mennyire nem négy fal közt dolgozik, azt úgy hiszem, jelentésében éppen eléggé bőven bemutattam. Ugyancsak tájékoztatott jelentésem abban a tekintetben is, hogy a valóban szélsőségesen tárgyi néprajzos Kovács Lászlót mennyire nem lehet, tárgyköre szűk, penetráns agrárius volta miatt sem Gundával együtt emlegetni. Kovács egész világát jelenti az, ami Gundánál egy széles horizont egyetlen kis eleme. A referátum mondatai értelmének semmiféle kiforgatása nem változtathat az ott elmondottak érvényén. – Bálintnál épp az az egyik baj, hogy csak törekszik – sikertelenül – a szintézisre. Talán ennek újabb bizonyítására jó felhozni, hogy egy évvel ezelőtt még Zolnai professzor úr szerint is „egyénsége inkább a szorgalmas gyűjtőé” volt s Ortutayt hallottuk idézni, hogy Bálint „kizárólag leíró néprajzi munkát nyújt és tartózkodik a magyarázattól, értelmezéstől.” A Nouvelle Revue de Hongrie-ban megjelent tanulmányai egyikét-másikát cím szerint is idéztem s megállapíthattam, hogy saját franciára fordítva megjelent dolgozatai címét sem tudja nyüzsgő helyesírási hibák nélkül lemásolni. Bálint önállósága, láttuk, Szeged-Alsóvárosra terjed ki. Az ország többi részéről másodkézből dolgozik. – Gundáról én természetesen szintén idézetekkel, részletes dokumentációval érveltem. Most szövegeket és véleményeket hallottunk róla, minden bizonyítóanyag nélkül. Gunda munkássága „szűkkörű” halljuk, holott láttuk, hogy a tárgyi néprajz egésze mellett szellemi néprajzi közlései is vannak. Bálint a szellemi néprajz egyetlen fejezete iránt mutat érdeklődést, a vallásos néprajz iránt. De ez a munkásság nem „szűkkörű”. Kik azok a magyar néprajzosok (így többes számban), akik megrótták Gundát

módszeréért? Kiderül, hogy a sokat sejtető általános beállítás és többszám mögött az egy Bátky Zsigmond van, aki az egész világgal való örökös zsembelesei, állandó távvitalközlései során egy alkalommal Gundával szemben is más állásponton volt. Jelentésemben világosan megírtam, s példákkal illusztráltam, hogy Gundától nemcsak adatokat, hanem szempontokat és szintéziseit is átvette a nemzetközi tudományosság. Azt hallottuk, hogy Gundának ez az előnye a témaköréből folyik. Eddig folyton azt kellett hallanunk, hogy milyen fontos a szellemi néprajz s most kiderül, hogy a külföld nem érdeklődik utána, a tárgyi néprajz témaköre ragadja meg őket. Hogy lehet az? – Tavaly még azt hallottuk, hogy a hazai népi termékek összevető irodalmához a külföldi népek folklortermelését is ismerni kell, megállapítandó, mi eredeti magyar termék, mi kívülről jött kölcsönzés stb. s dicsőírnusokat hallgathattunk végig Ortutay nagy nyelvtudásáról és sokoldalú külföldi tudományos kapcsolatairól. Most egyszerre arról értesülünk, Bálinttal kapcsolatban, hogy mindez lényegtelen dolog, a nyelvi tudatlanság, a külföldi kapcsolatok teljes hiánya nem csökkenti a kimagasló értéket. – Az én referátumom nem általános kijelentésekből állott, hanem bizonyítékok egymásutánja. Így az, hogy Gunda a magyar nép életteljes ábrázolója szintén az ő munkáiból, borsodi, ormánsági stb. életképeiből dolgozatai minden ismerője előtt világosan áll. ha a Gunda által idézett gazdag irodalom nem különösebb érdem, hanem tudományos alapkövetelmény, – különösebb érdem-e Bálintnál egy tudományos alapkövetelmény hiánya? Sajnos Zolnai professzor úr itt is túlságosan általánosságban, pontos megjelölés nélkül hivatkozik állítólag másodkézből vett idézetekre. – Bálint „Népünk ünnepei” című kötetéről úgy hittem eleget szólottam. Tévedtem. Hát idézem a munka 99. lapjáról, a „Karácsonyi ünnepkör”-ből a következő versikét:

„Oh te álmos Rebike,
Mit szunnyadsz a padkán,
Jobb volna, ha farodat
Riszálnád a rokkán.

Az anyád is ott halt meg
A száraz padkácskán,
Karidom, karidom,
Nagyot ütök a farodon!”

Bartók és Zolnai professzor urak szerint ez az igazi vallásos néprajz. Hát az ilyen vallásos (?) néprajz iránt valóban nem bírok elég érzékkel. Orosz István életrajzának „gyönyörű” részleteiből úgy hiszem eleget idéztem. Azt is láttuk, hogy a bevezetésben Bálint azonosítja magát Orosz felfogásával. Nem szeretek nem tudományos folyóiratokból citálni, de ezúttal kivételt tehetek, mert „AZ ORSZÁG ÚTJA” című közlönyről Zolnai professzor úr a néprajzi tanszék első tanácsi

tárgyalása során, a jegyzőkönyv tanúsága szerint, mint előkelőkonzervatív folyóiratról emlékezett meg. Ennek az előkelő konzervatív folyóiratnak az 1943 februári, VII. évf. 2. sz. 31. l.-ján ismertetés jelent meg Bálint szóbanforgó könyvéről. Az ismertetés Nagy Tibor, a „Jelenkor” munkatársa írta s a „Vigilia” hirdetése látható az ismertetés mellett. Elfogultságról, katolikus-ellenes tendenciáról tehát szó sem lehet. Ebből az ismertetésből idézem, az általánosabb részek elhagyásával a következőket:

„Tárgyi buzgalma azonban sokszor nagyon is erősebb, mint kriticismusa. A kriticismus fogyatékoságai miatt pedig legtöbb mondanivalója közömbös értékűvé és érdekűvé válik néptudomány és teológia számára egyaránt.”

Orosz: „Mint törekvő, sok esetben törtető kispolgár is szembestökően könnyen szektáriánussá váló különc-jelenség: paranoiás egyéniségével, a társadalmias érintkezési formáktól és nyelvkészségtől durván elütő modorosságával.” „A szeméremérzék szinte teljesen hiányzik belőle.” „csak karikirozza a tiszteletreméltó aszkézist és profanizálja a szent méltóságos fogalmát.

Kérdés tehát, milyen megokolással húzza rá Bálint erre az emberre a „szentember” jelzőt? Teológusok éppen az Orosz István-féle jelenségek ellenében szokták felállítani leggyakrabban a szentség igazi istenfüi eszméjét és emberi példáját.

Orosz István maga vallja be, hogy sokszor hívja ki maga ellen egyháza papjainak ellenszenvét.” „Adós marad tehát Bálint Sándor a felelettel is, hogy miért nevezi szentembernek ezt az ugyan csak nem a szentek életpéldáit követő sarlatánt?

Mert Orosz István éppen nem kegyelmi életet élő keresztény férfi, hanem egészen közönséges megszállott és sarlatán. Pogány értelemben is alacsonyrendű lelki jelenség, aki nagyon is távol áll az áhítatos lélek alázatától és fenségétől, a mélységes misztikumtól és a magasságos istenségtől. Teológusok számára ab ovo taszító plda. Hogy individuálpszichológusok törődjenek vele: ahhoz, szerencsére, nem eléggé hatékonyan iníciáló jelenség. Ha Bálint mégis így foglalkozott vele s parasztnak és szentembernek tartja Orosz Istvánt, ez csak arra vall, hogy mégsem értette meg eléggé tanulmánya „tárgyát”. Ha helyesen értette volna meg, más címet, más előszót és más magyarázó szöveget kaptunk volna könyvében.”

Hogy Bálint az elmegyógyászat professzorának alkalmas lenne-e, az most, úgy vélem, nem tartozik ide. Arra, hogy „egyetemünk” (értsd: a szegedi egyetem) első néprajzi magántanárát ki lehet-e hagyni a jelölésből, elvi alapon foglaltam állást jelentésemben a magántanári problémával és a szegedi hagyományokkal kapcsolatban. Zolnai professzor úr javaslatát sem tudom elfogadni. Bálint nem

jelölhető harmadik helyen sem, mert a Kar nem vállalhatja a felelősséget esetleges kinevezéséért. Itt minden kompromisszum erkölcsstelen volna, mert azt jelentené, hogy egy tehetségtelen és tudatlan embert is jelöléshez juttatunk, hogy azoknak is igazuk legyen, akik tehetségtelen és tudatlan embert pártolnak.

Roska professzor úr felszólalásából örömmel hallottam, hogy tiltakozik Bálint jelöltetése ellen. A Kovács Lászlóra vonatkozó passzust illetően sajnós kénytelen vagyok a jelentésben foglaltakra utalni, ahol bizony bennvan mindannak a cfolata, amit a professzor úr – vitán felül a legjobb akarattal, sőt talán éppen túlzott jószívűségből – Kovács mellett felhozott.

László Gyula dr. magántanári képviselő úr szükségesnek tartotta, hogy szinte ellenreferátumot rögtönözzön. Ennek a személyemre vonatkozó részével nem foglalkozom, a régészeti vonatkozásokban pedig elismerem a tanár úr illetékességét. Mindenesetre érdekes azonban már itt, hogy azokat a „legnagyobb felületességeket” amellyel László tanár úr szerint majdnem valamennyi magyar néprajzkutató a régészet adatait felhasználja, Gunda neve alatt, elsősorban vele kapcsolatban teszi szóvá. – Készséggel közlöm, hogy Bálint munkái csatolt jegyzékéből kiderül, miszerint javarészt nem szakfolyóiratokban, hanem főleg hitbuzgalmi lapokban vagy általános tudományészerűítő szemlékben jelentek meg dolgozatai. – Abban, hogy Gunda korai munkáiban is van már szintézisre törekvés, viszont kétségtelenül legújabb dolgai közt is vannak erősen analitikus, felvételező munkák, – a korai fejlődést s a ma is kiegyensúlyozott tudományos felépítettséget kell látnunk. Egy évvel ezelőtt, azzal kapcsolatban, hogy Róheimet egyetlen egy helyen időzi Gunda, már hallottuk Zolnai professzor úrtól, hogy Róheim százszázalékos zsidó s Kogutowicz előadói jelentése idéztetett, amely szerint Róheim: „A magyar szokásokat részben freudista s abszurd módon magyarázza: a magyar folklore szerinte tulajdonképpen szláv folklore, ami semmiesetre sem igaz.” Akkor ez idéztetett, hogy semmi esetre sem igaz a Róheim felfogása a szláv kapcsolatokról, mert Gunda egyszer idézte Róheimet. Most azt halljuk, hogy Róheimnek van talán igaza, amikor Gunda az ellenkezőjét mondotta. – Kovácsról valóban nem idéztem, hogy kik voltak külföldi tanárai. Nem pedig azért, mert ezt életrajzában, irataiban sehol meg nem említette. Talán igaza is volt, mert semmiféle nagy szellem hatását nem tudtam munkásságában felfedezni. Ahhoz, amit Kovács eddig felmutatott, semmiféle ilyen magyarázat nem szükséges. Az ő eddigi munkássága egyszerűen silány. László tanár úr azt rajzolta meg, hogy ő mit szeretne, hogy milyen legyen az ő jó barátja. Én azonban csak azt vehettem figyelembe, hogy milyen valóban. Ez jelentésben részletesen bennevan. Azt pl., hogy a tárgyakat nem környezetükből kiszakítva vizsgálja, hogy azokat a tájba, az életegységbe belehelyezi, sehol se láttam. Lüköről hosszas idézeteim során úgy vélem olyan egységes kép alakulhatott ki, hogy ehhez igazán nem szükséges semmit hozzátennem. Nem áll az, hogy Tálasi munkásságát nem méltányoltam. Sőt. Tehetségének szóló előleg a harmadik helyen való jelölés. De úgy látszik, Kovácsot és Tálasit illetően nem

fog ártani újabb adatok felsorolása. Kovács gépelt disszertációját is beterjesztette. Ez a külföldi ekeirodalom terjengős ismertetése, a világ legkiválóbb ekekutatói munkáinak szerénytelen és otrombán bárdolatlan bírálata. Az előszóban közli, hogy a forrásmunkákat nem fogja felsorolni külön. A munka folyamán meg egyes szerzők értekezéseinek megadását a forrásmunkák hátsó felsorolására ígéri. Ez a hanyag, nem rendszeres lepcsesség jellegzetes kereskedelmiiskolai örökség. Nem ura anyagának. Logikahiányára jellemző az alábbi két mondat: „Fejtegetéseihöz kizárólag saját maga által gyűjtött anyagot használt fel, úgy hogy anyaga forráskritikai szempontból kifogástalan. Néha ugyan kétes értékű forrásokból is merít, stb.” 21.l. „A hóstátiak temetkezése” című részleges kefelevonatot is ismertetem. Mint írja, kaptafa-dolgozatnak szánta. Bevallja, hogy leközölt adatokat újraközöl, hol a teljesség kedvéért, hol azért, mert régen jelent meg és nehezen hozzáférhető. A munka terjengős. A cseremiszt lélekhitet pl. a részletesen elemzi minden összefüggés nélkül. Láthatólag áttekintésre, szintézisre törekszik, de felülmúlja képességeit a feladat. Összevisszaság és a tárgytól való eltérés az eredmény. Nem ez az erdélyi feladat és nem ez a tudományos színvonal. Hiszen azt se tudja, hogyan kell idézni. Talán eddig leggyengébb dolgozatának részletei állanak itt előttünk. Kovács módszertani munkájában durva fölényeskedéssel nyilatkozik a magyar néprajzról s ugyanakkor fogalma sincs arról, hogy amit ő programmul felállít, azt mások már rég megvalósították, mint Gunda idézett bírálatából kitűnik. Vigyázzunk, a parlagiság nem magyarság, s nem érdek az, hogy egy egyetemi tanszéket olyan valaki kapjon meg, aki nem kultúrember. – Tálasi jóval többet ér Kovácsnál. De Szabó Kálmán, a kecskeméti múzeum igazgatója (Népünk és Nyelvünk, X. évf., 1937.231.sk.11.) szigorúan bírálja, tévedéseket olvas a fejére és hiányolja az önálló képanyagot. Elmondja, hogy elbeszélések alapján rekonstruál, nem maga lát. Nem vagyok a Zolnai professzor úr álláspontján, de vajjon egy Bölcsészettudományi Karra olyan kutató való-e, aki sub titulo „néprajz” oldalakon át tárgyalja a legrészletesebben az állatok kiherélésének módjait? – mindezek az adatok csak pótlások ahhoz, amit László tanár úr jelöltjeiről már jelentésemben elmondtam. – Ami az erdélyi szempontot illeti, világosan megmondtam jelentésemben a szükségességeket. Ha a messze kitekintő látást kifogásuljuk, úgy az erdélyiséget a mucsaisággal zavarjuk össze. A kolozsvári egyetem nemcsak kolozsvári, hanem egyetem is. Kovács László-színvonalú ember idehozatala elszomorító, sőt tragikus lenne. Vissza kell utasítanom, ha Gundára akart vonatkozni, azt, hogy nem tudjuk, hogy mi van a szomszéd faluban. Gundáról és Kovácsról is tessék figyelembe venni Viski nyilatkozatát s onnan is látható, hogy Gunda az ország legtöbb részét bejárta.

Várkonyi professzor úr első kérdésére jelentésemben bőségesen válaszoltam. Második kérdésére közölhetem, hogy Orosz István betegségének szakszerű elnevezését egy kiváló elmegyógyásztól tudom.

Habár jelentésemből ez kiviláglott, mégis egyszerűség kedvéért egészen népszerűen is megmondom, hogy a hét pályázó között van egy kiváló, európai színvonalú tudós: Gunda Béla, van három közepes kutató: Bartha, Szendrey és Tálasi és van egy egészen gyenge valaki: Kovács. Azonkívül van két mániákus. Egy református: Lükő és egy katolikus: Bálint. Felekezeti elfogulatlanságomat az is bizonyítja, hogy egyiket sem jelöltem.

Jelentéssel lényegében két álláspont szállt szembe: Zolnai professzor úr egyoldalú szellemi néprajzi irányzata és László tanár úr szélsőséges tárgyi néprajzi felfogása. Ez a két radikális álláspont úgyszólván megsemmisíti egymást, a két ellenkező oldalról való egyidejű támadás javaslatom erősödését jelenti, mert mutatja annak kiegyensúlyozott, minden irányban túlzásoktól mentes voltát. Álláspontom támogatásának kell felfognom azt is, hogy Zolnai professzor úr aequo loco első helyen szintén ajánlja Gunda jelölését s hogy László tanár úr kijelentette, hogy a Gundával szemben jelentésemben elhangzott dicséret javasrást örömmel írhatja alá és Gundát mindjárt pártfogoltjai után második helyen kívánja jelöltetni.

Csodálatos lehet, hogy Zolnai professzor úr felszólalásában oly igen buzgólkodott a mérsékelt tárgyi néprajzos Gunda ellen s viszont kitörő örömmel üdvözölte a szélsőségesen tárgyi néprajzos Kovács és Tálasi jelölését hozó felsólalást. Hogy lehet ez? De hogy lehet az, hogy a filozófia professzora szólal fel amellet a pályázó mellett, aki az együgyűségek kutatását tekinti programjának s a francia nyelv és irodalom professzora a fő védelmezője annak a színvonalnak, amelyre a legjellemzőbb, hogy Bálint pályázónk sem franciául, sem olaszul nem is ért. Hogy lehet mindez? Ortutay Gyula egy idővel ezelőtt kijelentette: „nem pályázik, de azért „titokban” ott lesz a pályázók között” és azt is mondotta, hogy „inkább egy „kos” kerüljön Kolozsvárra, mint Gunda”. Hát talán ez a kos-konceptció, a sértett hiúság van az elvakult Gunda-ellenesség mögött. Az ilyen motívumokat azonban nem tudom honorálni.

Végeredményben az igen tisztelt felszólalók sok mindent megcáfoltak, amit nem mondtam, – de semmit sem, amit mondtam. Jelentéssel, vagy annak bármely részletével szemben egyetlen számbavehető érv, bizonyíték nem hangzott el. Így azt nem csak javaslati részben, hanem minden betűjében teljes egészében fenntartom. Tisztelettel kérem a tekintetes Kart, méltóztassék elfogadni azt a javaslatot, amely, mint hallottuk Zolnai professzor úrtól, feltűnően egyezik Viski Károly szakvéleményével.”

Az elhangzott felszólalások után az Elnök elrendeli a titkos szavazást a bizottsági javaslat azon részére, hogy a néprajzi tanszékre első helyen dr. Gunda Béla jelöltessék.

A Kar a javaslatot titkos szavazással – a beadott 17 szavazatból, melyből egy üres volt – 9 igen szavazattal, 7 nem ellenében elfogadja.

Az Elnök elrendeli a titkos szavazást a bizottsági javaslat azon részére nézve, hogy a néprajzi tanszékre második helyen aequo loco dr. Bartha Károly és dr. Szendrey Ákos jelöltessék.

A Kar a javaslatot titkos szavazással – a beadott 17 szavazatból – 13 igen szavazattal, 4 nem ellenében elfogadja.

Az Elnök elrendeli a titkos szavazást a bizottsági javaslat azon részére nézve, hogy a néprajzi tanszékre harmadik helyen aequo loco dr. Tálasi István és dr. Kovács László jelöltessék.

A Kar a javaslatot titkos szavazással – a beadott 17 szavazatból – 13 igen szavazattal, 4 nem ellenében elfogadja.

Ezután Elnök megállapítja a Kar határozatát abban, hogy

a Kar javasolja a vallás- és közoktatásügyi Miniszter Úrnak a néprajzi tanszékre leendő kinevezésre első helyen dr. Gunda Bélát, második helyen aequo loco dr. Bartha Károlyt és dr. Szendrey Ákost, a harmadik helyen aequo loco dr. Tálasi Istvánt és dr. Kovács Lászlót.

A szavazás megtörténte után dr. Zolnai Béla ny.r. tanár különvéleményt jelent be aziránt, hogy az első helyen együttesen jelöllessenek dr. Gunda Béla és dr. Bálint Sándor.

Különvéleményt jelent be dr. Bartók György prodékán, ny.r. tanár aziránt, hogy az első helyen egyedül jelöltessék dr. Bálint Sándor.

Az Elnök figyelmezteti a kari tagokat, hogy aki más által bejelentett különvéleményhez csatlakozni akar, az az egyetemünkön mindig követett gyakorlat s más egyetemek szabályzatának analógiája szerint a különvéleményhez való csatlakozását jelentse be már az ülésen, mert különben a különvéleményt az elnök szabálytalannak kénytelen minősíteni.

Várkonyi Hildebrand és Bartók György ny.r. tanárok szerint a különvéleményhez való csatlakozásnak nem előfeltétele a csatlakozásnak az ülésen való bejelentése.

Elnök kijelenti, hogy figyelmeztetését a kari tagok iránti előzékenységből tette.

308 / 1942-43. bksz.

A jegyzőkönyvi kivonat hitelül:

a dékáni hivatal vezetője.

[pecsét, olvashatatlan aláírás]

Ozsváth Imola

A pedagógusok gyűjtőmunkájának helye a romániai magyar néprajzkutatás történetében

A népi kultúra gyűjtésének romantikus szemléletű programja

A népi kultúra iránti érdeklődés, a népköltészeti alkotások szervezett gyűjtése a nemzeti önismeret és önbecsülés szolgálatában bontakozott ki a 19. század közepén. Voigt Vilmos a magyar népköltészet felfedezésének és feltárásának korszakát „a felhívások korá”-nak nevezi, ugyanis egymást követik a gyűjtésre történő felszólítások (vö. Voigt V. 1998: 44). A népköltészet ügye nemcsak a 19. század költőit, íróit foglalkoztatta, a gyűjtőmozgalomban részt vett a kor értelmiségi rétege, köztük többen éppen a pedagógusi pályáról kerültek ki. Például Gyulai Pál ebben az időben (1858–1862) a kolozsvári református kollégium tanára volt, diákjait erdélyi népköltészeti alkotások gyűjtésére buzdította. Szabó Sámuel tanár a marosvásárhelyi református kollégium diákjait irányította népköltészeti gyűjtőmunkájukban (l. Olosz K. 2000: 237). Ő maga figyelemreméltó gyűjteményt küldött be a Kisfaludy Társaság felhívására,¹ mely meg is jelent a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* első kötetében (l. Arany J. – Gyulai P. 1872).² Kriza János az erdélyi értelmiséget, a papokat, tanárokat szólította fel a hagyomány gyűjtésére, közös munkájuk eredménye a *Vadrózsák* első kötete. Kriza János a *Vadrózsák* különböző helyein tizenkilenc

¹ A Kisfaludy Társaság hírlapokban közzétett felhívása „a népköltészet barátait” buzdítja gyűjtőmunkára. A *Magyar Népköltési Gyűjtemény* első kötetének szerkesztői (Arany László és Gyulai Pál) a kiadvány előszavában köszönetet mondanak a „fáradhatatlan gyűjtőknek”, tőlük tudjuk, hogy a felhívásra számos gyűjtemény érkezett. „Még van idő a gyűjtésre, de nem lesz soká” jelszóval további munkára buzdítják az olvasót. A közlés során megnevezik az illető népköltészeti alkotást beküldő személyt, a gyűjtés helyét (vö. Arany L. – Gyulai P. 1872: V–X).

² Szabó Sámuel és gyűjtői körének szétszórt hagyatékát Olosz Katalin gyűjtötte össze. Megszerkesztett, bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel ellátott 2009-es közzétételét illetően lásd: Szabó S. 2009.

gyűjtőtársának mondott név szerint köszönetet. Nyilvánvalóan többen voltak, a kutatás számukat mintegy harmincra gyarapította (l. Faragó J. 1979: 385). Olosz Katalin kutatása több Kriza-munkatárs kilétére fényt derített, ugyanis az önkéntes gyűjtőmozgalom résztvevői egy része ismeretlen maradt az utókor számára, mert a kor gyakorlatához igazodva többnyire a gyűjtőmunkát irányítók neve alatt jelentek meg a népköltészeti alkotások (l. Olosz K. 2000: 237–238). Olosz Katalin rekonstruálta Szabó Sámuel tanári munkásságát, megrajzolta tanítványa, Vass Tamás pályaképét, aki sepsiszentgyörgyi köztanítósa idején szorgalmasan gyűjtötte a székely népköltészeti alkotásokat. A forráskutatások arra is fényt derítettek, hogy Vass Tamás folklórgyűjtői munkásságát nem annyira Kriza-munkatársként, mint inkább önálló, független tevékenységként kell értelmeznünk (vö. Olosz K. 2000: 238–239).

Ipolyi Arnold a *Magyar Mythologia* kútfői közt számon tartott népköltészeti alkotások egybegyűjtésénél mintegy félszáz munkatárssal dolgozott együtt (Ipolyi A. 1854). A gyűjtők névsorát Hoppál Mihály közli, de a gyűjtőtársak kilétéről ezúttal sem tudunk meg sokkal többet (vö. Hoppál M. 1987: 39). Feltételezhetően több vidéki paptársa és tanító segíthette gyűjtésével a tudós plébános munkáját.

Voigt Vilmos a folklórkutatás második, a századfordulótól a világháborúig terjedő nagy szakaszának gyűjtői közt az ismert nevek (Benedek Elek, Orbán Balázs, Sebestyén Gyula, Kodály Zoltán, Bartók Béla, Vikár Béla, Seprődi János) mellett név szerint említi Ósz János, székely falusi tanító népmese gyűjtését (l. Voigt V. 1998: 47–48).

A tudomány képviselői felhívták a tanítótság figyelmét a nép körében fellelhető kulturális értékekre, a „menthetetlen pusztulással” fenyegetett ősi hagyományokra, melyeket a nemzeti összetartozás megőrzésének eszközeként határoztak meg. „Ezek összessége teszi a nemzetet nemzetté, tehát a magyart magyarrá: ezért nemzeti kötelességünk ősi kultúránk maradványait összegyűjteni” (Szendrey Zs. 1920: 1), hangzott el a Magyar Néprajzi Társaság első szegedi propagandagyűlésén 1920. október 9-én Szendrey Zsigmond előadásában a néphagyomány gyűjtésének romantikus szemléletű indoklása (vö. Kósa L. 2001: 37–70). Az említett propagandagyűlésen elhangzott neves néprajzosok (Viski Károly, Szendrey Zsigmond) előadásait, különnyomat formájában, a tanítótság számára a *Néptanítók Lapja* hozta nyilvánosságra (Viski K. 1920, Szendrey Zs. 1920). A néptanítók fórumának minősülő szakfolyóiratot olvasó falusi

értelmiség értesülhetett a népi kultúra elemeinek gyűjtésére irányuló felhívásról. Bár a néprajzi gyűjtőmunkát végző pedagógusok nem tesznek említést arról, hogy a népi kultúra elemeinek rögzítése kívülről jövő felhívásra, ösztönzésre történne, érdemes megvizsgálni, hogyan prezentálódik a hagyomány gyűjtésének kérdése a kor pedagógiai szakfolyóiratában, a *Néptanítók Lapjában* és egyéb kiadványokban.

Viski Károly a Magyar Néprajzi Társaság 1920-ban szervezett szegedi propagandagyűlésén tartott előadásában bemutatta a tanítóság számára a néprajzot mint tudományt, és hangsúlyozta a néprajzi gyűjtés fontosságát.³ Elégedetlenségének adott hangot, miszerint a magyarság még nem rendelkezik tudományos igénnyel megszerkesztett etnográfiai leírással, mellyel más népek már elismerésre tettek szert (vö. Viski K. 1920: 1–6). Az összefoglaló mű megírásának halogatását a gyűjtő munkatársak hiányában, az eddig rögzített anyag szegényességében látta, ugyanis a „sok nagybecsű részlet [...] elegendő munkatárs híján [...] omladozó útjelző” (Viski K. 1920: 7), a tudósok által gyűjtött anyagból még nem lehet megírni a magyarság néprajzát. Ehhez kérte a magyar tanítóság segítségét, ugyanis meglátása szerint kizárólag csak a nép körében élő értelmiségi van abban a helyzetben, hogy ezt a munkát elvégezheti, hiteles, megbízható anyagot gyűjthet: „Vagy lesz a magyar néprajznak minden faluban lelkes és pontos kutatója a magyar tanítók személyében, vagy örökölni hagyhatjuk az alapvetés, anyaggyűjtés gondját a XXI. vagy XXII. század tanítói karának. Mert akkor sem tudhatja más megcsinálni” (Viski K. 1920: 8). Viski Károly szerint erre a munkára a magyar tanítóság még nincs szakmailag kellőképpen felkészülve, ezért az eredményes munkát csakis a tudományos intézményekkel való közreműködésben látja. Érdeemes megjegyezni, hogy Viski Károly annak ellenére, hogy előadása elején a tudományosság ismérveit sorjázva az értelmezés fontosságáról értekezett, összehasonlító elemzések végzésére buzdított,⁴ a tanítóságra csupán a gyűjtőmunkát, a hagyományok rögzítését bízta volna, az értelmezést, a gyűjtött anyag rendszerezését és közlését a tudományos intézmények feladatának tekintette (vö. Viski K. 1920: 8). Szemléletében a néptanító, benne élve a hagyományban, ideális gyűjtői helyzetének köszönhetően,

³ Ugyanerről lásd még: Bellosics B. 1907/1992: 9–26, Bátky Zs. 1906/1992: 1–29.

⁴ Ezzel a gondolatával a szerző túlmutat kora pozitivista szemléletén (vö. Kósa L. 2001: 70–154).

közvetítő a nép és a tudomány között, ugyanakkor köztes szerepe folytán nélkülözhetetlen.

A továbbiakban, a vizsgált kérdés árnyaltabb megértése végett, hosszabban idézzük Viski Károly előadását: „A magyar néprajz teljes fölépítése is mindaddig pusztá óhajtás, míg a magyar tanítóság tudományos készültsége, érdeklődése, belátása s magyarságából fakadó elhatározása ki nem mondja, hogy megépíti; míg ki nem dolgozza, vagy dolgoztatja a kutatás módját, nem alkot központot, vagy helyesebben meg nem bíz már meglévő intézményt (pl. a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályát) a munka irányításával, az adatok földolgozásával és közreadásával. A néppel együtt kell élnie annak, aki minden vonatkozásában, keresztül-kasul megismerésére törekszik; ilyen helyzetben pedig csak a tanítóság van” (Viski K. 1920: 8).

Említésre méltó, hogy Viski Károly a néprajzi gyűjtést ingyen várta el a néptanítótól. Meglátása szerint belülről fakadó nemzeti érzelmnek kell motiválnia ezt a munkát, a nemzetért érzett felelősség, tenni akarás lehet a néphagyományok gyűjtésének mozgatórugója. Az előadó ismerte a tanítóság szűkös anyagi helyzetét, és gyűjtésre buzdító felszólalásában állásfoglalásra készítette a falusi értelmiséget: „Vagy csináljuk – nem egy pár bocskorért és egy véka lisztért – hanem ingyen, becsületből, mert magyarok vagyunk, vagy bevalljuk, hogy nincs hozzá erkölcsi erőnk. [...] Hivatkozva éhségünkre és rongyosságunkra, s e fedezékben halkán megvonulva” nem maradhat tétlenül a magyar tanítóság, hanem szolgálnia kell nemzetét és a tudományt – zárta le a cselekvésre késztetésről szóló retorikus, többes szám első személyű beszédét Viski Károly (Viski K. 1920: 8), aki Herrmann Antal tanítványaként 1941-től a budapesti tudományegyetem néprajz tanszékének tanára lett (l. Kósa L. 1987: 7).

Ahogy Herrmann Antalnak a kolozsvári egyetemen (még a néprajz tanszék megalakulása előtt) tartott előadásai felkeltették az egyetemi hallgatók érdeklődését a néprajz iránt, akként Szendrey Zsigmond is, a valamikori tanítvány, a Magyar Néprajzi Társaság szegedi gyűlésén a tanítóság körében keresett munkatársakat a néprajzi gyűjtéshez. Vészharangot kongatott, felhívta a tanítóság figyelmét, hogy az idegen hatások, a fokozatosan fejlődő művelődés „mérhetetlen pusztulással fenyegetik nemzeti múltunk megbecsülhetetlen (sic!) emlékeit” (Szendrey Zs. 1920: 1). Az előadó szemléletében „az ősi kultúra maradványainak” összegyűjtése nemzeti és politikai kötelesség. Nemzeti, mert a néphagyomány a nemzeti

összetartozás megerősítésének eszköze, politikai, mert leginkább a nemzeti önállóság megerősítése érdekében kifejtett tudományos tevékenység-lehet kivívni a külföld elismerését (vö. Szendrey Zs. 1920: 1).⁵

Szendrey Zsigmond az addigi néprajzi gyűjtések hiányosságaira utalva kérte a magyar tanítóság segítségét. Viski Károlyhoz hasonlóan hangsúlyozta a néptanítók egyedi előnyös gyűjtői helyzetét, mely lehetőséget adna a gyűjtés eddigi módszerének megváltoztatására. Meglátása szerint a falusi értelmiség résztvevő megfigyelőként természetes közegében látja működni a népi kultúrát, nem szükséges mesterséges alkalmakat, helyzeteket teremtenie a kikérdezéshez, így hitelesebb anyagot tud rögzíteni, mint az idegenből érkező kutató.⁶ Sőt, arra kérte a tanítóságot, (szóval és írásban) győzze meg a népi kultúra iránt fogékony ismerőseit, hogy lakóhelyükön gyűjtsék össze a néphagyományokat.⁷ Pozitív példaként említette a finneket, ahol a néphagyományok gyűjtésében nagy szerepe volt a falusi értelmiségnek. „... mert igazán sikerrel csak az gyűjthet, akit a nép még maga közé valónak tart (tanulók) vagy aki vele állandóan, naponta érintkezik (tanító, pap, jegyző, orvos, tanult gazda), [...] akiknek személye, jelenléte sohasem szokatlan előtte. Az ilyen előtt nem jut eszébe, hogy ő valahogy másképp ejti ki a hangokat...” (Szendrey Zs. 1920: 6). A tanítókat gyűjtő munkájukban segítve pontos módszertani útmutatót közölt, melyben részletesen tárgyalta a lehetséges kutatási területeket, megjelölte az ideális terepet, ismertette a gyűjtés munkaeszközait (Szendrey Zs. 1920: 4–12).

Szendrey Zsigmond felhívta a tanítóság figyelmét a tanulók foglalkoztatására, módszertani útmutatásokat közölt a diákgyűjtések vezetői számára. Pozitív példaként említette az egyik tanítót, akinek „egész gyűjteményét csupa középiskolai tanulók hordták össze”, illetve saját magát, aki 1912–1918 között a nagyszalontai állami főgimnázium tanulóinak

⁵ A herderi jóslat nemzedékeket készítetett a magyar kultúra életképességének bizonyítására (vö. Kósa L. 2001: 38), innen származhat a korszak írásaiban többször hangot kapó külföldnek való megfelelési kényszer (vö. Szendrey Zs. 1920: 1, Viski K. 1920: 6).

⁶ Ugyanerről lásd még Bellosics B. 1907/1992: 20.

⁷ Bátty Zsigmond véleménye hasonló: mindenki részt vehet a népi kultúra értékeinek megmentésében, aki érdeklődik a népeleti jelenségek iránt. A kutató úgy gondolja, hogy a gyűjtőmunkához nem szükséges semmiféle előtanulmány. Ugyanakkor a szerző megjegyzi, hogy erre a munkára elsősorban hivatásuknál fogva a tanítók és a papok vannak predesztinálva (l. Bátty Zs. 1906/1992: 22).

folklórgyűjtéseit vezette (l. Szendrey Zs. 1920: 12). Ezúttal saját szakkör-vezetői tapasztalatait osztotta meg a hallgatósággal. Őmaga a Folklore Fellows magyar osztálya⁸ által ajánlott gyűjtési módszert próbálta ki, és ezt egészítette ki néhány általa hasznosnak vélt megjegyzéssel. Saját tapasztalatai alapján azt tanácsolta a magyar tanítóságnak, hogy ne hagyják ki a kutatásból a leányiskolákat és a tanítóképzőket, mivel a kultúra bizonyos elemeit nagyobb sikerrel gyűjthetik a lánytanítványok (Szendrey Zs. 1920: 15–16).

Annak szemléltetésére, hogy mennyire körültekintő és részletes téma-jegyzéket ajánlott Szendrey Zsigmond a néphagyományok gyűjtésében érdekelt tanítóság figyelmébe, csupán a női gyűjtők számára ajánlott témákat idézzük: „A tanítónőkre vár tehát nagyrészt összegyűjteni és összegyűjtetni mindazt, ami a születésre, gyerekápolásra, szerelmi jóslatokra, varázslatokra és bájitalokra, a fiatal házások megrontására s jövődjük irányítására, az élelmezésre, ruházatra, a gazdasszony és szolgáló babonakörére, kertgazdaságra, hazajáró lelkekre, és kísértetekre, boszorkányokra, javasasszonyokra, bábákra, rostaforgatásra, kártyavetésre, dobon, szitán, s rostán végzett varázslatokra, a baromfiakra, Boldogasszonyra, Szépasszonyra, Kedd asszonyára stb. vonatkozik. Tőlük s általuk tudhatjuk meg a szövés, fonás, varrás és varrodák babonáit, sőt az oly értékes halotti siratókat, ráolvasásokat, gyógyító és rontó mondókat is” (Szendrey Zs. 1920: 15).

Egy másik – szintén a század elején megjelent – útmutató szerzője Bellosics Bálint, aki maga is vidéken tanító tudós pedagógus volt (Bellosics B. 1907/1992). Szendrey Zsigmondhoz hasonlóan Bellosics Bálint is

⁸ A Folklore Fellows folklórkutatók szövetsége 1907-ben alakult meg Helsinkiben. A szövetség célja, hogy a kutatók számára az egyes országok népköltési, népszokás- és néphitanyagát hozzáférhetővé tegye. A Folklore Fellows magyar osztálya 1911-ben alakult meg, mely nagyszabású tervet és útmutatót dolgozott ki a magyar folklór anyagának összegyűjtésére. A Magyar Néprajzi Társasággal közösen vándorgyűléseket szerveztek, és megnyerték céljaiknak a különböző középfokú és felsőfokú intézetek vezetőit, akik a diákságot lelkesítették, pályadíjakat tűztek ki a legsikeresebb gyűjtések jutalmazására (l. Kovács Á. 1979: 188–189). A Folklore Fellows országos vándorgyűlésének hatására tanárok irányításával diákok csoportjai láttak neki a néprajzi gyűjtésnek. Munkájuk eredménye a Néprajzi Múzeum Etnológiai Adattárában található. A legsikeresebb gyűjtések nyomtatott formában is megjelentek, például a Szendrey Zsigmond által irányított nagyszalontai diákok gyűjtése a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* utolsó köteteként *Nagyszalontai gyűjtés* címmel jelent meg 1924-ben (l. Szendrey Zs. szerk. 1924).

Herrmann Antal tanítványa volt, csakhogy ő Budán (1883), az I. kerületi Állami Tanítóképző Intézetben. A tanár–tanítvány kapcsolat barátságga érett, levelezést is folytattak néprajzi gyűjtésekkel kapcsolatos témákról. Bellosics Bálint 1892-től, a bajai állami tanítóképző segédtanáraként, gyűjtőmunkára ösztönözte diákjait is. Meggyőződése volt, hogy a népi kultúra megismerése és megörökítése a néptanítók feladata. Nagyobb tanulmányai megírásánál tanítványai gyűjtését is alapul vette. Tudós tanári pályájának korai halála vetett véget. Gyűjtéseinek egy része kiadatlan (a Néprajzi Múzeum Etnológiai Adattárában találhatóak), vidéki hetilapokban közölt írásait sem vette még számba a tudománytörténet (vö. Szilágyi M. 1992: 35–41). Szilágyi Miklós, Bellosics Bálint gyűjtési útmutatójának méltatója, a 20. század végi tudományos paradigmák, illetve a szakmai elitizmus perspektívájából „indokolatlanul optimistának, már-már naivnak” minősíti a szerző abbéli reményét, hogy munkája, az útmutató ismeretében a tanító, a pap, a jegyző példát mutathat a múzeumot gazdagító néprajzi tárgyak gyűjtése terén. Szilágyi Miklós az *Útmutatót* túlságosan vázlatosnak, elnagyoltnak minősíti, ugyanakkor a kor viszonyaihoz mérten elismerően szól róla, tudománytörténeti jelentőségét abban látja, hogy a szerző logikusan végigvezette a század első évtizedének múzeumszervezőit foglalkoztató elméleti és módszertani törekvéseket (l. Szilágyi M. 1992: 42–44).

Szilágyi Miklós megállapítja, hogy Bellosics Bálint néprajzi tárgygyűjtést szorgalmazó érvelése abban különbözik a „társadalom lelkiismeretére apelláló kortársaitól”, hogy a hagyomány és újítás „élet-halál harcát” az egyetemes művelődés elkerülhetetlen útjaként értelmezte (Szilágyi M. 1992: 45). Az életmű méltatója azonban nem tesz említést Bellosics Bálint egy másik figyelemre méltó gondolatáról, amely a falusi értelmiség és hagyomány ellentmondásos viszonyát értelmezi. Bellosics meglátása szerint a hagyomány gyűjtésének, rögzítésének sürgető feladata a múzeumok szakavatott kutatói mellett a vidéki értelmiség feladata, „akik hivatásuknál fogva a népéletnek mindenkor ismerői, akik a nép körében élnek, s ezért gyűjtői munkához a legtöbb alkalmuk van” (Bellosics B. 1992: 20). Ugyanakkor azt is látta, hogy éppen a nép körében élő értelmiség kultúraterjesztő, felvilágosító munkájának eredménye a hagyományos népi kultúra háttérbe szorulása. „Ezt a transzformáló munkát a kultúra velük és általuk végzi. A lelkipásztor a vallás-erkölcs, a tanító az ismeretek, az orvos az egészségügy, a gazda a modern gazdálkodás jelszavaival vívja a primitívebb népelet sáncai közt a babonát, a kuruzslást, a faekékkel szántó

földműveskedést stb. De az új művelődés, amelynek ők olyan kiváló jelentőségű pionerjei, viszont megkívánja tőlük, sőt kötelességükké teszi, hogy az éppen támadásukra szertezüllő egyszerűbb kultúra adalékait segítsék megőrizni” – írja Bellosics Bálint *Útmutató a néprajzi tárgyak gyűjtésére* című tájékoztató munkájában (Bellosics B. 1992: 21).

Az 1930-as években az erdélyi értelmiség nemzeti felelősségérzete a falu, a parasztság felé fordulásban nyilvánult meg: a magyar nyelv, a költészet, a zene, a művészet gyökereit keresték. Az értelmiségi fiatalság életcélja a nép vezetése, másrészt a nép megismerése érdekében vállalt tudományos munka volt (vö. Venczel J. 1980: 61–64). Ez képezte az eszmei hátterét a bukaresti Dimitrie Gusti vezette szociológiai iskola nyomán Erdélyben is elinduló, Venczel József nevével fémjelzett falumunkának.

A Kolozsváron megjelenő *Erdélyi Iskola* (katolikus nevelésügyi folyóirat) szerkesztősége közleményt tett közzé *A magyar néphagyományok megmentése a tanítók feladata* címmel (n. n. 1933/34a). Az 1933/34-es évfolyamban megjelenő írás szerzője messianisztikus szerepet szánt az erdélyi tanítóknak. Belátta, hogy az életformaváltást, a civilizációs eszközök térhódítását nem lehet megakadályozni, az elkezdődött folyamat visszafordíthatatlan, ezért a még fellelhető hagyományos értékek megmentésének feladatával a falusi tanítókat bízta meg: „összeszedve mindazt, ami szép és értékes, otthont teremtenének ezeknek a különben menthetetlenül elpusztuló kincseknek. [...] Tanítóink és tanítónőink valósággal apostoli munkát végeznének magyar fajunk és népünk érdekében ezen a téren” (n. n. 1933/34a: 144). Ugyancsak az *Erdélyi Iskola* szerkesztősége *A tanító a magyar néprajzért* című cikkében pozitív példát mutatott fel a tanítók néprajzi hagyományörző-, megmentő munkáját illetően: „Ez a tanítómeszter egyszerűen lehetővé tette [...] hogy néprajzunk veszendő kincsei ne törlődjenek le nyomtalanul a föld színéről” (n. n. 1933/34b: 265).

A néprajzi gyűjtést szorgalmazó pályázati felhívások és azok ösztönzésére született gyűjtemények (diákok és pedagógusok gyűjtése) anyagának vizsgálata még várat magára. Ezeknek ugyanis csak egy része jelent meg nyomtatásban. Ilyen például az *Adatok téli néphagyományaink ismeretéhez* címmel 1939-ben megjelent hetven néprajzi gyűjtő munkáját tartalmazó kötet. A szerkesztők (Makkai Endre és Nagy Ödön lelkész) a kiadvány előszavában a gyűjtés romantikus szemléletét meghaladva írták: az ősi gyökerű műveltség bomladozóban van, mivel éltető talaja meggyengült; a kialakulóban lévő „új műveltség már kevésbé viseli magán a magyar

szellem sajátos jellemvonásait, amelyek e műveltség legnagyobb értéket adták” (Makkai E. – Nagy Ö. 1939: 3). Ennek függvényében vált a még meglévő hagyományok gyűjtése, rendszerezése szükségsszerűvé. Örömmel tudósítottak, hogy a „vészharangkongatás ellenére” még él a hagyomány. A szerkesztők szerint a közölt adatok erénye, hogy tervszerű, egyidőben végzett, ugyanazon tárgykört felölelő nagyobb területen végrehajtott gyűjtés eredménye. A gyűjtésben tanítók (a hetven gyűjtőből tizenkilenc), diákok, teológiai hallgatók, lelkészek, tanultabb falusi gazdák vettek részt (l. Makkai E. – Nagy Ö. 1939: 3–4).

Reformtörekvés a tanítóképzésben: a néprajzi szemléletű oktatás

Kérdésként fogalmazódik meg a továbbiakban, hogy a tanítóság mennyiben tudott megfelelni a tudomány szakemberei által javasolt feladatoknak, felkészültsége mennyire felelt meg az elvárásoknak, mennyire tudott a népi kultúra avatott gyűjtőjévé válni? Az elvárások növekedése szükség-szerűen megkövetelte a felkészítés terén eszközölt változtatásokat.

Bálint Sándor a tanítóképzés reformját a néprajzi szemléletű oktatás bevezetésében látta (vö. Bálint S. 1937: 107–114). Meglátása szerint az iskolának fel kell vállalnia a népi kultúra áthagyományozását, ezért a leendő néptanító számára biztosítani kell a megfelelő felkészítést, mely kizárólag a tanítóképzés megreformálásával érhető el. A tanítónak ismernie kell tanítványai környezetét, a nép világnézetét, hagyományos szokásait, életmódját, a nép világát, így elengedhetetlen a népi kultúra oktatása a tanítóképzőkben. Helyi tanmenet kidolgozását ajánlotta, és a néprajz külön tantárgyként való tanítása helyett az egyes tantárgyak néprajzi szellemben történő oktatását javasolta (Bálint S. 1934, 1937: 107–109).

A reform értelmében a tanítóképzők diákjait, a jövőendő néptanítókat be kell vonni a néprajzi gyűjtésbe, házi feladatként rájuk lehet bízni szülőfalujuk folklóranyagának rögzítését. Ugyanígy követelményként fogalmazta meg a tanítók számára a falusi múzeumok létrehozását, amelyeknek elsősorban oktató-, és nem utolsósorban identitásmegerősítő, valamint önreprezentációs funkciót tulajdonított (Bálint S. 1937: 110–111).

A szerző tanulmányában minden tanítóképzős tantárgy esetében ötletet adott a néprajzi szemlélet meghonosítására. A tanítóképzők új

személetű oktatásának távlati céljait is megfogalmazta: „A tanítóképzés a népnevelést szolgálja, [...] népkultúránk pusztuló értékeit a nemzet jövőjébe a tanítónak kell átmentenie” (Bálint S. 1937: 108). Ennek értelmében a néptanító feladata a népi kultúra gyűjtése, rögzítése, átörökítése, megmentése.

A vidéki értelmiségiek gyűjtőmunkájának helye a romániai magyar néprajzkutatás történetében

Hogyan járul(t) hozzá a vidéki értelmiség, a tanítóság gyűjtőmunkája a néprajztudomány eredményeihez? Hogyan viszonyul(t) a tudományt képviselő szakmai elit a vidéki értelmiség néprajzi munkásságához, milyen helyet foglaltak, illetve foglalnak el ezek a munkák a néprajztudomány történetében? A továbbiakban a fenti kérdések megválaszolására rövid tudomány- és kutatástörténeti áttekintés következik.

Kósa László *A magyar néprajz tudománytörténete* című nagy átfogó munkája elsősorban tudománytörténet,⁹ nem kutatástörténet, így nem tekinti feladatának a néprajzot nem szakemberként művelő vidéki értelmiség néprajzi munkásságának ismertetését (Kósa L. 2001).

A romániai magyar folklórkutatás történetét illetően több, kisebb-nagyobb periódust áttekintő tudomány- és kutatástörténeti munka született (Balassa I. 1989, Bíró A. Z. 2005, Faragó J. 1966, 1994, Keszeg V. 1995, 2002, Kósa L. 1984, Kós K. 1980, 1991, Kovács Á. 1975, Vámszer G. 1976a, 1976b). Ezek többsége figyelmet szentel, adott esetben éppen felhívja a tudományosság figyelmét a vidéki műhelyek, önkéntes gyűjtők, kollégiumi szakkörök néprajzi gyűjtéseire (l. Faragó J. 1980, Kós K. 1980, 1991, Vámszer G. 1976a).

Balassa Iván *A határainkon túli magyarok néprajza* című átfogó munkájában az egyes tájegységek néprajzi jellegzetességeinek bemutatását, a szakképzett néprajzkutatók tanulmányai mellett, a vidéki értelmiség néprajzi gyűjtéseinek publikált eredményeire alapozta (l. Balassa I. 1989).

⁹ Elsősorban azoknak az eszméknek, gondolatoknak, elméleteknek a történetét tekinti át, amelyek a néprajztudományt létrehozták, érdeklődését, szemléletét mozgatták, tárgyát és módszerét alakították (vö. Kósa 2001: 11).

A továbbiakban először az általa hivatkozott vidéki értelmiség, önkéntes gyűjtők néprajzos tevékenységét ismertetjük.¹⁰

Miután a kolozsvári egyetemen megszűnt a néprajz szakos képzés (1919), a romániai magyar néprajzkutatás utánpótlása hosszú ideig¹¹ többnyire vidéken dolgozó önkéntesekből került ki. Falvak, vidéki városok értelmiségi rétege – magyar, történelem, rajz, földrajz, biológia szakos tanárai – önképzéssel, illetve a képzett néprajzosokkal folytatott levelezés, konzultáció során képezték magukat, így láttak hozzá a közvetlen környezetük néprajzi értékeinek rögzítéséhez (vö. Keszeg V. 1995: 100). A Trianon után kisebbségbe kerülő magyar értelmiség néprajzi érdeklődésében – a néphagyomány féltő ápolásában, rögzítésében – a védekező, az integritást megtartó szándék érvényesült (l. Kovács Á. 1975: 31). A vidéki értelmiség „önkéntes munkája nélkül elképzelhetetlen volna teljes képet alkotnunk a romániai magyar néprajzi munkáról és annak eredményeiről” – írja Kós Károly *Eredmények és feladatok a romániai magyar néprajzkutatásban* című munkájában (Kós K. 1980: 7–8).

Ezen vidéki értelmiség körébe tartozott például a szepességi származású Haáz Ferenc Rezső (1883–1958), aki a székelyudvarhelyi Református Kollégium rajztanáraként szabadidejében a környező falvakat járta, a népművészet iránt érdeklődve a falusi gazdaság tárgyait lerajzolta, megörökítette, tanítványai segítségével jelentős népi tárgykészletet gyűjtött, amelyből a kollégium egy üres osztálytermében múzeumot rendezett be (l. Vámszer G. 1976: 41). Később ez a tárgykészlet képezte a Haáz Ferenc Rezsőről elnevezett székelyudvarhelyi múzeum alapgyűjteményét. A tárgyi néprajz körébe tartozó írásai révén (l. Haáz F. 1929, 1931, 1932, 1939, 1942a, 1942b, Haáz F. – Siklódi P. 1932) helyet kapott a romániai magyar néprajzkutatás történetében (vö. Balassa I. 1989: 203, Keszeg V. 2002: 155).

Vámszer Géza (1896–1976) tanárként, Haáz Ferenc Rezső példáját követve indult el felfedezni a székely falvak népművészeti értékeit, és vált idővel a néprajztudomány neves kutatójává (vö. Balassa I. 1989: 83, 220, Kós K. 1991: 39–40). Ő maga írja: „Ha eddig mint festő néztem a szép

¹⁰ Az egyes szerzők biográfiai adatait a *Romániai Magyar Irodalmi Lexikon* alapján közöljük (l. Balogh E. főszerk. 1981, 1991, Dávid Gy. főszerk. 1994, 2002).

¹¹ Legközelebb 1940–1944 között volt néprajzkutatás a kolozsvári egyetemen, majd hosszú szünet után csak 1990 után indult újra a szakképzés.

tájakat, ettől kezdve a székely népelet rajongója és néprajzának kutatója szemével kerestem a rajzban megörökítésre érdemes tárgyakat” (Vámszer G. 1976a: 41). Vámszer Géza Haáz Ferenc Rezső múzeumalapításától lelkesítve néhány társával létrehozta a Csíki Múzeumot, s az akkor induló *Erdélyi Fiatalok* folyóirat munkatársai mellé maga is beállt az önkéntes falukutatók sorába (vö. Kós K. 1991: 39, Vámszer G. 1976a: 42). 1931-ben négy fiatal tanár és tizenhárom tanuló részvételével egyhetes falutanulmányi utat szervezett az alsíki településekre. Kutatási beszámolójában említést tett a helybeli tanító szerepéről, aki ismertette a falujáró fiatalokkal a település néprajzi sajátosságait, népművészetét, népszokásait (l. Vámszer G. 1976a: 44).¹²

Domokos Pál Péter (1901–1992) kántortanítói oklevéllel tért vissza szülőföldjére, hogy népe kulturális felemelkedését szolgálja. Csikkarcfalván, majd a Zsil völgyi Vulkánban volt kántortanító. Budapesti tanulmányai után a csíkszeredai tanítóképzőben kapott segédtanítói állást. A kisebbségi kultúra szolgálatában álló értelmiségi szájka volt a hatalom szemében, állásából többször eltávolították. Tanítóként indult el moldvai gyűjtőújtjára, és ott szerzett tudásából írta meg *A moldvai magyarság* című munkáját, mely mai napig a csángó kutatás kiindulópontjával szolgál (Domokos P. 1931). A csángók legendás vándorapostolaként (l. Domokos P. szerk. 1979), többször újranyomatott nagy munkája révén (Domokos P. 1934, 1941, 1942, 1987, 2001) került be a romániai magyar néprajzkutatás történetébe (vö. Balassa I. 1989: 186, 220, 241, Keszeg V. 2002: 152–153).

Kallós Zoltán (sz. 1926) neve nemcsak a néprajztudomány körében ismeretes. Gyimesben mindmáig „a tanító”-ként tartják számon. Kolozsvárt szerzett tanítói oklevelet, és tanítóként került ki a kalotaszegi Magyarvistára (1946–1950) és a moldvai Lészpedre (1956–1957). A kolozvári Zeneművészeti Főiskola látogatását követően (1955) tanítóként került ki Gyimesbe. A hatóságok zaklatása ellenére néprajzi gyűjtéseit hatalmas munkabírással végezte. A Szabó T. Attila bevezető tanulmányával közreadott *Balladák könyve* című gyűjteményes kötete három hazai kiadást ért meg (Kallós Z. 1970, 1971, 1973). A tanítóként induló Kallós Zoltán munkásságával (pl. Kallós Z. 1958a, 1958b, 1960a, 1960, 1966) beírta

¹² Itt jegyezzük meg, hogy ez a híradás a nem közismert publikációkkal a köztudatba bekerülő tanítók munkásságára hívta fel a figyelmet. Lásd még: Vámszer G. 1976b.

magát a romániai magyar néprajzkutatás történetébe (l. Balassa I. 1989: 186, 241, Keszeg V. 1995: 104, 107, 2002: 157).

Ráduly János (sz. 1937) neve sem kevésbé ismert. A kibédi magyartanár életét a Kis-Küküllő menti népköltészeti alkotások gyűjtésének szentelte. Sorra jelennek meg gyűjteményes kötetei, melyek ismertetése meghaladná jelen dolgozat kereteit (l. Ráduly J. 1975b, 1978b, 1979, 1980c, 1987, 1990, 1995). Rendszeresen közölt népköltészeti tárgyú tanulmányokat a *Népismereti Dolgozatokban* (pl. Ráduly J. 1978a, 1980b, 1981, 1983), a *Művelődésben* (pl. Ráduly J. 1973, 1974, 1975a, 1985), a *Nyelv és Irodalomtudományi Közleményekben* (pl. Ráduly J. 1970, 1980a, 1994b), a *Néprajzi Látóhatárban* (pl. Ráduly J. 1992, 1993b, 1994c), az *Ethnographiában* (l. Faragó J. – Ráduly J. 1969, Ráduly J. – Faragó J. 1990), illetve a *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyveiben* (Ráduly J. 1993a, 1994a). Munkásságára a romániai magyar néprajzkutatás történetét vizsgáló munkákban hivatkoznak (l. Balassa I. 1989: 147, Keszeg V. 1995: 103–105, 2002: 165).

A továbbiakban röviden azon középiskolai tanárok néprajzi munkásságáról szólunk, akik diákjaikat is a néprajzi gyűjtés szolgálatába állították, és munkájuk eredményeként egy-egy tájegység folklóranyagának gyűjteményét kötet formájában a tudományos vizsgálatok szolgálatába állították.

Konsza Samu (1887–1971) a sepsiszentgyörgyi Székely Mikó Kollégium magyartanára volt (1925–1948), nyugdíjas tanárként az iskola könyvtárban teljesített szolgálatot. 1927-től diákjait a népi kultúra szolgálatába állítva egész Háromszékre kiterjedő gyűjtőmozgalmat szervezett. 1954-ben került a kollégium tanári karába Albert Ernő (sz. 1932) magyartanár, aki népköltészeti kutatásaival bekapcsolódott a már hagyományossá vált kollégiumi gyűjtőmozgalomba. A gyűjtőmunka eredményét Faragó József bevezető szaktanulmányával és Szenik Ilona dallamlejegyzéseivel Konsza Samu jelentette meg *Háromszéki magyar népköltészet* címmel (Konsza S. 1957). Két évtized múlva Albert Ernő *Háromszéki népballadák* címmel újabb gyűjteményt állított össze (Albert E. szerk. 1973). A kötet elé Faragó József írt szaktanulmányt. A két kimagasló tanáregyéniség és diákjainak gazdag gyűjteménye méltán került be a tudománytörténetbe (l. Balassa I. 1989: 146–147, 219, Keszeg V. 1995: 103–106).

Major Miklós (1933–2010), a szilágynagyfalusi általános iskola földrajztanáraként, diákjait önálló kutatásra ösztönözve, adatgyűjtő földrajzkört alapított. Szilágynagyfalusi és krasznai néprajzi gyűjtéseit

a *Művelődésben* (l. Major M. 1977, 1978a, 1978b), a *Népismereti Dolgozatokban* (l. Major M. 1978c), a *Nyelv és Irodalomtudományi Közleményekben* (l. Major M. 1995), a *Néprajzi Látóhatárban* (l. Major M. 1993b, 1998), illetve a *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyveiben* (l. Major M. 1993a, 1994, 1996, 1999, 2001) közölte, ezzel gazdagítva a néprajzi kutatás területén eléggé mellőzött Szilágyság néprajzi, népismereti szakirodalmát (vö. Balassa I. 1989: 42, Keszeg V. 2002: 160–161).

Balázs Márton (1867–1948) Kézdivásárhelyen volt polgári iskolai tanító a 20. század első felében. Háromszéki településeken népszokásokat, hiedelmeket, népköltészeti alkotásokat gyűjtött. Gyűjteményét *Adatok Háromszék vármegye néprajzához* címmel jelentette meg 1942-ben (Balázs M. 1942, l. Balassa I. 1989: 219). Háromszéki tanítók és diákok segítségével több ezer darabból álló tárgyi néprajzi gyűjteményt hozott létre, melyet a sepsiszentgyörgyi és kézdivásárhelyi múzeumok számára adományozott. Malonyay Dezső átfogó munkájának, *A magyar nép művészetének* (Malonyay D. 1907–1922) munkatársaként a háromszéki népviseletről és népszokásokról szóló rész szerzőjeként tartják számon (l. Malonyay D. 1909).

Többen vannak még a fentiekhez hasonló munkássággal rendelkező, diákokat néprajzi gyűjtőmunkára ösztönző középiskolai tanárok, akikről nem tesz említést a tudománytörténet. Ilyen például Farkas Jenő székelykeresztúri nyugdíjas tanár, akinek vezetésével 1957–1958 téli és tavaszi vakációjában a keresztúri diákok Kriza János nyomdokain elindulva népköltészeti gyűjtéseket végeztek. Az ezeröttszáz húsvéti locsolóverset, háromezer százötvenegy szólást, közmondást, kilencvennyolc mesét és tréfás történetet, egynéhány balladát tartalmazó gyűjtemény *Vadrózsa virága* címmel jelent meg 2004-ben (Nagy E. – Péter S. szerk. 2004). A gyűjtés anyaga Faragó József, a gyűjtőakció mentora javaslatára a kolozsvári Folklór Intézet adattárába került, ott öt évtizeden keresztül várt feldolgozásra és megjelenésre. A vidéki kiadványt a tudománytörténet egyelőre figyelmen kívül hagyta.

Hasonló a sorsa Mirk László (sz. 1944) csíkszeredai tanár diákokkal végzett gyűjtőmunkájának is. Az összegyűjtött több száz húsvéti locsolóverset vidéki nyomdában, kevés példányszámban jelentették meg (Mirk L. 2003/2004). Egyelőre e kis füzetek csupán a helyi köztudatban szerepelnek, adott esetben pragmatikus célokat szolgálnak. Diákjainak saját gyűjtésből írt dolgozatai rendszeresen néprajzi pályázatok díjazottjai.

Burus János (sz. 1946), a csíkszeredai Székely Károly Szakközépiskola magyartanára, a szakiskolás diákok körében szervezett néprajzkört, ahol a tanulók dolgozatai, gyűjtései kerülnek bemutatásra. Az általuk gyűjtött néprajzi tárgyakkól az iskola egy üres helyiségében múzeumszobát rendezett be. A diákok néprajzi tárgyú dolgozataiból negyedévente megszerkeszti a *Kútfő* nevű néprajzi folyóiratot, amelyhez adott esetben a vidék neves néprajzkutatói is szaktanulmányokkal járulnak hozzá. Annak ellenére, hogy a Kis-Küküllő menti Pipe temetkezési szokásairól is értekező Burus János (Burus J. 1994) az említett tevékenysége mellett névtani tanulmányokkal jelenik meg a *Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények* hasábjain (Burus J. 1985, 1986, 1989, 1990), munkássága a helyi ismertség szintjén maradt.¹³

A Szatmár, Nagykároly vidéke néprajzi sajátosságainak bemutatását Balassa Iván a neves néprajzkutatók szaktanulmányai mellett két pedagógus néprajzi munkásságára alapozza. Bura László (sz. 1932) a szatmári líceum tanára, névtani kutatásai mellett, mely révén doktori címet is szerzett, jelentős folklóranyagot gyűjtött (l. Bura L. 1976, 1978, 1980, 1981). Munkatársakkal járta a vidéket, többek közt Albert György zenetanárral közösen adta közre a Szatmár megyei népdal- és népballadagyűjtését (Albert Gy. – Bura L. 1972). Fejér Kálmánnal és Petkes József rajztanárral közösen jelentették meg a vidék néphagyomány anyagát (Bura L. – Fejér K. – Petkes J. 1979). Kiadványukra hivatkozik a kutatástörténet (vö. Balassa I. 1989: 28–29). A dél-erdélyi szórványtelepülésről, Halmágyról származó Lakatos Bakó Melinda magyartanárként Nagykárolyba kerülve a vidék népszokásainak gyűjtésére vállalkozott (Lakatos Bakó M. 1983). Írására Balassa Iván hivatkozik (Balassa I. 1989: 29).

A bihari tájak néprajzi specifikumainak bemutatása során Balassa Iván két vidéki értelmiségi néprajzi gyűjtését említi. Az egyik Danielisz Endre (sz. 1925), aki elsősorban irodalomtörténeti és pedagógiai témájú írásai révén ismert, pedagóguspályáját tanítóként kezdte Köröstarjánban. Miután pedagógia szakos tanári oklevelet szerzett, középiskolai tanár volt Aradon, majd szülővárosában, Nagyszalontán. Tanárként járta be a vidéket, gyűjtötte a vidék folklóranyagát. A Bihar vidéki táncszók, illetve

¹³ Az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület és a Romániai Magyar Népfőiskolai Társaság 2006. évi, népfőiskolai tevékenységért járó, Balázs Ferencről elnevezett díj átadásakor Burus János munkásságát Dáné Tibor Kálmán méltatta (l. Dáné T. 2006).

a nagyszalontai mondavilág terén végzett gyűjtései révén (Danielisz E. 1976, 1983) hivatkozik rá a tudománytörténet (l. Balassa I. 1989: 54). Társadalomnéprajzi tárgyú írásai (l. Dánielisz E. 1993) helyet kapnak a kutatástörténeti írásokban (vö. Keszeg V. 2002: 151). A margittai Duka János (1907–1990) a csíkszeredai tanítóképző elvégzése után falusi tanítóként kezdte pályáját. A Csíkszereda környéki falvakban gyűjtött folklóranyagból rendszeresen közölt a megyei napilap hasábjain. *Csúfolódó székelyek* című gyűjteményével magyarországi gyűjtőpályázaton díjat nyert 1961-ben.¹⁴ Székely anekdotagyűjteményére (Duka J. 1995) hivatkozik a szakirodalom (l. Keszeg V. 1995: 105, 2002: 153), szülőföldjén gyűjtött néprajzi anyagára (Duka J. 1960, 1976, 1978) úgyszintén (l. Balassa I. 1989: 54). Néprajzi munkásságát Könczei Ádám méltatta a *Művelődés* hasábjain (Könczei Á. 1978).

Arad vidékének népköltészetét Kovács Ferenc (1907–1959), a kisiratosi általános iskola magyartanára gyűjtötte össze és jelentette meg Faragó József bevezető szaktanulmányával, *Iratosi kertek alatt* címmel (Kovács F. 1958). Gyűjtése hivatkozott (l. Balassa I. 1989: 59), megjelent munkájáról recenziót közölt a *Korunk* kulturális folyóirat (Kovács G. 1959).

Enyed vidékének hagyományait, néprajzi sajátosságait többek közt Vita Zsigmond (1906–1988), a nagyenyedi Bethlen Gábor Kollégium neves magyartanárának írásai (Vita Zs. 1939, 1978) alapján mutatja be Balassa Iván (l. Balassa I. 1989: 113). Az erdélyi kutató értelmiség hányatott sorsát megélő szerző *Művelődés és népszolgálat* című könyve is figyelemre méltó (Vita Zs. 1983).

Kardalus János (sz. 1935) tanítóképzőt végzett Székelykeresztúron, majd romántanári oklevelet szerezve udvarhelyszéki falvakban tanított, később a Hargita megyei Népi Alkotások Házának igazgatója volt. Tanársága idején a székely falvakat járta, és rögzítette a hagyományt. Rajztanár kollegájával, Salló Istvánnal közösen megjelentetett *Kapuk és kerítések Hargita megyében* című tárgyi néprajzi könyvére (Salló I. – Kardalus J. 1977) hivatkoznak a kutatástörténeti munkák (l. Balassa I. 1989: 147, Keszeg V. 2002: 157), a *Székely festett bútorok* című népművészeti tanulmányát (Kardalus J. 1982/1995) a romániai magyar néprajzkutatással

¹⁴ Duka János a *X. Néprajzi Gyűjtőpályázaton* II. díjat nyert. Ebből a gyűjteményből részletek jelentek meg *A magyar falucsúfolók típusai* című kiadványban (l. Kovács Á. szerk. 1966).

foglalkozó tanulmányok említik (l. Keszeg V. 2002: 157). A hagyományos népi foglalkozásokat tárgyaló írásait a *Népismereti Dolgozatokban* közölte (l. pl. Kardalus J. 1980).

Haáz Sándor (1912–2007) rajztanár, Haáz Ferenc Rezső fia is nyugdíjas éveiben népművészeti tárgyú írásokkal gazdagította a néprajztudomány eredményeit. *Zsinóros díszítés a bekecsalji népművészetben* című írására (Haáz S. 1978) Balassa Iván is hivatkozik (vö. Balassa 1989: 160). Rajztanárként hitelesen örökítette meg a népművészet motívumkincsét, rajzaival több klasszikusnak számító monográfiában megjelent, mint például a *Gyermekvilág Esztelneken* című kötet (l. Gazda K. 1980) vagy a *Kis-Küküllő vidéki magyar népművészet* című monográfia (l. Kós K. – Nagy J. – Szentimrei J. 1978).

Orosz Endre (1871–1945) a kolozsvári tanítóképzőben végezte tanulmányait, Apahidán, később Kolozsváron volt tanító. Önszorgalomból régészeti tanulmányokat folytatott, miközben tanítósága ideje alatt néprajzi tárgyakat gyűjtött. Kutatásairól beszámolókat közöltek az erdélyi periodikák, többek közt a *Tanítók Lapja* hasábjain is beszámolt néprajzi, helytörténeti munkájáról. Kéziratban maradt *Apahida monográfiája*. Balassa Iván *Szigonyos halászat Vajdaszentiványon* című írására hivatkozik (Orosz E. 1929, l. Balassa 1989: 160). Munkásságát Kós Károly is méltatja *Orosz Endre följegyzései ősi jellegű néprajzi tárgyokról* címmel (l. Kós K. 1983).

István Lajos (sz. 1920) korondi népművelő néprajzi gyűjtőmunkájának eredménye több mint félszáz néprajzi tárgyú közlés, mely a Sóvidék hagyományos népi kultúráját tárja fel a tudomány és a néprajz iránt érdeklődők számára (l. pl. István L. 1973, 1978, 1980, 1981). Élettörténetének, munkásságának vizsgálatával Kovácsné István Anikó néprajzkutató foglalkozott (Kovácsné István A. 2005). Balassa Iván Korond vidékének bemutatását jórészt az István Lajos munkáira alapozza (l. Balassa I. 1989: 160).

Balázi Dénes (sz. 1936) az unitárius teológia elvégzése után magyartanári oklevelet szerzett, életét magyartanárként Székelyszentlélek, a Nyikó menti székely település szolgálatába állította. Közművelődési egyesületet¹⁵ hozott létre, tájházat alapított, otthont adva a hosszú évek során

¹⁵ Neve: Vadrózsák Művelődési Egyesület.

összegyűjtött néprajzi tárgyakkal. Elkészítette a falu monográfiáját (Balácsi D. 2003), rekonstruálta a *Hangya* szövetkezeti mozgalom történetét a Homoród mentén (Balácsi D. 1991, 1995), néprajzi témájú tanulmányai jelentek meg hazai és külföldi kiadványokban (l. Balácsi D. 2000). Tárgyi néprajz körében készített dolgozataira (pl. Balácsi D. 1983, 1991) hivatkozik a kutatástörténet (Balassa I. 1989: 203, Keszeg V. 2002: 148).

Kovács Piroska (sz. 1932) gyűjtőmunkája révén Márafalva került be a köztudatba (l. Kovács P. 1999, 2000, 2007, 2007b, 2008). A tudományt képviselő szakemberek hivatkoznak munkáira (pl. Kovács P. 2000, l. Keszeg V. 2002: 159).

Gagy László (1910–1991) etédi tanító, Balácsi Déneshez hasonlóan, tanítóága idején látva a hagyományos népi mesterségek térvesztését, összegyűjtötte azok tárgykészletét, megörökítette a munkafolyamatokat. *Régi sajátos foglalkozások Etéden* című munkáját (Gagy L. 1978) a *Népismereti Dolgozatokban* jelenteti meg (l. Balassa I. 1989: 203). Gagyi László az élete során összegyűjtött néprajzi tárgyakkal saját lakásában rendezett be múzeumszobát. A helyi, iskolai és magángyűjtemények sorsa általában összekötődik alapítójuk, gyűjtőjük, gondozójuk sorsával (l. Kovács Á. 1975: 32). Így történt ez az etédi tájmúzeum esetében is. Mivel nem állt a tanító rendelkezésére egy művelődési egyesület, mely a múzeum gondozását megoldhatta volna, Gagyi László halálával a falumúzeum sorsa megpecsételődött. Megyei és országos lapok publicistái foglalkoznak cikkeikben az etédi múzeum megmentésének ügyével (pl. Pap B. 1993, Kristó T. 2002).

Szerencsésebb helyzetben van a Haszmann Pál (1902–1977) csernátoni tanító által létesített tájmúzeum, mely a Sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum részlegeként működik, vezetője a múzeumalapító néhai tanító fia. Id. Haszmann Pál tanító felsőháromszéki állomáshelyein hagyományos népi kultúra elemeinek rögzítésére, tárgyainak gyűjtésére vállalkozott, *Adatok a csernátoni népi pálinkafőzéshez* című írására (Haszmann P. 1976) Balassa Iván is hivatkozik (l. Balassa 1989: 220). Az általa alapított, és róla elnevezett tájmúzeum igazi népfőiskolaként működik, alkotótáboroknak ad helyet, a hagyományos mesterségek megismerésére, elsajátítására kínál lehetőséget.

A gyimesi tájak önkéntes gyűjtője Antal Sándorné Tankó Mária (sz. 1937) gyimesbükki tanítónő, aki tanulmányait a bákói tanítóképzőben végezte. Tárgygyűjteményéből saját otthonában tájházat hozott létre, a gyimesi írott tojások motívumkincse mellett (Antalné Tankó M. 1999) a

népi gyógyászat technikáinak összegyűjtésére vállalkozott (Antalné Tankó M. 2003). Gyűjteményes köteteihez ő maga ír értelmező jellegű írásokat, melyek megfelelő szakképzettség, forráshasználatról való tudás hiányában nem emelik a gyűjtemény értékét (l. Antalné Tankó M. 2004).

A gyergyóalfalvi Gál Irma (sz. 1933) nyugalmazott tanítónő a hímzés-minta kincsének összegyűjtésére vállalkozott. Gyűjteményét önálló kiadványban jelentette meg *Gyergyóalfalvi fejtős szedettek és keresztszemes minták 1965–1995* címmel (Gál I. 1997). Kiadványára hivatkoznak a romániai magyar tudományos könyvkiadás válogatott bibliográfiájában (l. Bíró A. 2005).

A néprajzi gyűjtéssel foglalkozó vidéki értelmiségiek sorát még hosszasan lehetne folytatni. Többen közülük gyűjtéseik eredményeit a *Népismereti Dolgozatokban*, a *Művelődésben*, a *Korunkban*, a *Nyelv- és Irodalomtudományi Közleményekben*, a megyei múzeumok és egyesületek kiadványaiban, vidéki napilapokban közölték. Ezek a dolgozatok, cikkek jórészt megmaradnak az adatfeltárás szintjén, feldolgozásra, elméleti következtetések levonására ritkán kerül sor. Céljuk a kultúra változásával veszélybe kerülő hagyományos népi kultúra értékeinek megmentése, rögzítése. A gyűjtések módszeres elemzése a jövő folklorisztikájának feladata (vö. Keszeg V. 1995: 109–111).

Vannak vidéki értelmiségiek, néptanítók, akikre még nem figyeltek fel a tudomány szakemberei. Munkásságuk egelőre nem került be a tudományos vizsgálódás körébe, sok esetben még nem is került nyilvánosságra. Ezen pedagógusok a vidéki kulturális élet aktív résztvevői, a település életének meghatározó egyéniségei. Munkásságuk kisebb körben vált ismertté, ezek feltárása és szakszerű vizsgálata a jövő tudományos kutatóinak feladata. A továbbiakban lássunk pár ilyen példát: Keszeg Vilmos hat aranyosszéki pedagógusra hívja fel a szakma figyelmét, akiknek néprajzi gyűjtéseit a kolozsvári Kriza János Néprajzi Társaság adattára őrzi (l. Keszeg V. 2004: 28).

Csósz Ferenc disznajói tanító felesége, Csósz Irma óvónő nyugdíjas-ként fogott neki az élete során felgyűjtött néprajzi anyag rendezgetéséhez. A mezőségi Ördöngösfüzesen a helyi tanító alapított tájházat. A gyűjtemény és a tanító munkássága csak a helyi köztudatban él. Fábián Ferenc, a marosvécsi tanító is jelentős néprajzi gyűjteménnyel rendelkezik.¹⁶

¹⁶ Az említett személyekre Magyar Zoltán néprajzkutató hívta fel a tanulmány írójának figyelmét.

Ehhez a csoporthoz sorolhatjuk a dolgozat során vizsgált pedagógusok többségét is: Gálfalvi Gábor (sz. 1938) alsóboldogfalvi tanító a magyar kultúra fennmaradásáért és néprajzi gyűjtőmunkájáért 2001-ben megkapta a Magyar Kultúra Lovagja címet, 2008-ban néprajzi munkáiért Udvarhelyszék Kultúrájáért díjjal jutalmazta a megyei tanács. Több mint félszáz írása jelent meg vidéki nyomdák kiadásában, valamint a regionális sajtó hasábjain. Helytörténeti gyűjtéseit a Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattára őrzi (Gálfalvi G. 1996). A kutatástörténeti szakmunkák munkáit (l. Gálfalvi G. 2000a, 2000b,¹⁷ 2001, 2003, 2004a, 2004b) nem említik.

Szócs Lajos (1938–2008) korondi tanítót is néprajzi munkásságáért a Magyar Kultúra Lovagjává avatta 2007-ben a Falvak Kultúrájáért Alapítvány. Gálfalvi Gáborhoz hasonlóan, a hagyományos néptanítói szerepnek megfelelően, feladatának érezte a lokális közösség hagyományainak rögzítését, publikálását (Szócs L. 2000a, 2000b, 2000c, 2000d, 2000e, 2000f). Munkái a regionális egyesületek valamint magyarországi külsős kiadók nyomdáiban, a vidéki sajtóban láttak napvilágot. A tudomány képviselői nem tesznek említést munkáiról.

Nagy Lajos (sz. 1950) siklódi tanító szülőfaluja népdalkincsét gyűjtötte össze, mely *Katonadalok siklódiak emlékezetében* címmel Orosz Pál József zeneesztéta ajánlásával a közelmúltban került kiadásra (Nagy L. 2008).

Az eddig elmondottakat összegezve megállapíthatjuk, hogy a falusi tanítók, vidéki értelmiségiek a nép között élve ideális gyűjtői helyzettel rendelkeznek. Tanúi az életformaváltással bekövetkező kultúraváltásnak, a hagyományos értékek rögzítésére, átörökítésére vállalkoznak. Önállóan vagy tanítványaik bevonásával gyűjtőmunkát végeznek, melyet a tudomány rendelkezésére bocsátanak. A közreadott gyűjtemények többsége a szakma képviselői által írt szaktanulmányok kíséretében lát napvilágot.¹⁸ Ezen munkák jelentős részére a tudományos szakmunkák, kutatástörténetek hivatkoznak, ugyanakkor több elkészült gyűjtemény a helyi ismertség szintjén marad.

¹⁷ *A Mélyre nyúló gyökerek. Alsóboldogfalva mini-monográfiája* teljes szövegét a Magyar Néprajzi Múzeum XLIII. Országos Néprajzi és Nyelvjárási Gyűjtőpályázatán díjazták.

¹⁸ Az említett példák esetében: Faragó József, Szenik Ilona, Szabó T. Attila, Orosz-Pál József stb.

Szakirodalom

ALBERT Ernő (szerk.)

1973 *Háromszéki népballadák. Albert Ernő és tanítványai gyűjteménye.* A bevezetőt és a jegyzeteket írta Faragó József, a dallamokat lejegyezte és sajtó alá rendezte Szenik Ilona. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest

ALBERT György, B. – BURA László

1972 *Zöld erdőben fenyő zöldje. Szatmár megyei népdalok és népballadák.* Szatmár megyei Népi Alkotások Háza, Szatmár

ANTALNÉ TANKÓ Mária

1999 *Gyimesi írott tojások.* Sajtó alá rendezte Faragó József. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár

2003 *Gyimes-völgyi csángó népi gyógyászat.* Európai Folklór Intézet–L'Harmattan Kiadó, Budapest

2004 *A Gyimesek völgyében élő csángó magyarok hitvilága.* Generál Press Kiadó, Budapest

ARANY László – GYULAI Pál (szerk.)

1872 *Magyar Népköltési Gyűjtemény I. Elegyes gyűjtések Magyarországon és Erdély különböző részeiről.* Athenaeum Kiadó, Pest

BALASSA Iván

1989 *A határainkon túli magyarok néprajza.* Gondolat Kiadó, Budapest

BALÁZS Márton

1942 *Adatok Háromszék vármegye néprajzához.* k. n. (Jókai Nyomda), Sepsiszentgyörgy

BALÁZSI Dénes

1983 Zsupfedés a Nyikó-mentén. In: KÓS Károly – FARAGÓ József (szerk.): *Népköltészet 1983. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 107–127.*

1991 A székelypálfalvi borítottmeccő. Adatok az archaikus faesztérgálás-hoz. In: HALÁSZ Péter (szerk.): *Duna menti népek hagyományos műveltsége. Tanulmányok Andrásfalvy Bertalan tiszteletére.* Magyar Néprajzi Társaság, Budapest, 257–264.

1995 *Ne nézze senki csak a maga hasznát. A szövetkezeti mozgalom a Kis- és Nagy-Homoród mentén.* Haáz Rezső Kulturális Egyesület, Székelyudvarhely

- 2000 Halottbúcsúztatók a Kis- és Nagy-Homoród mentéről. In: CSEKE Péter – HÁLA József (szerk.): *A Homoród füzes partján. Dolgozatok a Székelyföld és Szászföld határvidékéről*. Pro Print Kiadó, Csíkszereda, 363–387.
- 2003 *Székelyszentlélek 670 éve*. Dr. P. Benedek Fidél Általános Iskola–Szentléleki Vadrózsák Művelődési Egyesület–Udvarhelyszék Kulturájáért Egyesület, Székelyudvarhely
- BALOGH Edgár (főszerk.)
- 1981 *Romániai Magyar Irodalmi Lexikon. Szépirodalom, közírás, tudományos irodalom, művelődési*. I. (A–F) Kriterion Könyvkiadó, Bukarest
- 1991 *Romániai Magyar Irodalmi Lexikon. Szépirodalom, közírás, tudományos irodalom, művelődési*. II. (G–Ke) Kriterion Könyvkiadó, Bukarest
- BÁLINT Sándor
- 1934 *Néprajz és nevelés*. k. n. (Prométheus Nyomda), Szeged
- 1937 *Tanítóképzésünk reformja és a néprajz*. *Ethnographia* XLVIII. (2–3) 107–114.
- BÁTKY ZSIGMOND
- 1992 *Útmutató néprajzi múzeumok szervezésére*. Reprint (az 1906-os kiadás alapján). Sajtó alá rendezte, és utószóval ellátta Selmeczi Kovács Attila. Néprajzi Múzeum, Budapest
- BELLOSICS BÁLINT
- 1992 *Útmutató néprajzi tárgyak gyűjtésére*. Reprint (az 1907-es kiadás alapján). Szilágyi Miklós utószavával. Magyar Néprajzi Társaság, Budapest
- BÍRÓ A. Zoltán
- 2005 A romániai magyar nyelvű tudományos könyvkiadás válogatott bibliográfiája 1990–2005. In: SIMON Attila (öszeáll. és szerk.): *A határon túli magyar tudományos könyvkiadás*. (Nostra tempora, 12.) Lilium Aurum Kiadó, Dunaszerdahely, 116–122.
- BURA László
- 1976 Egy halódó szatmári kismesterség: a szitakötés. In: KÓS Károly (szerk.): *Népmismereti Dolgozatok 1976*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 112–115.
- 1978 *Szatmári népballadák*. Munkatársaival gyűjtötte, bevezetővel és jegyzetekkel ellátta Bura László. A dallamokat magnószalagról

- kiadásra előkészítette Albert György és Orosz Márta. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest
- 1980 A szatmári kötélverő mesterség. In: KÓS Károly – FARAGÓ József (szerk.): *Népismereti Dolgozatok 1980*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 75–86.
- 1981 Az utolsó szatmári mézeskalácsos mestersége. In: KÓS Károly – FARAGÓ József (szerk.): *Népismereti Dolgozatok 1981*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 71–81.
- BURA László – FEJÉR Kálmán – PETKES József
- 1979 *Szatmár vidéki néphagyományok. Népdalok és szöttesek*. Szatmár megyei Művelődési és Szocialista Nevelési Bizottság–Népi Alkotások és Művészeti Tömegmozgalom Szatmár megyei Irányító Központja, Szatmár
- BURUS János
- 1985 Pipe helynevei. *Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények XXIX.* (2) 165–172.
- 1986 Székelyvécke helynevei. *Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények XXX.* (2) 175–181.
- 1989 Őclod helynevei. *Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények XXXIII.* (1) 84–90.
- 1990 Rava helynevei. *Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények XXXIV.* (1) 90–97.
- 1994 Temetkezési szokások a Kis-Küküllő menti Pipén. In: KÓS Károly – FARAGÓ József (szerk.): *Népismereti Dolgozatok 1994*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 281–306.
- DÁNÉ Tibor Kálmán
- 2006 Burus János laudációja. *Művelődés LIX.* (12) 8–9.
- DANIELISZ Endre
- 1976 Munkavégző táncszokások Bihardiószegen. In: KÓS Károly (szerk.): *Népismereti Dolgozatok 1976*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 147–150.
- 1983 Változó nagyszalontai mondavilág. In: KÓS Károly – FARAGÓ József (szerk.): *Népismereti Dolgozatok. 1983*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 166–187.
- 1993 *A Szepességtől Szalontáig. Egy kisiparos család három nemzedéke*. Literátor Könyvkiadó, Nagyvárad

DÁVID Gyula (főszerk.)

1994 *Romániai Magyar Irodalmi Lexikon. Szépirodalom, közírás, tudományos irodalom, művelődési. III. (Kh–M)* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest

2002 *Romániai Magyar Irodalmi Lexikon. Szépirodalom, közírás, tudományos irodalom, művelődési. IV. (N–R)* Erdélyi Múzeum-Egyesület – Kriterion Könyvkiadó, Bukarest – Kolozsvár

DOMOKOS Pál Péter

1931 *A moldvai magyarság. sz. k.* (Péter Ferenc nyomdája), Csíksomlyó [2. bővített kiadás: *A moldvai magyarság. A csángómagyarok múltja és jelene. Hatvannyolc csángómagyar népdal. sz. k.* (Gloria Könyvnyomdai Műintézet), Cluj-Kolozsvár, 1934; 3. bővített kiadás: *A moldvai magyarság. A moldvai magyarság múltja és jelene. Százhusz csángómagyar népdal. k. n.* (Gloria Nyomda), Kolozsvár, 1941; 4. kiadás: *A moldvai magyarság. A moldvai magyarság múltja és jelene. Százhusz csángómagyar népdal. k. n.* (Gloria Nyomda), Kolozsvár, 1942; 5. átdolgozott kiadás (szerk. Fazekas István): Magvető Kiadó, Budapest, 1987; 6. kiadás (sajtó alá rendezte Fazekas István): Fekete Sas Kiadó, Budapest, 2001.]

DOMOKOS Pál Péter (szerk.)

1979 „...édes Hazámnak akartam szolgálni...” *Kájoni János: Cationale Catholicum. Petrás Incze János: Tudósítások.* Szent István Társulat, Budapest

DUKA János

1960 „Gyimesi kontyoló.” *Néprajzi Közlemények V. (3–4)* 295–299.

1976 Margittai vásár. In: KÓS Károly (szerk.): *Népismereti Dolgozatok 1976.* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 125–130.

1978 Csíkszentlélek tízeseiről. In: KÓS Károly – FARAGÓ József (szerk.): *Népismereti Dolgozatok 1978.* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 186–194.

1995 *Üti Páké Barátost. Csúfolódó székely népköltészet.* Pallas-Akadémia Kiadó, Csíkszereda

FARAGÓ József

1966 A romániai magyar folklórgyűjtés számadatai. *Korunk XXV. (12)* 1792–1794.

1979 Kőváry László székely balladagyűjtése 1852-ben. *Ethnographia XC. (3)* 382–387.

- 1994 A romániai magyar folklórkiadás újabb évei 1978–1984. In: KÓS Károly – FARAGÓ József (szerk.): *Népismereti Dolgozatok 1994*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 333–339.
- FARAGÓ József – NAGY Jenő – VÁMSZER Géza
1977 *Kalotaszegi magyar népviselet (1949–1950)*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest
- FARAGÓ József – RÁDULY János
1969 A népballadák egy romániai magyar falu mai köztudatában. *Ethnographia*. LXXX. (4) 504–513. [Megjelent németül: Die Volksballaden im heutigen Bewußtsein eines ungarischen Dorfes in Rumänien. In: *Jahrbuch für Volksliedforschung XVI*. (1971) 54–63.]
- GAGYI László
1978 Régi sajátos foglalkozások Erdélyben. In: KÓS Károly – FARAGÓ József (szerk.): *Népismereti Dolgozatok 1978*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 73–90.
- GÁL Irma
1997 *Gyergyóalfalvi fejtős szedettek és keresztszemes minták 1965–1995*. Pallas-Akadémia Kiadó, Csíkszereda
- GÁLFALVI Gábor
1996 *Tanító képzés Székelykeresztúron. Tanító sors a Székelyföldön*. Néprajzi Múzeum Etnológiai Adattára (Jelzet: EA 27354), Budapest
- 2000a *Székelykeresztúr környéki lakodalmi költészet*. k. n., Székelyudvarhely
- 2000b *Mélyre nyúló gyökerek. Alsóboldogfalva mini-monográfiája*. k. n., Székelykeresztúr
- 2001 *Kegyelemkenyéren. Töprengések az idő távlatából*. k. n. (Microprint KFT Nyomdája), Székelykeresztúr
- 2003 *Székelykeresztúr és vidéke vadászatának múltja és jelene*. Hubertus Vadász-Sporthorgász Egyesület, Székelykeresztúr
- 2004a *Vadászkalandok és vadhús-receptek*. (Dióhéjban, 6.) Pallas-Akadémia Kiadó, Csíkszereda
- 2004b *Magyar–roma társalgási szótár*. Hargita Megyei Kulturális Központ, Székelyudvarhely
- GAZDA Klára
1980 *Gyermekvilág Esztelneken. Néprajzi monográfia*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest [2. kiadás: Ős-Kép Kiadó, Budapest, 2008.]

HAÁZ Ferenc Rezső

1929 Egy székely falu (Lövete) öltözete. In: CSUTAK Vilmos (szerk.): *Emlékkönyv a Székely Nemzeti Múzeum Ötvenéves Jubileumára*. Székely Nemzeti Múzeum, Sepsiszentgyörgy, 438–451.

1931 A székely ványoló. *Néprajzi Értesítő* XXIII. (2) 55–62.

1932 Az udvarhelyszéki székely szekér. *Néprajzi Értesítő* XXIV. (1) 10–19. [Megjelent még: In: Uő: *Udvarhelyi tanulmányok*. (Múzeumi füzetek, 10.) Haáz Rezső Kulturális Egyesület, Székelyudvarhely, 1994, 39–47.]

1939 Udvarhelyszéki mesterségek. (Kászukészítés.) *Erdélyi Múzeum*. XLIV. (4) 365–370.

1942a Udvarhelyszéki famesterségek. *Közlemények az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtárából* II. (1) 3–72.

1942b *Udvarhelyszéki famesterségek*. k. n. (Minerva Nyomda), Kolozsvár [Megjelent még: Pro memoria sorozatban, Litera-Veres Kiadó, Székelyudvarhely, 2007.]

HAÁZ Ferenc Rezső – SIKLÓDI Pál

1932 A lakodalmi prémés (vagy perémés). *Néprajzi Értesítő* XXIV. (3–4) 118–119. [Megjelent még: In: Uő: *Udvarhelyi tanulmányok*. (Múzeumi füzetek, 10.) Haáz Rezső Kulturális Egyesület, Székelyudvarhely, 1994, 47–49.]

HAÁZ Sándor

1978 Zsinóros díszítés a bekecsalji népviseletben. In: KÓS Károly – FARAGÓ József (szerk.): *Népismereti Dolgozatok 1978*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 129–177.

HASZMANN PÁL

1976–1977 Adatok a csernátoni népi pálinkafőzéshez. In: SZÉKELY Zoltán – GAZDA Klára – KOVÁCS Sándor – KOZÁK Albert – ZÁGONI Jenő (szerk.): *Aluta VIII–IX. Studii și comunicări – Tanulmányok és közlemények*. Sepsiszentgyörgyi Múzeum, Sepsiszentgyörgy, 313–315.

HOPPÁL Mihály

1987 Ipolyi Arnold élete és műve. In: IPOLYI Arnold: *Magyar Mythologia*. (Hasonmás kiadás függeléke.) Európa Könyvkiadó, Budapest

IPOLYI Arnold

1854 *Magyar Mythologia*. Heckenast Gusztáv kiadása, Pest [Hasonmás kiadása: Európa Könyvkiadó, Budapest, 1987.]

ISTVÁN Lajos

1973 *A korondi kerámia*. Népi Alkotások és Műkedvelő Tömegmozgalom Hargita Megyei Irányító Központja, Csíkszereda

1978 *A korondi sósvíz és használata*. In: KÓS Károly – FARAGÓ József (szerk.): *Népismereti Dolgozatok 1978*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 101–106.

1980 *A korondi hagyományos állattartás köréből*. In: KÓS Károly – FARAGÓ József (szerk.): *Népismereti Dolgozatok 1980*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 47–59.

1981 *Korondi vásárok*. KÓS Károly – FARAGÓ József (szerk.): *Népismereti Dolgozatok 1981*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 118–128.

KALLÓS Zoltán

1958a *Hejgetés Moldvában*. *Néprajzi Közlemények* III. (1–2) 40–50.

1958b *Ismeretlen balladák Moldvából*. *Néprajzi Közlemények* III. (1–2) 51–70.

1960 *Gyimesvölgyi keservesek*. *Néprajzi Közlemények* V. (1) 3–51.

1966 *Ráolvasás a moldvai és a gyimesi csángóknál*. In: GUNDA Béla (szerk.): *Műveltség és Hagyomány VIII. A Debreceni KLTE Néprajzi Intézetének Évkönyve*. KLTE Néprajzi Intézete, Debrecen, 137–158.

1970 *Balladák könyve. Élő hazai magyar népballadák*. Sajtó alá rendezte és bevezetéssel ellátta Szabó T. Attila. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest [2. kiadás: Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1971; 3. kiadás: Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1973.]

KARDALUS János

1980 *Homoródalmási mészégetés*. In: KÓS Károly – FARAGÓ József (szerk.): *Népismereti Dolgozatok 1980*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest 64–74.

1982 *Székely festett bútorok*. Népi Alkotások és Művészeti Tömegmozgalom Hargita Megyei Irányító Központja, Csíkszereda

1995 *Székely festett bútorok*. (Magyar Népművészet, XXIII. Szerkesztette Selmeczi Kovács András.) Néprajzi Múzeum, Budapest

KESZEG Vilmos

1995 *A romániai magyar folklórkutatás öt évtizede (1944–1994)*. *Erdélyi Múzeum* (3–4) 99–111.

- 2002 A romániai magyar néprajzkutatás egy évtizede. 1990–2001. In: TÁNCZOS Vilmos – TÖKÉS Gyöngyvér (szerk.): *Tizenkét év. Összefoglaló tanulmányok az erdélyi magyar tudományos kutatások 1990–2001 közötti eredményeiről*. I. Scientia Kiadó, Kolozsvár, 119–170.
- 2004 *Aranyosságok népköltészete*. I–II. Mentor Kiadó, Marosvásárhely
- KONSZA SAMU
- 1957 *Háromszéki magyar népköltészet. Konsza Samu gyűjteménye*. Szerkesztette és a bevezetőt írta Faragó József. Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó, Marosvásárhely
- 1969 *A szegény ember kincse. Háromszéki magyar népmesék*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest
- KÓSA László
- 1984 A romániai magyar néprajzkutatás könyvcímeiben (1970–1982). In: MÁTÉNÉ SZABÓ Mária Rózsa (szerk.): *A határainkon kívüli magyar néprajzi kutatások*. (Az 1982. november 19–20-án Debrecenben, a Déri Múzeumban tartott országos konferencia anyaga.) Tudományos Ismeretterjesztő Társulat, Budapest, 113–130.
- 1987a néprajz az egyetemeken (Szócikk) In: ORTUTAY Gyula (főszerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon* IV. Akadémiai Kiadó, Budapest, 5–6.
- 1987b néprajz a középiskolákban (Szócikk) In: ORTUTAY Gyula (főszerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon* IV. Akadémiai Kiadó, Budapest, 7–8.
- 2001 *A magyar néprajz tudománytörténete*. 2. javított, bővített kiadás. (Osiris Tankönyvek.) Osiris Kiadó, Budapest [1. kiadás: Gondolat Kiadó, Budapest, 1989.]
- KÓS Károly, dr.
- 1980 Eredmények és feladatok a romániai magyar néprajzkutatásban. In: KÓS Károly – FARAGÓ József. (szerk.): *Népismereti Dolgozatok 1980*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 7–13.
- 1983 Orosz Endre följegyzései ősi jellegű néprajzi tárgyokról. In: KÓS Károly – FARAGÓ József (szerk.): *Népismereti Dolgozatok 1983*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 23–42.
- 1991 Erdélyi néprajzkutatásunk sorsfordulóiról. In: HALÁSZ Péter (szerk.): *A Duna menti népek hagyományos műveltsége. Tanulmányok Andrásfalvy Bertalan tiszteletére*. Magyar Néprajzi Társaság, Budapest, 39–44.

- KÓS Károly – NAGY Jenő – SZENTIMREI Judit
1978 *Kis-Küküllő vidéki magyar népművészet*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest
- KOVÁCH Géza
1959 Kisiratosi népköltési gyűjteményről. *Korunk* XVIII. (9) 1370–1372.
- KOVÁCS Ágnes
1975 A szomszédos szocialista országokban folyó magyar néprajzi kutatások irányzatai és intézményei. *Valóság* (6) 31–38.
- 1979 *A Folklore Fellows magyar osztálya*. (Szócikk) In: ORTUTAY Gyula (főszerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon* II. Akadémiai Kiadó, Budapest, 188–189.
- KOVÁCS Ágnes (szerk.)
1966 *A rátótiadák típusmutatója. A magyar falucsúfolók típusai: AaTh 1200–1349*. (Magyar Népmesekatalógus Füzetei, 3.) Néprajzi Múzeum–MTA Néprajzi Kutatócsoport, Budapest
- KOVÁCS Ferenc
1958 *Iratosi kertek alatt. Kisiratosi népköltészet*. Gyűjtötte Kovács Ferenc. Szerkesztette és a bevezetőt írta Faragó József. Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó, Bukarest
- KOVÁCSNÉ ISTVÁN Anikó
2005 „Nagyon különleges ember, olyan magunkfajta, de mégis, ő már kinőtte magát”. In: KESZEG Vilmos (szerk.): *Specialisták. Életpályák és élettörténetek*. (Sapientia könyvek, 41.) Scientia Kiadó, Kolozsvár, 359–581.
- KOVÁCS Piroska
1999 Máréfalva. In: HERMANN Gusztáv Mihály (szerk.) *A többség kisebbsége. Tanulmányok a székelyföldi románság történetéről*. Pro Print Kiadó–Haáz Rezső Múzeum, Csíkszereda, 212–255.
- 2000 *Székelykapuk Máréfalván*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely
- 2007a A máréfalvi Tájház. *Örökségünk* I. (1) 24–25.
- 2007b *Elődeink hagyatéka. Udvarhelyszéki öreg kapuk katasztere 2001–2006*. (CD-ROM) Hargita Megye Tanácsa–Hargita Megyei Kulturális Központ, Csíkszereda
- 2008 „Orczád veritékével...” *Máréfalva a történelem sodrában*. Hargita Megyei Hagyományörzési Forrásközpont–Udvarhelyszéki Kulturális Egyesület, Székelyudvarhely

KÖNCZEI Ádám

1978 Néprajzgyűjtő Duka János. *Művelődés* XXXI. (7) 43–46.

KRISTÓ Tibor

2002 Megmenthető-e az etédi falumúzeum? *Hargita Népe*. ápr. 13.

LAKATOS BAKÓ Melinda

1983 A májusfa Tasnád környékén. In: KÓS Károly – FARAGÓ József (szerk.): *Népismereti Dolgozatok 1983*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 150–159.

OROSZ Endre

1929 Szigonyos halászat Vajdaszentiványon. *Néprajzi Értesítő* XXI. (1) 19–21.

MAJOR Miklós

1977 Szilágyság állat- és kirakóvásárai. *Művelődés* XXX. (1) 27–28.

1978a Régi borprések a Szilágyságban. *Művelődés* XXXI. (4) 35–36.

1978b Kraszna menti változatok. *Művelődés* XXXI. (11) 24–27.

1978c Felső-Berettyó vidéki fejfák. In: KÓS Károly – FARAGÓ József (szerk.): *Népismereti Dolgozatok 1978*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 238–245.

1993a Népi bortárolás a Berettyó-Felvidéken. In: KESZEG Vilmos (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 1*. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 47–59.

1993b A szőlészet és borászat a szilágysomlyói Magurán. *Néprajzi Látóhatár* II. (3) 127–139.

1994 Népi tájtudat-vizsgálat a Felső-Berettyómente falvaiban. In: KESZEG Vilmos – ZAKARIÁS Erzsébet (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 2*. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 7–21.

1995 Szilágysági helynevek. *Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények* XXXIX. (1) 82–91.

1996 Farsangi szokások Szilágynagyfaluban. In: BARABÁS László – POZSONY Ferenc – ZAKARIÁS Erzsébet (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 4. Erdélyi és partiumi farsangok*. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 257–259.

1998 Egy kertészcsalád élete és gazdálkodása Szilágynagyfaluban a 20. század derekán. *Néprajzi Látóhatár* VII. (1–2) 149–160.

1999 Koszorúba font gabonakalászosok. Szabó Miklós szilágysági parasztkronikás naplójegyzetei a 20. század második feléből. In: KESZEG Vilmos (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 7. Írás,*

írott kultúra, folklór. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 200–215.

2001 Vásári sokadalmak Szilágynagyfaluban. In: KESZEG Vilmos (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 9.* Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 236–243.

MAKKAI Endre – NAGY Ödön (szerk.)

1939 *Adatok téli néphagyományaink ismeretéhez.* Hetven néprajzi gyűjtő munkája alapján összeállította Makkai Endre és Nagy Ödön. (Erdélyi Tudományos Füzetek, 103.) EME, Kolozsvár [2. bővített kiadása: In: Magyar Népköltési Gyűjtemény, XX. Sajtó alá rendezte Barna Gábor. Magyar Néprajzi Társaság–MTA Néprajzi Kutatóintézet, Budapest, 1993.]

MALONYAY Dezső

1907–1922 *A magyar nép művészete.* I–V. Franklin-Társulat, Budapest [Hasonmás kiadás: Szántó Tibor gondozásában, Helikon Kiadó, Budapest, 1984–1987; elektronikus kiadása: szöveges adatbázis és képanyag (CD-ROM az Arcanum digitéka sorozatban), Arcanum Kiadó, Budapest, 1999.]

1909 *A magyar nép művészete II. A székelyföldi, a csángó és a torockói magyar nép művészete.* Franklin-Társulat, Budapest [Hasonmás kiadás: Helikon Kiadó, Budapest, 1985; elektronikus kiadása: szöveges adatbázis és képanyag (CD-ROM az Arcanum digitéka sorozatban), Arcanum Kiadó, Budapest, 1999.]

MIRK László (szerk.)

2003 *Hímes tojás csak annak jár... Húsvéti locsolóversek.* A gyűjtést vezette és szerkesztette Mirk László. Státus Kiadó, Csíkszereda [2. bővített, javított kiadás: Státus Kiadó, Csíkszereda, 2004.]

NAGY Endre – PÉTER Sándor (sajtó alá rend.)

2004 *Vadrózsa virága. Székelykeresztúri diákok népköltészeti gyűjtéséből.* A gyűjtőmunka elindítója és irányítója Farkas Jenő, tanár. Magánkiadás, Edelény–Sepsiszentgyörgy

NAGY Lajos

2008 *Katonaénekek a siklódiai emlékezetében.* [A hangfelvételek László Csaba, a műszaki szerkesztés ifjabb Nagy Lajos, az utószó dr. Orosz Pál József munkája. A másfél száz éneket a siklódiai születésű Nagy Lajos tanító gyűjtötte, a kiadványhoz hangzóanyag melléklet is tartozik.] Udvarhelyszék Kulturális Egyesület–Székelykeresztúri Szita-kötő Egyesület, Székelykeresztúr

OLOSZ Katalin

2000 A magyar népköltészet egy elfelejtett gyűjtője: Vass Tamás. *Erdélyi Múzeum* LXII. (3–4) 237–245.

PAP Balázs

1993 S.O.S. Kriza János Néprajzi Társaság. *Romániai Magyar Szó*. júl. 7.

RÁDULY János

1970 Kibédi helynevek a XVIII–XIX. századból. *Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények* XIV. (2) 372–375.

1973 A befalazás motívuma a kibédi népköltészetben. *Művelődés* XXVI. (10) 44, 55.

1974 Rózsa Sándor a kibédi néphagyományban. *Művelődés* XXVII. (2) 46–48.

1975a Kibédi népballadák. *Művelődés* XXVIII. (4) 18–21.

1975b *Kibédi népballadák*. Gyűjtötte, bevezetővel és jegyzetekkel ellátta Ráduly János. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest

1978a Balladaéneklés a kibédi virrasztóban. In: KÓS Károly – FARAGÓ József (szerk.): *Népismereti Dolgozatok 1978*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 245–251.

1978b A vízitündér leánya. Kis-Küküllő menti népmesék. Dacia Könyvkiadó, Kolozsvár

1979 *Elindultam hosszú útra. A kibédi Majlát Józsefné Ötvös Sára népballadáit*. Gyűjtötte, bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel ellátta Ráduly János. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest

1980a Kibéd helynevei. *Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények* XXIV. (1) 103–111.

1980b A Lenore-monda Kibéden. In: KÓS Károly – FARAGÓ József (szerk.): *Népismereti Dolgozatok 1980*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 217–224.

1980c *Tündérszép mosolygó Ilona. Kibédi népmesék*. Ion Creangă Könyvkiadó, Bukarest

1981 A kibédi szolgálók ősztendei búcsúja. In: KÓS Károly – FARAGÓ József (szerk.): *Népismereti Dolgozatok 1981*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 170–174.

1983 A két királygyermek balladamotívumai egy kibédi népmesében. In: KÓS Károly – FARAGÓ József (szerk.): *Népismereti Dolgozatok 1983*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 160–165.

- 1985 Markalf történetek az élő mesekincsben. *Művelődés* XXXVIII. (7) 31–33.
- 1987 *Ahogy a szolgának telik esztendeje*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest
- 1990 *Hold elejti, Nap felkapja. Kibédi találós kérdések*. Gyűjtötte és a bevezetőt írta Ráduly János. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest
- 1992 Kibédi és sóváradi határjárás 1838-ban. *Néprajzi Látóhatár* I. (1–2) 81–89.
- 1993a Újabb Oidipusz-mese. In: KESZEG Vilmos (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 1*. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 176–181.
- 1993b Búcsú a kibédi Barcsai-balladától. *Néprajzi Látóhatár* II. (4) 81–86.
- 1994a Kinizsi Pál alakja a verses népi epikában. In: KESZEG Vilmos – ZAKARIÁS Erzsébet (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 2*. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 282–290.
- 1994b A vargyasi rováslelek olvasata. *Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények* XXXVIII. (2) 151–152.
- 1994c A gyermekgyilkos leányanya balladájához. *Néprajzi Látóhatár* III. (3–4) 65–76.
- 1995 *A király táncos lovai. Székely tréfás népmesék*. Bon Ami Könyvkiadó, Sepsiszentgyörgy
- RÁDULY János – FARAGÓ József
- 1990 A földteremtés mondájához. *Ethnographia* CI. (2) 257–264.
- SALLÓ István – KARDALUS János
- 1977 *Porți și garduri în județul Harghita. Kapuk és kerítések Hargita megyében*. Hargita Megye Művelődési Bizottsága, Csíkszereda
- SZABÓ Bálint
- 1981 Az étkezés rendje Nyárádszentimrén. In: KÓS Károly – FARAGÓ József (szerk.): *Népmiszereti Dolgozatok 1981*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 82–96.
- SZABÓ Sámuel
- 2009 *Erdélyi néphagyományok 1863–1884*. Sajtó alá rendezte Olosz Katalin. Európai Folklór Intézet–Mentor Kiadó, Budapest–Marosvásárhely
- SZENDREY Zsigmond
- 1920 *A néphagyományok gyűjtésének módszere*. (Klny. a Néptanítók Lapja 1920. évi 44–46. számából.) Franklin Társulat Nyomdája, Budapest

SZENDREY Zsigmond (szerk.)

1924 *Nagyszalontai gyűjtés.* (Magyar Népköltési Gyűjtemény. Új folyam, XIV.) Kiasfaludy-Társaság, Budapest

SZILÁGYI MIKLÓS

1992 Bellosics Bálint és gyűjtési útmutatója. In: BELLOSICS Bálint: *Útmutató néprajzi tárgyak gyűjtésére.* Reprint (az 1907-es kiadás alapján). Magyar Néprajzi Társaság, Budapest

SZŐCS Lajos

2000a Korondi Monos Tamás nemeslevele. In: KOVÁCS András, K. (szerk.): *Korondi sokadalom. Falumonográfia.* Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda, 28–30.

2000b Világháborúk hősei. In: KOVÁCS András, K. (szerk.): *Korondi sokadalom. Falumonográfia.* Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda, 39–40.

2000c Népeségi adatok. In: KOVÁCS András, K. (szerk.): *Korondi sokadalom. Falumonográfia.* Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda, 41–44.

2000d Iskolamesterek, tanítók. In: KOVÁCS András, K. (szerk.): *Korondi sokadalom. Falumonográfia.* Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda, 63–71.

2000e A korondi fürdő. In: KOVÁCS András, K. (szerk.): *Korondi sokadalom. Falumonográfia.* Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda, 130–137.

2000f Korondi arcképcsarnok. In: KOVÁCS András, K. (szerk.): *Korondi sokadalom. Falumonográfia.* Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda, 239–253.

VÁMSZER Géza

1976a Néprajzi vonatkozású mozgalmak Csíkban a két világháború közötti években. In: KÓS Károly (szerk.): *Népismereti Dolgozatok 1976.* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 41–46.

1976b *Életforma és anyagi műveltség. Néprajzi dolgozatok, gyűjtések, adatok (1930–1975).* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest

VENCZEL József

1980 *Az önismeret útján.* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest

VISKI Károly

1920 *Néprajz és néprajzi kutatás.* (Klly. a *Néptanítók Lapja* 1920. évi 44–46. számából.) Franklin Társulat Nyomdája, Budapest

VITA Zsigmond

1939 Nagyenyed vidéki turkások. *Ethnographia* L. (1–2) 165–166.

1978 A népi szőlőművelés hagyományai Nagyenyed vidékén. In: KÓS Károly – FARAGÓ József (szerk.): *Népismereti Dolgozatok 1978*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 51–63.

1983 *Művelődés és népszolgálat. Tanulmányok*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest

VOIGT Vilmos (szerk.)

1998 *A magyar folklór. Egyetemi tankönyv*. (Osiris Tankönyvek.) Osiris Kiadó, Budapest [Az 1979-ben Ortutay Gyula szerkesztésében első kiadásban megjelent egyetemi tankönyv átdolgozott változata.]

(n. n.)

1933/1934a A magyar hagyományok megmentése a tanítók feladata. *Erdélyi Iskola* (1) 144.

1933/34b A tanító a magyar néprajzért. *Erdélyi Iskola* (1) 265.

Kutatói pályaképek

Tötszegi Tekla

A múzeumőr és múzeumteremtő Kós Károly

Ifjú, illetve a már érett kutatóként használt megkülönböztető jellel élve: dr. Kós Károly a magyar és ezen belül az erdélyi magyar néprajztörténet megkerülhetetlen alakja, a II. világháború utáni erdélyi magyar anyagi és társadalomnéprajzi kutatás és néprajzi muzeológia nagymestere, szinte egyszemélyes intézménye. Szerteágazó, de mégis szerves egységet alkotó szakmai (muzeológusi, oktatói, tudományszervezői és tudománynépszerűsítői) tevékenységéből jelen dolgozat az Erdélyi Múzeum-Egyesület Néprajzi Gyűjteménye őreként, illetve az Erdélyi Néprajzi Múzeum muzeológusaként kifejtett munkásságára fókuszál.

Az „esze nyílása óta” közösségben gondolkodó, közösségért dolgozó ifjabb Kós Károly előbb a lelkészi hivatásban véli megtalálni a „keresztyéni, értelmiségi emberhez méltó, rangos” feladatot (Gazda K. 1995: 10), majd 1940-ben apja tiltakozása ellenére – „fiam, a néprajz nem egy mesterség, abból nem lehet megélni”¹ – átiratkozik a Kolozsváron újrainduló magyar egyetem néprajz szakára. 1941-ben már a múzeum, 1942–1944 között a magyar egyetemi régészeti intézet gyakornoka (l. Kós K. 1982: 1). Közben 1943-ban ösztöndíjasként követi a budapesti egyetemre távozott Viski Károlyt, egy évet itt tanul. A Kolozsvárra áthelyezett Gunda Bélánál fejezi be tanulmányait, 1944-ben nála is doktorál (l. Gazda K. 1995: 11).

1945 és 1950 között a Bolyai Egyetem tanársegéde, s emellett az Erdélyi Múzeum-Egyesület Néprajzi Tára múzeumőri tisztjét is ő tölti be. 1950 őszen nevezik ki a korábbi, Romulus Vuia által alapított Muzeul Etnografic al Ardealului és az Erdélyi Múzeum-Egyesület néprajzi gyűjteménye összevonása nyomán létrehozott Erdélyi Néprajzi Múzeumhoz (Muzeul

¹ Az idézetek Gazda Klára dr. Kós Károllyal készített beszélgetéseit tartalmazó gépelt kéziratból származnak (a továbbiakban: Gazda K. é. n.). Köszönöm Gazda Klárának, hogy a lejegyzést, illetve több dr. Kós Károly által írt dokumentumot önzetlenül a rendelkezésemre bocsátott.

Etnografic al Transilvaniei), 1951-től ennek igazgatóhelyettes osztályvezetője 1979-ig, amikor saját kérésére nyugdíjazták. A múzeumi munkával párhuzamosan 1951–1956 között a Román Akadémia Művészettörténeti Intézetének is kutatója (az általa vezetett magyar akadémiai csoport kutatási eredményeit foglalják össze a Kriterion Kiadónál megjelent kászoni, szilágysági, kis-küküllői vidéki és moldvai népművészeti tájmonográfiák). 1955 és 1959 között a néprajz megbízott előadója a Bolyai Tudományegyetemen (Kós K. 1982: 1).

1972-ben a kulturális érdemek érdemrendjével, 1982-ben Györffy István emlékéremmel tüntették ki (l. Gazda K. 1995: 17).

Dr. Kós Károly a természet iránti intenzív érdeklődése hatására lett tudatos és cselekvő megfigyelő. Visszaemlékezéseiben tudományos pályájának első csírájaként a gyermekkori „gyűjtögetéseket” nevezi meg. „Kisgyermek koromtól megszoktam, hogy az összegyűjtött dolgokat szisztematikusan rendezzem, s abban én örömet találtam. Hogy az egymáshoz hasonló bogarak a dobozban, az egymáshoz hasonló kövek a kis ládikóban egy felé legyenek. Ez a gyűjtés és rendszerezés iránti kedv később kapott komoly impulzust” (Gazda K. é. n).

A komoly impulzus első kézzelfogható eredményei az Erdélyi Múzeum-Egyesületnél végzett munkához kapcsolódnak. Az Erdélyi Múzeum-Egyesület Érem- és Régiségtára keretében Pósta Béla vezetése alatt fejlődésnek indult néprajzi gyűjtemény a II. bécsi döntés utáni új történelmi-politikai helyzetben önálló tárrá alakul. Roska Márton, a tár akkori igazgatója már az 1941. évi működésről szóló jelentésében jelzi, hogy a néprajzi gyűjtemény gondozásával mielőbb néprajzos szakembert kell megbízni (Roska M. 1942: 461). Az 1943-as éves jelentés már külön Történeti, Művészeti és Néprajzi Tár működéséről számol be (l. Roska M. 1944). Kedves tanára, Roska Márton ajánlására az 1942–1944 között egyetemi régészeti gyakornoki funkciót is betöltő dr. Kós Károlyt 1944-ben kinevezik a frissen alakult Néprajzi Tár múzeumórávé.

1942 és 1944 között a néprajzi gyűjtemény tárgyállománya szinte megháromszorozódik. A bámulatos gyarapodás elsősorban más közületi (Erdélyi Kárpát Egyesület, Kolozsvári Iparmúzeum, Székelyföldi Iparmúzeum) gyűjtemények részleges felvásárlásának vagy átvételének, illetve a kor jeles kutatói (pl. Gunda Béla, Szabó T. Attila, Kelemen Lajos) személyes erőfeszítéseinek köszönhető (Tötszegi T. 2009). A számbeli gyarapodás ellenére ezek az évek meglehetősen mostoha időszaknak számítanak

a Néprajzi Tár életében. A gyűjtemény elhelyezése, állagvédelme, hasznosítása tekintetében egyaránt komoly problémák mutatkoznak.

A Viski Károly, Gunda Béla előadásain nevelkedett dr. Kós Károly fiatalos hévvel teszi szóvá a főként a háborús körülményekkel, pénz- és szakemberhiánnyal magyarázható „szomorú”, „szégyenteljes állapot”-ot az EME elnökségének címzett, 1947. április 11-én kelt levelében (EMEK 95). Dr. Kós Károly az alapvető múzeumi funkciók szerint (gyűjteménygyarapítás, állagmegőrzés, tudományos és közművelődési hasznosítás) csoportosítja a problémákat.

A szerző elismeri, hogy a Néprajzi Tár örvendetesen gyarapodott a levél kelte előtti években, de nehezményezi, hogy a szerzeményezés nem egy jól végiggondolt gyűjtési terv nyomán, s nem természetes úton (vagyis helyszíni gyűjtések nyomán) történt, hanem ajándékozás és más gyűjtemények felvásárlása révén. Ez a gyarapítási módszer a gyűjtemény összetételének alakulása (esetleges, hogy mi kerül be a gyűjteménybe: egy-egy tárgytípusból nagyon sok példány kerül be, más tárgytípusok meg teljességgel hiányoznak) és hasznosítása szempontjából (pontatlan, foghíjas vagy teljesen hiányzik a dokumentáció) egyaránt problematikus.

A háború idején a Bástya utcai épület különböző szintjein és helyiségeiben szétszórt anyag komoly veszélynek van kitéve. Helytelen a raktárhelyiségek kiválasztása (nem megfelelő hőmérsékletű és nedvességtartamú, nyirkos pince-, forró padláhelyiségek); bár a különböző alapanyagú műtárgyak tárolása eltérő mikroklimatikai feltételek mellett lenne célszerű, a tárgyakat mégis együtt, sőt egymásra halmozva tárolják. Mivel a tárgyakhoz a túlszűfolt helyiségekben lehetetlen hozzáférni, az alapvető konzerválási munkák is elvégezhetetlennek bizonyulnak (pl. a gázkamrába zsűfolt textilanyagot nem lehet szellőztetni). A levélíró kifogásolja a műtárgyak azonosítószámának korábbi, időnként szakszerűtlen, akár a tárgy végleges károsodását eredményező rögzítésmódját is.

A harmadik probléma a gyűjtemény tudományos és közművelődési hasznosításának hiánya. Rendező, leltározó, konzerváló, kiállító, feldolgozó és ismertető munka nélkül a gyűjteményi anyag „tudományos kutatásunk számára holt tőke csupán” – írja dr. Kós Károly. A levél megírásának évében megjelent tárgytipológiai tanulmánya, *Az Erdélyi Nemzeti Múzeum Néprajzi Tárának faekéi* kétségtelen tartalmi és módszertani erényei mellett a gyűjteménykutatás lehetőségeire, a tudományos munka fontosságára figyelmeztet (Kós K. 1947).

1949-ben az Erdélyi Múzeum-Egyesület Időközi Bizottságának 1949. május 2-án hozott határozata értelmében az Erdélyi Múzeum-Egyesület a tulajdonjog és a mindenkori felügyelet jogának fenntartásával a Bolyai Tudományegyetem Néprajzi Tanszékének gondozásába adja a Néprajzi Tár 8994 tárgyából álló gyűjteményét. Az átadási jegyzőkönyvet az Erdélyi Múzeum-Egyesület részéről Jakó Zsigmond és Szabédi László, a Bolyai Tudományegyetem Néprajz Tanszéke részéről Nagy Jenő és dr. Kós Károly írja alá. A gyűjtemény kezelésével megbízott dr. Kós Károly nagy lendülettel veti magát a munkába. Több ízben tárgyal a gyűjtemény elhelyezése céljából rendelkezésre bocsátott helyiségek ügyében, majd miután az egyetem erre a célra a Mariánum balszárnyának kb. 350 m² összerületű, alagsori, utca felőli termeit és folyosóját jelöli ki, elkészíti a helyiségek múzeumi raktár céljára való átalakításának tervét. A részletes terv kiterjed a tárgyak biztonságos mozgatását, illetve a természetes szellőztetést lehetővé tevő nyílászárók helyének, méretének kijelölésétől az egyes helyiségek pontos rendeltetésének meghatározásán át a muzeológiai szempontokat és a helyi viszonyokat egyaránt figyelembe vevő raktári bútorzat méretarányos tervrajzáig.

Személyesen szervezte meg, illetve felügyelte mind a múzeumi célra kijelölt helyiségek átalakítási munkálatait, mind a tárgyak korábbi helyéről, a Bástya utcai raktárból való elköltöztetését. Ez utóbbihoz az egyetem alkalmanként legfeljebb egy-egy teherautót bocsátott a rendelkezésére. Az Erdélyi Múzeum-Egyesület Kézirattárában őrzött *Múzeumi Napló* bejegyzései szerint 1950. március 3-tól már sor kerülhetett a műtárgyak konzerválására, csoportosítására, polcokon való elrendezésére. A pontosan vezetett napló bejegyzései a munkában segédkezők nevét, a ráfordított időt, illetve a munka megnevezését egyaránt rögzítik. A segítők névsorában ott találjuk az előadó tanár státusú Nagy Jenő, az Erdélyi Múzeum-Egyesület akkori titkára, Nagy Géza, illetve a gyergyószentmiklósi múzeum későbbi alapítója, Tarisznyás Márton nevét is. A ki- és becsomagolásban, a tárgyak leltári azonosításában, csoport és típus szerinti szelektálásában, megtisztításában, illetve a fatárgyak konzerválószerekkel való kezelésében dr. Kós Károly főként diákjaira számíthatott.

A legsürgősebb feladat, a tárgyállomány megfelelő körülmények közé való helyezése mellett dr. Kós Károly erőfeszítései elsősorban a belső műhelymunkára irányultak: a gyűjteményi anyag használhatóvá tételére a kutatás, illetve a közművelődés számára. Rajzzal, fotóval ellátott tárgyleíró

kartont tervezett, amely egyik oldalán a tárgy leltári számát, raktári elhelyezésének adatait, rövid leírását, illetve beragasztott képét, a lelőhelyre, a beszerzés módjára (külön kitérve az adatközlő/juttató társadalmi helyére, korára, a tárgy értékére, korára), a beszerzés idejére és a vételárra vonatkozó információkat. A karton másik oldalán a tárgy alkotórészei, a díszítőmotívumok helyi megnevezését, a társadalmi használat módját, a közösség életében betöltött szerepét, illetve életforma, társadalmi rétegzettség, életkor és nem szerinti jelentőségét is rögzíteni kívánta. Külön részt szánt a vonatkozó szakirodalom feltüntetésére.

A hagyatékában fennmaradt, 1949. május 25-én kelt tudományos munkaterv alapjául egy már korábban, 1948 nyarán elkészített tervezet szolgált, ezt egészítette ki az új elhelyezésből fakadó feladatokkal. Fontos célkitűzése volt a tár állományának a hiányzó tárgykörökből, ismeretlen tájegységekből (Szilágyság, Szatmár, Kővár vidéke, Bihar, Aranyosszék, Hunyad vidéke, Nagy-Küküllő, Hétfalu stb.) származó tárgyakkal való gyarapítása, a kallódó néprajzi gyűjtemények megszerzése. Tervei között szerepelt a rajz-, film- és fényképgyűjtemény továbbfejlesztése, egy néprajzi levéltár, valamint a gyűjtők kiadatlan kézírataiból alakuló néprajzi adattár, s végül az EME fonográf felvételeinek átvételével fonogramgyűjtemény megteremtése. Dr. Kós Károly ki kívánta terjeszteni a Tár tudományos hatáskörét a népi műemlékvédelem, a tájmúzeumi hálózat irányába is, valamint – valószínűleg Györffy István, Fél Edit, Gönyei Sándor gyöngyösbokrétás szerepvállalásának mintájára – szorgalmazta a dalos-táncos viseletes rendezvények, versenyek tudományos ellenőrzését, hitelesítését.

Dr. Kós Károly a Néprajzi Tárát a néprajzi muzeológia műhelyévé, módszertani központjává szerette volna emelni. Erről árulkodnak a rokon intézményekkel való kapcsolatok kiépítésére, ápolására, muzeológiai tanfolyamok rendezésére, külföldi tanulmányutak megszervezésére, néprajzi folyóirat elindítására tett javaslatai.

Nagyszabású tervéhez pontos mintákat, számításokat, ütemtervet készített. A feladatok körének sokrétűsége, a bevonható erőforrások kapcsán tanúsított nyitottság jól képzett, széles látókörű szakemberről, erős civil öntudattal bíró, agilis személyről vallanak. A hároméves terv utolsó pontjaként dr. Kós Károly például egy olyan civil szervezet – a Néprajzbarátok Társasága – létrehozását vetíti előre, amely a tár munkáját támogatná.

A felvázolt terveket azonban már nem volt módja a tőle megszokott alaposággal megvalósítani. Az Erdélyi Múzeum-Egyesület Néprajzi Tára múzeumi naplójának utolsó bejegyzése, a magyarvalkói anyag leltározása (minden valószínűség szerint az 1949-es kalotaszegi terepgyűjtés során megszerzett darabokról van szó) 1950. július 14-én kelt.

1950 a nagy átszervezések éve, megszűnik a néprajz tanszék, a Néprajzi Gyűjtemény sorsa is bizonytalanra válik. Dr. Kós Károly tárgyalásokat kezdeményez a két nagy, nagyjából azonos méretű kolozsvári néprajzi gyűjtemény – az Erdélyi Múzeum-Egyesület Néprajzi Tára, illetve a román néprajz tanszék vezetője, Romulus Vuia által 1922-ben alapított Muzeul Etnografic al Ardealului egyesítésére: „Mint az EME néprajzi tárának vezetője 1947-től kezdve többször tárgyaltam Pavelescuval a Babeş Egyetemhez tartozó néprajzi gyűjteménnyel való egyesítésről, melynek akkor legnagyobb gyakorlati akadályát a megfelelő épület hiányában láttuk, s ezért közös épület keresésre s igénylésre határoztuk el magunkat. Ilyen előzmények után neveztek ki 1950 őszén a Babeş Egyetem néprajzi múzeumához, ahol első dolgom volt felvetni és végrehajtani a Bolyai Egyetemre került gyűjtemény összeköltöztetését, a jelenlegi épület bővítését, s ilyenformán megvalósítani régi óhajomat, hogy a román és magyar gyűjtemények és szakemberek egyesítésével közös munka váljék lehetségessé, közös kiállítás, közös irányítás” (Kós K. 1955/EMEK 99). A gyűjtemények egyesítése dr. Kós Károly számára egyértelműen tudományos kérdés volt. A proletkult idején a múzeum nemkívánatos intézmény, a burzsoá szellemiség megtestesítője. A hivatalos álláspont szerint mindaz, ami a múlthoz tartozik, a haladás kerékkötője, a művelődési intézményeknek pedig nem a gyászosnak ítélt múlt, hanem a dicső jövő bemutatására kell koncentrálniuk. Nem véletlen hát, hogy az új intézmény első kiállítását megnyitás előtt szemrevételező pártfunkcionárius a kiállított mezőgazdasági eszközöket a jobbagysággal asszociálja, múzeumi bemutatásukat pedig a jelennek szóló inzultusként értékeli. Ilyen körülmények között, amikor gyűjtemények sora jutott ebek harmincadjára, dr. Kós Károly a gyűjtemény megőrzése, egybetartása, illetve a tudományos vérkeringésbe, a kutatás szolgálatába állítása érdekében a szerinte egyetlen lehetséges utat választotta: a két néprajzi gyűjteményt egyetlen erős, széles területet és tematikát lefedő gyűjteménnyé kovácsolta, majd erejét, energiáját nem kímélve, fáradhatatlanul munkálkodott Románia egyetlen tényleges néprajzi múzeumának kutatóintézetévé való alakításában. Már idézett *Emlékiratában* így vall erről

a munkáról: „Én felvettem és tényleg végrehajtottam a magyar néprajzi múzeummal való egyesítést, a múzeumi gyűjtemények szakszerű raktározását, leltári azonosítását, konzerválását, restaurálását, cédulakatalógus készítését, a gyűjtemény tanulmányozását, az épület kibővítését és célszerű belső átalakítását, végül az ezen idő alatt létrehozott kiállítások szervezését, a múzeumi gyűjtemények népszerűsítését, lehetővé tettem a gyűjteménynek szakemberek és diákok által való tanulmányozását, eredeti, olcsó és praktikus kiállítási bútorzat föltalálását. Bevezettem a részletes, tudományos leírású leltári napló vezetését, a tudományos gyűjtéssel kapcsolatos és a meglévő gyűjtemények ismeretén és fejlesztési szükségletükön alapuló beszerzést, végül pedig kitartóan védtem és agitáltam a néprajzi múzeum és néprajzi kiállítás tudományos jellegéért, azzal a tudattal, hogy múzeumunknak olyan sajátos feladatot kell betöltenie, melyet nem tölthet be egy másik múzeum sem” (Kós K. 1955/EMEK 99).

Az újonnan alakult múzeum egyedüli képzett néprajzosaként dr. Kós Károly az, aki kijelöli a múzeum működéséhez elengedhetetlen feladatköröket (az adminisztratív és tudományos személyzet, konzerválók és restaurálók, fényképészek), megtervezi a zavartalan munkához szükséges felteteleket, majd újrakezdi, most már a kétszeresére nőtt gyűjteményben az Erdélyi Múzeum-Egyesület Néprajzi Tára kapcsán már megfogalmazott feladatokat. Leltároz, azonosít, csoportosít. Bevezeti a korábban ismertett tárgyleíró kartonokat, majd irányítja a kutatómunkát megkönnyítő tárgy- és névmutatók, szak- és földrajzi katalógusok elkészítését. Raktár-bútorzatot tervez a múzeumi tárgyak optimális tárolása érdekében (emeletes polcokat, bot- és guzsalytartókat, textiltartó szekrényeket, ruhafo-gas-rendszert, szőnyegtartó orsókat stb.). Időtállóságukat (mind anyagi mióvultukban, mind tudományos szempontból) jelzi, hogy ma is ezeket a raktár-bútorokat használják, sőt számos nagy romániai múzeum számára szolgáltak példaként, tulajdonképpen a mai modern, rozsdamentes acélból, komplikált technológiával készített változatok is hasonló elvet követnek. Közben elkészíti az első állandó kiállítás forgatókönyvét. Közismert rajztudásának nagy hasznát veszi újra: a következő időszakok kiállítási technikája (a különböző méretű téglatesteből modulszerűen alakítható kiállítóbútortól az illusztrációs anyagon át a feliratokhoz használt betűformákig) az ő keze nyomát viseli. Az ő munkája nyomán indul útjára a Múzeum évkönyve, ő a kezdeményezője s legfőbb példamutatója a gyűjteményállomány szerkezeti kutatásának is.

A komplex múzeum fiatal korától dédelgetett tervét kívánta megvalósítani: a tradicionális paraszti kultúra teljességének bemutatását paviloni (állandó és időszakos kiállítások révén), illetve szabadtéri részleg működtetésével. A II. világháború után a Romulus Vuia által alapított szabadtéri múzeumból mindössze egyetlen épület maradt, a dr. Kós Károly által egy hóstáti udvar köré valamikor megálmodott szabadtéri részleg megvalósítása pedig a háború utáni konjunktúra, majd az 1950-es változások nyomán hiúsult meg. Így a nyitás – az 1951-ben vásárolt szász szőlőprés, az 1954-ben behozott bedecsi ház, majd a Művészettörténeti Intézet népművészeti kutatócsoportja keretében végzett kászoni gyűjtés során kinézett 1678-ból datált kászoni porta révén – ezen a területen is dr. Kós Károly nevéhez fűződik. 1956-ban kidolgozza a szabadtéri részleg tervét, annak teljes komplexitásában, az épületek és népi ipari installációk mellett etnobotanikai, etnozoológiai részleggel, ez utóbbiak megvalósítására azonban – kellő szakmai támogatás hiányában – nem kerülhetett sor (l. Kós K. 1995).

Vallotta, hogy a jó múzeumi eredmény alapja a felkészülten, odaadással végzett terepmunka. A gyűjtésnek ki kell terjednie a tárgykörök teljes készletére: teljes műhely, teljes öltözet, minden tárgykategóriára, nem elszigetelt tárgyakat, hanem tárgye gyűjtésekben materializálódott tárgyasult jelentéseket kell kutatni, ezek változását, életét, ok-okozati összefüggéseit.

A néprajzi múzeum közművelődési, pedagógiai jelentőségét a tradicionális kultúra identitásteremtő, közösséget kovácsoló erejének, a modern világhoz is kulcsot adó szerepének megjelenítésében látta.

Dr. Kós Károly harminc évig volt a kolozsvári Erdélyi Néprajzi Múzeum muzeológusa. Megszabta arculatát, kijelölte, s kitaposta a működéséhez szükséges ösvényeket. Hihetetlen szívóssággal, türelemmel tette a dolgát annak a tudatában, hogy munkája a néprajzkutatás, a tudomány érdekében végezett fontos szolgálat. Tanulmányai, apró betűkkel rótt, már íráskéjükben is tiszta logikai sort mutató, könnyen áttekinthető témavázlatai, pontos távlati, szerkezeti, metszet- és részletrajzai, a saját, illetve a véleményezésre felkért kéziratok, sőt megjelent könyvek lapszélére vetett bejegyzései, egy önmagával szemben is szigorú, következetes, vaslogikájú kutató képét vetítik elénk. Ügyszeretetére vall, hogy akkor sem hátrált meg, amikor látnia kellett, hogy a múzeum egyre inkább a protekcionizmus melegágya lesz, s a kontraszelekciónal bekerült „tudományos

testület” tagjai között ritkán talált a terhek legalább egy részét átvállaló érett vagy elkötelezett, tanulni vágyó fiatalokra, bár tapasztalt és szakmailag felkészült etnográfusként kötelességének tartotta a kezdő pályatársak segítését, oktatását. Ezt bizonyítja a más múzeumoknál dolgozó, hozzá segítségért forduló fiatal kollégák irányában is tanúsított segítőkézsége, türelme.

Nem volt könnyű helyzete a múzeumban. Bár tudására, megbízható munkájára szükség volt, személye épp tudásbeli és erkölcsi fölénye, hihetetlen teherbírása miatt vált kényelmetlenné a múzeumi munkát penzumként, s nem hivatásként megélő munkatársak számára. A hivatalosságokkal való csatározásokról a következőképpen vallott: „Gyáva lennék, ha erdélyi magyar kutatóként nem mennék el a »hivatalosak« tűrőképességének határáig, viszont számár és kárt okoznék azzal az általam képviselt ügynek, ha e határvonalat túllépném” (Gazda K. é. n).

Az állandó egyensúlyozás, szélmalomharc, magányossága a munkaközösségen belül, az általa képviselt értékek társadalmi devalválódásának nap mint nap való érzékelése, betegségei idősebb korára megkeseredett emberré tették. Mégis azt hiszem, hogy ma boldog és elégedett lenne. Örömmel töltené el, hogy „a néprajz nagy ugarán”, amelynek hosszú időn keresztül ő volt az egyetlen hazai képzett művelője, immár beért az őszi vetés, s sok fiatal hajtás termett jó gabonát.

Szakirodalom

GAZDA Klára

é. n. *Beszélgetések dr. Kós Károllyal*. Kézirat.

1977a Vendégünk volt: Dr. Kós Károly. *Megyei Tükör* X. (1589) 2–3.

1977b A modern élethez is – kulcs. Beszélgetés dr. Kós Károllyal a néprajzról mint tudományról és szolgálatról. *A Hét* VIII. (11) 9.

1995 Dr. Kós Károly 75 éves. In: ZAKARIÁS Erzsébet (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve* 3. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 9–17.

KÓS Károly, dr.

1947 Az Erdélyi Nemzeti Múzeum Néprajzi Tárának faekéi. *Erdélyi Múzeum* LII. (1–4) 81–94. [Megjelent még: Erdélyi Tudományos Füzetek, 207. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 1947.]

- 1955 Emlékirat néprajzi múzeumi tevékenységem egyes kérdéseivel kapcsolatban. (febr. 3.) *EMEK* 99.
- 1982 *Életrajz*. Kézirat.
- 1995 Törekvés egy komplex néprajzi múzeum megvalósítására. In: ZAKARIÁS Erzsébet (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve* 3. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 18–24.
- ROSKA Márton, dr.
- 1942 Jelentés az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem és Régiségtárának 1941. évi működéséről. *Erdélyi Múzeum* XLVII. (3) 460–466.
- 1944 Jelentés a Történeti, Művészeti és Néprajzi Tár 1943. évi működéséről. In: SZABÓ T. Attila (szerk.): *Az Erdélyi Múzeum-Egyesület Évkönyve az 1943. évre*. [Az *Erdélyi Múzeum* XLIX. (1944) 1–2. melléklete.] Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 36–47.
- TÖTSZEGI Tekla
- 2009 Az Erdélyi Múzeum-Egyesület néprajzi gyűjteménye. In: SIPOS Gábor (szerk.): *Az Erdélyi Múzeum-Egyesület gyűjteményei*. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 323–348.

Források

ERDÉLYI MÚZEUM-EGYESÜLET KÉZIRATTÁRA [EMEK]

Kós Károly néprajzkutató kézírathagyatéka

é. n. *EME Néprajzi Tárának a Bolyai Egyetem részére történt átadás iratai*. Jelzet: 95.

é. n. *Az erdélyi néprajzi múzeumügyre vonatkozó iratok*. Jelzet: 98.

é. n. *A Kolozsvári Néprajzi Múzeum tevékenységére vonatkozó iratok*. Jelzet: 99.

Almási István

Sepródi János és Sztripszky Hiador közös népdalgyűjtése

Sepródi János már népzene kutató pályája elején tisztában volt az összehasonlító módszer alkalmazásának különleges fontosságával. Az etnográfusok közül Jankó Jánost, e módszer akkori jeles képviselőjét a legnagyobb magyar néprajztudósként tisztelte. Ismerte a távoli rokon népek körében végzett nyelvészeti és néprajzi kutatások eredményeit. Ezekből, valamint Szénfy Gusztávnak a 19. század közepén tervbe vett erdélyi gyűjtéséből és Fabó Bertalan hasonló célú elképzeléséből merített ösztönzést ahhoz, hogy 1903-ban figyelmeztessen: „Adatokat kell gyűjteni a velünk együtt lakó nemzetiségek zenéjéről és a velünk rokon keleti népek zenéjéről” (Sepródi J. 1903). A kutatásban egyre jobban elmélyedve a kölcsönhatások tanulmányozását mind halaszthatatlanabb feladatnak érezte, s ezt több írásában is szavá tette. Érdemes idéznünk véleményének leghatározottabb hangú megfogalmazását: „A magyar zene megoldatlan kérdéseivel foglalkozva megrogzött hitemmé vált, hogy mi ezeket a kérdéseket csak akkor tudjuk megoldani, ha megismerjük a velünk együtt élő nemzetiségek zenéjét is. Ezekre eddig nemigen fordítottak gondot, pedig ezek mondják meg, mit tartunk a magyar zenéből eredeti vonásnak és mi az átvétel” (Sepródi J. 1908a: 12).

Életkörülményei, állandó megélhetési gondjai nem tették lehetővé, hogy a világosan látott feladatok megoldása érdekében rendszeresen költéses és időigényes terepmunkára vállalkozzék. Az egyetlen gyakorlati lépés, melyet ilyen irányban tehetett, Sztripszky Hiadornak volt köszönhető, akivel Kolozsváron ismerkedett meg azokban az években, amelyekben Sztripszky itt egyetemi hallgató, majd gyakornokként az Erdélyi Kárpát-Egyesület néprajzi előadója, s később az Erdélyi Múzeum-Egyesület tagja, illetve ideiglenesen alkalmazott, óradíjas munkatársa volt. A kárpátukrán néprajzkutató, bibliográfus, nyelvész, irodalomtörténész és műfordító 1908. július 2-án a Máramaros megyei Alsókalocsáról küldött levelében a következő ajánlattal fordult Sepródi Jánoshoz, akit „Kedves Kolléga

Úrként” szólított meg: „Most [...] hogy itt nyaralok jó 3 hetet bátyámnál, a legjobb alkalom nyílt régi tervünk azonnali keresztülvételére, a magyar és rutén népzene összehasonlítására a helyszínen való gyűjtés útján.

Nagyon kérem tehát, [...] üljön azonnal vonatra. *Huszt* a végállomás, ott már várni fogja bátyám kényelmes kocsija, s onnan 6 órás kocsizás után megérkezhetnek. Bátyám ezennel hivatalosan meghívja koll. urat, s legyen meggyőződve, nagyon szívesen fogadja. Intézze úgy, hogy Kolozsvárról reggel induljon. Este Husztra ér, háljon meg itt a *Pannóniában*. [...] Friss erővel aztán szépen kocsizhat gyönyörű vidéken, a Talabor völgyén fölfelé. [...] okvetlen számítunk jövetelére. Etnografálunk sokat, hegedűjét el ne felejtse. Szívből üdvözlö Dr. Sztripszky Hiador.”¹

Seprődi hamarosan útra kelt, és Sztripszky társaságában Alsókalocsán, illetve a Ripinka völgyében fekvő Repenyén népzenei följegyzéseket készített, közben pedig rövid látogatást tett az Ugocsa megyei Magyaromjaton is. Az Erdélyi Múzeum-Egyesülettől rendelkezésére bocsátott készülékkel 54 szöveges dalt és táncdallamot rögzített fonográfhangerekre. Hogy behatóan tudjon foglalkozni az összegyűjtött anyaggal, figyelmesen áttanulmányozta, és az *Ethnographia* 1908-as évfolyamában ismertette Sztanyiszlav Filippovics Ljudkevics *Etnografickij Zbirnik* című kétkötetes kárpátukrán dalgyűjteményét (Seprődi J. 1908b). Kéziratban maradt jegyzeteinek tanúsága szerint igyekezett ismerkedni a cirill betűkkel is, de a nyelvtanulásban valószínűleg nem jutott messzire. Fonografált dallamainak ugyanis csak egy részét jegyezte le, azokat is szöveg nélkül. Tanulmányútján szerzett élményeiről nemsokára beszámolt *A hazai kisoroszok között* címmel az *Erdélyi Lapokban* (Seprődi J. 1908a).² Az összehasonlító vizsgálódásokból leszűrt következtetéseit hét évvel később a Magyar Néprajzi Társaság folyóiratában foglalta össze, s ebben fölvételei közül öt dallamot adott közre. Noha ennek a tanulmánynak a címe *Magyar hatások a kisorosz zenében* (Seprődi J. 1915), Seprődi rámutatott olyan dallamokra is, melyek a magyar népzeneben kétségtelenül a kárpátaljai szomszédoktól való átvétel tényét bizonyítják.

Említést érdemel az a körülmény, hogy Bartók Béla, a népzenei kölcsönhatások legeredményesebb kutatója Seprődivel csaknem egyidejűleg,

¹ Seprődi János családi hagyatéka. *Levelek* II/15. (Kézirat) Lásd Függelék 1.

² Köztudott, hogy a 20. század első felében a kárpátukránokat *ruténeknek* vagy *kisoroszoknak* nevezték.

1908 októberének elején jegyzett le első ízben román dallamokat, mégpedig Aranyosszéken tett kirándulása alkalmával, Torockón, székellyhidasi román lányok ajkáról. Szlovák népdalokat már korábban kezdett gyűjteni. Ez a párhuzam mindenesetre azt igazolja, hogy Sepródi tőle telhetően lépést tartott a legidősebb népzene tudományi törekvésekkel.

A magyar–kárpatukrán népzenei kapcsolatok igazi jelentőségére mintegy három évtizeddel később Bartók Béla és Kodály Zoltán tüzetes elemzése-fejtegetései derítettek fényt. Bartók *Népzeneink és a szomszéd népek népzeneje* című, 1934-ben közzétett könyvében az alábbiakat állapította meg: „A rutének legjellemzőbb tánczenéje az ún. kolomejka [...] A magyar anyagnak ún. kanásznóta-dallamai feltűnően egyeznek a rutén kolomejka dallamokkal: nyilván ezeknek többé-kevésbé átalakított formái. Kb. 30 ilyen variáncsoport van [...] Ez a szám az egész dallamanyaghoz viszonyítva elenyészően csekély, úgyhogy a rutén kolomejka hatása nem mondható éppen nagynak. Fontosságot ezeknek a nyilván rutén hatás alatt alakult kanásznóta-dallamoknak a következő – szerintem további vizsgálódások alapjául elfogadható – föltevések adnak:

1. Valószínű, hogy a kanásznóták dallamaiból fejlődött ki először a »kuruc nóták« zenéje [...] azután pedig az ún. verbunkos zene. [...]
2. Lehetséges, hogy az új magyar népi dallamok a verbunkos zene hatása alatt keletkeztek. De ezt a hatást nyilván annyi másféle hatás (pl. a régi magyar népi dallamok pentaton rendszerének, pontozott ritmusának hatása, esetleg újabb műdalok hatása) keresztelte, hogy az összefüggés az új magyar és a verbunkos stílus között még nehezebben nyomozható ki, mint a verbunkos zene és a kanásztánc között. A fejlődési menet – inkább érzésem, mint tudásom szerint – ez lehetett: rutén kolomejka > magyar kanásznóta > verbunkos zene > új magyar népi dallamok.

Ez a fejlődési menet – amennyiben igaznak bizonyul – adna jelentőséget a rutén hatásnak, nem pedig a közvetlenül rutén hatás alatt alakult dallamok száma” (Bartók 1934: 13–14).

Ugyanezt az elképzelést Kodály Zoltán *A magyar népzene* című – először 1937-ben megjelent – művében, a közben hozzáférhetővé vált rokon népi dallamok figyelembevételével árnyaltabban taglalta. „Az újabban előkerült cseremisiz adatok egyelőre a kolomejka-kérdéshez nyújtanak új szempontot. Eddig azt hittük BARTÓKKAL, hogy a magyar kanásznóta-típus a rutén kolomejkából származik. [...]

A cseremisiz anyagban nagyobb számmal vannak mind a kisebb (rutén), mind a nagyobb (magyar) formának példái. [...] A cseremisiz sorvége ugyan majdnem mindig 3 szótagú [...] ami a magyarban is elég gyakori arra, hogy ne tekintsük a kéttagú sorvéget kizárólagosnak. Ez viszont a cseremisizben is feltűnik itt-ott.

[...] Íme tehát egy jellemző ritmikus sajátosság, amely összekapcsolja a magyar és a cseremisiz példákat, a ruténben nincs meg. De még jelentősebb, hogy a cseremisiz példa mind, a magyar majdnem mind ötfokú és kvintszerkezetű.

Mindkét sajátosság ismeretlen a rutén anyagban. [...] lehetetlen elhinnünk, hogy a rutén az eredeti, s a magyar az átvétel. Sokkal valószínűbb, hogy a magyar az eredeti. [...] Természetesen a másféle, nem kvintszerkezetű dallamok rutén származása ezek után is valószínű. [...]

Még csak azt jegyezzük meg, hogy a »kolomejka« versformáját [...] nálunk már a XV. század óta műveli az irodalom. Kutatóink középkori latin hatást keresnek benne” (Kodály Z. 1937: 46–47).

1911. április 26-án Sztripszky Hiaodor Budapestről írt levelet Seprődi Jánosnak. Ekkor a megszólítás már „Kedves tesvir” volt, a beszédmód pedig tegező, ami arra utal, hogy korábbi szigorú kartársi kapcsolatuk feszelen baráti viszonyra oldódott. Ezúttal felvilágosítást kért Seprődítől előkészületben levő munkájához, mely még ugyanabban az évben Alexics György közreműködésével *Szegedi Gergely énekeskönyve XVI. századbeli román fordításban* címmel látott napvilágot Budapesten. Sztripszky néhány protestáns egyházi ének forrásáról tudakozódott. Seprődi, aki alaposan ismerte az egyházzene történetét, azonnal válaszolt, megadta a kielégítő tájékoztatást, s a posta akkori kifogástalan működésének köszönhetően Sztripszky már április 30-án hálóját fejezte ki a segítségért. A kötet címe nem pontos, mert Tordosi Pál, a románok kálmínista püspöke, aki föltehetően az énekszövegek fordítója volt, nem közvetlenül Szegedi Gergely énekeskönyvét használta. A tíz dicséretet magában foglaló 16. századi töredéknek az a legnagyobb jelentősége, hogy a román irodalom korai, latin betűs nyomtatott emléke.³

³ Sztripszky és Alexics művét több magyar és román szakember ismertette. Az *Erdélyi Múzeum* 1912-es évfolyamában jelent meg Kristóf György és Veress Endre igen alapos bírálata (l. Kristóf Gy. – Veress E. 1912: 291–296).

Sztripszky Hiador szerepéről Sepródi János kárpátaljai népdalgyűjtésének készséges támogatásában először 1974-ben tettem említést a *Sepródi János válogatott zenei írásai és népzenei gyűjtése* című, Benkő András gondozta kötet bevezetőjének *A népzene kutató* című fejezetében (Benkő A. szerk. 1974: 65–66). Most azért tartottam szükségesnek visszatérni együttműködésükre, mert azt kellett tapasztalnom, hogy erről – akárcsak általában Sepródi és Sztripszky tudományos munkásságáról – nem sokan szereztek tudomást. Viga Gyula, aki – részben Udvari Istvánnal közösen (Udvari I. – Viga Gy. 2001) – több tanulmányt szentelt Sztripszky életművének, *Sztripszky Hiador, Erdély együtt élő népeinek kutatója* című írásának közzétételét éppen azzal indokolta meg, hogy egy olyan sokoldalú személyiségre akarta felhívni a figyelmet, „akit életpályájának az egyik legaktívabb és legeredményesebb korszaka köt Kolozsvárhoz és Erdélyhez, s aki ehhez képest kevésbé ismert és jegyzett az itteni tudományosságban” (Viga Gy. 2001: 121). Sepródihez fűződő kapcsolatáról azonban, úgy tűnik, ő sem értesült, aminthogy Gaal György sem, aki Viga Gyulának Sztripszkyt illető érdeklődésére így válaszolt: „Az EMKE, az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület – amiből az EKE is kivált – 1910-es nagy emlékkönyvének névmutatójában Sztripszky neve nem szerepel. Az EKE 1996-ban kiadott történetében sem említik. Végül *Az Erdélyi Múzeum-Egyesület háromnegyed százados tudományos működése 1859–1934* című, 1937-ben megjelent kötetben sem fordul elő a neve. Mindezek arra utalnak, hogy Sztripszky kolozsvári tevékenysége nem volt az illető intézmények szempontjából jelentős” (Viga Gy. 2001: 121).

Viga Gyula hivatkozott azonban Semayer Vilibáld *Az Erdélyi Kárpát-Egyesület kolozsvári Táj- és Néprajzi Múzeuma* című írására, melyben Sztripszkyról a következő méltatás olvasható: „Jankó János dr. [...] az Erdélyi Kárpát-Egyesület Népr. Múzeumát tudásának és energiájának egészével támogatta. Mindenekelőtt Sztripszky Hiador végzett tanárjelölt személyében múzeumi asszisztentst választott, kivel együtt elindultak a gyűjtések folytatására. Az első kalotaszegi gyűjtésen asszisztense megtanulván a gyűjtést, később önállóan folytatta a Székelyföldön s az a közel 7000 tárgy, mely a múzeum mai állagát teszi, az ő fáradozásának és szakértelmének gyümölcse” (Semayer V. 1902: 143–144). Viga hangsúlyozta továbbá, hogy „Dr. Kós Károly szerint Sztripszky szakszerű tárggyűjtése alapozta meg az Erdélyi Múzeum-Egyesület önálló néprajzi gyűjteményét

is, amely aztán 1942-ben magába olvasztotta az EKE hányatott sorsú etnográfiai kollekcióját” (Viga Gy. 2001: 123).

Vannak, akik csak a nyomtatásban kiadott könyvek és értekezések száma alapján ítélik meg a kutatók teljesítményét, pedig éppen a néprajz különböző ágaiban fölbecsülhetetlen tudományos hasznot jelent az összegyűjtött és múzeumban vagy archívumban elhelyezett tárgyak, illetve adalékok révén tett szolgálat. De akkor is, ha Sztripszkynek csak Kolozsváron végzett tevékenységére szorítkozunk, nem feledkezhetünk meg az *Erdélyi Múzeum* 1909-es, illetőleg 1911-es évfolyamában közzétett *Halottasházi játékok Máramarosban* (Sztripszky H. 1909) és *Ismeretlen kolozsvári rutén könyv 1746-ból* című tanulmányáról (Sztripszky H. 1911). Ugyancsak Kolozsváron jelent meg *Az erdélyi halászat ismeretéhez (Régi és mai halastavaink)* című műve (Sztripszky H. 1908). Erről nem kisebb tudósok, mint Cholnoky Jenő és Kelemen Lajos írtak ismertetést (Cholnoky J. 1908, Kelemen L. 1911). Utóbbi részletes bírálatában rámutatott a munka „hibáira, hiányaira s tévedéseire is”, de kiemelte, hogy „mint alapvető és úttörő dolgozat figyelmet és elismerést érdemel” (Kelemen L. 1911: 307).

Szakirodalom

BARTÓK Béla

1934 *Népzeneünk és a szomszéd népek népzeneje*. (Népszerű Zenefüzetek, 3.)

Somló Béla Könyvkiadó, Budapest

BENKŐ András (szerk.)

1974 *Seprődi János válogatott zenei írásai és népzenei gyűjtése*. A bevezető tanulmányt Almási István, Benkő András, Lakatos István írta.

A zenei írásokat Benkő András, a népzenei gyűjtést Almási István rendezte sajtó alá. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest

CHOLNOKY Jenő

1911 Sztripszky Hiador: Az erdélyi halászat ismeretéhez. *Földrajzi Közlemények* XXXVI. 212.

KELEMEN Lajos

1911 Sztripszky Hiador: Az erdélyi halászat ismeretéhez (Régi és mai halastavaink). *Erdélyi Múzeum* XXVIII. (5) 307–310.

KODÁLY Zoltán

1937 *A magyar népzene*. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest

KRISTÓF György – VERESS Endre

1912 Sztripszky Hiador – Alexics György: Szegedi Gergely énekeskönyve XVI. századbéli román fordításban. Protestáns hatások a hazai románságra. Budapest, MDCCCCX1. *Erdélyi Múzeum* XXIX. (4) 291–296.

SEMAYER Vilibáld

1902 Az Erdélyi Kárpát-Egyesület kolozsvári Táj- és Néprajzi Múzeuma. *A Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának Értesítője* III. (8) 141–149.

SEPRÓDI János

1903 A magyar ritmusról. Levél Kálmán Farkashoz. *Magyar Szó*. febr. 11.

1908a A hazai kisoroszkok között. *Erdélyi Lapok* I. (1) 11–13, (2) 43–44, (3) 67–69.

1908b Stanislaw Ljudkevyč: Etnografičnyj Zbirnyk. 1. rész. Lemberg, 1906. *Ethnographia* XIX. (1) 52–61.

1915 Magyar hatások a kisorosz zenében. *Ethnographia* XXVI. (1) 46–55.

SZTRIPSKY Hiador

1909 Halottasházi játékok Máramarosban. *Erdélyi Múzeum* XXVI. (2) 180–188.

1911 Ismeretlen kolozsvári rutén könyv 1746-ból. *Erdélyi Múzeum* XXVIII. (3) 170–182.

UDVARI István – VIGA Gyula

2001 Sztripszky Hiador néprajzi tevékenysége Erdély együtt élő népeinek kutatásában. In: KESZEG Vilmos (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 9. Ünnepi kötet Péntek János 60. születésnapjára*. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 49–70.

VIGA Gyula

2001 Sztripszky Hiador, Erdély együtt élő népeinek kutatója. *Erdélyi Múzeum* LXIII. (1–2) 121–128.

Függelék

Sztripszky Hiador levelei Seprődi Jánoshoz

Mellékletünkben Sztripszky Hiador Seprődi Jánoshoz írt leveleinek betűhű másolatát közöljük. A kézzel írt levelek (II/15, ill. I/142–144. szám alatt) a Seprődi János családi hagyatékában találhatóak. Az eredeti levelekben aláhúzással kiemelt szövegrészeket dőlt betűvel jelöljük.

1.

Levélcím: *Alsókalocsa*
Mármaros vm.
1908. július 2.

Kedves Kolléga Úr!

Engedje meg, hogy szíves útbaigazításáért forduljak. Itt nyaralok Mármaros tetejében a határtól pár kilométernyire kitűnő etnografikus területen, nagybátyámnál, az idevaló „orosz papnál”, ahogy itt mondani szokás. VII. gimnazista öcsém Ungváron járt iskolába, de az a pech (a Bp. Hírlap szerint pekk) érte, hogy áprilisban beteg lett, sokáig nyavalygott, úgy, hogy júniusban a vizsgákra is betegen állott elő. Ilyen állapotában persze nem tudott levezélgázní, s így a különben közepes tanuló – aki a hatodikig tandíjmentes, jó diák volt – vizsgálatlan maradt. Maláriája volt, (részben még most is megvan) amely miatt apja más vidékre akarná küldeni, éspedig tekintettel az atyafiságra, énhozzám Kolozsvárra; én pedig kolléga úrra gondoltam s így talán – ha a dolog keresztülvihető volna – a ref. kollégiumba íratnók be a fiút.

Nagyon lekötelezne, hogyha minél előbb értesíteni szíves volna, sikerülhet-e a fiúnak az a terve, hogy most is készülgetve szeptemberben beiratkoznék az Önök iskolájába magántanulónak, és karácsonyig letenné a VII. osztályból a vizsgát, azontúl pedig a VIII.-at tanulná szintén magán- vagy akár nyilvános tanulói minőségben. Egyáltalán arra nézve méltóztassék utasítást adni, lehetséges volna-e pl. októberben, novemberben letennie a VII. oszt.-ból a magánvizsgát, avagy csak decemberben? Mennyi a beíratási és tanítási díj, amit szeptemberben kellene befizetni? Mennyi a magánvizsga díja? Azután persze a VIII.-ba kell őt beíratni: mennyi ennek a díja és mennyi a tandíj?

Mint ahogy már régóta tudni méltóztat, megeshetik, hogy engem az őszszel kineveznek Bpestre, s így a fiút ott kellene hagynom Kolozsvárt; ennélfogva nem tehetem meg, hogy őt magamhoz vegyem kosztba. Mit tudna, kolléga úr, tanácsolni ebben a kérdésben: bejuthatna-e gör. kat. magyar fiú létére a kollégiumba? Hogyha nem, akkor tudna-e valahol valami olyas vénasszonyt vagy akárki mást, aki diákokat tart kosztban-kovártélyban? Mennyit szoktak ott ezért tudomása szerint fizetni? Esetleg kolléga úr nem venné-e magához decembertől

júniusig? (Szeptembertől ti. itthon ülne és tanulna a magánvizsga letevésének idejéig; azután aztán állandóan Kolozsvárt.)

Lássa, mennyi kérdést adtam föl k. kolléga úrnak egyszerre, de azért ne haragudjék, cserébe följánlok érte valami jót, éspedig az etnográfát. Most ti. hogy itt nyaralok jó 3 hetet bátyámnál, a legjobb alkalom nyílt régi tervünk azonnali keresztyűvitelére, a magyar és rutén népzene összehasonlítására a helyszínen való gyűjtés útján.

Nagyon kérem tehát, hogy a fenti kérdésekre legyen szíves *élőszóval* megadni a választ, éspedig úgy, hogy üljön azonnal vonatra. *Huszt* a végállomás, ott már várni fogja bátyám kényelmes kocsija, s onnan 6 órás kocsizás után megérkezhetnek. Bátyám ezennel hivatalosan meghívja koll. urat, s legyen meggyőződve, nagyon szívesen fogadja. Intézze úgy, hogy Kolozsvárról reggel induljon. Este Husztra ér, háljon meg itt a *Pannóniában*, s reggel küldje el a darabontot az ottani orosz pap udvarán már várakozó kocsinkért. Friss erővel aztán szépen kocsizhat gyönyörű vidéken, a Talabor völgyén fölfelé. Husztra érkezését okvetlen táviratozza meg még Kolozsvárról: *Vaszócsik Gusztáv, táviró Ökörmező, postával Alsókalocsa címzéssel*, éspedig elutazása előtt legalább *két nappal*, mert különben nem tudnók idejére leküldeni a kocsit.

Ha esetleg nem tudna jönni – amit én nagyon búsulnék – akkor *ajánlott levélben* szíveskedjék válaszolni. De mi okvetlen számítunk jövetelére. Etnografálunk sokat, hegedűjét el ne felejtse.

Szívből üdvözlí

Dr. Sztripszky Hiador

Címem: *Alsókalocsa, Mármaros vm.* (posta helyben)

2.

Kedves tesvir!

Régen nem írtam már neked, no de most aztán ki is pótolom, legalább terjedelem dolgában. Nagy szükségem vagon a te tudományodra egy óriási fontosságú bibliográfiai lelet dolgában, amelyről könyvet akarok írni. Kiadója már van. Tehát hallj ide (te erdélyi!): felfedeztem a legrégebb román nyelvű hazai nyomtatványt!!!

A dolog úgy történt, hogy egy pesti antikvárius könyvei között turkálva kezembe akadt Diodorus Siculusnak 1516-ban nyomtatott Viennae Pannoniae impressum jelzésű latin könyve Nagy Sándor bátyánkról. Ennek 1601-ben kötött bőrtáblájából *nyolc* darab XVI. századbéli különféle munkának 4-4 levele bukkant elő, éspedig 7 kolozsvári nyomtatvány a Heltai-nyomda megnevezésével 1570 és 1580 közötti esztendőkből, amelyek egyike – egy kolozsvári scholae

rector halálára írott epicedion – ez idő szerint ismeretlen. A nyolcadik azonban valóságos rejtély.

De mellékelem hasonmását is: nem egyéb ez, mint Szegedi Gergely 1569. évi énekének magyar embertől készített, magyar helyesírású, latin betűs dicséretei – román nyelven. XVI. századbelisége föltétlenül bizonyos. Érdekessége azonban még növekedik azzal, hogy a román szövegek fölött magyar a cím. A mellettük álló utalásokból pontosan kimutatható, hogy még a magyar ritmus megtartásával – tehát ugyanazon dallamokra! – készített román fordítás nem egyéb, mint a protestáns hitre tért románok számára nyomtatott kálvinista énekeskönyvnek töredéke. Sajnos csak a 2., a B ív volt meg a táblában.

A rejtély azonban most következik. A román nyomtatvány foglalata tíz dicséret. Az első csonka ugyan, de csak két első sora hiányzik, amelyek az előző ív alján voltak, de magyar címe Szegediből így is megállapítható. A tizből hétnek pontosan egyező eredetijét meg is találtam Szegedinek illető énekeiben, de hármat itt hiába kerestem. Ez tehát azt jelenti, hogy a román fordítás nem az 1569. évi kiadás után készült, hanem másból, éspedig régebbiből. Egyet, a IV. számút csakugyan meg is találtam egy későbbi énekben, éspedig az 1566. évi váradiban, amelynek Hellebrandttól a wolfenbütteli könyvtárban levő eredeti után készített másolata kezem alatt van. Kettőt azonban – a IX. számú Mostan Úristen és a X. sz. Diczerietec az Wrat – a váradiban sem találok. Ez tehát azt jelentené, hogy a román fordítás nem a váradiból történt, hanem egy még régebbiből. Ez pedig nem lehet más, mint Szegedi Gergely 1562. évi – elveszett – első kiadása. Ez viszont arra vezet, hogy íme az elveszett könyvnek legalább 2-3 darabját restaurálni tudjuk azzal, hogy a román szöveget egyszerűen visszafordítjuk magyarra, mert hiszen egykori eredeti magyar címét úgyszólván ott láthatod a román szöveg homlokán. Vagyis a román szöveg 1562–1566 között készült.

Ez a dolog irodalomtörténeti része.

Műveltségtörténeti része sem alábbvaló, mert hiszen íme nyilván bizonyoságunk vagyon arra, hogy a XVI. század derekán nem csak lutheránus százszok foglalkoztak a románok megvilágosításával, mint ahogyan ezt eddig tudtuk (Gesztí és Forró csak a 80-as években nyomtattak románul), hanem a *kálvinista magyarok is*. Minthogy pedig a román szöveg betűi, valamint a homlokszöveg betűi feltűnően hasonlítanak a Hoffhalter váradai meg a Komlós András debreceni betűihez, azt kell hinnem, hogy a román szöveget is alighanem ugyanott nyomtatták, ahol a magyar eredetit, ti. Debrecenben. Hoffhalter pl. éppen 1565-ben Debrecenbe ment át! – Ez pedig a dolog bibliográfiai része.

Amint látnivaló, mindenképpen érdekes kis munka ez a 8 oldalnyi román nyomtatvány. Hasonmásban, átirással és magyarázatokkal fogom kiadni még lehetőleg június folyamán, de az elejére becsületes kultúrhistoriát szeretnék ragasztani. Ebben megírnám a románság etnográfijából levonható eredményeket, ezek visszahatását a reformizáló törekvésekkel szemben; azután a reformáció próbálkozásait a románság közepette, ennek összes irodalmi emlékeivel stb.

Ehhez már mostan nagy szükségem vagyok, tesvir, a te tudományodra. Előszörben légy jó, nézz utána, énekeskönyveitekben, kivált a IX. és X. számoknak meg a IV.-nek. Két töredék is van könyvtáratokban, amelyekről azt sejtik, hogy Szegedinek egy-egy későbbi kiadásai, és pedig 5. és 7. kiadása (Erdélyi Pál: Könyvszemle 1899. 115. lap: 13. és 15. számú darabok). Ha megtalálnád őket, nagy volna az én örömem. – Esetleg máshol is kereshetnéd. A Gönczi énekesében megtaláltam ugyan a IX. számút (Kolozsvár, 1690. 275. l.), de ez késői; s még így is maradna a X. számú, amelyet se XVI. századbeli énekesekben nem talállok, se későbbiekben.

A második kérésem az volna, hogy lennél szíves utasítani engem olyan forrásokra, amelyekből a románok reformációjára, a prot. román eklézsiákra, szervezetre stb. adatokat nyerhetnék. Pokolyt, Hunfalvyt, Réthyt, Jancsót ismerem, de ez nem elég. A protestáns szemlékben és adattárakban bizonyára volna ilyesmi, de nem tudom, hol és miféle lapokban nézzek utánuk. Vagy más forrást is tudnál még?

NB. Nagyon kérek, küldd ezt a fotografikus hasonmást nekem vissza. A román nyomtatvány gazdája 600 koronát adott érte a zsidónak! Nekem csak egyet adott, s ebből dolgoznom kell. Amíg a munka nem jelenik meg, légy szíves, *hallgass az egészről: senkinek egy szót se említs róla*. Erre több okom is vagyok. Nagyon természetes, hogy aztán neked is szolgáljak egy díszpéldánnyal a kész könyvből.

Rémítően égek: mit szólsz hozzá és milyen segítséget tudsz hozzá adni.

Szeretettel ölel pajtás tesvired,

Bp. 1911. IV. 26.

Hiador

VII. Damjanich u. 33.

3.

Kedves tesvir!

Nagyon hálás vagyok pompás és gyors útbaigazításodért. Régen, már a dolog elején volt szándékomban a két, nálatok található csonka énekesnek az átvizsgálása, de most már látom, hogy ez halaszthatatlanul el is végzendő. Nagyon fontos ugyanis ismernem ennek a kettőnek elrendezését, mert belőle következtetést vonhatok aztán a románra nézve is. Azt már látom, hogy a két utolsó darab csakugyan unitárius ének. Ámde Huszár Gál és Szegedi 1560- és 62-ben már nyomtatásban adták ki énekeiket, amikor az unitarizmus még nem fejlődött ki határozottan különálló egyházzá; úgyhogy írhatta volna őket az unitárius Dávid F. is, de még akkor írta, amikor még nem volt unitárius. Ennélfogva közősnek, általános protestánsnak kell tekintenem a két darabot, s nem expresse

unitáriusnak. Ilyen értelemben pedig csakugyan lehetett is helyük a kálvinista román énekesben.

Át kell vizsgálnom tehát valamennyi XVI. századi énekesünk tartalmi elrendezését. Persze mindent felkéretni Bpestre hosszas dolog volna, tán nem is adnátok ki – unikumokról lévén szó – kölcsönbe el a háztól. Ezért hát más úton próbálkozom. Légy szíves tehát valami VI.–VII.-es iskolás diákkal – aki most nem nagyon szurkol a vizsgák miatt – illendő honorárium fejében a következőket elvégeztetni könyvtáratokban. Mind a két csonka (Szegedi G.) énekesnek minden énekét kiírni, éspedig az ének első, befejezett értelmű mondatát 1) az eredeti helyesírás pontos másolatával, 2) a sornagyság – illetőleg hosszúság – megtartásával, 3) a lapszám megjelölésével. Ha az ének két vagy több lapra terjed, úgy az első és utolsó lap jelölendő, pl.: *Diczerietec az Wrat (Szeg. 1570. 187–189.)*

Az egész dolog nem olyan nehéz, hogy egy ügyes diák ne tudná pontosan elvégezni, és bizony gyorsabban is menne, mint ha hivatalosan felkérném, míg ide feljönne s nekem három-négy du. be kellene zónázni a Városligetből a könyvtárba, amely már 4 óraker záródik etc.

Tehát, édes pajtás, nagyon leköteleznél, ha erre a munkára valami ügyes fiút kaphatnál. Láthatlanban is rászánok neki 4-5 koronát.

A Prot. Egyh. Adattárért azonnal beloholtam a Nemz. Múz. könyvtárába, de itt bizony csak hét kötet van meg, a VIII., – amelyben Pokoly közleménye a fogarasiakról van – még nincs feldolgozva, s így nem is tudták előadni. Légy oly jó tehát és küldd el nekem a tiéteket 1-2 heti használatra ajánlott levélként (ha nem éppen nehéz a könyv).

Ha már Dăianu is tudja, akkor nincs minek titkolózni többet, sőt egyenest fel is oldozlak a titoktartásból. Veress Endrének is megírtam, s nem ártana, ha Kovács Pistának is elmondanád. Ez igen derék fiú, s amellet jó kálvinista és irodalmi érzékű ember, szeretem is a fiút, hadd tudja meg ő is.

Ne haragudj, édes rózsám, hogy ennyifélével terhellek, de tudod, mikor az ember belekóstol valami efféle ritkaságszámba menő dologba – amelynek nemzeti szempontból való óriási fontosságát nagyon is érzem – szeretnék valami becsületes munkával állani ki a placra, s ehhez bizony nagyon elkél a te segítséged.

Szívből ölel szerető pajtásod,
Hiador

Bp. 1911. IV. 30.

VII. Damjanich u. 33. III. 20.

4.

Kedves tesvir!

Mi a kő, hogy úgy hallgatsz? Talán – akaratlanul – megbántottalak valamiben múltkori kéréssel? Az Istenért, ne tedd azt, hogy haragudjál reám, hiszen látod, úgy áll a dolog, hogy könyvemnek van ugyan kiadója – maga a töredék tulajdonosa – de nincs aki honoráriumot fizessen. Ő ugyanis lemondott a nyomtatási költségek visszatérésének igényéről, s honorárium fejében átengedte az eladandó könyvekből befolyó jövedelmet. Minthogy pedig nyelvészetileg nem tudnék semminémű magyarázatot fűzni a publikációhoz, Alexics Györggyel társultam, s mármost a jövedelmen is osztoznom kell vele. Így hát minden előleges költséget magam viselek, s emiatt ajánlottam íródeákodnak csak olyan keveset a nálatok levő két énekes első sorainak lemásolásáért. Úgy gondolom, ez a hallgatás oka ugye?

A Pokoly közleménye (a fogarasi ref. románokról) még olyan új kiadvány, hogy azt – az Adattár VIII. kötetét – a mi könyvtárunk csak hónapok múlva dolgozza föl, s így csak későn juthatnék hozzá. Ezért kértem kölcsön ezt a ti könyvtáratokból, de hát nem feleltél. Vagy talán valami baj van a ház körül? Mindenesetre nyugtass meg, kérek, pár sorral.

Az unitárius énekre való utalásod igazán pompás volt, nagyon köszönöm neked az új – helyes – nyomot. Majdnem az egészet a Dávid énekeskönyvéből fordította az az ismeretlen atyafi – 10 énekből hatot – s a többit a váradiból. Minthogy te a váradi énekest nem ösmered, nemsokára megküldöm neked pontos tartalommutatóját. Gyarapodjék lexikonod. Addig is küldök neked egy kis kottát: hátha annak is veheted valamelyes hasznát.

Ölel szeretettel
Hiador

Bp. 1911. V. 10
Damjanich u. 33.

Pozsony Ferenc

Vámszer Géza

(1896–1976)

Vámszer Géza sokoldalú erdélyi értelmiségi, pedagógus, kutató, művész és közösség-szervező volt. Élete, sorsa és munkássága a 20. századi erdélyi magyar értelmiségi réteg életpályájának emblemikus és tipikus formáját jelzi.

1896-ban született Nagyszebenben, mely akkor még a szász kultúra és művelődés központja volt. Családi környezetében és ódon hangulatú szülővárosában egyszerre sajátította el a magyar és a német műveltséget. Iskolai tanulmányait szintén Nagyszebenben kezdte el.

Érettségi után Budapesten a Képzőművészeti Főiskola hallgatójaként Aba-Novák Vilmos, Nagy Imre és Varga Nándor Lajos évfolyamtársa volt, akik a két világháború között, valamint az 1940-es években a magyar képzőművészeti élet alakulásának meghatározó alakjai voltak.

Okleveles rajztanárként, elsősorban a szülőföldje iránti szoros vonzódása miatt, 1922-ben hazatért Nagyszebenbe. Meggyőződéses transzilvanistaként, Kós Károlyhoz, Benedek Elekhez és Nagy Imréhez hasonlóan, ő is a hazatérést, az otthonmaradást meg a helytállást választotta.

1926-ban Székelyudvarhelyre nevezték ki tanárnak. Ez a döntés Vámszer Géza életében is gyökeres változást hozott. A két világháború közötti évtizedekben Székelyudvarhely jelentős iskolai, egyházi, gazdasági és társadalmi központ volt, ahol művelt és népüket szolgáló értelmiségiek éltek. Ott élt és alkotott Haáz Ferenc Rezső (1883–1958) hírneves etnográfus és pedagógus, akinek meghatározó szerepe volt a székely népművészet összegyűjtésében, a helyi, regionális múzeum alapításában. Az udvarhelyi tanítóképzőben tanuló fiatalokat tudatosan a népi kultúra iránti tiszteletre tanította. Fiai Vámszer Géza kortársai voltak. Haáz Ferenc (1913–1944) és Haáz Sándor (1912–2007) később kiváló oktatók és etnográfusok voltak, apjukhoz hasonlóan nagyon jelentős néprajzi kutatásokat végeztek Székelyföldön, jól dokumentált, szakszerű tanulmányokat közöltek a tárgyi

kultúrával, népi díszítőművészettel kapcsolatban. Tehát amikor Vámszer Géza a székely iskolavárosba került, ott már pezsgő szellemi élet zajlott.

Vámszer Géza szemléletét a székely anyavárosban alapvetően meghatározta a néprajzkutató és múzeumalapító Haáz F. Rezső, továbbá Lévay Lajos és Bányai János nevelői, közművelődési és tudományos munkássága. Első munkáját – *Ízlés, modor, divat* címmel – elsősorban nevelői céllal jelentette meg (Vámszer G. 1928).

Ekkor határozta el, hogy bejárja Székelyföld falvait, valamint kisvárosait, ahol rajzok és fényképek segítségével pontosan dokumentálja a székelység életmódját, népi kultúráját, művelődés- és művészettörténeti értékeit. Később így vallott akkori döntéséről: „Úgy gondoltam, hasznosabb munkát végzek ezeknek a lejegyzésével, rajzolásával, mintha egy közepszerű festőművésszel gyarapítom az erdélyi magyar festők számát” (idézi Farkas I. 1997: 3).

Egész életét a mély felelősségtudattal és hivatásérzettel végzett tanári munkája határozta meg. Gyorsan tudatosult benne, hogy választott „szülőföldje” többet vár el tőle, s életcéljául a tágabban értelmezett népnevelést választotta.

Pár évvel később életpályájának meghatározó állomásává vált Csíkszereda, ahol 1929–1941 között a római katolikus főgimnázium rajztanára volt. Iskolai tevékenysége mellett jelentős szerepet vállalt a természetjárás és a turistamozgalom megszervezésében. 1931-ben kezdeményezte a Csíki Turista Egyesület megalapítását, majd 1934-ben megjelentette *Csíkvármegye turista kalauza és térképe* című munkáját (Vámszer G. 1934).

Tanítványaival együtt rendre bejárta Csík, Gyergyó, Kászon és Gyimes településeit, ahol megszállottan rajzolt, fényképezett és néprajzi tárgyakat gyűjtött. Pontosán felmérte a székely falvak művészettörténeti értékeit, településszerkezetét, lakáskultúráját, népművészetét, kézművességét és gazdálkodását. Szabadidejében meglátogatta a pusztuló műemlékeket, s szerepet vállalt nemcsak szakszerű dokumentálásukban, hanem helyreállításukban is.

A kiszállások mellett szerteágazó ismeretterjesztő tevékenységet is végzett. Ekkor érlelődött meg benne egy csíki székely múzeum létesítésének gondolata. 1930 tavaszán Domokos Pál Péterrel és Nagy Imrével együtt Csíkszeredában egy nagyszabású néprajzi és művészettörténeti kiállítással köszöntötték a pünkösdi búcsúba érkezett zarándokokat. Voltaképpen ezzel a gyűjteménnyel rakták le a Csíki Székely Múzeum alapjait.

Azokban az években meghatározó szerepet játszott a csíki székely népviselet, népzene és néptánc tömeges rendezvényeken történő bemutatásában és újraélesztésében is. Fontos szerepe volt az *ezer székely lány* és a *csíksomlyói búcsú* szervezésében, forgatókönyvének alakításában. Domokos Pál Péterrel és Nagy Imrével együtt azt az erdélyi magyarság, székelység regionális vallásos eseményévé alakították át.

1940-ben Kolozsvárt megjelentette *Szakadát, egy Szeben megyei magyar szórványfalu* című monográfiáját (Vámszer G. 1940). Ebben sikeresen kamatoztatta a német nyelvsziget-kutatás eredményeit. Kötetében Vámszer is kiemelte, hogy a nyelvszigetben élő kis magyar közösség kultúrájában voltaképp három alapvető réteget lehet megkülönböztetni: a) a megőrzött régi elemeket, b) a belső keletkezésű javakat, c) a szomszédos szász és román közösségektől átvett elemeket. Ez a kiadvány napjainkig az egyik legrendszerezesebb szórványmonográfiánk, mely bemutatja a Vöröstoronyi-szoros bejáratánál fekvő magyar közösség településtörténetét, műemlékeit, népességének etnikai és felekezeti szerkezetét, birtokviszonyait, művelődési életét (pl. egyházi, iskolai, erkölcsi, egészségügyi állapotát stb.), sajátos nyelvjárását, szászos viseletét, lakáskultúráját, népszokásait (pl. karácsonyi toronyéneklést, húsvéti kakasütést, az emberi élet fordulóján élő rítusokat).

A második bécsi döntést követően, 1941-től Vámszer Géza Kolozsvárra költözött, ahol pedagógusként dolgozott. Azokban az években ugyanezt a pályát választotta számos kortársa is: Domokos Pál Péter, Nagy Imre, Fejér Miklós stb.

Kolozsvári évei alatt tanári munkája mellett a szomszédos Kalotaszegen végzett szakszerű néprajzi gyűjtéseket. Eredményeit Faragó Józseffel és Nagy Jenővel közösen írt *Kalotaszegi magyar népviselet* című kiadványában tette közzé 1977-ben, melyben elsősorban a felsőruhákkal kapcsolatos fejezeteket (pl. *kötény* és *surc*) összegezte (Faragó J. – Nagy J. – Vámszer G. 1977).

A második világháború utáni évtizedekben, főleg nyugdíjazása után tudatosan rendszerezte korábbi székelyföldi, csíki terepgyűjtéseinek eredményeit. Legjelentősebb dolgozatait 1976-ban jelentette meg *Életforma és anyagi műveltség* című gyűjteményes kötetében (Vámszer G. 1976). Annak első fejezetében a népi műveltség számos területét szakszerűen feldolgozta, pl. az oltszakadati magyar közösség gazdasági életét, a csíki festékeseket, a csíki juhászat hagyományait, a népi kismesterségek

hagyományait, a felcsíki földművelés éves munkarendjét, a csíki *kóberes székért*, a szíkszentléleki *csepűfonó guzsalyost*, a gyimesi csángók életformáját, az erdélyi barlanglakásokat, az erdélyi kakaslövés élő tradíciót. A második fejezet településformákkal és műemlékekkel kapcsolatos. Abban összefoglalta Csíkszereda településtörténetét, Kézdivásárhely jellegzetes udvartereit, az oltszakadati műemléktemplom románkori elemeit, a csíkrákosi Cserei-kúria sajátosságait, a csíkdelnei, karcfalvi és jenőfalvi templomok művészettörténeti értékeit, valamint a csíki településformákat stb.

Vámszer Géza munkásságának egy jelentős része a totalitárius rendszer ideológiája és kortársainak közömbössége miatt kiadatlan maradt. E páratlan szorgalommal, kitartással és rendszerességgel összegyűjtött dokumentációs anyagot az 1976. szeptember 21-én bekövetkezett halála után lánya, Vámszer Márta egyetemi tanárnő Kolozsváron, Kelemen Ferenc pedig Marosvásárhelyen őrizte meg.

Vámszer Géza hagyatékának jelentős része 1997-ben a Kriza János Néprajzi Társaság kolozsvári dokumentációs központjába került. A hagyaték tartalmazza Vámszer Géza eddig megjelentetett munkáinak alapdokumentációját, kiadatlan kéziratait és hatalmas mennyiségű rajzait, valamint fényképeit. Ennek a páratlan értékű gyűjteménynek a számbavétele és tudományos feldolgozása folyamatban van. Ebből a hagyaték-ból jelent meg 2000-ben *Helytörténeti adatok a hajdani Csík vármegye (Csík, Gyergyó, Kászon) településtörténetéhez* című kötete Csíkszeredában a Pallas-Akadémia Könyvkiadónál (Vámszer G. 2000). Ez a kiadvány részletesen dokumentálja Csík vármegye településtörténetét, a székelyek ottani letelepedését, jellegzetes településformáit, helyneveit, gazdasági és társadalmi szervezeteit, településtörténeti adatait, belső tagolódását, a helyben élő lakosság lélekszámának változását, valamint a csíki falvak településtörténeti adatait. Szócs János, csíkszeredai helytörténész jegyzeteivel és szerkesztésében 2007-ben megjelent a kiadvány bővített, javított második kiadása is (Vámszer G. 2007).

Vámszer Géza munkásságának jelentős része még feldolgozatlan és kiadatlan. Hagyatékát, mely felbecsülhetetlen értékű rajzokat, fényképeket, kéziratokat, nyomtatványokat tartalmaz, a kolozsvári Kriza János Néprajzi Társaság és a Csíki Székely Múzeum őrzi.

Életpályája nagyon sok vonatkozásában hasonlít a két világháború között induló erdélyi értelmiségi nemzedéktársaihoz. Életét rajztanárként

elsősorban a fiatalok sokoldalú nevelésének szentelte, másodsorban pedig fontos szerepet játszott a székelyföldi művelődési élet és a turistamozgalom kibontakoztatásában. Rendszeres kutatóként jelentős néprajzi, művészettörténeti és helytörténeti alapkutatásokat végzett. Munkamódszerét elsősorban a pozitívizmus, a korabeli német és magyar tudományosság eredményei határozták meg. Haláláig hitt a pontos, jól dokumentált adatok, gyűjtések szerepében. Az általa összegyűjtött néprajzi és művészettörténeti dokumentumanyag megkerülhetetlen forrás napjainkban is.

Szakirodalom

- FARAGÓ József – NAGY Jenő – VÁMSZER Géza
1977 *Kalotaszegi magyar népviselet (1949–1950)*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest
- FARKAS Irén
1997 Bevezetés. In: SARUDI SEBESTYÉN József – ÖRDÖG Edit (szerk.): *Vámszer Géza (1896–1976). Néprajzi, népi építészeti emlékek és műemlékek rajzokon*. Az Országos Műemlékvédelmi Hivatal, a Csíki Székely Múzeum és a Kriza János Néprajzi Társaság kiállítása. (Az Országos Műemlékvédelmi Hivatal kiállításainak katalógusai.) Országos Műemlékvédelmi Hivatal, Budapest, 3–4.
- VÁMSZER Géza
1928 *Ízlés, modor, divat*. sz. k. (Globus Könyvnyomda), Odorheiu–Székelyudvarhely
1930 Szóttas-bál Csíkszentgyörgyön. *Csíki Lapok*. ápr. 27.
1931 Az erdélyi szász ifjúság. *Erdélyi Fiatalok* 3. 51–54.
1932 Szentjánosnapi szokás Csíkszenttamáson. *Székelység*. 10.
1932 A csíki székely festékes-szőnyeg. *Székelység*. 3–4.
1932 A csíki szőnyeg festőanyaga. *Székelység*. 25–26.
1934 *A csíkelnei Szent János-templom*. Debreceni Szemle 8. 3–11.
1934 *Csíkvármegye turista kalauza és térképe*. Az Erdélyi Kárpát Egyesület Csíki Alosztályának kiadása, Csíkszereda
1935 Perneferumos levél 1739-ből. A csíkelnei Bocskor-család kézzel írt okiratának hű másolata. *Csíki Lapok*.
1936 Vitos Mózes (1847–1902). *Erdélyi Tudósító*. máj. 187–193.

- 1937a Népies elemek egyházművészetünkben. In: *Az Erdélyi Múzeum-Egyesület Emlékkönyve*. Kolozsvár, 57–66.
- 1937b *Székely táncok*. (Bándy Máriával) Minerva, Kolozsvár
- 1938 A székely vagyion és földközösség. In: *Az Erdélyi Múzeum-Egyesület Emlékkönyve*. Kolozsvár, 55–62.
- 1938 Csíki csepűfonó guzsalyos. *Keleti Újság*. dec. 11.
- 1939 *A székely vagyion- és földközösség*. Minerva Rt. Kiadó, Kolozsvár (Klly. az Erdélyi Múzeum-Egyesület Tordán 1938. aug. 28–30. napján tartott XV. vándorgyűlésének emlékkönyvéből.)
- 1940a *Szakadát, egy szebenmegyei magyar szórvány*. (Az Erdélyi Enciklopédia Könyvei, 6.) Erdélyi Enciklopédia kiadása, Kolozsvár
- 1940b A gyimesi csángók eredete, települései és gazdasági viszonyai. *Lát-határ*. márc. 3. 1–7.
- 1940c Orbán Balázs figyelmeztet! *Székelység* 23.
- 1940d Húsvét a székelyeknél. *Csíki Néplap*. márc. 24, ápr. 3, 10.
- 1940e A romániai magyar szórványok. *Keleti Újság*. ápr. 14.
- 1940f A magyar vallásos néprajz. *Csíki Néplap*. júl. 24.
- 1940g Vallásos népszokások. *Csíki Néplap*. júl. 31.
- 1941 A székelység múltja, jelene és jövője. *Szociális Szemle* 1. 4–10.
- 1942 A székely juhtúró készítése. *Erdély* 3. 40–43.
- 1944 Magyaros díszítőelemek erdélyi egyházművészetünkben. *Új Erdély*. 1–5.
- 1957a Jó gyakorlati példákkal segítsük elő a munkát. Hozzászólás a Milyen legyen a falusi középület című vitaindító cikkhez. *Művelődés* X. (11) 42–43.
- 1957b Date etnografice cu privire la bîrloagele și pivnițele din Transilvania locuită la începutul sec. al XX-lea. *Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei pe anul 1957*. Cluj, 303–309.
- 1958 Farsangi szokások Csíkbán. *Művelődés* XI. (2) 59–60.
- 1959a A csíkmegeyi háziállatok elnevezései, keresztnevei, hajtó-, hivatató-, elűző (riasztó)- és megállító szavai. *Néprajzi Közlemények* IV. (1–2) 237–251.
- 1959b Adatok a csíki farsangi szokásokhoz. *Ethnographia* LXX. (1–3) 393–405.
- 1959c Állatnevek, állatterelő-, állathivogató és állatkergető szavak Székről és Inaktelkéről. *Néprajzi Közlemények* IV. (4) 88–100.
- 1960a Festékes. In: *Előre Naptár*. Bukarest, 234–235.

- 1960b A csíkrákosi Cserei-kúria falképmaradványai. *Művészettörténeti Értesítő*. (1) 23–29.
- 1962 A csíki juhászat. *Ethnographia* LXXIII. (1) 54–89.
- 1970 Kézdivásárhely város különleges települési formája. In: SZÉKELY Zoltán (főszerk.): *Aluta II/1*. Sepsiszentgyörgyi Múzeum. Sepsiszentgyörgy, 387–405.
- 1971 Csíkszereda településtörténete és különös települési alakja. In: SZÉKELY Zoltán (főszerk.): *Aluta III*. Sepsiszentgyörgyi Múzeum. Sepsiszentgyörgy, 303–322.
- 1975 Visszaemlékezés életpályámra. *Művelődés* XXVIII. (11) 38–39.
- 1976 Néprajzi vonatkozású mozgalmak Csíkban a két háború közti években. In: KÓS Károly (szerk.): *Népismereti Dolgozatok 1976*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 41–46.
- 1977a *Életforma és anyagi műveltség. Néprajzi dolgozatok, gyűjtések, adatok (1930–1975)*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest
- 1977b A csíki juhászat. In: Uő: *Életforma és anyagi műveltség*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest 55–99.
- 1977c Az udvartér – Kézdivásárhely régi települési formája. In: Uő: *Életforma és anyagi műveltség*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 217–222.
- 1996 Néprajzi, népművészeti, múzeumi és háziipari mozgalmak Csíkban a két háború között. *Művelődés* XLIX. (10) 33–36.
- 2000 *Helytörténeti adatok a hajdani Csík vármegye (Csík, Gyergyó és Kászon) településtörténetéhez*. Szerkesztette Pozsony Ferenc. Pallas-Akadémia Kiadó, Csíkszereda
- 2003 Néprajzi, népművészeti, múzeumi és háziipari mozgalmak Csíkban a két háború között. *Művelődés* LVI. (6–9) 124–127.
- 2007 *Csík vármegye településtörténete. Helytörténeti adatok*. Jegyzetekkel ellátta Szócs János. Pallas-Akadémia Kiadó, Csíkszereda
- VÁMSZER Géza (szerk.)
- 1934 *Csík vármegye turista kalauza és térképe*. Az Erdélyi Kárpát Egyesület Csíki Alosztályának kiadása, Csíkszereda

Vámszer Géza munkásságát méltató írások

CZÉGÉNYI Dóra

2010 Vámszer Géza. In: DÁVID Gyula (főszerk.): *Romániai Magyar Irodalmi Lexikon V/2*. Erdélyi Múzeum-Egyesület–Kriterion Könyvkiadó, Bukarest–Kolozsvár, 1056–1058.

GÁBOR Dénes

1996 Vámszer Géza emlékezete. (1896. augusztus 13. – 1976. szeptember 21.)
Művelődés XLIX. (10) 33.

k. j.

1930 Vámszer Géza. *Páosztortűz*. 239.

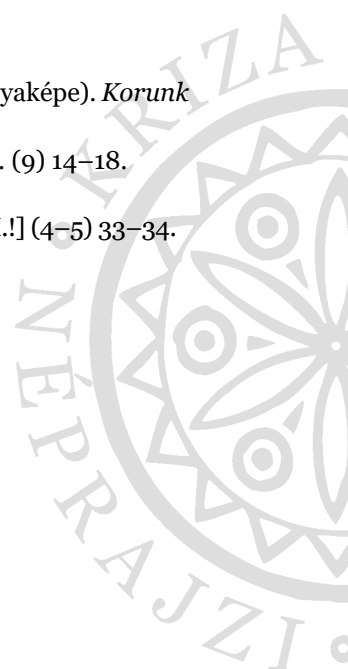
KÓS Károly

1977 A népét szolgáló írástudó példája (Vámszer Géza pályaképe). *Korunk* XXXVI. (7) 545–550.

1983 Vámszer Géza néprajzi grafikái. *Művelődés* XXXVI. (9) 14–18.

SATA Kinga Koretta

1990 Vámszer Géza emlékezete. *Művelődés* XXXIX. [XLIII.!] (4–5) 33–34.

Pozsony Ferenc

Nagy Jenő (1916–1996)

Nagy Jenő a 20. századi erdélyi tudományos élet sokoldalú, kiemelkedő egyénisége volt. Több évtizedes alkotói munkásságából megszületett tanulmányai több tudományterületet fognak át. Interdiszciplináris jellegű írásaival elévületlen eredményeket szerzett a nyelvjáráskutatás, a nyelvtörténet, a nyelv művelés, a néprajz és az összehasonlító, interetnikus (magyar–szász) kutatások terén. Nyolcvan életévét becsülettel, nagy belső fegyelemmel, egyenes tartással élte végig.

Kolozsvárt született 1916. július 17-én, s itt a kincses városban töltötte kisgyermekkorát is. Édesapja a kolozsvári Református Kollégium tanára volt, édesanyja pedig művelt, szűrszabómester-polgár családból származott. Gyermekkorában a Farkas utcához fűződött, mivel szülei a református tanársoron laktak. Itt talált gyermekkorai pajtásokra, barátokra, rokonokra (pl. Áprily Lajos). Mivel édesapja a pápai református schóla tanára lett, a szülővárosában megkezdett tanulmányait már Pápán folytatta, s ott is érettségizett. Egyetemi stúdiumait Debrecenben végezte, ahol 1938-ban bölcsészdoktori oklevelet szerzett. Érdeklődése, Csűry Bálint tanítványaként, elsősorban a nyelvjáráskutatás és a néprajz felé fordult. Tanulmányait 1939–1940-ben a lipcsei egyetemen egészítette ki. Alapvető tudományos módszereit, elképzeléseit a német nyelvjárási atlasz marburgi és a lipcsei tudományegyetem germanisztikai intézetében alakította ki, melynek lényegét az alkotta, hogy a kultúrát és a nyelvet csak együtt lehet értelmezni, nem szabad azt külön-külön vizsgálnunk.

Az új politikai viszonyok eredményeképpen 1940-ben visszatérhetett szülővárosába, ahol csakhamar az Erdélyi Tudományos Intézet munkatársa lett. A világháború eseményei azonban csakhamar megszakították sokat ígérő szakmai pályájának kibontakozását. Nagy Jenő számos nemzedéktársához hasonlóan csakhamar katonai szolgálatot teljesített híradósként.

Az orosz–magyar front elvonulása után a kolozsvári magyar tudományegyetem tovább folytatta az 1940-ben ott elkezdett tevékenységét. Nagy Jenőt már 1945-ben kinevezték a kolozsvári, Bolyai Tudományegyetemnek elnevezett magyar univerzitasra tanárnak, de mivel csakhamar polgári elhajlással rendelkező reakciós elemnek bélyegezték meg, rövidesen Őt is kiszorították onnan. Előbb a Pedagógiai Líceumban, majd a Tanári Továbbképző Intézetben, majd az Akadémia Művészettörténeti Intézete Népművészeti Osztályán és végül a Nyelvtudományi Intézetben dolgozott. Hamarosan (1958-ban), koholt vádak alapján, meghurcolták az 1956-os forradalmat követő megtorlások sorában. Az államvédelem nyitott repülőgépén Bukarestbe szállították, ahol a belügyminisztérium pincéjében reakciós tervei, kapcsolatai felől faggatták összesen 212 napon át, egy nemrég megjelent magyar tankönyv ürügyén. Mivel a kommunista, nacionalista hatalom szemében Nagy Jenő megbízhatatlanná vált, kiszabadulása után soha sem dolgozhatott felkészültségének megfelelő munkahelyen.

Nagy Jenő, számtalan mellőzött és félreállított kortársához hasonlóan, elsősorban egyszemélyes családi műhelyében folytatta tovább félbeszakított szellemi tevékenységét. Például iskolai titkárként dolgozott, de szabad idejében az állami levéltár kutatói termében a beszercei városi levéltár szász nyelvi anyagát tanulmányozta. Csak ő egyedül több mint fél-száz 16–17. századi beszercei szász hagyatéki leltárt tárt fel, s mesteréhez, Szabó T. Attilához hasonlóan rendszeresen studiózta a leltárakba foglalt javak kultúrtörténeti szerepét és jelentőségét. Voltaképp ez az anyag vált összehasonlító viselettörténeti kutatásainak adatbázisává is.

A romániai kommunista hatalom az 1968-as prágai események után ideiglenesen lazítani kényszerült korábbi agresszív nemzetiségi és kultúrpolitikáján. A korábban elkészített írásai rendre nyomdafestéket láttak ebben az újabb politikai konjunktúrában.

Az 1970-es évek elejétől munkatársa lett a Szabó T. Attila által vezetett szótörténeti kutatásokat végző, nem hivatalos munkacsoportnak, szakmai intézménynek, mely évtizedeken át, szívós munkával szerkesztette az *Erdeélyi Magyar Szótörténeti Tárat* (Szabó T. A. szerk. 1978, 1982, 1984). A munkacsoport keretében Nagy Jenő végezte a címszavak német nyelvű értelmezését és számtalan szócikk szerkesztését. Kitartással végzett szótörténeti kutatásai csakhamar serkentő hatást gyakoroltak a nyelvészeti megalapozottságú történeti-néprajzi tanulmányaira is. Mivel 1977-ben

nyugdíjazták, azután még nagyobb lendülettel kapcsolódhatott be a *Szó-történeti Tár* munkálataiba, majd Szabó T. Attila halála után ő irányította a munkacsoportot. Kiváló tanulmányait elsősorban a *Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények*, valamint az *Ethnographia* közölte (Nagy J. 1957, 1968, 1984p, 1993a).

Nagy Jenő épp az Erdélyi Múzeum-Egyesület titkára volt, amikor a nagymúltú intézmény tevékenységét, a nacionalista és totalitárius hatalom utasítására, félbeszakították közvetlenül a második világháború után. Nemzedéktársaival együtt 1990 januárjában cselekvően részt vett az Erdélyi Múzeum-Egyesület újraindításában. Évtizedeken át titokban, féltve őrizte az EME létét szimbolizáló, még 1932-ben készített serlegét, amit halála előtt átadott az Egyesület jelenlegi vezetőinek. Pár hónappal halála előtt az Erdélyi Múzeum-Egyesület tiszteleti tagságával jutalmazták. Szakkönyvtárát és kéziratait szintén az EME-nek hagyatékozta.

Nagy Jenő néprajzi kutatásait Kalotaszegen kezdte, ahol a magyaralkói népi élet számtalan részterületét kutatta és dolgozta fel. Bemutatta Magyaralkó kendermunkáit (1938a, 1938b), hímzéseit (1939), szénacsínálását (1940), lakodalmi és temetési szokásait (1942, 1943b, 1943c), juhászatát (1943a), kézművességét – pl. zsindefaragás (1944c), orsóképzítés (1947) stb. – és gyümölcstermesztését (1995b). Ezekből a közleményeiből egy hagyományos kalotaszegi magyar faluközösség monográfiája körvonalazható és szerkeszthető egybe (l. Nagy J. 1984a, 1984b, 1984c, 1984d, 1984e, 1984f, 1984g, 1984h, 1984i, 1984j, 1984k, 1984l, 1984m, 1984n).

Terepkutatásait később kiterjesztette Kalotaszeg többi vidékére is, ahol elsősorban a magyar népviselet szerkezetét, változatait és fejlődését tanulmányozta. Itteni alap kutatásaiból egy-egy viseleti darab (pl. *szúr*, *daróc* vagy *condra*, *csipkés mellrevaló* stb.) szakszerű bemutatása, valamint a Faragó Józseffel és Vámszer Gézával együtt szerkesztett, Kalotaszeg egészére kiterjedő öltözetmonográfia született meg (Faragó J. – Nagy J. – Vámszer G. 1977).

A kalotaszegi indíttatás alapvetően meghatározta egész néprajzi munkásságát, mivel figyelme és érdeklődése fokozatosan a magyar népi viselet, öltözet felé fordult. A második világháborút követő évtizedekben tudatosan arra törekedett, hogy az erdélyi és a moldvai magyarság öltözetét feltárja és tanulmányaiban rendszeresen bemutassa. Az 1950-es években a bukaresti Művészettörténeti Intézet népművészeti kutatócsoportjának

külső tagjaként végezhetette kutatómunkáját. Nagy Jenő csakhamar kiváló kismonográfiát jelentetett meg a torockói magyar népviseletről. Figyelme később a Fekete-Körös völgyi (Köröstárkány) és a szilágysági (Tövishát) öltözet felé fordult (Nagy J. 1959, 1970). Ebből a kutatásaiból jelentette meg Dr. Kós Károllyal és Szentimrei Judittal közösen szerkesztett *Szilágysági magyar népművészet* című kiadványban a tájegység öltözetéről írott nagy tanulmányát (Nagy J. 1974: 197–207).

Szakszerű tanulmányokat írt a székelyföldi viselet fejlődéstörténetéről – pl. a székely harisnya kialakulásáról (1957f) –, a kászoni székely és a Kis-Küküllő vidéki magyar öltözet rendszeréről és fejlődéstörténetéről (l. Nagy J. 1972a, 1978c).

Gazdag, terepen gyűjtött példák alapján mutatta be a moldvai csángó magyarság viseletének rendszerét. Annak legarchaikusabb elemeit az európai öltözetkultúra összefüggésrendszerében elemezte. Ez a fajta etnikai és módszertani nyitottság nyilvánult meg az összehasonlító jellegű, magyar–szász kutatásaiból megszületett tanulmányaiban is. Nagy Jenő nyelvészeti, ikonográfiai és néprajzi megalapozottságú kutatásai, valamint a dolmányról (Nagy J. 1983b), a mentéről (Nagy J. 1993a), a felső ruháról (Nagy J. 1984p) és a *faraziáról* írott (Nagy J. 1965) tanulmányai arra figyelmeztettek, hogy az erdélyi magyar népi kultúra vizsgálata elképzelhetetlen a szomszédos szász kultúra elemzése nélkül.

Tanulmányait széleskörű nyelvjárási, nyelv- és művelődéstörténeti, összehasonlító, ikonográfiai és néprajzi forrásanyag felhasználásával alkotta meg. Munkássága révén az erdélyi és a moldvai magyarság népviseletének szakszerű, monografikus feldolgozását és bemutatását valósította meg. Tanulmányai és könyvei révén a 20. századi erdélyi magyar néprajz-tudomány klasszikus értékű művelői és tudósai közé tartozik.

Nagy Jenő legfontosabb néprajzi közleményeinek jegyzéke

- 1938a A népi kendermunka műszókincse Magyarvalkón. (Kalotaszeg). In: *A Debreceni Református Kollégium Tanárképző Intézetének Dolgozatai* 18. Debrecen, 69–159.
- 1938b *A népi kendermunka műszókincse Magyarvalkón (Kalotaszeg)*. (Dolgozatok a debreceni Tisza István Tudományegyetem Magyar Népvilágkutatás Intézetéből.) Magyar Népvilágkutatás Intézet, Debrecen

- 1939 Magyarvalkói vállfőminták. In: CSÚRY Bálint (szerk.): *Magyar Népryelv.* (A debreceni Tisza István Tudományegyetem Magyar Népryelvkutató Intézetének Évkönyve, I.) Magyar Népryelvkutató Intézet, Debrecen, 122–129.
- 1940a A német nyelvjáráskutatás vázlatos története és mai állása. In: CSÚRY Bálint (szerk.): *Magyar Népryelv.* (A debreceni Tisza István Tudományegyetem Magyar Népryelvkutató Intézetének évkönyve, II.) Magyar Népryelvkutató Intézet, Debrecen, 124–182.
- 1940b A német nyelvjáráskutatás vázlatos története és mai állása. (Dolgozatok a debreceni Tisza István Tudományegyetem Magyar Népryelvkutató Intézetéből.) Magyar Népryelvkutató Intézet, Debrecen
- 1940c Adatok a magyarvalkói (Kalotaszeg) szénacsínáláshoz. *Ethnographia* LI. (4) 487–488.
- 1942 Temetés, temető és halotti tor a kalotaszegi Magyarvalkón. *Ethnographia* LIII. (2) 132–143.
- 1943a Juhsajtkészítés (bácsolás) a kalotaszegi Magyarvalkón. *Ethnographia* LIV. (1) 85–86.
- 1943b *Lakodalom a kalotaszegi Magyarvalkón.* (Erdélyi Tudományos Füzetek, 168.) Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 1–17.
- 1943c *Lakodalom a kalotaszegi Magyarvalkón.* *Erdélyi Múzeum* XLVIII. (3–4) 391–405.
- 1944a Család-, gúny- és ragadványnevek a kalotaszegi Magyarvalkón. *Erdélyi Múzeum* XLIX. (1–2) 108–116.
- 1944b *Család-, gúny- és ragadványnevek a kalotaszegi Magyarvalkón.* (Erdélyi Tudományos Füzetek, 176.) Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár
- 1944c *Zsindelyfaragás a kalotaszegi Magyarvalkón.* *Erdélyi Múzeum* XLIX. 196–197.
- 1945a *Adalék a kalotaszegi Magyarvalkó népi mesterségeinek szókincséhez.* *Erdélyi Múzeum* L. (1–2) 94–98.
- 1945b *Népi tégláégetés a zilahi Mice-völgyében.* *Erdélyi Múzeum* L. (3–4) 246–249.
- 1945c *Péntek hídja. Tehénhajtó.* *Erdélyi Múzeum* L. (3–4) 250.
- 1945d *Az erdélyi szász eredet- és nyelvjáráskutatás története.* In: *Erdélyi Tudományos Intézet Évkönyve (1944).* Kolozsvár, 279–338.
- 1946a *Kalotaszeg népe.* *Erdély* XLIII. (2) 5–10.

- 1946b Leibniz születésének háromszázadik évfordulója. *Erdélyi Múzeum* LI. (1–4) 108–110.
- 1947 Orsófáragás a kalotaszegi Magyarvalkón. *Ethnographia* LVIII. (3–4) 264–266.
- 1953 Népművészetünk helyzete és feladatai. *Művelődési Útmutató* VI. (12) 45–48.
- 1954 Népi tánc – népi öltözet. *Művelődési Útmutató* VII. (7) 35–37.
- 1955 Szilágyság „szép, fényes reggele” felé. *Művelődési Útmutató* VIII. (5) 56–57.
- 1956 *A kalotaszegi magyar népi öltözet.* (Népművészeti Füzetek.) Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó, Bukarest
- 1957a A moldvai csángó öltözet szókincsének román jövevényszavai. *Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények* I. (1–4) 87–96.
- 1957b Orbán Balázs. *Művelődés* X. (3) 28., 49.
- 1957c Székely népi öltözet. *Művelődés* X. (5) 71–72.
- 1957d Milyen öltözetben játszunk a népi játékokat? *Művelődés* X. (6) 55–56.
- 1957e A nyelvatlasz, a nyelvjáráskutatás korszerű eszköze. *Korunk* XVI. (9) 1196–1202.
- 1957f Adatok a székely posztó-harisnya fejlődéstörténetéhez. In: BODOR András – CSELÉNYI Béla – JANCSÓ Elemér – JAKÓ Zsigmond – SZABÓ T. Attila (szerk.): *Emlékkönyv Kelemen Lajos születésének nyolcvanadik évfordulójára.* (A Bolyai Tudományegyetem Kiadványai, I. Tanulmányok.) Tudományos Könyvkiadó, Kolozsvár, 479–485.
- 1957g *A torockói magyar népi öltözet.* (Népművészeti Füzetek.) Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó, Bukarest
- 1958a *Portul popular maghiar din Trascău.* Traducere din limba maghiară de Socol, A.[urel] (Caiete de artă populară) ESPLA, București
- 1958b *A kalotaszegi magyar népi öltözet.* (Népművészeti Füzetek.) Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó, Bukarest
- 1958c A köröstárkányi magyar népi öltözet. *Művelődés*. XI. (8) 63–64.
- 1958d A Román Népköztársaság Magyar Nyelvjárási Nyelvatlaszának néhány kérdése. *Magyar Nyelv* LIV. (1) 141–145.
- 1958e Adalékok a székely népi öltözet fejlődésének vizsgálatához. *Ethnographia* LXIX. (4) 623–627.
- 1958f *Portul popular maghiar din ținutul Călatei.* Traducere din limba maghiară de Socol, A.[urel] (Caiete de artă populară.) București

- 1959 A szilágysági Tövishát magyar népi öltözetének vizsgálatához. *Ethnographia* LXX. (1–3) 442–445.
- 1964a Szempontok és eredmények az erdélyi szász nyelvjárás magyar jövevényszavainak vizsgálatában. *Magyar Nyelv* LX. (2) 167–180.
- 1964b Fánk, pánkó. *Magyar Nyelv* LX. (3) 352–355.
- 1965 Farazia, fereschi. *Magyar Nyelv* LXI. (1) 94–96.
- 1968 A Beszterce vidéki szász szókincs magyar elemeinek történeti rétegéhez. *Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények* XII. (2) 193–208.
- 1969a Sajátosság és újítás a kalotaszegi népviseletben. *Igazság* XXX. (4) 3.
- 1969b Személyneveinkről és gyűjtésükről. *Művelődés* XXII. (5) 54–55.
- 1969c Sachliches Trachtenstück am Rande der Westkarpaten. *Karpaten Rundschau* III. (38)
- 1970a A Fekete-Körös völgyének magyar népi öltözete. *Művelődés* XXIII. (1) 25–27.
- 1970b A kalotaszegi szűr. *Művelődés* XXIII. (2) 10–12.
- 1970c Tövishát népi öltözete. *Művelődés* XXIII. (6) 36–38.
- 1971 A torockói öltözetről. *Művelődés* XXIV. (6) 47–51.
- 1972a Az öltözet. In: KÓS Károly – SZENTIMREI Judit – NAGY Jenő: *Kászoni székely népművészet*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 219–268.
- 1972b A nyelv művelés szolgálatában. A Magyar Nyelvőr megindulásának 100. évfordulójára. *Művelődés* XXV. (8) 41–42.
- 1972c Miben segít a néprajz? *Előre* XXVI. 719. sz.
- 1973 Tanulságos és jelentős fejezet. Hagyományörzés és hagyományápolás. *Igazság* XXXIV. (159) II.
- 1974 Az öltözet. In: KÓS Károly – SZENTIMREI Judit – NAGY Jenő: *Szilágysági magyar népművészet*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 197–207.
- 1975 Kalotaszegi csipkés mellrevaló. *Művelődés* XXVIII. (8) 35–37.
- 1976a A kalotaszegi daróc vagy condra. *Művelődés* XXIX. (1) 29–32.
- 1976b Kis-Küküllő menti bundafélék. *Művelődés* XXIX. (5) 43–45.
- 1976c Mutatvány egy készülő romániai magyar népi öltözetjegyzékből. In: KÓS Károly, Dr. (szerk.): *Népismereti Dolgozatok* 1976. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 69–72.
- 1977 A viselet helyzete. In: FARAGÓ József – NAGY Jenő – VÁMSZER Géza: *Kalotaszegi magyar népviselet. (1949–1950)*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 235–354.

- 1978a Széki iratos vagy töltéses varrás. *Művelődés* XXXI. (7) 38–39.
- 1978b Szempontok és feladatok Kis-Küküllő menti népviselet kutatásában. *Művelődés* XXXI. (7) 40–43.
- 1978c Öltözet. In: KÓS Károly – SZENTIMREI Judit – NAGY Jenő: *Kis-Küküllő vidéki magyar népművészet*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 255–312.
- 1978d A torockói népviselet. *Korunk Évkönyve 1979. Romániai magyar népismeret*. Kolozsvár-Napoca, 236–243.
- 1979a Moldvai csángó bundafélék. *Művelődés* XXXII. (5) 34–36.
- 1979b Szótörténet – viselettörténet. *Művelődés* XXXII. (10) 27–29.
- 1980a Néprajz és nyelvtudomány. *Művelődés* XXXIII. (1) 32–34.
- 1980b Néprajzi és nyelvészeti kutatások a moldvai csángóság körében. *Művelődés* XXXIII. (6) 27–30.
- 1980c A moldvai csángó öltözetről. *Művelődés* XXXIII. (11). 32–34.
- 1980d Hargita megye népviselete. *Korunk* XXXIX. (4) 314–316.
- 1980e Szavak és dolgok. *Korunk* XXXIX. (6) 416–421.
- 1981 Öltözet. In: KÓS Károly – SZENTIMREI Judit – NAGY Jenő: *Moldvai csángó népművészet*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 360–458.
- 1983a Néprajz és nyelvtudomány. In: KÓS Károly – FARAGÓ József (szerk.): *Népismereti Dolgozatok 1983*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 7–22.
- 1983b Dolmány. Összehasonlító szó- és viselettörténeti adalékok. In: Uő: *Nyelvészeti Tanulmányok*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 69–83.
- 1983c Népviseletkutatás és táncház. *Művelődés* XXXVI. (11) 31–32.
- 1984a *Néprajzi és nyelvjárási tanulmányok*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest
- 1984b Kalotaszegről. In: Uő: *Néprajzi és nyelvjárási tanulmányok*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 11–15.
- 1984c Magyarvalkó életéből. A kendermunka és szakszókincse. In: Uő: *Néprajzi és nyelvjárási tanulmányok*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 16–86.
- 1984d Magyarvalkó életéből. Tehénhajtó. In: Uő: *Néprajzi és nyelvjárási tanulmányok*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 138–139.
- 1984e Magyarvalkó életéből. Vállfőhímzés. In: Uő: *Néprajzi és nyelvjárási tanulmányok*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 86–93.
- 1984f Magyarvalkó életéből. Orsófaragás. In: Uő: *Néprajzi és nyelvjárási tanulmányok*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 93–96.

- 1984g Magyarvalkó életéből. Zsindelyfaragás. In: Uő: *Néprajzi és nyelvjárási tanulmányok*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 96–98.
- 1984h Magyarvalkó életéből. Szénacsínálás. In: Uő: *Néprajzi és nyelvjárási tanulmányok*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 98–100.
- 1984i Juhsajtkészítés. In: Uő: *Néprajzi és nyelvjárási tanulmányok*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 100–101.
- 1984j Magyarvalkó életéből. Az ács- és kerekesmesterség szakszókincséből. In: Uő: *Néprajzi és nyelvjárási tanulmányok*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 102–107.
- 1984k Magyarvalkó életéből. Lakodalom. In: Uő: *Néprajzi és nyelvjárási tanulmányok*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 107–119.
- 1984l Magyarvalkó életéből. Temetés, temető és halotti tor. In: Uő: *Néprajzi és nyelvjárási tanulmányok*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 120–130.
- 1984m Magyarvalkó életéből. Család- és ragadványnevek. In: Uő: *Néprajzi és nyelvjárási tanulmányok*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 131–138.
- 1984n Magyarvalkó életéből. Péntek hídja. In: Uő: *Néprajzi és nyelvjárási tanulmányok*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 138.
- 1984o A kalotaszegi varrottások történetének egy jelentős fejezete. In: Uő: *Néprajzi és nyelvjárási tanulmányok*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 149–152.
- 1984p Az erdélyi magyar felsőruha és a szász Fälsche. Adalék a magyar–szász összehasonlító viselettörténeti kutatásokhoz. *Ethnographia* XCV. (2) 242–255.
- 1989 Beiträge zu den ungarischen tractengeschichtlichen Forschungen in Rumänien im Lichte der Wortgeschichte. In: *Die ungarische Sprache und Kultur im Donaurum* I. Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság, Budapest–Wien, 349–355.
- 1991 Az Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár jelentősége az összehasonlító viselettörténeti kutatások szempontjából. In: HALÁSZ Péter (szerk.): *A Duna menti népek hagyományos műveltsége. Tanulmányok Andrásfalvy Bertalan tiszteletére*. Magyar Néprajzi Társaság, Budapest, 357–362.
- 1992a Hagymány és újítás a népviseletben. *Néprajzi Látóhatár* I. (1–2) 45–53.

- 1992b Szótörténet – viselettörténet. Adalékok a romániai magyar viselettörténeti kutatásokhoz a szótörténet tükrében. In: SEBESTYÉN Árpád (szerk.): *Magyar Nyelvjárások XXX*. Debrecen, 83–87.
- 1993a Mente. Adalékok a magyar és szász összehasonlító viselettörténeti kutatásokhoz. *Ethnographia* CIV. (1) 11–56.
- 1993b Néprajzi és nyelvészeti kutatások és eredmények a moldvai csángóság körében. In: PÉTERBENCZE Anikó (szerk.): „*Moldovának szíp táiaiind születem...*” *Magyarországi Csángó Fesztivál és Konferencia*. Csángó Fesztivál és Kisebbségi Alapítvány kiadása, Jászberény, 29–37.
- 1994a Egy fejezet a kalotaszegi varrottások történetéből. Kónya Gyuláné (1885–1971) emlékének. *Művelődés*. XLVI. (1) 33–36.
- 1994b Gunda Béla (1911–1994). *Erdélyi Múzeum* LVI. (3–4) 82–86.
- 1995a Az Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár megjelenésének felejtjén. *Magyar Nyelvjárások XXXII*. 39–48.
- 1995b Gyümölcsös a Vlegyásza alján. In: ZAKARIÁS Erzsébet (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 3*. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 51–60.
- 1996a Az Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár nyelv-, művelődéstörténeti és történeti néprajzi jelentősége. *Néprajzi Látóhatár* V. (1–2) 60–66.
- 1996b Az Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár szócikkeinek német nyelvi értelmezéséről. *Erdélyi Múzeum* LVIII. (3–4) 229–233.
- 1996c Összehasonlító viselettörténet és szótörténet. *Művelődés* XLIX. (12) 24–28.
- 1997 Gazdasági és társadalmi tényezők hatása a torockói öltözet alakulására. *Ethnographia* CVIII. (1–2) 135–150.
- 1998 A torockói népviselet. In: BELLON Tibor – FÜGEDI Márta – SZILÁGYI Miklós (szerk.): *Tárgyalkotó népművészet*. (Jelenlévő Múlt.) Planétás Kiadó, Budapest, 248–250.
- 1999 Néprajzi és nyelvészeti kutatások a moldvai csángóság körében. *Művelődés* LII. (6–8) 131–133.
- 2000 A Fekete-Körös völgyének magyar népi öltöze. *Művelődés* LIII. (6–9) 61–62.
- 2001a Székely népi öltözet. *Művelődés* LIV. (6–9) 77–78.
- 2001b Orbán Balázs. *Művelődés* LIV. (6–9) 79–80.
- 2001 A Zsuzsi babák nyomában. *Művelődés* LIV. (11) 30–31.

- 2003 Összehasonlító viselettörténet és szótörténet. *Művelődés* LVI. (6–9) 102–106.
- SZABÓ T. Attila (szerk.)
1978 *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár* II. (Cs–ELSZ) Anyagát gyűjtötte és szerkesztette Szabó T. Attila. Szerkesztő-munkatársak Kósa Ferenc, Nagy Jenő, Vámszer Márta, Vigh Károly, Zsemlyei János. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest
- 1982 *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár* III. (Elt–Felzs) Anyagát gyűjtötte és szerkesztette Szabó T. Attila. Szerkesztő-munkatársak B. Gergely Piroska, Kósa Ferenc, Zs. Maksay Mária, Nagy Jenő, Vámszer Márta, Vigh Károly, Zsemlyei János. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest
- 1984 *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár* IV. (Fém–Ha) Anyagát gyűjtötte és szerkesztette Szabó T. Attila. Szerkesztő-munkatársak P. Dombi Erzsébet, B. Gergely Piroska, Kósa Ferenc, Zs. Maksay Mária, Nagy Jenő, Szabó Zsolt, Vámszer Márta, Vigh Károly, Zsemlyei János. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest

- FARAGÓ József – NAGY Jenő – VÁMSZER Géza
1977 *Kalotaszegi magyar népviselet (1949–1950)*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest
- KÓS Károly – SZENTIMREI Judit – NAGY Jenő
1972 *Kászoni székely népművészet*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest
- KÓS Károly – SZENTIMREI Judit – NAGY Jenő
1974 *Szilágysági magyar népművészet*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest
- KÓS Károly – SZENTIMREI Judit – NAGY Jenő
1978 *Kis-Küküllő vidéki magyar népművészet*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest
- KÓS Károly – SZENTIMREI Judit – NAGY Jenő
1981 *Moldvai csángó népművészet*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest
- NAGY Jenő – DUNÁRE, Nicolae – KÓS Károly – ZDERCIUC, Boris – FARAGÓ József – SZENTIMREI Sz. Judit
1953 *Népművészetünk helyzete és feladatai*. *Művelődési Útmutató* 12. 45–48.

Nagy Jenő munkásságát méltató írások

BALASSA Iván

1996a Nagy Jenő 80 éves. *Honismeret* XXIV. (3) 99–102.

1996b Nagy Jenő (Kolozsvár, 1916. július 17. – Kolozsvár, 1996. szeptember 12.) *Néprajzi Hírek* XXV. (1–4) 76–78.

BENKŐ Samu

1996 Búcsú Nagy Jenőtől. *Magyar Nyelv* XCII. (4) 504–506.

GAZDA Klára

1996 Nagy Jenő emlékezete. *Művelődés* XLIX. (12) 23–24.

1997 Nagy Jenő emlékezete. *Honismeret* XXV. (4) 94–95.

2003 Nagy Jenő emlékezete. *Művelődés* LVI. (6–9) 101–102.

KISS András

1996 Nagy Jenő (1916–1996). *Erdélyi Múzeum* LVIII. (3–4) 346–349.

PÉNTEK János

1996 Nagy Jenő. *Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények* XL. (1) 115.

1997 Nagy Jenő 1916–1996. *Nyelvünk és Kultúránk* XXVII. (98) 117–119.

POZSONY Ferenc

1997 Nagy Jenő 1916–1996. *A Kriza János Néprajzi Társaság Értesítője* VII. (3–4) 35–38.

SEBESTYÉN Árpád

1997 Nagy Jenő (Kolozsvár, 1916. július 17. – Kolozsvár, 1996. szeptember 12.) In: Uő (szerk.): *Magyar Nyelvjárások* XXXIV. Debrecen, 257–258.

Keszeg Vilmos

Nagy Olga pályájának szakaszai

Életpálya. Nagyernyében született 1921. január 2-án. A gazdatiszt édesapja hamarosan Mezőpanitra költözött. Nagy Olgát itt érték az első meghatározó élmények. Középiskolát Marosvásárhelyen végzett 1939-ben, majd ezt követően a református teológia hallgatója lett. 1940-ben férjhez ment Krizsovánszky László református paphoz. A házasságkötést követően egyetemi tanulmányait félbeszakította. Három hónapot Széken tanított. 1941–1945 között Kisiklódon éltek, ahol tanítónőként dolgozott. Itt született négy gyermeke, ezért Nagy Olga ezt az időszakot az anyaság éveinek nevezi. Szintén ezek alatt az évek alatt szerezte meg a tanítónői oklevelet (1944). A lelkész férj 1945-ben Székre került. 1945–1951 között Nagy Olga helyettes tanárként dolgozott a községben. Gunda Béla a néprajz szak elvégzésére biztatta. Beiratkozott az egyetemre, az oklevelet 1948-ban szerezte meg. 1952–1953 között az *Utunk* szerkesztőségében dolgozott, 1953–1958 között a *Dolgozó Nő* belső munkatársa volt. 1958-ban a Román Tudományos Akadémia Folklór Intézetének kutatója lett. Innen vonult nyugalomba 1973-ban. 1978-ban doktori címet szerzett a kolozsvári tudományegyetemen. Disszertációjának címe *A hiteles népmese esztétikája*. Gyermekei hívására az utolsó években Sepsiszentgyörgyön élt. Itt hunyt el 2006. november 2-án.

Szakmai közeg. Nagy Olga számára a szakmai közeget a Román Tudományos Akadémia Folklór Intézete képezte. 1958–1973 között intézeti, kollektív és egyéni kutatási programokban vett részt. Terepútjai során az Erdélyi Mezőség, Marosszék és Kalotaszeg településeit járta be. Egy 1971-es munkahelyi beszámoló szerint a narratívumokat gyűjtött és szokáselemzést végezt az alábbi településeken: Árpástó, Mezőköbölkút, Nagylva, Major (Beszterce-Naszód megye), Katona, Buza, Inaktelke, Mákófalva, Méra, Szék, Marokháza (Kolozs megye), Marosmagyaró, Mezőbánd, Marosvécs, Kásva, Udvarfalva, Görgényüvegcsűr, Hodák, Libánfalva,

Laposnyatelep, Holtmaros, Marosszentkirály, Mezőpanit (Maros megye), Botfalva (Brassó megye).¹ Szakmai kapcsolatai a közvetlen munkahelyi környezet (Almási István, Ion Cuceu, Faragó József, Vöő Gabriella) mellett a romániai (Daczó Árpád, Danielisz Endre, Ráduly János, Szabó Judit, Zsók Béla) és a magyarországi, külföldi folklorisztika és tágabban a társadalomtudományok (Bálint Sándor, Berze Nagy János, Dankó Imre, Dégh Linda, Dobos Ilona, Erdélyi Zsuzsanna, Féja Géza, Ferenczi Imre, Görög Veronika, Gunda Béla, Horn Katalin, Jung Károly, Katona Imre, Komoróczy Géza, Kósa László, Kovács Ágnes, Kovalcsik Katalin, Kríza Ildikó, Krupa András, Lipcsei Ildikó, Nagy Ilona, Ortutay Gyula, Penavin Olga, Szabadfalvi József, Vekerdi József, Voigt Vilmos), a média, a szépirodalom és a művészetek művelői (Bari Károly, Gulyás Gyula, Ilia Mihály, Méliusz József, Páskándi Géza, Sütő András) felé ágaztak.² Néprajzi tanulmányai a *Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények*, a *Revista de Etnografie și Folclor*, az *Ethnographia*, a *Népi kultúra – Népi társadalom*, a *Korunk* hasábjain jelentek meg. Az 1970–1980-as években aktívan benne élt Kolozsvár szellemi életében (Gáll Ernő, Gyimesi Éva, Cseke Péter, Murádin László, Salamon Anikó, Aradi József, Rostás Zoltán, a *Korunk* szerkesztőségi közössége). Az 1970-es évek végétől az 1980-as évek közepéig Péntek Jánossal együtt megszervezte és irányította a *Korunk* társadalomnéprajz körét, amelynek jelentős szerepe volt a romániai társadalomtudomány terén bekövetkezett nemzedékváltás előkészítésében. Az ekkor kialakult kapcsolatai (Vetési László, Pillich László, Bíró A. Zoltán, Gagy József, Pozsony Ferenc, Zakariás Erzsébet, Virág Magdolna, Keszeg Vilmos) éveken keresztül aktívak maradtak (l. Borbély É. 2001). A *Korunk*, a *Művelődés* a *Forrás*, a *Tett* című lapoknak tulajdoníthatóan írásai szélesebb olvasóközönség kezébe jutottak el. Az 1990-ben indult Kríza János Néprajzi Társaság aktív tagja volt. Előadásokat tartott a Kríza János Néprajzi Társaság konferenciáin, kéziratait a Kríza János Néprajzi Társaság évkönyveiben közölte. Könyvtárát az 1990-es évektől kezdve osztotta szét. Könyveinek jelentős része a Kríza János Néprajzi Társaság állományába került. Az 1990 őszen indult kolozsvári néprajzi képzés alakulását

¹ Kríza János Néprajzi Társaság Adattára, 324/99 számú iratcsomó.

² A fenti felsorolásban azok a közlétei személyiség szerepelnek, akikkel Nagy Olga 1972–1978 között levelezést folytatott. A levelek másolata a Kríza János Néprajzi Társaság Archívumában található, az 1209/03-as iratcsomóban.

rokonszenzvvvel követte. Az egyetemen az 1990-es években több alkalommal tartott folklorisztikai tárgyú előadást,³ részt vett a doktori képzés műhelymegbeszélésein, érdeklődéssel hallgatta a diákok kutatási beszámolóit. 1990-ben Székelyudvarhelyen megalakult az Erdélyi Gondolat Könyvkiadó, amely munkálataiban jelentős részt vállalt. Egy évtizeden keresztül rendszeresen részt vett hazai és magyarországi konferenciákon.

Források. Kevés kutató reflektált olyan gyakran és intenzíven saját kutatói pályájára és eredményeire, mint Nagy Olga tette. Sajnos terepútjainak leírásával, terepélményeivel csak szórványosan rendelkezünk.

A *Pályakép fényel és árnyékkal* „egy néprajzos emlékeit” dolgozta fel (Nagy O. 1995). A néprajzkutatói pálya állomásait a következőképpen válogatta össze. 1. A pályakezdés a *Lüderc sógor*, az „első tudományos kötet” megjelenésével esett egybe. A kötet „vihart arat”-ott, az olvasók körében döbbenetet és felháborodást váltott ki (Nagy O. 1969). Az egyéni mesemondói stílusok, a fésületlen, hiteles formában közzétett szövegek szokatlanok, kiábrándítónak bizonyultak. A romániai magyar olvasók (recenzensek, pályatársak) először kerülhettek szembe a stilizálatlan, a mesemondó szándéka és ízlése szerint alakított mesékkel. Nagy Olga kötete mind a Benedek Elek könyvein nevelődött meseolvasó közönségnek, mind a néprajztudománytól a nemzeti értékek népszerűsítését elváró romániai értelmiségi rétegnek kiábrándulást okozott. 2. 1974-ben látott napvilágot a népmese metamorfózisát végigkövető esszékötet (Nagy O. 1974), 1978-ban pedig *A táltos törvénye* tudományos monográfia (Nagy O. 1978). Az első könyv a szakirodalomból és a szerző mesegyűjtéséből szemelgetve nagy gondolati ívet vázolt fel. Azt mutatta be, hogyan jutott el a népmese a varázstudattól a tréfaig, a mesében a közösségi értékeket kiteljesítő hősök után hogyan jelentek meg az értékrendet kijátszó csalók és kópék. A pályakép bizonyossága szerint a kötetek újabb csaldást okoztak. A néprajztudomány olvasói mindössze a szövegek összegyűjtését, selektálását és gondozását várták el a kutatótól (l. Nagy O. 1995a. 85–87). 3. Győri Klára önéletírása több lépcsőben, 1974-ben zárult le. A kiadási munkálatok elhúzódása miatt Nagy Olga és a szerző között elhidegült a

³ Két alkalommal tartott előadássorozatot *A nép mesétől az oral history-ig* címmel. Az 1993-ban rögzített előadás szövege a KJNT archívumában található.

viszony. Győri Klára türelmetlenül várta a könyv megjelenését. Végül – halála miatt – a kész könyvet nem vehette kézbe. A könyv „perét” egyedül Nagy Olgának kellett levezetni. Egyik oldalról a falu, másik oldalról a konzervatív kritika zúdult fel a parasztasszony vallomása olvastán. Bár Tamási Gáspár *Vadon nőtt gyöngyvirág* című memoárja már 1970-ben megjelent (Tamási G. 1970), a személyes vallomással, egy lokális közösség mindennapi életét bemutató és megörökítő memoárral szembeni értetlenkedések és kifogások Győri Klára könyve ürügyén kanalizálódtak.

4. A mezőségi Széken felfedezett tréfák és igaztörténetek elfogadtatása, „egy műfaj kálváriája és révbe jutása” egy évtizedes küzdelmet feltételezett (Nagy O. 1977, 1983, 1988). 5. Az 1970-es évek második felében Nagy Olga falukutató csoportot szervezett a Havadon élő értelmiségiekből. A kézirat a szakmai értetlenkedés, majd a kommunista nacionalizmus áldozatává vált (l. Nagy O. 1990d), végül 2000-ben látott napvilágot (Nagy O. szerk. 2000).

Az *Egy botcsinálta riporter emlékei* az 1952–1953 közötti, az *Utunk* című szépirodalmi lap, az 1953–1958 között a *Dolgozó Nő* című női magazinnál töltött évek emlékeit idézi fel (Nagy O. 2001c). Magánélete alakulását a *Gyónás* című kötetben foglalta össze (Nagy O. 1991c).

Levelezését az Országos Széchényi Könyvtárban helyezte el. Belőle több alkalommal szemelvények jelentek meg (Nagy O. közlése 1998, Nagy O. 2001b, Ráduly J. 2001).

80. születésnapján a kolozsvári Kriza János Néprajzi Társaság székházában a KJNT tagjai és magyarországi tisztelői köszöntötték. Erre az alkalomra a tudós asszony előtt tisztelgő monumentális tanulmánygyűjtemény látott napvilágot (Keszeg V. – Viga Gy. 2001). Itt olvasható Nagy Olga írásainak, valamint a róla szóló írások jegyzéke. E pályakép szerzője több művének értékelését végezte el (Keszeg V. 1994, 2000). Kolozsvárról való elköltözése előtt irattárának egy részét a Kriza János Néprajzi Társaság archívumában helyezte el. Itt olvasható levélgyűjteményének másolata, terepjárásának néhány dokumentuma, több előadásának vázlata.

Halálát követően Pozsony Ferenc emlékezett meg munkásságáról (Pozsony F. 2007a, 2007b). A *Magyar Néprajzi Lexikonban* és a *Romániai Magyar Irodalmi Lexikonban* életművét szócikk foglalta össze (MNL 1980, Keszeg V. 2002).

Az életpálya szakaszai. Nagy Olga alkotói életművében három paradigmát különíthetünk el.

1. A hiteles szövegek kora. Életművének jelentős részét képezi szépirodalmi munkássága. Vallomása szerint négy gyermekének nevelése, a négy gyermek fejlődésének figyelemmel követése ösztönözte az ifjúsági irodalom művelésére (Nagy O. 1960a, 1962, 1965, 1968b, 1999c). Valójában azonban élete utolsó szakaszában is újabbnál újabb ötletek foglalkoztatták. Regényei mellett a szépirodalmi önkifejezés részét képezték a több kötetben megjelent irodalmi meséi (Nagy O. 1954, 1959, 1963, 1987b, 1991f, 1996c, 2000c). A népmese iránti érdeklődéséért több alkalommal az ideológiai eltévelyedés vádjával elmarasztalásban részesült. Egy 1962-ben megjelent terjedelmes tanulmányból idézzük: „Am kisszerűségük ellenére is erőteljesebb szocialista-realista kísérletek azoknál a kísérleteknél, amelyeket a népmese vonalán elinduló írónál vehettünk számba. Az utóbbiak csak a gyűjtés és a válogatás terén igyekeztek korszerű, haladó szempontokat érvényesíteni, de azt sem elég következetesen. Nem egyszer engedtek az öncélú folklór csábításainak, vagy pedig a már ismert népmesék erőteljesebb változatait gyűjtötték össze s dolgozták fel, mint Nagy Olga. Akadtak közöttük olyanok is, akik a népmeséknek biztosítottak volna elsőséget a gyermekirodalomban. Úgyannyira, hogy a megjelenés előtt álló Napsugár egyes beharangozói 1956-ban kritikátlanul Benedek Elek hagyományának felújítását ígérve a lap első évfolyamában, túl nagy oldalszámot szentelnek a folklórnak, illetve a falura, különösen állatvilágára.[...]” (Nagy I. 1962: 4).

Nagy Olga kutatói pályája a népmese gyűjtés és -archiválás égisze alatt indult. Gyűjtői pályafutását a szülőfaluból eredezteti. Bátyja, Nagy Ödön Györffy István, Viski Károly és Bátky Zsigmond közelében „gyakornokoskodott”. Tőlük szerzett tudásába beavatta a faluban aktíváló, vasárnapi iskolát vezető hűgát. Kérdőív segítségével hiedelmeket, „mezőgazdasági tapasztalatokat”, halállal és temetéssel kapcsolatos szokásokat írt össze. Gunda Béla *Az elvetett búzától a kenyérig* kérdőívét kérdezte ki (Gunda B. 1939), lakodalmi csujogatásokat és káromkodásokat jegyzett le. Ebből a korszakból eredeztette első kéziratát (Nagy O. é. n./a). A téli ünnepkörre vonatkozó feljegyzései helyet kaptak Makkai Endre és Nagy Ödön téli néphagyományokról készített összefoglalójában (Nagy O. 1939).⁴

⁴ A mezőpaniti évek összefoglalása: Nagy O. 1995a: 19–26.

Nagy Ödönnek más jelentős hatása is volt az ifjú Nagy Olgára. Az ő hatására veszi kézbe Féja Géza *Viharsarok* című szociográfiáját (Féja G. 1937), valamint Szabó Dezső *Elsodort falu* című regényét (Szabó D. 1919). Radikális társadalomlátásukkal, szociális érzékenységükkel nagymértékben azonosul. Mezőpanit, a gyermek- és ifjúkor helyszíne szintén egy életre szóló példa marad a maga polgári igényeivel, a faluban zajló modernizációs folyamatokkal (gazdakör, tanfolyamok, olvasás). Ugyanekkor ismerkedik meg a transzszilván ideológiával, amely „elhitette velem, hogy az a kényszerpálya, amit Trianon reánk mért, méltó módon elviselhető! Hogy csak rajtunk áll, hogy a pusztán is, a semmiből teremtsünk magunknak saját kultúrát, saját irodalmat, saját művészetet.” (Nagy O. 2001a: 10). Ezért is az egész Nagy Olga-i életműben a hagyományok magyar sajátossága nem válik témává.

Nagy Olga a széki tartózkodása idején elmélyült a népköltészet gyűjtésében. Erről az időszakról mindössze annyit tudunk, hogy népmeséket jegyzett le hallás alapján és emlékezetből. Győri Klára már ekkor „kifogyhatatlan humorával és tudásával a népi kultúra valóságos kincsesbányája volt” (Nagy O. 1995a: 7). A népmesék átírását, a gyűjtő általi végső formába öntését csak későbbben ítéli el, utasítja vissza (Nagy O. 1969: 5). S bár Széken él és gyűjt, a széki társadalom felfedezése is még várat magára. A falutól eltávolodva érlelődtek meg a vele kapcsolatos kutatási tervei. Nem ismerjük kimerítően, hogy milyen ösztönzést kapott a néprajzos képzést irányító Gunda Bélától. Egyelőre nem ismerjük azt a tanmenetet, amely szerint az oktatás folyt a kolozsvári tudományegyetem néprajz szakán, ahol a néprajzi képzést megszerezte.

Harminc év során mintegy 3000 népi narratívumot rögzített és tett közzé. 1958–1973 között a Folklor Intézet munkatársa volt, gyűjtése főként erre az időszakra tevődik. 1964-ben a mezőségi Búzában továbbá Marosvécsen (Dávid Gyula), Koronkán (Cifra János), 1966-ban Gyergyótölgyesen és Holtmaroson, 1967-ben Görgényüvegcsűrön gyűjtött.

1965-ben Vöö Gabriellával együtt nagy élményként élték meg a Jakab Istvánnal való találkozást (Nagy O. – Vöö G. 1974). A cigány származású mesemondó stílusa és repertóriuma az élő mese („igazi mese”, vö. Nagy O. 1978a: 9) természetét villantotta fel. A kihívó, a szakirodalom állításainak ellentmondó tapasztalat arra ösztönözte, hogy közelről megvizsgálja azt a világot, amelyből Jakab István és a meséi származtak. Az 1960-as években a Görgény-völgyében lefolytatott intézeti kutatás kutatópontjai

a következők voltak: Görgénysóakna, Kásva, Hodák, Toka, Libánfalva, Erdőlibánfalva, Görgényüvegcsűr. A kutatók összesen 715 népmesét gyűjtöttek össze. Az általános következtetés szerint a havasi világ az 1960–1970-es évekig életben tartotta a mesemondást. A gyűjtők a mesemondásra és a mesemondóra irányították figyelmüket (Pop D. – Nagy O. 1969). Ezt követően Nagy Olga marosszéki, kalotaszegi és mezőségi falvakban (Marosszentkirály, Méra, Mezőbánd) vizsgálta a mesetudást. Az *Előbb a tánc, azután a lakoma* (1953) és *A három táltos varjú* (1958) kötetekben mezőségi népmeséket, a *Lüderc sógorban* (Nagy O. 1969) erdélyi, a *Zöldmezőszárnyában* (Nagy O. 1978b) marosszentkirályi cigány népmeséket publikált.

A felfedezés élményét több tanulmányban adta hírül. 1968-ban a *Revista de Etnografie și Folclor* hasábjain arról írt, hogy a görgényi mesemondók a történetek idő- és térstruktúráját folyamatosan konkretizálják, az eseményeket a maguk világába építik be (Nagy O. 1968a). Az *Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei* kötetében 1973-ban megjelent tanulmány a mese hagyományozásáról érkezett (Nagy O. 1973). 1975-ben a *Déri Múzeum Évkönyvében* jelent meg az a tanulmánya, amelyben a mesemondás dialektusait különítette el (Nagy O. 1975a). 1965–1972 között 29 mesemondótól 156 népmesét gyűjtött össze. A mese élő formában maradt meg a Kolozs megyei Mérában, Szucságban, a Maros megyei Marosszentkirályon, Mezőbándon és Marosvécsen. A szerző ezekről a településekről vette példáit. Mezőbánd az „itt mindenki meséz” jelenséget reprezentálta. A mesemondás, a mesei helyzetekkel való együttélés megszokott és általános habitus. A mérai Boros Hicsi János szerint a népmesék történelmi tapasztalatot őriztek meg. A másik oldalon a marosszentkirályi mesemondó, Puci Jóska állt, aki elutasította a mesei világgal való azonosulást. A mese szép szöveg, ami a szórakoztatás céljából hangzik el (l. Nagy O. 1975a). 1976-ban látott napvilágot a *Széki népmesék* kötet (Nagy O. 1976b). Vekerdi József ösztönzésére figyelme az archaikusabb tudatállapotot tükröző cigány mese felé irányul (Nagy O. 1978b, 1988b, 1996a, l. Vekerdi J. 2001).

Az életmű első nagy szintézise *A táltos törvénye. Népmese és esztétikum* című kötet (Nagy O. 1978a). A kötet előszava a mese felfedezésének izgalmáról árulkodik. Maga a kötet a magyar népmese kutatást hozta szinkronba az európai mesekutatással. Felvetett és a tereptapasztalatok alapján megválaszolt minden olyan lényeges kérdést, amely a

mesekutatás kezdeteitől elhangzott. Ezek a kérdések a következők: a mesei fantasztikum (ősfantasztikum, prelogikus gondolkodás, a mimézis), a mesei jelképszerűség (összimbólum), a mesei formulák szerepe, a mesei szüzsé, a struktúra és kompozíció, az elbeszélői stílus, a grandiózum és a humor. A népmesekutatás és etnológia klasszikusai mellett (George James Frazer, Arnold van Gennep, Giuseppe Cocchiara, Carl Gustav Jung, Max Lüthi, Kerényi Károly, Róheim Géza, Marót Károly, Vlagyimir Jakovlevics Propp) magabiztosan épít a strukturalizmus, a szemiotika, a narratológia eredményeire (Claude Lévi-Strauss, Umberto Eco, Roland Barthes, Paul Ricoeur, Mihail Mihajlovics Bahtyin, Jurij Mihajlovics Lotman, Roman Jakobson, Hankiss Elemér, Henryk Markiewicz, Solomon Marcus, René Wellek és Austin Warren), a kortárs folklorisztikai szemléletekre (Ortutay Gyula, Voigt Vilmos, Diószegi Vilmos, Dömötör Tekla, Erdélyi Zsuzsanna). Érdekes módon azonban a bevezetőben jelzett felfedezést a kötet nem tudta explicitté tenni, a kötet nem a megtalált élő kultúrát mutatta be. A mesekutatás előzményeinek, a szaknyelv felhasználása, a felsorolt kérdések tárgyalása leplet borított a gyűjtői élményekre.

A mesével kapcsolatosan Nagy Olga két nagy megállapítást tett. 1. A realizmus betört a népmesébe. A *Revista de Etnografie și Folclor* 1969-es évfolyamában megjelent, már hivatkozott tanulmány mellett (l. Pop D. – Nagy O. 1969) a hagyományos szüzséknek a mesemondó életvilágában való lokalizálását tette szóvá (Nagy O. 1968a). 1976-ban *Realista törekvések a népi prózában* (Nagy O. 1976a), 1984-ben *Realista törekvések a népi prózában* (Nagy O. 1984), 1991-ben *A realizmus jelenléte a népi prózában* címmel (Nagy O. 1991a) értekezett. Emellett az egy-egy mesemondó repertoárját bemutató kötetek előszava újra és újra kimutatta a mesékbe beszüremlett biografikus motívumokat. 2. A második megállapítás a tréfás jellegnek a népi narratívumokban való eluralkodására vonatkozik. Ehhez a következtetéshez a repertoárvizsgálat juttatta el Nagy Olgát. 1960-ban *Széki anekdoták vallásról, papról, istenről* címmel közölt írást (Nagy O. 1960b). 1976-ban tette közzé a *Széki népmesék* című kötetet (Nagy O. 1976b). Az előszóban elvégzett számítások 9 állatmesét, 94 tündérmesét, 18 legendamesét, 25 novellamesét, valamint 115 tréfás mesét eredményeztek. Megfigyelését a „mese visszautasításának” (Nagy O. 1995a: 55–56), a „halhatatlan életösztönnek” nevezte (Nagy O. 1987a). Visszaemlékezése szerint a változásra Győri Klára figyelmeztette: a széki asszonyok a „huncutkodásokat” a hagyományos mesénél jobban szeretik.

Ez a felfedezés két nagy gyűjteményben materializálódott. 1977-ben jelent meg a *Paraszt dekameron* (Nagy O. 1977), 1983-ban pedig az *Újabb paraszt dekameron* (Nagy O 1983).

2. Az élő folklór felfedezése. Nagy Olga életművében a paradigma-váltásra a *cultural turn*-nal, a megfigyelés és értelmezés új habitusának kialakulásával egyidőben, az 1970-es évek elején került sor. Bevállása szerint ekkor fedezte fel az élő folklórt. Valójában azonban ebben a megfogalmazásban több tapasztalat rejtőzött (a narratívumok személyes jellege, a narratívumok előadásának körülményei és funkciói). A változást az 1960-as évek terepélményei, az élő kultúrával való kapcsolat indították el. Ezt a fordulatot a kutató a következőképpen örökíti meg: „Először csak a meséről kérdeztem: hol, mikor, kitől hallotta; milyen alkalmakkor mondta; szerették-e meséjét vagy sem? Sokszor mondta-e el? És így tovább.

Hovatovább még számomra is észrevétlenül mindenféle »mellébeszélés« által már másról is vallottak. Így fedeztem fel az *élő* szó spontaneitását és varázsát.

S amikor már azt hittem, hogy minden mesét és hagyományos tréfát felgyűjtöttem, egyszer csak észrevettem, hogy »műfajon« és a »hagyományos« szövegen túl és kívül gyűjtöm az élő beszédet. Így született meg a *Világá futó szavak* (a cím Csoóri Sándortól való kölcsönzés), amelyben a paraszti gondolkodásmód, érzésvilág, erkölcsi rend a beszélgetések által elevenedik meg.

Így sikerült bizalmas vallomásra bírnom különböző falvak asszonyait. Ebből készült az *Asszonyok könyve*.

Ezenközben felfedeztem azt, hogy a leíró folklór, melyet magam is sokáig műveltem, nem válaszolja meg a kérdéseket, nem szolgál magyarázattal a bonyolult paraszti lét kérdéseiben. Így leltem rá szükségből arra, hogy csak akkor leszek igazi megértője a népi kultúrának, ha ismerem azt a lelki, szellemi hátteret, amelyből sarjadzott. Ez pedig nem mást jelent, mint hogy fel kell vértennem magam a legkülönbözőbb határtudományok eredményeivel. Hiszen a túlszakosodott tudományos diszciplínák, miközben a részt vizsgálták, valahol elvesztették az egészet, a teljességet” (Nagy O. 1995a: 7–8).

Ennek az időszaknak a tudati történéseit az irodalomtörténész, -kritikus és szociográfus Féja Gézával folytatott levelezésből követhetjük nyomon. *Egy barátság története. Féja Géza levelei* a címe annak a gyűjteménynek, amelyben Nagy Olga a Féja Gézától kapott leveleit tette közzé

(Nagy O. közlése 1998). A 70 darab levél 1972–1978 között íródott. Kapcsolatuk kezdetén Féja Géza 72. életében járt, évtizedekkel túl volt a falukutatás és a népi írók mozgalmának szervezésén, a faluról és a társadalomról való gondolkodást radikalizáló *Viharsarok* című szociográfiai munkán (Féja G. 1937). Szellemi csatáit megvívta már, s örömmel tapasztalta, hogy az idő őt igazolta. Türelemmel kereste és gondozta a tudományos, művészi és politikai utánpótlást. Ekkor tűnt fel Nagy Olga. A Féja Géza állapotának, valamint kettejük barátságának alakulása mellett a levelek világosan jelzik Féja Géza Nagy Olgára, szemléletének alakulására gyakorolt hatását. 1969-ben jelent meg a *Lüderc sógor* (Nagy O. 1969). Féja Géza elismerő hangon ismertette három más kötettel együtt (Féja G. 1970a). Az írás 1970-ben újra napvilágot látott (Féja G. 1970b). Ez utóbbi, később, 1972-ben került Nagy Olga kezébe (l. Nagy O. közlése 1998: 5), ekkor köszönte meg az elismerő és biztató szavakat. Bizonyára a kötelező udvariasság hangján ecsetelte a recenzió fordulatot hozó hatását. Nagy Olga levelét részletesen idézzük, mert jelzi, milyen kérdések foglalkoztatták ekkor, a *Hősök, csalókéak, ördögök. Esszé a népmeséről* (Nagy O. 1974) írásának idején. „E kötetben saját hiteles szövegeim elemzésére támaszkodva, megkísérlem: a/ felszínre hozni mindazt, amit a szövegek magukban rejtnek, s amelyek a nép őszinte, sokszor megdöbbenő vallomásai életről, világról, erkölcsről, a mindenséghez és az egymáshoz való viszonyulásról; b/ a különböző rétegződéseket és tudatszintet képviselő variánsok segítségével (hét község különböző cigánynegyedeiből gyűjtött tündérmesék különböző rétegződést képviselnek), akár a geológus, megpróbálom rekonstruálni a mese motívumainak, elemeinek, a hős alakjának, továbbá a többi szereplőknek útját, sokezer éves lehetséges fejlődését az idők folyamán. Megkísérlem ugyanakkor az archaikus-mágikus elemek leválasztását a későbbi racionális elemekről; megvizsgálom ezek elegyedését különböző variánsokban; és ennek segítségével a mesében a variációs és poétikus lehetőségeket. Más szóval: kikövetkeztetni és megfejteni azokat a törvényszerűségeket, amelyek sajátosan művészi, a művészi kép kialakulását, általában a népköltészetet magyarázzák, vagy legalább is megkísérlik magyarázni abban, amiben sajátos és más, mint az írásbeliség költészete. E kutatás, ha másért nem, de hasznos azért is, mert legalább felveti a kérdést: miért és miben más a népköltészet, a szóbeliség költészete? Miben és miért nem alacsonyabb rendű? Miért nem állja meg a helyét az a felfogás, hogy a szóbeliség csak »előszobája« az írásbeli költészetnek?

Mert tarthatatlan az, hogy a népköltészet »felülről« alászármazott érték” (Nagy O. közléseszi 1998: 9). Összefoglalva, Nagy Olga büszkén vallotta, hogy hiteles szövegekkel dolgozik. Szándéka azonban egyelőre a mesei világkép és motívumok jelentésének megértése, „rekonstruálása”, a szövegek poétikai értékének tudatosítása és megvédése. Az idézett utolsó mondat a német szellemtörténetben Hans Naumann által megfogalmazott elméletre utal. Eszerint a kultúra népi regisztere nem termel új értékeket, csupán folytonosan magához vonzza az elitkultúra darabjait, s elhasználja azokat (I. Naumann, H. 1922).

Féja Géza nem fáradt bele értékelni és biztatni Nagy Olga kutatásait. Egyrészt a népköltészet szemléletének és nyelvének egyetemességét tudatosította benne. Másrészt – s esetünkben ezt tartjuk fontosabban – a személyes gyűjtési élmények megfogalmazására biztatta. S ez lesz az az út, amelyen haladva Nagy Olga elévülhetetlen kutatói érdemeket szerzett. „Írja meg mindazt, amit lényegesnek tart, és vigye írásába azt az izgalmat, mely levelét már-már a kisülésig telíti. S akkor műve *tudományos hitelű írói mű* lesz, mint az igazi géniuszoké, kik teremtenek és nem eszkabálnak. Írja meg csak bátran saját feje, szíve, ösztönei és megérzései szerint a maga ismeretlen csodavilágát” (Nagy O. közléseszi 1998: 12/1972. május 5./). Közel egy év elmúltával pedig: „Abban is teljesen egyet értek, hogy inkább esszét írsz tudományos megalapozottsággal és tájékozottsággal, mintsem nagyképű és unalmas tudákoskodást. Az igazi tudós érdekesen ír, izgalmasan, és hatni kíván az emberekre... Az igazi tudós merészen előresiet, aki azonban csak a múltból élőködik, az csupán jobb vagy rosszabb epigon. A tudomány nem utánkérődés, de teremtő folyamat, akár az irodalom. A tudós teremt, mint Babits írja Bolyai Jánosról: a semmi-ből új világot, más szóval: észreveszi és megfogalmazza a dolgokban, a világban, az emberben rejtőző lényeket. Ez a megfogalmazás pedig teremtő munka. Aki nem tud teremteni, az természetesen kérődzik, és mások adatainak tologatásával és variálgatásával próbál tekintélyre szert tenni. Túl vagyunk ezen. Ami unalmas, az rossz, bárminő címkét is ragasztunk rája. Menj csak a magad útján, ez sokszor nem könnyű, de csakis ezért érdemes élni” (Nagy O. közléseszi 1998: 43/1973. február 6./). Ezeknek az ösztönzéseknél a hatására sikerült kialakítania Nagy Olgának saját kutatói habitusát. Ez a következőket jelenti: 1. az élő kultúra közelében lenni, megfigyeléseket tenni, megfogalmazni megfigyeléseit, 2. az értelmezésbe különböző természetű megállapításokat vonni be. „Nincs más út: vissza

az eredeti forrásokhoz” – helyesli a kutatói szándékot. Amikor Nagy Olga a maga „amatőr” voltára hivatkozik, a néprajzkutató elődök közül Féja Géza Kálmány Lajost állítja eléje példának. „Azelőtt »amatőr« volt? Nos, a múlt legnagyobb folkloristája, Kálmány Lajos ugyancsak az volt” (Nagy O. közlése 1998: 10/1972. február 20./). A levelek visszatérő motívuma az áporodott tudással, a hivatkozásokba burkolózó tudományoskodással, a képlékenységgel nélküli szaknyelvvél szembeni közömbösséggel. A szobatudósokkal szemben nem győzte ismételtén megerősíteni Nagy Olga útjába vett hitét: „Ama nagy tudósok könyvekből keletkeznek, s anyatej helyett könyveket szopogatnak. Erre azután nagyon büszkék, sőt gögbe burkolóznak. Légy nyugodt, a Te tudásod semmivel sem kisebb az övékénel, viszont van egy – nekik behozhatatlan – előnyöd is: az, hogy az élet felől jöttél a folklorba, a tudományba, ezért sikerül élővé tenned. Gondolj mindig erre. A falusi életforma, a népsors Néked eleven élményed, életformád, sorsod, rendeltetésed volt, ezért tudtál oly mélyen a folklorba merülni... Ezt nem elég megtanulni, ezt meg is kell élni” (Nagy O. közlése 1998: 127/1976. február 9./). Az évek során Féja Géza azokra hívta fel Nagy Olga figyelmét, akikben a konvenciókval való szembefordulást felfedezi. Ilyen a századelő folkloristája, Kálmány Lajos, a méltatlanul elfeledett Lükő Gábor, a festő Zsögödi Nagy Imre, a szintézisre törekvő és derékba tört pályájú Ipolyi Arnold, a „lét nyelvét” beszélő Bulgakov és Ady Endre, a megszállott, a középkori archaikus imát Európa-szerte felfedező Erdélyi Zsuzsanna, a kolozsvári magányos festő, Incze Ferenc, néhány terebélyesedő írói életmű romániai szerzője, Sütő András, Farkas Árpád, Bodor Ádám, Páskándi Géza.

Nagy Olga az egyéniségkutatás módszerével az 1960-as évek végén találkozott. 1940-től kezdődően az irányzat jelentős eredményeket termelt (Ortutay Gy. 1940, Dégh L. 1941, 1949, 1960, Kovács Á. 1943, Banó I. 1944, Erdész S. 1968, Vőő G. 1967, Faragó J. 1969). Először 1969-ben megjelent kötetének előszavában kötelezte el magát a mesemondók vizsgálata számára: „Igazat adok azon folkloristáknak, akik a mesemondói egyéniségkutatást a korszerű folklorisztika elsőrendű feladatának tekintik. A mesét nem szakíthatjuk el alkotójától, hanem az élő, eleven szellem megnyilvánulásának kell tekintenünk. Keresnünk kell azt is, ami a meseanyagban az egyedülálló, az egyéni: a mesemondó kézjegye és lelkesége. Mai kutató számára izgalmas feladat megismerni azokat a lelki indokokat is, amelyek az egyes mesemondót a mesélésre készítetik; a mesélő alkotói

s előadói művészetének sajátosságait; a hatást, amit alkotójuk szerkezetére, stílusára, a megváltozott eszmeiségre, a mese szimbolikájára feltétlenül gyakorolt. És nem utolsó sorban érdekes kikutatni, hogyan őrizte meg a mai mesemondó azt a szellemi érzékenységet, azt az érintetlenséget és tisztaságot, amely a mesemondót a mai, mind jobban városiasodó faluban magányossá, elszigeteltté, olykor pedig különccé, nevetségessé teszi, még akkor is, ha a hallgató átadja magát annak a varázsnak, ami nélkül igazi mesemondás nincs” (Nagy O. 1969: 7). A *Lüderc sógor. Erdélyi magyar népmesék* kötetében a gyergyótölgyesi Sövény Antal, a görgényüvegcsúri Jakab István, a búzai Simon Imre és Cégér Ferenc, valamint a széki Filep Istvánné Győri Klára népmeséiből válogatott. A gyűjtemény fejezetei egy-egy mesemondó bemutatását és meséit tartalmazták (l. Nagy O. 1969). A marosvécsi Dávid Gyula analfabéta cigányoktól hallotta meséit. Falujában, Marosvécsen, a legtehetségesebb mesemondónak tartották. Fiala korától mesélt a helyi cigánygyermeknek, később saját gyermekeinek, unokáinak, a helyi cigányközösségnek, szomszédainak, a marosvécsi felnőtt cigányoknak, magyaroknak. Később az argesi vízierőművet építő román és magyar munkásokat szórakoztatta. Saját bevallása szerint az 1940-es évektől, katona- és hadifogoly korától vált mesemondóvá. „Én megfordultam sok helyen. Magyarországon, Szlovákiában, Csehországban a háborúban. Voltam fogoly is, ahol sok meséket mondtam el románul és magyarul. Avval mentettem meg az életemet. Mert olyan nehéz volt, nehéz kimondani. Uralban, a nyocvanas lágerben egy nikkelgyárban dolgoztunk. Ott éjjelenként volt egy könyvtáros, egy zsidó ember, hadnagy volt. Én először vicceket mondtam, ilyen novellákat kezdtem mondani. Aki ezeket űzte, más nem volt. Mikor már öste lett, már gyűltek bé, hogy mondjam. Az egyik, hogy: »Adok egy szelet kenyeret.« A másik: ezt, azt. Úgyhogy én a mesével kerestem meg az életemet, mert annyit kaptam. A fogoly akármennyit evett, éhes. Már a lágerparancsnok orosz is odakerült a meséhez. Mondtam románul, s a tolmács mondta oroszul. Az a hadnagy állandóan járt utánam, vitt a könyvtárba, adott nekem sok könyvet, olvassam el. Nagy, szenvedélyes könyvek vannak Oroszországban a foglyokról, a tizennégyes háborúból. Románul is, magyarul is. Olyan könyvek voltak, hogy míg olvasta az ember, állandóan hullott a könnye.” A kötet 12 varázsmeséjét tartalmazta (Nagy O. 1988b). A koronkai, cigány származású Cifra János 13 éves korában vált mesemondóvá. Meséit apjától és nagyapjától, valamint egy kovácstól tanulta. Falubelije lakásán

gyűltek össze meséit hallgatni. Nagy Olga 17 meséjét rögzítette és közölte (Nagy O. 1991b). Görgényüvegcsűrön 10 mesemondó rendelkezett aktív repertoárral. Jakab István cigány származású volt, mintegy 60 mesét sajátított el környezetében (édesanyja, nagyanyja, édesapja, nagybátyja), a katonaságban, a kórházban és a havason. Mesemondóvá a katonaságban vált, majd rendszeresen a havason mesélt. A gyűjtés 41 meséjét rögzítette (Nagy O. – Vöő G. 1974, 2002).

Nagy Olga a népmeséket keresve szembesült azzal a ténnyel, hogy a hagyományos szüzsék lassan-lassan elveszítették közönségüket és előadóikat, s a mindennapi történetmondás az aktualitások és a biografikus-autobiografikus közlés irányába tolódott el. A magyar folklorzisztikában az élet- és az igaztörténet vizsgálata a beszélés néprajzának az érvényesítése nélkül, műfajelméleti megközelítéssel történt meg. Dobos Ilona 1958-ban közölt életrajzi vallomásokot, majd 1964-ban értekezett műfajról (Dobos I. 1958, 1964). Az első összegzést Küllös Imola készítette el (Küllös I. 1988), ezt követte Réthey Prikkel Miklós 1991-ben írt monográfiája az igaztörténetről (Réthey Prikkel M. 1991). Az új, személyes kifejezőmód megközelítésében Nagy Olga is jelentős szerepet játszott. 1960-ban „széki anekdotákat” közölt (Nagy O. 1960b), majd 1975-ben a *Népi kultúra – Népi társadalom* kötetében tette közzé a *Mesék és „igaz” történetek Széken. Szempontok a népi prózakutatáshoz egy erdélyi magyar faluban* című tanulmányát (Nagy O. 1975c). 1976-ban *Élményelbeszélések a népi prózában* és *A mindennapok valósága* címmel értekezett a *Művelődésben* (Nagy O. 1976c, 1976d). 2001-ben a narratívumok pályájának két szélső állomását vetette össze, a népmesét és az oral history-t (Nagy O. 2001b). Nagy Olga életművében ezt a paradigmát az *Asszonyok könyve* (Nagy O. 1988a) című gyűjtemény és a népi memoárok sora (Győri K. 1975, Kocsis R. 1988, 1997, 2001, György Zs. 1997) képviseli. 1999-ben külön kitért az asszonyi narratívumok sajátosságaira (Nagy O. 1999b). Az igaztörténetek (Nagy Olga saját szóhasználata szerint a *népi elbeszélések*) elfogadtatásáért tett erőfeszítéseket *Egy műfaj kálváriája és révbe jutása* címmel foglalta össze (Nagy O. 1995a: 151–163).

A népi önéletírás leírását Nagy Olga Győri Klára *Kiszáradt az én örömem zöld fája* kötetének előszavában végezte el (Nagy O. 1975b: 6–34). A kötet címe alatt a bizonytalankodást kifejező „emlékezés” műfaji megnevezés olvasható. Az emlékirat jellemzői között Nagy Olga továbbra is fő helyen említi a „tökéletes strukturáltságot”, az epizódok „lekerekített, zárt

formáját”, a variálódást, az elsődleges oralitást (Nagy O. 1975b: 13–14, 16–18, 19–20), viszont új motívumként jelenik meg az emlékezés mechanizmusának, a „népi valóság” visszatükrözésének, az élményszerűségnek a bemutatása. A soron lévő önéletírás Kocsis Rózsi *Megszépült szegénysége* (Kocsis R. 1988). A kötet alcíme továbbra is „vallomás” formájában szerepel. Az előszó két oldalról közelíti meg az önéletírást, egyidőben ismeri el dokumentumértékét, a „realisztikus részletezést” és az emlékek személyes jellegét (Nagy O. 1988c: 5–15). A kötetet követő kivételes érdeklődést a *Pályakép fényvel és árnyékkal* című memoár *Győri Klára könyvének pere* című fejezete tekintette át (Nagy O. 1995a: 131–150). A „pert” Keszeg Vilmos helyezte az írásbeliség–oralitás paradigmájába (Keszeg V. 2001).

A valós funkciókat betöltő élő folklórról írott *Alkotás és befogadás* című nagy értekezése, a szerző meg-megújuló reményei ellenére sem látott napvilágot. Az 1997-es publikáció töredéke a kéziratnak (I. Nagy O. 1997a).

3. Az életpálya harmadik korszakát az életműből kölcsönzött szóval **az interdiszciplinaritás korának** nevezhetjük. 1979-ben a *Korunkban* közölt írást *A néprajz megérett a megújulásra* (Nagy O. 1979), 1989-ben *Interdiszciplináris vizsgálat a néprajzkutatásban* (Nagy O. 1989c), 1995-ben *Interdiszciplináris vizsgálat az erdélyi magyar folklórban* (Nagy 1995b) címmel. Életművének utolsó évtizedeiben Nagy Olga életművében felerősödik az életforma és mentalitás komplex vizsgálatának, a mentalitás hosszú időtartamban való értelmezésének, a kultúra különböző regiszterei összefüggése, az értékrend és az életvezetési stratégiák lokális-regionális és rendi modellek szerinti szerveződése bizonyításának szándéka. Írásaiban az előző korszakok visszatérő témái mellett feltűnnek a népi vallás (Nagy O. 1990b, 1990c, 1997b), a népi metafizika, a népi tudományosság (Nagy O. 1992a, 1992e, 1993b), a paraszti polgárosulás, a falufejlesztés (Nagy O. 1996b, 2002), az asszonyors (Nagy O. 1997c, 1998b, 1999b), a cigánysors (Nagy O. 1992c, 1994a, 1997d, 2000a), a kisebbségi sors kérdései (Nagy O. 2000b, 2001a), akárcsak a néprajztudomány 20. századvégi dilemmái, hivatása, megújulásának esélyei (Nagy O. 1989b, 1989c, 1991e, 1992d, 1993c).

S habár az új, terebélyes kutatói szándékhoz Nagy Olgának alig sikerül megtalálnia a szükséges forráscsoportokat, a szándék több jelentős munkában valósul meg. *A törvény szorításában. Paraszti értékrend és*

magatartásformák (Nagy O. 1989a) egy hosszú kutatói pálya minden helyszínére kiterjedve „az erdélyi falu” társadalmának szerkezetére és a társadalom működésére vonatkozó megállapításait foglalja össze. A szerző a paraszti hagyományok változását, átalakulását korábbi írásaiban is jelezte. Ez alkalommal újabb megfigyeléssel lép tovább, miszerint a hagyományhoz való ragaszkodás és az újítás érvényesítése különböző modellek szerint történik (a hagyomány modellje, a felbomlás modellje). Több példa szemlélteti a hagyományba való szocializálódást, s ezáltal a hagyomány tartós továbbélését. Az emberi élet átmeneti fordulóinak értelmezésében sikerül túllépnie a szokásmodellek strukturalista értelmezésén, s a szokások „társadalmi dráma”, normatív, a közösségi nyilvánosság szerepét hangsúlyozzák. Újabb fejezet tér ki a társadalmi együttélést szabályozó normákra, valamint a társadalmi szankciók formáira. A népi vallásosságra vonatkozó fejezet a később kibontakozó kutatásterület út-törő kezdeményezése. A kötet irodalomjegyzékét átlapozva egyértelművé válik, hogy a szerző a 20. századi etnológia-antropológia irodalmától elzárva vállalkozott a munka elvégzésére. Ennek ellenére érdeklődése és megállapításai szinkronban vannak a párhuzamosan kibontakozó tudományos eredménnyel.

Az 1970-es évek második felében Dimitrie Gusti és Venczel József példáját követve Nagy Olga falukutató csoportot szervezett a Havadon élő értelmiségiekből. A történelemtanár a falu történelmét, a magyartanár a nyelvállapotot, az orvos a népi gyógyászat hagyományait örökölte meg, Nagy Ödön a családi kapcsolatok, a népi jogszokások, az átmeneti rítusok és jeles napok, Nagy Olga pedig a történetmondási hagyományok, a hiedelemrendszer, a szerzőpáros a falu erkölcsi élet összefoglalására vállalkozott. A munka hosszú hányódás után későbbben került közönség elé (Nagy O. szerk. 2000). A havadi tartózkodásból további szakmai teljesítmény is született. A *Világgá futó szavak* kötet „havadi beszélgetések”, azaz az alulnézet, a személyesség perspektívájából ragadja meg és rendszerezi a társadalmi norma betartásának és megsértésének formáit és dialektikáját. A felvetett kérdések mindenike új és releváns (férfiak és nők emlékezési habitusa, a munka szociográfiája és értékrendje, az együttélés normái és devianciái, a népi életszemlélet) (Nagy O. 1990a). A szerzőnek itt nyílt először alkalma arra, hogy az „élőbeszéd” illokúciós szerepéről, formáiról is értekezzen.

A szintézist megvalósító másik nagy munka, a *Táltos és Pegazus*, a kultúra egysége, a népi és az elit regiszter (esetünkben a folklór és a szépirodalom) közötti folyamatos kapcsolat mellett érvel (Nagy O. 1993a). A különállásukkal kapcsolatos meggyőződést a róluk szóló tudományok alakították ki. A szerző négy fejezetre tagolta mondanivalóját. Az első az epikának a mítosztól a meséig, a szakrális tudástól az esztétikumképzésig megtett útját követte nyomon, a második az irodalmi epikának a mítoszi epikát folytató mesével való rokonságát adatolja, a harmadik a mitikus látásmód irodalmi toposzait tekintette át, az utolsó pedig az irodalom és a folklór kölcsönhatását mutatta be. (Részletesebben lásd: Keszeg V. 1994.)

E nagy művek gondolatvilágából ágazik le későbbben a mitikus szemlélet örökös jelenlétét és újratermelődését példázó *Poraiból újraéledő Főnix* (Nagy O. 1998a) és *A mítoszok nem halnak meg* (Nagy O. 1999a), az értékrend és átmeneti rítusok kapcsolatát újra felvető *Népi változatok szerelemre és házasságra* (Nagy O. 1994b). Az *Erdélyi sors: tegnap, ma, holnap* a két világháború közötti transzilván ideológiát egyszerre láttatja a mítoszok, a kollektív értékrend és a narratív viselkedés, emlékezés paradigmájában (Nagy O. 2001a). E munkáit a szerző az esszé műfajában helyezte el, elhárítva a normatív tudománnyal szembeni elvárásokat.

Összefoglalás. Nagy Olga a kolozsvári egyetemen formálódott etnológusok második generációjához tartozott. Felkészülésében, kutatóvá válásában egyaránt meghatározó szereppel bírtak egyetemi tanulmányai és olvasmányai, valamint kiszállásai, a terepen szerzett tapasztalatai. Életpályája során a hagyomány feltárásától eljutott a hagyomány értelmezéséhez, a narratívumok tartalmi-formai vizsgálatától funkciójuk és kontextusuk, a folklór, a kultúra egésze, a kultúra és a társadalom, a mentalitás egységének vizsgálatáig. Több szintézisben érvelt a kultúra változása, tagolódása mellett, s vallotta a kutatás interdiszciplináris voltának szükségességét.

Szakirodalom

BANÓ István

1944 Egyéniség és közösség szerepe a népmese életében. *Ethnographia* LV. (1) 26–34.

BORBÉLY Éva

2001 A Korunk társadalomnéprajzi körének története. In: KESZEG Vilmos (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve* 9. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 216–223.

DÉGH Linda

1941 *Pandur Péter meséi* I–II. (Új Magyar Népköltési Gyűjtemény, III–IV.) Magyarságtudományi Intézet, Budapest

1949 A népmese kutatás új útjai. In: ORTUTAY Gyula (szerk.) *Néprajzi tanulmányok*. (A Pázmány Péter Tudományegyetem Néprajzi Intézetének kiadványai, 1.) k. n. (Egyetemi Nyomda), Budapest, 36–53.

1960 Az egyéniségvizsgálat perspektívái. *Ethnographia* LXXI. (1) 28–44.

DOBOS Ilona, S.

1958 *Szegényember vízzel főz. Életrajzi vallomások, igaz történetek*. Magvető Kiadó, Budapest

1964 Az „igaz” történetek műfajának kérdéséről. *Ethnographia* LXXV. (2) 198–217.

ERDÉSZ Sándor

1968 *Ámi Lajos meséi* I–III. Akadémiai Kiadó, Budapest

FARAGÓ József

1969 *Kurcsi Mínya havasi mesemondó*. Irodalmi és Művészeti Könyvkiadó, Bukarest

FÉJA Géza

1937 *Viharsarok. Az Alsó Tiszavidék földje és népe*. (Magyarország felfedezése.) Athenaeum Kiadása, Budapest

1970a A folklór nevében. *Kortárs* XIV. (5) 747–752.

1970b *Lázadó alkonyat. Tanulmányok, vallomások*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 458–470.

GUNDA Béla

1939 *A gyűjtögető gazdálkodás. Az elvetett búzától a kenyérig*. (Útmutató füzetek a néprajzi adatgyűjtéshez, 1.) Budapest

GYÖRGY Zsuzsa

1997 *Egy küzdelmes élet. Egy parasztasszony vallomása*. Erdélyi Gondolat Kiadó, Székelyudvarhely

GYÓRI Klára

1975 *Kiszáradt az én örömem zöld fája*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest
KESZEG Vilmos

1994 Nagy Olga: Táltos és Pegazus. *Korunk* V. (10) 118–121.

2000 Egy barátság és egy életmű története. *Látó* XI. (1) 102–106.

2001 Az írás és a beszéd konfliktusa: egy írástudó asszony „pere”. *Néprajzi Látóhatár* X. (1–4) 135–148.

K. V. [KESZEG Vilmos]

2002 Nagy Olga. In: DÁVID Gyula (főszerk.): *Romániai Magyar Irodalmi Lexikon* IV. (N–R) *Szépirodalom, közírás, tudományos irodalom, művelődési*. Erdélyi Múzeum-Egyesület–Kriterion Könyvkiadó, Bukarest–Kolozsvár, 61–64.

KESZEG Vilmos – VIGA Gyula (szerk.)

2001 *Ünnepi írások a 80 esztendő Nagy Olga tiszteletére*. *Néprajzi Látóhatár* X. (1–4) Györffy István Néprajzi Egyesület, Budapest–Miskolc

KOCSIS Rózsi

1988 *Megszépült szegénység. Vallomások a gyermekkorról*. Kriterion Könyvkiadó, București

1997 *Remények és kétségek között*. Erdélyi Gondolat Kiadó, Székelyudvarhely

2000 *Nyitott könyv a lelkem. Egy anya vallomása*. L'Harmattan, Budapest

KOVÁCS Ágnes

1943 *Kalotaszegi népmesék* I–II. (Új Magyar Népköltési Gyűjtemény, V–VI.) Budapesti Kir. Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészeti Karának Magyarságtudományi Intézete és a Franklin Társulat Magyar Irodalmi Intézet és Könyvnyomda, Budapest

KÜLLŐS Imola

1988 Igaz történet, élettörténet, önéletrajz. In: VARGYAS Lajos (szerk.): *Magyar néprajz V. Magyar népköltészet*. Akadémiai Könyvkiadó, Budapest, 251–266.

MAGYAR NÉPRAJZI LEXIKON

1980 Nagy Olga. In: ORTUTAY Gyula (főszerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon* 3. (K–Né) Akadémiai Kiadó, Budapest, 683.

NAGY István

1962 Ifjúsági prózánk néhány jelenségéről. *Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények* VI. (1) 1–19.

NAGY Olga, KRIZSOVÁNSZKY Lászlóné

é. n./a *Halál és temetés falumban.* [Mezőpanit]

é. n./b *A karácsonyi ünnepkör szokásai.* [Mezőpanit]

é. n./c *A búza.* [Kisiklód]

NAGY Olga

1939 Téli néphagyományok Mezőpaniton. In: MAKKAI Endre – NAGY Ödön: *Adatok téli néphagyományaink ismeretéhez.* Hetven néprajzi gyűjtő munkája alapján összeállította Makkai Endre és Nagy Ödön. (Erdélyi Tudományos Füzetek, 103.) EME, Kolozsvár, 122–129.

1953 *Előbb a tánc, azután a lakoma. Mezőségi népmesék.* Gyűjtötte Nagy Olga. Szerkesztette és a bevezetőt írta Faragó József. Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó, Bukarest

1954 *A vidámság madara.* Ifjúsági Könyvkiadó, Bukarest

1958 *A három táltos varjú. Mezőségi népmesék.* Ifjúsági Könyvkiadó, Bukarest

1959 *A vén pákász meséi.* Ifjúsági Könyvkiadó, Bukarest

1960a *Lányok a bentlakásban.* Ifjúsági Könyvkiadó, Bukarest

1960b Széki anekdoták vallásról, papról, istenről. *Korunk* XIX. (9) 1070–1081.

1962 *Szidi.* Ifjúsági Könyvkiadó, Bukarest

1963 *A kopasz király.* Ifjúsági Könyvkiadó, Bukarest

1965 *Vadvizek.* Ifjúsági Könyvkiadó, Bukarest

1968a Concretizări de timp și spațiu în basmele din Valea Gurghiului. *Revista de Etnografie și Folclor.* Tom 13. (6) 531–543.

1968b *Madár kék mezőben.* Ifjúsági Könyvkiadó, Bukarest

1969 *Lüderc sógor. Erdélyi magyar népmesék.* Ifjúsági Könyvkiadó, Bukarest

1973 Arta povestitului și transmiterea basmului. *Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei.* 1971–1973. 603–610.

1974 *Hősök, csalókéák, ördögök. Esszé a népmeséről.* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest

1975a Archaikus világkép és mesehagyományozás. In: DANKÓ Imre (szerk.): *A debreceni Déri Múzeum Évkönyve 1974.* Debreceni Déri Múzeum, Debrecen, 619–644.

1975b Előszó. In: GYŐRI Klára: *Kiszáradt az én örömem zöld fája.* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 6–34.

- 1975c Mesék és „igaz történetek” Széken. Szempontok egy erdélyi magyar falu népi prózarepertoárjának vizsgálatához. In: *Népi Kultúra – Népi Társadalom VIII.* (A Magyar Tudományos Akadémia Néprajzi Kutatócsoportjának Évkönyve.) Akadémiai Kiadó, Budapest, 303–337.
- 1976a Realista törekvések a népi prózában. *Művelődés XXIX.* (1) 27–29.
- 1976b *Széki népmesék.* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest
- 1976c Élményelbeszélések a népi prózában. *Művelődés XXIX.* (4) 24–26.
- 1976d A mindennapok valósága. *Művelődés XXIX.* (7) 32–34.
- 1977 *Paraszt dekameron. Válogatás széki tréfákból és elbeszélésekből.* Magvető Kiadó, Budapest
- 1978a *A táltos törvénye. Népmese és esztétikum.* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest
- 1978b *Zöldmezőszárnya. Marosszentkirályi cigány népmesék.* Magvető Kiadó, Budapest
- 1979 A néprajz megérett a megújulásra. *Korunk XXXIX.* (6) 441.
- 1983 *Újabb paraszt dekameron. A szerelemről és a házasságról.* Magvető Kiadó, Budapest
- 1984 Realista tendenciák a népi prózában. In: *Bölcsőringató. Igaz Szó Évkönyve 1984.* Igaz Szó kiadása, Marosvásárhely, 84–89.
- 1987a A halhatatlan életöszön. *A Hét Évkönyve.* 63–66.
- 1987b *A vasfogú farkas.* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest
- 1988a *Asszonyok könyve. Népi elbeszélések.* Magvető Kiadó, Budapest
- 1988b *A havasi sátoros. Dávid Gyula meséi.* Gyűjtötte, a bevezetőt és a jegyzeteket írta Nagy Olga. (Ciganisztikai tanulmányok, 6.) MTA Néprajzi Kutatócsoport, Budapest
- 1988c Előszó. In: KOC SIS Rózi: *Megszépült szegénység. Vallomás a gyermekkorról.* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 5–15.
- 1989a *A törvény szorításában. Paraszti értékrend és magatartásformák.* Gondolat Kiadó, Budapest
- 1989b Örökletes előítéletek. *Korunk IL.* (6) 461–465.
- 1989c Interdiszciplináris vizsgálat a néprajzkutatásban. *Korunk XLVIII.* (9) 700–706.
- 1990a *Világgá futó szavak. Havadi beszélgetések.* Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest
- 1990b Az egyház (a vallás szerepe) az identitástudat megőrzésében. *Művelődés XXXIX.* (11–12) 20–22.

- 1990c Az egyházi tanítástól eltérő szokások az erdélyi református népi vallásosságban. In: FEJŐS Zolán – KÜLLŐS Imola (szerk.): *Vallási néprajz 4. Vallásosság és népi kultúra a határainkon túl.* (A magyarságkutatás könyvtára, 2.) Magyarságkutató Intézet, Budapest, 124–131.
- 1990d Egy kézirat Odüsszeiája. *Korunk* I. (4) 500–506.
- 1991a A realizmus jelenléte a népi prózában. In: HALÁSZ Péter (szerk.): *A Duna menti népek hagyományos műveltsége. Tanulmányok Andrásfalvy Bertalan tiszteletére.* Magyar Néprajzi Társaság, Budapest, 685–689.
- 1991b *Cifra János meséi.* Gyűjtötte, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta Nagy Olga. (Új Magyar Népköltési Gyűjtemény, XXIV.) Akadémiai Kiadó, Budapest
- 1991c *Gyónás.* Európa Könyvkiadó, Budapest
- 1991d Merre tart a falu? Utak, esélyek. *Korunk* II. (6) 682–689.
- 1991e A tájékozatlanság buktatói. Vita az erdélyi néprajztudományról. [Niedermüller Péter Az antropológia haszna: egy közép-európai példa c. cikkéhez (BUKSZ, 1990/3)]. *BUKSZ* 1. 8–10.
- 1991f *Csodaszerszámok.* Ion Creangă Könyvkiadó, Bukarest
- 1992a Népi metafizika. *Holnap* III. (4) 5–10.
- 1992b A paraszti polgárosulás erdélyi sajátosságai. Kósa könyvének margójára. *Korunk* III. (9) 77–82.
- 1992c Cigánymesék vizsgálatának tanulságai. *Művelődés* XLI. [XLV.!] (9) 24–26.
- 1992d Az etnológia üzenete a XX. század emberének. *Holnap* III. (6) 30–35.
- 1992e A népi „tudományosság” természete. *Herman Ottó Múzeum Évkönyve* 30–31. (1991–1992) 513–522.
- 1993a *Táltos és Pegazus.* Holnap Kiadó, Budapest
- 1993b Előítételek, tudományos „babonák” az erdélyi néprajzkutatásban. *Néprajzi Látóhatár* II. (1–2) 220–229.
- 1993c A néprajzi kutatás tudományos önvizsgálatának igénye. *Korunk* 4. (8) 93–99.
- 1994a *Barangolás varázslatos tájban. Cigány barátaim között.* Erdélyi Gondolat Könyvkiadó, Székelyudvarhely
- 1994b *Népi változatok, szerelemre és házasságra.* Erdélyi Gondolat Könyvkiadó, Székelyudvarhely

- 1995a *Pályakép fénnel és árnyékkal. Egy néprajzos emlékezései.* Erdélyi Gondolat Könyvkiadó, Székelyudvarhely
- 1995b Interdiszciplináris vizsgálat az erdélyi magyar folklórban. *Művelődés* XLVIII. (5–6) 34–36.
- 1996a *Villási, a táltosfiú. Mezőbándi, szucsági és mérai cigánymesék.* (Ciganisztikai tanulmányok, 9.) MTA Néprajzi Kutatóintézet, Budapest
- 1996b Népismeret, szociális védelem, falufejlesztés. *Művelődés* XLIX. (11) 22–25.
- 1996c *Az aranyhajú és az elátkozott madarak.* Bon Ami Kiadó, Sepsiszentgyörgy
- 1997a Alkotás és befogadás a népi prózában. *Ethnographia* CVIII. (1–2) 151–164.
- 1997b A népi vallásosság sajátosságai. In: LACKOVITS Emőke, S. (szerk.): *Népi vallásosság a Kárpát-medencében II.* (Az 1991-ben Veszprémben megrendezett konferencia előadásai.) Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság Laczkó Dezső Múzeuma–Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszéke, Veszprém–Debrecen, 10–16.
- 1997c Sajátos világkép a parasztasszonyok emlékezéseiben. *Művelődés* XLVI. (10) 36–39.
- 1997d Cigánymesék tanulságai. *Néprajzi Látóhatár* VI. (1–4) 546–559.
- 1998a *Poraiból újraéledő Főnix. Esszé.* Holnap Kiadó, Budapest
- 1998b A nők szerepe és helyzete a paraszti társadalomban. In: POZSONY Ferenc (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve* 6. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 52–65.
- 1999a *A mítoszok nem halnak meg. Esszé.* Holnap Kiadó, Budapest
- 1999b Asszonyok emlékei szóban és írásban. In: KESZEG Vilmos (szerk.): *Írás, írott kultúra, folklór. Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve* 7. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 57–63.
- 1999c *A szabadság hat napja.* Tinivár Kiadó, Kolozsvár
- 2000a Cigánykérdésről árnyaltan. *Művelődés* XLIX. (1) 4–6.
- 2000b Az erdélyi sorsvállalás átfogó szintézise. *Látó* XI. (1) 106–109.
- 2000c *A tündérek ajándéka.* Tinivár Kiadó, Kolozsvár
- 2001a *Erdélyi sors: tegnap, ma, holnap.* Erdélyi Gondolat Kiadó, Székelyudvarhely
- 2001b A népmesétől az oral history-ig. In: KESZEG Vilmos (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve* 9. *Ünnepi kötet Péntek János 60. születésnapjára.* Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 135–161.

- 2001c *Egy botcsinálta riporter emlékei*. Erdélyi Gondolat Kiadó, Székelyudvarhely
- 2002 *Esély a megmaradásra. Az „illyefalvi modell” keresztmetszete*. Erdélyi Gondolat Kiadó, Székelyudvarhely
- NAGY Olga (közéleti)
- 1998 *Egy barátság története. Féja Géza levelei*. Erdélyi Gondolat Kiadó, Székelyudvarhely
- NAGY Olga (szerk.)
- 2000 *Változó népi kultúra. Társadalomnéprajzi vizsgálat Havadon*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest–Kolozsvár
- NAGY Olga – VÖŐ Gabriella
- 1974 *A mesemondó Jakab István*. Editura Academiei, Bukarest
- 2002 *Havasok mesemondója. Jakab István meséi*. Gyűjtötte és közléte-szi Nagy Olga. (Új Magyar Népköltési Gyűjtemény, XXVI.) Akadémiai Kiadó, Budapest
- NAUMANN, Hans
- 1922 *Grundzüge der deutschen Volkskunde*. (Wissenschaft und Bildung, 181) Quelle & Meyer, Leipzig
- ORTUTAY Gyula
- 1940 *Fedics Mihály mesél*. (Új Magyar Népköltési Gyűjtemény, I.) Magyarországtudományi Intézet, Budapest
- POP, Dumitru – NAGY Olga
- 1969 *Arta povestitului și vîrsta povestitorului. Revista de Etnografie și Folclor*. Tom. 14. (4) 263–269.
- POZSONY Ferenc
- 2007a A varázsmesétől a mítoszaltan falukutatásig. *Korunk* XVIII. (4) 71–74.
- 2007b Nagy Olga (1921–2006). In: *ACTA – 2007. A Székely Nemzeti Múzeum Évkönyve*. Székely Nemzeti Múzeum, Sepsiszentgyörgy, 757–760.
- RÁDULY János
- 2001 Nagy Olga – öt levele tükrében. *Néprajzi Látóhatár* X. (1–4) 41–44.
- RÉTHEY PRIKKEL Miklós
- 1991 *Az igaztörténet. Szöveg, műfaj módszer és valóság generatív kapcsolata az élő elbeszélésben. Ontológiai megközelítés*. (Folklor és etnográfia, 58.) KLTE, Debrecen

SZABÓ Dezső

1919 *Elsodort falu. Regény két kötetben.* A Táltos Kiadása, Budapest

TAMÁSI Gáspár

1970 *Vadon nőtt gyöngyvirág. Emlékezés.* Kriterion Kiadó, Bukarest

VEKERDI József

2001 Nagy Olga cigány népmese kutatása. In: KESZEG Vilmos – VIGA Gyula (szerk.): *Ünnepi írások a 80 esztendő Nagy Olga tiszteletére. Néprajzi Látóhatár X.* (1–4) 51–52.

VÖÖ Gabriella

1967 Egy vajdakamarási mesemondó pályája. *Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények XI.* (2) 258–276.

Gazda Klára

Szentimrei Judit portréja (sz. 1921. május 19.)

Szentimrei Judit a 20. század második felében tevékenykedő kiváló romániai magyar néprajzkutató. Tudományos teljesítménye szétválaszthatatlan egységbe fonódik iparművészi, közművelődési és tanári tevékenységével. Ezt a kölcsönös meghatározottságot jelen tanulmányom¹ is sugallja, akkor is, ha a könnyebb eligazodás érdekében részterületekre tagoltam.

A formálódás tényezői. Hatások

Szentimrei Judit életpályája három történeti periódust ível át: gyermek- és ifjúkora az első, felnőttkora a második világháborút követő időszakra, idős kora az 1989-es rendszerváltás utáni évtizedekre esik. Törekvéseinek szellemi hátterét a szülői házban magába szívott világnézetben, a transzszilvanizmusban² kereshetjük, melyet a trianoni történeti fordulatot krízishelyzetként átélő erdélyi magyarság alakít ki egyensúlya visszaállítása céljából, de amely a kommunista időszakban is meghatározza az alkotó értelmiségiek törekvéseit. Ez a kultúr- és értékfilozófiai, erkölcsstani irányzat az erdélyi magyarság jövőjének biztosítékát a népcsoport minden tagját átható „közös nemzeti éthosz”-ban,

¹ A vonatkozó szakirodalom értékesítése, valamint a Szentimrei Judit munkásságának elemzése mellett felhasználok a 2008 nyarán vele folytatott, kazetofonon megörökített beszélgetéseim lejegyzett anyagát is. Ez utóbbi forrásanyagból származó dőlt betűs idézeteket külön nem hivatkozom le.

² A Böhm Károly (1896–1911) kolozsvári filozófiaprofesszor által kezdeményezett új-kantiánus társadalomfilozófiai-erkölcsstani irányzat kiegészítői, programmá fejlesztői Tavaszy Sándor, Ravasz László, Kós Károly, Imre Lajos és mások. A kérdés részletes elemzője: Gaál Ernő (l. Gaál E. 1992).

az anyanemzethez és az államalkotó többségekhez fűződő kapcsolatait erkölcsi szabályozásában, a lehetőségei szélső határaiig elmenő érdekvédelemben, a saját és együtt élő népek kulturális értékeinek megismerésében, értékelésében, és egymás kölcsönös megbecsülésében látja.³ Az erdélyi magyarságot 1921-ben önszerveződésre, építkezésre felszólító *Kiáltó Szó* szerzői, valamint az *Erdélyi Szépműves Céh* nevű irodalmi könyvkiadó alapító tagjai – Kós Károly író, építész, Paál Árpád, Zágoni István – sűrűn fordulnak meg az író, kritikus, színháztörténész, színházigazgató Szentimrei Jenő otthonában.⁴ A háznak más neves erdélyi alkotóértelmiségiek is gyakori vendégei, így Benedek Elek szerkesztő, gyermekíró, folklórkutató,⁵ Nagy Imre festőművész, Paál Anna, a hagyományos technikákat és mintákat oktató Női Ipariskola igazgatónője⁶, Ágnes és Judit „pótnagyanyja”. A család barátai a folklórt és néprajzot önismereti diszciplínának tekintik, és a korabeli európai nézeteknek megfelelően egyszersmind a modern művelődés és művészet alapjának is, ihletforrásként hasznosítva saját művészi gyakorlatukban.⁷ Míg például Kós Károly főként művészi építészetével támaszkodik az erdélyi tradíciókra, a Szentimrei család előadóművészi produkciókkal közvetíti a népköltészet értékeit: a családapa saját

³ „Apámtól tanultam, hogy egymást megismerni annyi, mint egymást megbecsülni, és egymást megbecsülni annyi, mint önmagunkat megbecsülni. Ennek értelmében a nemzetiségi önismeretet szolgáló bármely kutatás síkján mindinkább szükségesnek látszik az egymáshoz kapcsolódó tudományágak szövetkezése egy-egy feladat megoldására” (Szentimrei J. 2006a: 3).

⁴ „Tulajdonképpen olyan szellemi környezetbe születtem bele, amely elkötelezett. Apám és a Kós családdal való barátsága, és Elek apó” – emlékszik vissza 60 éves születésnapja alkalmából készített interjújában (Jeneyné Lám E. 1981: 29).

⁵ Elek apó mese- és balladagyűjtéseit Gyulai Pál egy közös székelyföldi folklórkötetben adta ki (I. Kriza J. – Orbán B. – Benedek E. – Sebesi J. 1882). Szentimrei Judit így emlékezik az erdélyi értelmiségiekkel való kapcsolatáról: *Végeeredményben már Elek bácsitól kaptunk egy tudást. Ő valahányszor Kolozsvárra jött, mindig nálunk szállt meg. Neki ezek fiai voltak: apám, Tamási Áron, Bartalis, Zágoni, szegről végre rokona is volt, nekem keresztapám és Pál Árpád. A rá gyakorolt hatásáról pedig ezt nyilatkozza: „Ő tanított meg bennünket arra, hogy az Erdélyben élő nemzetiségek csak akkor biztosíthatják létüket, ha együtt dolgoznak hazájuk többi fiaival, kölcsönösen megbecsülve egymás hagyományait, s tulajdonképpen ez a felismerés adta számomra is az erkölcsi tartást néprajzkutató és művészi munkámban egyaránt” (Jeneyné Lám E. 1981: 29).*

⁶ A nőipariskolák Európa-szerte a 19. század utolsó harmadában jelennek meg és szaporodnak gomba módra. Szerepük a kézműves hagyományok terjesztése, a lányok gyakorlati szellemű nevelése.

⁷ A kérdésről összegzőleg lásd: Gazda K. 2008: 34–40.

feldolgozásban, kalotaszegi műkedvelők bevonásával viszi színpadra a *Csáki bíró lánya* című népballadát, amelyben a főszerepet felesége, Ferenczi Zsizi énekművész játssza.⁸ A darabot Erdély-szerte és Budapesten is nagy sikerrel mutatják be. Szentimrei Jenő az *Ellenzék* című politikai, közgazdasági és társadalmi napilap főszerkesztőjeként 1932-ben kirándulást szervez a moldvai Csángóföldre. Lánya, Judit, itt szembesül először az itteni népművészet esztétikumával.

Szentimrei Judit művészi ambíciókat hoz magával, melyeket a népi ihletésű szöveg irányába fejleszt ki. Nagy Imre figyelemfelhívásának köszönhetően⁹ a gyergyói kisiparos Gál Ferencnétől *székely festékes szövést* tanul. Majd elsajátítja a *gyorsvetélős, nyüstös*, valamint a francia és svéd gobelinszövési technikákat, mindannyihoz beszerezve a szükséges eszközöket is. Mind közül a népi technikák mellett kötelezi el magát, melyeket parasztasszonyoknál, valamint és az Erdélyi Néprajzi Múzeum gyűjteményeiben tanulmányoz tovább. 1937-ben Sztánán kenyérkeresési megfontolásból szövőműhelyt nyit, majd 1938–1939-ben a Budapesti Iparrajz Iskolában magasabb szintű textiltechnikai, a budapesti egyetemen pedig művészetelméleti, művészettörténeti és néprajzi szakképesítést szerez. Tanára, Györffy István ajánlásával a helsinki néprajzi múzeumban, Helmi Helminen és Tyyni Wachter kalauzolásával, a finn népi textilművészeti hagyományokba is betekinhet,¹⁰ majd a Tellervo népi szövőműhelyben újabb techni-

⁸ [Fényképekről.] *Ez a kolozsvári bemutató, a Kós Károly díszlete. Itt van az együttes, itt fonnak, elől az anyám van, itt a gyermekek, a vistai papné. Itt is fonnak, egyik Dodó [Koós Zsófia színésznő], a másik anyám. A csáki bíró, ez türei volt. Nagyjából vistai, mérai volt a társaság.*

⁹ Erről így emlékezik meg: „Talán Nagy Imre volt az egyike azoknak, akik elindítottak a művészet és a néprajzkutatás útján, hisz ő figyelt fel gyermekkori rajzaimra és küldött el székely festékeseket gyűjteni” (Jeneyné Lám E. 1981: 29).

¹⁰ *Györffy nagyon megszeretett, [...] mert látta, hogy komolyan érdekel és nemcsak a felszín, hanem tényleg a legalsó rétegtől, a kendervetéstől s abból tartottam szemináriumot. Úgy néztek rám, mint borjú az új kapura, mi az hogy léhel, mi az hogy gereben, egy pesti fiatalnak teljesen kínai volt. S akkor azt mondta, hogy akit ennyire érdekel, az menjen Finnországba. [...] Hát ösztöndíjat nekem nem adott senki, ki adott volna. A román állam vagy a magyar? Egyik sem. De adott Györffy két levelet, egyet keresztfiának, Paasonen Aladárnak, aki Kallio elnök szárnysegédje volt, az édesanyja magyar. [...] Györffy még egy levelet adott Helmi Helminennek, ő a Néprajzi Múzeum textil osztályán volt, jól beszélt magyarul.*

kákat és praktikus ismereteket sajátít el.¹¹ Tanulási évei során eszméivilágnézeti szempontból nagy hatást gyakorol rá Györffy István egyetemi tanárának a néphagyomány és nemzeti művelődés kapcsolatáról kialakított álláspontja (l. Györffy I. 1939).

A népi iparművészet

Iparművészi tevékenységében a népi textíliákból indul ki. 1940-ben, hazatérve, visszaveszi nővérétől, a mesekutató Kovács Ágnestől a sztánai szövődét, amely számára egyszerre munkahely és a népművészet megismerésének és alkotó felhasználásának,¹² valamint más (polgári) társadalmi közegbe emelésének a színhelye.¹³

Szövött munkáival több csoportos kiállításon is részt vesz,¹⁴ és jó néhány alkotása bel- és külföldi közgyűjteménybe kerül.¹⁵ Saját tervezésű, jórészt megrendelésre szőtt szőtteseit ma különböző színvonalúaknak

¹¹ *S elhelyeztek a Tellervo népi szövőműhelybe, hogy én ott keressek is, és tanuljak. Azért fizettek is, és tényleg nagyon érdekes technikákat. Ugye a rüjű, tudod, a hosszú északi csomózás, nem a rövid keleti, avval dolgoztam, és aztán tekene, ami kétoldalú szövés, azt kevésbé használtam később. Finnországban nemcsak szőni tanultam meg azokat a technikákat, hanem praktikus módokat is tanultam. Hogy pl. a vetőszeget, nem állítják fel, mint nálunk falun, [...] és van rajta számoló, és van vetőtábla is, minden. Akik ezt már szakszerűen űzték. Szövőszék is van álló, van fekvő, mindenféle.*

¹² *Tanultam és tanítottam benne. Mert jöttek a falusi asszonyok Sztánáról, Zsobokról, Kalotánádasról és akkor jött egy újságíró és egy interjút készített velem, és hogy ez az érettségiző kislány – 19 éves voltam –, hogy meséljek, hogy akarom megteremteni a kalotaszegi szőnyeget, aztán tényleg szőttünk is, de székely festékest is szőttünk. És mindent. Aztán nagy reklámot csinált ennek.*

¹³ *Közegről is jöttek hozzám tanulni, de innen Kolozsvárról is [...], Vass Ili [...] hozzám irányította a hűgát, hogy tanuljon meg nálam szőni, én voltam a főnök, ő volt a segéd, és Nagy Imre elküldte az unokahűgát, Zsuzsát, ő volt a kiségitő.*

¹⁴ Ezek jegyzékét az *artportal online lexikon* alapján adjuk meg: 1939 Temesvár; 1940 Kolozsvár; 1942 Budapest; 1954, 1956 *Iparművészeti Biennálé*, Bukarest; 1955 *VIT Kiállítás*, Varsó; 1957, 1960, 1963, 1967 *Tartományi Iparművészeti Kiállítás*, Kolozsvár; 1959 Bukarest (vö. Vécsi Nagy Z. 2003–2008).

¹⁵ Bukarestbe, a nagyszabeni Bruckenthal Múzeumba, a Kolozsvári Múzeumba, továbbá New York-i, finnországi, németországi, oroszországi és uruguay-i gyűjteményekbe (l. Vécsi Nagy Z. 2003–2008).

minősíti,¹⁶ noha egyikért aranyérmét is kapott. Az a tény, hogy saját maga számára egyetlen munkát sem őriz meg, arra vall, hogy törekvései közt az iparművészi ambíciói a legkevésbé erősek.

A közízlés fejlesztője, művelődésszervező

1941–1944 közt a kalotaszegi háziipar szakmai felügyelőjeként, 1946-tól Iparművészeti Szövetkezet alapítójaként,¹⁷ az 1970-es évektől az Országos Népművészeti Tanács tagjaként és időközben számos népszerűsítő szakcikk írójaként és szakelőadás tartójaként a hagyományos közösségek szétesése, a polgárosodás és a fogyasztói kultúra eluralkodása következtében elbizonytalanodó közízlés visszaneszesítésén fáradozik, örködve a nagyrészt már idegen közegben készülő kézműves alkotások hitelessége fölött. Korrigálni igyekszik azt a téves nézetet, amely szerint a népi iparművészet fogalmába a kis csecsebecsék és gicceses műtűrkék tartoznának, ahogyan azt pl. az Iparművészeti Szövetkezet jogutódja, az Unirea Szövetkezet vezetősége véli. Ajánlásokat fogalmaz meg a népművészet modern kultúrába való beemelésére. Híven tükrözik e törekvéseit a különböző folyóiratokban (*Dolgozó Nő, Jóbarát, Művelődés*), meg heti- és napilapokban (*Utunk, Falvak Dolgozó Népe, Igazság, Előre*) publikált cikkeinek címei is, például: *Népművészetünk helyzete és feladatai; Népművészetünk továbbfejlesztéséért; Nézd, milyen szép! Esztétikai nevelés a családban; Hogyan tegyük otthonunkat szebbé, derűsebbé?; Milyen legyen a mai otthon? Zsuzsi férjhez megy. Lakberendezési tanácsok fiataloknak; Korszerű kézimunkát és más textíliát az új otthonokba; Gyakorlati készségek a szépség tükrében* stb.¹⁸ De, mint már jeleztük, végső soron ugyanehhez a célhoz visznek közelebb a *Dolgozó Nőben* a *Hímzésiskola*, vagy a *Ne menjen feledésbe* című rovatban, valamint a

¹⁶ *Egeresen Balla Mihály, a református pap rendelt a szószekekre szőnyeget. Szóval kezdő volt, mert igen nagy a kehely, biblia és szöveg alatta, de aztán már amit a papné székére szőttem, nagyon szép lett. [...] Major Zsuzsika, aki nagyszerűen értett az építészethez is és a rajzolásához is, azt mondta, hogy hát ő ilyen eredményt nem tud felmutatni.*

¹⁷ *Mi alapítottunk egy iparművészeti szövetkezetet, iparművészeti kiállításokat rendeztünk. Bedolgozott Fuhrmann Károly, Kósa-Huba Ferenc, és én abban dolgoztam.*

¹⁸ A 85. születésnapja alkalmából összeállított bibliográfia Szentimrei Judit összesen 211 cikkének az adatait tartalmazza (l. Jakab Albert Zs. – Szabó Zs. összeáll. 2006).

Művelődésben megjelenő, a népi textíliákat funkciójuk, technikájuk és díszítésük szemszögéből bemutató cikksorozatai, sőt tudományos kutatásainak is ez a deklarált célja.

A tanár

1945-ben a kolozsvári Állami Leánygimnázium kézimunka tanára. 1950–1974 között a Képzőművészeti Főiskolán gobelinszövő, és különböző népi textilkészítő technikákat tanít.¹⁹ Oktatói hivatása egyszerre ösztönzi a hagyományos textilművészet mélyebb megismerésére, és teremti meg annak intézményes kereteit. Diákjaival a kolozsvári Erdélyi Néprajzi Múzeum különböző vidékekről származó szőnyegeit tanulmányoztatja és dolgoztatja fel. Rávezeti őket a komponálás és színezés továbbfejlesztési lehetőségeire. Az egyetemi nyári gyakorlatok egyszersmind tanulmányutak is. Először a bukaresti falumúzeum textilanyagával, majd a moldvai, agapiai apáca-kolostor műhelyében szőtt szőnyegekkel ismerkednek.²⁰ Aztán a csíkszeredai UCECOM (népművészeti szövetkezet), valamint a Csíki Székely (akkori néven Hargita Megyei) Múzeum²¹ számára hagyományos növényi festékekkel festenek gyapjút, majd szőnek festékes szőnyeg prototípusokat.²²

¹⁹ *Bevittem a saját szerszámaimat, szövőszéket és ott csináltattam – mert volt asztalosműhelyünk – a ráamákat, hogy hát azon kezdjék a szövést, és ugye azokra a nyüstöt, hogy ne kelljen mindent kézzel szedni, hanem páronként kihúzod és akkor fogod a szálakat, ez különösen ugye gobelinnél. Na és akkor azért kezdtük a népi szőttesekkel. És ugyanakkor természetesen gobelint is tanítottam.*

²⁰ *Ott érdekes álló szövőszékeket láttunk, szóval szabályozható, nekem nem volt ilyen, és nagyon sokat tanultak a diákok.*

²¹ Mivel a múzeumi alkalmazottak közül többen is értettek a szövéshez, János Pál igazgató kicsinyített festékes szőnyegmodelleket készíttetett és árusítottatott, mely révén az intézmény valamelyes bevételhez is jutott, meg műtárgyait, a csíki festékes szőnyegeket is népszerűsítette.

²² *Mentünk gyakorlatozni és ott már a múzeumban festettünk gyapjút, mert akkor el kellett tartsa magát az intézmény, hisz Te is emlékszel, amikor a mintákat levittem, s azt árusítottátok, szóval a festékeseket kicsibe megszőtték az alkalmazottak. Később, mikor prototípusokat kellett szőni, Gaia Nusi, Zsurmáné [tanítványa] az UCECOM központhoz került és nagyon szép tervet készített, de a diákjaimmal lementünk és az angol terítő volt divatba, és mindenki odavolt és a diákok tervezték és szőtték, de ugyanakkor szőttek állványon is. Kettő-három dolgozhatott egyszerre, az egyik délelőtt, a másik délután. Én hol az egyik csoporttal voltam, hol a másikkal, és az egy volt biztos, hogy mindemből két darabot szövünk, egy marad a szövetkezetnek, és egy a diákoknak. Nem értették, mivel babonáztam meg őket.*

Diákjait a terepkutatásokba is bekapcsolja, ezzel őket nemcsak életre szóló élményekkel ajándékozva meg,²³ hanem tevékeny néprajzgyűjtőkké is avatva. Például a *Moldvai csángó népművészet* című kötethez a rajzokat dr. Kós Károly mellett Jeneyné Lám Erzsébet, Rádulyné Liszka Mária, Thury Mária, F. Halay Hajnal saját helyszíni gyűjtéseik és a szerzők vázlatai alapján készítik (Kós K. – Szentimrei J. – Nagy J. 1981). Gazdáné Olosz Ella egy öltéstechnikai albumot állít össze (Gazdáné Olosz E. 2001).

A néprajzkutató

Szentimrei Judit elsőként a népi festékes szőnyegekkel kapcsolatos, fiatalkori, többnyire gyakorlati célú stúdiumait kamatoztatja tudományos kiadvány formájában (Szentimrei J. 1958a, 1958b). Néprajzkutatói egyénisége kibontakoztatása és kiteljesítése jelentős mértékben intézményes keretek közt megy végbe. A korai kommunizmus – még engedékeny – nemzetiségi politikája közepette az 1950-es években a Román Tudományos Akadémia nemcsak román, hanem Magyar Népművészeti Kutatócsoportot is szervez a néprajzi tájak népművészetének monografikus feldolgozása céljából. Szentimrei Judit a népi textilművészet felkutatását vállalja fel.

Kós Károllyal, Nagy Jenővel és diákjaival minden évben más és más néprajzi csoport körében végez terepkutatásokat, így a kászoni székelyeknél, a szilágysági, a Kis-Küküllő menti, széki, torockói magyaroknál, valamint a moldvai csángómagyaroknál. E kutatóutak eredményeinek publikálására csak az 1970–1980-as években, illetve a rendszerváltás után kerülhet sor a Kriterion Könyvkiadó jóvoltából, amely szemben a korábbi kiadók gyakorlatával, a tárgyi néprajzi kutatási eredmények közzétételét is felvállalja. Öt táji népművészeti monográfia textilmunkáról szóló fejezetének (Szentimrei J. 1972, 1974a, 1978, 1981, 1982), valamint három hímezsminta album bevezető-értékelő tanulmányának szerzője (Szentimrei J.

²³ Erről egyik tanítványa így emlékezik meg: „Így jártuk be hazánk román és magyar néprajzi tájegységeit, s ízleltük meg a felfedezés izgalmát, a népművészet szépségét, értettük meg a táj és ember kapcsolatát, s népi kultúránk értékei után kutatva sokszor a közös titkot tudók cinkos mosolyával villant össze a szemünk egy szép szőttes, kerámia vagy bútordarab láttán, egy-egy ősi dallam hallatára” (Jeneyné Lám E. 1981. 29l).

1976, 1982, 1997), majd legfrissebben a marosmagyarói rakottas szóttesek bemutatója-jellemzője (Palkó A. – Szentimrei J. 2008).

Az 1950-es években román és szász tanítványaival részt vesz a Román Népművészeti Kutatócsoport tanulmányútjain is: az Erdélyi Érchegységben, Zarándban, a Déli és Keleti Kárpátok két oldalán, a Zsil völgyében, a Bodza völgyében élő közösségekben román, valamint a Kárpát-kanyari Barcaság falvaiban szász és magyar textilművészetet tanulmányoznak. E kiszállások tanulságai román nyelven jelennek meg (Szentimrei J. 1963, 1974b, 1974c), de kéziratban, előrehaladott fázisban van a barcasági magyarok textilművészetét bemutató magyar nyelvű monográfiája is.

Kutatói arcképét írásai szempontrendszerének, módszereinek és szellemiségének kifürkésztésével rajzolhatjuk meg. Tudományos tevékenységével a jelent és jövőt óhajtja szolgálni, az általános gazdasági és társadalmi fejlődés közepette gyorsan elévülő tárgyi hagyaték értékeit kívánja minél szélesebb rétegekhez eljuttatni, a célszerű szépség kifejezési formáit megismertetni, esztétikai élményét továbbajándékozni, abban a meggyőződésben, hogy nyelvében él a nemzet (Szentimrei J. 2006a). Hasonlóképp gondolkodnak jeles erdélyi kutatótársai, köztük Kós Károly²⁴ is: igyekezőn közérthető stílust kialakítani, tudományos igény feladása nélkül. A korra jellemző törekvés az önkéntes néprajzi gyűjtők mozgósítása is. Ám míg Kós Károly célja elsősorban a tudomány szakemberhiányból származó „fehér foltjainak” a betöltése,²⁵ amely tényanyagának összegyűjtésére a vidéki értelmiségieket látja bevonhatónak és irányíthatónak,²⁶ Szentimrei Judit a *Jóbarát* című gyermekfolyóirat, valamint az asszonyok igényeit kielégítő *Dolgozó Nő* szerkesztőségével, illetve a Román Televízió Magyar adásával karöltve²⁷ egész tömegekre terjeszti ki a néprajzi

²⁴ „A néphagyomány feltárása egyáltalán nem szűk szakmai ügy. Fontos feltétele ez a nemzeti, nemzetiségi önismeretnek, a román néppel együtt élő nemzetiségek és a szomszédos népek körében való termékeny létezésnek, az emberiség közös kulturális kincses tárához való méltó hozzájárulásnak [...] Elmondhatjuk, hogy napjainkban a népi hagyományok – néprajz vagy folklór – iránti fogékonyság elérte immár a közérdeklődés fokát” (Kós K. 1976: 6).

²⁵ Ez a megfontolás vezérli a *Népismereti Dolgozatok* hat kötetének (I. Kós K. szerk. 1976, Kós K. – Faragó J. szerk. 1978, 1980, 1981, 1983, 1994) megtervezésével és a kivitelezéssel kapcsolatos feladatok felvállalásánál.

²⁶ A vidéki értelmiség néprajzi gyűjtésbe való bekapcsolásáról lásd: Ozsváth I. 2009.

²⁷ Az 1970-es években a Román TV magyar szerkesztőségének tudományos és művészeti tanácsadója.

gyűjtőmozgalmat.²⁸ Erről így emlékezik meg: *Az iskolákban hely- és népismereti, népviselet, népmese, mondóka, népi játékok és gyógynövénygyűjtő versenyeket rendeztünk, valamint a televízió magyar szerkesztőivel végigkalkáztuk Erdély nagyobb városait. Az ifjúság örömmel vettette bele magát a gyűjtő-feldolgozó mozgalomba. Nyomunkban egyik táncház a másik után alakult.*

Szakírói kvalitásait csúcsteljesítménye, a csángók textilművészetéről írt kismonográfiája elemzésével próbáljuk jellemezni. Ennek tárgyát saját belső rendszerében és a kultúra más részrendszereivel való kölcsönös meghatározottságában, igen aprólékosan és gondosan tárja elénk. Előzetes textiltechnikai ismeretei lehetővé teszik, hogy a terep realitásait a magyar néprajzi szakirodalomban párját ritkító szakszerűséggel, megbízhatósággal tárja fel. A kortárs néprajztudomány problémafelvetései szellemében, úgyszólván minden lehetséges részletre kiterjed a figyelme, amikor a textilművek nyersanyagának termelésteknikáját, technológiai típusait (házimunka, specialisták munkája), gyakorisági mutatóit, majd az alapanyagainak készítő- és díszítőtechnikáit tárgyalja, megvilágítva a gazdaság szerkezet, tulajdonviszonyok, munkamegosztás, föld- és időhasználat, mértékegységek, termelékenység, népi ismeretek, értékrend, folklór idevonatkozó aspektusait is. A készítmények és tárgye gyűttesek milyenségének, utóbbiak szerkesztési szabályainak, illetve valamennyiük funkcióinak vizsgálata a változóban levő társadalmi-gazdasági állapotok közepette lassan átalakuló életmód, (lakáskultúra, öltözet), továbbá a hordozók szokásai és hiedelmei felé biztosít kitekintést. A figyelmet a népi tárgyhasználati szokások szimbolikus dimenziói felé irányító szemléletével az antropológiai dimenzió felé nyit. A magyar néprajzi szakirodalomban úttörőnek minősíthetők a rituális tárgyak használatával, díszítő motívumaik funkcionális szimbolikájával kapcsolatos árnyalt, adat- és részletgazdag leírásai, melyet rendkívül gazdag rajz- és fényképanyaggal

²⁸ Ilyen szempontból a legsikeresebb tevékenysége a *Jóbarát* című gyermekfolyóirat két országos kiterjedésű pályázatának Kós Károllyal és Faragó Józseffel való közös irányítása. A *varrj ruhát Zsuzsi babának* című babaméretre tervezett tárgyrekonstruáló-reprodukáló, népviseletvarró versenyre mintegy 300 teljes rend öltözet érkezett be, míg a *Síppal-dobbal* című gyermekjátékgyűjtő versenyre mintegy 2000 játékszer és 4000 oldalnyi játékleírás. Jó eredménnyel zárult a *Dolgozó Nő* című folyóiratban általa irányított cse-csemőkelengye- és gyermekruha készítő verseny is. Valamennyi beérkező és hitelesnek minősített tárgy a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum gyűjteményébe került.

tesz még hozzáférhetőbbé. A tárgyak mögött embereket is láttat, hétköznapi gondjaikkal és ünneplési gyakorlatukkal.

A moldvai magyar kultúra archaikus állapota és lassú átalakulásának falvankénti eltérő ritmusa lehetővé teszi, hogy vizsgálata a jelenre vonatkozzék, miközben egészen pontosan meghatározza az időbeli változásokat, az újítások bevezetését és terjedési irányát, ritmusát. A csángó kutatás egyik sarkalatos, bonyolult kérdésének megválaszolásához, hogy ti. e kultúrában mi tekinthető megőrzött régiségnek és mi román hatásnak, a népi szakterminológia elemzésével, tájankénti párhuzamainak felsorakoztatásával járul hozzá. Kimutatja, hogy a csángó textilmunkák legtöbb eleme az erdélyi magyaroknál is megtalálható, azonban a történeti stílushatások a perifériára szorították. Elfogultság nélkül, tárgyilagosan szemléli a román és magyar népi textilművészet Erdélyben és Moldvában egymással ellentétesen alakuló stadiális különbségeit és annak okait, és rámutat a jelenségek etnikumokat és szélesebb régiókat átívelő elterjedtségére. Megállapítja, hogy számos a moldvai magyar és erdélyi román népi textília a „népi hagyományok ősi formáinak” a megismerését szolgálja. A párizsi Musée de l'Homme gyűjteményeit szemlélve²⁹ „csodálatosnak és rendkívül izgalmasnak” találja, hogy „itt a művelődés alacsonyabb rétegeibe is le lehet nyúlni. [...] Izgalommal fedeztem föl a világ ősi népi kultúrái és a mi csángóink díszítőelemeinek szimbolikája közti összefüggéseket” (Jeneyné Lám E. 1981: 29).³⁰ Ugyanerre az eredményre jut Ecuadorban is, ahol az indiánok viseletét és szöttéseit kutatja.³¹ Torontóban megbíz-

²⁹ A népművészeti monográfiákon keresztül Szentimrei Judit neve ismertté válik külföldön is. Ennek köszönheti 1980-as nyugat-európai útját, strasbourg-i szabadegyetemi előadássorozatát, 1982-es ecuadori kutatóútját, valamint gyűjteményfeldolgozásokra irányuló megbízásait.

³⁰ E kérdést egy későbbi, ecuadori tanulmányútjáról beszámoló cikkében is érinti: „A keskeny szövött öv, amelyet nálunk, Moldvában a 19. és 20. század fordulóján még nemzeti különbség nélkül viseltek, az nemcsak Kelet-Európára jellemző, de – a lappoktól, jóformán az Északi sarktól az Egyenlítőig – valamennyi önellátásra berendezkedett nép vagy népcsoport ismeri, készíti, s nem egy napjainkban is viseli” (Szentimrei J. 2006b).

³¹ „Ecuadorba azért hívtam meg Móricz János, hogy tanulmányozzam az indián szöttéseket. Van egy ilyen feltevés, hogy a népvándorlás kétfelé ment, nemcsak nyugatra, hanem keletre is... Reggelinél Móricz Jánossal megbeszéltük a teendőket. Az én feladatom az lesz, mondta, hogy az ecuadori indiánok viseletét és szöttéseit tanulmányozzam. Összesen két hét állt rendelkezésünkre. Vadász Zoltánnal indultunk el, aki a spanyol mellett az indiánok nyelvét is beszélte. Ő fényképezett mindent, amit arra méltónak tartottam” (Szentimrei 2006b).

zák az egyiptológus Calverley, Amice Mary (1896–1959) által létrehozott román textilgyűjtemény feldolgozásával.³² Gervers-Molnár Veronikától öröklí az esztergomi Ipolyi Arnold-féle textilgyűjtemény³³ feldolgozásának gondjait.

Terepkutatásai, a hozzáférhető magyar- és nemzetközi szakirodalom eredményeinek összefoglalása, adaptációja, 17–19. századi erdélyi kézimunkák külföldi párhuzamainak a bemutatása alapján megrajzolja a magyar hímzőművészet történeti fejlődésrendjét, felállítja a technikák és díszítmények relatív kronológiáját (Szentimrei J. 1984).

Szentimrei Judit sokoldalú életműve tehát az erdélyi gondolkodást sugárzó szülői ház életre szóló örökségéből táplálkozik és következetes építkezés révén teljeseedik ki. Univerzumát, örökölt és szerzett lelki-szellemi értékeit anyaként, tanárként, művelődésszervezőként, kutatóként és jó ismerősként sikerrel szórja szét szűkebb és tágabb környezete felé. Értékrendje és életprogramja kisugárzó erejű. Maga vallja: „Ezt át is tudtam adni a gyermekeimnek, tanítványaimnak. Mert engem is általában mindenhol segítettek. Az akadémiai főnököm azt mondta: »Judítot még a juhászok is szeretik«” (Sándor B. 2004). Meg ezt is: *Mindenhol nagyon megszerettek minket, mert valódi érdeklődést mutattunk az életük iránt.*

Gyermekei, egykori néprajzi gyűjtőútjai résztvevői, ma a romániai magyar művelődés apostolai.³⁴ Diákjait nemcsak szakmára, hanem emberségre és

³² 1985-ben meghívtak Torontóba egy 1930-as hagyaték feldolgozására. Az anyag a Royal Ontario Múzeum raktárában és könyvtárában volt, a hét öt napján a múzeumban dolgoztam, és minden kedden a Magyar Ház könyvtárában, mert nem vihettem magammal az otthoni könyvtáramat. Az 1930-as években Calverley, Amice Mary által létrehozott, főként Moldvából és Bukovinából származó gyűjteményt korábban Gervers-Molnár Veronika kezelte, akit korai halála sajnálatosan megakadályozott a feldolgozásában. Szentimrei Judit ezzel kapcsolatos kutatási eredményei jelenleg angol nyelven kéziratban találhatók a szerző otthonában.

³³ A katalógust 1983-ban Gervers-Molnár Veronika állította össze (l. Gervers-Molnár V. 1983).

³⁴ Bálint fia építész, az erdélyi műemlékeket felleltározó és archiváló Transylvania Trust igazgatója. Zsolt az egykori *Jóbarát* szerkesztője, majd a *Művelődés* című folyóirat főszerkesztője, mindkét minőségében édesanyja munkatársa, számos néprajzi cikk közreadója. Bojta egy évtizeden át az erdélyi irodalmat (pl. az erdélyi költők különböző tematikájú költeményeit, Szentimrei Jenő *Verses magyar krónikáját*, a magyar történelem nagyjairól, az erdélyi fejedelmekről, a hősookról szóló műveket) publikáló sepsiszentgyörgyi Castrum kiadó igazgatója. Gyula a nagyobb múltú, szélesebb profilú, de minden esetre az erdélyi kulturális értékeket közvetítő, szépirodalmi, tudományos és ismeretterjesztő

minden körülmények közt való kitartásra buzdítja: „Mint kiváló pedagógus, példaadó munkával nevelt munkára. Munkára, mely nemcsak pénzforrás, hanem elsősorban örömforrás, sőt, az életet megtartó erő [...] az elpusztíthatatlan fiatalság önerejéből merítkezve kell talpraállni, mert a tehetség kötelez, s az életet szolgálni és megtartani bármilyen körülmények között törvény” (Jeneyné Lám E. 1981). Engem főként szakmai alázata, toleranciája, mindmáig fiatalos rugalmassága bilincsel le.

A 89 éves Szentimrei Judit ma is tevékenyen őrzi-osztogatja féltett kincseit. Ezt sugallja az általa létrehozott Szentimrei Alapítvány alapszabályzatának preambuluma is: „Romániában, Szilágy megyében, a Váralmás községhez tartozó Sztána faluban visszakapott ingatlanaimban, amelyek egykor szüleim: Szentimrei Jenő és Ferenczy Erzsébet tulajdonában voltak, meg akarom őrizni emléküket, művészeti hitvallásukban, egész tevékenységükben tükröződő ragaszkodásukat a szülőföldre, kitartásukat a mostoha körülmények közepette is. Hitem szerint erdélyiségük ma követésre méltó eszmei alap, ezért alapítványt hozok létre, amely a hagyományos értékek megőrzését, tudatosítását, továbbfejlesztését, beépítését szolgálja mind a két hazában.”³⁵

könyveket egyaránt kiadó Kriterion Könyvkiadó igazgatója, Simonffy Katalin, menyé, rádiós-televíziós szerkesztő, annak idején a Román Televízió Magyar Adása *Kalácsa* műsorainak animátora, ma is művelődési értékeink népszerűsítője. Forrás:

http://udvardy.adatbank.transindex.ro/index.php?action=intezmeny&intezmeny=611&intezmeny_sz=Castrum%20Kiad%C3%9C%;http://www.google.hu/search?hl=hu&rlz=1G1GGLQ_HUHU355&q=kriterion+k%C3%B6nyvkiad%C3%B3&meta=lr%3Dlang_hu&aq=o&oq=Kriterion

³⁵ Forrás: http://www.szentimrei.ro/index.php?option=com_content&task=blogcategory&id=23&Itemid=87

Szakirodalom

GÁLL Ernő

1992 Az erdélyi bölcséleti iskola és a kisebbségi etika. *Erdélyi Múzeum* LIV. (1–4) 115–126.

GAZDA Klára

2008 *Közösségi tárgykultúra – művészeti hagyomány. Egyetemi jegyzet.* (Néprajzi Egyetemi Jegyzetek, 4.) KJNT–BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, Kolozsvár

GAZDÁNÉ Olosz Ella

2001 *A tí csodája. Moldvai csángó-magyar inghímek, erdélyi öltéstechnikák.* Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda

GERVERS-MOLNÁR Veronika

1983 *Ipolyi Arnold hímzésgyűjteménye az Esztergomi Keresztény Múzeumban. Katalógus.* Sajtó alá rendezte: Bodné Bodrovsky Ida. Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutatócsoport, Budapest

GYÖRFFY István

1939 *A néphagyomány és a nemzeti művelődés.* (A magyar táj- és népismeret könyvtára.) Államtudományi Intézet Táj- és Népkutató Osztálya, Budapest

HALAY Hajnal, F. – SZENTIMREI Judit

1997 *Torockói varrottások.* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest

JAKAB Albert Zsolt – SZABÓ Zsolt (összeáll.)

2006 Szentimrei Judit bibliográfiája. In: GAZDA Klára – TÖTSZEGI Tekla (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 14. Tanulmányok Szentimrei Judit 85. születésnapjára.* Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 11–30.

JENEYNÉ LÁM Erzsébet

1981 Rendhagyó köszöntő Szentimrei Juditnak. *Művelődés* XXXIV. (5) 29–30.

KÓS Károly (szerk., bev.)

1976 *Népismereti Dolgozatok 1976.* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest

KÓS Károly – FARAGÓ József (szerk.)

1978 *Népismereti Dolgozatok 1978.* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest

1980 *Népismereti Dolgozatok 1980.* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest

1981 *Népismereti Dolgozatok 1981.* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest

- 1983 *Népismereti Dolgozatok 1983*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest
- 1994 *Népismereti Dolgozatok 1994*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest
- KRIZA János – ORBÁN Balázs – BENEDEK Elek – SEBESI Jób (szerk.)
1882 *Székelyföldi gyűjtés*. (Magyar Népköltési Gyűjtemény, III.)
Athenaeum Kiadó, Budapest
- OZSVÁTH Imola
- 2009 *Udvarhelyszéki pedagógusok a 20. században. Életpályák és élet-
történetek*. (Doktori disszertáció) BBTE BTK Magyar Néprajz és
Antropológia Tanszéke, Kolozsvár
- SÁNDOR Boglárka Ágnes
- 2004 „Megfutamodtam a székely festékesek nyomán...”. Életéről mesél
Szentimrei Judit néprajzkutató. *Szabadság*. márc. 24.
- SZENTIMREI Judit
- 1958a *Székely festékesek*. A fényképeket Kulin Miklós készítette. (Népművészeti Füzetek.) Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó, Bukarest
- 1958b *Scoarțe secuiești*. Traducere din limba maghiară de A. Socol.
Fotografii de Miklós Kulin. (Caiete de Artă Populară.) Editura de
Stat pentru Literatură și Artă, București
- 1963 Tipurile de țesut. Tehnicile de ales. In: *Uő: Arta populară din Valea
Jiului*. Editura Academiei R. P. R., București, 219–224.
- 1972 Szőttes és varrottas munkák. In: KÓS Károly – SZENTIMREI Judit
– NAGY Jenő: *Kászoni székely népművészet*. Kriterion Könyvkiadó,
Bukarest, 157–216.
- 1974a Szőttes és varrottas. In: KÓS Károly – SZENTIMREI Judit – NAGY
Jenő: *Szilágysági magyar népművészet*. Kriterion Könyvkiadó,
Bukarest, 124–178.
- 1974b Țesături și cusături ceangăiești. In: DUNĂRE, Nicolae (red.): *Țara
Bîrsei II*. Editura Academiei R.P.R, București, 327–330.
- 1974c Broderii și împletituri ceangăiești. In: DUNĂRE, Nicolae (red.):
Țara Bîrsei II. Editura Academiei R.P.R, București, 363–365.
- 1976 Előszó. In: GERGELY Gizella, Cs. – HAÁZ Sándor: *Udvarhelyi var-
rottasok*. Írás után varrott minták Szentimrei Judit előszavával.
Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 3–4.
- 1978 Szőttesek és varrottasok. In: KÓS Károly – SZENTIMREI Judit –
NAGY Jenő: *Kis-Küküllő vidéki magyar népművészet*. Kriterion
Könyvkiadó, Bukarest, 145–253.

- 1981 Szőttesek, varrások-hímzések. In: KÓS Károly – SZENTIMREI Judit – NAGY Jenő: *Moldvai csángó népművészet*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 177–356.
- 1982 *Széki iratosok*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest
- 1984 A hímzés művészete. Történeti elemek a romániai magyar hímzésben. In: *Bölcsőringató. Az Igaz Szó Évkönyve* 1984. Igaz Szó kiadása, Marosvásárhely, 118–126.
- 2002 Szőttesek, varrottasok, hímzések. In: KÓS Károly – SZENTIMREI Judit – NAGY Jenő – HALAY Hajnal, F. – FURU Árpád: *Torockói népművészet*. Kriterion Könyvkiadó, Kolozsvár, 85–226.
- 2006a Népművészet-kutatás – önismeret. *Művelődés* LIX. (4) 3.
- 2006b Erdélyi szemmel Ecuadorban. *Művelődés* LIX. (5) 28–31.
- 2008 Szőttesek – rakottasok. In: PALKÓ Attila – SZENTIMREI Judit: *Marosmagyarói varrottasok és szőttesek*. Kriterion Könyvkiadó, Kolozsvár, 105–139.
- VÉCSI NAGY Zoltán
- 2003–2008 *Szentimrei Judit*. <http://artportal.hu/lexicon/muveszek/szentimrei-judit>

Rezumate

Tánczos Vilmos

Cercetări maghiare în etnografia religiozității populare din Ardeal (sinteză de istorie etnografică și bibliografie)

Autorul prezintă motivele pentru care nici până astăzi nu dispunem de o sinteză a religiozității populare tradiționale din Ardeal: apariția târzie a bazei teoretice și metodologice, popularitatea abordării antropologice și în acest domeniu, abordare ce a adus transmutarea accentelor, și dispariția universului popular tradițional. Lucrarea este un studiu amplu despre perioadele de cercetare, despre cadrul instituțional al cercetării și despre domeniile de cercetare (obiceiuri religioase, folclorul religios, edificiile și ornamentica sacră, relația dintre religie și societate), prezentând și o bibliografie impresionantă.

Olosz Katalin

Activitatea Societății Muzeului Ardelean și a revistei *Muzeul Ardelean* cu privire la poezia populară (folclor) (1859–1948)

În perioada cercetată Societatea Muzeului Ardelean nu a avut o secție de etnografie și nici o colecție muzeală de etnografie, acest domeniu nefiind inclus nici măcar în statutul ei. Totuși nu s-a delimitat de la această disciplină, cum nu a făcut-o nici în cazul altor discipline – ne arată studiul de față. Autoarea, care a studiat volumele revistei *Muzeul Ardelean* apărute pe parcursul a 52 de ani, a ajuns la concluzia că materialul etnografic sau folcloristic apărut pe paginile acesteia este destul de diversificat (culegeri, probleme de teorie și metodologie, fenomene folcloristice istorice, relația dintre folclor și beletristică, poezia populară românească), în special în perioada când la universitatea din Cluj a existat predarea etnografiei.

Almási István

Un atelier de cercetare a muzicii populare la Cluj

Lucrarea de față cuprinde istoria formării Arhivei de Folclor al Academiei Române din Cluj, premisele formării, inițiativa din București, anexarea institutului la Academia Română și mai ales activitatea secției din Cluj. Autorul – el însuși un fost cercetător al institutului – prezintă mai toate aspectele activităților, infrastructura, organizarea institutului, conducerea și comunitatea de cercetători dealungul timpului, focusând pe materialul rezultat, adică cine, când și unde a efectuat culegeri de folclor, care a fost soarta acestor materiale, unde și când a fost posibilă publicarea acestora – toate acestea bineînțeles prin prisma cercetării muzicii populare.

Cseke Péter

Pe căi bartókienne-kodályiene în crearea culturii. Reperle etnografice și de artă populară în cercetarea satului la gruparea *Erdélyi Fiatalok*

Autorul cercetează mișcările tineretului intelectual maghiar din anii 1930, în special cu privire la gruparea formată în jurul revistei *Erdélyi Fiatalok*: conceptele, ideile, principiile și țelurile acestora. Subliniază importanța spiritului organizatoric al lui Jancsó Béla, precum și rezultatele avute cu gruparea sus menționată. Este interesat mai ales de aspectele etnografice ale acestor activități care au vizat studierea gustiană a satului, respectiv ridicarea acestuia prin programe, seminarii, adică prin răspândirea cunoștințelor și promovarea unor noi căi în vederea creșterii nivelului de trai.

Olosz Katalin

O posibilitate nefructificată a educației etnografice clujene. Concursul înaintat de Sebestyén Gyula la catedra de istorie literară a universității din Cluj

Sebestyén Gyula a fost un om de știință erudit, specialist în literatura maghiară veche, dar și a poeziei populare, al folclorului maghiar. În anul 1905 și-a înaintat cererea pentru postul de profesor la catedra de istorie literară a universității din Cluj, moment prin care avem posibilitatea de a cunoaște situația învățământului superior din perioada respectivă, pre-

cum și întreaga poveste ce a durat mai bine de un an. Toate acestea ni se aduc la cunoștință pe baza corespondenței dintre Sebestyén Gyula și Erdélyi Pál, acesta din urmă fiind un savant local, cunoscând și dezvelind toate aspectele unui asemenea caz. Anexa cuprinde și corespondența propriu-zisă.

Keszeg Vilmos

**Procesul verbal din 8 aprilie 1943 al Facultății de Litere,
Universitatea Ferenc József din Cluj**

Începuturile predării etnologiei în limba maghiară la universitatea din Cluj se datează din anul 1898, odată cu numirea lui Herrmann Antal în funcție de profesor al etnologiei. În anul 1919 această catedră s-a mutat la Szeged. Între anii 1940–1948 la universitatea clujeană a funcționat din nou specializarea de etnologie, cu profesori renumiți ca Viski Károly, Gunda Béla, K. Kovács László. Lucrarea de față prezintă circumstanțele prin care Gunda Béla a ajuns profesor la Cluj. Procesul verbal de 155 de file – un adevărat document istoric în acest sens – cuprinde descrierea și evaluarea activității concurenților (Gunda Béla, Szendrey Ákos, Bálint Sándor, Bartha Károly, Lükő Gábor, Kovács László, Tálasi István), ceea ce astăzi prezintă deja curiozități de istorie etnografică.

Ozsváth Imola

**Locul culegerilor efectuate de pedagogi
în istoria cercetării etnografice maghiare din România**

Lucrarea de față urmărește includerea activităților etnografice efectuate de învățători sau alți intelectuali din zonele rurale în istoria cercetărilor etnografice maghiare. Retrospectiva istorică ne arată o premisă național-romantică, prelegerile lui Viski Károly și Szendrey Zsigmond numind intelectuali locali drept cei mai corespunzători servitori ai etnografiei, ei fiind localnici, deci cunoscuți, dar totuși mai erudiți și mai conștienți de problemele științifice. Prin lucrări istorice și reviste specifice autoarea dezvăluie relațiile ce se ivesc între activitatea acestui strat social și orientarea schimbătoare a etnografiei maghiare. Rezultatele publicate sunt incluse în bibliografia studiului.

Portrete de cercetători

Acest bloc tematic prezintă activitatea unor cercetători renumiți, subliniind aspectele specifice ale carierelor individuale în corelație cu institutele din Cluj-Napoca. Tötszegi Tekla urmărește evaluarea activității lui Kós Károly legată de muzeul etnografic. Almási István ne aduce la cunoștință povestea unei culegeri folcloristice efectuate de Seprődi János și Sztripszky Hiador la începutul secolului 20. Pozsony Ferenc prezintă activitatea științifică a lui Vámszer Géza și Nagy Jenő, ambii aducându-și aportul la activitatea etnografică transilvăneană. Keszeg Vilmos prezintă o evaluare a carierei lui Nagy Olga, delimitând etapele deloc întâmplătoare ale acesteia, iar Gazda Klára realizează portretul științific și social a etnografei Szentimrei Judit.

Abstracts

Tánczos Vilmos

Hungarian Research on the Ethnography of Religion in Transylvania (Historical Summary and Bibliography)

The author debates on the lack of a synthesis on folk religiosity in Transylvania up to our present days, naming the late appearance of the theoretical and methodological basis, the popularity of the anthropological point of view in this area, and the vanishing of the traditional religious life as the main reasons. The present paper is a detailed presentation of the periods of research, on the institutional framework of it, and of the domains of research (religious customs, religious folklore, sacred buildings and ornamentation, religion and society), ending with an impressive bibliography of the topic in question.

Olosz Katalin

The Activity of the Transylvanian Museum Society and the *Transylvanian Museum* Periodical Related to Folk Poetry (Folclore) (1859–1948)

In the period in question the Transylvanian Museum Society had neither an ethnographical section nor an ethnographical museum collection, furthermore this domain was not even mentioned in its constitution. However, it had not delimited itself from this discipline, as it is shown in the present paper. The author studied 52 years of the *Transylvanian Museum* magazine, drawing the conclusion that the printed ethnographical or folklore material was quite diverse (collections, questions of theory and methodology, historical folklore issues, the relation between folklore and literature, Romanian folklore), especially in the period when at the university of Cluj there was an education of ethnology.

Almási István

A Folk Music Work Shop in Cluj

The present paper includes the history of the Folklore Archive of the Romanian Academy of Sciences from Cluj-Napoca, the precedents, the initiatives from Bucharest, the annexing of the institute to the Academy of Sciences, and especially the activity of the institute from Cluj. The author – himself a former researcher of the institute – presents almost every aspect of the activities, the infrastructure, the leadership and the community of researchers in time, focusing on the resulted material, that is who, when and where was able to collect folk material, what was the destiny of these materials, when and where could it be published – all these of course through the lenses of folk music research.

Cseke Péter

The Bartókian-Kodályian Way of Culture Creation. Points of View of Ethnography and Folk Art within the Rural Research of the Erdélyi Fialatok Group

The author analyzes the movements of the Hungarian youth intelligentsia in the 1930s, especially regarding the group formed around the *Erdélyi Fialatok* magazine: their concepts, ideas, principles and objectives. He underlines the importance of the organizatory spirit of Jancsó Béla, respectively his results with the mentioned group. He is interested mostly in the ethnographic and folklore points of view of these activities aiming the sociographic study of the village, respectively its raise through programmes, seminars, namely through the spreading of knowledge and promoting of new ways aiming the evolution of life standards.

Olosz Katalin

A Passed Opportunity of the Ethnographical Education in Cluj. An Application of Sebestyén Gyula to the Department of Literary History of the University of Cluj

Sebestyén Gyula was a great man of science, specialized in old Hungarian literature, but also in Hungarian folklore. In the year 1905 he presented his request for the professorship at the Department of Literary History

at the University of Cluj, a case through which we can have an insight regarding university education of the period in question, and also the whole story that lasted for more than a year. All these are shown to us through the correspondence of Sebestyén Gyula with Erdélyi Pál, the latter being a great local scholar, knowing and revealing all the aspects of such a case. We will also find annexed the whole correspondence of the two on this specific topic.

Keszeg Vilmos

The Report from April 8th 1943 by the Faculty of Letters of Ferenc József University in Cluj

The education of ethnology in Hungarian at the University of Cluj began in 1898 with the nomination of Antal Herrmann (1851-1926) as professor of this discipline. In 1919 the department was moved to Szeged (Hungary). Between 1940 and 1948 ethnographic education was restarted in Cluj with renowned scholars as Viski Károly, Gunda Béla, K. Kovács László. The present paper presents the circumstances of the arrival of Gunda Béla to Cluj. The report of 155 pages – a real historical document in this sense – includes the description and evaluation of the professional activity of the nominees (Gunda Béla, Szendrey Ákos, Bálint Sándor, Bartha Károly, Lükő Gábor, Kovács László, Tálasi István), which today can be considered as a curiosity of ethnographical history.

Ozsváth Imola

The Role of the Educators' Ethnographical Activity within the History of Hungarian Ethnography in Romania

The present paper deals with including the ethnographical activity of educators and rural intelligentsia within the history of Hungarian ethnography. The historical retrospective shows a romantic national precedent, the speeches of Viski Károly and Szendrey Zsigmond naming the local educators as most suitable servants of contemporary ethnography, as they are locals, thus not strangers to the people and also more educated, thus conscious of the scientific questions. Through historical works and periodicals the author reveals the relations rising between the activity of this stratum and the ever changing orientation of Hungarian ethnography. The published results are included in the bibliography of the study.

Scholar Portraits

This block aims to expose the activity, or some part, some specific aspects of the career of some renowned scholars, all of them tied to the institutions of Cluj-Napoca. Tötszegi Tekla follows a more complex and complete evaluation of the activity of the unique Kós Károly related to the ethnographical museum. Almási István gets our attention with the story of a common folklore collection carried out by Sepródi János and Sztripszky Hiador at the beginning of the 20th century. Pozsony Ferenc presents the scientific activity of Vámszer Géza and Nagy Jenő, both having a part in the merits of Transylvanian ethnographic studies. Keszeg Vilmos gives an accurate evaluation of Nagy Olga's career, outlining some specific and not occasional periods of it. Finally Gazda Klára outlines a portrait of Szentimrei Judit, showing the relations between scientific and social activity.

Szerzők

ALMÁSI István (Kolozsvár, 1934) Tanulmányait a kolozsvári Gheorghe Dima Zeneművészeti Főiskola zenetanári és karvezetői szakán végezte. 1989-ben megszerezte a „zenetudomány doktora” címet. 1957. január 15-től kezdve a Kolozsvári Folklórintézetben dolgozott tudományos kutatóként, ahonnan 2004-ben vonult nyugdíjba. Kutatási területe: népzene.

CSEKE Péter (Recsenyéd, 1945) A kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetemen a magyar nyelv és irodalom szakon szerzett tanári diplomát. Doktori disszertációját ugyanazon intézmény keretein belül védte meg 1995-ben. 1968 és 1990 között a *Falvak Népe* szerkesztője, majd a *Korunk* szerkesztője, 1995-től pedig a BBTE Politológiai és Közigazgatási Karának dékánja, dékánhelyettese, egyetemi tanár. Kutatási területei: sajtótörténet, sajtóelmélet, szociográfia.

GAZDA Klára (Zalán, 1944) 1967-ben a kolozsvári BBTE Bölcsészkarán magyar nyelv és irodalomtanári oklevelet szerzett. Doktori disszertációját 1976-ban a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem Néprajzi Intézetében védte meg. 1968–1991 között a Sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum néprajzos muzeológusa, 1991–2008 között a BBTE Magyar Nyelv és Kultúra Tanszékének, illetve Magyar Néprajz és Antropológia Tanszékének adjunktusa, majd előadótanára, közben 2000–2004 között a Román Tudományos Akadémia Kolozsvári Folklórchívumának tudományos főkutatója. Kutatási területei: gyermekkultúra, népviselet, tárgy és folklór kapcsolata, szimbolikus motívumok a folklórban.

KESZEG Vilmos (Detrehemtelep, 1957) A kolozsvári BBTE Bölcsészkarán szerzett magyar–francia nyelv- és irodalomtanári oklevelet. Doktori disszertációját 1995-ben a kolozsvári BBTE Magyar Nyelv és Kultúra Tanszékén védte meg. Jelenleg a kolozsvári BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Tanszékének tanszékvezető professzora, doktori képzés irányítója. Kutatásokat folytat a kortárs mitológiákkal, a szövegmondással, a biografikus szövegekkel, az írott kultúrával kapcsolatban.

OLOSZ Katalin (Kovászna, 1940) A kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetemen a magyar nyelv és irodalom szakon szerzett tanári diplomát. 1963 és 1966 között a Marosvásárhelyi Pedagógiai Főiskolán volt gyakorlónok, majd a Román Akadémia marosvásárhelyi Társadalomtudományi Kutatóközpontjában kutató, illetve főkutató. Kutatási területei: magyar népköltészet, folklórtörténet.

OZSVÁTH Imola (Székelyudvarhely, 1977) Magyar–néprajz szakot végzett a kolozsvári BBTE Bölcsészkarán, ugyanitt, a Magyar Néprajz és Antropológia Tanszéken szerzett mesteri fokozatot. Doktori címét is ugyan-ezen intézmény keretein belül szerezte meg 2009-ben. Kutatási területei: néptanítók, élettörténetek, narratológiai vizsgálatok.

POZSONY Ferenc (Zabola, 1955) Magyar–oroszl nyelv és irodalom szakot végzett a kolozsvári BBTE Bölcsészkarán. Középszkolai tanár 1981–1990 között Kézdivásárhelyen. 1990-től a kolozsvári BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Tanszékének tanára, ahol 1997-ben doktorált, majd 2002-től egyetemi professzor, 2005-től pedig doktori képzést irányít. 1990-től a Kriza János Néprajzi Társaság alapító elnöke. A zabolai Csángó Néprajzi Múzeum alapítója. Kutatási területei: népi társadalom, szokások, interetnikus kapcsolatok Erdélyben és Moldvában.

TÁNCZOS Vilmos (Csíkszentkirály, 1959) A kolozsvári BBTE Bölcsészkarán szerzett magyar–oroszl nyelv- és irodalomtanári oklevelet 1983-ban. Doktori disszertációját 1999-ben a kolozsvári BBTE Magyar Nyelv és Kultúra Tanszékén védte meg. Jelenleg a kolozsvári BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Tanszékének egyetemi előadótanára. Fő kutatási területei a népi vallásosság, mindenekelőtt a moldvai csángók szakrális kultúrájának vizsgálata. Legbővebben a moldvai csángó folklór szakrális műfajaival, mindenekelőtt az archaikus apokrif népi imádságok gyűjtésével és értelmezésével foglalkozott. Több vallásetnológiai tárgyú kötete jelent meg.

TÖTSZEGI Tekla (Gyergyóditró, 1964) Magyar–francia szakot végzett a kolozsvári BBTE Bölcsészkarán. 2007-ben szerzett doktori címet a BBTE BTK Magyar Néprajz és Antropológia Tanszéke doktori programjában. Jelenleg néprajzos–muzeológus a kolozsvári Erdélyi Néprajzi Múzeumban. Kutatási területe: öltözködéskultúra.

Autorii

István ALMÁSI (Cluj-Napoca, 1934) Absolvent al Academiei de Muzică Gheorghe Dima din Cluj-Napoca, specializarea pedagogie și dirijorat. Și-a susținut teza de doctorat în anul 1989. De la 15 ianuarie 1957 a devenit cercetător la Institutul de Folclor al Academiei Române din Cluj-Napoca, pensionându-se în anul 2004. Domenii de cercetare: muzica populară.

Péter CSEKE (Rareș, 1945) A obținut diploma de profesor de limbă și literatură maghiară la Universitatea Babeș–Bolyai din Cluj-Napoca. Și-a susținut teza de doctorat la aceeași universitate în anul 1995. Între anii 1968 și 1990 a fost redactor al revistei *Falvak Népe*, apoi al revistei *Korunk*, iar din 1995 decan, prodecan și profesor universitar al Facultății de Științe Politice, Administrative și ale Comunicării al UBB. Domenii de cercetare: istoria jurnalisticii, teoria jurnalisticii, sociografie.

Klára GAZDA (Zălan, 1944) Absolventă al UBB Cluj-Napoca, Facultatea de Litere, specializarea limba și literatura maghiară. Și-a susținut teza de doctorat la Institutul de Etnografie al Universității Eötvös Loránd din Budapesta în anul 1976. Între anii 1968–1991 a fost muzeolog–etnograf al Muzeului Național Secuiesc din Sfântu Gheorghe, iar între anii 1991–2008 lector universitar, mai apoi conferențiar la Catedra de Limba și Cultura Maghiară, respectiv Catedra de Etnografie și Antropologie Maghiară. Între timp, în perioada 2001–2004 a fost cercetător șef al Institutului de Folclor al Academiei Române Cluj. Domenii de cercetare: cultura copiilor, portul popular, relația obiect și folclor, motive simbolice în folclor.

Vilmos KESZEG (Tritenii de Jos, 1957) Și-a terminat studiile la Universitatea Babeș–Bolyai, specializarea limbă și literatură maghiară și franceză. Și-a susținut teza de doctorat la Catedra de Limba și Cultura Maghiară al UBB Cluj-Napoca în anul 1995. În prezent este profesor universitar, șef de catedră al Catedrei de Etnografie și Antropologie Maghiară. Domenii de cercetare: mitologii contemporane, naratologie, texte biografice, cultura scrisă.

Katalin OLOSZ (Covasna, 1940) A obținut diploma de profesor de limbă și literatură maghiară la Universitatea Babeș–Bolyai din Cluj-Napoca. Între anii 1963 și 1966 a fost asistentă la Școala Pedagogică Superioară din Târgu Mureș, apoi a devenit cercetătoare, respectiv cercetătoare șefă la Institutul de Cercetări Socio-Umane al Academiei Române din Târgu Mureș. Domenii de cercetare: poezia populară maghiară, istoricul folclorului.

Imola OZSVÁTH (Odorheiu Secuiesc, 1977) Absolventă al UBB Cluj-Napoca, Facultatea de Litere, specializarea maghiară–etnografie. A urmat programul de masterat al Catedrei de Etnografie și Antropologie Maghiară. Și-a susținut teza de doctorat în anul 2009 în cadrul școlii doctorale al UBB. Domenii de cercetare: activitatea intelectualilor, pedagogilor din zonele rurale, povestirea vieții, studii de naratologie.

Ferenc POZSONY (Zăbala, 1955) Absolvent al UBB Cluj-Napoca, Facultatea de Litere, specializarea limba și literatura maghiară–limba și literatura rusă. Profesor de limbă și literatura maghiară în Târgu Secuiesc între anii 1981–1990. Doctor în filologie (etnologie) în anul 1997. Din anul 1990 lector, din 1998 conferențiar, iar din 2002 profesor universitar la UBB, Facultatea de Litere, Catedra de Etnografie și Antropologie Maghiară. Conducător de doctorate din 2005. Este președintele fondator al Asociației Etnografice Kriza János din anul 1990, și inițiatorul Muzeului Etnografic Ceangăiesc din Zăbala. Domenii de cercetare: viața socială rurală, obiceiuri, relații interetnice în Ardeal și Moldova.

Vilmos TÁNCZOS (Sâncrăieni, 1959) În anul 1983 a obținut diploma de licență în specializarea limba și literatura maghiară–limba și literatura rusă la UBB Cluj-Napoca. Și-a susținut teza de doctorat la Catedra de Limba și Cultura Maghiară al UBB Cluj-Napoca în anul 1999. În prezent este conferențiar la Catedra de Etnografie și Antropologie Maghiară. A efectuat cercetări folcloristice-etnografice în domeniul religiozității populare, mai ales la ceangăii din Moldova (rugăciuni populare arhaice, apocrife). Rezultatul acestor culegeri și cercetări au fost publicate în mai multe volume și studii.

Tekla TÖTSZEGI (Ditrău, 1964) Absolventă al UBB Cluj-Napoca, Facultatea de Litere, specializarea maghiară–franceză. A obținut titlul de doctor în anul 2007 în cadrul programului doctoral al Catedrei de Etnografie și Antropologie Maghară. În prezent este muzeolog–etnograf la Muzeul Etnografic al Transilvaniei din Cluj-Napoca. Domeniu de cercetare: cultura vestimentară.

Authors

István ALMÁSI (Cluj-Napoca, 1934) He graduated from Gheorghe Dima Music Academy in Cluj-Napoca, specialization: music master and chorus master. He presented his thesis for the doctor's degree in 1989. Since the 15th of January 1957 he was a researcher at the Folklore Institute of the Romanian Academy of Sciences in Cluj-Napoca. He retired in 2004. Fields of research: folk music.

Péter CSEKE (Rareș, 1945) He obtained his university degree at Babeș–Bolyai University Cluj-Napoca, specializing in Hungarian language and literature. He presented his thesis for the doctor's degree at the same university in 1995. Between 1968 and 1990 he was the editor of *Falvak Népe* periodical, then of *Korunk* magazine, while since 1995 he was dean, vice-dean and professor at the Faculty of Political, Administration and Communication Sciences at Babeș–Bolyai University Cluj-Napoca. Fields of research: history and theory of journalism, sociology.

Klára GAZDA (Zălan, 1944) She graduated from Babeș–Bolyai University Cluj-Napoca, Faculty of Letters, specialization Hungarian language and literature. She presented her thesis for the doctor's degree at the Ethnographic Institute of Eötvös Loránd University from Budapest in 1976. She was an ethnographer–museologist of the National Sekler Museum of Sfântu Gheorghe between 1968–1991, assistant professor then associate professor at the Department of Hungarian Language and Culture and the Department of Hungarian Ethnography and Anthropology between 1991–2008. In the meantime, between 2001–2004 she was a senior researcher at the Folklore Institute of the Romanian Academy of Sciences Cluj-Napoca. Fields of research: children's culture, popular costume, the relation between object and folklore, symbolic motifs in folklore.

Vilmos KESZEG (Tritenii de Jos, 1957) He studied Hungarian and French language and literature at the University of Cluj. He presented his thesis the doctor's degree at the Department of Hungarian Language and Culture in 1995. He is now professor and head of department at the Department of

Hungarian Ethnography and Anthropology at the same University. Fields of research: contemporary mythologies, story-telling, biographic texts, written culture.

Katalin OLOSZ (Covasna, 1940) She obtained her university degree at Babeş–Bolyai University Cluj-Napoca, specializing in Hungarian language and literature. She was an assistant at the Pedagogic College in Târgu Mureş (1963–1966), then a researcher, respectively senior researcher at the Institute of Social Research of the Romanian Academy of Sciences in Târgu Mureş. Fields of research: Hungarian folklore, the history of folklore.

Imola OZSVÁTH (Odorheiu Secuiesc, 1977) She graduated from Babeş–Bolyai University Cluj-Napoca, Faculty of Letters, specialization Hungarian literature and ethnography. Also followed an MA course at the Department of Hungarian Ethnography and Anthropology. She presented her thesis for the doctor's degree in 2009 within the same University. Fields of research: the activity of rural intelligentsia, life story, narrative studies.

Ferenc POZSONY (Zăbala, 1955) He graduated from Babeş–Bolyai University, Cluj-Napoca, Faculty of Letters, specialization Hungarian language and literature and Russian language and literature. He was a Hungarian language and literature teacher at Târgu-Secuiesc between 1981–1990. He received his PhD in 1997. In 1990 he became assistant professor, in 1998 university lecturer, then in 2002 university professor at the Department of Hungarian Ethnography and Anthropology. From 2005 he is the director of PhD programme. He is founding president of the Kriza János Ethnographical society and the initiator of the Csángó Ethnographical Museum of Zăbala. Fields of research: social life in rural areas, popular customs, interethnic relations in Transylvania and Moldavia.

Vilmos TÁNCZOS (Sâncrăieni, 1959) He obtained his university degree in 1983 specializing in Hungarian and Russian language and literature at Babeş–Bolyai University Cluj-Napoca. He presented his thesis for the doctor's degree at the Department of Hungarian Language and Culture of

Babeş–Bolyai University in 1999. At present he is an associat professor at the Department of Hungarian Ethnography and Anthropology. His main research interest has been the domain of folk religiosity and he has done ethnographic/folklore researches regarding this subject mainly at the Moldavian Csángós (arhaic and apocrif folk prayers). The results of these resarches have been published in several volumes and essays.

Tekla TÖTSZEGI (Ditrău, 1964) She graduated from Babeş–Bolyai University, Cluj-Napoca, Faculty of Letters, specialization Hungarian–French. She presented her thesis for the doctor’s degree in 2007 within the doctoral programme of the Department of Hungarian Ethnography and Anthropology. At present she is a museologist–ethnographer at the Ethnographic Museum of Transylvania in Cluj-Napoca. Field of research: the culture of clothing.

Cuprins

Introducerea editorilor 7

Istoria disciplinei și a cercetării etnografice

Tánczos Vilmos

Cercetări maghiare în etnografia religiozității populare din Ardeal
(sinteză de istorie etnografică și bibliografie) 13

Olosz Katalin

Activitatea Societății *Muzeul Ardelean* și a revistei
Muzeului Ardelean cu privire la poezia populară (folclor)
(1859–1948) 117

Almási István

Un atelier de cercetare a muzicii populare la Cluj 135

Cseke Péter

Pe căi bartókienne-kodályiene în crearea culturii.
Reperete etnografice și de artă populară în cercetarea satului
la gruparea Erdélyi Fiatalok 143

Istoria instituțiilor și a educației etnografice

Olosz Katalin

O posibilitate nefructificată a educației etnografice clujene.
Concursul înaintat de Sebestyén Gyula
la catedra de istorie literară a universității din Cluj 169

Keszeg Vilmos

Procesul verbal din 8 aprilie 1943 al Facultății de Litere,
Universitatea Ferenc József din Cluj 205

Ozsváth Imola	
Locul culegerilor efectuate de pedagogi	
în istoria cercetării etnografice maghiare din România289

Portrete de cercetători

Tötszegi Tekla	
Kós Károly, curatorul și creatorul de muzeu327

Almási István	
Culegerea de cântece populare	
a lui Sepródi János și Sztripszky Hiador.337

Pozsony Ferenc	
Activitatea științifică a lui Vámszer Géza (1896–1976)351

Pozsony Ferenc	
Nagy Jenő (1916–1996)359

Keszeg Vilmos	
Etapele carierei lui Nagy Olga371

Gazda Klára	
Porterul lui Szentimrei Judit397

Rezumate413
--------------------	------

Autorii.423
------------------	------

Contents

Editorial Introduction 7

History of the Ethnographic Discipline and Research

Tánczos Vilmos

Hungarian Research on the Ethnography of Religion in Transylvania
(Historical Summary and Bibliography). 13

Olosz Katalin

The Activity of the Transylvanian Museum Society
and the *Transylvanian Museum* Periodical
Related to Folk Poetry (Folclore) (1859–1948) 117

Almási István

A Folk Music Work Shop in Cluj 135

Cseke Péter

The Bartókian-Kodályian Way of Culture Creation.
Points of View of Ethnography and Folk Art
within the Rural Research of the Erdélyi Fiatalok Group 143

History of Ethnographical Institutions and Education

Olosz Katalin

A Passed Opportunity of the Ethnographical Education in Cluj.
An Application of Sebestyén Gyula
to the Department of Literary History of the University of Cluj 169

Keszeg Vilmos

The Report from April 8th 1943
by the Faculty of Letters of Ferenc József University in Cluj 205

Ozsváth Imola The Role of the Educators' Ethnographical Activity within the History of Hungarian Ethnography in Romania	289
---	-----

Scholar Portraits

Tötszegi Tekla Kós Károly, Curator and Creator of Museum	327
---	-----

Almási István A Collection of Folk Songs by Seprődi János and Sztripszky Hiador	337
---	-----

Pozsony Ferenc The Activity of Vámszer Géza (1896–1976)	351
--	-----

Pozsony Ferenc Nagy Jenő (1916–1996)	359
---	-----

Keszeg Vilmos Sections in the Career of Nagy Olga	371
--	-----

Gazda Klára The Portait of Szentimrei Judit.	397
---	-----

Abstracts	417
---------------------	-----

Authors	426
-------------------	-----

ANUARUL
ASOCIAȚIEI
ETNOGRAFICE
KRIZA JÁNOS
NR. 18.

ISSN 1841-3021

ISBN 978-973-8439-51-1

9 789738 439511